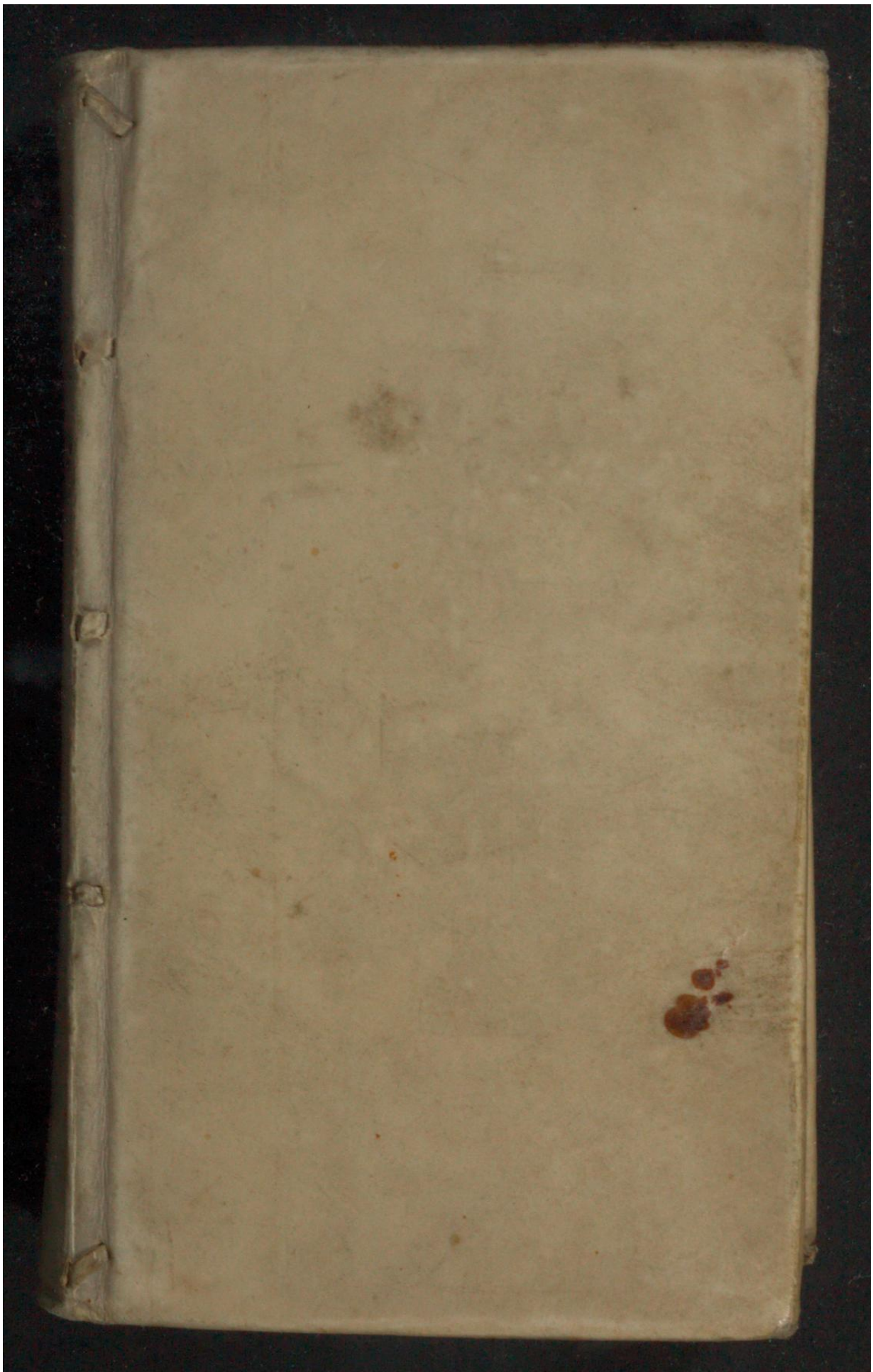

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

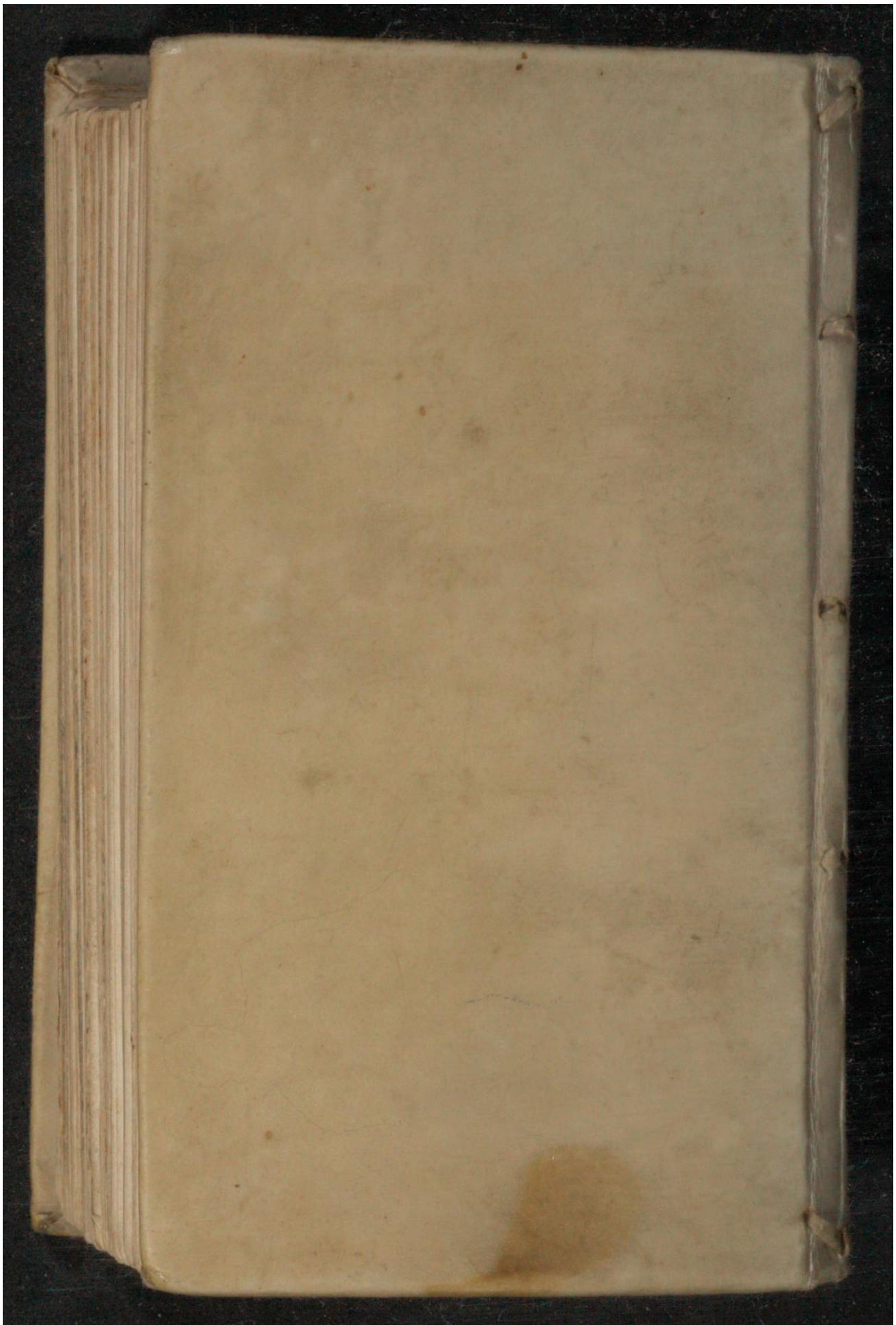

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30



Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30



Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30



Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

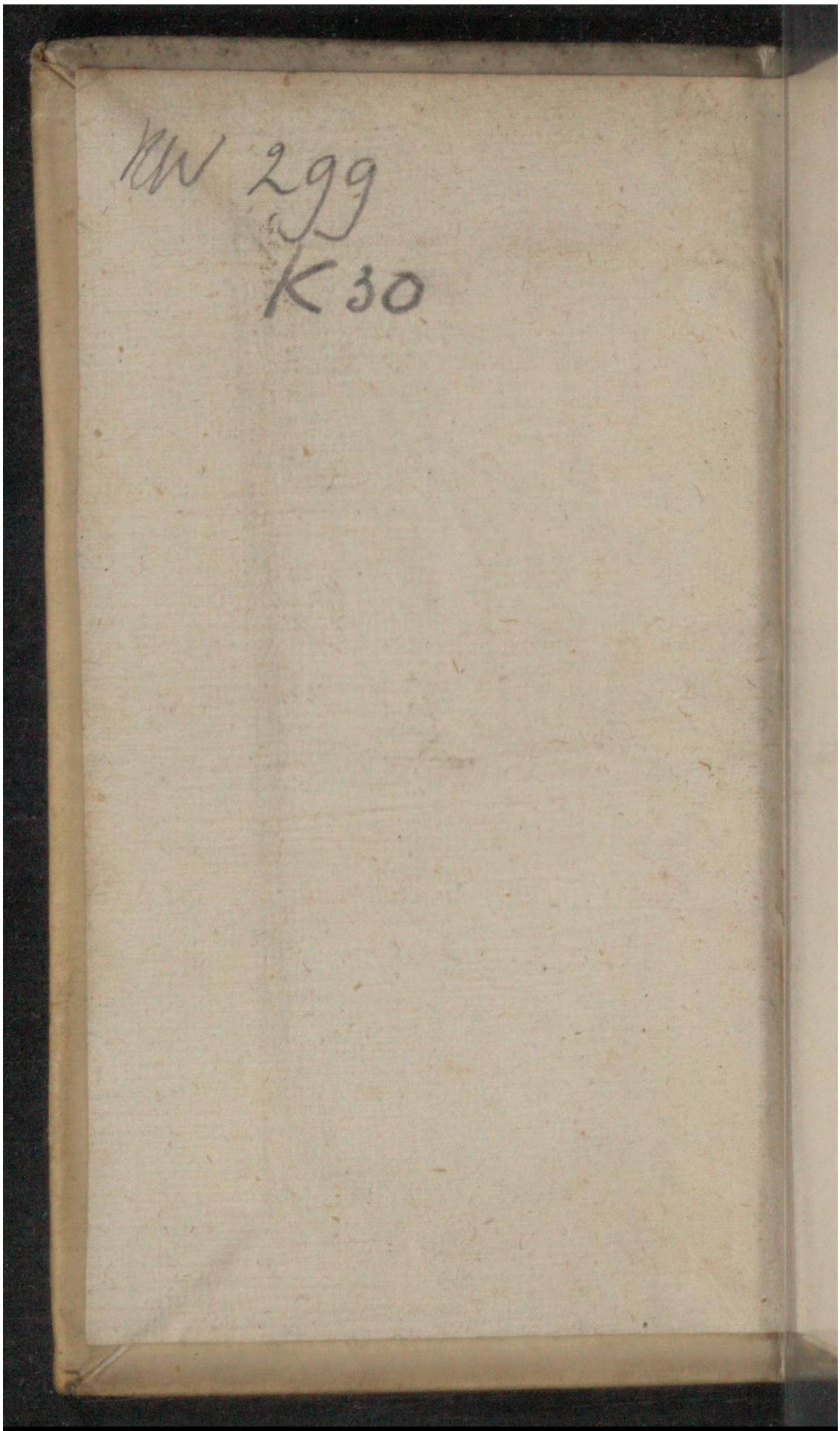
KW 299
K 30

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

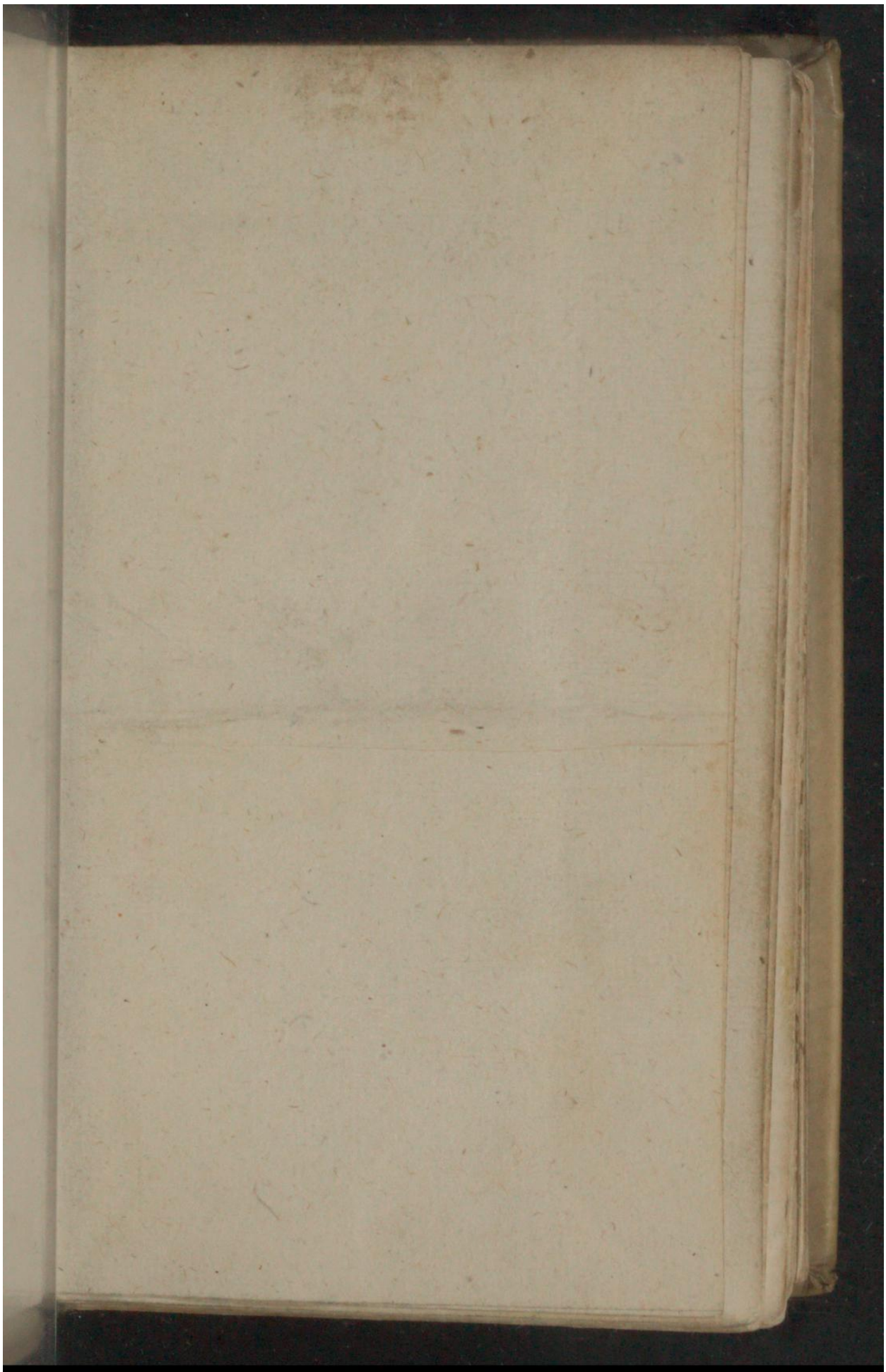

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

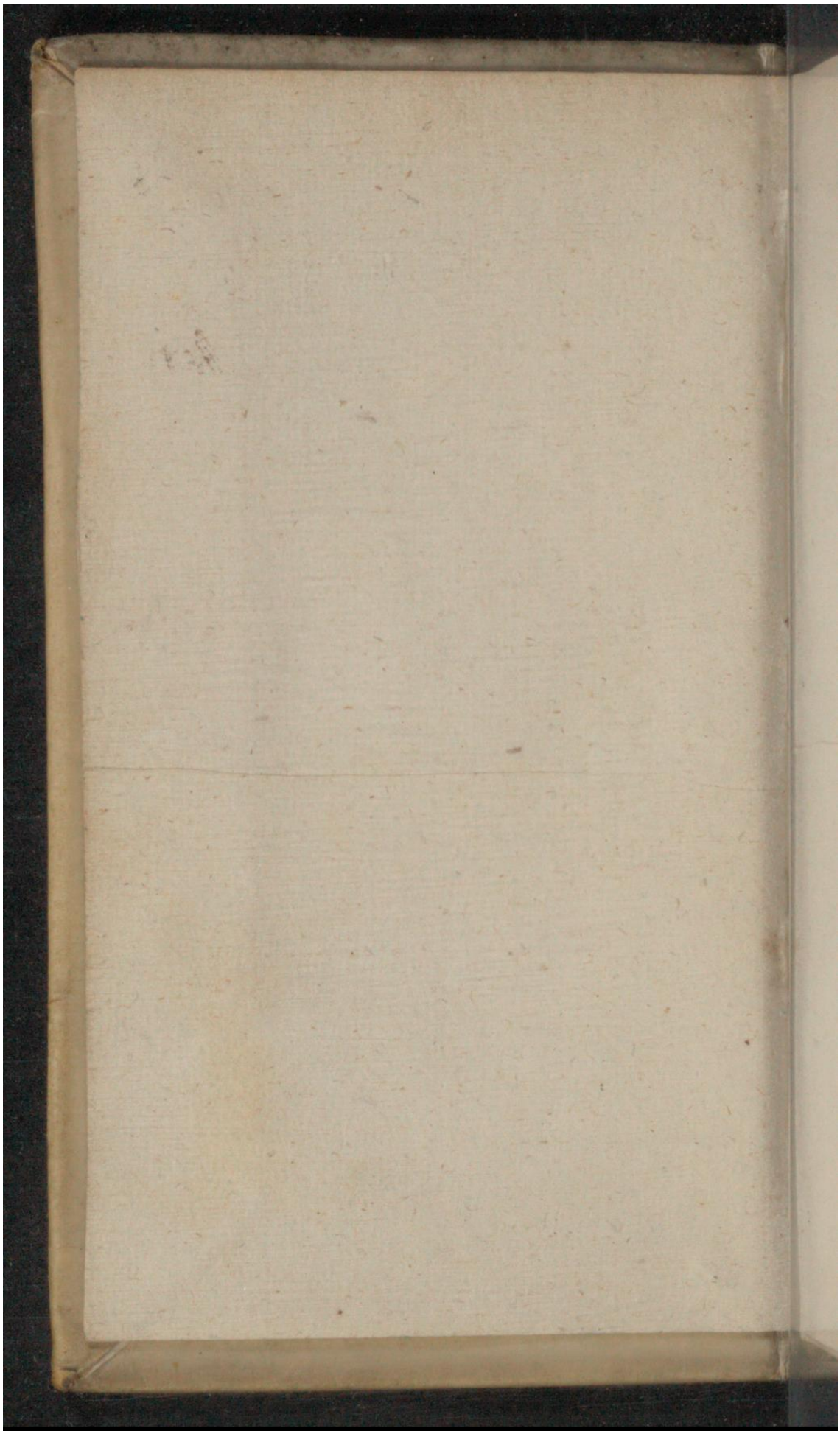

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

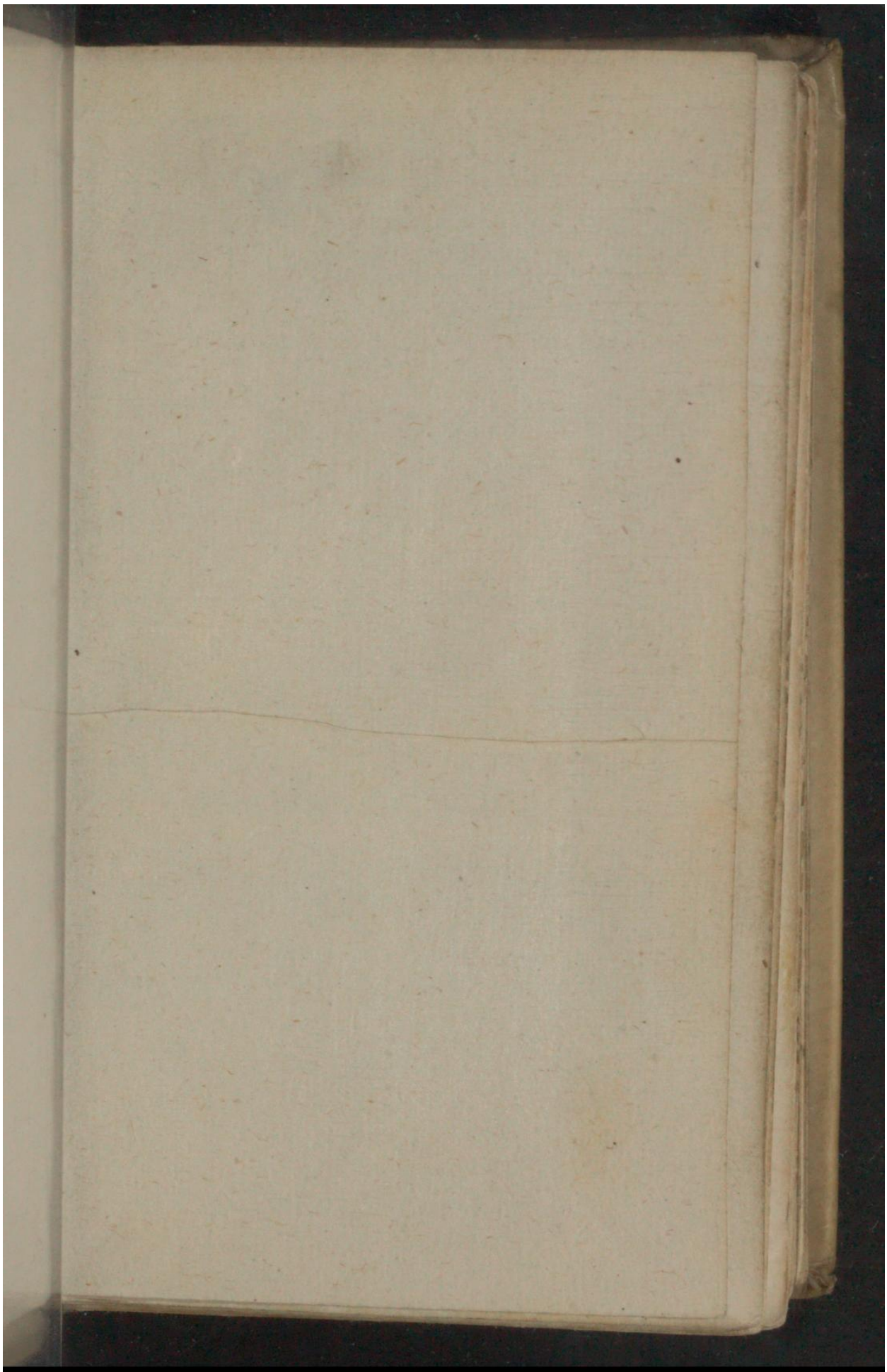

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

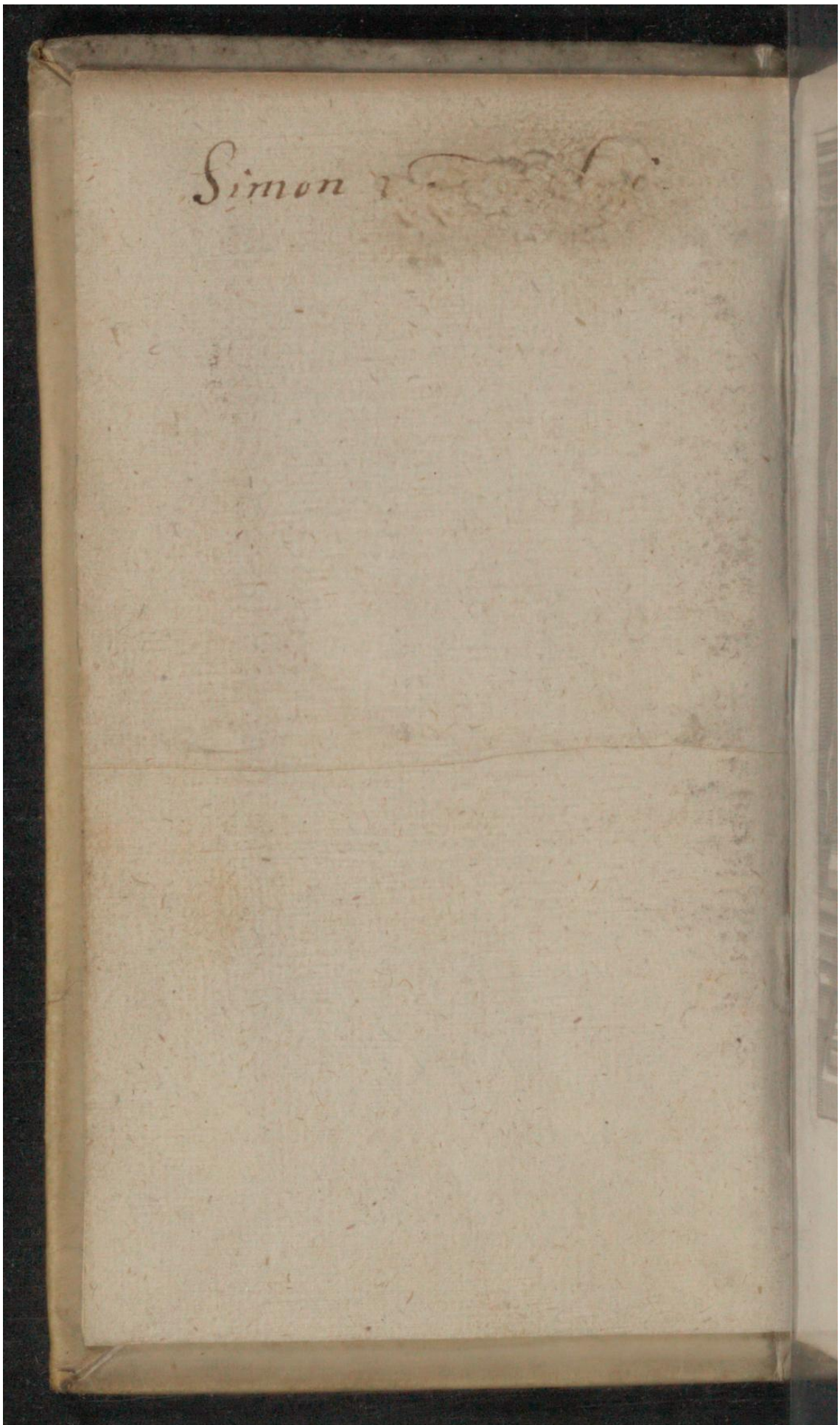
Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30



Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

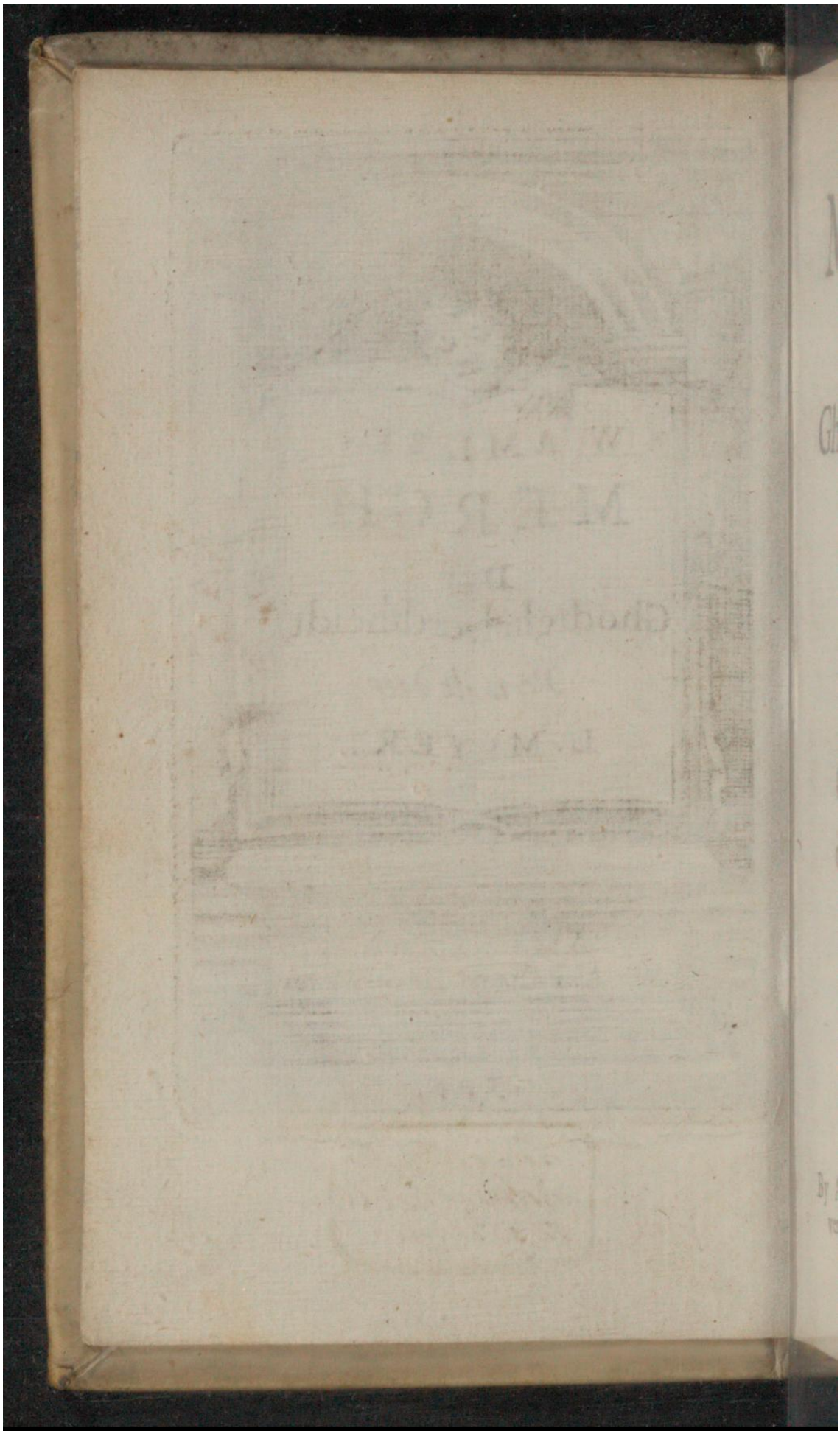

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

W. AMEZES

MERGH

Der

Ghódtgheleerdtheidt,

Vertaalt door

L. MEYER.



t'AMSTERDAM,

By ABRAHAM HOOPWATER, Boek-verkooper in de oude Doelestraat, 1656.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

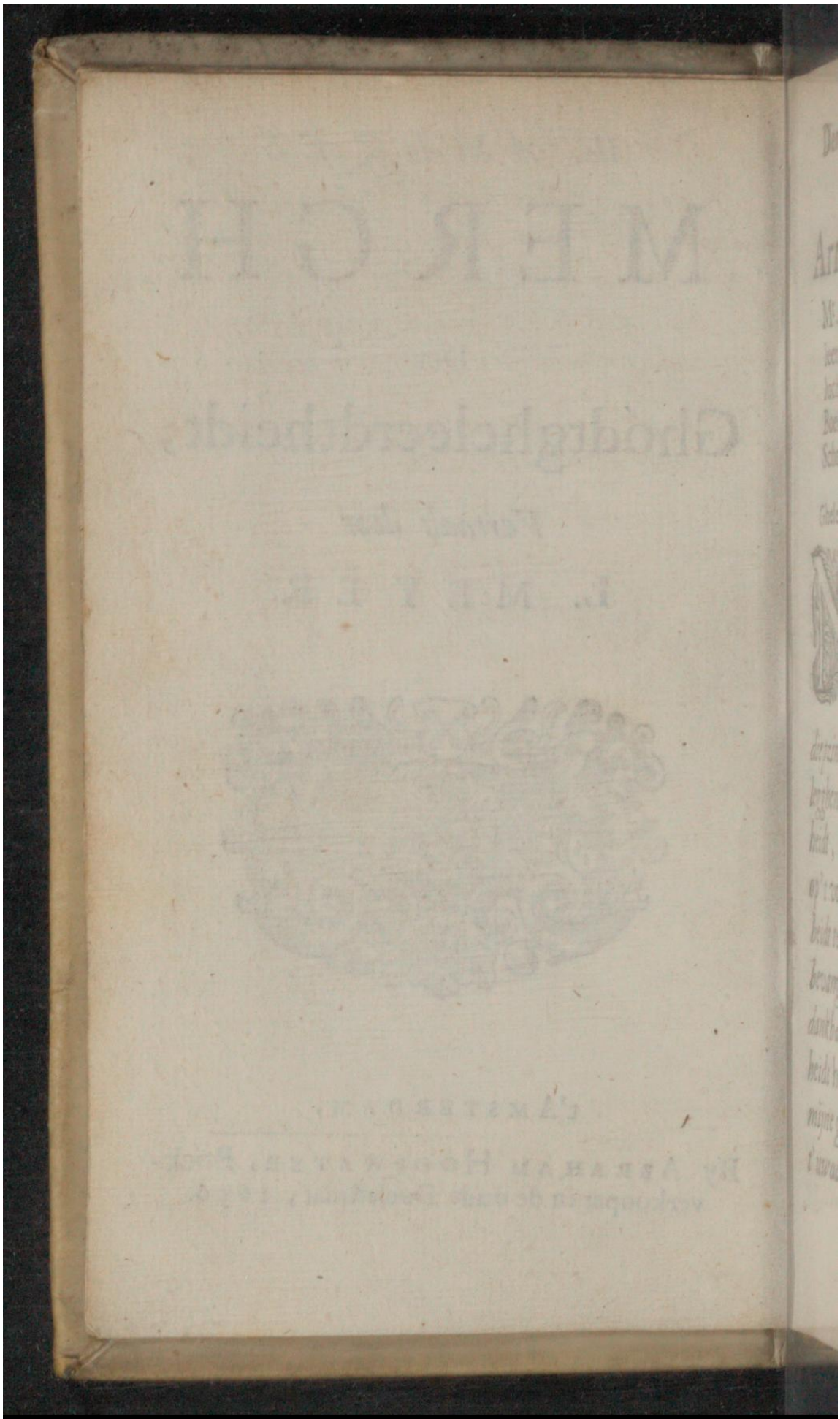

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Den Hooghgheleerden, en Scherp-zinnighen Heere

Arnoudt Senguerdt,

Mr. in de Vr. Kon. Opperhooghleermeester der Wijsgheerte in de Doorluchtighe School, Vooghdt der Stadts Boekery, en Bezichtigher der Latijnsche Schoolen t'Amsterdam.

Gheleerde Man.

NImmermeer zoud ik van mijn vrienden mijnen schouderen zo verdrietigh een last, als de vertólking van dit duister en diepzinnigh boek is, hebben laaten opleggben: nócht ooit zoude de stoutmoedigheidt, van uwen doorluchtighen naam op't voorhoofdt van dezen gheringen arbeidt te prenten, mijn schreumigh hart bevangen hebben; ten zy de drift van dankbaar te zijn, my deze gheleeghenheidt hadde by't haer doen ghrijpen, om mijne gheneeghenheidt ten Vaderlande en t'uwaarts der Wereldt kundigh te maa-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

ken. Want van de meenighvoude ghoeden, my van u beide mildelijk toeghereikt, hier door betaalt te zetten, is my nooit de verwaandtheidt in't hoofdt ghewaayt. 'T over is my die ghemeene ſpreuk, Dat men Ghóde, Ouders, en Meeſters voor haar weldaaden nooit ghenoeghzaame dankbaarheidt betoonen kan, *bewuſt. Geen betaaling ook, maar alleen ſchuldterkentenis is het doelwit, waar na mijn pen hier ghemikt heeft: Na hoogher te ſtaan waar buiten't reiken haarer maght, en verder als dit werk toelangen kan. An den Vaderlande immers, dat onzer aller moeder is, is voor voedtſel ten leven de Inboorling, an de Meeſters voor voedtſel ten welleven de Leerling verbonden. Dat nu kan deze vertaaling op ver na niet, en dit mijne opdracht gheenſins opweeghen. Zo laegh evenwel zinkt my de moedt niet, dat zy hoop, ja ik dar wel zegghen, verzekering derft, van mijnen landtsghenooten voor-*

deeligh

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

deelingh te zullen zijn, als haar door de mededeeling van dit kóstelijk boek helpende baanen den wegh ter opperghelukzaligheidt. Nócht ook eenighe twijffel bezit my, dat uwe gheleerdtheidt, die zo vaak met zielevoedend zap mijn vveetzucht ghelaaft heeft, nu stil staan, en, dat de dankbaarheidt bet in 't ghemoedt dan 't ghewrócht bestaat, niet denken zoude: óft dat uwe beleefdtheidt, die in 't drókste van haar bezigheden zelfs mijne vertaaling gheen onderstandt gheweighert heeft, de vaerdigheidt van mijn wil voor de waerdigheidt van mijn vverk niet anvaerden zoude. Maar vvel besspringt my eenighe schaamte, als ik 't oogh sla op mijn gheschenk, zo luttel overeenkomstigh met de vvaardy van uw Hooghgheleerdtheidt, die de natuur der verhoolenste dingen doorkroopen hebbende, door haar ghrondighe lessen, en diepzinnighe schriften in alle deelen der Wijsgheerte, an onze doorluchtighe School een van de steevighste stij-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

lenſtrekt. Dóch eenighe trooſt ſchept mijn ghemoedt vveder, vvanneer 't zijn ghedachten vvendt na 't boek zelfs, hoopende mijn vverk eenighe luiſter te zullen ontleenen van dat vverk, dat ghelijk, by alle Gheleerden, zo ook by u op den tóp des lófs ſtaat, vvelk gheluk ik ook het mijne toewenſchte, niet om daar meêr eer af te hebben, maar u iets waardighers te vereeren. Het is zo 't is, het is onze eerſteling, die vvy eenen anderen dan u op te ófferen, voor een ondaadt gheſchat zouden hebben. Vervvaerdigh u dan hem met een ghoedtghunſtigh oogh t' ontfangen, is 't niet om zijn verdienſt, het zy om de waerdy van 't boek zelfs, en de gheneeghenheidt des Anbieders, die van ghanſcher harte zich en al 't zijne an uw dienſt eerbiedighlijk toewijdt, als zijnde,

Gheleerde Man,

Uw verplichtſte Leerling, en toeghenee ghenſte Diener

L. MEYER.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

De Vertaaler an den LEEZER.

EEn opghepronkte en breedtweidende Lófreden, over dit gheleerdt boek en des zelfs Schrijver, hier ter ſtede te doen, waar mijn tijdt verquiſt, en uw gheduldt gheterght, ghunſtighe Leezer. Want wie kent Amees niet, en wie heeft nooit van zijn Mergh der Ghódtgheleerdtheidt gehoort. Amees, zegh ik, die onlangs ſchitterende Flonkerſtar onzer Kerken: 't Mergh der Ghódtgheleerdtheidt, zegh ik, die kóſtelijke en konſtelijke puikſtaal onder der Ghódtgheleerden ſchriften, welk met het ghulden boek van de Ghevallen des gheweetens, onder alle zijn werken, mijns oordeels ver de kroon ſpant.

Zo ſchoon een werk wordt u nu medeghedeelt van een, die an Wendelinus Ghódtgheleerdtheidt gheſmaakt hebbende de moeyelijkheidt in't vertaalen van duſdaanighe ſtóffen, ghaern die laſt van zijn hals zoude gheſchooven hebben: hadde zijner vrienden vriendelijk verzoek gheweighert, en zijner Landtsluiden nut verzuimt konnen worden, met eenighe ſchijn van reden.

De eer ook van dien ſchranderen Kók, wien hy alles, wat hy in duſdaanighe dingen uitrechten kan, dank te wijten heeft, is hem

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

hem in dezen arbeidt by der handt te neemen, gheen zafte prikkel gheweeſt. Want eenighe, die na't voorſchrift haarer hartstóghten bet, dan der reden zich reeghelen, waanen zijn zegghen, dat alle de konſten en weetenſchappen duitſch konnen leeren ſpreeken, om ver te vallen, zo lang an dit boek zijn konſt niet te kóſt gheleidt waar. Deze heeft hy te ghemoedt willen komen, verhoopende dat zy endelijk de waarheidt erkennen, en zo ydele uitvluchten voortaan ſtaaken zullen, 't welk zo 't hem miſt, zal hy zo redeloos een halsſterkheidt niet waerdigh achten meêr in te vólghen, maar denken

Wat baat 't er kaers óft bril,
Als d'Uil niet zien en wil.

Niemandt onderwijl hebbe zich in te beelden, dat dit werk alle moeyelijkheidt ghederft heeft. Want boven de verdrietigheidt, welke an alle vertaalingen vaſt is, is hier nóch gheweeſt, een onghewoone ſtóf, onvertaalde Konſtwoorden, hooghe zaaken, diepen ſcherpzinnighe beghrippen, en die beknóptelijk en duiſterlijk uitghedrukt. Welk alles de meeſte Gheleerde deze overzetting onmooghelijk heeft doen ſchatten: En my de vertaalluſt zodaanigh verghaan, dat ik de prijs, die in deze loopbaan te behaalen ſtaat, ghewillighlijk overlaat an anderen, welken nu door de reets overghezette Konſten en Weetenſchappen den wegh ghebaant is, en byzonderlijk door de Woordenſchat, welke,

met

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

met alle de vertaalde Konſtwoorden van ons verrijkt voor twe jaaren, den Liefhebbers der Duitſche Wijsgheerte ten beſten, uit is ghekomen, en teghenwoordigh van ons overzien, verbetert, met oñtallijke Konſtwoorden vermeerdert, en op een byzondere en ghemakkelijker órde gheſchikt op nieuws voor de derde maal de Pers zal ghevoelen: wenſchende van harten, met toezegh van mijn hulp, zo zy te ſtade komen kan, dat veele an dit heerlijk en nut werk de handen mooghen ſlaan, als maar niemandt, nócht de taal, waar uit, nócht de zaak, welke hy overzet, verſtaande, zijn pen meêr, als zy vermagh, verghe.

En niet alleen hebben de nieuwe Konſtwoorden, en kortheidt der Stijl veelen doen meenen, dat het niet te vertaalen was, maar daarenboven, dat het vertaalt zoude zijn als óf 't niet vertaalt waare: En zeker daar is gheen twijffel an, óft in dit boek zal veelen veel, waar door haar verſtandt niet heen zien zal, ghemoeten. Maar deze hinderpaal is niet by ons, maar by haar, die zonder ſleutelen, de ſchatkamer der Ghódtgheleerdtheidt meenen te ontſluiten. De Redenkonſt en Overnatuurkunde twee vleughelen, waar mede men tót de Ghódtgheleerdtheidt, de verheevenſte der Weetenſchappen, opſteighert, ontbreeken haar, en zonder die willen zy opſtappen, daar men met die ter naauwer noodt gheraakt. Want voorwaar

zo lei-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

zo leidt de zaak by my, dat die zonder deze na de ghrondighe kennis der Ghódtgheleerdtheidt ſteekt, de Moorman waſcht, en het ſtrandt ploeght. Deze twe dan voor afghezonden zijnde, zal haar den toeghang openſtaan, en zo haar nóch eenighe nevelen den voortghang verhinderen, konnen Wendelinus, Wollebius, en anderer Ghódtgheleerdtheden, die nu onze taal al gheleerdt hebben, te baat gheroepen worden: wijl veel kaerſſen meêr lichts, als een, gheeven.

Zommighe evenwel zullen ook my de ſchuldt van de duiſterheidt gheeven, als die de kortheidt des Schrijvers in 't duitſch kort naghevólght ben. Dóch deze ghelieven zich te erinneren, dat ik gheen uitleggher nócht uitbreider, maar overzetter gheweeſt ben, wien het niet voeghde, 't gheen hy met een woordt in 't latijn uitghedrukt vondt, met veele in 't duitſch uit te drukken, daar de Schrijver, 't gheen hy met een woordt heeft konnen, met twe niet heeft willen zegghen. Efter heb ik om klaarheidts wille dezen reeghel vaak overghetreden: ghelijk ik ook de Latijnſche Konſtwoorden ten dien einde op de kant gheſchikt heb: en, op dat'er an 't werk niets ghebraake, de Schriftuurplaatſen na de Nieuwe overzetting gheſtelt.

Ghy, Beminde Leezer, ghebruikt onzen arbeidt met dat ooghmerk, als ze u toeghe-ſchikt wordt, dat is, t'uwen beſten, en vaart wel.

HET

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

HET EERSTE BOEK
Der
Ghódtgheleertheidt.

I. Hoofdtstuk.

Van de Uitbeelding óft Natuur der Ghódtgheleerdtheidt.

Definitio.

1. DE Ghódtgheleerdtheidt is een Leer van Ghóde te leeven. *Theologia.* *Johan:* 6:63. De woorden des eeuwighen levens. *Act.* 5:20. De woorden dezes levens. *Rom.* 6:11. Houdt het daar voor, dat ghy Ghóde leevende zijt.

2. Zy wordt een Leer ghenoemt / niet als óf de benoeming van Verstandigheidt / Weetenschap / Wijsheidt / Konst / óft Voorzichtigheidt hier vreemdt waare; want alle deze zijn elke naauwkeurighe onderwijzing / en voornemelijk der Ghódtgheleerdtheidt in: Maar om dat deze onderwijzing niet is uit de Natuur / en menschelijke naspórsching / (ghelijk de oberighe) maar uit Ghódlijke openbaaring en instelling. *Iesai.* 51:4. Een wet zal van my uitghaan. *Matt.* 21:25. Uit den hemel: waarom hebt ghy hem dan niet ghelooft: *Iohan.* 9:29. Wy weeten, dat Ghódt tot Mosem ghesproken heeft. *Gal.* 1:11:12. Het Euangelium is niet na den Mensche. Want ik hebbe ook het zelve niet van een mensche ontfangen, nócht gheleerdt, maar door openbaaring. *Iohan:* 6:45.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

3. De beghinſelen van de overige Konſten/ ons ingheboren / konnen door de zinnen/
Inductio. waarneeming / ervaarenheidt / en Dingreden beoeffent/en tot volmaaktheidt ghebracht worden : maar vaſte beghinſelen der Ghódtgheleerdtheidt , welke door oeffening/ en ſneedigheit ter volmaaktheidt ghebracht zouden konnen worden / zijn ons niet van Natuuren in. *Matt.* 16: 17. Vleeſch en bloedt heeft u dat niet gheopenbaart.

4. Wijl nu alle Konſt uit reeghelen / waar
Actus. door eenigh bedrijf van het Schepſel ghеſtuurt wordt / beſtaat / en het leven van alle bedrijven de edelſte zy / kan zy niet omtrent ietz anders/ dan het leven , eighentlijk verkeeren.

5. Doch overmits des ſchepſels volmaakſte leven dat / welk meeſt tót den leevendighen en leevendmaakenden Ghódt naadert/ zy ; daarom is de natuur van het Ghódtgheleerdt leven Ghóde te leeven.

6. Ghóde leeftmen / wanneer men leeft na Ghódts wil / tót Ghódts eer / Ghódt inwendigh werkende. 1. *Petr.* 4: 2:6. Om na Ghódts wil te leeven : na Ghódt. *Gal.* 2:19:20. Op dat ik Ghóde leeven zoude: Chriſtus leeft in my. 2. *Cor.* 4: 10. Op dat Jeſus leven in onzen lichame zoude gheopenbaart worden. *Phil.* 1: 20. Chriſtus zal ghroot ghemaakt worden in mijn lichaam , het zy door het leven , het zy door de doodt.

Eſſentia. 7. Dit leven / ten opzicht der weezenheidt van zijn beghin af blijft/een en't zelfde/in eeuwigheidt. *Johan.* 3:36. en 5:24. Die inden Zoon ghelooft heeft het eeuwigh leven. 1. *Iohan.* 3:15. Het eeuwighe leven in hem blijvende.

8. En ſchoon in dit leven zo wel ghelukzaligh, als wel te leeven beghreepen wordt/voorneemer plaats nóchtans heeft de welleevendheidt / als de ghelukzaligheidt : en dat/ welk voorneemlijk en op't laatſten moet anghemerkt worden / is niet de ghelukzaligheidt / die

die op ons voordeel en ghemak / maar die ghoedtheidt die op Ghódts eer ziet. Beter wordt dan de Ghódtgheleertheidt uitghebeeldt door dat ghoedt leven / waar door wy Ghóde / dan het ghelukzalighe / waar door wy voor ons leeven : ghelijk het van den Apóstel door Vervanging ghenoemt wordt / een leer die na de Ghódtzaligheidt is. 1 *Tim.* 6: 3. *Theologia.* *Synecdoche.*

9. Dit leven voorders / wijl het een gheestelijk bedrijf van den gheheelen Mensch / waar door hy ghedreeven wordt om Ghódt te hebben / en na zijn wil te doen / zy : en dit nu der wil eighē te zijn blijke; zo vólgt dat het eerst en eighentlijk Onderwerp der Ghódtgheleerdtheidt de wil is; *Proverb.* 4:23. Uit het hart zijn de uitghangen des levens. 23:26. Gheeft my uw hart. *Actus.* *Subjectum.*

10. Wijl nu dit leven / en wil waarlijk en eighentlijk onze volmaakste oeffening zy: blijkt uit zich / dat de Ghódtgheleerdtheidt niet alleen na die ghemeene wijs / waar na alle onderwijzingen tót eindt hebben haar weloeffening / maar voorneemlijk / beknóptelijk en boven alle andere Oeffenigh, niet Beschouwigh is. *Finis.* *Practicus.* *Speculativus.*

11. En inder waarheidt is'er niets inde Ghódtgheleerdtheidt, welk niet tót het laatste eindt, óft tót middelen / op dat laatste eindt ziende / behoort : van welke slach alles reghelrecht tót de Oeffening strekt.

12. Deze oeffening des levens is zo volmaaktelijk in de Ghódtgheleerdtheidt beghreepen / dat'er in de Huishouwkunde, Zedenkunde, Burgherheerschkunde, óft Rechtsgheleerdtheidt, gheen ghebódt van een alghemeene waarheidt / óp het wel leeven ziende / zy / welk niet eighentlijk tót de Ghódtgheleerdtheidt behoort. *OEconomica.* *Ethica.* *Politica.* *Jurisprudentia.*

13. De Ghódtgheleerdtheidt dan is in de órde van een naauwkeurighe leering / na onze wijs van vordering / van alle konsten de laatste / maar in waerdigheidt de eerste / en ten opzicht van het hooghste Eindt / een Bestuur-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

ster / en Bouwmeestres / van Ghódt byzonderlijk voortghekomen / van Ghódt / en Ghóddelijke dingen handelende / en tót Ghódt strekkende / en den Mensch leidende : ten welken opzicht zy niet min wel / een Ghódeleeving, óft Ghódewerking, als Ghódtgheleerdtheidt kan ghenoemt worden.

II. Hoofdtstuk.

Van de Verdeeling, óft Deelen der Ghódtgheleerdtheidt.

Theologia. 1. De Ghódtgheleerdtheit heeft twe deelen; het Gheloof / en de Onderhouding. 2 *Tim.* 1 : 13. Houdt het voorbeeldt der ghezonde woorden, die ghy van my ghehoort hebt, in gheloóf en liefde. 1 *Tim.* 1 : 19. Houdende het gheloof en een ghoede conscientie. *Psalm.* 37 : 3. Vertrouwt op den Heer, en doet het ghoede. Dit die deelen bestondt de Ghódtleerdtheidt van Paulus. *Act.* 24 : 14 : 15 : 16. Ik gheloóf alles, dat ghescbreeven is : en hebbe hoop op Ghódt; en oeffene my zelve om een onergherlijke conscientie te hebben. De zelfde zijn ook gheweest de Deelen van Abrahams Ghódtgheleerdtheidt. *Genes.* 15 : 6. *en* 17 : 1. En Abraham gheloofde inden Heere. Wandelt voor mijn anghezicht, en zijt oprecht. De zelfde eischt Christus van zijne Leerlingen / als hy / behalven het Gheloof / begheert / dat zy zouden onderhouden alles, dat hy haar ghebooden had. *Matt.* 28 : 19. De zelfde verhandelt Paulus in den brief tot de Romeinen / waar in de Som der Ghódtgheleerdtheit beghreepen te zijn bekent is. De zelfde heeft hy eindelyk ghewilt / dat in de Ghemeentens gheleert zouden worden. *Tit.* 3 : 8. Deze dingen wil ik, dat ghy ernstigh bevestight : op dat de ghene, die an Ghódt

Ghódt ghelooven, zórghe draaghen om ghoede werken voor te ſtaan.

2. De Eighenſchap van deze verdeeling is / ('t gheen in een natuurlijke verdeeling van elke Konſt vereiſcht wordt) dat zy uit de natuur des Voorwerps vloeije. Want wijl des Gheeſtelijken levens (welk het eighen Voorwerp der Ghódtgheleerdtheidt is) beghinſel / en eerſte Bedrijf zy het Gheloóf / en twede Bedrijf, óft werking van dat beghinſel uptvloeijende zy de Onderhouding : zo vólght noodtzaakelijk / dat die twe de natuurlijke deelen der Ghódtgheleerdtheidt, en 'er gheen andere te zoeken zyn. *Objectum.* *Theologia.* *Actus.*

3. In het oudt Teſtament ſchijnt (ghepaſt na de dienſtknechtelijke ſtaat onder de wet) zomtijdts eenighe Verdeeling der Ghódtgheleerdtheidt, ghemaakt te worden / in Ghódts vrees / en Onderhouding van zijn ghebóden : vólghens *Eccleſ.* 12: 13. Het eindt van de zaak is, Vreeſt Ghódt, en houdt zijne ghebóden : want dit betaamt alle Menſchen. Maar / dat in het eerſte deel het Gheloof overnamighlijk ingheſloten wordt / blijkt uit *Proverb.* 3: 5: 7. Vertrouwt op den Heer met uw ghanſch harte, Vreeſt den Heer, en wijkt van het quaadt. *Metonymice.*

4. Deze twe deelen worden wel in 't ghebruik / en de oeffening altijdt t'zaamghevoeghdt: in natuur nóchtans / en Leerreeghelen onderſcheiden.

5. Zo worden zy ook in órde der Natuur onderſcheiden / dat het Gheloof de voorſte / en de Onderhouding de laatſte plaats hebbe. Want gheenighe leevendighe Doeningen konnen uitghelóght worden / ten zy het beghinſel des levens voorheen ingheteelt is. *Actio.*

6. Uit de overblijfſelen van die twe deelen zijn 'er by zommighe Wijſghieren twe Ghódtgheleerdtheden ontſproote: De Overnatuurkunde, en Zedenkunde. Want de Overnatuurkunde is der Ariſtoteliſten Gheloof / en de Zedenkunde. *Philoſophi.* *Metaphyſica.* *Ethica.*

kunde der zelver Onderhouding. Hierom schryven zy an beide deze Onderwijzingen toe / dat zy des Menschen hooghste ghoedt leeren. Van de Zedenkunde is dit allen bekent. Doch van de Overnatuurkunde, welke zy ook Ghódtgheleerdtheidt noemen / schrijft Suarez aldus. *Disp.* 1. *Sect.* 5. *Num.* 43. In het volmaakste Bedrijf der Overnatuurkunde is des menschen ghelukzaligheidt gheleeghen. Zy beschouwt het hooghste ghoedt, en laatste Eindt eenvoudighlijk. De ghóddelijke Beschouwing behoort vórmelijk, en uitlókkighlijk tót deze weetenschap. De Ghódtgheleerdtheidt dan in die deelen recht verhandelt zijnde / verdwijnen de Overnatuurkunde en Zedenkunde, na dat zy / an der zelve verdeeling een doorluchtigh ghetuighnis verschaft hebben / van haar zelfs.

Actus.
Finis.
Formaliter.
Elicitive.
Theologia.

III. Hoofdtstuk.
Van het Gheloof.

1. Het Gheloof is een berustendheidt des harten op Ghódt / als in de Stichter des lebens / en der eeuwighe zaligheidt: dat is / op dat wy door hem van alle quaadt verlóst worden / en alle ghoedt verkrijghen moghten. *Jesa.* 10: 20. Zy zullen steunen op den Heer den Heilighen Israëls oprechtelijk. *Psalm* 37: 5. Wentelt uwen wegh op den Heer, en vertrouwt op hem. *Jerem.* 17: 7. Ghezeghent is de Man, die op den Heer vertrouwt: en wiens vertrouwen de Heer is.

2. Gheloóven betekent ghemeenlijk een Bedrijf des verstandts / toestemming door ghetuighnis gheevende: maar dewijl dies vólghends de wil bewooghen pleegh te worden / en zich uit te strekken om het ghoedt / zo door ghoedt ghekeurt / te omhelzen; daarom betekent het gheloof ook dit bedrijf der wil beguaam-

Actus.

quaamlijk ghenoegh: op welke wijs het op deze plaats noodtzaaklijk verstaan wordt. Want het is een anneeming des ghoedts/voor zo veel als 't ghoedt is/ en een innerlijke vereening met het zelfde. *Iohan.* 1:12. Zo veel hem anghenomen hebben: die ghelooven.

3. Hierom wordt het Gheloof ghedreeven tót het ghoedt/ het welk door het zelve het onze wordt; is het een bedrijf der Verhiezing/ een bedrijf van de gheheele Mensch/ welke dingen an een Bedrijf des verstandts gheensins voeghen. *Iohan.*6:35. Die tót my komt, die in my ghelooft. *Actus.*

4. Alhoewel dan het gheloof altijdt de kennis des Evangelys voorondersteltt; zo is'er nóchtans in niemandt een kennis/ zaligh-maakend/ en van die/ welke in zommighe/ die niet zaligh ghemaakt zullen worden/ ghevonden wordt/ verscheiden/ dan volghende op dat bedrijf der wil/ en van het zelve afhangende. *Iohan.* 7:17. en 8:31. 1 *Iohan.* 2:3.

5. Dat waarlijk Chrijstelijk gheloof/ welk plaats heeft in 't verstandt/ steunt altijdt op Ghóddelijk ghetuighnis/ voor zo veel het ghóddelijk is; doch zo kan het niet anghenomen worde/ten zy uit een ghódtvruchtige gheneegenheidt der wil jeghens Ghódt. *Joha.*3:33. Die zijn ghetuighnis angenomen heeft die heeft verzeghelt dat Ghódt waarachtigh is. *Rom.*4:20. Hy is ghesterkt gheweest in 't gheloof, gheevende Ghódt de eer.

6. En evenwel nóchtans/ om dat het alleen op ghetuighnis steunt/ is het niet onzekerer/ en wankelbaarer/ maar zekerer/ als eenighe menschelijke weetenschap/ uit zijn natuur: omdat het na zijn voorwerp onder de vórmelijke reden van onbedrieghlijkheidt ghedreeven wordt: schoon/om de onvolmaaktheidt der Heblijkheit, waar uit het geloof vloeyt/ de toestemming van gheloof zwakker/ dan van weetenschap/ in dit óst dat onderwerp. dit wils schijne. *Objectum. Ratio formalis. Subjectum. Habitus. Subjectum.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Objectum. 7. Ghódt nu is het voorwerp des Gheloofs/ niet in zich anghemerkt; maar voor zo veel wy hem door hem wel leeven. 1 *Tim.* 4: 10. Wy hoopen op den leevenden Ghódt, die een behouder is aller Menſchen, maar aller meeſt der gheloovighen.

8. Chriſtus als Middeler is des gheloofs middeligh/maar gheen laatſt voorwerp: want wy ghelooven door Chriſtus in Ghódt. *Rom.* 6: 11. Ghóde leeven in Chriſto. 2 *Cor.* 3: 4. Een vertrouwen hebben wy door Chriſtum by Ghódt. 1 *Petr.* 1: 21. Door hem in Ghódt gheloovende.

Enunciatio *Metonymia* *Adjuncti.* 9. In de Schrift/ óft belóften beghrijpen en vertoonen de Uitſpraaken het voorwerp des ghelooſs/ en worden door Overnaaming des Byvoeghs het Voorwerp des gheloofs ghenoemt. Het ghóedt, welk/ als zodaanigh/ voorgheſtelt wordt om te verkrijghen/ is het *Finis.* Eindt, en ghewrócht des gheloofs/ niet eighentlijk het voorwerp zelfs. *Effectum.* Dóch dat/ op welks kraft wy in de verkrijghing van dat ghoedt ſteunen/ is het eighen voorwerp des gheloofs. 1 *Cor.* 1: 23. Wy prediken Chriſtum. en 2: 2. Ik hebbe niet voorghenomen iet te weeten onder u, dan Jeſum Chriſtum. 2. *Cor* 5: 19. Ghódt in Chriſto.

10 Door dit ghóddelijk Gheloof/ welk op Ghódts wil en onze zaligheidt ziet/ moet men an gheenigh menſch eenvoudighlijk/ maar an Ghódt alleen ghelooven. *Rom.* 3: 4. Alle menſch, is looghenachtigh. 1 *Cor.* 2: 5. Op dat uw gheloof niet zoude zijn in Wijsheidt der Menſchen.

11. Ghódts Anzienlijkheidt dan is de eighene/ en onmiddelighe reden van alle op deze wijs te ghelooovene waarheidt: waar uit door ghaands by de Prophecten/ Het woordt des Heeren, zo ſpreekt de Heer.

12. Hier om is de laatſte ontlóſſing des gheloofs/door zo veel het de te ghelooovene zaak betekent/ in Ghódts anzienlijkheidt/ óft de ghód-

ghóddelijke openbaaring. 2 *Pet.* 1: 20: 21. Dit eerst weetende dat gheen prophetie der Schrift is van eighene uitlegghing, &c *Iohan.* 9: 29. Wy weeten dat Ghódt tót Mosem ghesproken heeft. Ghelijk des zelfs laatste ontlóssing / voor zo veel het betekent het bedrijf van ghelooven / is in de inwendighe werking / en overreeding des H. Gheests. 1 *Cor.* 12: 3: 11. Niemandt kan zegghen Jesum den Heer te zijn, dan door den H. Geest. *Actus.*

13. Dat Gheloof / waar door wy niet alleen Ghódt óft Ghóde / maar in Ghódt ghelooven / is een waare / en eighentlijke vertrouwendheidt: niet voor zo veel met dit woordt betekent wordt een zekere / en volstrekte overreeding van het toekomstigh ghoedt / maar voor zo veel het te kennen gheeft een verkiezing / en anvaarding van een ghenoeghzaam / en bequaam middel / en op welk zodaanigh een overreeding en verwachting gheghrondt wordt. In welken zin de menschen ghezeidt worden vertrouwendheidt te hebben op haar wijsheidt / mooghendheidt / vrienden / en rijkdommen. *Psalm.* 78: 22. Zy gheloófden in Ghódt niet, en vertrouwden niet op zijn heil.

14. Dit wordt doorghaands te kennen ghegheeven met die Spreekwijzen der Schriftuur / door welcke de waare natuur van een ghrondigh gheloóf verklaart wordt: als / steunen, vertrouwen, óft betrouwen, en zien op: ghelooven in. *Prov.* 3: 5. *Esai.* 10: 20. *en* 50: 10. *en* 31: 1. *Psalm.* 71: 6. *en* 37: 3: 5. *en* 62: 9. *Rom.* 10: 11.

15. In Ghódt dan ghelooven is / door te ghelooven Ghódt anhangen / op Ghódt steunen / op Ghódt berusten / als op ons alghenoeghzaam leven / en zaligheidt. *Deut.* 30: 20. Hem anhangende: want hy is uw leven.

16. Hierom is de alghemeene toestemming / die de Paapistē voor het gheloof houden / gheen gheloof: om dat na haar eighen bekentenis /

zy zonder eenigh leven zijn kan. *Jacob.* 2:27.

17. Doch de byzondere toestemming / waar door wy Ghódt houden voor onze Ghódt in
Actus. Christus / is niet het eerste bedrijf des gheloofs / maar een bedrijf uit het gheloof uitbloeyende. Want'er is gheenighe ghzooter zekerheidt van deze waarheidt in u / dan een ander / nocht des zelfs waarer anbaerding / eer ghy u an Ghódt door het gheloof byzonderlijk toeghewijdt hebt. *Rom.* 5:1:2. Wy gherechtvaerdight zijnde uit den gheloove hebben vrede by Ghódt: roemen in de hoope der Heerlijkheidt Ghódts.

18. Het gheloof oock / wijl het een eerste bedrijf des levens / waar door wy in Christus Ghóde leven / zy / zo is noodtzaaklijk / dat het bestaa in de vereening met Ghódt / welke een toestemming ande waarheidt / welke van Ghódt is / ghegheeven / gheensins te weegh brengen kan.

19. Hy oock vorders / die ghelooven zal / wijl hy / uit het ghevoelen der ellende / en't ghebreck van allerley verlóssing / zo in zich / als in andere / van nooden hebbe / zich in Christus Ghóde / als eenen ghenoeghzaamen en ghetrouwen behouder / over te gheeven: kan die overgheeving gheenighsins door een toestemming des verstandts / maar wel door een bewilligh ing der wil / doen.

20. Alhoewel in de Schrifture somtijdts de toestemming der waarheidt / welke is van Ghódt en Christus / *Johan.* 1:50. ghehouden wordt voor het waar gheloof / wordt'er nochtans altijdt een byzondere vertrouwendheidt ingheslóten: en derhalven wordt in alle de plaatsen / waarin van het zaligh maakend gheloof ghesprooken wordt / oft de vertrouwendheidt op de Messias voorondersteld / en alleen een bepaaling / oft toepassing des zelfs tót Jesus Christus Persoon te kennen ghegheeven: oft beteken door die toestemming / als een

ghe-

ghewrócht dooz zijn oorzaak. *Johan.* 11:25: 26: 27. Een ieghelijk die in my ghelooft, zal niet ſterven: Ghelooft ghy dat? zy zeyde tót hem: Ja Heer: ik hebbe ghelooft dat ghy zijt de Chriſtus, de Zoon Ghódts, die in de wereldt komen zoude. *Effectum. Cauſa.*

21. Dat nu de vertrouwendheidt een vrucht des gheloofs ghezeght wordt / is waar / van de vertrouwendheidt / voor zo veel zy op Ghódt in het toekomſtighe ziet / en is een vaſte Hoop: maar voor zo veel zy ziet op Ghódt / in Chriſtus teghenwoordigh zich aenbiedende / is zy het gheloof zelfs. Hier uit ook ſpruiten die eernamen / welke de Schrifture den zaligmaakenden gheloove toeſchrijft / dat het zy / een vaſt vertrouwen, een vrymoedigheidt, 2 *Cor.* 3:4. en 5:6: 7:8. *Epheſ.* 3:12. 1 *Petr.* 1:13. 1 *Johan.* 5:13: 14. Een volle verzeekertheidt, *Rom.* 4:21. *Coloſſ.* 2:2. Een vaſte ghrondt, *Heb.* 11:1.

22. Doch / dat het waar gheloof van zommighe eenſ deels in 't verſtandt / eenſ deels in de Wil gheplaatſt wordt / wordt min naauwkeurighlijk ghezeidt / omdat het een eenighe / en eenvoudighe kraft is / en ghelijkaartighe bedrijven uitlokt / niet eenſ deels der weetenſchap / anderdeels der hartſóghten. 1 *Cor.* 13. Maar die vaſte toeſtemming / an de belóften des Evanghelys ghegheeven / wordt ghenoemt gheloof / en vertrouwendheidt / eenſdeels omdat zy het gheloof / voor zo veel het een alghemeene toeſtemming is / haart: anderſdeels omdat zy bloeit uit de vertrouwendheit / waar door het een byzondere en vaſte toeſtemming / de daadlijke bezitting der nu verleende ghenade anbaerdende / is. Want zo ſteunt het op de Vertrouwendheidt des harten / als een middel / óft derde bewijſreden / door welkers kracht alleen zodaanigh een beſluit inghebracht kan worden. De erbaarenheidt leert ook / dat die byzondere verzekertmaaking des verſtandts voor een tijdt ghebreeckt in *Homogeneus. Actus. Actualis. Concluſio.*

zommighen / die nochtans het waar gheloof in haare harten onder-tusschen verborghen hebben.

IV. Hoofdtstuk.

Van Ghódt, en des zelfs weezenheidt.

1. IN het voorghaande Hoofdtstuk hebben wy ghehandelt van het Gheloof / dat wy nu van Ghódt / die het Voorwerp is / handelen / eischt de reden der orde : welk opdat het wat naauwkeurigher gheschiede / zullen wy eerst van Ghódts kennis spreeken.

Objectum.

2. Ghódt / zodaanigh hy in zich is / kan van niemandt / als zich zelfs / ghevat worden / 1 *Tim.* 6:16. Die een ontoeghankelijk licht bewoont ; den welken gheenigh mensch ghezien heeft, nocht zien kan.

3. Zodaanigh hy zich zelf an ons gheopenbaart heeft / wordt hy beghreepen / ghelijk als van afteren / niet van vooren. *Exod.* 33:23. Ghy zult mijn afterste deelen zien, maar mijn anghezicht zal niet ghezien worden. Door raadtselen / niet klaarlijk / dat is na onze wijs en maat. 1 *Cor.* 13:12. Door een spieghel, by raadtsel, eenighsins.

4. Omdat na onze wijs die dingen / die Ghódt belangen / noodtzaaklijk verklaart worden ; hierom is in deze zaaken zeer ghebruiklijk die Spreekwijs / welke Mensch-ghelijkvormigheidt ghenoemt wordt.

Anthropopatheia.

5. Omdat sy ook na onze maat en 't menschelijk beghrip uitgheleidt worden / hierom wordt 'er veel van Ghódt ghezeidt meer volghens de maat van ons beghrip / als des zelfs natuur.

6. Anders konnen wy hem niet kennen / en

en in 't leven te blijven : mócht hoeven hem te kennen / om wel te leeven. *Exod.* 33: 19: 20.

7. 'T gheen van Ghódt gheopenbaart is / is ons ghenoegh om wel te leeven. *Deut.* 29:29. De gheopenbaarde dingen zijn voor ons, en onze kinderen, in eeuwigheidt, om te doen alle de woorden dezer Wet.

8. Dit nu dat van Ghódt kan gheweeten worden is des zelfs Ghenoeghzaamheidt, en Uitwerkendheidt. *Rom.* 4: 21. Ten vollen verzekert zijnde, dat het ghene belooft was, hy ook machtigh was te doen. *Sufficientia.* *Efficientia.*

9. Dit zijn twee Pijlers des Gheloófs / zuilen van vertroosting / spooren ter Ghódtzaligheidt / en allerzekerste kentekenen der waare Ghódts dienst. *Rom.* 4.

10. Ghódts Ghenoeghzaamheidt is / waar door hy in zich / door zich / en ons ghenoegh heeft. Hierom wordt hy ook Alghenoeghzaam ghenoemt. *Genes.* 17: 1. Door zo veel zy volmaaktelijk uitsluit alle ghebrek / wordt zy ghenoemt / Ghenoeghzaamheidt ; door zo veel zy is van Ghódt / niet van elders / wordt zy ghenoemt / Zelfghenoeghzaamheidt, door zo veel zy niet alleen door zich / maar ook door alle andere ghenoegh is / wordt zy ghenoemt / Alghenoeghzaamheidt.

11. Ghódts Ghenoeghzaamheidt is de eerste reden / waarom wy in hem ghelooven : omdat hy naamelijk bequaam is / ons het leven te verschaffen. *Rom.* 4: 20.

12. Ghódts Ghenoeghzaamheidt is in zijn Weezenheidt en Beftaanlijkheidt. *Essentia.* *Subsistentia.*

13. Ghódts weezendheidt is waar door hy een volstrektelijk eerst weezend is. *Esa.* 44: 6. Ik ben de eerste, en ik ben de laatste ; en behalven my is 'er gheen Ghódt. *Apoc.* 1: 8. en 21: 6. en 22: 13. Ik ben de Alpha en de Omegha ; dat is, het beghin en het eindt ; de eerste en de laatste. *Ens.*

14. Deze weezenheidt wordt te kennen ghegheeven door de Naam van Jehova. Omdat

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Eſſentia. nu Ghódts weezenheidt zodaanigh is / hier uit bólght.

15. I. Dat Ghódt een / en eenigh is. *Deut.* 6:4. 1 *Tim.* 2:5. *Epheſ.* 4:6. 1 *Cor.* 8:5: 6. *Marc.* 12:32. *Rom.* 3:29:30.

16. II. Dat Ghódt weghen zich zelfs is/dat is / nócht van een ander / nócht uit een ander / nócht dooz een ander / nócht om iets anders.

Potentia Paſſiva. 17. Hierom eindlijk is in hem dat vermooghen niet / welk lijdigh ghenoemt wozdt: hierom onberanderlijk. *Pſalm.* 102:27:28. Ghy zult ſtaande blijven:ghy zijt de zelfde. *Rom.* 1:23. De Heerlijkheidt des onverderffelijken Ghódts. *Jacob.* 1:17. By welken gheen verandering is, nócht ſchaduw van omkeering.

Actus. 18. Dóch / omdat deze Weezenheidt van ons niet kan ghenoeghzaamlijk ghevat wozden dooz een eenigh bedrijf: wozdt zy van ons uitgheleidt / ghelijk als veelvoudigh: naamelijk dooz veel Toeeigheningen.

Attributum. 19. Toeeigheningen wozden zo ghenoemt / omdat zy beter ghezeidt wozden Ghódde toeghecighent te wozden / dan eighentlijk in te zijn / zo de woozden / ghelijk zy luiden / ghenomen wozden. Want van die dingen / welke wy den ſchepſelen in te zijn zien / eighenen wy Ghódde zommighe toe / en weeren andere van hem af.

Actus. 20. Deze Toeeigheningen zijn in Ghódt een eenigh zuiverſt / en eenvoudighſt bedrijf. Hierom kan de natuur van Ghódts Toeeighningen dooz deze Stelreeghels / ghelijk als zo veel Ghevólghſelen / te recht verklaart wozden.

Abſtractum Concretum. 21. I. Alle de Ghóddelijke Toeeigheningen wozden waarlijk van Ghódt ghezeidt / zo in 't afghetrokken, als in het t'zaamgheghroeyde.

22. II. Die Toeeigheningen, welke Ghódde op eenighe wijs met de ſchepſelen ghemeen zijn / voeghen an Ghódt voozneemelijk / an de ſchepſelen minvoozneemelijk: ſchoon de naamen

men van de schepselen tot Ghódt overghedraaghen worden / en voor zo veel eerst den schepselen voeghen.

23. III. Ghódts Toeeigheningen laaten gheenighe inwendighe verstijving / uitstrekking / verslapping / óft onghelijkheidt toe. *Attributum.*

24. IIII. De Ghóddelijke Toeeigheningen zijn zich onderling niet teghenstrijdigh / maar op't hooghst overeenkomstigh.

25. V. Alle de Ghóddelijke Toeeigheningen zijn ghelijk ghóddelijke Volmaaktheden: zo nóchtans dat alle onvolmaaktheidt / die dusdaanighen eighenschap in het schepsel verzelt / in dit toeeighenen af te weeren / en des zelfs volmaaktheidt met de opperste uitsteekenheidt te beghrijpen zy. Omdat nu een Toeeighening is een vórmelijke volmaaktheidt der Ghóddelijke Weezenheidt; daarom zijn / nócht die Betrekkingen, die op de schepselen zien / nócht die / welke persoonlijke ghenoemt worden / onder de Toeeigheningen te tellen. *Formalis. Essentia. Relatio.*

26. VI. De ghóddelijke Toeeigheningen zijn in Ghódt / niet alleen kraftelijk, en uitsteekendlijk, maar ook vórmelijk, schoon niet op de zelfde wijs / als de Hoedanigheden den Schepselen in zijn. *Virtualiter. Eminenter. Formaliter. Qualitas.*

27. VII. In Ghódt zijnze / als in het twede zijn / omdat zy niet zijn van de vórmelijke reden van de ghóddelijke weezenheidt; want wy beghrijpen Ghódt te zijn / eer wy konnen beghrijpen / dat hy rechtvaerdigh / en ghoedt is. Derhalven zijn Weezenheidt, Weezendlijkheidt, Zelfstandigheidt, gheest / gheen toeeigheningen; wijl zy op het eerste zijn zien / nócht iets eerders hebben / an't welk zy toegheschreeven worden op de wijs van een ankomende en hoedaanighmaakende volmaaktheidt / als de wijsheidt / rechtvaerdigheit / enz. *Ratio formalis. Essentia. Essentia. Existentia. Substantia.*

28. VIII. Van de Weezenheidt, en onder zich worden zy onderscheiden / niet alleen door de (ghelijk men zeght) redenende, maar ook *Ratio ratio-*

ghere-

cinans & ratiocinata gheredende reden, zo dat de ghzondt der onderscheiding zy in Ghódt zelf.

Attributum. Formalis. Essentia. 29. IX. Die Toeeigheningen, welke in haar vórmelijk insluiten iet der ghóddelijke weezenheidt eighen / zijn teenemaal onmededeelbaar: als de Almooghendheit / Onmeetlijkheidt / eeuwigheidt / en dierghelijke.

Analogia. 30. X. Die ghezeidt wozden / den schepselen medeghedeelt te wozden / boeghen an de zelve dooz Ghelijkvórmigheidt, niet teenemaal op de zelve wijs / als zy in Ghódt zijn: en nochtans niet ghanschelijk ghelijknaamighlijk.

Æquivoce. 31. Ghódts Toeeigheningen verklaaren / wathy zy, en wie hy zy.

Logica. 32. Wat Ghódt zy kan niemandt volmaaktelijk uitbeelden / dan die Ghódts eighen Redenkonst heeft. Doch een onvolmaakte Beschryving / die allernaast / om Ghódts natuur te verklaaren / bykomt / en van ons beghreepen kan wozden / is dus daanigh.

Formaliter Quidditativus. Species. Ens. 33. Ghódt is een Geest / dooz zich zelf leevende. *Iohan.* 4:24. Ghódt is een Gheest. en 5:26. De vader heeft het leven in hem selven. Want het vórmelijk watheidigh (ghelijk zommighe spreeken) beghrip van Ghódt / moet zijn ghelijk als de laatste reden / verbullende Ghódts natuur / als in de volmaakste ghedaante van weezend: nu hebben wy gheenigh volmaakter beghrip / dan dat van een Gheest dooz zich zelf leevende.

Negative. Analogice. Substantia. 34. Hy wozdt ghezeidt een Gheest: 1. Beneenighlijk; omdat hy gheen lichaam is. 2 Ghelijkvórmighlijk óft dooz een zekere ghelijkenis; omdat in de gheestelijke zelfstandigheden veel volmaakthedē zijn / welke Ghódts natuur het ontwerpen / als iets lichaamelijks doen kan.

Actio. Essentia. 35. Hy wozdt ghezeidt leevende; 1. Omdat Ghódt het meest uit zich zelfs werkt / niet bewooghen van een ander. 2. Omdat Ghódts leevendighe doening is Ghódts zelfs weezenheidt. 3. Omdat hy an alle leevendighe de bron

is

is van alle weezigheidt, en leevendighe werking. *Act.* 17:25:28. Hy gheeft allen het leeven, den adem, en alle dingen: In hem leven wy, en beweeghen ons, en zijn wy. *Entitas.*

36. Hy wordt ghezeidt/door zich zelf te leeven, dewijl hy van niemandt / t'eenighen deele / óft het zijn / óft het leven ontfangt.

37. Hier uit spruit die voornaamste eernaam van Ghódt / waar door hy van alle Afghóden onderscheiden wordt / dat hy zy de leevendighe Ghódt. *Deut.* 32:40. *Pfalm.* 84:3. *Ierem.* 5:2.

38. Hierom berust ons eeuwigh leven zoekend Gheloof alleen in Ghódt; omdat Ghódt is de bron van alle leven. *Iohan.* 5:26.

39. Wie Ghódt zy / verklaaren ons die eighenschappen / waar door hy van alle andere dingen onderscheiden wordt.

40. Die ghóddelijke eighenschappen nu vertoonen / hoe ghroot / en hoedaanigh Ghódt zy.

41. Onder de kennis van Hoeghrootheidt wordt hy ghezeidt. 1. Een. 2. Oneindigh. Eerstelijk inwendigh / dewijl hy onmeetlijk is; ten tweden / uitwendigh / door zo veel hy onbeghrijpelijk is. 3. Eeuwigh. Dusdaanighe volmaaktheden nu / die door beneenighe Naamen / als Oneindigheidt, onmeetlijkheidt, enz. beteekent worden / sluiten altijdt in haar stóffelijke beteekenis in / niet alleen een beneening van onvolmaaktheidt / maar ook een bevestighing van de opperste volmaaktheidt: ten welken opzicht ook zy eighentlijk ghenoemde toeeigheningen zijn. *Quantitas. Negativus. Materialis. Negatio. Affirmatio. Attributum.*

42. Een wordt hy ghezeidt niet in gheslacht, maar in die volmaaktste eenheidt / welke in de schepselen ghetallighe, en ondeelighe pleeght ghenoemt te worden. *Genus. Numericus. Individualis.*

43. Ghódt is oneindigh, door zo veel hy gheenighe bepaaling van weezenheidt heeft. *Essentia.* *Pfalm.* 139:8. Zo ik opvoere ten hemel, ghy zijt daar: óft beddede ik my inde hel, ziet ghy zijt daar.

44. Ghódt

44. Ghódt is onmeetlijk / door zo veel hy
Materia. gheenighe stóf van afmeeting heeft. 1 *Reg.* 8: 27. Ziet de Hemelen. ja de Hemel der hemelen zouden u niet beghrijpen. *Esai.* 66: 1. De Hemel is mijn troon, en de aarde is de voetbank mijner voeten.

45. Hierom ziet het Gheloof op gheenighe zekere van Ghódt mede te deelene maat van zaligheidt / maar op een onmeetlycke heerlijkheidt.

46. Ghódt is onbeghrijpelijk / omdat hy gheenighe omghaande bepaaling heeft.

47. Hierom is hy overal teghenwoordigh;
Ubi. omdat 'er gheenigh waar, daar hy uitghesloten is / ghegheeven wordt / nócht erghens ingheslooten is.

48. Ghódt is ook eeuwigh / omdat hy beghin nócht eindt heeft. *Psalm.* 102: 25: 26. *Esai.* 44: 1. 1 *Tim.* 1: 17.

49. Hierom is 't / dat ons gheloóf het eeuwighe leven anghrijpt in Ghódt.

50. Hoedaanigh Ghódt is / verklaaren die eighenschappen / door welke hy ghezeght wordt te werken. An deze moeten toeghe-
Essentia. schreeven worden alle de eighenschappen der
Quantitas. Weezenheidt, en Hoeghrootheidt: de Eenvoudigheidt / Onveranderlijkheidt / eeuwigheidt / en onmeetlijkheidt.

Qualitas. 51. Die Hoedanigheden worden beghreepen óft onder de reden van Vermooghens, óft van Deughden, door welke die Vermooghens ghestiert worden.

52. De Vermooghens zijn het Verstandt / en de Wil. Waarom het Gheloof steunt op die / welke / weet wat ons van nooden zy / en dat ook wil verschaffen.

53. Ghódts verstandt is eenvoudigh zonder alle t'zamenzetting / redeneering / óft
Species. verbeelding van Ghedaantens. *Heb.* 4: 13. Alle dingen zijn naakt, en gheopent voor de ooghen van hem.

54. Ghódts

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

54. Ghódts verstandt is onveranderlijk: niet anders nócht het kent het de eene / dan de andere zaak; nócht het voormaals / als nu; óft nu / als voormaals. *Act.* 15:18. Ghódt zijn alle zijne werken van eeuwigheidt bekent.

55. Ghódts verstandt is eeuwigh: 't beghint nócht houdt op. *Act.* 15:18.

56. Ghódts verstandt is oneindigh; omdat het alle waarheden en redenen van alle dingen beghrijpt. *Job.* 11:8: 9. De onderzoekinge Ghódts is als de hooghten der Hemelen: langer dan de aarde: breeder dàn de zee. Ziet *Psalm.* 139:6.

57. Op de zelfde wijs ook moet de Natuur van Ghódts Wil van ons beghreepen worden.

58. Ghódts wil is eenboudigh / en eenigh in Ghódt.

59. Ghódts wil is onveranderlijk / omdat zy altijdt het zelfde / en op de zelfde wijs wil. *Psalm.* 33:11. De raadt des Heeren beftaat in eeuwigheidt.

60. Ghódts wil is eeuwigh: omdat zy niet beghint te willen / 't gheen zy voormaals niet ghewilt heeft / nócht ophoudt te willen / 't gheen zy voormaals ghewilt heeft. *Malach.* 3:6. Ik de Heer wordt niet verandert.

61. Ghódts wil kan oneindigh ghenoemt worden; omdat zy gheenighe uiterlijke bepaaling heeft.

62. De Hartstóghten, die Ghóde in de Schriftuur toeghefchreeven worden / als liefde / haat / en dierghelijke / óft betekenen bedrijven der wil / óft voeghen Ghódt flechts oneighentlijk. *Actus.*

63. De Deught is een volmaaktheidt des verstandts en der wil / ghelijk in Ghódt is de wijsheidt / heiligheidt / en de overighe.

64. Deughdt wordt Ghóde toeghefchreeven / voor zo veel zy een vaerdigheidt van doen betekent: niet voor zo veel zy een Hebbelijkheidt van 't vermooghen en bedrijf onderfcheiden is. *Habitus. Facultas.*

65. Maar

65. Maar de deughden / welke in de menschen van weghen de zonde / en onvolmaaktheidt ontspruiten / voeghen an Ghódt niet / als nedrigheidt / kuisheidt / schaamte / en dierghelijke.

Attributum. 66. Uit alle deze Toeeigheningen rijst die volmaaktheidt van Ghódt / waar van hy zaligh ghenoemt wordt. 1 *Tim.* 1:11. en 6:15.

67. Hierom heeft ons gheloof een vaste ghrondt: omdat het steunt op Ghódt / de bezitter en stichter van alle volmaaktheidt / zaligheidt / en heerlijkheidt.

V. Hoofdtstuk.

Subsistentia ## Van Ghódts Bestaanlijkheidt.

Essentia. 1. Ghódts bestaanlijkheidt is die eene weezenheidt, voor zo veel zy met haar bestaanlijke eighenschappen is.

Proprietas hypostatica. 2. De zelfde Weezenheidt is ghemeen an dry bestaanlijkheden. Waerom ten opzicht der Weezenheidt yder bestaanlijkheidt van zich zelf te zijn / te recht ghezeidt wordt.

3. Niets daarenboven wordt der weezenheidt toeghescreeven / dat an yder bestaanlijkheidt, ten opzicht der weezenheidt, niet kan toeghescreeven worden.

4. Maar 't ghene eighentlijk an yder bestaanlijkheidt, ten opzicht der bestaanlijkheidt toeghescreeven wordt / kan der weezenheidt niet toeghescreeven worden.

Essentia. 5. De bestaanlijkheden worden van de weezenheidt onderscheiden / als wijzen van bestaan / met de zelfde t'zaamgheghroeydt / van de zelfde volstrekt telijk anghemerkt.

Relatum. 6. Onder zich worden zy / als betrokkene, *Proprietas relativa.* door eenighe betrekkighe eighenschappen, onderscheiden: zo dat de eene de andere niet zijn kan: zy zijn nochtans te ghelijk in natuur;

nocht

nócht zy konnē eerder/nócht laater ghenoemt worden / ten zy in orde van oórspróng/ en wijs van bestaan.

7. En wijl nu die betrekkighe eighenschappen zijn ghelijk als ondeelighmaakende, in een gheestelijk en volmaaktelijk leevende weezenheidt; worden die Bestaanlijkheden met recht Persoonen ghenoemt. *Proprietas relativa. Individuans.*

8. Deze Eighenschappen nu zijn gheen ingangende Hoedanigheden: maar betrokkene aendoeningen, den welken die ghanschе volmaaktheidt/ welke in de ghelijkvormighe aendoeningen der schepselen ghevonden wordt / naar gheenighe onvolmaaktheidt voegt. *Essentia. Subsistentia Qualitas. Affectio relata. Affectio analoga.*

9. Hierom is het / dat een betrekkighe eighenschap in Ghódt een persoón stelt / het welk in de Schepselen zo niet gheleeghen is.

10. Deze bestaanlijkheden zijn óft uitblaazende/ als de Vader en Zoon; óft uitgheblaazene / als de H. Geest.

11. Uitblaazen / óft uitzenden is een niet zodaanighe Betrekking, dat zy door zich een persoon stelle; maar ghemeen an twe persoonen. *Relatio.*

12. Des Vaders betrekkighe eighenschap is teelen. *Psalm.* 2:7. Ghy zijt mijn Zoon, heden hebik u gheghenereert. *Iohan.* 3:16. Eenighghebooren Zoon. *Heb.* 1:6. Eerstghebooren. Hierom is hy de eerste in órde.

13. Des zoons is gheteelt worden, dat is/ van den vader zo voortkomen / dat hy an de zelfde weezenheidt deelachtigh zy/ en des selfs natuur volmaaktelijk vertoone / en hierom is hy in órde de twede. *Heb.* 1:3. Het afschijnsel zijner heerlijkheidt, en het uitghedrukte beeldt zijner zelfstandigheidt.

14. Des H. Gheests eighenschap is/uitgheblaazen óft uitghezonden worden / en voortkomen / en van den vader / en van den zoon. *Iohan.* 15:26. Dien ik u zenden zal van den Vader, namelijk den Gheest der waarheidt, die van den

den vader uitghaat. *Rom.* 8:9. De Gheeſt Chriſti. *Gal.* 4: 6. De Gheeſt des Zoons.

15. Het onderſcheidt tuſſchen gheteelt worden, welk den Zoon voeght / en dat voortkomen, welk den H. Gheeſt eighen is / kan van ons met gheen eighentlijke woordē verklaart worden / ten zy dat de Zoon voortkomt van den Vader alleen / en de H. Gheeſt van den Vader en Zoon / te ghelijk een betrekkigh ſtellende. *elatum.*

16. Het kan nóchtans (ten deele) door ghelijkenis in 't ruigh ontworpen worden; De Vader naamelijk / is ghelijk de Verſtaanende Ghódt: De Zoon het uitghedruckte beeldt deſs Vaders / is ghelijk als de Verſtaane Ghódt. De H. Gheeſt van den vader door den zoon uitghaande / en uitgheblaazen / is ghelijk als de gheliefde Ghódt. De Zoon wordt voortghebracht / ghelijk / als door een bedrijf van verſtaan / óft zeggen / uit het verſtandt / óft vruchtbaar gheheughen deſs Vaders: De H. Gheeſt wordt voortghebracht door een bedrijf van lieben óft uitblaazen / uit de vruchtbaare wil de Vaders en Zoons. Hierom wordt de Zoon ghenoemt / het woordt, de wijsheidt, het beeldt, welke van den H. Gheeſt niet beveſtight worden. Omdat nu in de Schepſelen de teeling van een Zoon / en niet ietſ / dat eveneens onmiddelijk van twe evenvolmaakte voortkomt (ghelijk de H. Gheeſt van de Vader en Zoon) ghebonden wordt; daarom wordt de voortkoming deſs Zoons eighentlijk uitghedruckt: maar 'er wordt nócht een byzondere wijs van voortkomen / nócht een byzondere naam volſtrektelijk der derde perſoon eighen / ghegheeven. Want van de Vader en Zoon wordt waarlijk ghezeght / dat zy Gheeſten / en Heiligh zijn / en de Zoon komt ook door een gheeſtelijke teeling van den Vader voort. *Actus.* *Abſolute.*

17. Ghódts eighen Naam / met zijn eighene eernaamen / wordt in de Schriftuur niet alleen

alleen den Vader maar ook den Zoon toeghe-
schreeven. *Ierem.* 23:6. De Heere onze Ghe-
rechtigheidt. *Iohan.* 1:2. Het woordt was Ghódt
Rom. 9:5. Ghódt boven al te prijzen in der eeu-
wigheidt. 1 *Tim.* 3:16. Ghódt gheopenbaart in
den vleesche. *Apoc.* 17:14. Een Heer der heeren,
een Koning der koningen. Insghelijks ook den
H. Gheest. *Act.* 5:3:4. Dat ghy den H. Gheest
lieghen zoudt, ghy hebt Ghóde gheloogheu.
Act. 28:25. met *Esai.* 6:9. De Heere zeide. De
Heilighe Gheest heeft ghesproken. 1. *Cor.* 3:16.
en 6:19. 2 *Cor.* 6:16. De tempel Ghódts, de tem-
pel des H. Gheests.

18. De ghóddelijke Toeeigheningen worden niet alleen van den vader bevestight/maar ook van den zoon. *Jes.* 9:5. De sterke Ghódt, va-
der der eeuwigheidt. *Ioh.* 9:25. Hy wist wat in
den mensch was. *en* 3:13. De zoon des menschen
inden hemel. *en* 8:58. Eer Abraham was ben ik.
Insghelijks ook den H. Gheest. *Psalm.* 139:7.
Waar zoude ik heenen ghaan voor uwen Gheest?
1 *Cor.* 2:10. De Gheest onderzoekt alle dingen
ook de diepten Ghódts. *Attribu-*

19. Ghódts eighe werkingen worden niet alleen den Vader / maar ook den Zoon en H. Gheest toegheschreeven. De Verkiezing wordt den Zoone toegheschreeven. *Matt.* 24:31. Zijne
uitverkoorene. En Ghódts eeuwighe raadt wordt den H. Gheest toegheschreeven. *Jesa.* 40:
13. Wie heeft den Gheest des Heeren bestiert,
en wie heeft hem als zijn raadtsman onderwee-
zen? De Schepping wordt den Zoon toeghe-
schreeven/ *Iohan.* 1:3. Alle dingen zijn door het
zelve ghemaakt, en zonder het zelve is gheen
ding ghemaakt, dat ghemaakt is. Zy wordt ook
den H. Gheest toegheschreeven. *Psalm.* 33:6.
Door het woordt des Heeren zijn de Hemelen
ghemaakt, en door den Gheest zijns mondts al
haar heir. De onderstutting en bestuuring der
gheschapene dingen wordt den Zoon toeghe-
schreeven, *Heb.* 1:3. Die alle dingen draagh
door

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

door het woordt zijner kracht. Als ook den H. Gheeſt. *Geneſ.* 1:2. De Gheeſt Ghódts zweefde op de wateren. *Zachar.* 4:6. Door mijnen Gheeſt zeidt de Heer der Heirſchaaren. De eighe maght van wonderwerken te doen wordt den Zoon toegheſchreeven / *Act.* 4:10. Door den naam Jeſu Chriſti ſtaat deze hier voor u ghezondt. en 9:34. Jeſus Chriſtus maakt u ghezondt. Zy wordt ook den H. Gheeſt toegheſchreeven / *Act.* 2:4. Zy beghonden te ſpreeken met andere taalen, zo als de Gheeſt haar ghafuit te ſpreeken. Zo ook / *Rom.* 15:19. *Eſai.* 63:10:14. De mededeeling van't gheeſtelijk leven en allerleye ghenade / in de roeping / rechtvaerdighmaaking / Kinderanneening / heilighmaaking / en heerlijkmaaking / wordt overal zo wel den Zoon en H. Gheeſt / als den Vader toegheſchreeven. De inſtelling / zending / en zeghening der kerkendienſt / wordt den Zoon toegheſchreeven / *Epheſ.* 4:8:11. Hy heeft ghaven ghegheeven. Hy heeft zommighe ghegheven tót Apóſtelen, enz. En den H. Gheeſt / 1 *Cor.* 12:11. Deze dingen alle werkt een en de zelfde Gheeſt. *Act.* 20:28. De Heilighe Gheeſt heeft u tót opzienders gheſtelt. De Opſtanding zelf des vleeſchs wordt den Zoon / als den Stichter / toegheſchreeven / *Johan.* 6:54. Ik zal hem opwekken. Als ook den H. Gheeſt. *Rom.* 8:11. Hy zal uwe ſterffelijke lichaamen leevendighmaaken, door zijnen Gheeſt die in u woont.

20. Insghelijks wordt niet alleen den Vader / maar ook den Zoon Ghóddelijke eer en dienſt toegheſchikt / *Heb.* 1:6. Alle Engelen Ghódts bidden hem an. En ook den Heilighen Gheeſt: wanneer des zelfs woordt te hooren voorgheſtelt wordt / *Apoc.* 2:29. En des zelfs naam / teghelijk met den Vader en Zoon over / die ghedoopt zullen worden / belaſt wordt an teroepen / *Matt.* 28:19. In den naam des Vaders, en des Zoons, en des H. Gheeſts. Zo wordt ook de

Zoon

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Zoon en Gheest angheroepen in dat ghewoon ontwerp der ghroeting : De ghenade des Heeren Jesu Christi, en de liefde Ghódts, en de gheminschap des H. Gheests zy met u allen. 2 *Cor.* 13:13. En al/wat tót den dienst behoort/wordt zo wel tót Christus als tót den H. Gheest gheboeght/zelfs daar door/dat Ghódts waare dieners/ door zo veel zy zodanig zijn/ tempelen genoemt worden/niet alleen van Ghódt den Vader/maar óók van Christus en den H. Gheest. *Apoc.* 21:22. De Heere de Almaghtighe Ghódt is haaren tempel, en het Lam. 1 *Cor.* 3:16. En weet ghy niet dat ghy Ghódts tempel zijt, ende Gheest Ghódts in u lieden woont? en 6:19. Of en weet ghy niet dat ulieder lichaam een tempel is des H. Gheests, die in u is?

21. Eindelijk die Anzienlijkheidt / en Opperheerlijkheidt / die Ghóde eighen is / wordt den Zoon en H. Gheest toegheschreeven. 1 *Cor.* 2:8. De Heer der Heerlijkheidt. 1 *Petr.* 4:14. De Gheest der Heerlijkheidt. Alle heilighe Predikinghe wordt Christus/en den H. Gheest toegheschreeven. 1 *Petr.* 3:19. Christus heeft in den Gheest, den gheesten, die inde ghevangenis zijn, ghepredikt. 2 *Petr.* 1:21. De heilighe menschen Ghódts van de H. Gheest ghedreeven zijnde hebben ghesproken. *Act.* 28:25. De H. Gheest heeft ghesproken door Esaiam den Propheet.

22. Dat nu de H. Gheest in alle die plaatsen ons voorgheschelt wordt / als een bestaande persoon / blijkt klaarlijk daar uit / dat leven/ verstandigheidt/ wil/ mooghendheidt/ te gheliik met alle eighene bedrijven van een Persoon/den zelven over al toegeschreeven worden. *Actus.*

23. Des zelfs onderscheiding van den Vader en Zoon wordt ook klaarlijk gheleert/ wanneer hy ghenoemt wordt/ een ander, ghezonden, komende van den Vader en Zoon. *Iohan.* 14.

24. Hierom is Ghódt/als het voorwerp van ons gheloof / alsins ghenóeghzaam / om ons *Objectum.*

de zaligheidt mede te deelen. Want alle liefde/ ghenade/ en mededeeling van die dingen/welke tót het wel leeven behooren / vloeyen van den Vader / Zoon / en Heiligen Gheest. 1 *Cor.* 13:13.

VI. Hoofdtstuk.

Van Ghódts Uitwerkendheidt.

Efficientia.

1. Ghódts Uitwerkendheidt is / waar door hy alles in allen werkt. *Epheſ.* 1:11. Die alle dingen werkt. *Rom.* 11:36. Uit hem, en door hem, en tót hem zijn alle dingen.

Activè. Realiter.

2. Ghódts Uitwerken, werken, óft doen bedrijvelijk ghenomen / voor zo veel het in den werkenden Ghódt is/ is niet iets zaaklijk verscheiden van Ghódt zelf. Want gheenighe t'zamenzetting óft verandering van vermooghen en bedrijf, kan in Ghódts eenvoudighste en onveranderlijke natuur plaats hebben. Het doet 'er nóchtans by een zekere betrekking van Ghódt tót een zaaklijk ghewrócht.

Potentia. Actus.

Relatio. Effectum reale.

Causa Efficiens. Realis.

3. Alles in allen werkt hy, omdat de Uitwerkendheidt van ghanſch alle dingen hangt van de eerſte werkende oorzaak, niet alleen ten opzicht der Zelfſtandigheidt, maar ook ten opzicht van alle zaakelijke omſtandigheden. *Eſa.* 45:7. Ik de Heer doe alle deze dingen. *Klaaglied.* 3:37:38. Wie zeidt wat, 't welk gheſchiedt zo 't de Heer niet beveelt? Ghaat niet uit den mondt des Allerhooghſten het quaade, en het ghoede? By de zaakelijke werkingen wordt ook ghetelt al / wat volmaaktheidt ten anzien der Zeden betekent: maar niet de miſmaaktheden / die de an Ghódt ſchuldighe onderwerping teghenſtreeven.

4. In Ghódts uitwerkendheidt blinkt uit de wijs der ghóddelijke Weezenheidt, en de wijs der Beſtaanlijkheidt.

5. Die

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

5. Die uitwerkende wijs/welke tót Ghódts weezenheidt behoort/ is de Almooghendheidt. *Essentia.*

6. Ghódts mooghendheidt / waar door hy anghemerkt wordt als eenvoudighlijk mooghend / is teenemaal het zelfde met zijn Ghenoeghzaamheidt, en behoort eighentlijk tót Ghódts natuur / voor zo veel hy anghemerkt wordt als een weezend, en is voor zo veel eerder als Ghódts weetenschap en wil. *Rom.* 11:23. Ghódt is maghtigh de zelve weder in te enten. *Sufficientia.* *Ens.*

7. Maar de Mooghendheidt / voor zo veel zy uitvoerende is/ is eenighsins laater / als de Ghenoeghzaamheidt, en behoort tót Ghódts uitwerkendheidt, en volght voor zo veel Ghodts weetenschap en wil. *Psalm.* 115:3. en 135:6. Hy doet al wat hem behaaght. *Efficientia.*

8. In al dit is dan dus daanigh een órde te beghrijpen/dat wy eerstelijk in Ghódt beghrijpen het konnen, ten tweden het weeten, ten derden het willen, en ten laatsten het mooghendlijk uitwerken, het welk niet dan door de reden van Ghódts werkelijke wil verschilt. Waar uit die Sluitreden, des gheloófs/die is by *Matt.* 8:2:3, onderscheidelijk verklaart wordt: Heer indien ghy wilt, ghy kont. Ik wil. Derhalven is 't gheschiedt: alwaar de bewijsreden is van de wil by de mooghendheidt komende. *Syllogismus.*

9. Hierom ghaat Ghódts wil zelf / voor zo veel zy een uitwerkigh beghinsel is / voor de mooghendheidt. *Rom.* 9:19. Wie heeft zijnen wille wederstaan? En de uitvoerighe Almooghendheidt zelf is niets anders / dan Ghódts uitwerkighe wil; *Psalm.* 33:9. Hy spreekt en het is 'er; hy ghebiedt, en het staat 'er. *Apoc.* 4:11. Door uwen wille zijn zy, en zijn zy ghescheppen.

10. Het is derhalven een Ghódts natuur teghenstreeven de dwaaling / te zegghen / dat Ghódt eighentlijk wil veel dingen uitwerken / welke hy nochtans door zijn Almooghendheidt niet uitwerkt/ *Eph.* 1:19. De uit-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

neemende ghrootheidt zijner kracht, an ons die ghelooven, na de werking der ſterkte zijner macht.

11. Ghódts Almooghendheidt is/waar dooz hy mooghend is uit te werken alles / wat hy wil/ óft willen kan. 2 *Chron.* 20:6. In uwe handt is kracht, en ſterkte, zo dat niemandt zich teghen u ſtellen kan. *Luc.* 1:37. Gheen ding zal by Ghódt onmooghelijk zijn. *Phil.* 3:21. Hy kan ook alle dingen hem zelven onderwerpen.

12. Hierom wozdt Ghódt ook doozghaans in het Oudt Teſtament ghenoemt / De Heer der Heirſchaaren. *Eſa* 9:6. *Ierm.* 32:18. Insghelijks / De Almaghtighe Ghódt. *Geneſ.* 17:1. en 35:11. *Ruth.* 1:20:21. En in 't Nieuw Teſtament / De Almachtighe Heer. 2 *Cor.* 6:18. *Apoc.* 1:8. en 4:8. En de alleen machtighe Heer. 1 *Tim.* 6:15.

Active. *Cauſa.* *Potentia Activa.* *Actus.* 13. Mooghendheidt wozdt Ghóde toeghe-ſchreeven bedrijvighlijk, omdat zy kracht heeft anderen iets mede te deelen / als is de mooghendheidt óft macht van een oorzaak: eighentlijk nóchtans voeght an Ghódt de bedrijvighe mooghendheidt niet / als óf Ghódt eerſt ten opzicht van zich zelfs leedigh waare / en namaals zich tot bedzyven ſchikte / want Ghódt is een aller zuiverſt bedrijf. *Jacob.* 1:17.

Eſſentia. 14. Derhalven moet men zodaanigh een bedrijvighe Mooghendheidt in Ghódt niet verdichten / welke iets van zijn weezenheidt verſcheiden zy / want Ghódts weezenheidt, zelf is die Mooghendheidt / waar dooz hy mooghend is: ghelijk ook de zelfde de Barmhartigheidt zelfs is / waar dooz hy barmhartigh is.

15. Maar Ghóde voeght de bedrijvighe Moghendheidt ten opzicht des Schepſels/welk eighentlijk ghezeidt wozdt te konnen ontfangen / en ondervinden dat bedrijf van Ghódt/ welk het te vooren niet ghevoelde nócht onder-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

derhondt. *Matt.* 19: 26. By Ghódt zijn alle dinghen mooghelijk.

16. Ghódts Almooghendheidt verkeert omtrent volstrektelijk mooghelijke dingen/ welke Ghódt wil óft willen kan. *Matt.* 19: 26. *Absolute.*

17. Ghódt nu wordt niet eighentlijk ghezeidt / iet te konnen / omdat dat mooghelijk is / ghelijk óf het eer in natuur mooghelijk was/ als Ghódt het koste : maar de eerste oorzaak / waarom dit óft dat mooghelijk is/ is / omdat Ghódt het kan. Zo wordt ook niet eighentlijk ghezeidt / dat Ghódt iets niet kan/ omdat het onmooghelijk is ; maar daarom is het onmooghelijk/omdat Ghódt dat niet doen kan. Ghódt nu kan dit óft dat niet / niet om't ghebrek / maar om de overvloedt der oneindighe Mooghendheidt. Waarom hy ook recht ghezeidt wordt / dit óft dat mooghendlijk niet te konnen ; omdat naamelijk zijn oneindighe Mooghendheidt (welke is een allerzuiverst bedrijf) daar teghen strijdt. En in dezen zin moet verstaan worden / 't gheen pleeght ghezeidt te worden / Ghóde onmooghelijk te zijn/ 't gheen teghenzegghing inwikkelt : Zo naamelijk / dat de eerste oorzaak van yder onmooghlijkheidt en teghenstrijdigheidt in Ghódt gheplaatst werde. 2 *Tim.* 2: 13. Hy kan hem zelven niet verloochenen. *Actus.* *Contradictio.* *Causa.*

18. Hier uit rijst een zekere onderscheiding der ghóddelijke Almooghendheidt/ waar door zy onderscheiden wordt in een Volstrekte, en in een gheórdende óft bedrijflijke Mooghendheit. *Absolutus.* *Actualis.*

19. De Volstrekte Mooghendheidt is die / waar door Ghódt mooghend is uit te werken alle mooghelijke dingen / schoon zy nimmermeer gheschieden zullen. *Matt.* 3: 9. Ghódt kan zelf uit deze steenen Abraham zaadt verwekken. en 26: 53 Of meint ghy dat ik mijnen Vader nu niet kan bidden, en hy zal my meer, als twaalf legioenen Engelen byzetten. *Marc.* 10: 27. *Ephes.* 3: 20.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

20. Ghódts gheórdende Mooghendheidt is/waar doór hy niet alleen doen kan/'t gheen hy wil / maar ook in der daadt bedrijflijk doet/ al wat hy wil. *Pſalm.* 115:3. en 135:6. *Epheſ.* 1.11.

Actualiter.

Subſiſtentia

Efficientia.

21. De wijs van Ghódts beſtaanlijkheidt, welke in Ghódts uitwerkendheidt uitblinkt/ is ten eerſten de t'zamenwerking van alle de Perſoonen; ten tweden/der zelver onderſcheide wijs in werken.

22. De t'zamenwerking is/waar doór zy de zelfde zaak werken onderſcheidelijk: want alle de werkingen na buiten zijn an alle de Perſoonen ghemeen. *Joh.* 5:17:12. Mijn Vader werkt, en ik werk: wat die doet, t'zelve doet ook de Zoon deſghelijks. en 16:13:14. Die Geeſt zal van hem zelven niet ſpreeken, maar zo wat hy zal ghehoort hebben, zal hy ſpreeken: Hy zal 't uit het mijne neemen, en zal 't u verkondighen.

23. Hierom werkt yder Perſoon van zich zelf / ten opzicht der oórzaaklijke kracht / die zy oeffent.

24. Hierom is 'er gheen overtreflijkheidt van waerdigheidt in deze t'zamenwerking / maar de opperſte eenheidt / en eenzelvigheidt van een en de zelfde oórzaak.

Identitas.

25. Hierom zijn wy een evenghróote eer an alle de ghódtdelijke perſonen even zeer ſchuldig.

26. De onderſcheide wijs van werken is / waar doór yder perſoon na de verſcheide wijs van zijn Beſtaanlijkheidt werkt.

27. Die onderſcheide wijs is / eenſdeels inde órde van doen / en anderſdeels inde bepaaling der doening.

Actio.

28. Ten opzicht der órde is/des Vaders wijs van werken van zich / doór den Zoon / en H. Gheeſt. Hierom wórdt de oórſprong der dingen / naamlijk de Schepping, eighentlijk den Vader/ die in órde van oórſprong de eerſte der perſoonen is / toegheſchreeven.

29. Des Zoons wijs van werken is van den Vader doór den Geeſt. Hierom wórdt hem eighent-

eighentlijk toegheschreeven der dingen uitdeeling / naamelijk de Verlóssing, en instelling van alle ampten in de Kerk. *Epheſ.* 4: 11. De zelve heeft ghegheeven zommighe tót Apóstelen, en zommighe tót Propheeten, enz.

30. DesGheests wijs van werken is van den Vader en Zoon door zich zelf. Hierom wordt den Heilighen Gheest der dingen verbulling / als de Wederghéboorte. *Tit.* 3:5. de Mededeeling van alle gheestelijke ghaaven. 1 *Cor.* 12: 4. en de volmaaking van de natuurlijke dingen zelf. *Geneſ.* 1: 2. toegheschreeven.

31. Ten opzicht van het paalteken der Doening, wordt dat werk / in welk eens persoons werking / óft wijs van werking meest uitblinkt / voorneemlijk ook den zelven toegheschreeven. So wordt den Vader de Schepping / den Zoon / de Verlóssing / en den Gheest de Heilighmaaking door een ghewoonghebruiklijke toeeighening toegheschreeven. Zo is in de verborghenheidt der Menschwording, schoon de Vader / Zoon / en H. Gheest het opzicht van oorzaak hebben / de Zoon nóchtans alleen het paalteken der Betrekking. *Terminus, Actio.* *Incarnatio.* *Terminus relationis.*

VII. Hoofdtstuk.

Van Ghódts Besluit en Raadt.

1. In Ghódts mooghende Uitwerkendheidt bezit de eerste plaats Ghódts besluit: omdat deze wijs van uitwerken / wijl zy de volmaakste van allen zy / allermeest Ghódts natuur voeght. *Efficientia.*

2. Ghodts besluit is des zelfs bepaalt voornemen van alle dingen door zijn macht en vólghens zijn raadt uit te werken. *Epheſ.* 1: 11. Hy werkt alle dingen na den raadt zijnes willens.

3. In Ghódts besluit blijkt zijn standtvastigheidt / waarheidt en trouw.

4. De standtvastigheidt is / waar door Ghódts besluit blyft altijdt onveranderlijk. *Num.* 23:19. Ghódt en is gheen Man, dat hy lieghen zoude, nócht eenes menschen kindt, dat het hem berouwen zoude. De raadt des Heeren die zal bestaan.

5. De waarheidt is / waar door hy dat alleen uitspreekt / dat hy besloten heeft. *Ierem.* 10:10. De Heere Ghódt is de waarheidt. *Rom.* 3:4. Ghódt zy waarachtigh, dóch alle Mensch looghenachtigh. Want alhoewel zijn woorden altemets schijnen konnen iets anders te betekenen / nóchtans komt der zelver zin altijd met het besluit over een.

6. De trouw is / waar door hy uitwerkt al / wat hy beslooten heeft / en zo als hy 't besloten heeft. *Iesai.* 46:10. Mijn raadt zal bestaan, en ik zal al mijn welbehaaghen doen.

7. Alle Ghódts besluiten zijn eeuwigh: 1 *Cor.* 2:7. *Act.* 15:18.

8. Tót dit besluit van Ghódt behoort de raadt *Epheſ.* 1:11. *Act.* 4:28.

9. Ghódts raadt is ghelijk als een beraadtslaghing van yder / nu van het verstandt en wil ghoedtghekeurde / zaak / op het best uit te werken.

10. Ghóde wordt raadt toeghescheeven / ten opzicht van een volmaakt oordeel / waar door hy alles met voorberaadt doet: weetens / willens / niet ten opzicht der onderzoeking / waar van in de menschen zodaanigh een oordeel hangt / want Ghódt ziet en wil alle een yder zaak te ghelijk. Derhalven wordt het / ghelijk als een eyghentlijk ghezeide beraadtslaghing ghenoemt.

11. Tot de volmaaktheidt van deze raadt worden drie dingen vereischt. 1. Het ooghwit / en voorgheseldt eindt. 2. Het begrip des verstandts daar toe dienende. 3. Het voornemen en welbehaaghen der wil.

12. Het ooghwit en eindt van deze raadt is

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

is Ghódt s zelfs eer / dat is / die ghoedtheidt / óft volmaaktheidt van Ghódt / welke dooz zijn uitwerkendheidt openbaar wozdt / en in zijn werken uitblinkt. *Epheſ.* 1:6. Tot prijs der heerlijkheidt zijner ghenade. *Efficientia.*

13. In alle konstenaar / óft werker dooz beraadt na buiten / is van te voozen een ontwerp / welk hy zullende werken in ziet / dat hy na het zelve zijn werking ſchikke ; zo is ook in Ghódt / wyl hy niet natuurlijk / nócht lichtvaardighlijk / nócht uit bedwang / maar met de opperſte volmaaktheidt der reden werkt / zodanigh een ontwerp / van te voozen / in hem zijnde / als een voorbeeldighe oorzaak van alle de uit te werkene dingen / te beghrijpen. *Heb.* 11:3. De dingen die men ziet zijn niet ghewordden uit dingen, die ghezien worden. *Cauſa exemplaris.*

14. Het ontwerp van alle dingen is de Ghóddelijke weezenheidt, zo als zy van Ghódt verſtaan wozdt / als navólghbaar van de ſchepſelen / óft zo / dat eenighſins het beeldt óft eenighe voetſtap van die volmaaktheidt in de ſchepſelen uitghedzukt zoude konnen wozden : dat is / de ſchepſelen zelf / zo als zy in 't ghóddelijk verſtandt beghzeepen wozden / zijn 't ontwerp van die natuur / welke ſy in zich ſelfs hebben. Want weinigh óft lieber gheenigh onderſcheidt is 'er tuſſchen die beſchzyvingen / als maar in beide de ghóddelijke weezenheidt, alle verſtaanbaare dingen / en der zelver redenen / dooz haar kracht ſtellende / beghzeepen wozdt. *Eſſentia.*

15. Het ontwerp in den menſch / die dooz ontknooping kennis verkrijght / wozdt ghehaalt van de dingen zelve : en dooz zo veel zijn de dingen eerſt in weezen in zich zelf / komen daar na tót der menſchen zinnen / en daar van daan tót het verſtandt / alwaar zy eenigh ontwerp / om een toekomende werking te beſtuuren / konnen ſtellen. Maar vermits Ghódt alles dooz Teeling verſtaat / vereiſcht *Analyſis.* *Geneſis.*

hy gheen kennis door ontknooping der dingen / en derhalven zijn alle dingen eer in zijn verstandt / als in zich zelfs.

16. In ons zijn de dingen zelfs het voorbeeldt / en onze kennis is een afbeeldsel; maar in Ghódt is de Ghóddelijke weetenschap het voorbeeldt / en de dingen zelf des zelfs uitghedruckt afbeeldtsel / en ghelijkenis.

17. Het ontwerp in de mensch is eerst inghedruckt / en wordt daar na in de dingen uitghedruckt: maar in Ghódt is het eighentlijk alleen uitdruckende / niet inghedruckt / om dat het niet van buiten ankomt.

18. Uit deze eene ghrondt konnen ghenoegh wederleght worden alle de dwaalingen van de verdiensten en het voorghezien gheloof. Want zo eenigh besluit van Ghódt eighentlijk hing van zodaanigh een voorziening / dan zoud Ghódts ontwerp hem van buiten ankomen / het welk gheensins met zijn natuur overeenkomt.

19. Het ontwerp / voor zo veel het in Ghódt volstrektelijk anghemerkt wordt / is eenigh / maar / voor zo veel het verscheidene opzichten tot de schepselen insluit / word het veelvoudigh: zo dat het waar zy / dat het ontwerp van het eene schepsel niet is het ontwerp van het ander.

20. In Ghódt zijn ontwerpen van alle de volmaaktheden / welke in de schepselen zijn: *Activus.* omdat zy voortkomen uit Ghódts bedrijvighe kracht. Maar niet van de onvolmaaktheden / indien zy vórmelijk, *Formaliter.* als onvolmaaktheden / anghemerkt worden.

21. De kennis dan des quaadts hangt van de beneening des ghoedts / voor zo veel het zijn des quaadts bestaat in de berooving *Privatio.* des ghoedts: mits alle dingen op dezelve wijs hebben het bekent worden / als het zijn.

22. De ontwerpen voor zo veel zy veele zijn / zijn zommighe onder zich t'zaamghehecht / en han-

hangen van elkander: waarom 'er ook een órde van eerder en laater in is.

23. De ontwerpen / voor zo veel zy anghemerkt worden / als het besluit der ghóddelijke wil voorghaande / verbeelden de watheidt der dingen / en alleen een moogheliike weezendlijkheidt: voor zo veel zy anghemerkt worden na de bepaaling der Ghóddelijke wil / verbeelden zy de zelve dingen / als in der daadt toekomende / vólghens haar daadlijke weezendlijkheidt. *Quidditas Existentia Possibilis actualis.*

24. Uit deze verscheidene anmerking spruit de onderscheiding der ghóddelijke weetenschap / in die / welke een weetenschap der eenvoudighe verstaaning, en in die / welke een weetenschap der ziening ghenoemt wordt. *Scientia simplicis intelligentiæ & visionis.*

25. De weetenschap der eenvoudighe verstaaning is een allervolmaaktste weetenschap in Ghódt van alle moogheliike dingen / dat is / al en yder ding / dat ghescheiden kan.

26. De weetenschap der ziening is een weetenschap van alle toekomstighe dingen / het zy in haar natuur noodtzaaklijke / 't zy vrye / 't zy ghebeurlijke.

27. 't Gheen Ghódt weet door de weetenschap der eenvoudighe verstaaning, weet hy uit zijn alghenoeghzaamheidt: maar 't gheen hy weet door de weetenschap der ziening, weet hy door zijn uitwerkendheidt, oft het besluit van zijn eighene wil. *Efficientia* *Pfalm* 33: 15. Hy formeert haarer alle harten: hy let op alle haare werken. *Iesa.* 44: 9. Wie zal, ghelijk als ik, roepen, en het verkondighen, en het ordentlijk voor my stellen, sedert dat ik een eeuwigh vólk voor my ghestelt hebbe? en laatze de toekomstighe dingen, en die komen zullen, haar verkondighen.

28. De middelighe weetenschap, door welke Ghódt / van zommighe voor het besluit van zijn wil uit onderstelling te weeten / verdicht wordt / zodaanighe louter ghebeurlijke toekomstighe uitkomsten / indien zodaanighe *Scientia media.* *Hypothesis*

voorwaarden gestelt worden; wijl zy ook zekerlijk toekomstighe uitkomsten onafhanghelijck van Ghódts wil stelt / en eenighe kennis van Ghódt/voorneemlijck van't voorwerp doet hangen; dusdaanigh een weetenschap (zegh ik) kan met Ghódts opperste volmaaktheidt niet bestaan.

Objectum.

29. Het Ghóddelijk ontwerp na de verscheidenheidt der kenniſſen / welke in de dingen zijn / trekt verscheide wijzen an: ten opzicht der beghinselen wordt het ghenoemt een verstandigheidt, waar door Ghódt in yder ding alle byzondere dingen beghrypt: ten opzicht der waarheidt op elk ding ziende / wordt het ghenoemt/weetenschap,welcke na de ruimte is een alweetenheidt: en wordt na dat zijn/welk de dingen in haar eighene maat hebben/ een voorweetenschap ghenoemt: ten opzicht van de afhanghendheidt der waarheden/welke zy onderzich hebben / wordt het ghenoemt wijsheidt, waar door hy weet / wat yder ding voeght / en wat van het zelve vreemdt zy: ten opzicht der ghanſche ordre in de oeffening in te ſtellen/ wordt het ghenoemt voorzichtigheidt, waar door hy allen dingen weet overbequaame gheleegentheden toe te ſchikken: ten opzicht eindelijck van een uit te voerene oeffening, wordt het ghenoemt konſt, waar door hy alles weet op het handighſt uit te voeren. *Heb.* 11: 10.

Intelligentia.

Scientia.

Sapientia.

Praxis.

Prudentia.

Ars.

30. Sonder onderſcheidt worden dikwils deze woorden in de Schrijftuur wel ghebruikt/ om de volmaaktheidt des ghóddelijken verſtandts / na't beghrip van die / welke een op't hooghſt onvolmaakt verſtandt hebben / te verklaaren: nochtans laaten zy uit haar natuur deze onderſcheiding / en gheen andere toe.

31. Die ghiſſende weetenſchap / welke alleen zommighe Ghóde omtrent de ghebeurlijke toekomſtighe dingen toeſchrijven/ ſtrijdt t'een e-

t'eenemaal teghen de ghóddelijke natuur en volmaaktheidt.

Uit die drie dingen, welke voorgheſtelt zijn, t'zamenloopende tót de volmaaktheidt van de ghóddelijke raadt, naamelijk het beghreepen ooghwit des verſtandts, en het voorneemen der wil, is het derde nóch an te mercken, welk welbehaaghen ghenoemt wordt.

32. Ghódts welbehaaghen / is een bedrijf der Ghóddelijke wil / vrypelijkſt / en kraftighlijk van alle dingen beſtemmende. *Actus.*

33. Welbehaaghen betekent in de Schrifture wel gebruikelijkſt Ghódts ghoedtwilligheidt / waar door hy het heilzaam ghoedt den zijnen wil / en toebeſtemt: Omdat nóchtans alle raadt Ghóde welbehaaght / daarom wordt het wel ghebruikt van de Ghódtgheleerden om alle raadt te verklaaren / ook bólghens de Schrifture. *Mat.* 11: 26.

34. Deze wil is waarlijk vry: wijl al / wat zy wil / zy niet wil uit noodtzaaklijkheidt der natuur / maar uit voorberaadt.

35. Zy is allervryſt, óft op 't hooghſt en volſtrektelijk vry / van gheenighe andere hangende: maar de vryheidt van der Menſchen en Engelen wil / door de afhangendheidt, welke zy van Ghódts wil heeft / is minder / en medeghedeelt. *Absolute.* *Dependentia.*

36. De vryheidt / in die werkingen na buiten, is niet alleen verzellende / als in de werkingen na binnen, maar ook voorghaande / onder wijs van een beghinſel: wijl Ghódt / 't gheen hy wil werken na buiten, niet wil uit noodtzaaklijkheidt der natuur / maar uit voorghaande verkiezing: want 'er is gheen noodtzaaklijke t'zamenhechting tuſſchen de ghóddelijke natuur en die daaden. *Ad extra.* *Ad intra.*

37. Deze wil is kraftigh: omdat hy al / wat hy wil / t'zijner tijdt uitgewrocht gheeft / en 'er is niets / indien hy 't wil / welk niet gheſchiedt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Psalm 115: 3. *en* 135: 6. Ghódt doet al, wat hem behaaght.

38. Hierom is Ghódts wil de eerste oorzaak der dingen. *Apoc.* 4: 11. Door uwen wille zijn zy, en zijnze gheschapen. Ghódts wil nu / op dat hy na buiten werken wille / voorondersteit de ghoedtheidt des voorwerps niet / maar willende stelt en maakt hyze. *Jacob* 1: 18. Na zijnen wille heeft hy ons ghebaart. *Rom.* 9: 18. Hy ontfermt hem diens hy wil.

Ad extra. Objectum.

39. Derhalven wordt'er gheen eighentlijk ghenoemde oorzaak van de Ghóddelijke wil ghegheeven.

40. Hierom wordt wel ghezeidt / dat Ghódt wil dat de eene zaak om de andere zy; maar dat die eene zaak gheen eighentlijk ghenoemde oorzaak is / waar door Ghódts wil inwendighlijk bewooghen wordt om die andere te besluiten. Zo heeft Ghódt ghewilt / dat de Zon en Sterren / om de teeling / onderhouding / en verderving der laaghere dingen / zijn zouden: De Zon mócht ans en Sterren zijn gheen oorzaak / waarom Ghódt wil / dat die dingen gheteelt / onderhouden / en verdorven zullen worden. En zo heeft zich de zaak in alle dingen buiten Ghódt / welke wel onder zich zijn oorzaaken, en ghewróchten, ook door zo veel zy van Ghódts wil afhangen; maar van Ghódts wil zelf is'er buiten de zelve gheenige oorzaak.

Causa. Effectum.

41. Mócht ook in Ghódt is de willing van de eene zaak / een eighentlijk ghenoemde werkende oorzaak, dat hy in zich zelven een andere wil: wijl de uitwerkendheidt der oorzaak in 't ghewrócht, en de afhanging des ghewróchts van de oorzaak, in de ghóddelijke wil / welke is Ghódt zelf alles eenssloeghs door een eenigh bedrijf waarlijk en eenvoudighlijk willende / niet vallen kan. Mócht ans is waar / 't gheen de Schoolgheleerde zegghen / dat de lijdighe aanraakendheidt der Ghóddelijke wil /

Efficiens. Efficientia. Actus. Scholastici. Attingentia passiva.

wil / ten opzicht van de eene zaak / is oorzaak van de lijdige anraakendheidt, ten opzicht der andere; en wordt derhalven in dezen zin wel en ghódtvruchtighlijk ghezeidt / dat Ghódt de eene zaak wil/om dat hy de andere ghewilt heeft.

42. Alhoewel hy dan veel dingen wil / welke niet vólghen zullen dan uit eenigh voorghaand bedrijf van een schepsel : zo hangt nóchtans het bedrijf van willen zelf/in Ghódt niet eighentlijck / als iets navólghends / van het bedrijf des schepsels. Nócht onder de benoeming van voorghaande wil / maghmen Ghóde toeschrijven die onvolmaakte wil/ welke willenheidt in de Schoolen ghenoemt wordt. Want zy voeght niet an een alweetende / almooghende/ en oneindighlijk zaligh natuur. *Actus.* *Velleitas.*

43. Wesshalven dat ghevoelen / welk stelt / dat Ghódt iets wil voorghaandelijk an de bedrijven des schepsels / welk selfde hy niet wil navólghendlijk an de zelve / maar iets anders wil / niet toe te laaten is : omdat het Ghódts wil stelt veranderlijk / en van 't bedrijf des schepsels afhangende / zo dat / zo dikwils het bedrijf des schepsels verandert wordt / zy ook verandert werde. *Antecedenter.* *Consequenter.*

44. Vólghens dat ghevoelen óók / moest niet ghebruikt worden die wijs van spreeken / waar door wy ons / en al het onze Ghóde opdraaghen / in Ghódts woordt voorgheschreeven : Ik wil dit óft dat, zo 't Ghódt zal willen : maar recht anders omghekeert/ Ghódt wil dit óft dat, zo 't de mensch zal willen.

45. Ghódts wil bestemt van alle dingen, van de ghrootste / kleenste / ghebeurlijke / noodtzaaklijke/ vrye/ zonder eenighe uitzondering: Dit betoogh de Schrift van alle slagh van dingen : als van Christus Jesus te verheerlijken / en de gemeente door hem te verlóssen. *Psalm* 20 : *en* 110 : 4. *en* 40 : 7 : 8 : 9. *Heb.* 17 : 16 : 21. *Ephes.* 5 : 25. 2 *Tim.* 1 : 9. Van Pharao.

Exod.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Exod. 13. Alwaar Ghódt alles zo gheschikt heeft / dat hy Pharao bewoogh om het Israëlitische vólk te vervólghen en overrompelen / ja hy heeft hem verhardt / dat hy het vervólghen zoude; wyelijck nochtans hebben ghewerkt en Pharao / en Israël. Insghelijks van Josephs verkooping / in welke alle dingen wyelijk en ghebeurlijk toeghekomen zijn / Ghódt daar van bestemmende na zijn wil. Van het menschelijk hart zelf. *Psalm* 53: 14. 1 *Sam.* 10: 9: 26. *Proverb.* 21: 1. Van een mensch by gheval eenen anderen doodende. *Exod.* 12: 13. Van het lót inden schoot ghewozpen. *Proverb.* 16: 33. Van de muschkens op de aarde vallende; van alle de haeren des menschelijken hoofdts. *Matt.* 10: 29: 30. Van de lelien / bloemen / en het ghras zelf der aarde. *Matt.* 6: 28: 30. Eindelijk van alle gheschapene dingen. *Iob* 38. *Psalm* 104. *Ies.* 45: 7. *Ierem.* 14: 22.

46. Zo Ghódt niet bestemde van alle dingen / zoud des zelfs wil niet de eenvoudighlijk en alghemeenlijk eerste oozzaak zijn: en derhalven zijn / die het teghendeel stellen / ghenoodtzaakt / óft twe eerste beghinselen / óft meer als twe te stellen / welk van alle waarheidt vreemdt is.

47. Van de wil nu is niet de zelfde reden / als van de ghóddelijke weetenschap en mooghendheidt: Want de weetenschap weet alle de weetlijke / en de mooghendheidt kan alle de mooghelijke dingen / en wozden te ghelijk uitghestreckt buiten die dingen / welke in der daadt gheweest zijn / zijn / en zullen zijn: maar dooz de wil wil hy niet alle de wilbaare dingen / die hy willen kan / maar alle die hy ghecozdeelt heeft om te willen / en derhalven in der daadt toekomstigh zijn: waarom schoon Ghódt alweetend / en almooghend ghenoemt wozdt / kan hy nochtans niet alwillend ghenoemt wozden.

48. In

48. In alle die dingen / welke Ghódt wil/ is hy alghemeenlijk kraftigh : zo dat hy gheensins kan belet nócht versteeken wozden/ dat hy niet verkrijghe / 't gheen hy wille. Want indien hy iets eighentlijk wilde en niet verkrijghen koste/ zoude hy niet op 't hooghst volmaakt en zaligh zijn.

49. Nóchtans brengt de Ghóddelijke wil allen toekomstighen dingen gheen noodtzaaklijkheidt an / maar alleen een zekerheidt ten opzicht der uitkomst. Zo heeft het niet konnen gheschieden/ ten opzicht van de zekerheidt der uitkomst / dat Chzistus beenderen ghebzooken zouden wozden / omdat Ghódt ghewilt heeft / dat zy niet verbzooken zouden wozden/nóchtans is den Sóldaaten/spiessen/ en anderen twede oorzaaken, die 'er toen omtrent waaren / gheenighe noodtzaaklijkheidt angebzaght. *Causa secunda.*

50. Ja het is 'er zo ver van daan / dat de ghóddelijke wil/welke allerzekerst verkrijght/ 't gheen zy wil / alle dingen zoud dzingen met een harde noodtzaaklijkheidt ; dat zy de eerste wozтel / en werkende oorzaak zy van alle die ghebeurlijkheidt en vzyheidt/ welke in de dingen is : wijl zy kraftighlijk vooz uit gheстelt heeft/ uit zodaanighe oorzaaken , zodaanighe ghewróchten te zullen vólghen. *Efficiens.* *Effectum.*

51. In die dingen/ welke Ghódt wil/wozdt een zekere ózde beghzeepen : naamelijk / dat hy eerder / wijl hy na een allervolmaakste reden werkt / het eindt wil / als de middelen tót het eindt ; en onder de middelen / eerder die / welke dichter by het eindt komen : want dat eerder is in ózde van uitvoering / is laater in ózde van opzetting / en in teghendeel.

52. Deze wil van Ghódt is ten deel verbozghen / en ten deel gheopenbaart. *Deut.* 29: 29.

53. Die middelen/ waar dooz deze wil gheopenbaart wozdt / wozden wel ghenoemt / de wil

Metaphorice. wil des teffens/ niet alleen overdraghtelijk, omdat zy pleeghen onder de menschen te kennen te gheeven/ wat zy willen: maar ook

Metonymice. overnaamighlijk, omdat zy zijn óft ghewróchten, óft byvoeghen, Ghódts eighentlijke wil ten

Effectum. deel te kennen gheevende.

Adjunctum 54. De tekenen worden bijf gheſtelt met dit baarſken.

Hy ghebiedt, verbiedt, ghehenght,
Hy gheeft raadt, en hy volbrengt.

Maar wijl de raadt met het ghebódt op 't zelfde uithomt/ zoud beter daar voor gheſtelt worden/ hy belooft.

Efficientia. Sufficientia. Objectum adæquatum. Species. Tót hier tóe in 't ghemeen van Ghódts uitwerkendheidt, welke te ghelijk met de ghenoeghzaamheidt het bequaam en evenmaatigh voorwerp des gheloofs ſtelt: vólghen nu des zelfs ghedaanten.

VIII. Hoofdtstuk.

Van de Schepping.

1. Ghódts uitwerkendheidt is óft ſchepping óft voorzienigheidt.

2. De ſchepping is Ghódts uitwerkendheidt, waar door hy de Wereldt ghemaakt heeft/ van anbeghin/ uit niets/ zeer ghoedt.

Activus. Actio transiens. Agens. Formaliter transiens. 3. De bedrijvighe ſchepping wordt beghreepen op de wijs van een overghaande doening, in welke altijdt voor onder ſtelt wordt het voorwerp, waar omtrent de doener verkeert: zy is nóchtans niet vórmelijk overghaande, maar krachtelijk/ wijl zy het voorwerp niet vooronderſtelt/ maar maakt.

Passivus. 4. De lijdighe ſchepping wordt beghreepen op de wijs van een verandering/ welke oneighentlijk een verandering ghenoemt wordt.

5. De ſchepping ziet op de ghanſche Wereldt/ dat is/ alles wat'er buiten Ghódt is.

6. Hier-

6. Hierom ook zijn alle dingen / welke buiten Ghódt zijn / gheschapen / en zijn gansch- lijk gheschapen / dat is zo wel na de stóf, als *Materia.*
vórm. *Apoc.* 4 : 11. Want ghy hebt alle dingen *Forma.*
gheschapen. *Col.* 1: 16. Want door hem zijn alle dingen gheschapen, die inde Hemelen, en die op aarde zijn, die zienlijk en die onzienlijk zijn.

7. De schepping brengt oorspronkelijk voort / om dat zy een weezend, niet alleen als *Ens.*
zodaanigh / maar ook volstrektelijk t'allen deele voortbrengt.

8. Voor de schepping dan hebben de schepselen gheenigh zaaklijk zijn, óft van weezend- *Esse reale.*
ijkheidt, óft van weezenheidt ghehadt: hoe- *Existentia.*
wel zy van eeuwigheidt een bekent zijn in de *Essentia.*
ghoddelijke weetenschap ghehadt hebben. *Esse cognitum.*

9. De schepping dan brengt voort uit niets / dat is / uit geen voorweezende / maar meeweezende stóf. Want van eeuwighedt is'er niets behalven Ghódt gheweest; en Ghódt is de stóf, óft een deel van eenigh schepsel niet / maar alleen de werker.

10. Sommighe dingen / welker stóf van te voren was worden waarlijk ghezeidt gheschapen te worden. Maar dan ziet de schepping niet alleen op die onmiddelighe doening, *Actio immediata.*
waar door gheschiedt / dat zodaanighe dingen
in weezen zijn: maar ook op de middelighe, *Mediata.*
waar door gheschiedt is / dat de stóf zelf / waar uit zy ghebórmt worden / in weezen waare. Zo is 't gheweest in de schepping der planten / en Dieren. *Genes.* 1:20.

11. Dat niet / óft niet zijn der dingen / is voor der zelver zijn ghegaan / niet alleen in órde der natuur: want zo zouden zy te gheliik niet Ghódt van eeuwigheidt in weezen hebben konnen zijn: maar ook in órde der duuring / na onze wijs van beghrijpen.

12. Hierom is dat beghin / in welk Ghódt ghezeidt wordt de Wereldt gheschapen te hebben / het eindt gheweest van die duuring / die

die het niet ghehadt heeft / en het beghin van die welke de Wereldt ghehadt heeft.

13. Ghódt heeft dan ghewilt dooz de schepping / en zijn volmaaktheydt toonen / dat hy gheenigh schepsel / óft uiterlijke zaak ghebzek hadde; want dan zoude hy / zo haast hy ghehost zoud hebben / de Wereldt gheschapen hebben: En ook die vrpheidt / waar dooz hy alles zonder natuurlijke noodtzaaklijkheidt voortghebzacht heeft: Want zo hy noodtzaaklijk gheschapen hadde / zoude hy dat van eeuwigheidt ghedaan hebben: *Apoc.* 4: 11. *Psalm* 115: 3.

14. De Wereldt is nócht van eeuwigheidt gheschapen / nócht heeft van eeuwigheidt konnen gheschapen worden / in die schik en ózde der dingen / welke zy nu heeft.

15. Deze dagh zoud niet gheweest hebben / zo 'er oneindighe daghen zouden hebben moeten voorghaan. Want die voorghaande daghen zouden nimmer gheeindight gheweest zijn / zo dat deze op die zoude konnen vólghen.

16. Hier uit vólght ook / dat gheenigh gheweest is / óft heeft konnen gheweest zijn de werktuighighe óft voorneeme oorzaak in 't bedrijf der schepping.

Causa Instrumentalis.

17. Zeer ghoedt is alles gheschapen / omdat het nócht reukeloos / nócht te vergheefs / maar tót het eindt / welk de werker verkreegh / ghemaakt is. *Gen.* 1: 31. Alwat hy ghemaakt hadde was zeer ghoedt. 1 *Tim.* 4: 4. Alle schepsel Ghódts is ghoedt.

Principalis.

Actus.

18. De ghoedtheidt der gheschaape zaak is die volmaaktheidt / waar dooz zy bequaam ghemaakt wordt tót het ghebruik / welk zy bedient: Dat ghebruik nu is óft bpzonder óft alghemeen.

19. Het bpzonder / is die eighe werking / de welke eenighe zaak in haar bpzondere natuur bedient.

20. Het

20. Het alghemeen is de schikking van de ene zaak tót de volmaaktheidt der gheheele Wereldt. *Psalm* 104: *en* 148. *Esa.* 40: 13.

21. Door deze ghoedtheidt strekken alle de gheschapene dingen op haar natuurlijke wijs tót Ghódt/van welke zy voortquamen. Want het twede weezend is van het eerste/en om het erste. Hier van daan zijn die spreekwijzen: Uit hem, door hem, én tót hem zijn alle dingen. *Rom.* 11: 36. *Ens.*

22. Tót Ghódt nu strekken de natuurlijke dingen. I. Daar in / dat zy Ghódts heerlijkheidt verbreyden. *Psalm* 91: 1. II. Dat zy ons ghelegenheidt gheeven om Ghódt te kennen / en te zoeken. *Rom.* 1: 30. *Acto.* 17: 26. III. Dat zy ons leven onderstutten / opdat wy Ghóde wel leeven. 1 *Cor.* 10: 31. 1 *Tim.* 4: 3: 4.

23. Met alle gheschapene dingen is te ghelijk in weezen de tijdt/ ghelijk blijkt uit die spreekwijs/ in den beghinne, want toen is het beghin van de tijdt gheweest.

24. Te ghelijk ook is in weezen de plaats / dat is/een zekere ruimte/waar door des schepsels uitstrekking bepaalt wordt. *Genes.* 1: 22. *Extensie.*

25. Deze zijn nu gheen eighentlijk gheschapene dingen / maar mee gheschapene / óft den gheschapene dingen anghehechte: omdat zy gheen volstrekte, maar alleen een betrekkighe weezendheidt hebben. *Entitas Absoluta, relata.*

26. Omdat Ghódt alles uit niet gheschapen heeft: daarom berust ons gheloof in hem teghen hoop/ op hoop/ weghen die dingen/welke niet zijn/ als of zy waaren. *Rom.* 4: 17: 18.

27. De schepping der Wereldt wordt verdeelt volghens de deelen der Wereldt: want schoon de Wereldt een zy/ door eenheidt der t'zamenhooping / órde / en eindt: bestaat zy nóchtans uit deelen / niet alleen na standt / maar ook na weezenheidt en weezendlijkheidt onderscheiden. *Essentia. Existentia.*

28. De

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

28. De schepping nu dezer deelen der Wereldt is niet te gheliik / en in een ooghenblik gheweest / maar by deelen / zich onderling door de tusschenstandt van zes daghen aftervolghende / verricht.

29. De schepping is óft van de onmiddelijk / óft van de middelijk volmaakte Wereldts deelen. *Psalm* 33: 6. *Heb.* 11: 3. *Genes.* 2: 7: 29: 22.

30. De schepping van de onmiddelijk volmaakte dingen is / waar door de dingen ghemaakt zijn / de beghinselen zelf / zo wel het
Materiale. stóffelijk, als vórmelijk, eerst ingheteelt zijnde / en dat in een volkomene
Formale. weezendlijkheidt.
Existentia. 31. Hierom zijn die schepselen an gheenighe weezendlijke verandering onderworpen door zich / als der teeling / óft verderving.

32. De onmiddelijk volmaakte deelen zijn / de opperste Hemel / en des zelfs inwooners / de Engelen.

33. De opperste Hemel is de woonstede van Ghódts heiligheidt / vervult met alles wat tót de eeuwighe zaligheidt behoort; alwaar zich / als van anghezicht tot anghezicht / te bezien gheeft Ghódts opperheerlijkheidt. 1 *Cor.* 2: 9. *Apoc.* 21: 23. 1 *Cor.* 13: 12.

34. Zy wordt de derde / de vuurighe Hemel / de Hemel der Hemelen / en het Paradijs ghenoemt. 1 *Reg.* 8: 17. *Matt.* 18: 10. *Marc.* 12: 25. 2 *Cor.* 12: 2: 4.

35. Deze Hemel wordt verstaan *Genes.* 1: 1. *Heb.* 11: 10: 16.

36. De Engelen zijn Gheesten van voorneeme volmaaktheidt tót Ghódts bedieninghe gheschapen.

37. Dat de Engelen gheschapen gheweest zijn blijkt *Col.* 1: 16. *Psalm* 148: 5. Dat zy den eersten dagh met den oppersten Hemel gheschapen zijn / blijkt. I. Uit de gheliikenis der natuur / welke zy hebben. II. Omdat zy in de schepping der overighe dingen ghezeidt wor-

worden / ghelijk als Ghóde toeghejuicht te hebben. *Job.* 38: 7.

38. Ondat zy nu Gheesten *Heb.* 1: 14. *Luc.* 24: 19. Ghodts dieners *Heb.* 1: 7: 14. Van een boozneeme volmaaktheidt / en van naturen onsterffelijk zijn / *Luc.* 20: 36. Hierom steeken zy in opperste scherpzinnigheidt des verstandts zo uit / dat zy ghelijk als oberal gheooght ghenoemt wozden / straks ziende / wat Ghódt wil dat van haar ghedaan zal wozden / en hoe het te doen is: Ook in bzyheidt der wil / zo dat zy haar plichten nakomen naarstighlijk. *Psalm* 103: 20. Insghelijks in volmaaktheidt van krachten / zo dat zy sterkte hebben om ghzoote dingen uit te boeren. 2 *Petr.* 2: 11. Eindelijk in de hooghste ghezwindheidt / dat zy / ghelijk als ghebleughelt / snellijk uitrichten / 't gheen haar belast is. *Ezech.* 1: 6.

39. Haar bedieninghis / Ghódts heerlijkheidt verbzeiden / en zijn bevelen uitboeren. *Psalm* 103: 20. En wel boozneemelijk omtrent de ghene / die erfghenaamen wezen zullen van de eeuwighe zaligheidt. *Heb.* 1: 14. *Psalm* 91: 11: *en* 34: 8.

40. Zy zijn gheschapen oprecht / in heiligheidt / en gherechtigheidt. *Luc.* 9: 26. *Joh.* 2: 44. *Jud.* 6. 2 *Pet.* 2: 4.

41. Zy zijn veele in ghetal / tót tien duizendtmaal duizenden. *Dan.* 7: 10. *Heb.* 12: 22. *Matt.* 26: 53. Zy wozden onder zich onderscheiden ten opzicht van haar ampten / ende voorwerpen, waar omtrent zy verkeeren na verscheiden trappen. *Ephes.* 1: 21. En staan alleen onder Ghódts en Chzistus ghebódt. *Objectum.*

42. De schepping van de middelijk volmaakte deelen der Wereldt is / waar dooz de dingen uit te boozen in weezen zijnde beghinselen ghemaakt zijn.

43. Hierom zijn die schepselen der verandering / en verderving onderwozpen.

44. De-

Existentia. 44. Deze middelijk volmaakte dingen hebben twe weezendlijkheden ghehadt / eerst een rouwe / en onvolkomene / en dan daar na een volkomene / onderscheidene / en ghesierde.

45. De rouwe en onvolkomene weezendlijkheidt der dingen is gheweest in die klomp / welke in den beghinne gheschapen gheweest is / zonder vórm / pdel / en met duisternis bezet / welke ghenoemt wordt / de aarde / de wateren / de afghrondt.

Forma. 46. Zonder vórm wordt zy ghezeidt / niet omdat dat zy gheenighe vórm ghehadt heeft: maar om dat zy nócht de fraaypigheidt / nócht het versierſel / nócht het volkomen bedrijf van

Actus. die vórmen, welke daar uit namaals ontstaan zouden / ghehadt heeft.

47. Inde stelling van der dingen volkomene weezendlijkheidt, zijn voorneemelijk twe dingen an te merken / naamlijk / de wijs / en órde.

48. De wijs der stelling beghrijpt vier dingen. I. Ghódtsghebódt / ieder ding voortbrengende: Daar zy óft werde dit óft dat; waar in Ghódts mooghendheidt te zien is / dat hy alleen door zijn woordt / óft wil alles ghemaakt heeft. *Pſalm* 33: 9: *en* 115: 3. II. De ghoedtkeuring / de zelfde voortghebrachte zaak als ghoedt erkennende: Ghódt zagh, dat het ghoedt was. Hier in blinkt Ghódts ghoedtheidt / dat hy alles tót een eindt / en ghoedt ghebruik voortghebraght heeft. *Pſalm* 16: 2. III. De órdening / het zelf de ding zijn ghebruik anwijzende / wees ten dezen óft dien einde. Hier uit is Ghódts wijsheidt te zien / waar door hy an yder gheschapen ding zijn byzondere ghebruiken op de bequaamste wijs toeghescheikt heeft. *Ierem.* 10: 12: *en* 51: 15. Die de aarde ghemaakt heeft door zijne kracht, die de Wereldt bereidt heeft door zijne wijsheidt, en den Hemel uitghebreidt door zijn verstandt. IV. De inzetting der Wet en órde / in dat ding ghe-

ghedurigh te onderhouden / welke met de órdening t'zaamghevoeght wordt. Hier uit blijkt Ghódts standvastigheidt / dat hy / niet voor eenighe daghen óft jaaren / maar tót het eindt der Weereldt toe / yder schepsel zijn órde te zullen onderhouden / heeft ghewilt.

49. Deze vier dingen worden niet byzonderlijk in zommigh slagh van dingen uitgedruckt: omdat der zelver onvolmaaktheidt van anderer dingen volmaaktheidt hangt: doch een ghemeene reden nóchtans voeghen zy elven zeer an alle.

50. De órde der stelling is dusdaanigh gheweest: op den eersten dagh / na de voorbrenging des oppersten Hemels / der Engelen / en der vórmelooze klomp / is / het fijnste deel van die klomp opwaarts ghetrokken zijnde / het icht / dat is / een lichtend vuur ghemaakt.

51. Op den tweden dagh is uit dat deel / welk by het voorghaande in fijnte allernaast quam / de lucht ghemaakt.

52. Op den derden dagh / zijn de dikkere deelen der klomp zo verdeeldt gheweest / dat ze wateren / na ver het ghrootste deel / in haar parken verghadert zijnde / de Zee op zich zelf gheweest is / en de aarde zich vertoonde met ruiden / en boomen ghesiert.

53. Op den vierden dagh zijn de lichten des Hemels ghemaakt / om het licht op de aarde te brengen.

54. Op den vijfden dagh zijn de visschen en voghelen / inwooners van water en lucht / voortghebraght.

55. Op den zesten dagh alle de aardsche Dieren: eerst de beesten / en dan daar na de Mensch: en alzo zijn de Hemelen / en de aarde / en al haar heir volbraght.

56. In deze órde blinkt op't hooghst Ghódts wijsheidt / mooghendheidt en ghoedtheidt.

57. De wijsheidt 1. Omdat de enkele hoofdtstóffen eer gheschapen zijn / dan de hoódtstóffighe /

ghe/ óft t'zaamgheghroeyde en t'zaamghezette dingen. 2. Omdat in de enkele eerst de volmaaktere / welke nader an Ghódts natuur komen. 3. Omdat die dingen eerst ghescha-pen zijn / die alleen het zijn hebben ; dan die / welke behalven het zijn ook het leeven hebben : daar na die / welke behalven het zijn en leeven/ ook het ghevoelen hebben : dan eindelijk die / welke behalven het zijn / leeven / en ghevoelen/ ook verstandt hebben. 4. Omdat hy in de enkele dingen van de volmaaktere tót de onvolmaaktere voortgheghaan is : maar in de t'zaamghezette / van de onvolmaaktere tót de volmaaktere / van de planten tót den Mensch.

58. Ghódts moogendheidt blonk daar in / dat hy de planten / kruiden / boomen eerder gheschapen heeft / dan de Zon / en Sterren/ welke de kraft van oorzaaken in der zelver voortbrenging pleeghen te hebben.

59. Ghódts ghoedtheidt blonk uit / dat hy eer de wooningen / als de inwooners / eer het voedtsel dan de dieren / eer dat / welk den Mensch nut was/ dan den Mensch zelf gheschapen heeft.

60. De Mensch / ghelijk hy de laatste der schepselen / zo is hy ook een kort begrijp van alle schepselen / zo wel der onmiddelijk als middelijk volmaakte gheweest / deel hebbende an de natuur van die / ten opzicht der Ziel / van deze ten opzicht des lichaams.

61. Hy is het eindt der middelijk volmaakte gheweest / en voor zo veel in die en boven die/ten opzicht der opzetting ziende.

62. Hierom wordt hy gheseidt op een andere wijs gheschapen te zijn / als de overighe schepselen. Want die zijn voor het woordt alleen voortghebraght gheweest: Daar zy licht, daar zy een uitspansel. Maar de Mensch als met een ghrooter beraadt / en overlegh : Laat ons Menschen maaken. *Genes.* 1: 26.

63. Want

63. Want eerst is het lichaam voorbereidt gheweest / en namaals wierdt 'er de Ziel ingheblaazen. *Genes.* 2: 7. Het lichaam wierdt uit hoofdtstoffighe stof: maar de Ziel uit gheenighe voor uit in weezen zijnde stof; maar door Ghódts mooghendheidt onmiddelijk voortghebraght. *Materia.*

64. Des Menschen voortreffelijkheidt wierdt voorneemelijk daar in ghestelt / dat hy Ghódts evenbeeldt droegh.

65. Tót de reden van een evenbeeldt worden dry dingen vereischt. 1. Dat het ghelijk sy. 2. Dat het sy uitghedruckt en uitghepreent tot een nabeeldtsel van een andere zaak / als een voorbeeldtsel. 3. Dat die ghelijkenis sy oft in de ghedaantmaakende natuur / oft in des selfs edelste volmaaktheidt. *Specificus.*

66. Hierom is 't / dat in laagher schepselen / Ghódts evenbeeldt eighentlijk niet ghevonden wordt / maar alleen een schaduw en voetstap.

67. Maar in de Mensch wordt de eighentlijke reden van een evenbeeldt ghevonden: nochtans niet volmaakt / hoedaanigh alleen in Ghódts Zoon is. *Col.* 1: 15. *Heb.* 1: 3. Maar onvolmaakt / niet door een beroovighe, maar eeneenighe onvolmaaktheidt. *Privativus.*

68. Dit evenbeeldt dan is een ghelijkvormigheidt van de Mensch / na zijn maat / met Ghódts opperste volmaaktheidt. *Negativus.*

69. Dit ghansche evenbeeldt is den Mensch natuurlijk gheweest / maar op een andere / en andere wijs: want ten deele is het des Menschen natuur zelf gheweest / ten deele vloeide het uit de beghinselen / en volmaaktheidt der natuur / en ten deele is het der natuur toebevoorend gheweest.

70. Ghódts evenbeeldt in den Mensch is eensdeels inwendigh / anderdeels uitwendigh gheweest. Het inwendighe is de volmaaktheidt van Lichaam / en Ziel.

71. De volmaaktheidt des lichaams is /

waar dooz het teenemaal bereidt was tôt eer/ en ghebzuik / met de ghóddelijke wil overeenkomende. *Genes.* 2: 25. *Rom.* 6: 13.

72. De volmaaktheidt der Ziel is gheweest/ waar dooz zy van een onsterffelijke natuur was/ niet alleen met vermooghens/ dooz welke zy een bzy beghinsel van haar doeningen zijn zoud/ het verstandt / en de wil; maar ook met ghaaben / dooz welke de Mensch om wel te leeben maghtigh en bequaam ghemaakt wierdt / wijsheidt naamelijk / heiligheidt en gherechtigheidt verzien. *Ephes.* 4:24. *Coloss.* 3:10.

73. Des Menschen uitwendighe volmaaktheidt is gheweest de heerschappy over de andere schepselen / waar dooz hy de zelve bzyelijkst heeft konnen ghebzuiken tôt Ghódts eer / en zijn noodtdzustigheidt/ *Genes.* 1: 26. *en* 2: 19:20.

74. Hierom is hem de bouwing der aarde / en de verzózghing van spijs uit de planten der aarde belast gheweest. *Genes.* 2: 15.

75. Hierom zijn de Dieren by hem/als haar Heer / ghekomen / en zijn an de zelve naamen ghegheeben van hem / als van haar Heer. *Genes.* 2: 19.

76. Hierom is hy ghestelt gheweest / in het hóf Eden/als in zijn Koningshóf. *Genes.* 2: 15.

77. In alle deze dingen ghezaamentlijk is des Menschen volmaaktheidt vervult / en uit die ontspzoot eenigh ebenbeeldt van Ghódt / en de Ghóddelijke volmaaktheidt.

78. Deze schepping van de Mensch is gheweest / van Man en Vzouw / van beiden ten opzicht der Ziel uit niet. Des Mans/ ten opzicht des lichaams uit aarde/ met de oberighe Hoofdtstóffen vermengt. Der Vzouw uit de Man/ om de Man/ opdat hem om wel te zijn niets ghebzake. 1 *Cor.* 11: 8: 9.

79. Dooz deze werken van Ghódt wozdt Ghódt ghekent/ten opzicht van zijn eenwighe zo mooghendheidt/als ghóddelijkheidt. *Rom.* 1: 20. Maar uit die wozdt Ghódt niet ghekent als

als Vader / Zoon / en H. Geest : vermits die uitwerkende kracht / waar dooz de Werelдt gheschapen is / en welke in de Wereldt / als in haar ghewrócht te zien is / behoozt tót Ghódts weezenheidt, niet tót des zelfs persoonlijke beſtaanlijkheidt. *Effectum. Essentia. Subsistentia.*

80. Vit de anmerking der schepping klimt ons gheloof boven alle ózde der Natuur / en dat verlichtinge der kenniſſe der Heerlijkheidt Ghódts in het anghezicht Jesu Christi, want Ghódt heeft ghezeght dat het licht uit de duisterniſſe schijnen zoude. 2 *Cor.* 4: 6.

IX. Hoofdtstuk.

Van de Voorzienigheidt.

1. Ghódts boozzienigheidt is die uitwerkendheidt, waar dooz hy den nu in weezen zijnde schepselen / met alles / na de raadt zijner wil / boozziet. *Efficientia.*

2. Deze boozzienigheidt strekt zich uit tót alle / niet alleen ghemeene / maar ook byzondere dingen : *Psalm* 145: 15: 16. *Prov.* 16: 9: 33. *Exod.* 21: 13. Van ghemeenighe oorzaak eighentlijk bepaaldt / maar alle oorzaaken bepaalende / en hierom is zy op haar wijs en een alghemeene, en een byzondere oorzaak van alles. *Causa. Causa universalis, & particularis.*

3. Ghódts boozzienigheidt is óft onmiddeligh, waar dooz Ghódt / als een alleenighe oorzaak, dooz zich zelf den dingen boozziet / óft middeligh, waar dooz hy met behulp van middelen boozziet. *Causa solitaria.*

4. Ghódt werkt onmiddelijk alles / wat 'er ghedaan wozdt / zo wel na de kracht, ten opzicht van alle weezendheidt, welke in 't ghewrócht ghevonden wozt (want Ghódts kracht raakt alle ghewrócht an. *Deut.* 8: 3. *Esa.* 28: 26.) als na 't onderstel, ten opzicht van dat zijn / welk het heeft / dooz zo veel 't een weezend is. Want dat werkt ook in allen Ghódt *Entitas. Suppositum. Ens.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

zelf/ die onmiddelijk / innerlijkſt / altijdt / en overal by is.

5. Ten opzicht nochtans van die dingen / waar in de twede werkende oorzaaken / door kracht van haar eighen vórm, invloeyen / wordt Ghódt niet ghezeidt onmiddelijk te werken / maar middelijk / vermits hy ook werkt door middel van de onderſtellen en krachten der twede oorzaaken.

Forma.

Suppoſitum.

Cauſa ſecunda.

6. Ghódt dan ghebruikt middelen / niet uit ghebrek zijner kracht / maar uit overvloedt zijner ghoedtheidt: opdat hy naamelijk ook eenighe waardigheidt van uitwerkendheidt den ſchepſelen zoud mededeelen / en in die zijn uitwerkendheidt beghrijpbaarer maaken. 1 *Sam.* 14: 6. By de Heere is gheen verhindering, om te verlóſſen door veele, óft door weinighe.

Efficientia.

Hierom ghebruikt Ghódt dikwijls / om heel treflijke ghewróchten voort te brengen / die middelen / welke gheenighe bequaamheidt tót zodaanighe ghewróchten hebben. 1 *Cor.* 1: 27: 28. *Amos.* 5: 9. 2 *Chron.* 24: 24. Dikwijls maakt hy ook de bequaamſte middelen krachteloos. *Pſalm* 33: 16. *en* 127: 1: 2. *Hoſ.* 4: 10.

Effectum.

7. Hierom ziet ons gheloof niet eighent ijk op die middelen / welke Ghódt ghebruikt / nócht hangt van de zelve af / maar alleen van Ghódt / welke / na dat het hem ghóedt dunkt / óft door middelen / óft zonder middelen / allen onzen noodtdruftigheden te baat kan komen: *Dan.* 3: 17. Onze Ghódt, dien wy eeren, is maghtigh ons te verlóſſen uit den Oven des brandende vuurs, en hy zal ons uit uwe handt, ô Koning, verlóſſen.

8. Ghódts voorzienigheidt is / óft ghewoone en ghebruikelijke / óft onghewoone en onghebruikelijke.

9. De ghewoone voorzienigheidt is / waar door Ghódt / de órde / in de dingen van anbeghin gheſtelt / waarneemt. Welker órdes reden vereiſcht / dat 'er iet zekers voorghaa / en uit

uit dat gheſtelde / iets anders zekers vólghe. *Hoſ.* 2: 20: 21. Ik zal den Hemel verhooren: en die zal de aarde verhooren; en de aarde zal het Koorn verhooren, mitſghaders den Moſt, en de Olye: en die zullen Iizreël verhooren.

10. Deze órde in de natuurlijke dingen is / de Wet der natuur allen dingen ghemeen / óft de natuur der dingen zelf, voor zo veel zy door een zekere órde ghesterkt wordt, voortkomende van de kracht / en werkelijkheidt van dat nimmer vergheefsche woordt / van Ghódt in den beghinne ghebruikt: daar werde, daar zy, het zy zo: welk de wijs van het toekomstighe uitdrukkende / de ghedurighheidt en standtvastigheidt te kennen gheeft / en door zijn kraft alles uitwerkt / wat van de zelfde dingen ghewoonlijk gheschiedt. *Ierem.* 31: 35: 36. De órdeningen der Maan en der Sterren enz: *en* 33: 20. Mijn verbondt van den dagh, en mijn verbondt van den nacht.

11. De onghewoone voorzienighheidt is / waar door Ghódt den dingen buiten haar ghewoone en gheſtelde órde voorziet / op welke wijs wel al / wat ghewerkt wordt / door overnaaming des ghewróchts, ghenoemt wordt / wonderwerk. *Metonymia Effecti.*

12. Wonderwerk is een werking boven de gheſtelde órde. Waarom de waare wonderwerken altijdt betughen de almooghendheidt des doeners. Hierom is Ghódt alleen de stichter der waare wonderwerken.

13. De Menschen konnen zedighe oorzaaken der wonderwerken zijn / voor ze veel zy van Ghódt verkrijghen / dat hy zelf ze doet / óft voor zo veel Ghódt der zelver hulp / als een teken / óft bewijs van het van hem te doene wonderwerk / ghebruikt: zy nochtans konnen nist meer zaaklijk werkende, 't zy voorneeme, 't zy werktuighighe oorzaaken in een eighentlijk wonderwerk / dan in de schepping zelf / zijn. *Causa moralis.* *Causa realiter efficiens.* *Principalis.* *Instrumentalis.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

14. Ghódts voorzienigheidt is/óft de onderhouding/ óft de bestuuring.

15. De onderhouding is/ waar door Ghódt doet verblijven alle dingen/ en alghemeene/en byzondere / zoo wel na de weezenheidt en weezendlijkheidt als na de krachten. *Psalm* 104:19: 20. *Act.* 17: 28. *Heb.* 1: 13. Welke van de Schoolgheleerde niet onbequaamlijk ghenoemt wordt Ghódts handthaaving, omdat Ghódt door de zelve alles/ als met zijn handt/ onderstut.

Essentia. *Existentia.* *Scholastici.* *Manutenentia.*

16. Deze onderhouding komt noodtzaakelijk tusschen de schepping / en der ghescháene dingen bestuuring: omdat al/wat ghescháen wordt / tót eenigh eindt en ghebruik ghescháen wordt/ tót het welk het ook moet gherícht/ en ghestuurt worden: dit eindt nu kan het niet beraaken/ nócht tót het zelve gherícht worden/ ten zy het zijn volhardt/ en onderhoudē werde.

17. Ghódts onderhouding is den schepsele noodtzaakelijk / wijl het schepsel van den schepper alsins afhangt / niet alleen ten opzicht van worden, maar ook van zijn, in weezen zijn, verblijven en werken: zo dat alle schepsel weer verballen zoud in dat niet / waar uit het ghemaakt gheweest is / zo Ghódt het zelve niet onderstutte / en de ophouding van de Ghóddelijke onderhouding zelf / zoud/ zonder eenighe andere werking / straks yder schepsel weder tót niet brengen. *Psalm* 104: 29. Verberght ghy uw anghezicht, zy worden verschrikt: neemt ghy haaren adem wegh, zy sterven, en zy keeren weder tót haar stóf.

18. Sommighe dingen worden onmiddelijk onderhouden / welke naamelijk Ghóde alleen onderworpen worden. Deze onderhouding is niet de schepping / de zelfde in de zaak zelf, verscheiden door de reden alleen / voor zo veel als de schepping eenighe niewigheidt insluit/ welke de onderhouding uitsluit; en een voor in weezen zijnde weezendlijkheidt uitsluit / welke de onderhouding insluit: zo dat deze onderhou-

Reipsa. *Ratione.*

houding niet anders zy / dan ghelijk als een gheduurighe schepping / en wordt derhalven met de schepping ghevoeght. *Nehem.* 9:6.

19. De bestuuring is / waar door Ghódt alle schepselen tót haar eighene einden richt / en gheleidt. *Psalm* 29:10. De Heere zit Koning in eeuwigheidt. *Finis.*

20. De bestuuring der dingen moet van Ghódt zijn. Want het eindt, tót welk zy ghe-schapen gheweest zijn / zouden zy nimmer / ten zy door de zelve kracht / waar door zy geschapen zijn / beheerscht wierdē / zekerlijk verkrijghen: en het rijst uit onvolmaaktheidt in den konste-naar / dat hy 't werk / dat hy ghemaakt heeft / namaals eenen anderē te bestuuren overlaat.

21. Deze bestuuring sluit inwendighlijk in niet alleen het opzicht van middelen an het eindt ghevoeghlijk / maar ook een zekere werkelijkheidt der zelve / óft de te weeghbrenging zelf. De órde dan van deze bestuuring is zeker, onbeweeghlijk, en onontlósselijk, zo dat van alle órde der bestuuring het schepsel zich niet ghanschelijk kan ontrekken: schoon het van eenighe byzondere órde der zelve afwijken kan. *Genes.* 50:20.

22. De bestuuring is óft ghemeen, óft byzonder.

23. De ghemeene is / waar door Ghódt alles op ghelijke wijs bestuurt. Tót deze bestuuring behoort. Eerstelijk / de Wet der natuur allen dingen ghemeen; welke is een zekere deelachtigheidt der ghóddelijke Wet en wil / allen dingen van beghin an ingheschrift *Job* 38:12. Hebt ghy van uwe daghen den mórghenstondt ghebooden? hebt ghy den dagheraadt zijne plaatse gheweezen? enz: Ten tweden / de Neyghing der natuur, welke is een beghinsel van doen na die Wet. *Job* 5:7. De spranken der vuurigher koolen verheffen haar tót vlieghen. Ten derden / het natuurlijk ingheven, welk is een zonderlinge anpozing der Dieren tót eenighe edeler

Actus. bedrijven, met eenighe ſchijn / óft voetſtap van reden. *Proverb.* 6: 6. Ghaat tót de Mier, ghy Luyaart, ziet haare weghen, en wordt wijs. *En* 30: 24. Deze viere zijn van de kleinſte der aarde: dóch de zelve zijn wijs, met wijſheidt wel verzien, de Mieren, de Konynen, de Sprinkhaanen, de Spinnekoppen. *Ierem.* 8: 7. Een Oyevaar weet zijn ghezette tijden, en een Tortelduyf, en een Kraan, en Zwaluw neemen den tijdt haarer ankomſt waar.

Potentia obedientialis. Ten vierden eenigh ghehoorzaamend vermooghen, waar dóór alle ſchepſelen bequaam zijn om Ghódts bevel te ghehoorzaamen. *Pſalm* 103: 21. *en* 148: 8. Zijn welbehaaghen doende; zijn woordt doende.

24. Deze beſtuuring blinkt in aller dingen werking. *Finis.* 1. Omdat zy altijdt op eenigh zeker eindt zien; en dóór zo veel is 't noodtzaakelijk / dat zy ghedreeven en beſtuurt worden van een overalteghenwoordighe en almooghende verſtandigheidt / dat is van Ghódt zelf. *Job* 38: 27. Om te reghenen, om het woeſte en het verwoeſte te verzadighen, en om het uitſpruitſel der ghraſſcheutkens te doen waſſen. *Jeſ.* 55: 10. De reghen maakt dat de aarde zaadt gheve den Zaayer, en broodt den eeter. 2. Omdat de werken der natuur zo naauwkeurighlijk / en met de reden overeenkomſtighlijk gheſchikt worden / dat zy van de opperſte reden niet konnen niet voortkomen. *Proverb.* 30: 25: 26: 27: 28. 3. Om dat zy behalven de byzondere órdening / waar dóór yder ding zijn volmaaktheidt zoekt / ghelijk als een ghemeene ghezelligheidt hanteeren / en alles meerder na de onderhouding van de ghanſche Wereldt / dan van zich zelf tóght: ghelijk te zien is in die zwaare dingen / welke om het ydel te beletten / om hoogh ghedreeven worden.

Cauſa ſecunda. 25. Dóór kracht van deze beſtuuring worden alle twede oorzaaken eenighſins voorbepaaldt, dat is / 1. Opghewekt om te werken dóór in-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

inbloeping / óft voorghaande beweeghing / voor zo veel 'er / om dat / welk te voozen in vermooghen van het schepsel gheweest is / in daadt te stellen (behalven de mededeeling der kracht / en der zelver onderstutting) zodaanigh iets noodtzaaklijk vereischt wordt. 2. Ghevoeght tót een zeker voorwerp, omtrent welk zy in het werken verkeeren. *Ezech.* 21: 21: 22. *enz:* 2 *Sam.* 16: 20. 3. Gheschikt door kracht van de zelve bestuuring / dat is / 1. Der doening bestekken en paalen gheselt worden. *Job* 11: 2. *en* 2: 6. *en* 38: 10. 2. Jets ghoedts uit de zelve ghetrokken wordt. *Genes.* 50: 20. *Potentia.* *Actus.* *Objectum.* *Actio.*

26. Deze voorzienighe bestuuring lijdt niet / dat Ghódt immermeer by eenighe vólkeren onbetuight blijve. Op dat zy den Heere zouden zoeken, óf zy hem immers tasten en vinden moghten. *Act.* 14: 17. *en* 17: 27.

27. Omdat nu de oeffening der kracht / welke in de schepselen is / hangt van Ghódts bestuurende wil / hierom betrouwen wy alleen op Ghódt / niet op die schepselen / door welke Ghódts ghoedertierenheidt in ons afvloept.

X. Hoofdtstuk.

Van de byzondere Bestuuring, omtrent de verstandighe schepselen.

In het voorghaande Hoófdtstuk is de ghemeene bestuuring gheweest: nu vólght de byzondere.

1. De byzondere Bestuuring is / waar door Ghódt de redelijke schepselen / op een zedighe wijs bestuurt.

2. Het onderscheidt maakt de byzondere staat van deze schepselen. Want wijl zy na Ghódts ebenbeeldt ghescheppen zijn / en een in-

Actus. inwendigh beghinsel haarer bedrijven hebben van 't beraadt / derhalven zijn zy / met het beraadt en de vryheidt overeenkomstighlijk / te bestuuren.

3. Mochtans sluit deze byzondere bestuuring / die zaaklijke ghemeene van het redelijk *Realis.* schepsel / welke allen schepselen ghemeen is / niet uit / maar komt noch by de zelve by

4. Deze zedighe bestuuring bestaat in leeren / en verbullen volghens dat / welk hy te vooren gheleert heeft / *Mich.* 6: 8. Hy heeft u bekent ghemaakt, ô Menschе, wat ghoedt is, enz: *Deut.* 30: 15. Het leven, en het ghoede: en de doodt, en het quaade. Hier toebehoort eighentlijk die ghe-openbaarde wil van Ghódt / welke den redelijken schepsele een richtsnoer / ten opzicht der zeden van doen / is.

5. Met leeren bestiert Ghódt / eensdeels met de Wet te gheeven / andersdeels met de zelve in te hulden.

6. De Wet wordt ghegheeven door ghebieden en verbieden.

7. Inghehuldt door belooven / en dreighen.

8. Met verbullen bestuurt Ghódt / als hy dat / welk hy gheleert heeft nakomt. *Iere.* 32: 19. Uwe ooghen zijn open over alle wegen der Menschen kinderen, om eenen yghelijken te ghevē na zijne weghē, en na de vrucht zijner handelingen.

9. Uit deze byzondere / en eighe wijs van de redelijke schepselen te bestuuren bestaat dat verbondt / welk 'er is tusschen Ghódt en de zelve. Want dit verbondt is / ghelijk als een zeker verdragh van Ghódt met het schepsel / waar door Ghódt ghebiedt, belooft, dreight, en vervult, en het schepsel den eisschenden Ghódt zijn ghehoorzaamheidt verbindt. *Deut.* 26: 16: 17: 18: 19. Te dezen daghe ghebiedt u de Heere uwe Ghódt enz: Heden hebt ghy den Heere doen zegghen enz. De Heere heeft u heden doen zeggen enz: Op dat hy u boven alle de vólken hooghzetten enz: en op dat ghy een heiligh vólk zijt.

10. Wijl

10. Wijl nu deze wijs van verbondtmaaken niet is tusschen zulke / die van gheliјke macht zijn / maar tusschen Heer en knecht / daarom behoort zy tót de bestuuring. Waarom het ook allereighentlijkst ghenoemt wordt niet des Menschen / maar Ghódts verbondt / die des zelfs stichter en voorneeme uitvoerer is. *Deu.* 8: 1-18. Op dat hy zijn verbondt bevestighe.

11. Door kracht van dit verbondt hebben de zedighe werken van een verstandigh schepsel / terwijl het in leven is / altijdt opzicht óft tót de ghelukkigheidt / als loon / óft tót de ongelukkigheidt / als straf: maar in deze is verdienst / in die niet insghelijks.

12. Hier uit bloeyt het eighene en laatste onderscheidt van een ghoedt werk óft van de zonde: naamelijk / dat een ghoedt werk zy een werking verwachtende de ghelukkigheidt van een ander op de wijs van loon: ghelijk door des zelfs teghenghestelde berooving, de quaade werken / ghemaakt worden in haar ghestacht / op 't hooghst quaadt / zoo wel ten opzicht van de schuldt / als de strafschuldt. *Privatio.*

13. Hier uit ontstaat de kracht / en reden des gheweetens / óft beschuldighend / óft ontschuldighend; óft is het oordeel van een verstandigh schepsel over zich zelf / voor zo veel 't Ghódts oordeel onderworpen wordt. *Ro.* 2: 15.

14. De byzondere bestuuring des redelijken schepsels is der Engelen en Menschen.

15. De byzondere bestuuring der Engelen is; óft een byzondere voorschrijving / óft de óordening van een daar uit vólghende uitkomst.

16. Deze Wet is ten opzicht der weezenheidt de zelfde ghewees't / als die zedighe Wet / welke in de tien ghebóden beghreepen wordt. *Essentie.*

17. Die dingen in de tien gebóden nochtans zijn 'er uit te zonderen / welke óft op de natuur des Menschelijken lichaams / óft op de staat van dit sterflijk leven zien / die in de zelve gheen plaats hebben: als veel dingen van

de voortteeling tót het zevende ghebódt behoorende. *Matt.* 22: 30. Insghelijks veel dingen op het vijfde ghebódt ziende / van de onderwerping der laaghere jeghens de hooghere / als óók zommighe dingen tót het achtste behoorende / van de verkrijghing van yders kóst in zijn beroep: eindelijk veel plichten van het eerste / en vierde ghebódt van de Menschen na te komen.

18. De órdening der uitkomst is geweest / in zommighe de bewaaring tót volharding in ghehoorzaamheidt. Hierom zijn zy in 't ghoede bevestight gheweest / en met een volle zaligheidt beschonken / zoo dat zy onveranderlijk Ghóde met volmaakte ghehoorzaamheidt / en volheidt der heerlijkheidt anhangen. Waarom die Engelen uitverkooren 1 *Tim.* 5: 21. Ghoedt en heiligh *Luc.* 9: 26. Óók zaligh, en Engelen des lichts. 2 *Cor.* 11: 14. ghenoemt worden.

19. In andere is de órdening der uitkomst een op zich zelfs laating gheweest / waarom zy haar vryheidt misbruikende ten afval renden.

20. Hierom zijn zy van die tijdt af halfsterk in 't quaadt / en tót de opperste ellende ghedoemt. *Jud.* 6. 2 *Petr.* 2: 4. Waarom zy óók quaade Engelen, onreine Gheesten, en Engelen der duisternis ghenoemt worden. *Luc* 8: 20. *en* 9: 42.

21. In deze verscheide órdening / blinkt klaarlijk zommigher Engelen verkiezing / en anderer verwerping / uit Ghódts vrye raadt en welbehaaghen.

22. Van de tijdt van der Engelen val blijkt slechts / dat zy voor Adams val gheghaan is.

23. Van het slagh der zonde dat allereerst van haar beghaan is / is op 't hooghst waarschijnlijk / dat de hovaardy / waar door zy op zich en haar eighene uitsteekenheidt boven maaten moet droeghen / gheweest is de eerste be-

beweeghing der zelve: na welke volghde een benijding omtrent anderer uitsteekenheidt.

24. Van de straf/ ghetuight de Schrift/dat zy in de hooghste trap nóch niet is uitgheboert/maar op 't eindt der Wereldt zal uitgheboert worden. *Matt.* 25: 41. 1 *Cor.* 6: 3. 2 *Petr.* 2: 4.

Tót nóch is de bestuuring der Engelen gheweest, vólght die van de Menschen.

25. In de byzondere bestuuring der Menschen zijn / als in de bestuuring der Engelen/ twe dingen waar te neemen: naamelijk de voorschrijving der Wet / en de órdening van een uitkomst/ daar uit zullende vólghen: van alles nóchtans is in beide de deelen niet de zelfde reden.

26. In de voorschrijving der Wet is een ghelijke reden: 1. Daar in/ dat de Wet / den Menschen en Engelen voorgheschreeven / na de weezenheidt, de zelfde gheweest is: de zedighe naamelijk/welker Som in de tien Ghebóden is. *Essentia.* 2. Daar in / dat zy in 't hart op de wijs van een Heblijkheidt ingheschreeven gheweest is / waar in de eerste reden des gheweetens gheplaatst wordt / welke onthouding ghenoemt wordt. *Rom.* 2: 15. *Habitus.*

27. Maar de ongheliikheidt/ en het onderscheidt is verscheiden: Want. 1. De beghinselen wel van deze Wet zijn den Engelen met de Menschen ghemeen / maar veel minvoorneeme uitbreidingen zijn alleen den Menschen eighen/als van de ouders/ het houwlijk/ de kóst/ en dierghelijke.

28. II. Wijl de Mensch onvolmaakter zy/ als de Engelen / en derhalven meerder onderrichting en oeffening van nooden heeft; daarom is 'er iets stellighlijks by de Wet der natuur ghekomen / anders met de zelfde van de zelfde reden: als / de heilighing van den zevenden dagh. *Positivum.*

29. III. Omdat de Mensch in dit dierlijk leven

leven verstaat door de zinnen / en derhalven van de ghevoelbaare tót de verstaanbaare / en gheestelijke dingen / ghelijk als met der handt / gheleidt wordt ; daarom zijn den mensch by die gheestelijke Wet eenighe waartekens / en heilsekens / om de zelve te verlichten en bevestighen / bygheboeght. In deze waartekens nu wierdt een zekere byzondere en stellighlijke Wet beghreepen / als ook een belijdenis van een alghemeene ghehoorzaamheidt / jeghens de van te boozen ingheghrifte wet der natuur / en ook een bevesting van die plechtelijke inhulding / welke uit belóften en dreighingen bestondt.

Positivus.

30. IV. Omdat Adam het beghinsel des menschelijken gheslachts / waar uit alle Menschen voort te teelen waaren / was ; daarom is hem een Wet ghegheeven / niet alleen als eenen byzonderen persoon / gelijk in de Engelen gheschiedt is / maar ook als eenen ghemeenen / óft eenen hoofde der menschelijke natuur / van welken alle ghoedt en quaadt tót zijn nakomelingen af te daalen stondt. *Act.* 17: 26. *Rom.* 5: 18: 19. 1 *Cor.* 15: 21: 22.

31. V. Inde inhulding dezer Wet wierdt beghreepen de belófte van het dierlijk leven uit te rekken / en de verhooghing namaals tót een gheestelijk / als ook de dreighing van de lichaamlijke doodt / welk in de Engelen gheen plaats ghehadt heeft.

32. Deze uitleghging byghebraght zijnde / is de Wet óft het verbondt van Ghódt met de Mensch in de schepping gheweest / doet dit ghy zult leeven : zo ghy 't niet ghedaan zult hebben , zult ghy den doodt sterven : in welke woorden eerstelijk beghreepen wordt / een ghebódt / doet dit. Ten tweden / een anghehechte belófte / zo ghy 't ghedaan zult hebben, zult ghy leeven. Ten derden / een dierghelijke dreighing / zo ghy 't niet ghedaan zult hebben , zult ghy den doodt sterven.

33. By

33. By dit verbondt zijn twe waartekens ghevoeght gheweest; dooz welker eene/ naamelijk den Boom des levens, loon an de ghehoozzaamheidt schuldigh/ en dooz het ander/ naamelijk den Boom der kennis des ghoedts en des quaadts, straf van onghehoozzaamheidt verzeghelt wierdt. Dat is een waarteken des levens/ dit der doodt gheweest.

XI. Hoofdtstuk.

Van des Menschen afval.

In 't voorghaande Hoofdtstuk is van het eerste deel der byzondere bestuuring van de Menschen, welke in de voorschrijving der Wet bestaat, gehandelt: het andere deel vólght, inde ordening der uitkomst.

1. In de ózdening der uitkomst ten opzicht van de Mensch/ zijn twe dingen an te merken/ des Menschen afval, en herstelling. *Rom.* 5: 19 *1 Cor.* 15: 21.

2. In de Engelen is gheweest zommigher behouding/ anderer afval/ maar gheenighe herstelling der afvalligheː Dóch in de Mensch heeft en de behouding/ en de afval niet te ghelijk konnen zijn: omdat alle de Menschen in den eenen Adam/ als in het beghin/ de wozel/ en het hoofdt gheschapen wierden: en in den eenen en zelfden Adam/ hebben zommighe Menschen niet dooz den val konnen behoedt wozden/ en andere vallen.

3. In de Engelen is gheenighe herstelling gheweest. 1. Omdat zy ghevallen zijn van de verheevenste tóp van hoogheidt. 2. Omdat in der Engelen val de ghansche Enghellijke natuur niet verloozen gheghaan is: maar de eerste

eerste Mensch zondighende / is het ghansche menschelijk gheslacht verloozen gheghaan.

4. Des Menschen afval is des zelfs afwijk van de an Ghódt schuldighe ghehoozzaamheidt ; óft een overtreeding der van Ghódt voozgheschreevene Wet.

5. In deze zijn twe dingen an te merken: 1. De beghaaning der overtreeding/ 2. Der zelve voortplanting.

6. De beghaaning der overtreeding is volbzaght in de eeting der vzucht van de verbooden Boom / welke ghenoemt gheweest is / de Boom der kennis des ghoedts en des quaadts: maar de eerste beweeghing en trap van deze onghehoozzaamheidt ghing noodtzaaklijk vooz die uiterlijke daadt van eeten: zo datmen te recht zegghen magh / dat de Mensch een zonder gheweest is / eer hy die uiterlijke daadt van eeten volbzacht had. Waarom ook de begheerte zelf/waar van Eva ghedzeeven wierdt tót de verboode vzucht / schijnt anghetekent te wozden/ als een zekere trap der zonde. *Genes.* 3: 6. En de Vrouw zagh dat die Boom ghoedt was tót spijze, en dat hy een lust was voor den ooghen, ja een Boom die begheerlijk was om verstandigh te maaken, en zy nam van zijne vrucht en at. enz.

7. De eerste beweeghing / en trap dezer onghehoozzaamheidt heeft niet konnen gheweest zijn een dwaaling / eenighe onweetendheidt / óft onachtzaamheidt in 't berstandt. Want dat/ welk gheensins uit de wil voozt ghespzooten is gheweest / zoude gheen zonde hebben konnen zijn / en zodaanigh een oozspzong zoud de zwaarheidt dezer zonde verminderd hebben. 't Is dan een onghereegheldt vooznemen der wil gheweest / waar uit een onghereegheltheidt des berstands/ óft een onachtzaam oozdeel volghde. Dat vooznemen nu is een onghereegheldе begheerte van eenighe uitsteekendheidt dooz verheffing des ghemoedts ghe-

gheweest/welke op dat hy verkrijghen moght/ heeft hy/ Ghódts ghebódt an d'een zy zettende/ dooz onghetrouwigheidt/ willen bezoeken/ óf die verboode bzucht eenighe kracht/ om zodanigh een uitsteekenheidt te verschaffen/ hadde. Dus daanigh een ózde en boozghang wozdt uit de gheschiedenis der verzoeking bevestight/ Ghy zult als Ghódt weezen, enz.

8. Hier van daan is de zwaarheidt dezer zonde/ omdat zy niet alleen hoobaardy/ ondankbaarheidt/ en onghetrouwigheidt in zich beghreep: maar ook dooz de schending van dat op't hooghst plechtelijk waarteken/ boozghaf/ ghelijk als een alghemeene belijdenis van onghehoozzaamheidt/ en een verfmaading des gheheelen verbondts. Welk alles ook zo veel te moedtwilligher gheweest is/ hoe veel volmaakter de staat van den zondighenden was.

9. In de beghaaning van deze obertreeding/ zijn twe dingen an te merken/ de oorzaaken, en de nabólghende der obertreeding. *Causa.*

10. Der oorzaaken is een voorneem, alle de andere helpende gheweest. *Principalis.*

11. De voorneeme oorzaak is de Menfch zelf gheweest dooz het misbzuik van zijn vzy ghoedtdunken/ *Eccles.* 7: 29. Want hy hadde die gherechtigheidt en ghenade/ dooz welke hy/ zo hy ghewilt had/ in ghehoozzaamheidt had konnen staande blijven/ ontfangen. Die gherechtigheidt en ghenade is/ eer hy ghezondight had/ niet onttrokken gheweest; schoon die bevestighende en verfterkende ghenade/ waar dooz de daadt van zondighen met der daadt belet/ en een teghenstrijdighe van ghehoozzaamheidt uitgelókt zoude gheweest zijn/ hem niet verleent gheweest is/ en dat dooz Ghódts zekere/ wijze en rechtvaardighe raadt. Ghódt dan is gheenighfins oorzaak der val gheweest/ nócht heeft den Menfch *Adjuvans.*

noodt-

noodtzaaklijkheidt van zondighē opgheleght: maar hy viel van zelf vzpelijk van Ghódt af.

Causa adjuvans. 12. De helpende oorzaaken zijn gheweest de Duivel/ en de Vzouw.

13. Des Duivels eerste zonde is de hovaardy gheweest. Vit de hovaardy volghde straks nijdt teghen Ghódt/en Ghódts evenbeeldt den Mensch. Want wijl hy/ met op een onmaatighe uitsteekendheidt te blammē/ een matighe verlooren had / daarom quelde hy zich in anderer uitsteekendheidt / en wierdt quaadtwilighlijk om die te bevechten ghedzeeven. De

Causa. Duivel nu is gheen dwingende oorzaak, nócht een oorzaak van ghenoeghzaame / gherechte/ noodtzaaklijke óft zekere uitwerkelijkheidt / om die zonde te beschikken / gheweest : maar alleen een anraadende / en anpozrende dooz verzoeken /waarom hy ook de naam van Verzoeker heeft. *Matt.* 4: 3.

14. De verzoeking des Duivel is een bedzieghing/óft bedzieghlijke bewijsredening/ waar dooz hy onder de schijn van waar en ghoedt / tracht te verleiden tót valsch/ en quaadt.

15. In deze verzoeking wierdt het ghoedt / dat hy voozghestelt/ en ghelijk als belooft heeft/ vertoont / als het opperste : het middel/ dat/om dat ghoedt te verkrijghen/ te ghebzuiken was/wierdt voozghestelt als lichtdoenlijk/ en ghemakkelijk : dat allerghzootste quaadt/ dat voozhanden was / is verschuilt gheweest.

16. t'Eenemaal ghelijke wegh pleeght de Duivel in te ghaan in alle zijn verzoekingen / waar dooz hy't menschelijk ghelacht laaghen leidt : in deze verzoeking nochtans / is een zekere bpzondere konstenaary an te merken / welke verscheiden arglistigheden / en die zeer scherpzinnigh/ bevat.

17. Van de zelve is de eerste gheweest/dat hy de slang/ die een zekere natuurlijke bequaamheidt/welke de Duivel heeft weeten te misbzuiken/ ghehadt heeft/ tót werktuigh ghekoozen heeft, *Genes.* 3: 1.

18. De

18. De twede arglistigheidt is gheweest/ dat hy met de Vrouw te doen ghehadt heeft. *Tim.* 1:13. Of het nu in't by zijn/ óft af zijn van den Man gheweest is/ zwijght de Schrift uur.

19. De derde arghlistigheidt is gheweest/ dat hy niets met zijn eerste reden stelde: maar alleen der Vrouw een zekere vraagh voorgheselt heeft/ ghelijk als óf hy dier dingen onbewust waar. Is 't ook dat Ghódt ghezeidt heeft?

20. De vierde/ dat zijn vraagh een veelvoudighe dubbelzinnigheidt in zich ghehadt heeft. Want zo heeft sy verstaan konnen worden/ dat hy niet vroegh van Ghódts bevel/ maar van de zin/ en 't zegghen van dat bevel/ van den Mensch moogheliik niet ghenoegh verstaan. Zo van het bevel zelf de vraagh verstaan worde/ dan heeft hy konnen schijnen ghevraaght te hebben/ óf Ghódt haar verbóden had/ dat sy van de vrucht van ghanschlijk gheenighe Boom zouden eeten: óft/ gelijk de Vrouw zelf gheantwoordt heeft/ óf hy haar 't ghebruik van een eenighe Boom verbooden had/ en voor zo veel niet eenvoudighlijk alle Boomen ten besten ghegheeven had.

21. De vijfde/ dat/ Ghódts ghebódt door die vraagh eerst in twijffel ghetrokken hebbende/ hy des zelfs inhulding/ óft bygh evoeghde dreighing/ by de wankelende Vrouw zo konstighlijk verkleende/ dat hy óft des zelfs waarheidt/ óft ten minsten noodtzaaklijkheidt ontkende.

22. De zeste/ dat hy/ na de verzwakking van't bevel en des zelfs inhulding/ een ghanschlijk teghenstrijdige voorzegghing teghenstelde.

23. De zevende/ dat om die voorzegghing te versterken/ hy en Ghódts naam/ en de naam welke Ghódt an de Boom ghegheeven had/ misbruikt. *Genes.* 3:5. Ghódt weet, dat ten daghe als ghy daar van eetet, zo zullen uwe ooghen gheopent worden, en ghy zult als Ghódt weezen, kennende het ghoedt, en het quaadt.

24. Hierom wordt de Duibel ghenoemt/ de Slang/

Slang / een Looghenaar / een Verleider / en Menschemoorder. *Apoc.* 12: 9. *Johan* 8: 44. *Apoc.* 20: 10.

25. Met deze verzoeking des Duivels is Ghódts verzoeking ghevoeght gheweest / waar door hy dat werk zo geschikt heeft / op dat daar uit openbaar zoude worden / wat in den Mensch waare. Dóch deze verzoeking van Ghódt is nócht quaadt / nócht tót het quaadt gheweest.

26. Op deze twe bólghde een derde verzoeking: van den Mensch naamelijk jeghens Ghódt / waar door hy een proef van de ghóddelijke ghenade / en waarheidt eenigher wijs ghenomen heeft: te weeten bezoekende / óf Ghódt hem zoude willen behouden / schoon hy hem niet anhing / dan óf hy zekerlijk / t'gheen hy hem toeghedreight had / doen zoude.

27. Die verzelde een vierde: de verzoeking van Eva naamelijk jeghen zich zelfs / waar door zy de verzoeking en insteeking des Duivels in zich ontfangen heeft / en an zich zelf ten val toeghepast.

28. Uit die ontsproot een vijfde / waar door de Vrouw den Duivel / als zyn werktuigh / bedienende / Adam verzócht heeft: en uit die een zevende / waar door Adam zich zelf verzócht heeft / als hy der Vrouw / en den Duivel met zeker voorberaadt toestemde.

29. Deze verzoekingen óft alle óft meestendeel / worden ook in yder zonde der Menschen ghevonden.

30. En aldus is die zonde ten opzicht des Menschelijken gheslachts in Adam volbraght gheweest. Want Adam is eighentlijk / het beghin des Menschelijken gheslachts gheweest / niet Eva: dan door zo veel zy om hem ghemaakt gheweest is / en met hem een en 't zelfde beghin stelde. Hierom is 't / dat wy van een twede Adam / maar niet

niet van een twede Eva inde Schriftuur leezen.

XII. Hoofdtstuk.

Van 't gheen uit de zonde ghesprooten is.

In het voorghaande Hoofdtstuk is van de afval en des zelfs oorzaaken ghehandelt, vólght nu 't gheen, daar uit ghesprooten is, [óft de navólghende.]

1. 't Gheen uit de zonde ghesprooten is/ is
I. De strafschuldt/ en leelijkheidt.
I. De eighentlijk en onderscheidelijk zo ghenoemde straf.

2. De strafschuldt is een verbintenis des Zonders om rechtvaardighe straf te draaghen om de schuldt. *Levit.* 1: 2: 3: 4: 5. enz: is een strafschuldighe. *Rom.* 3: 9. Wy hebbenze alle beschuldight, dat zy onder de zonde zijn. En
9. De gheheele Wereldt voor Ghódt verdoemelijk. 1 *Cor.* 15: 17. Ghy zijt in uwe zonden.

3. Hierom is die onderscheiding in strafschuldt der schuldt/ en der straf als ook de onderscheiding der Paapisten in de vergheevinge der straf/ en der schuldt/ een onderscheiding onder onderscheidt.

4. Deze strafschuldt is niet de vórm der onde; maar des zelfs andoening, óft navólghend byvoegh, eensdeels scheidelijk/ anderseels onscheidelijk. *Forma. Affectio. Adjunctum.*

5. Zy vólght nu de zonde na/ eensdeels door kracht van de Ghóddelijke Wet/ den onden straf toevoordeelende: ten welken opicht zy iets ghoedts in zich heeft/ en van Ghódt is: en kan Ghódt die strafschuldt van de

de zonde scheiden. Hoor so veel sy nochtans vloeit uit de zonde / en is een waardigheidt / óft verdienst van straf / is sy des selfs natuur ook deelachtigh / en is iets quaadts ; en kan ten dien opzicht / van de zonde niet ghescheiden worden. Deze tweederlepe anmerking der strafschuldt wordt angheweezen. *Rom.* 1: 32. Daar sy het recht Ghódts weeten, naamelijk, dat de ghene, die zulke dingen dóen des doodts waardigh zijn.

6. Uit deze strafschuldt spruit een t'eenemaal quaadt gheweeten; naamelijk / beschuldighende / en verdoemende rechtvaardighlijk. En hier uit vólght een vrees / en blucht voor de ghóddelijke teghenwoordigheidt. *Genes.* 3: 8: 10. *Heb.* 2: 15. *Rom.* 8: 15.

7. De leelijkheidt is die gheestelijke besmetting / waar door de zonder van ghlans en eer versteeken / en ghering wordt. *Matt.* 15: 11. *Apoc.* 22: 11.

8. Deze leelijkheidt vólght de misdaadt der zonde onmiddelijk / en is in den zonder / na dat de daadt der zonde al verby gheghaan is / en opghehouden heeft te zijn : sy pleegh ghenoemt te worden / smet der zonde / verdorvenheidt, besmettelijkheidt, mismaaktheidt, onteersel, naaktheidt, onreynheidt, vlek, en altemets / schuldt. *Actus.*

9. Uit deze leelijkheidt vólght eerstelijk Ghódts afkeer. *Esa.* 1: 15. Welcke ook ghenoemt wordt / ghrouwel, en afschrik. *Proverb.* 3: 32. Voorneemelijk ten opzicht van zwaarer zonden. *Proverb.* 6: 16. *Ierem.* 16: 18. Ten tweden des Menschen schaamte tót verstelt-heidt. *Genes.* 3: 7. Want dus daanigh een schaamte is een vrees ontstaan uit het gheweeten van eenighe leelijkheidt. *Rom.* 6: 21. Wat vrucht dan hadt ghy toen van die dingen, daar over ghy u nu schaamt.

10. De straf is een quaadt den zonder om de zonde anghedaan.

11. Een

11. Een quaadt wozdt zy ghezeidt / omdat zy is een berooving des ghoedts. Dóch zy is gheen berooving van het eerlijk ghoedt / als zodaanigh / ghelijk de zonde / maar van het zhelukkigh ghoedt / ten opzicht des zonders / die ghestraft wozdt. *Privatio.*

12. Zy wozdt ghezeidt een anghedaan quaadt, niet eenvoudighlijk ghehaalt / omdat zy behoozt tót de berghelpende en wzeekende rechtvaerdigheidt.

13. Zy wozdt ghezeidt anghedaan te wozden om de zonde, omdat zy altijdt een opzicht en órde heeft tót de verdienst der zonde : op de welke uit het wanbedrijf / ten opzicht der verdieding / en uit de straffschuldt / ten opzicht der zeighing / de straf bólght.

14. De eighentlijk ghenoemde straf dan heeft gheen plaats / ten zy in de verstandighe schepselen / in welke ook de zonde ghevonden wozdt.

15. Dewijl de zonde dooz de straf inghedoomt wozdt : en de zonde in zich zelf teghen Ghódts ghoedt eenighsins teghenstreeft ; de straf nu alleen teghen des schepsels ghoedt : daarom heeft de zonde in zich meer quaadts / dan de straf.

16. Hierom is wel de allerkleenste zonde niet toe te laaten / schoon de ghzootste straf daar dooz zoud konnen ghenijdt / en het hzootste ghoedt toeghebzaght wozden. *Rom.* 3 : 8.

17. In de órdening der straf / blinken verscheiden Toeeigheningen van Ghódt uit / wooz- eemlijk de Heiligheidt, Rechtvaerdigheidt, en armhertigheidt. *Attributa.*

18. Ghódts Heiligheidt, in de ruimste bekenis / is / waar dooz hy bekzydt / en ghelijk is afghescheiden is van alle onvolmaaktheidt. *Esai.* 6 : 3. *Apoc.* 4 : 8. Maar die heiligheidt van Ghódt / welke hier eighentlijk uitlinkt / is / waar dooz hy zuiver zijnde van

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

alle smet van zonde / an gheenighe zonde kan mededeelen. *Psalm* 5: 5. Ghy zijt gheen Ghódt die lust heeft an Ghóddeloosheidt, de booze zal by u niet verkeeren. *Habac.* 1: 13. Ghy zijt te rein van ooghen, dan dat ghy het quaadt zoud zien.

19. Ghódts wreekende rechtvaardigheidt, welke hier uitblinkt / is / waar door hy den quaadtdoenderen quaadt anbrengt. 2 *Thess.* 1: 6. Het is recht by Ghódt verdrukking te verghelden den ghenen, die u verdrukken.

20. Deze rechtvaardigheidt / door zo veel hy eenboudighlijk teghen de zonde zich verghramt / wordt ghenoemt toorn. *Rom.* 1: 18. *Ephes.* 5: 6. Door zo veel hy heftigher ghelijk als ontsteekt / wordt sy ghenoemt / rookende yver. *Deut.* 29:20. Door zo veel hy vonnis velt / over den zonder uit te voeren / wordt sy ghenoemt oordeel. *Rom.* 2:5. Door zo veel hy 't ghevelde vonnis in 't werk stelt / wordt sy eighentlijk ghenoemt / wraak. *Heb.* 10: 30.

21. De Barmhertigheidt, die hier uitblinkt / is / waar door hy de zonde straft / na waardighe verdienst.

22. Deze Barmhartigheidt is / óft Zachtmoedigheidt óft Weldaadigheidt.

23. De Zachtmoedigheidt is / waar door hy de schuldighe straffen maatight. *Klaagl.* 3: 22. Het zijn de ghoedertierenheden des Heeren, dat wy niet vernielt zijn.

24. De Zachtmoedigheidt blijkt in de Gheduldigheidt, en Langmoedigheidt.

25. De Gheduldigheidt is waar door hy gheduldighlijk de zonde verdraaght / en de zonders spaart. 2 *Petr.* 3: 9.

26. De Langmoedigheidt is / waar door hy de wraak lang opschort. *Exod.* 34: 6.

27. De Weldaadigheidt is / waar door hy rijk in ghoedtheidt veel ghoeden uitstort / ook over de zonders. *Matt.* 5: 45.

Tót nóch is gheweest de straffschuldt, de leelijk-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

leslijkheidt, en de ſtraf in 't ghemeen; vólght de ſtraf in 't byzonder.

28. De ſtraf den Menſch om de zonde anghedaan/ is de doodt. *Geneſ.* 2: 17. *Rom.* 5: 12.

29. Deze doodt is een ellendighe berooving des levens. *Privatio.*

30. Door des Menſchen leven wordt verſtaan/ en de t'zamenvoeghing der Ziel met het lichaam/ en die ghanſche volmaaktheidt/ welke den Menſch in die ſtaat voeghde/ 't zy zy in der daadt medeghedeelt gheweeſt is/ 't zy zy op voorwaarde nóch mede te deelen ſtondt. *Pſalm* 36: 10. By u is de Fontein des levens, in uw licht zien wy het licht.

31. De doodt dan is niet van Ghódt/ als de natuur ſtellende / maar is van Ghódt / als de zonde wreekende / en door zo veel eighentlijk van de zonde / als van een verdienende, en anrengende oorzaak. *Cauſa meritoria, & procurans.*

32. Deze doodt nu is niet een eenvoudighe en bloote berooving des levens / maar met onverwerping van ellendigheidt ghevoeght: en is derhalven gheen vernietighing van den zonighenden / omdat / het onderwerp der ellende *Subjectum.* wegh ghenomen zijnde / ook de ellende zelfs wegh ghenomen zoude worden.

33. Een pzent een verbeelding van deze doodt is gheweeſt de uitdrijving van den Menſch uit het Paradijs / waar in 't waarteeken des levens beghreepen wierdt. *Geneſ.* 3: 22: 23: 24.

Tót hier van de doodt in 't ghemeen: nu vólght de zelve in't byzonder.

34. In de doodt óft Ghódts vloeking / de anders drukkende / zijn twe trappen / des elfs beghinning en voleinding: twe leden / de straf der ſchade, óft beroovighe, en de ſtraf des *Privati-* ghevoels, óft ſtellighe: twe ghedaanten, de *vus.* gheeſtelijke en lichaamlijke doodt. *Poſitivus.*

35. De beghinning der gheeſtelijke doodt / *Species.* en opzicht der ſchade, is de miſnaaking van

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Ghódts evenbeeldt / dat is / de verliezing van de oorſpronkelijke ghenade en gherechtigheidt. *Rom.* 13 : 23. Zy derven de heerlijkheidt Ghódts. *Epheſ.* 4 : 18. Vervreemdt zijnde van het leven Ghódts.

36. Door deze verliezing der ghenade / lijdt de Menſch een ontroobing van alle zalighende ghaaven / en wordt alzo de natuur verzwakt / ontzedent / en ghelijk als ghewondt.

37. De beghinning der gheeſtelijke doodt ten opzicht des ghevoels, is de gheeſtelijke ſlaverny.

38. De gheeſtelijke ſlaverny is / een onderwerping an de maght der duiſternis / óft der gheeſtlijk doodlijke vyanden. *Col.* 1 : 13. Die ons ghetrokken heeft uit de maght der duiſternis. 2 *Petr.* 2 : 19. Van wien iemandt overwonnen is, dien is hy ook tót een dienſtknecht ghemaakt.

39. Deze ſlaverny is des Duivels / en der ghene / die den Duivel dienen.

40. De ſlaverny des Duivels, is een onderwerping an die maght des Duivels / waar door hy krachtighlijk werkt in de Menſchen / en ten opzicht der zelve de heerſchappy der doodt heeft. *Act.* 26 : 18. 2 *Cor.* 4 : 4. *Johan.* 12. 31. *en* 16 : 11. 2 *Tim.* 2 : 26. *Epheſ.* 2 : 2.

41. De ſlaverny van des Duivels dieners / is der Wereldt, en der zonde.

42. De ſlaverny der Wereldt / is een onderwerping an de ampzikkelingen tót quaadt / welke in de Wereldt ghevonden worden. *Phil.* 3 : 19. 1 *Johan.* 4 : 5. *en* 2 : 15 : 16.

43. De ſlaverny der zonde is / waar door de Menſch zo ghevangen ghemaakt is onder de zonde / dat hy daar onder van daan te raaken gheen maght hebbe. *Rom.* 6 : 16 : 17 : 18 : 19 : 20.

44. Door deze ſlaverny gheſchiedt het / dat / ſchoon de vryheidt des ghoedtdunkens / welke an 's Menſchen natuur weezendlijk is / blijft; die vryheidt nóchtans / welke behoorde tót

Eſſentialis.

tót de volmaaktheidt der menschelijke natuur / welker eighenschap gheweest is / de maght van geestelijk ghoede daaden, en ten dien opzicht anghenaame / te oessenen / in de staat der zondе niet ghebonden wozdt / dan wegh ghenomen / en berstozben. *Actus.*

45. Uit deze beghinning der gheestelijke doodt bólght de vermeenighvuldighing der zonde in dit reghenwoozdigh leven.

46. Deze navólghende zonden hebben eenighe reden van straf / ten opzicht der eerste zonde. *Rom.* 1: 26.

47. Deze reden van straf nu wozdt die zonden toeghescheeben / eerstelijk ten opzicht van ghewróchten, óft navólghenden der zelve / omdat zy des Menschen doodt bevozderen / en de ellende vermeerderen. Ten tweden wozden zy ook straffen ghenoemt ten opzicht van die inwendighe lijding / an de welke de Mensch in 't zondighen onderwozpen wozdt / waar dooz ook zijn natuur onderzukt wozdt / en gheringer ghemaakt. Ten derden wozden zy de straf der eerste zonde ghenoemt / omdat die voozghaande zonde oorzaak gheweest is / waarom de Mensch berooft wozdt van die gherechtigheidt / en ghenade / óft Ghóddelijke bystandt / dooz welkers afweezen het gheschiedt / dat de Mensch in die zonden renne. Ten vierden konnen zy ook eenighsins de straf der eerste zonde ghenoemt wozden / omdat die voozghaande zonde een oorzaak, schikkende en voozbereidende den Mensch / om de bólghende zonden te beghaan / gheweest is / en dooz zo veel den Mensch alle die zonden / en alle de quaaden / die de zelve óft verzellen / óft navólghen / anghebzaght heeft. *Effectum.* *Causa.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

XIII. HOOFDTSTUK.

Van de Erf-zonde.

In het voorghaande Hoofdtstuk wierdt uit de beghinning der gheestelijke doodt, als een navólghend, gheſtelt de vermeenighvuldighing der zonde, welke wy door de vólghende stellingen dus zullen vertoonen.

Thesis.

Peccatum Originale. Actuale. Habituale.

1. DE zonde / die eerste bal navólghende / is óft oorspronkelijke óft daadelijke.

2. De oorspronkelijke / óft Erf-zonde / is een heblijkheidighe uitspoorigheidt / óft afwijk der ghansche Menschelijke natuur van Ghódts Wet.

3. Omdat zy is een verdorvenheidt van de ghansche Mensch / daarom wordt zy in de heylighe Schrift ghenoemt / De oude Mensch. *Rom.* 6:6. *Ephes.* 4:22. *Col.* 3:9. Het lichaam der zonde. *Rom.* 6:6. *en* 7:24. De Wet der leden. *Rom.* 7:23. en de leden zelf. *Col.* 3:5. Het vleesch. *Ioh.* 3:6. *Rom.* 7:5: 18:26.

Homogeneum.

4. Hierom wordt ook niet alleen in 't alghemeen an den gheheelen Mensch / maar ook an yder deel des zelfs in de Schriftuur een zekere ghelijkaartighe verdorvenheidt toeghe-schreeven. An 't verstandt. *Genes.* 6:5. 't Ghedichtsel der ghedachten zijnes harten alleenlijk boos. *Rom.* 8:5: 6:7. Zy bedenken dat des vleesches is. An 't ghewecten. *Tit.* 1:15. Haar beide verstandt en Conscientie is bevlekt. An de wil. *Genes.* 4:21. Het ghedichtsel van 's Menschen harte is boos van zijner jeughdt an. An alle slagh van hartstóghten: *Rom.* 1:24. De begheerlijkheden haarer herten tót onreinigheidt. Eindelijk an 't lichaam / en alle des zelfs

zelfs ledemaaten. *Rom.* 6:19. Uwe leden dienstbaar der onreinigheidt, en ongherechtigheidt, tót ongherechtigheidt.

5. Deze zonde wordt ghezeidt een uitspoorigheidt óft afwijk van den Mensch / omdat zy in de Mensch is een heblijkheidighe beroovinghe van de ghelijkvórmigheidt / schuldigh an de Wet / den Mensch van Ghódt opgheleght / in de welke hy schuldigh gheweest is te wandelen / als op zijn wegh. *Privatio Habitualis.*

6. Hierom wordt door een zekere byzondere toeeighening / die oorspronkelijke verdorvenheidt ghenoemt in de H. Schrift zonde óft die zonde. *Rom.* 7:12. *en* 7:17. *en* 7:8:20. De Wet der zonde. *Rom.* 7:23. De inwoonende, inhangende, en ons omringende zonde. *Rom.* 7:17:20:21. *Heb.* 12:1.

7. Deze verkeerdtheidt heeft ghelijk als twee deelen: het eene vórmelijk, en het ander gheliik als stóffelijk. *Ierem.* 2:13. Mijn vólk heeft twee boosheden ghedaan, my hebben zy verlaaten, om haar zelven bakken uit te houwen. De beschrijving der daadlijke zonde begrijpt het afbeeldtsel van de oorspronkelijke, als de Dochter het afbeeldtsel van de Moeder. *Formalis. Materialis. Peccatum Actuale. Originale.*

8. Het vórmelijk is de afkeer van 't ghoedt. *Rom.* 3:12. Daar is niemandt die ghoedt doet, daar en is ook niet tót een toe.

9. Het stóffelijk is de toekeer / en neighing tót het quaadt. *Rom.* 7:23. De Wet der zonde.

10. Door deze oorspronkelijke verdorvenheidt gheschiedt het / dat des Menschen ghoedtdunken in de staat der zonde / schoon het byy zy na alle de daaden, welke het oeffent / nochtans ghevangen en dienstbaar is / na de wijs van werken; om dat het versteeken is van die kraft / waar door het wel zoud willen / en wordt bevórmt met die gheneeghenheidt / waar door gheschiedt / dat het het quaadt wil / ook daar dat / omtrent welk het met willen verkeert / ghoedt zy. *Rom.* 3:12. *en* 7:14. *Actus.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

2 *Cor.* 3: 5. *Johan.* 8: 34. 2 *Petr.* 2: 19. *Rom.* 6: 16.

XIV. Hoofdtstuk.

Van de daadlijke Zonde.

Peccatum originale. 1. TOt hier van de Oorspronkelijke, volght de Daadelijke zonde.

Actuale. Actus. 2. De Daadelijke zonde is een uitspoorigheidt van de menschelijke daadt, óft een afwijk der zelve van Ghodts Wet. 1 *Johan.* 3: 4. Zy bloeyt van de oorspronkelijke zonde / als een daadt van de heblijkheidt, óft ghelijk het ghebreck van een persoon bloeit van 't ghebreck der natuur. Ten welken opzicht ook de erfzonde met recht ghenoemt wordt het stookvuur der zonde.

Habitus.

Objectum. 3. De Daadelijke zonden dan / hoewel zy / na haar voorwerpen, en die byzondere opzichten / waar door zy na die voorwerpen ghedreeven worden / onder zich dikwijls teghengheſtelt zijn: nochtans zijn zy na dat beghinsel / óft die ghrondt / waar uit zy voorthomen / 't eenemaal t'zaamghehecht / en ghebonden. *Jacob* 2: 10. 1 *Tim.* 6: 9.

4. De Daadelijke zonden worden verscheidelijk onder zich onderscheiden. 1. Ten opzicht van trap / is de eene zonde ghrooter óft kleener als de andere. *Ezech.* 5: 6. Zy heeft mijne rechten verandert meer dan de Heidenen. *En* 8: 15. Ghy zult noch wederom ghrooter grouwelen zien dan deze. *Johan.* 19: 11. Hy heeft ghrooter zonde. Waarom de straf der zonde ghrooter óft kleiner is. *Luc.* 12: 47: 48. Die gheweeten, en niet ghedaan heeft, zal met veel slaghen gheslaghen worden: die niet gheweeten en ghedaan heeft, zal met weinighe gheslaghen worden. *Matt.* 11: 22: 24.

5. Dit onderschiedt nu der trappen hangt. 1. Van 't opzicht der persoon, waar van zy beghaan

ghaan wordt. *Num.* 12: 14. Van waar het onderscheidt is tusschen hoerery, overspel, en bloedtschandt. II. Van het slagh, en de natuur der zaak. *Matt.* 5: 21: 22. Die 't onrecht toornigh is, die zeght Raka; die zeght dwaas. III. Van de verstijving en verslapping der daadt. *Philp.* 3: 6. Na den yver een vervólgher der ghemeinte. 1 *Tim.* 1: 13. Een Ghódts lasterer, een vervólgher, en verdrukker. IV. Van het opzicht, en de wijs van beghaan: Want zy ghescheidt uit onweetenheidt, óft uit zwakheidt, óft uit moedtwil. *Num.* 15: 27: 30. Indien eene Ziele door afdwaaling ghezondight zal hebben, die zal eenighe jaarighe Gheite tót zondoffer brengen. Maar de Ziele die iets zal ghedaan hebben met opgheheevener handt, die zal uitgherooit worden. *Psalm* 19: 13: 14. 1 *Cor.* 6: 7. Ghanschelijk is 'er ghebrek in u. V. Van de omstandigheden, der plaats, tijdt, en dierghelijke. *Esai.* 26: 10. Wordt den Ghódtloozen ghenade beweezen, hy leert evenwel gheen gherechtigheidt: hy drijft onrecht in ghansch richtighen lande.

Intensio.
Remissio.
Actus.

6. II. Het Ghedaantmaakend onderscheidt der daadelijke zonden is eighentlijk beroovigh, en hangt vórmelijk van het onderscheidt der oprechtigheden / van welke die daaden afwijken.

Differentia specifica.
Actualis.
Privativus.
Formaliter.

7. De verdeeling dan der zonden / voor zo veel zy Ghódts ghebóden teghenghestelt worden / is op 't hooghst natuurlijk.

Actus.

8. III. De daadelijke zonde wordt onderscheiden / ten opzicht der deelen / in zonde der nalaating / en der beghaaning. Want wijl van de erfzonde ghelijk als twe deelen zijn / de afkeer van het ghoedt / en de toekeer tót het quaadt / trekt de daadelijke zonde / daar uitvloeyende / een tweederley opzicht an. Want daar de afkeer van 't ghoedt op 't meest blijkt / wordt die zonde der nalaating ghenoemt: dóch daar de toekeer tót het quaadt meest blijkt / wordt die ghenoemt zonde der beghaaning.

9. De zonde der nalaating dan is / niet te doen/ dat te doen stondt. *Jacob.* 4: 17. Wie dan weet ghoedt te doen, en niet doet, dien is het zonde. *Matt.* 25: 42. Ik ben hongerigh gheweest, en ghy hebt my niet te eeten ghegheeven, enz.

10. De zonde der beghaaning is/te doen/dat niet te doen stondt.

11. De zónde der nalaating strijdt allerrechtst teghen Ghódts ghebódt: en de zonde der beghaaning teghen Ghódts verbódt: in de zonde der beghaaning is een zekere bydoening/ en in de nalaating een afdoening van Ghódts Wet: welk alle beide verbooden wordt. *Deut.* 4: 2. *en* 12: 32. *Apoc.* 22: 18: 19.

Species. *Objectum.* *Ratio formalis.* 12. Deze verdeeling der zonde is niet in ghedaantens. I. Omdat de beghaaning en nalaating omtrent het zelfde voorwerp, onder de zelfde vórmelijke reden, in ghedaante niet verschillen / als in de ghierigheidt. II. Omdat/ zedighlijk spreekende/ daar gheen nalaating zonder een voorghaande óft verzellende daadt ghegheeven wordt. III. Omdat de nalaating niet bywilligh en bij haar zijn zonder daadt, an welke daadt de zonde der beghaaning altijdt kleeft.

Actus.

Subjectum. 13. IV. De zonde wordt verdeelt ten opzicht des onderwerps, in zonde des harten, des mondts, en des werks: zo dat zy zy ghezeidt, ghedaan, óft begheert teghen de Wet: *Esai.* 28: 13. *Mat.* 5: 28. *en* 15: 19.

14. V. Zy wordt verdeelt ten opzicht des voorwerps, in die zonde, welke is teghen Ghódt, en die welke is teghen de Menschen. *Luc.* 15: 18. 1 *Sam.* 2: 25. Nochtans ziet zy niet op de zelfde wijs op Ghódt en de Menschen. Want de zonde / voor zo veel zy een overtreeding van Ghódts Wet is/ is een mis daadt teghen Ghódt alleen: maar nochtans op een stóffelijke wijs/ na het onghelijk en de schade/ welke door de zonde den Menschen dikwijls

Materialis.

angh e-

anghedaan wordt / heeft zy ook opzicht tót de Menschen.

15. VI. De zonde wordt verdeelt / ten opzicht des ghewróchts, in zonde het gheweeten verwoestende, en niet verwoestende: in heerschende en ghedoode, in vergheeflijke, en onvergheeflijke: welke nóchtans niet eigheutlijk tót deze plaats behooren. *Effectum.*

16. Uit deze vermeenighbuldighing der zonde vólght een anwas van de gheestelijke doodt / en ten opzicht der schade, en ten opzicht des ghevoels.

17. Ten opzicht der schade is 't een zórgheloosheyt en domheidt des gheweetens / dat is / een berooving van 't ghevoel der zonde / en der ellende. *Privatio.*

18. Deze zórgheloosheidt komt voort van de ghewoonte van zondighen / en de hardtneckigheidt des ghemoedts in de zonden: want de zonden / t'zy der beghaaning / t'zy der nalaating / door de daghelijkksche vermeenighbuldighing / tót ghewoonte ghebracht / en inghewortelt / teelen een quaade heblijkheidt, en maakē de wil te ghelijk met het verstandt ghelijk als vereelt. *Ierem.* 13: 23 Zal ook een Moorman zijne huidt veranderen, óft een Luipaart zijne vlekken? zo zult ghy lieden ook konnen ghoedt doen, die gheleerdt zijt quaadt te doen, *Ephes.* 4: 19. Welke onghevoeligh gheworden zijnde, hebben haar zelven overghegheeven tót ontuchtigheidt, om alle onreinigheidt ghierighlijk te bedrijven. *Habitus.*

19. Ten opzicht des ghevoels is het de opperste schrik des gheweetens / met wanhoop ghevoeght. *Heb.* 10: 26: 27 *Genes* 4: 13.

20. Deze schrik spruit uit de zwaarheidt / en meenighbuldigheidt der straffschuldt / te ghelijk met de onvermijdelijkheidt der anstaande straf.

21. In deze beghinning nu van de gheestelijke doodt / wordt een zekere maatighing van

Ghódt ghebruikt. Deze maatighing is óft inwendigh óft uitwendigh.

22. De inwendighe blijkt nóch in de overblijfſelen van het Ghóddelijk evenbeeldt. *Jac.* 3: 9. En deze overblijfſelen zijn te zien/ zo wel in het verſtandt, als ook in de wil.

23. In't verſtandt, door die beghinſelen der waarheidt / welke en het beſchouwigh, en het oeffenigh, oordeel beſtuuren.

Theoretikus.

Practicus.

24. De beſchouwighe beghinſelen zijn van het waare en valſche / van welke alle Menſchen die eenigh ghebruik van reden hebben / eenighe kennis hebben. *Rom.* 1: 20. *Pſalm* 18: 2: 3.

25. De oeffenighe zijn van het eerlijke / en ſchandelijke/ van het billijke/ en onbillijke. Dat Ghódt te eeren zy; dat men een ander niet andoen moet, datmen niet wil, dat ons gheſchiede.

26. Dit is de Wet in aller Menſchen harten inghefchreeven. *Rom.* 2: 15. Zy betoonen het werk der Wet ghefchreeven in haare harten.

27. Dit deze beghinſelen ontſtaat an't gheweeten eenighe natuurlijke kracht. *Rom.* 2: 11. Haare Conſcientie mede ghetuighende, en de ghedachten onder malkanderen haar beſchuldighende, óft ook ontſchuldighende. Welke nóchtans te ghelijk met die beghinſelen is verdorven / en door ſo veel doodt. *Timot.* 1: 15. Haar verſtandt en Conſcientie zijn bevlekt.

28. In de wil blijken die overblijfſelen / door een zekere gheneeghenheidt tót het ghoedt / op die wijs bekent: welke / hoewel zy verdweenen en verſtorven is / nóchtans in allen eenighſins ghevonden wordt. Waarom ook de ghelijkeniſſen der deughden ten minſten van alle door ghoedt gheheurt / en ghebiert worden. 1 *Tim.* 3: 5. Hebbende een ghedaante van Ghódtzaligheidt.

29. Tót de wil ook te ghelijk met het verſtandt

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

ſtandt behoort die intoomende kraft / waar door de overmaat der zonde in 't meerendeel inghebonden wordt / zo dat de zonders ook van veel moedtwilligh misdaaden afschrikken. 1 *Cor.* 5 : 1. Zodaanighe Hoerery, die ook onder de Heidenen niet ghenaamt wordt.

30. De uitwendighe maatighing van deze ellende is door die uiterlijke middelen / Burgherheerschkundighe, en Huishouwkundighe, door welke de loop der zonde en ellende / t'eenighen deele pleegh gheſtuit te worden. *Politicus.* *Oeconomicus.*

XV. HOOFDTSTUK.

Van de lichaamelijke Doodt.

Tót hier toe van de beghinning der gheestelijke doodt, vólght nu van de beghinning van de lichaamelijke doodt, met der zelver beider voleinding.

1. DE beghinning der lichaamelijke doodt / ten opsicht der schade, is / óft inwendigh / óft uitwendigh.

2. De inwendighe is de verliezing van de inwendighe ghoederen des lichaams : van de ghezondtheidt naamelijk / en langleevendheidt. *Deut.* 28 : 21 : 22 : 27 : 35. *Cor.* 11 : 30. *Matth.* 9 : 2.

3. Hier uit is de sterffelijkheidt / ten opzicht der staat / en des naaste vermooghens tót de doodt. *Potentia proxima.*

4. Want deze sterffelijkheidt is een ontlóssing / óft ontbinding van die bandt / waar door de Ziel met het lichaam t'zaamghevoeght is gheweest.

5. De uitwendighe beghinning van deze doodt / ten opzicht der schade, is de verlie-

zing van de uitwendighe ghoederen / waar door dit leven óft vereerlykt / óft onderhouden wierdt.

6. Van de eerste slagh is / I. Het verlies der Heerschappy over de schepselen : welke na den val ten meesten deele uitghetrokken hebben / die onderdaanigheidt jeghen den Mensch / tót de welke zy ghe schapen ghe weest zijn / en zyn des zelfs doodtvyanden ghe worden / ten zy zy door Ghódts byzondere voorzienigheidt in toom ghehouden werden. *Iob.* 5 : 22 : 23. Van het ghedierte der aarde zult ghy niet vreezen. Want met de steenen des veldts zal uw verbondt zijn : en het ghedierte des veldts zal met u bevreedight zijn. *Hos.* 2 : 17. Ik zal een verbondt voor hen maaken met het wildt ghediert des veldts. II. Die schandt en smaadt / die hem en leevend / en doodt anghedaan wordt. *Deuter.* 28 : 20 : 37.

7. Van de laatste slagh is de armoede / óft het verlies van dat / welk behoort tót de kóst / kleederen / en bezittingen. *Deut.* 28 : 17 : 18.

8. De beghinning dezer doodt / ten opzicht des ghevoels, is ook / óft inwendigh / óft uitwendigh.

9. De inwendighe is in de vermoeyenis / *Genes.* 3 : 19. pijn / en ziekten. *Deut.* 28 : 35.

10. De uitwendighe is in alle die rampspoeden / an welke des Menschen leven van buiten is onderheevigh. *Deut.* 28 : 25 : 48.

12. De maatighing / in deze lichaamelijke straf uitblinkende / is ten opzicht van het inwendigh en uitwendigh.

12. Ten opzicht van het inwendigh / dat de Mensch een ruimte / en ghemakkelykheidt des levens heeft / hem van de Ghóddelijke ghoedertierenheidt nóch verleendt. *Genes.* 6 : 3.

13. Ten opzicht van het uitwendigh / dat hy eenighe overblijfselen heeft van de oude heerschappy over de schepselen. *Genes.* 9 : 2. U lieder vrees, en u lieder verschrikking zy over

al

al het gedierte der aarde, enz: Zo dat / alhoewel de Mensch door de zonde van alle recht / dat hy van te voozen ghehadt heeft / van de schepselen t'zynen nut te ghebzuiken / versteeken ghewozden is: hy nóchtans / dooz de ghóddelijke verwillighing / en verleening / de zelve kan ghebzuiken; en daar in zondight hy niet / dat hy ze eenboudighlijk ghebzuikt / schoon hy in de wijs van ghebzuiken / zondight: omdat / als hem het leven verleent en verlengt wozdt / daar dooz hem ook te ghelijk verleent wozdt het ghebzuik van dat / welk noodtzaakelijk tót het leven vereischt wozdt / en hem eenighsins toebehoozt.

14. Hierom is het / dat / schoon de schepselen der ydelheidt / en vloek / om des Menschen zonde / onderwozpen gheweest zijn / *Genes.* 3: 17: 18. *Rom.* 8: 20: 22. Zy nóchtans in die staat behouden wozden / op dat zy den noodtzaakelijkheden des Menschelijken leevens ghenoegh zouden konnen doen.

XVI. HOOFDTSTUK.

Van de Voleinding der Doodt.

1. DE Voleinding der Doodt is de hooghste trap van de ghestelde / en in eeuwigheidt te duurene straf. Ten opzicht der trap wozdt zy oneindigh ghezeidt.

2. Zy is nu oneindigh ten opzicht der schade en berooving alleen; omdat zy is een verliezing van een oneindigh ghoedt: niet ten opzicht des ghevoels, óft stellighe quelling óft pijnighing: zy kan nóchtans stellighlijk oneindigh ghenoemt wozden ten opzicht der pijnighende zaak / maar niet ten opzicht van de wijs van pijnighen. *Privatio.* *Positivus.*

3. Hierom is't / dat'er eenighe trappen in die straf zijn / na de verscheidenheidt der trappen /

ven / welke in de zonden ghevonden worden. *Luc.* 12:47:48. Hy zal met veel ſlaghen gheſlaghen worden, hy zal met weynigh ſlaghen gheſlaghen worden.

4. Ten opzicht der duuring wordt deze ſtraf ghezeidt oneindigh / en nimmermeer te zullen eindighen. *Marc.* 9:44:46:48.

5. Zy is nu eeuwigh. 1. Om de eeuwighe verblijvendheidt der ſchuldt. 2. Om de onveranderlijkheidt van ſtaat / welke die trap van ſtraf verkrijght. 3. Om het ghebrek van voldoening.

6. Hierom is de onverderffelijkheidt der verdoemde / der zelver onſterffelijkheidt in de doodt / en tót de doodt.

7. De voleinding der Gheeſtelijke doodt ten opzicht der ſchade, is een gheheele en eindelijke verlaating / waar door de Menſch t'eenemaal van Ghódts anghezicht / teghenwoordigheidt / en ghunſt afgheſcheiden wordt. *Matt.* 7:23. Ghaat wegh van my. *En* 25:41. Ghaat wegh van my ghy vervloekte. 2 *Theſſ.* 1:9. De welke zullen tót ſtraffe lijden het eeuwigh verderf, van den anghezichte des Heeren, en van de heerlijkheidt zijner ſterkte.

8. Hier uit is haar opperſte en eeuwighe verharding in 't quaadt / en de wanhoop des ghoedts. *Luc.* 16:26

9. De voleinding der Geeſtelijke doodt ten opzicht des ghevoels, is de volheidt der ſlavernij / waar door hy t'eenemaal in de maght des Duivels overghegheeven wordt. *Matt.* 25:41.

10. Hier uit is de volheidt van de ſchrikken des ghewetens en der zonde. Want de verdoemde zondighen / en zullen in eeuwigheidt zondighen / hoewel nócht de zelfde zonden / welke zy in dit leven / te weeten / Dievery / Menſchenmoordery / óft Overſpel: nócht t'eenemaal van de zelfde aart met die / welke zy leevend beghingen. Want zy zondighen voorneemelijk / door haat / nijdt / wederwaerdig-

digheidt / en dierghelijke hartstóghten / tót welke de bitterheidt der straf haar gheleeghenheidt verleent. Deze zonden ook hebben na de daodt niet de zelfde reden van verdienst / welke zy in dit leven hebben : omdat 'er dan nócht eenighe moogheliykheidt van de zonde te blieden / nócht plaats voor de dreighingen / oft de anwas der straf uit de zelve / is.

11. Hierom hebben de zonden zelf in de verdoemde meer reden van straf / als in de leevende : maar in de leevende hebben zy meer reden van schuldt.

12. De schrik des gheweetens is gheliyk als een staagh knaaghende worm. *Marc.* 9 : 44. *Esa.* 66 : 24.

13. De voleinding der lichaamelijke doodt / is gheliyk met de gheestelijke / is eerstelijk / door de scheiding van Ziel en Lijf. 1 *Cor.* 15 : 42 : 43. Met de welke ghelijkaartigh is die verandering van sommighe / welke de doodt gheliyk al zyn. 1 *Cor.* 15 : 51 : 52. 1 *Thess.* 4 : 15 : 16. Ten weden / door de werping van Ziel en Lichaam in de Hel / óft die plaats / welke tót de hooghste pijnighingen der zonders Ghódt voorbereidt heeft. *Apoc.* 21 : 8. *Homogenem.*

14. Hier uit zijn de ghrootste smarten en pijnen zo wel der Ziel / als des lichaams. *Luc.* 6 : 23.

15. Hier uit zijn klaaghing / weening / knerssing der tanden / en dierghelijke ghevróchten der opperste pijnighing. *Luc.* 13 : 28. *Effectum.*

16. Van de plaats nu der Hel / en van de wijs der pijnighing / en van de natuur der uitwendighe dingen / die daar op zien / omdat zy ons niet noodtzaakelijk zijn te weeten / heeft de Schriftuur niets onderscheidelijk voorghestelt.

XVII.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

XVII. Hoofdtstuk.

Van de Voortplanting der Zonde.

Tót hier toe is van de overtreeding ghehandelt : vólght nu van des zelfs voortplanting.

1. DEze Voortplanting is/ waar door des Menschen ghansche nakomelingschap / van Adam natuurelijker wijs afdaalende / deelachtigh wordt an de zelfde staat met hem. *Job* 14 : 4. *Psalm* 51 : 7. *Rom.* 5 : 14. *Ephes.* 2 : 3. En dat door Ghódts rechtvaardighe beschikking / welker billikheidt eenighsins blijkt onder de Menschen. 1. Uit het natuurlijk recht / waar door de ingheboorene hoedaanigheden van den teeler in het gheteelde overghaan. 2. Uit het erfrecht/ waar door de lasten der ouders op de kinders komen. 3. Uit het recht van verghelding / waar door de verwerping van 't ghoedt / en de lijding van 't quaadt teghen elkander opghewooghen worden.

Qualitas.

2. De Voortplanting der zonde bestaat in twe deelen / in de Toerekening naamelijk / en zaaklijke Mededeeling.

Realis.

3. Door de Toerekening wordt de zelfde byzondere daadt van onghehoorzaamheidt / welke Adams gheweest is/ ook de onze.

4. Door de zaaklijke Mededeeling, wordt niet de zelfde byzondere zonde / maar de zelfde in gheslacht, óft van ghelijke reden/en natuur tót ons overghebraght.

Genus.

5. De erf-zonde / wijl zy vórmelijk een berooving van de oorspronkelijke gherechtigheidt zy/ en deze berooving de eerste zonde/ als een straf vólghe/hierom heeft zy eer in natuur de reden van straf / als van zonde. Voor zo veel

Formaliter, Privatio.

veel die oorſpronkelijke gherechtigheidt van Ghódts gherechtigheidt gheweighert wordt/ is zy een ſtraf: voor zo veel zy in ons moet zijn/ en door des Menſchen ſchuldt niet is/ is zy zonde.

6. Deze berooving dan wordt van Adam *Privatio.* wp de wijs van een verdienſt / voor zo veel zy een ſtraf is; en op de wijs van een zaaklijke *Efficientia* uitwerkendheidt, voor zo veel zy de reden der *realis.* zonde zich byghevoeght heeft/ overghebraght. Want daar uit / dat iemandt Adams Zoon gheboren wordt / wordt hy waardigh ghemaakt / dat hy met gherechtigheidt niet beſchonken werde: wijl hy die hebben moet en niet heeft/ is hem die derving zonde.

7. Te gheliik met deze berooving wordt ook een zekere onbequaamheidt en verkeerdtheidt van alle lichaamlijke vermooghens / welke op haar wijs met die van Ghódt voor zhoedt ghekeurde rechtheidt ſtrijden / overzhebraght.

8. Want uit de berooving der gherechtigheidt / door welke alle de vermooghens te beſtuuren ſtonden / volght in die alle zodaanigh een wanſtal/ waar door gheſchiedt / dat / als zy tót iets zedighs ghedreeven worden / die neighing zelfs zedighlijk quaadt zp.

9. Uit deze dingen ontſtaat een zekere daa- *Actuale* delijke zonde: want het verſtandt / door de *peccatum.* berooving des lichts blindt / ſtruikelt lichtelijk in allerley dwaalingen: en de wil/ nu van Ghódt afghewendt / brandt in de liefde zijns zelfs/en der quaade begheerten zonder Ghódt.

19. Uit de zo voortgheplante zonde volght ook de voortplanting der doodt / zo wel der beghonnene / als der voleindighde: zoo wel ten opzicht der ſchade/als des ghevoels/zo wel der lichaamlijke / als der gheeſtelijke / tót alle Adams nakomelingen.

11. Door deze afval des menſchelijken gheſlachts gheſchiedt het / dat ons gheloof / waar

waar door wy nu in Ghódt ghelooven / niet eenvoudighlijk is tót het leven / maar tót de zaligheidt. Want het is den ghevallenen Menschе niet ghenoegh / dat Ghódt hem eenvoudighlijk het leven schenke / maar 'er wordt ook vereischt / dat hy den in den zonden dooden Menschе het zelve schenken wille: *Ephes.* 2: 1. En dit eenigh onderscheidt is 'er geweest tusschen de vraagh van den rijken Jongelink: *Matt.* 19: 16. Wat zal ik ghoedts doen, op dat ik het eeuwigh leven hebbe? en die van den Stókwaarder. *Act.* 16: 30. Wat moet ik doen, op dat ik zaligh werde?

XVIII. Hoofdtstuk.

Van de Persoon van Christus de Middeler.

Na des Menschen afval vólght, dat wy des zelfs Herstelling bezien.

1. Dees Menschen Herstelling is een opbeuring / uit de staat der zonde en doodt / tót de staat der ghenade / en des levens.

Causa. 2. De oorzaak van deze Herstelling is Ghódts barmhertigh voorneemen gheweest. *Ephes.* 1: 9. Na zijn welbehaaghen, 't welk hy voorghenomen hadde in hem zelven. Want in den Mensch is niets gheweest / dat eenighe kraft heeft konnen vóórbrengen om die Herstelling te bezórghen: maar eer veel / dat 'er teghen was / als de zonde / waar in een vyandtschap teghen Ghódt gheweest is: de welke ten dien opzicht deze Ghódts liefde jeghens ons aanrijst. *Rom.* 5: 8. Maar Ghódt bevestight zijne liefde teghen ons, dat Christus voor ons ghestorven is, als wy nóch zonders waaren.

3. Van

3. Van deze herstelling zijn 'er twee dee= *Actus*
n / de Verlóssing, en de Toepassing der zel= *primus, &*
. Die is ghelijk als een eerste bedrijf van *secundus.*
ze herstelling; deze ghelijk als een twe- *Materia-*
bedrijf. Die is ghelijk als het stóffelijk van *le.*
ze zaligheidt / deze ghelijk als het vór- *Formale.*
elijk. Die is ghelijk als de Ghenoeghzaam- *Sufficien-*
idt, deze de Uitwerkendheidt zelf. *tia.*

4. Deze deelen zijn t'eenemaal van de *Efficientia.*
zelfde ruimte. Want het eindt der V. *Fin.*
ssing / is de Toepassing der zelve: en de
rste reden / reeghel / en maat der Toepas=
ng / is die zelfde ghenadighe wil van *Causa.*
hódt / welke oorzaak gheweest is van de
erlóssing zelf. *Ephes.* 1: 9: 10. Ons bekent
emaakt hebbende de verborghenheidt zijns
illens na zijn welbehaaghen, 't welk hy
orghenomen hadde in hem zelven: Om
de bedeeling van de volheidt der tijden
ederom alles tót een te verghaderen in
hristo.

5. De Verlóssing dan wordt allen en yder
eeghepast / dien zy vólghens Ghódts voor=
eenen verworven gheweest is: na dat zeg=
hen van Christus. *Johan.* 6: 37. Al wat my
e Vader gheeft, zal tót my komen.

6. De Verlóssing is een wederbrenging des
Menschen in de vryheidt uit de slavernij der
onde en des Duivels / door de verschaffing
an gherecht rantsoen. 1 *Petr.* 1: 4: 8: 19. Wee-
ende dat ghy niet door verghankelijke dingen,
ilver, óft ghoudt verlóst zijt, maar door het
ierbaar bloedt Christi. 1 *Cor.* 6: 20. en 7: 23. Ghy
ijt diere ghekócht.

7. Want nócht door mooghendheidt /
nócht door ghebeden is deze Verlóssing voor=
neemelijk te weegh ghebracht / schoon ook de=
e dingen haar kracht hebben in dat werk
uit te rechten; maar door de betaaling van
gherecht rantsoen.

8. Dit rantsoen / wijst het door den Mensch
niet

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

niet betaalt kost worden / zo is noodtzaaklijk gheweest de hulp van een Middeler / die tusschen Ghódt en den Mensch heeft moeten ghaan / maakende tusschen de zelve een volmaakte verzoening. 1 *Tim.* 2:5. *Act.* 20:28. De ghemeinte Ghódts, welke hy verkreeghen heeft door zijn eighen bloedt. 1 *Tim.* 2:6. De Mensch Jesus Christus, die hem zelven gheghee-ven heeft tót een rantsoen.

9. Dus daanigh een Middeler nu / wordt niet alleen in een eeuw ghegheeven / maar ghisteren / heden en in eeuwigheidt. *Heb.* 13:8. Jesus Christus is ghisteren en heden de zelve, en in der eeuwigheidt: *Apoc.* 13:8. Het Lam dat gheslacht is van de ghrondtlegghing der Wereldt. Hoewel in de volheidt der tijdt alleen gheopenbaart. *Coloss.* 1:26. *Tit.* 1:2. 1 *Petr.* 1:20. Want deze middeling is in alle eeuwen even zeer noodtzaakelijk gheweest: van den beghinne ook door kracht des besluits / der belofte / en anbaarding van Ghódt / ghenoeghzaam / en kraftigh.

10. Deze Middeler is eenigh Jesus Chzistus *Act.* 4:12. En de zaligheidt is in gheenen anderen. Want daar is ook onder den Hemel gheen anderen naam, die onder de Menschen ghegheeven is, door welke wy moeten zaligh worden.

11. In Chzistus staan twe dingen an te merken. 1. De bequaamheidt / welke hy ghehadt heeft om het werk der verlóssing te volbzengen. 2. De deelen der verlóssing zelfs.

12. Des zelfs bequaamheidt bestaat in twe deelen: de eerste is / des zelfs persoon; de tweede / het amt an deze persoon opgheleght.

13. In de persoon van Chzistus de Middeler / zijn twe dingen waar te nemen: De onderscheiding der twe natuuren / en der zelver persoonlijke vereening.

14. De natuuren zijn onderscheiden: de ghód-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

góddelijke / vooz zoo veel hy de twede persoon
r Ghódtheidt is / en de Menschelijke / an de
ze in allen gheliik (uitghenomen de zonde /
de wijs van bestaan) *Matt.* 1: 23. Emanuel,
nódt met ons. *Joh.* 1: 14. Het woordt is vleesch
eworden. enz : De onderscheiding zelfs
ffchen deze natuuren blijft : omdat zy de
lstrektelijk zelfde blijven / die zy te voozen *Absolute.*
ewees waaren / zoo wel ten opzicht der
ezendheidt, als ten opzicht van alle wee- *Essentia.*
ndlijke eighenschappen. Hierom wozdt nócht
Ghódtheidt in Chzistus met de menscheidt/
cht de menscheidt met de Ghódtheidt / óft
rwisselt / óft vermengt / óft eenigher wijs
rwart.

15. De persoonlijke vereening is: waar dooz
twede persoon der Ghódtheidt de menschе-
ke natuur anghenomen heeft / opdat zy on-
scheidelijk in de zelfde persoon bestaan zou-
. *Johan.* 1: 14.

16. Want de twede persoon der Ghódt-
idt / alhoewel zy een eenighe bestaanlijkheidt *Subsisten-*
bbe / heeft nóchtans een dubbelde reden van *tia.*
staan : de eene in de Ghóddelijke van een-
igheidt / de andere na de menschwozding in
Menschelijke natuur. *Rom.* 9: 5. Uit welke
ristus is zo veel het vleesch anghaat, de welke
Ghódt boven alle te prijzen in der eeuwig-
lidt, Amen. Welke laatste reden van bestaan
góds Zoon voegt / ten opzicht der ver-
ning / welke hy met de menschelijke natuur
eft.

17. Deze vereening doet by de Ghóddelijke
rsoon en natuur niet / dan een betrekking, *Relatio.*
aar in de menschelijke natuur maakt zy een
randering / wijl zy op die wijs opghebeurt
ozdt tót de opperste volmaaktheidt : want
wozdt / gheliik als een eighen byvoegh van *Adjunctum*
Ghóddelijke persoon / waar van zy anghe- *proprium.*
men wozdt : gheliik als een lidt van den
lsden gheheelen Ghódt-mensch, wiens Ghód-
delij-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

delijke natuur is / ghelijk als het ander deel: en ten opzicht der beftaanlijkheidt, ghelijk als een ghewrócht, byzonderlijk van de Ghóddelijke natuur onderstut: en ook / ghelijk als een onderwerp, in het welk de Ghóddelijke natuur byzonderlijk woont. *Col.* 2: 9.

Subsistentia
Effectum.
Subjectum.

Logicus. 18. Met veel redenkonstighe redenen trachten wy deze vereening te beschryven; omdat zy door gheenighe eene alleen ghenoeghzaamlijk kan verklaart worden.

Terminus. 19. Alle de Merktekenen, in de welke de bronnen der overeenstemming / en eenheidt beghreepen worden / ghebruiken wy / opdat wy / die vereening op 't aller dichtst te zyn / betoonen.

20. Deze merktekenen nóchtans maatighen wy door de bepaaling / ghelijk als: omdat deze vereening verborghen en verhoolen is / zo dat zy door menschelijke woorden en kennissen niet ghanschelijk uitghedrukt / maar slechts in 't ruigh omworpen werde.

Realis. 21. Uit deze vereening bólght de persoonelijke mededeeling der eighenschappen: welke gheen zaaklijke overstorting is. Want dan zoude de Ghóddelijke natuur de eighenschappen van de menschelijke / en de menschelijke de eighenschappen van de Ghóddelijke krijghen / en alzo zoude de Ghóddelijke de menschelijke zyn / en de menschelijke de Ghóddelijke / óft zoo wel de Ghóddelijke / als menschelijke zoude ophouden te zyn. Nócht zy is een zaaklijke schenking, waar uit zoude bólghen / dat de menschelijke natuur de Ghóddelijke eighenschappen / ghelijk haar werktuighen / zoude konnen ghebruiken. Maar zy is een ghemeenschap óft t'zamenloop tót de zelfde werkingen / zo dat zy te ghelijk van beide de natuuren / maar na haar onderscheide eighenschappen te weegh ghebraght worden.

Actio. 22. Hier uit ghebeurt het / dat alle de doeningen,

gen, en lijdingen van Christus / eighentlijk *Passio.*
etrokken worden tót des zelfs persoon/schoon
ommighe tót de eene / en zommighe tót de
ndere natuur / ghelijk tót haar beghinselen/
n eighene redenen / eighentlijk te betrekken
ijn.

23. En hier uit vólght de mededeeling dezer
ighenschappen / ten opzicht der uitspreeking, *Prædicatio.*
n toeschrijving / waar door de eighens van de *Proprium.*
ene natuur toegheschreeven worden / óft an
e gheheele persoon : als wanneer Christus
hezeidt wordt ghestorven te zijn, welk der
enschelijke natuur eighen gheweest is/ en in
en beghinne gheweest te zijn, welk der Ghód-
elijke eighen gheweest is : óft an de andere
atuur om de persoon / als wanneer Ghódt
hezeidt wordt opghenomen te zijn in heerlijk-
eidt. 1 *Tim.* 3: 16. Ghekruisight te zijn. 1 *Cor.*
8. Welke niet eighentlijk met de Ghódde-
ijke / maar menschelijke overeenkomen. En
elke eighens van de ghansche persoon zijn /
orden an elke natuur in 't byzonder toeghe-
hreeven : als wanneer de Mensch Christus
hezeidt wordt/ een Middeler tusschen Ghódt en
: Menschen. 1 *Tim.* 2: 5. Het welk niet an
Christus voor zo veel hy Mensch is / maar
oor zo veel hy Ghódt en Mensch is/ voeght.

24. Ghelijk nu die ghemeenschap eighent-
k op Christus persoon / niet op de natuuren
lf in zich anghemerkt/ ziet; zo ziet ook deze
ededeeling/welke in de uitspreeking verkeert/ *In Concreto.*
Ghódt óft den Mensch in't t'zaamghe-
roeyde, niet op de Ghódtheidt óft menscheidt *In Abstracto.*
't afghetrokken.

25. De mededeeling der eighenschappen
n is niet alleen na de woorden/ en nóchtans
k niet zo zaaklijk, dat een eighenschap van *Realis.*
eene natuur overghaa in de andere na-
ur / ten opzicht van de inwendighe bezit-
ng/ en ghebruiking.

26. De voorbeelden / welke van de teghen-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

ghevoelende pleeghen bygghebzaght te wozden / van die ghemeenschap / welke 'er is tus/
Materia. schen stóf en vorm, tusschen Ziel en Lichaam/
Forma. en tusschen yzer en buur / nócht komen met deze verbozghenheydt ober een / nócht bewij-
Thesis. zen de stelling zelf.

27. Twe verstanden zijn in Chzistus gheweest: het een Ghóddelijk / waar dooz hy alles wist. *Joh.* 21:17. Het ander menschelijk / waar dooz hy zommighe dingen nóch niet gheweeten heeft. *Marc.* 3:32. Twe willen zyn'er ook gheweest / de eene de Ghóddelijke. *Luc.* 5:13. en de andere de Menschelijke / te ghelijk ook met de natuurlijke begheerte. *Matt.* 26:29. Zo is 'er een twederley teghenwoozdigheidt van Chzistus: maar de Menschelijke nóchtans kan nócht overal/ nócht in veel plaatsen te ghelijk zyn.

28. Omdat Ghódt in Chzistus den Ghódtmensch / ons het leven herstelt heeft / daarom wozdt ons gheloof tót Chzistus ghedzeeven.

XIX. Hoofdtstuk.

Van Christus Amt.

Tót nóch van Christus persoon, vólght des zelfs amt.

1. Chzistus amt is dat / welk hy angheno-men heeft / om den Menschen de zaligheidt te verkrijghen. 1 *Tim.* 1:15. Dit is een ghetrouw woordt, en aller anneeming waardigh, dat Christus Jesus in de Wereldt ghekomen is, om de zonders zalig te maaken.

2. Want / die / welke onthennen / dat het
Finis. eighen eindt, van Ghódt en Chzistus dooz-ghenomen / in deze verbozghenheidt / der Menschen zaligheidt gheweest is / berooven

Ghódt

Ghódt en Chriſtus van haar eer / en de Menſchen van haar vertroosting.

3. In dit amt zijn twe dingen an te merken: De Roeping tót deze bedieninge / en de Bediening zelf. *Heb.* 5:4: 5:6. Ende niemandt neemt hem zelven die eer an, maar die van Ghódt gheroepen wordt, ghelijkerwijs als Aaron. Alzo ook Chriſtus, enz:

4. De Roeping is een Doening van Ghódt / *Actio.* voor voortreffelijkheidt / den Vader / waar voor hy / een zeker byzonder verbondt anghehaan hebbende / den Zoon tót dit amt beroemt heeft.

5. Dit verbondt wordt uitghedruckt. *Eſa.* 53: 10. als / indien Chriſtus zich tót een ſchuldtoffer zal gheſtelt hebben, zo zal hy zaadt zien, hy zal de daghen verlengen: en het welbehaaghen des Heeren zal door zijne handt ghelukkelijk voortghaan.

6. Deze Roeping dan begrijpt in zich / een uitkiezing / een voorordening / en een zending. *Eſa.* 42:1. Mijn uitverkooren. 1 *Petr.* 1:20. voorghekent voor de ghrondtlegghing der Weereldt. *Johan.* 3:17. Ghódt heeft zijnen Zoon in de Wereldt ghezonden. Hy wordt in de Schrifturen ghenoemt Verzegheling. *Johan.* 6:27. Heilighing. *Johan.* 10:36. Zalving. *Eſa.* 61:1. *Pſalm* 45:8. *Heb.* 1:9. en Gheeving. *Johan.* 3:16.

7. De verkiezing ziet op 't eindt: de voor- *Finis.* ordening op de middelen: de zending op de uitvoering zelf / uit loutere ghenade / zonder enighe voorgheziene voorwaarde / óft in de Menſchen / óft in Chriſtus zelf.

8. Alles / wat Chriſtus ghedaan óft gheleden heeft / ook ten opzicht der omſtandigheden zelf / is voorbepaalt gheweeſt. *Luc.* 22:22. De Zoon des Menſchen ghaat wel heenen, ghelijk beſloten is. *Act.* 4:28. Om te doen al, wat uw handt en uw raadt te vooren bepaaldt hadde, dat gheſchieden zoude.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

9. Deze Hoeping nu is niet op een ghewoonlijke wijs inghestelt / maar met een plechtelijke eedt bekrachtight / om de uitsteekendheidt en eeuwigheidt der zelve te bevestighen. *Psalm* 110: 4. *Heb.* 5: 6. *en* 7: 24.

10. De bedieninge zelf / waar toe Christus gheroepen wordt is dryerley / van een Profeet, Prieſter, Koning.

11. Dit ghetal / en deze ordre van bedieningen toont / eerstelijk de noodtwendigheidt der Menschen / uit onweetendheidt / verdweeminge van Ghodt / en onmaght om tot hem te keeren / zeer zwaarlijk ziek zijnde; welker eerste Christus Profeetschap / twede Christus Prieſterschap / en derde Christus Koningrijk gheneest.

12. Ten tweden toont ook dit ghetal de ordre der an te brengene zaligheidt / welke eerst heeft moeten verklaart / daar na verkreeghen / en dan daar na toeghepast worden: welker eerste een Profeet / twede een Prieſter / en derde een Koning toekomt.

13. Ten derden blijkt de zelfde ordre ook uit die plechtelijke wijs der uitvoering / waar door Christus eerst andere leerde / haar de Ghoddelijke wil verklaarende: daar na zich zelf offerde; en ten laatsten zijn Koningrijk intradt.

14. Christus Profeetschap is / waar door hy Ghodts ghanſche zaligmaakende wil volmaaktelijk gheopenbaart heeft: Waar door hy in de Schriftuur niet alleen Profeet, *Dent.* 18: 15. *Act.* 3: 22. en Leeraar, *Matt.* 23: 7. Apóstel onzer belijdenis. *Heb.* 3: 1. en de Engel des verbondts, *Mal.* 3: 1. Maar ook Ghodts wijsheidt zelf. 1 *Cor.* 1: 28. en de schat der wijsheidt en der kennis. *Coloſſ.* 2: 3. ghenoemt wordt.

Cauſa principalis.

15. Dit Profeetschap is in Christus / als in de voorneeme oorzaak: in anderen / 't zy Engelen / 't zy Menschen / als in des zelfs werk-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

werktuighen/ gheweest. 1 *Petr.* 1: 11. Onderzoekende op welken óft hoedaanighen tijdt de Gheest Christi, die in haar was, beduidde en te vooren ghetuighde enz: *En* 3: 19. In den welken hy ook heenen gheghaan zijnde, den Gheesten die in de ghevangenis zijn ghepredikt heeft. In Christus is het gheweest / op de wijs van een heblijkheidt, zo dat hy/ als 't hem lustede / alle Ghódts gheheimenissen hebbe konnen openbaaren. Maar in andere op de wijs van een daadt en flikkering / zo dat zy het Profeetschap / niet dan op zekere tijden / als 't hem behaaghde/ hebben konnen oeffenen. *Jerem.* 42: 7. Het ghebeurde ten einde van den daghen, dat des Heeren woordt tót Jeremias geschiede. *Habitus.* *Actus.*

16. Opdat hy zodaanigh een Profeet zoude zijn / was noodtzaakelijk / dat hy Ghódt waare. *Johan.* 1: 18. *en* 3: 13. En te ghelijk ook / dat hy Mensch waare. *Act.* 3: 22. verghelijk met *Deut.* 18: 15. Want zo hy gheen Ghódt gheweest waare; zoude hy nócht volmaaktelijk Ghódts wil verstaan hebben. *Cor.* 2: 11: 16. Nócht in alle eeuwen die openbaaren konnen: zo hy gheen Mensch gheweest waare / zoude hy die den Menschen niet gequaamelijk in zijn eighen persoon hebben konnen verklaaren. *Heb.* 1: 1.

17. Christus Priesterschap is / waar door hy voor der Menschen zonde gheboet/en haar Ghódts ghunst herschaft heeft. *Coloss.* 1: 20. 22. 2 *Cor.* 5: 15. *Rom.* 5: 10.

18. Dit Priesterschap is niet van de Wet nócht tijdelijk gheweest/ maar na de órde van Melchisedech/ *Heb.* 7: 17. niet na een vleeschelijk ghebódt / maar na de kracht des onverghankelijken levens. *vers.* 16. niet na een wakke / en ghebrooke órde / maar bestendighe / en volmaakte / *vers.* 18. *en* 19. Niet voor een tijdt / maar in der eeuwigheidt. *vers.* 24. eindelijk gheenighe nazaat / óft Stadthou-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

der toelaatende / maar gheduurigh / en Chzistus / als een altydt leevenden / eighen. *vers.* 24: *en* 25.

19. In dit amt is Chzistus zelf / Pzieſter / Offerhande / en Outer gheweest. Pzieſter is hy gheweest na beide natuuren / *Heb.* 5: 6. Offerhande is hy op 't meest eighentlyk gheweest / na de Menschelyke natuur: waarom deze niet alleen in de Schzistuur an Chzistus persoon / pleeght toegheschzeeven te wozden / maar an zyn Lichaam, *Heb.* 12:13. 1 *Petr.* 2:13. *Coloss.* 1: 22. Bloedt. *Coloss.* 12: 20. en Ziel, *Esai.* 53: 10. *Matt.* 20: 28. De vooznemste kracht nochtans / waar dooz deze Offerhande kraftigh ghemaakt wierdt / hing van de Ghoddelyke natuur: omdat / naamelyk / Ghodts Zoon zich zelf offerde vooz ons. *Act.* 20: 28. *Rom.* 8: 3. Het Outer is hy eighentlyk na de Ghoddelyke natuur gheweest. *Heb.* 9: 14. *en* 13: 10: 12: 15. Want het komt het Outer toe te heilighen dat / welk daar op gheoffert wozdt; en moet alzo van ghzooter waardigheidt zyn / als de Offerhande zelf. *Matt* 33: 17. Chzistus nu heeft dooz de Ghoddelyke natuur eenigher wys zich zelven na de Menschelyke natuur geheiligt. *Johan.* 7: 19.

20. Hier uit blykt dan ook / hoe noodtzaakelyk het gheweest is / dat de Middeler Chzistus en Ghodt en Mensch waare: Want zo hy gheen Mensch gheweest waar / zoude hy gheen bequaame Offerhande gheweest zyn / en zo hy gheen Ghodt gheweest waar / zoude die Offerhande van gheen ghenoeghzaame kracht gheweest zyn.

21. Chzistus Koningryk is / waar dooz hy alles / dat op der Menschen zaligheidt ziet / met ghezagh en mooghendheidt uitdeelt / en bedient. *Psalm* 2: 6. *Dani.* 2: 44. *Luc.* 3: 33.

22. De eighenschappen van dit Koningryk zyn. 1. Dat het alghemeen zy. 1. Ten opzicht van alle eeuwen / *Matt.* 22: 43: 44: *en*

45.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

15. 2. Ten opzicht van alle slagh van Menschen. *Dan.* 7:14. *Apoc.* 17:14. 3. Ten opzicht ook van alle Schepselen / voor zo veel zy eenighsins strekken om der Menschen zaligheidt te bevorderen / en verlichten. *Ephes.* 1:22.

23. II. Dat het over de Zielen en gheweetens der Menschen zelf zy. *Rom.* 14:17.

24. III. Dat het het eeuwigh leven / en de eeuwighe doodt uitdeele. *Apoc.* 1:18.

25. IV. Dat het eeuwigh zy. *Dan.* 2: 44. *en* 7: 14.

26. V. Dat het den ghenen / die des selfs erfghenaamen zijn / de opperste vrede / en een volmaakte ghelukkigheidt anbrenge. *Esa.* 9: 5. *Ephes.* 2:16. *Heb.* 7.

27. Hierom wordt dit Koningrijk in de Schrifture ghenoemt / Ghódts Koningrijk / voorghaands: het Koningrijk der vrede, der heerlijkheidt, op de anghetooghe plaatsen: en het Koningrijk des lichts, en heerlijkheidt, het Koningrijk der Hemelen, en de toekomende Wereldt: *Heb.* 2:5.

28. En hier uit blijkt ook hoe noodtzaakelijk ghewees is: dat de Middeler Christus en Ghódt en Mensch waare: want zo hy gheen Ghódt waar / zoude hy gheen gheestelijk Koning van onze Zielen / het eeuwigh leven en de eeuwighe doodt uitdeelende / konnen zijn: en zo hy gheen Mensch ghewees waar / zoude hy gheen hoofdt van het zelfde slagh met het lichaam hebben konnen zijn.

29. Christus heeft in alle zijn ampten voorbeelden ghehadt: in het Profeetelijk amt heeft hy ook Menschen / zodanigh zich onderschikt ghehadt / dat die ook Profeeten ghenoemt zijn ghewees: maar zijn Priesterschap en Koningrijk laaten zodaanigh een onderschikking niet toe / nocht een Priester en Koning / gheestelijk van amt is 'er ooit iemandt ghewees / behalven Christus alleen. *Typus.*

30. De reden van 't onderscheidt is / dat de verklaaring der Ghóddelijke wil by den Menschen / dat eens Profeetens werk is / kan eenigher wijs door een louter Mensch verricht worden: maar de verzoening der zonden voor Ghódt / dat eens Priesters / en de heerschappy over de Zielen / en gheweetens der Menschen / dat eens Konings werk is / gheensins.

31. De Koningen der Vólkeren worden niet eighentlijk in haar ghezagh an Christus / maar an Ghódt onderschikt.

XX. Hoofdtstuk.

Van de Voldoening.

1. De Verlóssing heeft twe deelen / Christus / als onzes Middelers / Vernedering, en des zelfs Verhooghing.

2. De Vernedering is / waar door hy an Ghódts Rechtvaerdigheidt onderdaanigh is / om al dat / welk tót 's Menschen verlóssing vereischt wordt / te volbrengen. *Philip.* 2: 8. Inde ghedaante ghevonden als een Mensch, heeft hy hem zelven vernedert, ghehoorzaam gheworden zijnde tót den doodt.

3. Deze Vernedering is niet eighentlijk van de ghóddelijke natuur en persoon / in zich anghemerkt / maar van den Middeler de Ghódtmensch gheweest.

4. De anneeming dan der Menschelijke natuur / eenvoudighlijk / en in zich anghemerkt / is gheen deel van deze vernedering; omdat het een doening van Ghódt alleen gheweest is: maar die staat van een dienstknecht / welke de anneeming der Menschelijke natuur verzelde / is de eerste en eighen reden der vernedering gheweest. Ten opzicht nóchtans van deze

Actio.

deze staat / door een betrekking daar uit bloe- *Relatio.*
pende / wordt de Ghóddelijke persoon met
recht ghezeidt vernietight gheweest te zijn.
Phil. 2: 7. omdat zy in die ghedaante / welke
door een tijdt leedigh van alle Ghóddelijke
glans en opperheerlijkheidt geweest is / was.
Want de Ghóddelijke opperheerlijkheidt dookt
wegh / en verborgh zich / die gheheele tijdt der
vernedering lang / opdat zy die waerdigheidt /
die namaals in de verhooghing uitgheblon-
ten heeft / niet volherdighlijk te voorschijn
draghte.

5. Het Eindt van deze Vernedering is de *Finis.*
Voldoening, en de Verdienst.

6. De Voldoening wordt ghenoemt / waar
door zy tót Ghódts eer / door verghelding van
ongheluk / hem door onze zonden anghe-
daan / ghescheken wordt. *Rom.* 3: 25. Wel-
en Ghódt voorgheстelt heeft tót een verzoe-
ning door het gheloof in zijnen bloede, tót
een betooning van zijne Rechtvaerdigheidt.
Dit wordt ghetoont door alle die Schrif-
tuurplaatsen / in welke Christus voor ons
gheстorven ghezeidt wordt / want die Uitwer- *Efficientia.*
kendheidt wordt door deze spreekwijs te ken-
en ghegheeven / welke an Paulus óft Petrus
t haar doodt niet kan toeghescheeven wor-
den. 1 *Cor.* 1: 13. Welke de verdoemenis wegh-
neemt / *Rom.* 8: 34. Welke eindelijk een verzoe-
ning ter zaligheidt met zich brengt. *Rom.* 5: 10.

7. Het zelfde wordt ook beteekent als hy
ghezeidt wordt / voor ons zonde gheworden
zijn. 2 *Cor.* 5: 21. Want op gheen andere
wijs heeft hy zonde konnen worden / als
t door een inwendighe bezoedeling / óft door
n uitwendighe toerekening: van de bezoe-
ling nu is hy op 't hooghst bey gheweest: en
toerekening van zonde boeghde hem op
geen andere wijs / dan dat hy de straffen /
oor de zonden te verdraaghen / door ons zonde
nnen op zich neemen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

8. Op de zelfde wijs wordt hy gheseidt onze smarten ghedraaghen te hebben. *Esa.* 53: 4. Want deze spreekwijs beduidt in Christus gheen verdraaghzaamheidt van eenighe lijdtzaamheidt: want met ze te draaghen heeft hy de zonden der Wereldt weghghenomen. *Johan.* 1: 29. Nocht gheeft alleen een maght van die zonden wegh te neemen te kennen: want hy heeft ze in zijn lichaam ghedraaghen an het kruis. 1 *Petr.* 2: 24.

9. Ghelijke kracht is in deze spreekwijs / hy heeft zijn Ziel ghegheeven tót een rantsoen voor veele. *Matt.* 20: 28. Want daar door wordt gheen bloote verlóssing / nocht allerley middel tót de selve beteken; om dat de prijs zelf ghenoemt wordt / en van de zelfde ghemeene reden / als de betaaling van ghoudt en zilver / om veile dingen te koopen / te zijn / te kennen ghegheeven wordt. 1 *Petr.* 1: 18. En de toepassing ook van deze prijs komt 'er by / *Heb.* 9: 13: 14: 15. Het bloedt besprengende de onreine. *En* 10: 22. Onze harten ghereinight zijnde van de quaade Conscientie met rein water. Zo dat Christus zelf daarom middeler sy / omdat hy zich zelf ghegheeven heeft tót een rantsoen. 1 *Tim.* 2: 5: 6. En daarom worden wy deelachtigh an die verlóssing / omdat Christus zich voor ons overghegheeven heeft. *Gal.* 2: 20. En ghelooven wy in hem. *Johan.* 1: 12. En door hem in Ghódt. 1 *Petr.* 1: 21.

10. In de zelfde zin wordt hy ook ghezeidt / een ófferhande en slachtóffer voor onze zonden. *Ephes.* 5: 2. Hy heeft hem zelven voor ons overghegheeven tót een ófferhande en slachtóffer Ghóde, tót eenen welriekenden reuk. Want hy is zo waar en eighentlijk een ófferhande voor de zonde gheweest / dat alle de overighe / die voorghingen / schaduwen van deze gheweest zijn / en na die volbraghte / nocht van nooden nocht gheoorlóft sy / eenighe andere te ófferen. *Heb.* 10: 12: 14.

11. Deze

11. Deze ghanſche verbozghenheidt nu hangt hier an / dat Chriſtus gheſtelt zy tót zodaanigh een Middeler / dat hy ook Bórgh zy. *Heb.* 7: 22. En een ghemeen beghinſel der te verlóſſene / ghelijk Adam gheweeſt is der gheſchapene en verloozene. *Rom.* 5: 16: 17: 18: 19. *1 Cor.* 15: 22.

12. In de zelfde vernedering van Chriſtus is ook de verdienſt gheweeſt / waar dooz zy tót ons boozdeel / óft om ons iets ghoedts onder de reden van loon te verkrijghen / gheózdent wozdt. Dit wozdt ghetoont met alle die Schriftuurplaatſen / in welke hy ghezeidt wozdt dooz zijn ghehoozzaamheidt ons de Rechtvaardigheidt. *Rom.* 5: 19. veele zijn tót Rechtvaerdighe gheſtelt gheworden. Ghódts Ghunſt / *Rom.* 5: 10. Wy zijn met Ghódt verzoent door den doodt zijns Zoons. En het eeuwigh leven. *Rom.* 5: 21 Het eeuwigh leven door Jeſum Chriſtum, verſchaft te hebben.

13. Chriſtus verdienſt / en voldoening verſchillen in de zaak zelfs niet / zo dat zy in verſcheidene / en onder zich verſchillende werkingen moeten ghezócht wozden; maar moeten zy verſcheiden wijs / in de eene en zelfde ghehoozzaamheidt ghekent wozden.

14. Nócht van deze waerdigheidt / en dit ghebruik moet eenigh deel van die ghehoozzaamheidt / welke in Chriſtus vernedering ghevonden wozdt / uit gheſloten wozden.

15. Maar Chriſtus verhooghing / ſchoon zy een weezendlijk deel van des zelfs middeling is / behoozt nóchtans niet tót des ſelfs verdienſt / óft voldoening.

16. Deze voldoening / ten opzicht van de zelfſtandigheidt der zaak / is volmaakt na de traktheidt der Rechtvaerdigheidt gheweeſt: zy boozonderſtelt nóchtans de ghenade / waar dooz Chriſtus beroepen gheweeſt is / omdat werk te volbzengen / en waar dooz het / volzaght zynde / in onzen naam / en t'onzen

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

besten anghenomen gheweest is : waar door eindelijk na het verghelden verbondt dat / welk in die voldoening ghezocht wierdt / volbzaght wordt. *Johan.* 3: 16. Zo lief heeft Ghódt de Wereldt ghehadt, dat hy zijnen eenigh ghebooren Zoon ghegheeven heeft. *Rom.* 3 : 24. Zy worden om niet gherechtvaerdight, uit zijne ghenade, door de verlósſing die in Chriſto Jeſu is. *En* 5 : 15. De ghenade Ghódts, en de ghave door de ghenade, die daar is eens Menſchen Jeſu Chriſti.

17. Hier uit worden de opperſte Gherechtvaerdigheidt en de opperſte ghenade te ghelijk openbaar ghemaakt / en werken in des Menſchen verlóſſing. *Rom.* 5 : 17. Zy ontfangen den overvloedt der ghenade, en de ghave der Rechtvaerdigheidt. Zo dat alle de vruchten dezer Voldoening met recht vruchten en ghewróchten van Ghódts ghenade en barmhartigheidt te ghelijk ghenoemt worden. *Effecta.*

18. Deze Voldoening heeft een ghenoeghzaame en eenigſins oneindighe waerdy ghehadt; eerſtelijk van de perſoon des Offerenden / welke Ghódt gheweest is : ten tweeden van de waerdigheidt / en voortreffelijkheidt der ghebófferde zaak / want hy heeft zich zelfs / Ghódt en Menſch / ghebóffert : ten derden van de wys van bófferen / waar in eenighe Ghóddelijke vólmaaktheidt gheweest is / ten opzicht der beſtaanlijke vereening. *Hypoſtaticus.*

19. Want evenghelijk de zwaarheidt van't onghelijk anneemt door de waerdigheidt van de verongheluckte perſoon / omdat daar de waerdigheidt van de verongheluckte perſoon ghequetſt wordt : zo neemt de waerdy der voldoening an door de waerdigheidt van de voldoenende / om dat hier anghemerkt wordt de bewijzing van eer / welke van de waerdigheidt der bewijzende perſoon hangt.

20. In

20. In de Voldoening wozdt ook niet alleen de daadt óft lijding, maar ook de Persoon zelf / welke doet óft lijdt / ozywilligh lijk onderwozpen an de ghedienstigheidt van die / dien die eer beweezen wozdt: de wijs ook der werking vloeyt altijdt van den werkenden met evenredenheidt. *Actus.* *Passio.* *Proportio.*

21. Alwaar dat ook waar te neemen is / dat een zelfstandighe waerdigheidt / hoedaanighe in Chzistus gheweest is / eighentlijker der waerdigheidt van 't werk oozderlijk is / als een Toevallighe, hoedaanighe is in zommighe Menschen boven andere: te weeten in Vózsten / Wijzen / óft Ouders. *Substantialis.* *Accidentarius.*

22. Uit deze waerdigheidt der Persoon is 't gheschiedt dat Chzistus voldoening ghenoeghzaam gheweest is ten opzicht der Zelfstandigheidt: en meer als overvloedigh / ten opzicht van eenighe omstandigheden / welke an Chzistus gheenstins voeghden. *Substantia.*

XXI. Hoofdtstuk.

Van des Vernederden Christus Leven.

1. De deelen van Chzistus Vernedering zijn twe: het Leven en de Doodt.

2. De deelen des Levens zijn twe: het eerste in de Ontfanging en Gheboozte / het twede na dat hy gheboozen gheweest is.

3. Tót de Ontfanging werkten t'zamen twe beghinselen; het een Lijdigh, en 't ander Bedrijvigh. *Passivus.* *Activus.*

4. Het Lijdigh, is gheweest de zaalighe

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Maaghdt Marye: welke ghezeidt wordt een
Paſſivus. Lijdigh beghinſel / niet omdat zy niets ghedaan heeft tót Chriſtus voortteeling / maar
omdat zy niets uit zich zelf ghedaan heeft /
Materia. als dat zy die ſtóf, waar uit Chriſtus vleeſch ghevórmt is / verſchafte. En nóchtans heeft zy de zelve niet onmiddelijk bequaam kunnen
bybrengen (want gheenighe zuivere heeft zy ghehadt) maar zy is / door een zekere overnatuurlijke toebereidinge / en heilighmaaking /
bequaam ghemaakt / *Luc.* 1: 35. Daarom dat heilighe, dat uit u ghebooren zal worden. Waar-
Realiter. lijk nóchtans en zaaklijk is Chriſtus Maryes Zoon / en het van den beghinne beloofde zaadt der Vrouw / gheweest. Mócht daarom
zijn in Chriſtus twe zaaklijk onderſcheidene
Filiatio. Zoonlijkheden, óft twe te zamen ghehoeghde Zoonen. Want die tijdelijke Zoonlijkheidt,
door zo veel zy tót de Moeder betrokken
Rationis. wordt / is alleen een opzicht der reden gheweest. Chriſtus Menſchelijke natuur heeft
Realis. wel een zaaklijk opzicht tót Marye / als tót
Cauſa. een oorzaak, ghehadt: Maar de Zoonlijkheidt voeght op gheenighe wijs an de natuur /
Relatio. maar alleen an de perſoon: Die betrekking nóchtans is van de Menſchelijke natuur tót een perſoon / en van Marye tót die natuur /
zo dat waarlijk en wel ghezeidt kan worden / Marye is Ghódts Moeder gheweest.

Activus. 5. Het Bedrijvigh beghinſel van deze Ontfanging / is gheen Man gheweest / waarom de zalighe Marye Moeder en Maaghdt te ghelijk gheweest is. *Matt.* 1: 23. *Eſai.* 7: 14. Maar de H. Gheeſt. En even wel kan Chriſtus niet ghenoemt worden des H. Gheests Zoon /
en wel niet door zo veel hy Menſch is / want nócht door zo veel hy Menſch is / is hy van de zelfde natuur als de H. Gheeſt / nócht het voeght an een natuur / maar an een perſoon / de reden van Zoon t'ontfangen.

6. In't eerſte ooghenblik van deze Ontfanging

ging heeft Chzistus ghekreeghen na de Menschelijke natuur de volheidt van alle ghenade/ ten opzicht van het eerste bedrijf; *Johan.* 1: 14. Vol van ghenade, en waarheidt. *Luc.* 2: 40. Hy wierdt vervult met wijsheidt. Zo nóchtans dat hy heeft konnen verghroot worden/ten opzicht der twede bedrijven, en dooz uitstrekking tót nieuwe voorwerpen. *Luc.* 2: 32. Jesus nam toe in wijsheidt. *Actus primus.* *Actus secundus.*

7. Hierom is Chzistus wel van 't ooghenblik der Ontfanging met zaligheidt beschonken gheweest/ maar zo/dat hy/ ghelijk de reizers / daar in voortghegaan heeft / tót dat hy tót de opperste verhooghing ghekomen waar. *Objectum.*

8. In Chzistus ghebózte is een laegheidt van opperste armoede / met betuighing van opperste heerlijkheidt gheweest : opdat beide natuuren / en beide deelen der middeling van anbeghin te kennen ghegheeven kosten werden.

9. Alle de aardsche dingen/die op Chzistus gheboozte zaghen / waaren zeer slecht en ghering : maar de Engelen en Stezren des Heuels ghaven die heerlijkheidt te kennen / waar dooz alle slagh van Menschen bewoozhen wierden/ de Harders / de Wijze / Heroes/de Priesters/ met het ghansche bólk. *Luc.* 2: 18. *Matt.* 2: 2: 3.

10. Ten opzicht van deze gheboozte is hy na den vleesche de Zoon van de Aertsvaders der gheheele Wereldt gheweest ; maar nóchtans byzonderlijk dat zaadt van Abzaham / waar in alle bólkeren te zeghenen waaren / en die Zoon van David / welke een Koninglijk niet van deze / maar de andere Wereldt in eeuwigheidt bezitten zoude. *Johan.* 18: 36. Mijn Koninkrijk is niet van deze Wereldt. *Luc.* 1: 33. Hy zal over het huis Jakóbs Koning in der eeuwigheidt, en zijns Koninkrijks zal gheen inde zijn.

11. De

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

11. De Tijdt / de plaatse / en dierghelijke omstandigheden / deze ghebooꝛte verzellende / maakten de zelfde waarheidt openbaar.

12. Na Chꝛistus ghebooꝛte is zijn bꝛzonder / en openbaar Leven gheweest.

13. Het Bꝛzondere heeft hy gheleeft booꝛ het Openbaare / omdat de Menschelijke staat / an de welke hy zich zelfs onderwoꝛpen hadde / het zo vereischte: omdat Ghódts Wet het zo ghestelt had / en ook der Menschen zwakheidt het zo vereischte / dat haar by trappen de Zon der Gherechtigheidt zoud verschynen / en zy van alle onvolmaaktheidt tót de volmaaktheidt / als by der handt / zouden gheleidt woꝛden.

14. In het bꝛzonder leven is zijn kindtschap / en de onderdaanigheidt an zijn ouders gheweest.

15. In het kindtschap is. 1. De Besnijdenis en Voꝛstelling. 2. De vlucht in Eghipten / en de wederkomst van daar / gheweest.

16. Besneden en voꝛzghestelt is Chꝛistus gheweest / omdat hy zich niet alleen der eenwighe en zedighe, maar ook der Kerkghewoontighe, en allerley Ghóddelijke Wet onderwierp. *Moralis. Ceremonialis.*

17. Dus daanighe Kerkghewoontighe onderhoudingen zijn zo veel belijdenissen van zonde gheweest: Chꝛistus derhalven / die voꝛ ons zonde ghewoꝛden is / is ook diesbólghends an de zelve ghelykbóꝛmigh ghewoꝛden.

18. Sy zijn ook eenighe uiterlijke wijzen / tót de Ghóddelijke dienst behoꝛende / gheweest: Chꝛistus derhalven heeft die onderhouden / opdat hy alle gherechtigheidt zoude konnen verbullen.

19. Sy zijn eindelijk eenighe voorbeelden, Chꝛistus in 't ruigh verbeeldende / gheweest: opdat hy deze móght verbullen / en de zelve / ghelijk als op deze wijs heilighen / heeft hy die zich zelven willen toepassen. *Typus.*

20. De

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

20. De Besnijdenis is een zeghel van
Ghódts verbondt gheweest.

21. De Voorstelling is een anbieding / en
ewyping van de eerstgheboorzen / an Ghódt
hedaan : dien vólghende dan is Christus en
esneeden en voorghesteldt gheweest / omdat
y dat heilzaam verbondt met zijn bloedt be-
estighen zoude / en onder de eerstgheboorzene
leen Ghóde volmaakt heiligh gheweest is /
an de welke alle de overighe slechts voorbeel- *Typus.*
en gheweest zijn.

22. De vlucht in Eghipten / en de weder-
omst van daar is gheweest. 1. Opdat hy
n zijns levens beghin an zoude toonen / dat
om ellende te lijden gheboorzen was. 2. Op-
t hy na den standt der staat / an welke hy
ch onderworpen had / op de Menschelijke
ijs zijn leven zoud zoeken te behouden :
Opdat hy / met eenen toonen zoude / dat hy
e was / welke ons uit het gheestelijk Eghip-
n in het beloofde landt gheleiden zoude.

23. In de onderdaanigheidt an de Ouders /
elke tót het vijfde van de tien ghebóden
hoort / toonde hy / dat hy der ghansche
dighe wet onderworpen was. 1. Om-
t 'er een zelfde reden is van een ghebódt /
alle. 2. Omdat 'er gheen deel van de
dighe ghehoorzaamheidt is / welk vreem-
r van Christus den Heer van Hemel en Aar-
/ als de onderdaanigheidt an Menschen /
hijnen kan.

24. Alhoewel deze ghehoorzaamheidt der
et door 't recht der schepping van Christus /
Mensch gheworden zijnde / gheeischt
ierdt / wijl hy nóchtans niet voor zich zelf /
aar voor ons Mensch gheworden is / is
een deel van de Vernedering / Voldoe-
ng / en die Verdienst / welke Ghódt van
m voor ons gheeischt en anghenomen heeft /
eweest.

25. In deze Onderdanigheidt zijn twe dingē
waar-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

waar te neemen/de Vitreegheling/die zy leedt/
Effectum. en het Ghewrócht, welk zy voortbzaght.

26. De Vitreegheling is de Twistredening / welke hy / toen hy maar twaalf jaar oudt was / met de Schriftgheleerden ghehadt heeft.

27. Deze Twistredening is een voorlopende ghetuighnisgheeving / van die openbaare roeping / waar doorz hy tót Meester en Leeraer van Israël gheschikt en ghezonden is/ gheweest.

28. Hy is ook tót onderwijs gheweest / dat die weetenschap en wijsheidt / waar mede Christus beghaaft gheweest is / niet by verloop van tijdt verkreeghen / maar van anbeghin van Ghódt toeghebzaght / oft inghestort gheweest is.

29. Het Ghewrócht, van deze onderdaanigheidt is de arbeidt der handen ghweest / dat is/de verdzaaghing van die onze verbloeking/ waar doorz ghschiedt / dat wy met die arbeidt in 't zweet onzes anghezichts bzoodt eeten.

30. Zyn Openbaar leven is/ waar doorz hy opentlijk gheopenbaart heeft / dat hy de Messias was. In dit leven is gheweest. 1. De Inwyding. 2. De Doorzbzenging. 3. Het Besluit.

31. Tót de Inwyding behoorzt de Doop / en de Verzoeking.

32. De Doop van Christus / is zijn openbaare inheilighing gheweest om zijn amt openbaarlijk te bedienen : daar in dan worden Christus drie amten bevestight / en bekrachtight.

33. Hy worden bevestight doorz het ghetuighnis des Vaders / openbaarlijk verkondighende / Jesus Christus zijnen Zoon / en alzo den van hem ghestelden Koning / en ook dien/welke doorz zijn tusschenkomst de zonden der Wereldt wegh zoude neemen / en den oppersten Prophet te zijn. *Matt.* 3: 17. *en* 17: 5.

Deze

Deze is mijn ghelieſde Zoon, inwelken ik mijn welbehaaghen hebbe, hoort hem.

34. De zelfde amten worden bekrachtight door tekenen: naamelijk/ door de opening des Hemels/ door de nederdaaling des H. Gheests onder de lichaamlijke ghedaante van een Duif/ op Chriſtus ruſtende/en door een hooraare ſtem van den Hemel afghezonden/ waar mede het ghetuighnis des Vaders is geteikent gheweeſt.

35. Zy zijn ook bekrachtight gheweeſt door ghetuighnis van Johannes/ welke tót een getuigh/ verkonder/ en voorlooper van Chriſtus gheſtelt gheweeſt is/ en/ eenſdeels door openbaaring des Gheests/ anderſdeels door de bovenghenoemde tekenen verzekert van Chriſtus ghewordden zijnde/ van hem by anderen ghetuighde.

36. Door Chriſtus Doop daarenboven is ook onze Doop bekraghtight en gheheiligt geweeſt: en met een angheweezen de perſon/ an den welken de Doop zo hangt/ dat daar ghanſche kracht in den zelven te zoeken zy.

37. Chriſtus is verzocht gheweeſt/ opdat hy toonen zoude/ veel ſterker/ als den eerſten Adam te zijn/ en ook de verzoekingen te konnen overwinnen/ en ons ook met medenei- *Sympathia.*
ghing by te ſtaan.

38. De Doorbrenging van het openbaar leven is gheweeſt. I. In armoede en arbeidt.

39. Chriſtus armoede is zonder byzondere gelóſte/ en zonder bedeling gheweeſt.

40. Chriſtus arbeidt is in de doorreizing van verſcheide landen/ waakingen/ en de ooghſte inſpanning van alle krachten om hoedt te doen/ gheweeſt.

41. II. Dit openbaare leven van Chriſtus wierdt doorghebraght in Predicken/ en wonderwerken doen. By Chriſtus Predicking

is

is altijdt ghevoeght gheweest / ten opzicht van hem ghenade en ghezagh : ten opzicht van andere / óft een vermuzbing óft een verharding des harten.

Objectum. 42. Het voorwerp der prediking is eighentlijk het Evangely / óft het Koninkrijk der Hemelen gheweest. *Mac.* 1 : 14. Predikende het Evangely des Koninkrijks Ghódts.

Finis. 43. Het Eindt der wonderwerken is gheweest. I. Chzistus persoon te betooghen. II. Zijn leer te bekrachtighen. III. Zijn gheestelijke werkingen te kennen te gheeven.

44. Chzistus heeft wonderwerken ghedaan in de Engelen/ Menschen/ beesten/en onghezielde dingen: In den Hemel/ Aarde/ Lucht/ en Zee: In lichaamlijke en Gheestelijke dingen/opdat hy zijn alghemeene en Ghóddelijke magbt / in allerley slagh van dingen ebenkrachtigh/ toonen zoude.

45. Het Besluit van Chzistus leven is in de voozbereiding zelf ter doodt gheweest.

46. De voozbereiding ter doodt is in der Leerlingen onderwijzing en vertroosting gheweest.

47. Deze onderwijzing en vertroosting is ten deele ghedaan in de ghedaantverandering. *Luc.* 9: 31. Mosis en Elias ghezien zijnde in heerlijkheidt zeiden zijnen uitghang. En in die Sakramenten, welke op een zekere byzondere wijs op Chzistus doodt zien: het Pascha naamelijk en des Heeren Avondtmaal : ten deele in het voozbeeldt/ *Johan.* 13: 15. Ik hebbe uw een exempel ghegheeven, opdat ghelijkerwijs ik u ghedaan hebbe, ghy lieden ook doet. Ten deele in zijn laatste prediking. *Johan.* 14 : 15: 16. En ten deele in zijn bidding. *Johan.* 17.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

XXII. HOOFDTSTUK.

Van Chriſtus Doodt.

CHriſtus doodt is de laatſte daadt der Vernedering / waar dooz hy de uirſte / ſchzikkelijke / en opperſte ſtraffen dooz der Menſchen zonden uitgheſtaan eeft. *Actus.*

2. Zy is een daadt van Chriſtus / en gheen utere lyding gheweeſt : omdat hy zich lven met voozberaadt gheſchikt heeft om uit en dooz te ſtaan. *Johan.* 10: 11. Ik ben ghoede Herder : de ghoede Herder ſelt jn leven voor de Schaepen : *En* 18 :1. Niemandt neemt het zelve van my , maar ik legge het van my zelven af. Ten zelven opzicht ok is zy vzywilligh niet ghedwongen gheeeſt : En uit maght / niet uit zwakheidt leen : uit ghehoozzaamheidt jeghens den ader / en liefde tót ons / niet uit eighen huldt óft verdienſt : tót voldoening / dooz erwinnen : niet tót verderffenis / dooz onrlegghen. *Paſſio.*

3. Zy beghzeep de hooghſte ſtraffen : omit zy die gheheele ellende / welke der Menghen zonden verdienden / evenaarde. Hier t is de overvloedt van woozden en ſpzeekwijn / dooz welke in de Schzifture deze doodt kennen ghegheeven wozdt. Want zy wozdt iet eenvoudighlijk een doodt / maar ook Afijding , weghwerping , vertreeding , vervloeng , ophooping van ſlaghen , en dierghelijke, ſa. 13. *Pſalm* 22. ghenoemt.

4. Deze ſtraffen nu beghzeep zy zo / dat r zelver duuring / ózdening / en dierghelke omſtandigheden / welke de ſtraffen n alle verdoemde zonders verzellen / van ze doodt afgheſcheiden gheweeſt zijn.

Act.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Act. 2: 24. Het was niet mooghelijk, dat hy van de zelve doodt zoude ghehouden worden. De reden is/ eerstelijk / omdat dus daanighe omstandigheden niet van de weezenheidt der straf zelf zijn: maar byvoeghen, die straf navolghende en verzellende in den ghenen / die de straf zo niet konnen draaghen / dat zy met draaghen voldoen. (Ten tweden / omdat in Christus en waerdigheidt en maght gheweest is / van de opgheleide straf op deze wijs ghelijk als te verwinnen. 1 *Cor.* 15: 54: 57. De doodt is verslonden tót overwinning. Ghóde zy danck die ons de overwinning gheeft door onzen Heer Jesum Christum.

Essentia. Adjunctum.

5. Omdat nu in deze doodt is gheweest de voleinding der ghansche vernedering / van welke zy ook ver het ghrootste deel gheweest is. Hierom wordt dikwijls in de Schrifture/ door vervanging des deels/ Christus doodt zelf ghestelt voor die ghansche voldoening / welke in zijn gheheele vernedering begreepen wierdt.

Synecdoche.

6. Deze bepaalingen gheselt zijnde / is deze doodt van Christus de zelfde in gheslacht en evenredenheidt gheweest / als die doodt / welke der Menschen zonden volghens rechtvaerdigheidt toequam / teenemaal de zelfde trappen/ leden/ en ghedaanten verbeeldende.

Genus. Proportio. Species.

7. De beghinning van Christus gheestelijke doodt / ten opzicht der schade, is het verlies van die vreughdt en vermaaking / welke hem Ghódts ghenieting / en de volheidt der ghenade plaght an te brengen/ gheweest. Hy verloor nu deze gheestelijke vreughdt / niet ten opzicht van 't beghinsel óft de Heblijkheidt, maar van de daadt, en 't ghevoel.

Habitus. Actus.

8. De beghinning van Christus gheestelijke doodt/ ten opzicht des ghevoels, is de proeving der Ghóddelijke ghramschap / en een zekere onderwerping an de maght der duisternis/ gheweest. Die Ghóddelijke ghramschap

nu

u is meest eighentlijk gheweest die beker / elke Chzistus te dzinken gheghéven wierdt. *Matt.* 26:39. Mijn Vader, indien 't mooghelijk is, laat deze Drinkbeker van my voorby naan.

9. Het Voorwerp nu van deze ghzamschap is iet Chzistus volstrektelijk, maar slechts ten pzicht der straf / welke dooz de ghzamschap nghedaan wozdt / en hy als onze bozgh uithestaan heeft / gheweest. *Objectum. Absolute.*

10. Die onderwerping an de maght der duisternis is niet tót dienstbaarheidt / maar tót uelling / welke Chzistus in zijn ghemoedt hesmaakt heeft / gheweest.

11. Dooz deze dingen is Chzistus Ziel anhedaan gheweest met dzoefheidt / smart / eeg / en schzik in benaauwdtheidt. *Matt.* 26:. *Johan.* 12:27. *Heb.* 5:7. *Luc.* 22:42.

12. Op deze wijs nu is Chzistus Ziel anhedaan gheweest / niet alleen in dat deel / elk zommighe het laagher deel noemen / aar ook in 't hooghet: niet alleen nócht oozneemelijk uit medeneighing, welke zy met *Sympathia.* t lichaam ghehadt heeft / maar eighentlijk onmiddelijk: nócht oozneemelijk uit melijden / welk zy ten opzicht van andere ghedt heeft / maar uit eighene lijding; welke in onzen naam van zelf op zich ghenomen eft: niet eindelijk uit schzik van de lichaaelijke doodt / welke ook veele van Chzistus eners dooz zijn kracht te boven gheraakt n / maar uit zeker ghevoelen van de gheeste ke en obernatuurlijke doodt.

13. De Ghewróchten van deze benaauwdt- *Effectum.* idt zijn twe gheweest. Eerstelijk een ghe eldighe afbidding vertoonende een ontzet jemoedt / en een natuur / des doodts bitterdt vliedende / maar onder voozwaarde / en et onderdaanigheidt an 's Vaders wil / *Marc.* 14:35. Hy badt, zo het mooghelijk waar, t die uure van hem voor by ghinge. *Johan.* 12:

27.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

27. Nu is mijn Ziel ontroert, en wat zal ik zeghen? Vader verlóſt my uit deze uure. Ten tweden / een waterigh zweet / vermengt met ghroote droppelen bloedts op de aarde nederleekende. *Luc.* 22: 44. In zwaaren ſtrijdt zijnde badt hy te ernſtigher. En zijn zweet wierdt ghelijk ghroote droppelen bloedts, die op de aarde afliepen.

14. In deze beghinning van Chriſtus gheeſtelijke Doodt / is een zekere maatighing en verzafting gheweeſt / opdat 'er ondertuſſchen plaats waare voor die plichten / die voor zijn doodt te verrichten waaren / naamelijk ghebeden / t'zamenſpraaken / vermaaningen / antwoorden.

15. Deze maatighing is / óft inwendigh / óft uitwendigh gheweeſt.

16. De inwendighe is gheweeſt / door tuſſchenpoozen uit vermindering van drukking en quelling / welke hy inde Ziel ghevoelde. Hierom zagh hy met het verſtandt op de reden van zijn opghenomen amt / op die eer / die den Vader en hem daar uit ontſtaan zoude / en op de behoudenis van die / welke hem de Vader ghegheeven hadde: met de wil ook verkoos en omhelſde hy alle de ellenden der doodt / om die einden te verkrijghen.

17. De uitwendighe verzafting van deze doodt is gheweeſt door den Engel / die hem door zijn t'zamenſpraak verſterkte. *Luc.* 22: 43. En van hem wierdt ghezien een Engel uit den Hemel, die hem verſterkte.

18. De beghinning van Chriſtus lichaamlijke doodt is gheenighe inwendighe gheweeſt / behalven de natuurlijke ſterffelijkheidt / en die verzwakking / welke het uiterlijk gheweldt anbzaght.

19. De uitwendighe is veelerley gheweeſt / en ten opzicht der ſchade, en ten opzicht des ghevoels.

20. Ten opzicht der ſchade, is hy van zijn volk

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

hölk verwozpen / en min als de slimste Mooz-
nener gheacht / van zijn bezinste Leerlingen
nerlaaten / verloochent / en bezraden / van alle
lagh van Menschen / inzonderheidt van de
oozstreffelijkste / en die welke de verstan-
ighste gheschat wierden / vooz een krankzin-
ighe / bedziegher / Ghódtslasterer / met den
Duivel bezeeten / Tooverer / en inneemer van
ens anders Koningrijk uitghemaakt / van
kleederen ontbloot / en noodtwendighe dzank
ersteeken gheweest.

21. Ten opzicht des ghevoels is gheweest:
Ten eersten / de schandighe ghevangennee-
ning: Ten tweden / de gheweldighe wegh-
oering: Ten derden / de onrechtvaerdighste /
wel Kerkelijke / als Bozgherlijke oordee-
n: Ten vierden / de bespotting / gheesse-
ng / kruissighing / met versmaadingen en
oningen van alle slagh daar by ghevoegt
jnde. Eenighe verzafting nochtans van die
oodt is'er gheweest: Eerstelijk / dooz de
penbaaring van Ghódts oppermooghend-
eidt / om eenighe wonderwerken te doen:
ls / in de Sóldaten dooz zijn anzien en stem
r neder te werpen / en in Malchus oz te
heneezen: Ten tweden dooz de werking der
Ghóddelijke voorzienigheidt / waar dooz ghe-
hiedt is / dat hy van den Rechter / eer ghe-
chtvaerdight / dan veroozdeelt gheweest is.
att. 27: 24. Ik ben onschuldigh van het bloedt
ezes rechtvaerdighen.

22. De voleinding van Chzistus doodt is
heweest in de hooghste trap van de ghestelde
raf / alwaar de doodt zelf en de volharding
n de zelve waar te neemen is.

23. De voleinding der gheestelijke straf
n opzicht der schade, is die verlaating des
aders gheweest / waar dooz hy van alle ghe-
el van vertroosting berooft gheweest is.
att. 27: 46. Mijn Ghódt, mijn Ghódt, waarom
bt ghy my verlaaten.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

24. De voleinding van Christus doodt/ten opzicht des ghevoels, is gheweest / de verbloeking / waar door hy een vol ghevoel van het ghoddelijk oordeel teghen der Menschen zonden droegh. *Gal.* 3: 13. Een vloek gheworden zijnde voor ons. Gheen oorzaak en reden / maar een teken en waarteken van dusdaanigh een verbloeking is de ophanging an het kruis gheweest. Op de zelfde plaats. *Causa.*

25. De voleinding van de lichaamelijke doodt is in de gheestgheeving / met de opperste pijning en smart des lichaams / gheweest.

26. In de doodt is een scheiding ghemaakt gheweest tusschen Ziel en Lichaam / maar nochtans bleef beyder vereening met de Ghoddelijke natuur / zo dat 'er gheen ontbinding des persoons opghevolght is.

27. Deze doodt van Christus is waar/ niet gheveinst: natuurlijk / oft van natuurlijke oorzaaken kraftigh om de zelve an te brengen/ niet bovennatuurlijk: zy is vrywilligh / niet teenemaal ghedwongen: zy is nochtans gheweldigh / niet uit uitterlijke beghinselen: zy is ook eenigher wijs bovennatuurlijk / en wonderwerklijk gheweest / omdat Christus het leven en de krachten / zo lang hy ghewilt heeft/behieldt/en als hy ghewilt heeft/afleide. *Johan.* 10: 18.

28. De volharding van deze doodt is gheweest / ten opzicht van de staat der uitterste vernedering / niet ten opzicht van de straf der verdrukking / want van die straffen wordt verstaan / 't gheen Christus ghezeidt heeft / 't is volbracht.

29. De volharding is / een verblijving onder de heerschappy der doodt drie daghen lang/ gheweest. *Act.* 2: 24. Deze staat pleeght eighentlijk te kennen ghegheeven te worden / door het zijn in de Hel.

30. Een ghetuighnis en zekere verbeel-

ding

ding van deze staat is Christus dziedaagh-
sche beghzaffenis gheweest.

XXIII. HOOFDTSTUK.

Van Christus Verhooghing.

1. CHzistus Verhooghing is / waar dooz hy heerlijk over zijne en onze vyanden ghezeghepzaalt heeft. *Luc.* 24: 26. Moeste de Christus niet deze dingen lijden, en alzo in zijne heerlijkheidt inghaan? *Ephes.* 4: 8. Als hy opghevaaren is in de hooghte, heeft hy de ghevangenis ghevangen ghenomen. *Col.* 2: 15. De Overheden en de Machten uitghetooghen hebbende, heeft hy die in 't openbaar ten toone ghestelt, en heeft door het zelve over haar ghetriumpheert.

2. De doodt heeft hy overwonnen met verzaaghen/ de zonde niet voldoen/den Duivel niet ontrooven / óft den roof uit zyn handen te rukken.

3. De volbzenging en openbaaring van deze zeghe is in de verhooghing. Alhoewel dan de craftelijke zeghepzaal / en des verdiensts ghe- *Virtualis.*
meest in de doodt en an het kruis / waar an Chzistus wozdt ghezeght verhooght / en ophebeurt te wozden. *Johan.* 3: 14. niet alleen in staat en plaats / maar ook in kracht en verdienst: zo is nochtans de daadelijke zeghe- *Actualis.*
zaal / ten opzicht der staat / niet in de verneering/ maar verhooghing gheweest.

4. An het Kruis heeft Chzistus ghezeghepzaalt/ als in het veldt der zeghe: maar in de verhooghing/ als in een Koninklijke Zetel/ en Zeghestoets.

5. De heerlijkheidt van deze zeghepzaal is gheweest de verandering van de slechte ghestaante eens dienstknechts / en van die verachtelijkste staat / welke hy daar in anghe-

nomen had/in een teenemaal hemelsche zaligheidt. *Phil.* 2: 9. Daarom heeft hem ook Ghódt uit der maate verhooght, en heeft hem eenen naam ghegheeven boven alle naamen.

Activus. Realis. Actio.

6. Ten opzicht der Ghóddelijke natuur is zy alleen een bedrijvighe openbaaring. Ten opzicht der menschelijke/ is zy een zaakelijke ontfanging gheweest / met behoorlijke doeningen daar uit vloeyende.

Habitus. Actus.

7. De Menschelijke natuur heeft alle die volmaaktheden / die een gheschapene natuur kan bevatten / ontfangen. Want in de Ziel blaakte een allerhande volheidt van wijsheidt en ghenade / niet alleen na 't beghinsel / en de heblijkheidt: maar ook na de daadt, en oeffening: het lichaam ook is met de opperste zuiverheidt / sluksheidt/ ghlans/ en sterkte verzien gheweest. *Heb.* 12: 2. Voor de vreughdt, die hem voorgheslelt was, heeft hy het kruis verdraaghen. *Phil.* 3: 21. Die ons vernedert lichaam veranderen zal, opdat het zelve ghelijkvórmigh werde zijnen heerlijken lichaame.

Essentia.

8. Ghelijkerwijs nu Chzistus nu verhoogde Ziel/ de natuur van een Ziel nóch behieldt/ zo leide ook zijn verheerlijkt lichaam / de weezenheidt en weezendlijke eighenschappen van een lichaam gheensins af: zo kan het dan nócht overal/nócht te ghelijk in veel plaatsen/ nócht in de zelfde plaats met een ander lichaam doordringendlijk zich onthouden. Het welk wel alle/ die ooghen om te zien hebben / klaar konnen anschouwen in die spreekwijzen der Schrift: Hy scheide van haar, en wierdt opghenomen in den Hemel. *Luc.* 24: 51. Hy is hier niet, want hy is opgheslaan. *Matt.* 28: 6. en veel dierghelijke.

Penetrative.

9. De trappen der Verhooghing zijn dry gheweest: an zo veel trappen van de uiterste vernedering teghengheslelt: te weeten / de opstanding uit den dooden / an de doodt: de Hemelvaart / an de nederdaaling in het ghraf/

ghraf / en ter Helle ; en de zitting an Ghódts rechterhandt / an de verblijding in 't ghraf / óft den staat des doodts / óft in de Hel / teghenghestelt.

10. Chzistus opstanding is gheweest van de ghansche menschelijke natuur / welke te voozen dooz de doodt gheballen was. Ten opzicht der Ziel is zy gheweest uit de Hel / óft uit den staat en heerschappy des doodts / an de welke de Ziel / dooz zo veel zy een deel der Menschelijke natuur was / onderwozpen gheweest is. Ten opzicht des lichaams is zy / gheweest / uit den dooden en het ghraf.

11. De Ziel wozdt oneighentlijk ghezeidt opghestaan te zijn : maar het lichaam / en de Menschelijke natuur eighentlijk. Want het lichaam en de Mensch hebben eighentlijk haar volmaaktheidt wederghekreeghen : de Ziel nu de daadt van volmaaktheidt / en de beweeghing in 't lichaam. *Actus.*

12. Van de opstanding zijn twe deelen : het eerste is een inwendighe daadt, de herleevendmaaking naamelijk / dooz de vereening van Ziel en Lichaam weer in haar gheheel ghebzaght : Het twede is een uitwendighe daadt, de uitghang naamelijk uit het ghzaf / tót openbaaring van 't herstelde leven.

13. An deze opstanding ghaven ghetuighnis. 1. De Engelen. 2. Chzistus zelf / dooz verscheide verschijningen (van welke 'er tien en minsten in de Schziftuur opghetelt wozden) en bewijzen, ook uit de Schzift ghehaalt. 3. De Menschen / die dooz zien / hoozen en tasten / daar van verzekert wierden.

14. Chzistus nu is opghestaan niet dooz yens anders / óft dooz gheleende kracht / schoon en Ghódt den Vader deze werking toeghechzeeven wozdt. *Act.* 2 : 24. maar dooz zijn eighen. *Johan.* 2 : 19. Breeket dezen tempel, en in drie daghen zal ik den zelven oprechten. *En* 10 : 18. Ik hebbe macht het leven wederom te neemen.

15. De tijdt der opstanding is de derde dagh na de doodt en begraavinge gheweest / *Matt.* 19: 21. *Luc.* 24: 7. *Act.* 10: 40. 1 *Cor.* 15: 4.

Finis. 16. Het Eindt der Opstanding is gheweest. 1. Opdat hy ghetoont zoude worden Ghódts Zoon te zijn. *Rom.* 1: 4. Die krachtelijk beweezen is te zijn de Zoone Ghódts uit de opstanding der dooden. 2. Opdat hy een volle overwinning over de doodt zoude verzeghelen. 1 *Cor.* 15: 17. Ghóde zy dank die ons de overwinning gheeft door onzen Heere Jesum Christum. 3. Opdat hy de deelen zijns amts / welke de doodt bólghden / zoude verbullen. *Rom.* 4: 25. Opghewekt om onze rechtvaerdighmaaking. 4. Opdat hy zich rechtvaerdighghemaakt / en andere rechtvaerdighmaakende / toonen zoude. 1 *Cor.* 15: 17. Indien Christus niet opghewekt is, zo is uw gheloof te vergheefs, zo zijt ghy nóch in uwe zonden. 5. Opdat hy een beslaanlijkheidt, voorbeeldt / en inwyding / zo wel van onze gheestelijke / als lichaamelijke opstanding zoude worden. 1 *Cor.* 15: 20: 21: 23. Christus is de eersteling gheworden der ghene die ontslaapen zijn. In Christo zullen zy alle levendigh ghemaakt worden.

Hypostasis.

Causa absolute principalis. 17. Want Christus / als Ghódt / is de volstrektelijk voorneeme oorzaak onzer opstanding: als door zijn vernedering en doodt voldoende / is hy de verdienstighe oorzaak der zelve: maar een voorbeeldighe oorzaak is hy / als van de doodt opstaande / en te ghelijk ook zo wel een betooghing / als inwyding.

Meritoria.

Exemplaris.

18. Christus Hemelvaart is een middeltrap / óft een zekere voortghang der verhooghing / waar door hy / de aarde verlaaten hebbende / in der zalighen Hemel / als den Troon zijner heerlijkheidt opghevaaren is. *Act.* 1: 11. Van u opghenomen in den Hemel. *Ephes.* 4: 10. Opghevaaren ver boven alle Hemelen.

19. De

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

19. Deze Opvaaring is van den gheheelen Persoon gheweest. Nn de Ghóddelijke natuur nóchtans voeght zy niet dan oneighentlijk: vooz zo veel zy naamelijk oorzaak van de opvaaring / en met de Menschelijke natuur in de hooghte ghevoeght gheweest is / haar heerlijkheidt daar in openbaar maakende / waar van zy zich van te voozen ghelijk als vernietight had / als zy in die afdaalde dooz de Menschwozding: maar an de Menschelijke natuur voeght zy allereigentlijkst / omdat zy verandering van een laegher tót een hooghor plaats leed. *Causa.*

20. De Tijdt der Opvaaring is de veertighste dagh na de opstanding gheweest. *Act.* 1: 3. Niet vroegher; omdat der Leerlingen zwakheidt het verdoef van deze tusschenruimte vereischte; opdat haar gheloof dooz verscheidene verschijningen versterkt / en zy ook volkomelijker onderweezen zouden werden in die dingen / welke tót het Koningrijk der Hemelen behoozen. *Act.* 1: 3. Niet laater / opdat hy niet zoude schijnen / op een aardsch leven toe te legghen.

21. De plaats / van welke hy opvoer / is de Olijfbergh gheweest. *Act.* 1: 12. Alwaar hy ook in de uiterste vernedering ghetreden is. *Luc.* 22: 39. Opdat hy leeren zoude / dat zijn lijden en opvaaren op 't zelfde zaghen.

22. De plaats / waar in hy opvoer is der zalighen Hemel gheweest / welke niet is een overallighe Hemel / als zommighe zich inbeelden / zo dat die opvaaring slechts een verandering van staat, en niet van plaats waar: maar de opperste boven alle andere Hemelen. *Ephes.* 4: 10. De Zetel / het Huis / en de woonstede van Ghódt. *Johan.* 14: 2. Zo dat / ten opzicht der plaatselijke teghenwoozdigheidt / Chzistus Menschelijke natuur te recht en waarlijk ghezeght werde / niet by ons op der aarde te zijn. *Matt.* 29: 11. Schoon hy zelf / *Ubiquitatistius.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

ten opzicht der Persoon / en die gheestelijke werkelijkheidt / welke van de Menschelijke natuur afhangt / by de zijne overval altijdt zy tót het eindt der Wereldt toe. *Matt.* 28: 20.

23. Ghetuighen van de Opvaaring zijn gheweest veel Menschen / en Engelen. *Act.* 1.

24. Ten opzicht der órde / is hy de eerste gheweest van alle / die ten Hemel ghevaaren zijn / door eerderheidt der natuur: omdat deszelfs opvaaring oorzaak gheweest is / door welkers kracht de overighe opvaaren. *Heb.* 9: 8. Maar eerder in tijdt waaren andere opghevaaren met haar Zielen; *Col.* 1: 20. en zommighe ook (ghelijk op 't hooghst waarschijnlijk is) met haar lichaamen. *Gen.* 5: 24. *Heb.* 11: 5. 2 *Reg.* 2: 11.

Prioritas. *Causa.*

25. De oorzaak dezer opvaaring is de zelfde gheweest / welke van te voren oorzaak der opstanding was; naamelijk de Ghóddelijke kracht / welke eene en zelfde van de Vader en Zoon is. Hierom wordt zy ghenoemt ten opzicht van den Vader Opneeming, welke ten opzicht van den Zoon Opvaaring ghenoemt wordt. *Act.* 1: 11. Maar daar quam daarenboven by de staat van het verheerlijkt lichaam: welk eben zeer na boven en beneden ghdzeeven wordt.

Finis.

26. De Einden der Hemelvaart zijn gheweest. I. Opdat hy de Menschelijke natuur / nu verheerlijkt zijnde / in de woonstede der heerlijkheidt plaatsen zoude. II. Opdat hy toonen zoude / die te zijn / welke Ghódts hemelsche en hooghste raadtslaghen doorwoghen konde. *Johan.* 3: 13. Hoe zult ghy ghelooven, indien ik u lieden de hemelsche dingen zoude zeggen? Ende niemandt is opghevaaren in den Hemel, dan die uit den Hemel nederghekomen is, naamelijk de Zoon des Menschen die in den Hemel is. III. Opdat hy alle den zijnen verblijf-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

blijfplaatsen zoude bereiden in het huis zijns Vaders. *Johan.* 14: 3. IV. Opdat hy in den naam van de zijne de bezitting van het hemelsch Koninkrijk zoude konnen aanvaarden. *Ephes.* 2: 6. Hy heeft ons mede opghewekt, en heeft ons mede ghezet in den Hemel in Christo Jesu. V. Opdat hy die dingen/ welke tót der zelver zaligheidt in de hemelen te bezrichten waaren/ en dooz zijn voozbidding/ en dooz zijn mooghendheidt zoude bezózghen. *Johan.* 16: 7. Indien ik heenen gha, zal ik den Trooster tót u zenden. VI. Opdat wy een allerzekerst bewijs van onze Hemelvaart moghten hebben. 1 *Cor.* 15: 20. Christus is de eersteling ghe-worden der ghene, die ontslaapen zijn. Opdat wy ook dooz ghedachte/ gheneeghenheidt/ en ommegang/ die dingen/ welke Hemelsch zijn/ betrachten zouden. *Col.* 3: 1. *Phil.* 3: 20. Zoekt de dingen die boven zijn, daar Christus is. Onze vandel is inde Hemelen, waar uit wy ook den Zalighmaaker verwachten, naamelijk den Heer Jesum Christum.

27. De zitting an Ghódts rechterhandt/ is de opperste trap der Verhooghing/ waar dooz hy de hooghste heerlijkheidt zijner Middeling bezit. Hierom zijn de Opstanding en Hemelvaart, ghelijk als beweeghingen, tót dese zitting strekkende: Hierom is ook de Opstanding en Hemelvaart ons eenighsins ghemeen met Christus: maar de zitting ter rechterhandt des Vaders voeght niemandt/ als Christus alleen.

28. Die opperste heerlijkheidt/ waar mede Christus beschonken is dooz deze zitting/ is ighentlijk en vórmelijk Koninklijk. *Act.* 2: 6. Zo weete dan zekerlijk het ghansche Huis Israels, dat Ghódt hem tót eenen Heer ghemaakt heeft. *Formaliter.*

29. Deze Koninklijke heerlijkheidt is een volheidt van maght en opperontzaghlijkheidt/ waar dooz hy alles ten besten van de

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

zijne bestiert. *Psalm* 110. 1 *Cor.* 15:25. Want hy moet als Koning heerschen, tót dat hy alle de vyanden, onder zijne voeten zal gheleght hebben.

31. Deze opperontzaghlijkheidt en maght voeght eighentlijk an de persoon van Christus de Middeler: ten welken opzicht ook waarlijk ghezeidt wordt / dat Christus Menschelijke natuur nu zo ghroot een uitsteekendheidt van waerdigheidt en heerschappy heeft / dat zy met maght over alle de gheschapene dingen bevel voere / en ghestelt werde. *Ephes.* 1: 20. Uit deze uitsteekendheidt van waardigheidt nu te besluiten / dat Christus Menschelijke natuur (welke gheschapen gheweest is / en eindigh blijft) volstrektelijk en in 't afghetrokken anghemerkt / met Ghódt een en de zelfde Almooghendheidt en Overalteghenwoordigheidt hebbe / is niet anders / als een zekere domme dolligheidt / en niet ver van Ghódts lastering af.

Absolute. In abstracto.

32. Tót deze Koninklijke waardigheidt behoort die maght / waar door Christus Rechter van alle Menschen en Engelen ghemaakt is.

33. Deze Koninklijke heerlijkheidt van Christus vloept ook over in zijn overighe amten / zo dat hy een Koninklijk Priesterschap / en een Koninklijk Profeetschap oeffent.

34. Dit Koninklijk Priesterschap is / waar door hy niet door lijden en nederigh bidden / ghelijk als met ghebooghene knien / maar door heerlijk / 't gheen hy ghedaan / en ghelee den heeft / te vertoonen / onze zaak beschikt. *Heb.* 9: 24. Christus is ingheghaan in het Heilighdom, om te verschijnen voor het anghezicht Ghódts voor ons.

35. Het Koninklijk Profeetschap oeffent Christus: als hy zijn Gheest uitstort over alle vleesch: als hy ghezanten zendt / met de zelve

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

zelve t'zamenwerkt / en haar redenen dooz
hólghende tekenen bekrachtight / als hy ein-
delijk de zijne uit de Wereldt uitzamelt / be-
schermt / sticht / en in eeuwigheidt behoudt.
Matt. 28: 18: 19: 20. *Marc.* 16: 15: 16: 17. enz.

XXIV. HOOFDTSTUK.

Van Christus Toepassing.

Dus is de Verlósſing gheweest : nu
vólght de Toepassing van de zelfde
Verlósſing.

1. DEze Toepassing is / waar dooz alle
die dingen / welke Chzistus / als Mid-
deler / ghedaan heeft en doet / in der daadt *Actus.*
werkelijk in zommighe zekere Menschen
ghemaakt wozden.

2. Deze Toepassing wozdt dooz een byzon-
dere toeeighening den H. Gheest toeghescheen.
1 *Cor.* 12: 13. Wy alle zijn door eenen Gheest
tót een lichaam ghedoopt : Zy hangt nóch-
ans. 1. Van des Vaders besluit / en schen-
king / waar dooz hy zommighe zekere Men-
schen / Chzistus te verlóssen / en te behouden /
zhegheeven heeft. *Johan.* 6: 39. Dit is de wil
les Vaders, dat al wat hy my ghegheeven heeft,
k daar uit niet en verlieze. Want alle en alleen
die / welke de Vader Chzistus ghegheeven
heeft / komen tót hem. *Vers.* 37. 2. Van
Chzistus voozneemen / waar dooz hy zijn vol-
doening bestemt heeft / ten besten van die / wel-
ke hy van den Vader hem bestemt ghehadt
heeft. *Johan.* 17: 9: 11: 12: 19. Ik bidde voor de
zhene, die ghy my ghegheeven hebt, want zy
zijn uwe. 3. Van de Beanghenaaming des
Vaders / waar dooz hy die voldoening tót der
selver verzoening en zaligheidt anghenaam en
van waerde ghehouden heeft. 2 *Cor.* 5: 19.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Ghódt was in Christo de Wereldt met hem zelven verzoenende: haare zonden haar niet toerekenende.

3. Dit verdragh tusschen Ghódt en Christus is een zekere voorghaande toepassing van onze verlóssing en bevryding tót onze bórgh / en tót ons in hem gheweest: welke tót deze minvoorneeme in ons te volbrengene / de reden van eenigh werklijk voorbeeldt heeft / zo dat die van deze een verbeelding zy / en deze door kracht van die voortghebraght werde.

4. Hierom is onze bevryding van de zonde en doodt niet alleen in Ghódts besluit bestemt / maar ook an Christus / en ons in hem verleent en medeghedeelt gheweest / eer zy van ons ghewaar ghewórden wórdt. *Rom.* 5: 10: 11. Wy zijn met Ghódt verzoent door de doodt zijns Zoons. Door welken wy nu de verzoening verkreeghen hebben.

5. Hierom worden en de Vader en de Zoon ghezeidt den Gheest te zenden / om die toepassing te verrichten. *Johan.* 14: 16. *en* 16: 7. De Vader zal u eenen Trooster gheeven. Ik zal hem tót u zenden.

6. Hierom wórdt alle ghoede ghaaf / en alle waar ghoedt ghezeidt van boven af te daalen van den Vader. *Jacob* 1: 17. En alle heilzaame dingen worden ons ghezeidt medeghedeelt te worden in Christus, als in het hoofdt / om Christus, als door zijn verdienst verkrijghende / en door Christus, als kraftighlijk toepassende. *Ephes.* 1: 3: 5: 11.

Finis. Effectum. 7. Hierom is ook de Toepassing een Eindt en ghewrócht van de Verkrijghing. Het Eindt nu / wijl het van Ghódt den Vader / en Christus opghezet zy / heeft met de verkrijghing / als zijn middel / een zekere t'zamenhechting. Want indien de Verlóssing van Christus van een twijffelachtighe uitkomst waare / dan zoude de Vader den Zoon an de doodt toebestemmen / en de Zoon de zelve

ve op zich neemen / nóch onzeker zijnde / óf iemandt dooz hem zaligh zoude wozden / óft niet / dan zoude ook de ghanschе bzucht van deze verbozghenheidt van der Menschen ghoedtdunken afhangen.

8. Hierom is de Toepassing teenemaal van de zelfde ruimte / als de Verlóssing zelf / dat is / allen en alleen dien / den welken zy na Chzistus en des Paders voozneemen verkreeghen is / wozdt Chzistus Verlóssing toeghepast. Dooz 't inzicht nóchtans van deze / vloeyen ook eenighe tijdelijke weldaaden van Chzistus tót anderen over.

9. En in dezen zin / ten opzicht naamelijk van 't voozneemen van toepassen / wozdt te recht ghezeidt: Chzistus heeft dooz die alleen voldaan / die dooz hem behouden wozden: alhoewel ten opzieht van die ghenoeghzaamheidt / welke in Chzistus middeling is / ook te recht ghezeidt werde: Chzistus heeft dooz alle / óft yder een voldaan: en omdat deze raadtslaghen van Ghódt ons onbekendt zijn / komt het met de liefde ober een / van yder het best te oozdeelen: alhoewel van alle verzaamendlijk ghenomen niet ghevozlóst is te zeghghen / dat Chzistus haar zaak evenzeer by Ghódt vezricht heeft. *Collective.*

10. De reden van deze Toepassing / waar dooz zy met de hooghste vastigheidt dat / welk in het eerst angheghaan en gheschonden verbondt beghzeepen wierdt / te weegh bzengt / wozdt in de Schzifture ghenoemt / Het nieuw verbondt. *Heb.* 8: 8: 10. Het Verbondt des levens, der zaligheidt, en ghenade. *Rom.* 4: 16. *Gal.* 3: 18. Het welk in den zelfden zin ook ghenoemt wozdt het Evangely. *Rom.* 1: 16. Het ghoede woordt Ghódts. *Heb.* 6: 5. Een ghetrouw woordt en aller anneeming waerdigh. 1 *Tim.* 1: 15. Ghódtzaligheidt. 1 *Tim.* 4: 7. Het woordt des levens. *Philip.* 2: 16. Het woordt der verzoening. 2 *Cor.* 5: 19. Het Evangely der vrede. *Ephes.* 2: 17. en

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

6: 15. Het Evangely der zaligheidt en het woordt der waarheidt. *Epheſ.* 1: 13. De arm des Heeren. *Eſa.* 53: 1. Een reuk des levens ten leven. 2 *Cor.* 2: 16.

11. Zy wordt een Verbondt ghenoemt / omdat zy een vaſte belófte is: Want in de Schriftuur wordt yder vaſte inſtelling / ſchoon zy van onghezielde dingen zy / Verbondt ghenoemt. *Ier.* 33: 20: 25. Mijn Verbondt van den dagh en mijn Verbondt van den nacht. Indien mijn Verbondt niet is van den dagh en nacht, indien ik de órdeningen des Hemels en der Aarde niet gheſtelt hebbe.

12. Omdat zy nóchtans door een ghenadighe ſchenking beſtaat / en door de doodt des ſchenkenden bekrachtight wordt / wordt zy niet zo eighentlijk een Verbondt / als wel Teſtament ghenoemt. *Heb* 9: 16. Het welk / wijl 't in eerſte niet ghevonden wordt / wordt dat niet zo eighentlijk een Teſtament, als wel Verbondt ghenoemt.

13. Dit nieuw Verbondt nu verſcheelt van 't oudt op veelerley wijs. *Genus.* I. In Gheſlacht: want dat is als een Verbondt van vriendtſchap tuſſchen den Schepper en 't ſchepſel gheweeſt / maar dit is van Verzoening tuſſchen vyanden.

Efficiens. 14. II. In Werker: want daar in is een verdragh van twe partijen / Ghódt naamelijk en Menſch / gheweeſt: maar in dit ghaat Ghódt alleen een verdragh an. Want de nu in zonden ghestorven Menſch heeft gheen maght / om een gheeſtelijk verbondt met Ghódt te maaken / ghehadt. Dóch indien twe partijen / bólghens de reden van een verbondt / te ſtellen zyn; dan is nóchtans Ghódt alleen de anneemende en ſtellende party / en de Menſch de anghenomene.

Objectum. 15. III. In Voorwerp: Want dat wordt tót álle Menſchen uitgheſtrekt: maar dit ziet op een zekere byzondere wijs / op zommighe-

ghe zekere Menschen. Want schoon deze zelfde verkonding menschelijker wijze dikwijls ononderscheidelijk voorgheslelt werde / zo behoort en wordt zy nochtans gherieht door een byzondere eighenschap tot die / voor welken het van Ghódt opghezet is / welke daarom ghenoemt worden / kinderen, en erfghenamen van deze belófte en zaligheidt. *Genes.* 15. *Act.* 1: 39. *en* 3: 15. *Rom.* 4: 16: 13. *en* 9: 7: 8. *Gal.* 3: 21: 29. Ten opzicht ook van de uiterlijke verkonding en verbondtmaaking zijn veel vreemdelingen. *Ephes.* 2: 12.

16. IV. In beghinsel / oft ghelijk als beweeghende oorzaak: want daar heeft Ghódt na zijn heerschappy / volghens zijn wijze en rechtvaerdighe raadt ghehandelt: maar hier heeft de barmhartigheidt alleen plaats ghehadt. Daar blonk wel eenighe reden van ghenade in de stelling van de pryjs der schuldighe ghehoorzaamheidt: van de ghenade nochtans wierdt zy niet eighentlijk ghetuurt / en alzo niet dat maar dit verbondt volmaakt / dat is / gheleide den Mensch in der daadt tót de ghelukkigheidt. *Causa movens.*

17. V. In ghrondt: de welke in het eerste het vermooghen van den Mensch zelf / maar in dit Christus Jesus ghewees is. *Actus.*

18. VI. In Stóf, oft ghoede belóften: want in dat beloofde Ghódt het leven alleen: dóch in dit ook de rechtvaerdigheidt / en alle de middelen des levens: omdat den nu ghestorvenen Mensche / niet des levens volharding / oft volmaaking / maar herstelling zelf noodtzaaklijk ghewees is. *Materia.*

19. VII. In Voorwaarden: want dat vereischte een volmaakte ghehoorzaamheidt der werken / welke ook door eighene krachten van den Mensch na te komen was voor alle ghewrócht der belófte / opdat zy de reden van verdienst tót het zelve zoude hebben: maar dit vereischt gheenighe eighentlijk ghezeide / oft *Effectum.*

óft voorghaande/maar alleen een navólghende óft tusschen middelighe / en die door ghenade mede te deelene voorwaarde / opdat zy een middel zy/ om die zelve ghenade te volmaaken: welke de eighene natuur des gheloofs is.

Effectum.

20. VIII. In ghewróchten: want dat leert en toont / wat rechtvaerdigh zy; maar dit brengt de rechtvaerdigheidt zelf an. Daar in is een doode / en den zonder de doodt anbrengende letter gheweest. Maar hier in een leevendmaakende Gheest. 2 *Cor.* 3: 6: 7: 8.

21. Hierom heeft dat niemandt van de Menschen ooit de zaligheidt anghebraght / óft eenighen zonder konnen anbrengen/ maar alleen de doodt: maar dit brengt niemandt eighentlijk en door zich de doodt óft verdoemenis / maar alleen den ghenen / van welke het waarlijk anghenomen wordt/ de zekere zaligheidt an. 2 *Cor.* 3: 9.

Adjunctum.

22. IX. In het Byvoegh van duuring: want dat is veroudert ten opzicht van die/ welke an dit nieuwe deelachtigh worden: maar dit is altijdt duurend / en ten opzicht van de volharding / welke het in zich heeft / omdat het ten opzicht der zelfstandigheidt gheenigh eindt nocht verandering toelaat: en ten opzicht van die/ welken het medeghedeelt wordt/ omdat de ghenade van dit verbondt gheduurigh duurt by die/ welke eens waarlijk Bondtghenooten zijn.

XXV. Hoofdtstuk.

Van de Voorbestemming.

1. Nademaal deze Toepassing der Verlóssing / tót zommighe zekere Menschen en niet tót alle ghebraght wordt / zo dat zy een openbaar onderscheidt onder de Menschen / ten opzicht van de uitdeeling der ghenade

ade / toone : hierom doet zy ons aller eerst
Ghódts Voorbestemming omtrent de Men-
hen blyken.

2. De Voorbestemming is wel van eeuwig-
eidt gheweest. *Ephes.* 1: 4. Hy heeft ons uitver-
ooren voor de ghronddegghing der Wereldt.
Tim. 1: 9. Welke ghenade ons ghegheeven is
oor de tijden der eeuwen. En werkte ook van't
eghin van Ghódts werken af: maar maakt
heenighe inwendighe onghelijkheidt / in de
oorbestemde zelf / voor de daadelijke uitdeeling *Actualis.*
ezer Toepassing. *Ephes.* 2: 3. Wy waaren van
atuuren kinderen des toorns, ghelijk ook de an-
ere. 1 *Cor.* 6: 11. Dit waart ghy zommighe. Want
e Voorbestemming stelt voor de Toepassing
r ghenade niets in de voorbestemde / maar
huilt in den Voorbestemmenden alleen.

3. Deze Voorbestemming / is een Besluit
an Ghódt weghen de openbaaring van zyn
yzonderlijke heerlijkheidt in de eeuwighe
aat der Menschen. *Rom.* 9: 22: 27. Willende
jnen toorn bewijzen, en zijne maght bekent
aaken, heeft Ghódt met veele langmoedigheidt
erdraaghen de vaten des toorns tót het verderf
ebereidt. En opdat hy zoude bekent maaken
e rijkdom zijner heerlijkheidt over de vaten zij-
er Barmhartigheidt, die hy te vooren bereidt
eft tót heerlijkheidt. 1 *Thess.* 5: 9. Ghódt
eft ons niet gheselt tót toorn, maar tót ver-
ijghing der zaligheidt.

4. Zy woordt een Bestemming ghenoemt: om-
t zy een zekere bepaaling van de órde der *Finis.*
iddelen tót het Eindt is. Omdat nu voor alle *Existentia*
adelijke weezendlijkheidt der dingen Ghódt *actualis.*
ze órde by zich zelf ghestemt had: daarom
oordt zy niet eenvoudighlijk bestemming /
aar Voorbestemming ghenoemt. *Prædesti-*
natio.

5. Zy woordt een Besluit genoemt: omdat zy
n bepaaldt vonnis / met zeker beraadt
t te voeren / beghrijpt. In den zelden zin
oordt zy ook ghenoemt / Voorneemen, en Raadt,
om-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

omdat zy / ghelijk als met een welberaadene
Finis. raadtslaghing/een Eindt voorneemt om te verkrijghen.

6. Hierom heeft de Voorbestemming de opperste wijsheidt/ vryheidt/ vastigheidt/ en onveranderlijkheidt zich bygheboeght : omdat deze dingen in alle Ghodts besluiten ghevonden worden.

7. De reden dan der Voorbestemmig is onbeweeghlijk en onontlósselijk. 2 *Tim.* 2: 19. Het vaste fondament Ghódts staat, hebbende dezen zeghel, de Heere kent de ghene, die zijne
Numerus formalis & numerans. zijn. En het niet alleen vórmelijk en tellend ghetal (ghelijk men spreekt) der voorbestemde onder die reden/ dat is/ hoeveel Menschen 'er eindelijk zaligh zullen worden/en hoe veel niet:
Materialis vel numeralis. Maar ook het stóffelijk óft gheteldt, dat is / welke die byzondere Menschen zijn / is by Ghódt zeker / niet alleen door de zekerheidt der voorweetendheidt / maar der órde van de middelen. *Luc.* 10: 20. Verblijdt u dat uwe naamen gheschreeven zijn in de Hemelen.

8. Want de Voorbestemming voorondersteltnoodtzaaklijk nócht haar paalteken,
Terminus. Objectum. nócht voorwerp, als in weezen zijnde / maar stelt het / opdat het in weezen zy: zo dat uit kracht van de Voorbestemming het ghevórdent werde / dat het zy. 1 *Petr.* 1: 20. Welke Christus voorghekent is gheweest voor de ghrondtlegghing der Wereldt.

6. Hierom hangt zy ook van gheenighe
Causa. oorzaak, door uitwendigh opzicht / óft voorwaarde / maar komt louterlijk voort van de wil des Voorbestemmenden. *Matt.* 11: 26. Ja Vader, want alzo is gheweest het welbehaaghen van u. *Rom.* 9: 16: 18. Het is niet des ghenen die wil, nócht des ghenen die loopt, maar des ontfermenden Ghódts. Hy ontfermt hem, diens hy wil, en verhardt dien hy wil.

10. Hierom is 't nócht noodtzaakelijk / nócht met de Schrifture overeenkomstigh;

óft

ſt eenighe voorvereiſchte Hoedaanigheidt in *Qualitas.*
en Menſch / als een vórmelijk voorwerp der *Objectum*
voorbeſtemming te ſtellen / óft eenighe zekere *Formale.*
aat des Menſchen zo an te wijzen / dat 'er de
verighe uitgheſloten werden. Want het is
henoegh te verſtaan / dat de Menſchen on-
er zich evenghelijk / het voorwerp van het on-
erſcheydend Beſluit zijn : zo dat het onder-
heidt des Beſluits niet van den Menſch af-
ange ; maar dat onderſcheidt / welk in de
Menſchen ghevonden wordt / uit dat Beſluit
olghe.

11. Tót het Beſluit der Voorbeſtemming / *Intelligen-*
n opzicht der órde van opzet / wordt gheeni- *tia ſim-*
he voorweetenſchap / behalven die eenvoudi- *plex.*
ne verſtaaning, welke is van alle moogheliike
ngen / bereiſcht / óft moet voorondersteld
orden : wijl zy van gheenighe oorzaak door
terlijk opzicht óft voorwaarde afhangt /
aar louterlijk van de wil des Voorbeſtem-
enden voortkomt. *Epheſ.* 1: 5: 9. Hy heeft ons
erórdineert na het welbehaagen zijns willens.
a zijn welbehaaghen, 't welk hy voorghenomen
adde in hem zelven.

12. Zy is eighentlijk een daadt van de *Actus.*
ghóddelijke wil / waar door zy omtrent een
ker voorwerp verkeert / welk zy tót een zeker
ndt door zekere middelen te bringen ſtemt. *Finis.*
pheſ. 1: 11. Wy zijn een erfdeel gheworden, wy
e te vooren verórdineert waaren, na het voor-
emen des ghenen, die alle dingen werkt na den
adt zijns willens.

13. De reden van dit Beſluit / door zo veel
et in het Ghóddelijk verſtandt is / de daadt
er wil voorondersſtellende / wordt ghenoemt
n Voorbekenning : waar uit het ghebeurt /
t de Voorweetendheidt somtijdts het zelfde
eduidt / dat Voorbeſtemming / maar min
ghentlijk. *Rom.* 11: 2. Ghódt heeft zijn vólk
et verſtooten, 't welk hy te vooren ghekent
eeft.

14. In

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

14. In Ghódt is eighentlijk / wijl alles te ghelijk / en niets eerder óft laater in hem is / een eenighe daadt der wil / en alzo een eenigh besluit omtrent de middelen / en het Eindt: maar na onze wijs van beghrijpen / wil Ghódt na órde van voorneeming eer het Eindt, als de middelen. *Rom.* 8 : 30. Die hy te vooren verórdineert heeft, deze heeft hy ook gheroepen. Hoewel hy na órde van uitvoering eer wil de middelen / als richting der zelve tót het Eindt. 2 *Theſſ.* 2: 13. Hy heeft ons verkooren tót zaligheidt in heilighmaaking en gheloof.

Actus. Finis.

15. Sommighe middelen zijn oorzaaken en van het Eindt, en ook van andere middelen. *Joh.* 6: 37. Al wat my de Vader gheeft zal tót my komen: en die tót my komt zal ick gheensins uitwerpen. Zy zijn nóchtans gheen oorzaaken van de daadt der Voorbeſtemmig zelf / nócht van alle haar ghewróchten.

Cauſa.

16. Sommighe zijn middelen / welke uit haar natuur een órde hebben tót het Eindt der Voorbeſtemming: van welke ſlagh zijn alle die / welke tót de in het Evangelp gheopenbaarde ghenade behooren. Maar andere worden op een zekere uitwendighe wijs an deze órde onderworpen: als zijn de natuurlijke ghoeden en quaaden / welke boven óft behalven haar natuur / door een daar by komende beſtuuring der ghenade / tót onze zaligheidt medewerken.

Effectum.

17. Van de Voorbeſtemming zijn twe ghedaantens: de Verkiezing, en Verwerping.

Species.

18. De Verkiezing is een Voorbeſtemming van sommighe zekere Menſchen / opdat in de zelve Ghódts heerlijke ghenade openbaar ghemaakt werde. *Epheſ.* 1: 4: 5: 6. Hy heeft ons uitverkooren, hy heeft ons te vooren verórdineert, tót prijs der heerlijkheidt zijner ghenade.

19. De Verkiezing is een daadt der wil / welke in Ghódt eenigh en eenboudigh gheweeſt

eest is : na onze wijs van beghrijpen nóch-
ans betekent zy vervangighlijk verscheidene *Synec-*
aaden. *dochice.*

20. De eerste daadt dan is / de heerlijkheidt *Actus.*
er ghenade in zommigher Menschen zalig-
eidt te willen. 2 *Thess.* 2 : 13. Ghódt heeft u
an den beghinne verkooren tót zaligheidt.

21. De twede daadt is zommighe zekere
Menschen an te tekenen / welke an deze za-
gheidt deelachtigh zullen worden. 2 *Tim.* 2 :
9. De Heere kent de ghene die zijne zijn.

22. In deze twede daadt nu verkeert de ei-
hene reden der Verkiezing / welke in haar
egrijp deze drie dingen omhelst. 1. Een Lief-
ebbing. *Rom.* 9 : 13. 2. Een Liefhebbing in
de tót het bovennatuurlijk en hooghste
oedt. *Jerem.* 31 : 3. *Ephes.* 5 : 28. 3. Een Lief-
ebbing met afscheiding van andere: in welke
erghelijkende wijs een zekere kraftelijke op- *Virtualis.*
etting van Liefhebbing beghreepen wordt.
om. 9 : 13. *Johan.* 17 : 6. 1 *Cor.* 1 : 29 : 28.

23. De derde daadt der Verkiezing is een
oorneemen óft opzet van die middelen / door
welke de verkoorene Menschen tót de zalig-
eidt / als een Eindt zekerlijk gheleidt worden /
e bereiden / en bestuuren. Deze middelen nu
jn eighentlijk de Verlóssing / en de Toepas-
ing der verlóssing. *Johan.* 6 : 37. 2 *Thess* 2 : 13.

24. Deze derde daadt wordt op een byzon-
erlijke wijs Voorbestemming ghenoemt :
welke altemets in de Schriftuur van de Ver-
iezing onderscheiden wordt / ook door zo veel
y op de uitverkoorene alleen ziet. *Rom.* 8 : 29.
Ephes. 1 : 4. *en* 5. Die hy te vooren ghekent heeft,
ie heeft hy ook te vooren verórdineert. Ghelijk
y ons uitverkooren heeft. Die ons te vooren
erórdineert heeft. Hoewel zy anders ook in de
elfde zin als de Verkiezing door Vervanging *Synecdoche*
ebruikt werde.

25. Hierom wordt de Voorbestemming al-
emets ghezeidt te gheschieden na het voor-
neemen

neemen. *Epheſ.* 1: 11. En het voorneemen na de verkiezing. *Rom.* 9: 11. En de Verkiezing ook na het voorneemen, de raadt, en welbehaaghen van Ghódts wil. *Epheſ.* 1: 5.

Actus. 26. Deze daaden der Wil in de Verkiezing verzelt byzonderlyk in het ghóddelyk verſtandt een zekere weetenſchap / waar door Ghódt zekerlykſt de Erfghenaamen des eeuwighen levens kent: waarom ook de Verkiezing zelf een weetenſchap óft voorweetenſchap ghenoemt wordt. *Rom.* 8: 29. Deze kennis nu van Ghódt / omdat zy met de opperſte vaſtigheidt beghrypt de onderſcheidene naamen der te behoudene / en de haar toebeſtemde ghoeden / ghelyk óf alles in een Ghóddelyk Boek opgheſchreeven waar / daarom wordt zy ghenoemt het Boek des levens. *Pſalm* 69: 29. *Apoc.* 3: 5. *en* 13: 8.

27. Deze Verkiezing is in Ghódt eenigh gheweeſt / ten opzicht van den Ghódtgheheimen Chriſtus / dat is / van Chriſtus / en die welke in Chriſtus zyn; ghelykerwys de ſchepping eene is van het ghanſche Menſchelyke gheſlacht; voor zo veel 'er nochtans na de reden een zekere onderſcheiding kan beghreepen worden / is Chriſtus eerſt verkooren gheweeſt als het hoofdt / en daar na eenighe Menſchen / als leden in hem. *Epheſ.* 14.

Cauſa meritoria vel impulſiva. 28. Chriſtus nochtans is gheen verdienſtighe óft beweeghende oorzaak, ten opzicht van der Menſchen verkiezing zelf / ſchoon hy de reden van een oorzaak hebbe / ten opzicht van

Effectum. alle de ghewróchten der Verkiezing / welke op de zending van Chriſtus zelf volghen.

29. Chriſtus zelf wordt in de eerſte daadt der verkiezing / ten opzicht van 't werk der verlóſſing / te recht ghezeidt een ghewrocht, en beſtemdt middel tót der Menſchen zaligheidt /

Finis. als een Eindt, voor zo veel deze zaligheidt een

Actio. doening van Ghódt is. *Johan.* 17: 6. Zy waaren uwe, en ghy hebt my de zelve ghegheeven. Voor

30

n beel nóchtans deze zaligheidt ons ghoedt
/ is Chzistus niet des zelfs ghewrócht maar *Effectum.*
orzaak. Zo kan te recht ghezeidt wozden / *Causa.*
at de verlósser Chzistus/ten opzicht der eerste
aadt van de Verkiezing / een ghewrócht, en
nderschikt middel/ gheweest is/ maar dat hy
de derde daadt der verkiezing anghemerkt *Actus.*
ozdt / als een oorzaak. *Epheſ.* 1: 3. Hy heeft
s ghezeghent met alle gheestelijke zeghenin-
n in den Hemel in Christo.

30. De Verwerping is een Voozbestem-
ing van zommighe zekere Menschen/opdat
de zelve de heerlijkheidt der Ghóddelij-
: Gechtvaerdigheidt gheopenbaart werde.
om. 9: 22. *Theſ.* 2: 9. *Jud.* 4.

31. Dzie daaden zijn in de Verwerping te
ghrijpen/ ghelijk boven in de Verkiezing.

32. De eerste daadt is / de betooning der
echtvaerdigheidt te willen. Ghódts Eindt *Finis.*
n in de Verwerping/ is niet eighentlijk het
rloozen ghaan des schepsels / maar Ghódts
chtvaerdigheidt/welke in het verdiendt ver-
rf uitblinkt.

33. Hier uit is de eerste ongheliikheidt der
den tusschen de Verkiezing en Verwerping.
Daant in de Verkiezing heeft niet alleen
Ghódts heerlijke ghenade : maar ook der
Menschen zelfs zaligheidt de reden van Eindt.
Maar in de Verwerping heeft de verdoe-
enis in zich gheen reden van Eindt óft
oedt.

34. De twede daadt is / die zekere Men-
hen an te tekenen / in welke deze rechtvaer-
gheidt van Ghódt openbaar zal wozden.
id. 4.

35. Deze daadt kan gheen verkiezing ghe-
oemt wozden : omdat zy niet is uit liefheb-
ng / nócht een mededeeling, van eenigh
oedt / maar des zelfs berooving anbzengt. *Privatio.*
Daarom wozdt zy eighentlijk Verwerping
henoemt : omdat zy die / omtrent welke zy

ver-

verkeert/ verwerpt en afweert van die liefde / waar door de verkoorene ter zaligheidt angheteekent worden. Gheliickerwijs dan in de Verkiezing een Liefhebbing met een afscheiding is; zo wordt in de Verwerping/ een beneening der Liefhebbing met een afscheiding / öft verghelijking anghemerkt.

Negatio.

Negativus.

36. Omdat nu deze beneenighe afscheiding/ welke in de Verwerping ghevonden wordt / van die afscheiding / welke in de Verkiezing is / afhangt; Hierom is 't verschooven eindt der Verwerping de ghlans van die ghenade / welke in de Verkiezing gheopenbaart wordt. *Rom.* 9: 22: 23. Hy heeft verdraaghen de vaten des toorns, op dat hy zoude bekent maaken den rijkdom zijner heerlijkheidt over de vaten der Barmhartigheidt.

Finis remotus.

37. Om deze afscheiding/waar door Ghódt zommighen de zaligheidt niet wil mededeelen/ wordt hy ghezeidt de zelve te haaten. *Rom.* 9: 13. Deze haat wordt beneenigh, öft beroovigh, ghenoemt / omdat zy de Verkiezing beneent: Maar zy sluit nóchtans een stellighe daadt in / waar door Ghódt ghewilt heeft / dat eenighe van het eeuwigh leven versteeken zouden worden.

Privativus.

Actus positivus.

38. Daar in niet te min is de twede onghelijkheidt der reden tusschen de Verkiezing en Verwerping / dat de liefde der verkiezing an het schepsel een ghoedt onmiddelijk mededeelt; maar de haat der Verwerping alleen een ghoedt beneent / gheen quaadt anbrengt öft andoet / dan door tusschenkomende verdienst des schepsels.

Actus.

39. De derde daadt der Verwerping is het opzet om die middelen / waar door de rechtvaerdigheidt in de verworpene gheopenbaart kan worden/ te bestuuren. De meest eighentlijke middelen van dit slagh zijn/de toelaating der zonde / de laating in de zonde, *Rom.* 9: 18. 2 *Thess.* 2: 11: 12.

4°. In

40. In deze daadt is de derde onghelijkheidt der reden tusschen de Verkiezing en Verwerping / dat de Verkiezing niet alleen oorzaak der zaligheidt / maar dan alle die dingen / welke reden van oorzaak ter zaligheidt hebben / is: maar de Verwerping is nócht van de verdoemenis / nócht van de zonde / welke de verdoemenis verdient / eighentlijk oorzaak, maar alleen een voorghaande. *Actus.* *Causa.*

41. Hier uit vólght ook een vierde onghelijkheidt / dat de middelen zelf niet altijdt de reden van oorzaak en ghewrócht onder zich hebben: want de toelaating der zonde is geen oorzaak van de verlaating / verharding / straffinge / maar de zonde zelf. *Effectus.*

XXVI. HOOFDTSTUK.

Van de Roeping.

Tót hier toe van de Toepassing: vólghen des zelfs deelen.

1. DE deelen der Toepassing zijn twe / de Vereening met Christus / en de ghemeenschap der weldaaden / welke uit die vereening vloeyen. *Philip.* 3: 9. Opdat ik in hem ghevonden werde, hebbende de Rechtvaerdigheidt, die door 't gheloove Christi is.

2. Deze vereening is / die gheestelijke bekekking der Menschen tót Christus / waar door sy recht krijghen tót alle die zeghenynghen / die in hem voorbereidt worden. *Johan.* 5: 12. Die den Zoon heeft, die heeft het leven. *En* 3: 24. Blijft in hem, en hy in den selven. *Relatio.*

3. Deze Vereening wordt ghewerkt door de Roeping.

4. Want de Roeping is een Verzameling van Menschen tót Christus / opdat sy met

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

hem vereenight werden. 1 *Pet.* 2: 4: 5. Tót welken komende *Epheſ.* 4: 12. Tót de volmaaking der Heilighen, tót opbouwing des lichaams Chriſti. **Uit welke vereening met Chriſtus volght de vereening met Ghódt den Vader.** 1 *Theſſ.* 1: 1. *en* 2: 1: 1. An de ghemeinte, welke is in Ghódt den Vader, en den Heere Jeſu Chriſto.

5. **Dit is dan dat eerſte/ welk tót de toepaſſing der Verlóſſing behoort.** *Epheſ.* 1: 7: 8: 9. In welken wy hebben de Verlóſſing, enz: ons bekent ghemaakt hebbende de verborghenheidt zijns willens. **En dat eerſte/ welk den Menſch in der** daadt **uitverkoozen in zich ſtelt / dat is / de eerſte** daadt **der Verkiezing / welke in den Menſch zelf voortghebraght en gheoeffent wordt: Waar van daan het ook komt / dat de Hoeping en Verkiezing altemets in de Schriftuur teenemaal in een zelfde zin ghenomen worden.** 1 *Cor.* 1: 26: 27: 28. Ghy ziet uwe roeping. Het dwaaze, het zwakke heeft Ghódt uitverkooren.

Actus.

6. **Hierom hangt de roeping der Menſchen gheenighſins van de waerdigheidt / vroomigheidt / ſneedigheidt / óft eenighe pooghing der te roepene / maar alleen van Ghódts verkiezing en voorbeſtemming.** *Act.* 2: 47. En de Heere dede daghelijks tót de ghemeente, die zaligh wierden. *En* 13: 48. Daar gheloofden zo veele, als 'er gheórdineert waaren tót het eeuwigh leven. *Rom.* 8: 30. Die hy te vooren verórdineert heeft, deze heeft hy ook gheroepen. *Tit.* 3: 5. Niet uit de werken der rechtvaerdigheidt, maar na zijne barmhartigheid. *Jacób.* 1: 18. Na zijn wil heeft hy ons ghebaart door het woordt der waarheidt.

7. **De Deelen der Hoeping zijn twe/ de** Anbieding **van Chriſtus/en des zelfs** Anvaerding, *Johan.* 1: 11. Hy is ghekomen tót het zijne, en de zijne en hebben hem niet anghenomen. Maar zo veele hem anghenomen hebben, die heeft hy maght ghegheeven, enz:

8. De

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

8. De Anbieding is een voorwerpighe voorstelling van Christus / als van een ter zaligheidt ghenoeghzaam en noodtzaakelijk middel. 1 *Cor.* 1: 23: 24. Wy prediken Christum de kracht Ghódts, en de wijsheidt Ghódts. *Heb.* 7: 25. Volkomelijk kan hy zalighmaaken de ghene, die door hem tót Ghódt ghaan. *Act.* 4: 12. Daar is onder den Hemel gheenen anderen naam, die onder de Menschen ghegheeven is, door welken wy moeten zaligh worden. *Objectivum.*

9. Van Christus nu wordt in de roeping / der Menschen teenemaal niet voorgheselt / ist moet voorgheselt worden / om als waar te ghelooven / 't gheen niet eenvoudighlijk en volstrektelijk waar is. Want dat strijdt en met de reden van een ghetuighnis / voor zo veel het een voorwerp van dat gheloof is / welk in't verstandt is / welkers vórmelijke reden de waarheidt is; en met de natuur van 't Evangelij zelfs / het welk door voortreffelijkheidt het woordt der waarheidt ghenoemt wordt. *Ephesen.* 1: 13. *Absolute.* *Objectum.* *Ratio formalis.*

10. De Anbieding van Christus is uitwendigh / en inwendigh.

11. De uitwendighe is een voorstelling óft verkonding des Evangelys óft der belóften in Christus. *Act.* 9: 15. Om mijnen naam te draaghen voor de Heidenen.

12. Opdat nóchtans de Menschen voorheidt moghten worden / om de belóften an te nerden / ghaat de toepassing der Wet ghemeenlijk voor / tót ontdekking der zonde / en des zonders onverschoonbaarheidt en verneering. *Rom.* 7: 7. Ik kende de zonde niet dan door de Wet.

13. Deze belóften worden zonder onderscheidt an allen / samt het bevel van ghelooven / voorgheselt: maar worden allen niet ghehouden / omdat zy zelf / in de voorwaarde om te komen in ghebreke blijven: maar den uitverkoorenen wordt de voorwaarde ghe-

ſchonſten / opdat de belóften haar ghehouden moghten worden. *Epheſ.* 2:8. *Act* 5:31. *en* 11:18.

14. De inwendighe Anbieding is een zekere gheeſtelijke verlichting / waar door an der Menſchen harten voorgheſtelt worden die belóften / als door een inwendigh woordt. *Johan.* 6:45. Een yghelijk, die van den Vader ghehoort heeft, komt tót my. *Epheſ.* 1:17. Opdat hy u gheeve den gheeſt der wijſheidt, en der openbaaring, in zijne kennis; naamelijk verlichte de ooghen uws verſtandts, opdat ghy mooght weeten welke zy de hoop van zijne roeping.

15. Deze woordt ook altemets / en eenigher wijs verleent an de niet uitverkoorene. *Heb.* 6:4. *en* 10:29. *Matt.* 12:32.

16. Indien iemandt zich an deze verlichting uit quaadtwilligheidt teghenſtelt / die beghaat zonde teghen den H. Gheeſt / die onvergheeflijk / en tót de doodt ghenoemt woordt. *Heb.* 6:6. *en* 10:29. 1 *Johan.* 5:16. *Matt.* 12:32.

17. De Anbaerding van Chriſtus is / waar door de anghehoode Chriſtus met den Menſch / en de Menſch met Chriſtus t'zamenghevoeght woordt. *Johan.* 6:56. Hy blijft in my, en ik in hem.

18. Ten opzicht van deze t'zamenvoeghing worden wy ghezeidt in Chriſto te zijn. 2 *Cor.* 5:17. Chriſtum anghedaan te hebben. *Gal.* 3:27. Van Chriſtus bewoont te worden. *Epheſ.* 3:17. Chriſtus Huis te zijn. *Heb.* 3:6. Chriſtus tempel. 2 *Cor.* 6:16. An Chriſtus ondertrouwt. *Epheſ.* 5:23. Chriſtus ranken. *Johan.* 15:5. Chriſtus leden. 1 *Cor.* 12:12. En de naam van Chriſtus zelfs woordt ons eenighſins medeghedeelt. 1 *Cor.* 12:12. Alzo ook Chriſtus.

19. Ten opzicht van deze Anbaerding woordt de Boeping ghenoemt Bekeering. *Act.* 26:20. Omdat al die / welke der Ghoddelijke roeping ghehoorzaamen / worden gheheel van de

de zonde tót de ghenade / van de Wereldt tót Ghódt in Chzistus te bólghen / bekeert. Zy wozdt ook Wederghebooite ghenoemt / booz zo veel met dat woozdt het beghin zelf van een nieuw leven/nieuwe schepping/ óft nieuw schepsel in de Schzifttuur dikwijls te kennen ghegheeven wozdt. *Johan.* 1: 13. *en* 3: 6. 1 *Johan.* 3: 9. 1 *Petr.* 23. *en* 22. Gheliik zy ten opzicht der Anbieding eighentlijk Roeping ghenoemt wozdt/ booz zo veel Ghódt kraftelijk de Menschen tót Chzistus noodight en trekt. *Johan.* 6: 44.

20. De Anbaerding ten opzicht van de Mensch is óft Lijdigh óft Bedrijvigh. *Phil.* 3: 11. Of ik het ghrijpen moghte : ik ben ghezhreepen. *Passivus. Activus.*

21. De Lijdighe anbaerding van Chzistus is / waar booz het gheestelijk beghinsel der ghenade des Menschen wil ingheteelt wozdt. *Epheſ.* 2: 5. Hy heeft ons levendigh ghemaakt.

22. Want deze ghenade is de ghzondt van die betrekking, waar booz de Mensch met Chzistus vereent wozdt. *Johan.* 3: 3. Ten zy dat iemandt wederom ghebooren werde, hy en kan het Koninkrijk Ghódts niet zien. *Relatio.*

23. Die wil nu is het meest eighen en eerste onderwerp van deze ghenade / omdat de bekeering der wil is een kraftigh beghinsel der bekeering van den ghanschen Mensch. *Philip.* 2: 13. Het is Ghódt, die in u werkt beide het willen en het werken, na zijn welbehaaghen. *Subjectum.*

24. De Verlichting des verstandts is niet ghenoeghzaam / om dat ghewrócht boozt te zengen: omdat zy niet wegh neemt die verdozvendheidt / welke in de wil is : nóchtt deelt aan de zelve eenigh nieuw bovennatuurlijk beghinsel mede / booz welkers kracht zy zich bekeeren kan. *Effectum.*

25. De wil nóchtans / ten opzicht van

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

deze eerſte Anvaerding / heeft nócht de reden van een vrylijk doende/nócht van een natuurlijk lijdende zaak / maar alleen van een ghehoorzaamende onderdaanigheidt. 2 *Cor.* 4: 8. Want Ghódt, die ghezeght heeft, dat het licht uit de duiſternis zoude ſchijnen, is de ghene die in onze harten gheſcheenen heeft.

Activus. Actus elicitus.

26. De Bedrijvighe Anvaerding is een uitghelókte daadt des gheloofs/waar door de gheroepene nu gheheel op Chriſtus / als zijn Zaligmaaker / en door Chriſtus op Ghódt ſteunt. *Johan.* 3: 15: 16. Een yghelijk die in hem ghelooft. 2 *Petr.* 1: 22. Die ghy door hem gheloof in Ghódt.

Actus. Habitus.

27. Deze daadt des gheloofs haugt ten deel van een ingheteeldt beghinſel en Heblijkheidt der ghenade / en ten deel van Ghódts voorbeweeghende / en opwekkende werking. *Johan.* 6: 44. Niemandt kan tót my komen, ten zy dat de Vader hem trekke.

28. Van den Menſch wordt zy wel vryelijk / maar zekerlijk / onontwijkelijk / en onveranderlijk uitghelókt en gheoeffent. *Johan.* 6: 37. Alwat my de Vader gheeft, zal tót my komen.

29. By dit gheloof / waar door de wil bekeert wordt om het waare ghoedt te hebben / wordt altijdt de Bekeering ghevoeght / waar door de zelfde wil ook bekeert wordt om het waare ghoedt te doen/ met afkeer en haat van het teghengheſtelde quaadt/ en de zonde. *Act.* 19: 4. *Marc.* 1: 15. Bekeert u en ghelooft den Evangelio.

Cauſa.

30. De Bekeering heeft de zelfde oorzaaken en beghinſelen als het Gheloof: want het zijn alle beide Ghódts ghenadighe ghaven. *Epheſ.* 2: 8. Het Gheloof is Ghódts ghaaf. 2 *Tim.* 2: 15. Of haar Ghódt t'eenigher tijdt bekeering ghave.

Subjectum.

Zy hebben het zelfde onderwerp, omdat zy beide haar zitplaatſen in het hart óft de wil des Menſchen hebben. *Rom.* 10: 9. 1 *Reg.* 8: 48.

Met

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Met het hart wordt ghelooft. Zy zullen hen bekeeren met haar ghanſche hart. Zy worden ook op de zelfde tijdt ingheteeldt. Maar eerſtelijk/ hebben zy verſcheiden voorwerpen: want het Gheloof wordt eighentlijk ghedreeven tót Chriſtus/ en door Chriſtus tót Ghódt/ maar de Bekeering tót Ghódt zelf / welke van te voren door de zonde vertoornt gheweeſt is. *Act.* 20:21. De Bekeering tót Ghódt, en het gheloof in onzen Heer Jeſum Chriſtum. Ten tweden/ hebben zy verſcheiden Einden: want het Gheloof zoekt eighentlijk de verzoening met Ghódt : maar de bekeering de ſchikking na Ghódts wil. *Rom.* 3:25. Een verzoening door het gheloof in zijnen bloede. *Act.* 26:20. Dat zy haar tót Ghódt zouden bekeeren, werken doende der bekeering waerdigh. *Objectum.* *Finis.*

31. De Bekeering / ten opzicht der bekommernis / en benaauwdtheidt / óft die uit de Wet ſpruitende ſchrik / welke zy zich bygheboeght heeft / ghaat voor het Gheloof in órde der natuur / als een voorbereidende en ſchikkende oorzaak : en wordt daarom ook in de onherboorene ghevonden : maar ten opzicht van de werkelijke en natuurlijke afkeer der zonde / voor zo veel Ghódt door de zelve vertoornt wordt/ volght zy het gheloof / en hangt van het zelve af / als een ghewrócht van zijn oorzaak, en in dit deel is zy den gheloovighen eighen. *Cauſa.* *Effectum.*

32. Alhoewel deze Bekeering altijdt ſmart over de voorleedene en teghenwoordighe zonden met zich brengt / zo beſtaat zy nochtans niet zo eighentlijk en weezendlijk in de ſmart / als wel in de afkeer en haat der zonde / en in een vaſt voorneemen van het ghoedt na te jaaghen. *Amos.* 5:14:15. Haatet het booze, en hebt lief het ghoede.

33. Die bekeering is gheen waare en rechtſchaape bekeering / welke den Menſch niet van alle bekende zonde afwendt / tót alle be-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

kendt ghoedt: nócht ook die / welke niet krachtighlijk volhardt / en met der daadt hernieuwt wordt voort van de tijdt der bekeering af tót het eindt des levens toe.

Virtualiter. Actus.

34. De Bekeering wordt eer ghewaar ghewórden / dan het ghelóof: omdat de zonder zich niet lichtelijk kan toestemmen / dat hy met Ghódt in Christus verzoent zy / voor en aleer hy ghevoele zich die zonden / welke hem van Ghódt afghescheiden hadden / verlaaten te hebben.

XXVII. HOOFDTSTUK.

Van de Rechtvaerdighmaaking.

1. DE ghemeenschap der zeghening / uit de vereeniging met Christus vloeyende / is / waar door de ghelóovighe deelaghtigh worden an al die dingen / welke zy van doen hebben / om wel en zalighlijk Ghóde te leeven. *Ephes.* 1: 3. Die ons ghezeghent heeft met alle gheestelijke zeghening. *Rom.* 8: 32. Die zijn eighen Zoon niet ghespaart heeft, enz: hoe zal hy ons ook met hem niet alle dingen schenken?

2. Deze ghemeenschap dan brengt den ghelóovighen een overvoering en verandering van staat an / van de staat der zonde en doodt / tót de staat der rechtvaerdigheidt en des eeuwighen levens. 1 *Johan.* 3: 14. Wy weeten dat wy overgheghaan zijn uit de doodt in het leven.

3. De Verandering van deze staat is tweederlei: een Betrekkighe, en een Volstrekte óft zaaklijke.

Relativus. Absolutus. Realis.

4. De Betrekkighe verandering der staat is die / welke in Ghódts toerekening gheleeghen is. *Rom.* 4: 5. Den genen die niet werkt, maar ghelóoft in' hem die den ghóddeloozen rechtvaerdight, wordt zijn gheloof gherekent tót recht-

vaer-

vaerdigheidt, 2 *Cor.* 5:19. Ghódt was in Christo, de Wereldt met hem verzoenende : haar zonden haar niet toerekenende.

5. Hierom laat zy gheenighe eighentlijk ghenoemde trappen toe / maar is dooz een eenighe daadt te ghelijk en in een maal volmaakt : alhoewel zy / ten opzicht van de openbaarmaaking / het ghevoelen / en de ghewróchten, verscheiden trappen heeft. Hiertoe behoozt de Rechtvaerdighmaaking, en de Kinderanneeming. *Actus.* *Effectum.*

6. De Rechtvaerdighmaaking is een ghenaadigh slótvonnis van Ghódt/waar dooz hy om Christus / dooz het gheloof anghevaerdt / den gheloovighen ontslaat van de zonde en de doodt/en rechtvaerdigh reknt ten leven. *Rom.* 3:22:24. De rechtvaerdigheidt Ghódts door het gheloove Jesu Christi, tót allen, en over allen, die ghelooven; want zy worden om niet gherechtvaerdight, uit zijn ghenade, door de verlósting, die in Christo Jesu is.

7. Zy is de uitspraak van het slótvonnis/ ghelijk 't ghebruik des woordts verklaart : welk niet eenighe natuurkundighe, óft zaaklijke verandering in de Schriftuur te kennen gheeft : maar die vierschaarlijke, en zedighe / welke in de uitspraak en toerekening van 't vonnis gheleeghen is. *Proverb.* 17:15. Wie den ghóddeloozen rechtvaerdight. *Rom.* 8:33. Wie zal beschulding inbrengen teghen de uitverkoorene Ghódts? Ghódt is 't die rechtvaerdighmaakt. *Physicus.* *Realis.* *Forensis.*

8. Veel en al buiten 't spoor doolt dan Thomas met zijn navólghers / welke willen / dat de Rechtvaerdighmaaking is ghelijk als een natuurkundighe beweeghing / dooz een zaaklijke verandering / van de staat der onrechtvaerdigheidt tót de staat der rechtvaerdigheidt : zo dat het paalteken waar van zy de zonde / het paalteken waar na toe zy de inhangende rechtvaerdigheidt / en de beweeghing zy eensdeels de vergheeving der *Terminus a quo, & ad quem.*

zonden / anderſdeels de inſtorting der rechtvaerdigheidt.

9. Dit Slótbonnis is gheweest. 1. In Ghódts verstandt / gheliyk als beghreepen / door het besluit van rechtvaerdighmaaken. *Gal.* 3: 8. De Schrift te vooren ziende, dat Ghódt de Heidenen uit den gheloove zoude rechtvaerdighen. 2. In Chrystus ons hoofdt / nu van den dooden opghestaan / uitghesproken. 2 *Cor.* 5: 19. Ghódt was in Christo de Wereldt met hem zelven verzoenende; haare zonden haar niet toerekenende. 3. Kraftelijk wordt het uitghesprooken / volghens die eerste betrekking, welke uit het ingheteeldt gheloof spruit. *Rom.* 8: 1. Zo is 'er dan gheen verdoemenis voor den ghenen, die in Christo Jesu zijn. 4. Uitdrukkelijk wordt het uitghesprooken / door Ghódts gheest / onzen gheesten onze verzoening met Ghódt ghetuighende. *Rom.* 5: 5. De liefde Ghódts in onze harten uitghestort door den H. Gheest, die ons ghegheeven is. In dit ghetuighnis van den Gheest is niet zo eighentlijk de rechtvaerdighmaaking zelf / dan de daadelijke ghewaarwording der zelve / van te voozen verleendt / door een gheliyk als weêrghebooghen daadt des gheloofs / ghecleeghen.

Virtualiter.

Relatio.

Actualis.

Actus reflexus.

10. Zy is een ghenadigh Slótbonnis / om dat het niet eighentlijk van Ghódts rechtvaerdigheidt / maar ghenade ghehelt wordt. *Rom.* 3: 24. Om niet, uit zijn ghenade. Want met de zelfde ghenade / waar door hy Chrystus tót het Middelaramt gheroepen / en de uitverkoozene tót de vereening met Chrystus ghetrokken heeft / houdt hy die / nu ghetrokken en gheloovigh / om die vereening voor rechtvaerdigh.

11. Zy is om Chrystus. 2 *Cor.* 5: 21. Opdat wy zouden worden rechtvaerdigheidt Ghódts in hem. Want Chrystus ghehoorzaamheidt is die rechtvaerdigheidt / omwiens wil Ghódts ghenade ons rechtvaerdighmaakt / niet anders

ders als ghelijk Adams onghehoorzaamheidt die misdaadt gheweest is / ten welkers opzicht Ghódts rechtvaerdigheidt verdoemt heeft. *Rom.* 5: 18.

12. Christus rechtvaerdigheidt dan wordt / in de rechtvaerdighmaaking der gheloovighen / toegherekent / door zo veel wy door des zelfs verdienst voor Ghódt rechtvaerdigh gherekent worden. *Philip.* 3: 9. Opdat ik in hem ghevonden werde, niet hebbende mijne rechtvaerdigheidt, die uit de Wet is, maar die door 't gheloove Christi is, naamelijk de rechtvaerdigheidt die uit Ghódt is door 't gheloove.

13. Omdat nu deze rechtvaerdigheidt van Ghódt ten dien einde is ghestelt / en door des zelfs ghenade voor ghoedt ghekeurt / en van waarde gehouden wordt: zo dat voor hem de zonders door deze rechtvaerdigheidt konnen bestaan; daarom wordt zy ghenoemt Ghódts Rechtvaerdigheidt. *Rom.* 10: 3.

14. Deze rechtvaerdighmaaking nu is om Christus / niet volstrektelijk anghemerkt / in welke zin Christus ook oorzaak is van de roeping zelfs / maar om Christus door 't gheloof anghenomen / welk gheloof de roeping volght als een ghewróght, en om Christus rechtvaerdigheidt / uit de welke / anghenomen zijnde / de rechtvaerdighmaaking volght / waarom ook de rechtvaerdigheidt uit het gheloof. *Rom.* 9: 30. *en* 10: 6. en de rechtvaerdighmaaking door 't gheloof *Rom.* 3: 28. te zijn ghezeidt wordt. *Absolute.* *Causa.* *Effectum.*

15. Dit rechtvaerdighmaakend gheloof is niet dat alghemeene / waar door wy in het verstandt an de in de heylighe Schrift gheopenbaarde waarheidt toestemming gheeven: want dat nócht is eighen den ghenen / die gherechtvaerdight worden / nócht heeft uit zijn natuur eenighe kracht in zich van rechtvaerdighen / nócht brengt die ghewróchten voort / welke den rechtvaerdighmaakenden

den gheloove overal in de H. Schrift toegheschreeven worden.

16. Mocht is (eighentlijk sprekende) een byzonder vertrouwen / waar door wy de vergheeving der zonden / en de rechtvaerdighmaaking zelf anvaerden: Want het rechtvaerdighmaakend gheloof ghaat voor de rechtvaerdighmaaking zelf / als een oorzaak voor zijn ghewrócht: maar het de rechtvaerdighmaaking anvaerdend gheloof / voorondersteld / en vólght noodzaakelijk de rechtvaerdighmaaking / als een bedrijf zijn voorwerp, waar omtrent het verkeert.

Causa. *Effectum.* *Actus.* *Objectum.*

17. Dat gheloof dan wordt eighentlijk rechtvaerdighmaakend ghenoemt / waar door wy op Christus tót vergheeving der zonden en zaligheidt steunen. Want Christus is het evenmaatigh Voorwerp des gheloofs / door zo veel het gheloof rechtvaerdighmaakt. Het gheloof ook maakt op gheen andere wijs rechtvaerdigh / als door zo veel het die rechtvaerdigheidt / om welke wy gherechtvaerdight worden / anvaerdt: die rechtvaerdigheidt nu is niet in de waarheidt van eenighe gheloofspreuk, an welke wy toestemming gheeven / maar in Christus alleen / welke zonde voor ons ghemaakt is, opdat wy zouden worden rechtvaerdigheidt Ghódts in hem. 2 *Cor.* 5: 21.

Adæquatum objectum. *Axioma.*

18. Hier uit zijn die zo dikwijls herhaalde predikingen in het nieuw Testament / welke de rechtvaerdighmaaking / in Christus persoon alleen te zoeken te zijn / betoonen. *Johan.* 1: 12. *en* 3: 15: 16. *en* 6: 40: 47. *en* 14: 1: 54. *Rom.* 4: 5. *en* 3: 26. *Act.* 10: 43. *en* 25: 18. *Gal.* 3: 26.

19. Dit rechtvaerdighmaakend Gheloof brengt uit zijn natuur voort / en heeft alzo by zich gheboegh̄t een byzondere en zekere overreding / van Ghódts ghenade / en Barmhartigheidt in Christus: waarom ook door

deze

deze obezreeding het rechtvaerdighmaakend gheloof niet quaalijk dikwijls beschzeeven wozdt van de Rechtzinnighe Leerers / boozneemelijk als zy dat alghemeen gheloof / an welk de Pausghezinde alles toeschzijven / bestrijden. *Orthodoxi.* Maar. I. Deze obezreeding ten opzicht van des zelfs ghevoel is 'er niet altijdt by. Want het kan gheschieden / en gheschiedt dikwijls / óft dooz zwakheidt des oozdeels / óft dooz verscheide verzoekingen en beroeringen des ghemoedts / dat hy / die waarlijk ghelooft / en dooz het gheloof dooz Ghódt gherechtvaerdight is / booz een tijdt nóchtans meene / bólghens 't gheen hy ghevoelt / dat hy nócht waarlijk ghelooft / nócht met Ghódt berzoent is. II. Verscheidene trappen zijner van deze oberreeding / zo dat nócht alle de gheloovighe teenemaal de zelfde zekerheidt van de ghóddelijke ghenade en gunst / nócht de zelfde gheloovighen die in alle ooghenblikken der tijdt hebben: welke dingen nóchtans van het eighentlijk rechtvaerdighmaakend gheloof / zonder oberghzoot nadeel van die vertroosting en vzede / welke Chzistus den gheloovighen naghelaaten heeft / niet konnen bevestight wozden.

20. De Rechtvaerdighmaaking ontslaat van de zonde en doodt / niet onmiddelijk de schuldt / óft sinet / óft alle de ghewróchten der zonde weghneemende; maar de verbintenis en straffschuldt / om de eeuwighe doodt te lijden. *Rom.* 8: 1: 33: 34. Gheenighe verdoemenis is 'er. Wie zal beschuldighing inbrengen. Wie is die verdoemt. *Effectus.*

21. En nóchtans neemt zy zo de straffschuldt niet wegh / dat zy de verdienst der straf weghneeme / welke / de zonde zelfs blijvende / gheenighsins weghghenomen kan wozden: maar zo / dat zy de wzeekende verbólghing van die verdienst / en des zelfs doodelijke ghewróchten volkomelijk weghneeme.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

22. Deze ontslaaning van de zonde wordt ten verscheiden opzicht / maar in de zelfde zin in de H. Schrift ghenoemt / Verlóssing, Vergheeving, en Verzoening. *Ephes.* 1: 6: 7. Want voor zo veel de staat der zonde / als een dienstbaarheidt / óft zekere gheestelijke ghevangenis / ten opzicht der straffschuldt / anghemerkt wordt / voor zo veel wordt deze rechtvaerdighmaaking / verlóssing ghenoemt: voor zo veel nu de zelfde staat / als een onderworpenheidt an de schuldighe straf / anghemerkt wordt / voor zo veel wordt zy ghenoemt Vergheeving, ghelijk ook voorbyghaaning, uitwissching, ontlasting, weghneeming, weghwerping, afweering, en after de rug werping. *Rom.* 4: 7. *Col.* 2: 13. *Mich.* 7. 18. *Esai.* 43: 12. *en* 38: 17. *Psalm.* 32: 1: 2. En voor zo veel de zelfde staat / als een zekere vyandtschap teghen Ghódt / anghemerkt wordt / voor zo veel wordt zy Verzoening ghenoemt. *Rom.* 5: 10. ghelijk ook een zekere ooghluiking der zonde. *Num.* 23: 21. Bedekking der zonde. *Psalm* 32: 1: 2.

23. Niet alleen nu worden de voorleedene / maar ook eenighsins de toekomende zonden der gherechtvaerdighde vergheeven. *Num.* 23: 21. Hy anschouwt niet de ongherechtigheidt in Jakób, ook ziet hy niet an de boosheidt in Israël. Ondat de rechtvaerdighmaaking gheenighe plaats voor de verdoemenis overlaat. *Johan.* 5: 24. Die ghelooft, heeft het eeuwigh leven, en en komt niet in verdoemenis. En het eeuwigh leven zekerlijk en onmiddelijk toevoordeelt. Zy maakt ook die gheheele vergheeving / die ons
Actus. in Christus bereidt is gheweest / in der daadt de onze / en de voorleedene en teghenwoordighe zonden konnen niet teenemaal / en volkomelijk vergheeven worden / ten zy ook de toekomende eenighsins vergheeven werden.

24. Dit onderscheidt is 'er nóchtans / dat de

de voorleedene zonden door een vórmelijke toe- *Formalis.*
passing vergheeven worden; maar de toe-
komstighe alleen kraftighlijk: de voorleedene *Virtualiter.*
in zich; maar de toekomstighe in het zon-
dighend onderwerp óft de zondighende per- *Subjectum.*
soon.

25. De Vergheeving nóchtans der zonden
wordt daaghlijks van de gherechtvaerdighde
ghebeden. I. Omdat de volharding van deze
ghenade haar noodtzaakelijk is. II. Opdat
het ghevoelen en de openbaaring der zelve
meer en meer ghewaar ghewordenwerde / zo
als het de byzondere zonden vereischen.
III. Opdat de uitvoering van dat vonnis /
welk in de rechtvaerdighmaaking zelf uitghe-
sproken gheweest is / rijp en voortghezet
konne worden.

26. Behalven de vergheeving der zonden /
wordt'er ook een toerekening der rechtvaer-
digheidt / door de reden ten minsten van de zel-
ve verscheiden / vereischt: omdat een ghe-
heelijk afzijn der zonde daar plaats kan
hebben / alwaar nóchtans niet is die recht-
vaerdigheidt / welke an de plaats der recht-
vaerdighmaaking onderspreidt moet worden.

27. Deze Rechtvaerdigheidt nu is niet
stukwijs te zoeken in de zuiverheidt der na-
tuur / gheboorte / en leven van Christus:
maar ontstaat uit Christus gheheele ghehoor-
zaamheidt / te ghelijk met de Vergheeving der
zonden; ghelijkerwijs Adams zelfde onghe-
hoorzaamheidt ons / en van de oorspronkelijke
gherechtigheidt berooft / en ook an de straf-
schuldt der verdoemenis onderheevigh ghe-
maakt heeft.

XXVIII.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

XXVIII. HOOFDTSTUK.

Van de Kinderanneeming.

1. DE Kinderanneeming is Ghódts ghenadigh Slótvonnis / waar dooꝛ hy de gheloovighe om Chꝛistus wil / tót de waardigheidt van Kinderen anneemt. *Johan.* 1: 12. Zo veele hem anghenomen hebben, dien heeft hy maght ghegheeven kinderen Ghódts te worden, naamelijk die in zijnen naam gheloóven.

2. Zy wooꝛdt Ghódts ghenadigh Slótvonnis ghenoemt: omdat zy Ghódts ghenadighe wil jeghen de Menschen openbaar maakt. 1 *Johan.* 3: 1. Ziet hoe ghroote liefde ons de Vader ghegheeven heeft, naamelijk dat wy kinderen Ghódts ghenaamt worden.

3. Dit Slótvonnis wooꝛdt uitghespꝛoken / met de zelfde verscheidenheidt van trappen / als de Rechtvaerdighmaaking: want het is eerstelijk in de Ghóddelijke Vooꝛbestemming gheweest. *Ephes.* 1: 5. Die ons te vooren verórdineert heeft tót anneeming tót kinderen. Namaals in Chꝛistus. *Gal.* 4: 4: 5. Ghódt heeft zijnen Zoon uitghezonden, opdat wy de anneeming tót kinderen verkrijghen zouden. Namaals in de gheloovighe zelf. In 't *zelfde Hoofdtst. vers.* 6. Overmits ghy kinderen zijt zo heeft Ghódt den gheest zijns Zoons uitghezonden in uwe harten, die roept, Abba, Vader.

4. Zy verkeert eighentlijk omtrent de gheroepene / en gherechtvaerdighde gheloovighe. *Johan.* 1: 12. Want dooꝛ de Kinderanneeming wooꝛden wy niet rechtvaerdigh ghestelt / het welk noodtzaakelijk vólghen zoude / indien de Kinderanneeming een deel van de Rechtvaerdighmaaking zelf waare / als

als zommighe willen: nócht zy is de Goe-
ping tót Christus / maar een zekere verhee-
ene waerdigheidt / uit des zelfs toepassing
loepende. *Rom.* 8: 17. Medeerfghenaamen
Christi.

5. De Goeping nóchtans en de Rechtvaer-
ighmaaking hebben tót die betrekking der *Relatio.*
Kinderanneeming de reden van Ghrondt: want *Funda-*
oor het gheloof / en de rechtvaerdigheidt des *mentum.*
heloofs wordt het recht der Kinderannee-
ning verkreeghen. *Johan.* 1: 12.

6. De Kinderanneeming nu schoon zy uit
et gheloof vólghe / vólght nóchtans niet zo
nmiddelijk / óft de Rechtvaerdighmaaking
omt 'er tusschen: want de Kinderanneeming
oorvereischt en vooronderstelt uit haar na-
uur die verzoening / welke in de Rechtvaer-
ighmaaking ghevonden wordt.

7. Hierom verwachten de gheloovighe /
helijk als onder een dubbelde naam het eeu-
igh leven / onder de naam der verlóssing /
elke zy uit de Rechtvaerdighmaaking heb-
en / en onder de naam / ghelijk als / der
oonlijkheidt, welke zy hebben uit de Kinder- *Filiatio.*
nneeming.

8. Het welk nóchtans zo moet verstaan
orden / dat de naam der Verlóssing de
hrondt van dit recht zy; en de Kinderannee-
ning daar een zekere wijs van uitsteekend-
eidt / en waerdigheidt bydoe.

9. Hier uit spruit het eerste onderschiedt /
usschen de Ghóddelijke en Menschelyke
inderanneeming: want de Menschelij-
e Kinderanneeming is van een vreemdt
ersoon / welk gheenigh recht / behalven
e kracht der Kinderanneeming / tót het
rfghenaamschap heeft: maar de gheloovi-
he / alhoewel zy uit de natuurlijke teeling
heenigh recht tót het erfghenaamschap
es Levens hebben / hebben nóchtans dat door
e wedergheboorte / uit kracht des gheloofs
en

en der rechtvaerdighmaaking zich toeghe-weezen.

10. Hier uit volght ook het twede onderscheidt / dat de Menschelijke Kinderanneeming zy alleen een uitwendighe afnoeming, en mededeeling van die dingen / welke uiterlijk zijn: maar de ghoddelijke Kinderanneeming is zo zaaklijk een betrekking, dat zy ook in een inwendighe doening, en in de mededeeling van een nieuw inwendigh leven gheghzondt werde.

Denominatio extrinseca.

Relatio Realis.

Actio.

11. Deze Kinderanneeming gheschiedt om Chzistus wil: omdat Chzistus de zelve niet alleen als Verlósser verdient heeft / *Gal.* 4: 5. Opdat hy die verlóssen zoude, opdat wy de anneeming tót kinderen verkrijghen zouden. Maar ook / als dooz 't gheloof nu toeghepast / de handt van deze vereening is. *Rom.* 8: 17: 29. Erfghenaamen Ghódts, en Medeerfghenaamen Christi. Den beelde zijns Zoons ghelijkvórmigh te zijn.

12. Want ghelijkerwijs Chzistus / in de Gechtvaerdighmaaking toeghepast wozdt / als een kleedt om onze zonden te bedekken: Zo wozdt hy in de Kinderanneeming toeghepast / als een Bzoeder / en Vózst van onze zaligheidt. *Heb.* 2: 10: 11: 12: 13. Veele kinderen. De overste Leidtman der zaligheidt. Hy die heilight en zy die gheheilight worden zijn alle uit een. Hy schaamt hem niet haar Broeders te noemen. Ziet daar ik, en de kinderen, die my Ghódt ghegheeven heeft.

13. Die toepassing en t'zamenvoeghing / is zo dicht / dat / schoon Chzistus eighentlijk Ghódts eenighe natuurlijke Zoon zy / en veel meer Ghódts eerstghebooren: nóchtans dooz die ghenade der Kinderanneeming / en ghemeenschap met Chzistus / alle de gheloovighen ook Ghódts eerstgheboozene ghenoemt werden. *Heb.* 12: 23. Ghy zijt ghekomen tót de alghemeene Verghadering en de Ghemeinte

der

er eerſtgheboorene, die in de Hemelen opghe-
chreeven zijn.

14. Waar uit ook blijkt/ dat de gheloobighe
er op een andere wijs Ghódts kinderen zijn/
ls Adam in de eerſte ſchepping gheweeſt is:
aant alhoewel Adam om die afhangendheidt/
elke hy van Ghódt ghehadt heeft/ te ghelijk
iet de ghelijkenis/ en dat evenbeeldt/ waar
a hy gheſchapen gheweeſt is/ overdraghte- *Metapho-*
k Ghódts Zoon heeft konnen ghenoemt *rice.*
orden: zo is hy nóchtans Ghódts Zoon
oor deze Ghódtgheheime t'zamenvoeghing
n ghemeenſchap met Chriſtus/ welke
Ghódts natuurlijke Zoon is/ niet ghe-
eeſt.

15. Hier uit ontſtaat dit derde onderſcheidt
ſſchen de Menſchelijke en Ghóddelijke
inderanneeming: want de Menſchelijke
inderanneeming is uit ghebreck/ en behoef-
enis van een natuurlijke Zoon inghevoert
heweeſt; maar de Ghóddelijke is uit gheeni-
he behoeftenis: maar uit een overvloedighe
oedtheidt/waar door de ghelijkenis des na-
uurlijken Zoons/ en ghódtgheheime t'za-
envoeghing met den zelven den anghenome-
e kinderen medeghedeelt wordt.

16. Die waerdigheidt/ welke deze Kinder-
nneeming met zich anbrengt/ overtreft niet
lleen der die ghemeene betrekking, waar *Relatio.*
oor Ghódt Vader van alle ſchepſel ghenoemt
ordt: maar ook die/ welke wy door den val
ehadt hebben: dewijl die zwak gheweeſt
; deze nu ten opzicht der bandt blijft in eeu-
igheidt. *Johan.* 8: 35. De dienſtknecht blijft
iet eeuwighlijk in het huis: de Zoon blijft er
euwighlijk.

17. Hierom worden de gheloobighe van
Ghódts en Chriſtus naam door een byzonder
echt/ en wijs afghenoemt. 1 *Johan.* 3: 1.
Ghelijk als Jakób/ Jozefs Zoonen tót
inderen anneemende/ heeft ghewilt dat zy
met

met zijn naam ghenoemt zouden worden. *Ghenes.* 48:5.

18. Hierom worden ook de Gheloovighe / ghelijk als in Ghódts huisghezin anghenomen / opdat zy zijn Huisghenooten zijn. *Gal.* 6:10. Dat is / opdat zy altijdt onder Ghódts Vaderlijke bescherming zijn / van hem door een ghedurighe opqueeking / opvoeding / en bewaaring / afhangende: ghelijk eertijdts by den Hebreeuwen de Kinderanneeming op gheen andere wijs dikwijls betuight gheweest is / dan door de opqueeking / en opvoeding der naaste namaaghen. *Heft.* 2:7.

19. By de waerdigheidt van Kinderen wort ook de staat van erfghenaamen t'zamen-ghevoeght. *Rom.* 8:17. Indien wy kinderen zijn, zo zijn wy ook erfghenaamen: dit erf nu / tót welk de gheloovighe anghenomen worden / is de eeuwighe ghelukzaligheidt: waarom de Kinderanneeming altemets in de Schriftuur die gheheele heerlijkheidt / welke den gheloovighen voorbereidt / en van haar in de Hemelen verwacht wordt / begrijpt. *Rom.* 8:23. Verwachtende de anneeming tót kinderen, naamelijk de verlóssing onzes lichaams.

20. De eeuwighe ghelukzaligheidt dan behoort tót de gheloovighen / en wordt an de zelve medeghedeelt / niet van de Rechtvaardigheidt om der zelver verdiensten / maar van die ghenade / waar door zy onder 't ghetal der kinderen anghenomen worden. *Gal.* 3:29. Indien ghy Christi zijt, zo zijt ghy dan Abrahams zaadt, en na de belóftenis erfghenaamen.

21. Hier uit heeft haar oorspronk een zeker dierde onderscheidt tusschen de Menschelijke en Ghóddelijke Kinderanneeming: want de Menschelijke Kinderanneeming wordt daar toe ghebórdent / dat de Zoon den Vader in de erfbezitting navólghe: maar de Ghóddelijke Kinderanneeming wordt niet ghebórdent tót navólghing / maar tót deelachtigheidt

eidt van het angheweezen erf : omdat en e Vader en des zelfs eerstgheboozen Zoon in euwigheidt leeben/ en alzo gheen navólghing helaaten.

22. Het eighen byvoegh van deze Kinderanneeming is de betuighing des Gheests / welke den gheloovighen ghegheeven wozdt/ waar dooz deze waerdigheidt te ghelijk met het erf/ welk daar uit te verwachten is / verzeghelt wozdt / en wozdt ghenoemt de Gheest der Kinderanneeming. *Rom.* 8: 15: 16: 23. *Gal.* 4: 6: 7. *Adjunctum.*

23. De Gheest nu wozdt den gheloovighen hezeidt medeghedeelt te wozden / niet omdat het gheloof dooz alle werking des Gheests haat / als zommighe onervaarene opneemen ; want de eerste wedergheboozte en beeering zelf wozdt opentlijk van Chzistus en H. Gheest toegheschzeeven. *Johan.* 3: 5: 6. Ghebooren uit Gheest : maar omdat alleen e gheloovende/na dat zy nu ghelooft hebben/ ie werking des H. Gheests/waar dooz zy/als en onderpandt van de toekomstighe erffenis/ erzeghelt wozden / ontfangen. *Epheſ.* 1: 13: 4. *en* 4: 30. *Gal.* 3: 14.

24. En hier uit ook blijkt ghenoegh/ dat de kerheidt der zaligheidt / niet eighentlijk het echtvaerdighmaakend gheloof / maar een ucht des gheloofs zy : dewijl d'Apóstel uitzukkelijk zeght / nadat ghy ghelooft hebt zijt hy verzeghelt gheworden. *Epheſ.* 1: 13.

25. De eerste vzucht der Kinderanneeming is die Chzistelijke vzyheidt / waar dooz alle heloovighe / als dooz een uit de handt lósnating / verlóst wozden van de dienstbaareidt der wet/ der zonde/ en der Wereldt. *Joh.* : 32: 36. Indien de Zoon u zal vry ghemaakt ebben , zo zult ghy waarlijk vry zijn. *Rom.* 6: 2. Van de zonde vry , en Ghóde dienstbaar hemaakt zijnde. *Gal.* 4: 26. Jeruſalem dat boen is, dat is vry , welk is onzer aller Moeder.

Heb.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Heb. 2: 15. Opdat hy verlóssen zoude alle de ghene, die met vrees des doodts door al haar leven der dienstbaarheidt onderworpen waaren.

26. De twede vrucht is/ dat de gheloovighe/ an Christus waerdigheidt deel hebbende/ ook door hem ghelijk als Profeeten / Priesters / en Koningen zijn. *Apoc.* 1: 6.

27. De derde vrucht is/ dat alle schepselen / en 't gheen door haar gheschiedt / óft der gheloovighen heerschappy / en rein ghebruik onderworpen worden. *Tit.* 1: 15. 1 *Cor.* 3: 21: 22. Óft het amt van dienstbaarheidt door haar bedienen/ ghelijk van de Enghelen bevestight wordt. *Heb.* 1: 15. óft strekken ten minsten t'haaren besten. *Rom.* 8: 28.

XXIX. Hoofdtstuk.

Van de Heilighmaaking.

Relativus. Dus is de betrekkighe verandering van der gheloovighen staat, in de

Realis. Rechtvaerdighmaaking en Kinderanneeming gheweest: vólght de zaaklijke, waar door die eerste gheopen-

Effectum. baart, en ten opzicht van de ghewróchten, ghelijk als in uitvoering ghebraght wordt.

Qualitas. 1. De zaaklijke verandering der staat is/ een verwisseling der Hoedaanigheden in den Mensch zelf ghemaakt. 2 *Cor.* 5: 17. Het oude is voorbygheghaan, ziet, het is alles nieuw gheworden.

Relatio. 2. Omdat zy nu niet in betrekking en in de reden gheleeghen is/ maar in een zaakelijke uitwerking/ daarom laat zy verscheidene trappen van beghinning / voortghang / en volmaaking

aaking toe. 2 *Cor.* 4: 16. De inwendighe Menſch
ordt vernieuwt van dagh tót dagh.

3. Deze verwiſſeling der Hoedanigheden ziet *Qualitas.*
t op het rechtvaerdigh en eerlijk ghoedt: en
ordt Heilighmaaking ghenoemt: óft op het
emakkelijk en verheerlijkend ghoedt en
ordt Heerlijkmaaking / ghenoemt. *Rom.* 6:
. Ghy hebt uwe vrucht tót heilighmaaking,
het einde het eeuwigh leven.

4. De Heilighmaaking is een zaakelijke *Realis.*
randering van den Menſch / van de laelijk-
idt der zonde tót de zuiverheidt van Ghódts
enbeeldt. *Epheſ.* 4: 22: 23: 24. Dat ghy zoudet
legghen, anghaande de voorighe wandeling,
e verdorven wordt door de begheerlijkheden
r verleiding. En dat ghy zoudet vernieuwt
orden in den gheeſt uws ghemoedts, en den
euwen Menſch andoen die na Ghódt gheſcha-
n is in rechtvaerdigheidt en heiligheidt.

5. Want ghelijkerwijs de gheloovighe door
Rechtvaerdighmaaking eighentlijk van de
affſchuldt der zonde verlóſt wordt / en het
en zich toegheweezen heeft; welks levens
aam ghelijk als bepaalt wordt in de Kinder-
neeming; zo wordt door de Heilighmaa-
ng de zelfde gheloovighe verlóſt van de
elijkheidt en ſmet der zonde / en wordt hem
rſtelt de zuiverheidt van Ghódts even-
eldt.

6. Want hier wordt door de Heilighmaa-
ng niet verſtaan de affſcheiding zelf van het
emeen ghebruik / en heiligh̃ing tót eenigh
zonder ghebruik / in welke zin dit woordt
eermaals in de Schriftuur ghenomen
ordt / ſomtijdts alleen een uiterlijke / ſom-
dts ook een innerlijke en kraftighe affſchei-
ng betekenende: want zo kan het uitghe-
kt worden tót de Roeping / óft die eerſte we-
rgheboorte / waar door het gheloof / als een
ghinſel van een nieuw leven medeghedeelt
ordt; in welken zin van het meeſte deel de
weder-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

wedergheboorte en Heilighmaaking pleeghen onder een ghesmolten te worden: maar 'er wordt die verandering des Menschen verstaan / waar door de gheloovighe de inhangende rechtvaerdigheidt / en heiligheidt / zich medeghedeelt heeft. 2 *Thess.* 2: 13. In heiligmaaking des Gheests.

6. Want dat de Heiligheidt een inhangende ghift der ghenade is / ghetuight Ghódt zelf openbaarlijk. *Jerem.* 31: 33. Ik zal mijne Wet in haar binnenste gheeven, en zal die in haar harte schrijven. *Ezech.* 36: 26: 27. Ik zal u een nieuw hart gheeven en zal eenen nieuwen gheest gheeven in 't binnenste van u.

8. Deze Heilighmaaking nu wordt onderscheiden van die verandering des Menschen / welke der roeping van den Mensch in het gheloof / en de bekeering eighen is / daar in / dat het gheloof daar niet eighentlijk anghemerkt wordt als een Hoedaanigheidt, maar in de betrekking tót Christus: nócht de Bekeering / als een verandering der ghesteltenis / want zo beduidt zy 't zelfde / als de Heilighmaaking: maar als een verandering van het voorneemen en opzet des ghemoedts. Hier nu wordt een zaakelijke verandering der Hoedaanigheden en ghesteltenissen anghemerkt.

Qualitas. *Relatio.* *Realis.*

9. Zy wordt een zaakelijke verandering ghenoemt / opdat zy onderscheiden werde niet alleen van de Rechtvaerdighmaaking / maar ook van die Heilighing / welke door instelling gheschiedt / als is de heilighing van den zevenden dagh / óft ook door betrekking des tekens, als is de heilighing der Hoofdtstóffen in de Sakramenten: óft eindelijk door openbaarmaaking, op welke wijs Ghódt zelf ghezeidt wordt van de Menschen gheheilight te worden. 1 *Petr.* 3: 15.

Relatio signi.

10. Zy is van den gheheelen Mensch / niet van een zeker deel. 1 *Thess.* 5: 23. En de Ghódt des

des vredes zelf heilighe u gheheel en al, en uwe gheheel oprechte Gheest, en Ziel, en Lichaam werde onberispelijk bewaart in de toekomste onzes Heeren Jesu Christi. Schoon het gheheel van den Mensch / óft dat gheheele / welk in den Mensch is / niet terstondt verandert werde.

11. Alhoewel nu de ghansche Mensch an deze ghenade deelachtigh zy / zo voeght zy nóchtans eerstelijk en voorneemelijk an de Ziel / en wordt namaals van de Ziel overgheleidt tót het Lichaam / voor zo veel het Lichaam daar toe bequaam is door dat ghehoorzaamend vermooghen, waar door het te ghelijk met de Ziel Ghódts wil onderworpen wordt. Zo ook in de Ziel voeght zy eerst en voorneemelijk an de wil / uit welke zy tót de overighe vermooghens na de órde der natuur overgheleidt wordt. *Deut.* 30: 6. De Heer uw Ghódt zal u hart besnijden, en het hart uwes zaadts: om den Heer uwen Ghódt lief te hebben met uw ghansch hart en met uw ghansche Ziel, opdat ghy leevet. *Rom.* 2: 29. De besnijdenis des harten. *Potentia obedientialis.*

12. Zy is een Verandering des Menschen van de zonde, opdat zy onderscheiden werde van die Heilighmaaking / welke is van een outer beneenigh teghenstrijdigh, ghelijk die gheweest is / welke Christus Menschelijke natuur toegheschreeven wordt / welke gheleidt wordt gheheilight / en heiligh ghemaakt / schoon zy nimmer met zonde bezoedelt gheweest is / zo lang het Christus natuur gheweest is. *Contrarium mere negativum.*

13. Het paalteken waar van is de laelijkheidt / verdorvenheidt / óft smet der zonde. 1 *Cor.* 7: 1. Laat ons ons zelven reinighen van alle besmetting des vleeschs en des Gheests, volindighende de Heilighmaaking in de vreeze Ghódts. *Terminus a quo.*

14. Het paalteken waar na toe, is de zuiver-

 Terminus ad quem.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

heidt van Ghódts evenbeeldt / welk ghezeidt wozdt ghemaakt óft herſchapen te wozden in weetenſchap, rechtvaerdigheidt en heiligheidt. *Epheſ.* 4: 24. Oft een ghelijkvórmigheidt met Ghódts Wet. *Jacob.* 1: 25. Een nieuwigheidt des levens. *Rom.* 6: 4. Een nieuw ſchepſel. 2 *Cor.* 5: 16. *Coloſ.* 6: 15. En de Ghóddelijke natuur. 2 *Petr.* 1: 4.

15. Het wozdt een nieuw en Ghóddelijk ſchepſel ghenoemt. 1. Omdat het niet voortghebzaght wozdt uit beghinſelen / welke ons van natuuren inzijn / ghelijk de heblijkheden van alle konſten voortghebzaght wozden / welke dooz ſneedigheidt en onderwijs verkreeghen wozden; maar uit een nieuw beghinſel des levens / van Ghódt ons in de roeping medeghedeelt. 2. Omdat het teenemaal van een ander ſlagh is / als te voozen onze natuurlijke ghesteltenis gheweeſt is. 3. Omdat het na zijn maat die opperſte volmaaktheidt / welke in Ghódt ghevonden wozdt / vertoont.

Habitus.

16. Van deze Heilighmaaking zijn twe trappen. De eene is in dit leven / welke in 't ghemeen kindſchap ghenoemt wozdt. 1 *Cor.* 13: 12: 11. *Epheſ.* 4: 14. 1 *Pet.* 2: 2. Omdat / ſchoon die verſcheidenheidt in dit leven ghevonden werde / dat / indien zommighe van de Heilighghemaakte met andere vergheleeken wozden / en met zich zelf op verſcheide tijden / dan te recht zommighe kinderen, en andere volwoſſene, terwijl zy hier leeven / ghenoemt wozden / *Heb.* 5: 13: 14. Zo is nóchtans die hooghſte trap / welke wy in dit leven bejaaghen / maar een beghinning van die beloofde en te verwachtene heiligheidt. De andere trap wozdt ghenoemt / De mannelijke en volkomene ouderdom. *Epheſ.* 4: 13. 1 *Cor.* 13: 11. *Phil.* 3: 12. Omdat in het toekomſtigh leven de beweeghing en voortghang der heilighmaaking ophoudt / en de ruſt en volkomenheidt alleen ghe-

ghevonden wozdt : Zo dat wy in dit leven meer eighentlyk ghezeidt wozden/ de Heiligh-maaking als heiligheidt / en in het toekom-stigh leven alleen de heiligheidt / en niet de Heilighmaaking te hebben.

17. De Heilighmaaking dan heeft twe deelen: het een ten opzicht van het paalteken waar van, welk ghenoemt wozdt Dooding: en het ander ten opzicht van het paalteken waar na toe, welk ghenoemt wozdt Leevendmaa-king en Wederopstanding. *Rom.* 8: 5: 6. *Termini a quo & ad quem.*

18. De Dooding is het eerste deel der Hei-ighmaaking / waar dooz de zonde verslonden wozdt. *Col.* 3: 3: 5. Ghy zijt ghestorven. Doo-let dan uwe leden, die op de aarde zijn.

19. De verdienstighe en voorbeeldighe oor-zaak van de zelve is Chzistus doodt. *Rom.* 6: : 6. Indien wy met hem een plant gheworden ijn in de ghelijkmaaking des doodts : dit wee-ende dat onze oude Mensch met hem ghekrui-ight is. *Causa meritoria, & exemplaris.*

20. De voorneemelijk werkende oorzaak is ie gheest van Ghódt / die de werkelyk heidt er doodt den gheloovighen mededeelt. *Rom.* : 13. Indien ghy door den Gheest de werkingen es lichaams doodet, zo zult ghy leeven. *Causa principaliter operans.*

21. De bedienende oorzaak is het gheloof elf. *Rom.* 6: 17. Ghy zijt nu van harten ghehoor-aam gheworden den voorbeelde der leer, tót et welk ghy overghegheeven zijt. *Causa administrans.*

22. Uit deze Dooding vólght in alle de hei-ighghemaakte een verloochening van zich elf en de Wereldt. *Luc.* 9: 23. *Gal.* 6: 14.

23. Hier uit ontstaat dat inwendigh on-erscheidt / welk 'er is tusschen de zonde / die n de gheloovighen blijft / en die / welke in ndere blijft: in andere is de zonde heerschend/ vermooghend / en opperghebiedend / in de gheloovighe / ghebzooken / t'onderghebzaght/ n ghedoodt.

24. De Leevendmaaking is het twede deel

der Heilighmaaking / waar dooz Ghódts evenbeeldt óft leven in den Mensch herstelt wozdt. *Col* 3: 10. *Ephes.* 4: 24. *Rom.* 12: 2. Anghedaan hebbende den nieuwen Mensch. Wordt verandert door de vernieuwing uws ghemoedts.

Causa exemplaris.

25. De Voorbeeldighe oorzaak van de zelve is Chzistus Opstanding. *Col.* 3: 1: 2. Ghy zijt met Christo opghewekt.

Causa principaliter operans.

26. De voorneemelijk werkende oorzaak is Ghódts Gheest / die Chzistus van den dooden opghewekt heeft. *Rom.* 8: 11. Indien de Gheest des ghenen, die Jesum uit den dooden opghewekt heeft, in u woont.

Causa administrans.

27. De bedienende oorzaak is het Gheloof. *Gal.* 2: 20. t'Ghene ik nu in het vleesch leve, dat leef ik door het gheloof des Zoons Ghódts.

28. Uit deze Leevendmaaking ontspzuit in de heilighghemaakte een vaste verbintenis van zich zelven / waar dooz zy zich Ghóde en Chzistus gheheel toewijen. 2 *Cor.* 8: 5. Zy ghaven haar zelven an den Heer.

Forma.

29. Dewijl deze Heilighmaaking / terwijl wy hier / als kinderen leeven / onvolmaakt is / daarom wozden alle de gheloovighe / ghelijk als met een dubbele vórm, bevózmt / de zonde en ghenade: want de volmaaktheidt der Heilighmaaking wozdt in dit leven niet ghevonden / ten zy in de dzoomen van zomnighe krankzinnighe. 1 *Joh.* 1: 8. Indien wy zegghen dat wy gheen zonde hebben, zo verleiden wy ons zelven, en de waarheidt is in ons niet. Na de volmaaktheidt nóchtans trachten alle waarlijk heilighghemaakte. *Matt.* 5: 48. 1 *Cor.* 13: 11. 2 *Petr.* 3: 18.

30. De zonde / welke in de Heilighghemaakte overblijft / óft het verdozven deel / wozdt in de Schzijftuur ghenoemt / de oude Mensch, de uitwendighe Mensch, de leden en 't lichaam der zonde. De ghenade / óft het vernieuwdt deel wozdt ghenoemt / de nieuwe Mensch, gheest, ghemoedt, enz.

31. Hier

31. Hier uit vólghen twe dingen. 1. Een gheeſtelijke oorlogh / welke tuſſchen deze deelen ghedurigh gheboert wordt. *Gal.* 5:17. Want het vleeſch begheert teghen den Gheeſt, en de Gheeſt teghen het vleeſch: en deze ſtaan teghen elkander. 2. Een daaghelijkſche vernieuwing der Bekeering.

32. Dat vleeſch / welk in de wedergheboorene overblijft / is niet alleen in de ghroeyinghe en ghevoeghe begheerte / maar ook in de wil en reden zelf. 1 *Theſſ.* 5:23.

33. Dit vleeſch óft deze begheerlijkheidt heeft een waare en eighene reden van zonde in de wedergheboorene zelf. *Rom.* 7.

34. Met dit vleeſch worden ook de beſte werken der Heilighen beſmet / zo dat zy eenighe vergheeving van doen hebben.

35. De ghoede werken nóchtans der wedergheboorene zijn gheen zonden / maar met zonde bezoedelt te noemen.

36. Deze bezoedeling der ghoede werken maakt (om de Rechtvaerdighmaaking) niet / óf zy worden evenwel tót pryys van Ghódt anghenomen.

37. Die ſtrijdt / welke in de Ghóddelooze ghevonden wordt / tuſſchen het gheweeten en de wil / is gheen worſteling van den gheeſt teghen het vleeſch / maar van het vreezend vleeſch teghen het begheerend vleeſch.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

XXX. Hoofdtstuk.

Van de Heerlijkmaaking.

In het voorghaande Hoofdtstuk is gheweest de Heilighmaaking, het eene deel van de Verwisseling der Hoedaanigheden, welke op het rechtvaerdigh een eerlijk Ghoedt zagh: vólght het ander de Heerlijkmaaking, welke op het ghemakkelijk en verheerlijkend ghoedt ziet.

Qualitas.

Realis.

1. De Heerlijkmaaking is een zaakelijke Verandering des Menschen / van de ellende óft straf der zonde tót de eeuwighe ghelukzaligheidt. *Rom.* 8: 30. Die hy gherechtvaerdight heeft, deze heeft hy ook verheerlijkt.

Virtualis.

2. Zy wordt een zaakelijke Verandering ghenoemt / op dat zy onderscheiden werde van die ghelukzaligheidt / welke óft alleen kraftelijk is in de Verkiezing / Hoeping / Gherechtvaerdighmaaking en Kinderanneeming / óft bekendtmaakende in de heilighe werken. *Rom.* 4: 6. David spreekt den Mensch zaligh, welken Ghódt de rechtvaerdigheidt toerekent zonder werken. *Psalm* 65: 5. Welzaligh is hy dien ghy verkiest, en doet naderen dat hy woone in uwe voorhóven. *Matt.* 5: 3. Zaligh zijn de arme van Gheest.

Terminus a quo.

3. Ten opzicht van het paalteken waar van, welk de ellende óft straf der zonde is / wordt zy verlósting ghenoemt. 1 *Cor.* 1: 30. *Ephes.* 1: 14. *Gal.* 3: 13. *Heb.* 2: 14: 15.

4. Deze Verlossing is een zaakelijke bevryding van de quaaden der straf: welke in der daadt niets anders is / dan de uitboering van het

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

het Slôtvonnis der Rechtvaerdighmaaking. Want in de Rechtvaerdighmaaking / ghelijk wy ghevoordeelt worden rechtvaerdigh / zo worden wy toeghevoordeelt an't leven. En nu maakt de Heerlijkmaaking dat toeghevoordeelde / en uitghesproken leven door een zaaklijke mededeeling in der daadt en in bezitting het onze. *Realis. Actus.*

5. Zaaklijk wordt zy ghezeidt / opdat zy van die Verlóssing onderscheiden werde / welke is in de betaaling van de prijs der verlóssing / en in des zelfs toepassing tót rechtvaerdighmaaken / waar van ghewagh ghemaakt wordt. *Ephes.* 1: 7. *Colos.* 1: 14.

6. In de Schriftuur pleeght zy ook ghenoemt te worden / bevrijding en bewaaring voor Ghódts toorn / van de doodt en het rijk der duisternis.

7. Ten opzicht van het paalteken waar na toe wordt zy ghenoemt / zalighmaaking, zeghening, eeuwigh leven, heerlijkheidt, heerlijkmaaking, het Koninkrijk onzes Heeren en zalighmaakers Jesu Christi, en de onsterffelijke erffenis. *Ephes.* 1: 3. *Johan.* 3: 36. *en* 6: 47. 2 *Pet.* 1: 3: 11. 1 *Pet.* 1: 4. *en* 5: 10. *Terminus ad quem.*

8. De eerste trap van deze beghonnene Heerlijkmaaking is de anbaerding en het ghevoel van Ghódts liefde / uit de vereening / en ghemeenschap / welke de ghelóovighe met hem hebben / in Christus uitblinkende. *Rom.* 5: 5. De liefde Ghódts is uitghestort in onze harten door den H. Gheest, die ons is ghegheeven.

9. Hier uit spruit / ghelijk als een zekere vriendtschap tusschen Ghódt / Christus / en de ghelóovighen. *Johan.* 15: 15. Ik heb u vrienden ghenoemt, want al wat ik van mijnen Vader ghehoort heb, dat heb ik u bekent ghemaakt. *Jacob.* 2: 27. Abraham is een vriendt Ghódts ghenaamt gheweest.

10. De twede trap is een onghetwijffelde

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

hoop/ en verwachting der ghenieting van alle die ghoederen / welke Ghódt den zijnen voorbereidt heeft. *Rom.* 5: 2. Wy roemen in de hoop der heerlijkheidt Ghódts.

11. Hier van daan is de vryheidt van tót Ghódt te ghaan met vertrouwen. *Epheſ.* 2: 18: *en* 3: 12. *Heb.* 10: 22.

12. Hier toe behoort ook de zekerheidt en der volharding/ en der zaligheidt. *Rom.* 8: 38.

13. Want deze zekerheidt ten opzicht der zaak zelf/ welke zekerheidt des voorwerps ghenoemt wordt / is allen waaren gheloovighen verzeghelt : maar ten opzicht van des zelfs ghewaarwording / welke zekerheidt des onderwerps ghenoemt wordt / is zy allen niet altijdt teghenwoordigh : Zy kan nochtans van yder een zonder byzonderlijke openbaaring verkreeghen worden / en moet ook van allen ghezocht worden: zo dat dit zeker vertrouwen/ recht ghegrondt zijnde / niets met de waanvermoeding ghemeens heeft.

Objectum.

Subjectum.

14. Deze zekerheidt wordt ghegrondt en den gheloovighen bekrachtight door het woordt / de zeghelen / de eeden / en het onderpandt van Ghódt zelf. *Heb.* 6: 17. Ghódt willende den Erfghenaamen der belóftenis overvloedelijker bewijzen de onveranderlijkheidt zijns raadts, is met een eedt daar tuſschen ghekomen. Opdat wy door twe onveranderlijke dingen, een ſterke vertroosting zouden hebben. *Epheſ.* 1: 13. Ghy zijt verzeghelt gheworden met den H. Gheeſt der belófte : die het onderpandt is van onze erfenis.

15. Die waarheidt wordt ghevat / en ons zeker ghemaakt. 1. Door een zeker gheeſtelijk gheboel/ waar door Ghódts ghenade / nu teghenwoordigh / den gheloovighen haar teghenwoordigheidt openbaar / en baarblijkelijk maakt. 11. Dit de ghaaf van onderſcheiding/ waar door de gheloovighe de waare ghenade van des zelfs in 't ruigh ontwerpen ſchijn onder-

onderscheiden. III. Dooz de redeneering/ en het ghetuighnis des gheweetens / waar dooz niet min de ghenade en zaligheidt den gheloobighen/ als de zonde en doodt den ongheloobighen verzeghelt wozdt. IV. Ghódts Gheest zelf bekrachtight den gheloobighen alle deze wijzen van ghewaarwozden zodaanigh / dat zy een zelfde zekerheidt met het gheloof hebben. *Rom.* 8: 16. De zelve Gheest ghetuight met onzen gheest, dat wy kinderen Ghódts zijn. 1 *Cor.* 2: 12. Wy hebben ontfangen den gheest, die uit Ghódt is: opdat wy zouden weeten de dingen, die ons van Ghódt gheschonken zijn. 2 *Cor.* 13: 5. Onderzoekt u zelve óf ghy in't gheloof zijt; beproeft u zelven. 1 *Joh.* 4: 16. Wy hebben ghekent en ghelooft de liefde, die Ghódt tót ons heeft.

16. Deze zekerheidt vólght uit de ghevoeling des gheloófs en der bekeering / wanneer Ghódts ghenadigh verbondt te recht verstaan wozdt. 2 *Cor.* 13: 5.

17. Indien een van deze beide af zy / wozdt deze zekerheidt ten opzicht der ghevoeling weghghenomen / zo dat hy / welke de belofte des verbondts ter deegh verstaat / niet zeker kan zijn van zijn zaligheidt / ten zy hy ook in zich ghevoele het waar gheloof en de waare bekeering: nócht kan hy/die zich zelven waarlijk te ghelooven en bekeert te zijn ghevoelt / zeker zijn van de volharding / en zaligheidt / ten zy hy ook uit het verbondt verstaa / dat Ghódt de gheloovende en bekeerde ten einde toe mooghendlijk zal bewaaren.

18. De zekerheidt dan der zaligheidt wozdt van gheen andere/ nócht anders ghevoelt/ als van die / welke te ghelijk met het gheloof een ghoedt gheweeten behouden / en dat terwijl zy het zelve behouden zonder eenighe zwaarer wondt/welke haar van de zonden ghegheeven wozdt / die het gheweeten pleeghen te verwoesten.

19. Hierom na dat het Gheloof / en ghoedt

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

gheweeten in de Menschen óft sterk óft flaauw is / neemt ook deze zekerheidt óft toe óft af. *Psalm.* 51.

20. Die dan zonder eenigh ghevoel / óft zórgh van gheloof en bekeering de zaligheidt zekerlijk hoopen / hoopen met waanbermoeding / en berghaan al hoopende.

21. Uit deze zekerheidt spruit vertroosting, vrede en onuitspreekelijke vreughdt. *Rom.* 5: 2: 3. 1 *Petr.* 1: 8. *Rom.* 4: 17. 2 *Cor.* 1: 5. Welke zijn de eerstelingen der Heerlijkheidt. *Rom.* 8: 23.

Synec doche 22. De vertroosting is een verlichting van de onderdrukkende vrees en smart. 2 *Cor.* 1: 4. Zy beghrijpt nochtans somtijdts door Vervanging de gheheele beghonnene zaligheidt. *Col.* 2: 2.

23. De vrede is een gherustheidt des ghemoedts / welke ontstaat / ten deel uit de verlóssing van 't quaadt / en ten deel uit de teghenwoordigheidt / óft hoop der teghenstrijdighe ghoeden. *Phil.* 4: 7.

24. Wanneer zy in de Apóstelijke ghroetenissen by de ghenade ghevoeght wordt / dan beteken zy alle die gheluckigheidt / welke den gheloovighen van Ghódts ghunst medeghedeelt wordt.

25. De vreughdt is dat vermaak / het welk uit die t'zamenvoeghing en ghemeenschap van 't opperste ghoedt ghesmaakt wordt. *Luc.* 10: 20.

26. Hierom wordt het eeuwigh leven zelf / vreughdt ghenoemt. *Matt.* 25: 21. *Johan.* 15: 11.

27. De derde trap is in de deelachtigheidt van de gheestelijke ghoederen der ghenade / met overvloedt en uitvloependheidt. *Col.* 2: 2: 7: 10. Tót allen rijkdom der volle verzekerdheidt des verstandts. Overvloedigh in gheloof. Volmaakt.

28. Hierom wordt de overvloedt der ghena-

de

de een vreeden inghank tót Ghódts Koninkrijk ghezeidt te verschaffen. 2 *Pet.* 1: 8: 11.

29. De vierde trap is in de onderbinding van Ghódts ghoedertierenheidt en mildaadigheidt. *Psalm* 31: 20. O hoe ghroot is uw ghoedt, dat ghy weghgheleght hebt voor den ghenen, die u vreezen. *Psalm.* 65: 5. Wy zullen verzadight worden met het ghoedt van uw huis, met het heilighe van uw Paleys.

30. Hier toe behoort die Vaderlijke voorzienigheidt van Ghódt / die den gheloovighen altijdt ten besten waakt / ghelijk den Ghóddeloozen ten quaaden / ten welkers opzicht in de Schrifture ghezeidt wordt / dat Ghódts ghoede handt over de zijne is. *Nehem.* 2: 8.

31. Hierom medewerken alle dingen den ghenen / die Ghódt liefhebben / ten ghoede. *Rom.* 8: 28.

32. Uit het ghevoel van alle deze dingen worden de gheloovighe in Ghódts liefde ghewortelt / en ghegrondt. *Epheſ.* 3: 17.

33. De volmaakte Heerlijkmaaking / is inde weghneeming van alle onvolmaaktheidt van de Ziel en het Lichaam / en de mededeeling van alle volmaaktheidt.

34. Deze wordt der Ziel onmiddelijk na de scheiding der zelve van het Lichaam verleent / 2 *Cor.* 5: 1. *Phil.* 1: 23. *Heb.* 12: 23. Maar der Ziel en den Lichaame ghezamendlijk wordt zy na óyde niet verleent voor die laatste dagh / waar in te ghelijk alle gheloovighe in Chrijstus volmaakt zullen zijn. *Epheſ.* 4: 13. *Phil.* 3: 20: 21.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

XXXI. HOOFDTSTUK.

Van de Kerk Ghódtgheheimlijk anghemerkt.

Tót hier toe van de Toepaſſing der verlóſſing in zich anghemerkt: vólght, het Onderwerp an 't welk, en de wijs waar op deze Toepaſſing gheſchiedt.

Subjectum. 1. HEt Onderwerp is de Kerk/ *Epheſ.* 5: 25: 26: 27. Chriſtus heeft de Ghemeinte lief ghehadt, en hem zelven voor haar overghegheeven; opdat hy ze heilighen zoude, haar ghereinight hebbende met het badt des waters door het woordt: Opdat hy ze hem zelven zoude heerlijk voorſtellen, een ghemeinte, die gheen vlek nócht rimpel heeft, óft iet dierghelijks, maar dat zy zoude heiligh zijn en onberiſpelijk. Waarom de verkiezing/ verlóſſing/ roeping/ rechtvaardighmaaking/ kinderanneeming/ heilighmaaking en heerlijkmaaking/ op het zelve Onderwerp, dat is/ op de zelve bysondere Menſchen/ die de Kerk ſtellen/ in haar eighenſchap zien. *Joh.* 17: 9: 10: 11. Ik bid voor haar, ik bid niet voor de Wereldt, maar voor de ghene die ghy my ghegheeven hebt, want zy zijn uwe. *Rom.* 8: 29: 30. Want die hy te vooren ghekent heeft, die heeft hy ook te vooren verórdineert, enz.

2. De Kerk nóchtans heeft zo de reden van een Onderwerp, ten opzicht van deze Toepaſſing/ dat zy ook een ghewrócht van de zelfde Toepaſſing zy: Want eerſt is in der daadt de Kerk niet/ en wordt namaals der Vereeninge en Ghemeenſchap met Chriſtus deelachtigh: maar omdat zy met Chriſtus vereent wordt/ daarom is zy Chriſtus Kerk.

Effectum. Actus.

3. En dit is de reden/ waarom wy de natuur van de Kerk hebben konnen nócht verklaaren nócht verſtaan/ ten zy eerſt verklaart en verſtaan

staan zijnde die dingen / welke tót Chzistus Toepassing hoozen.

4. De uitverkoozene/ aleer zy Chzistus inzhelyft wozden/zijn in zich niet anders van de Kerk / als dat vermooghen, welk op zijn tijdt zekerlijk tót der daadt zal komen / om Ghódts oozneemen / en des zelfs verdzagh met Chzistus/waar dooz dat verschoovenvermooghen, welk alle Menschen gemeen is/ten opzicht der Uitverkoozene/ in Ghódt zekerlijk bepaalt is. *Potentia. Actus. Potentia remota.*

5. Die dan onder de Rechtzinnighe, welke de Kerk uitbeelden een Verghadering der uitverkoozene / óft verstaan dooz uitverkoozene / de hólgens de verkiezing gheroepene/ óft beelden niet alleen de Kerk uit / dooz zo veel zy in der daad is/maar ook dooz zo veel zy toekomstig is. *Orthodoxus*

6. Dat eerste / welk de Kerk in der daadt stelt/ is de Roeping: waar van zy ook en haar naam en haar uitbeelding kryght. *Definitio.*

7. Want de Kerk is een verghadering van gheroepene Menschen. 1 *Cor.* 1: 24. *met* 10: 32. Die gheroepen zijn, beide Jooden en Ghrieken. Den Jooden, en Ghrieken en der Ghemeinte Ghódts. Ondat nu het paalteken der roeping het Gheloof/en een werk van 't Gheloof de inlyving in Chzistus is / en deze vereening met Chzistus een ghemeenschap met zich inbzengt; hierom wozdt zy teenemaal in de zelfde zin uitghebeeldt: een verghadering der Gheloovighen: een verghadering van die / welke in Chzistus zijn: en een verghadering van die/ welke ghemeenschap met Chzistus hebben. *Terminus.*

8. Ghelijkerwijs nu het Gheloof zo op Chzistus ziet / dat het dooz Chzistus ook op Ghódt ziet: zo wozdt ook die Kerk/ welke dooz het gheloof in weezen is/ en tót Chzistus/ als het hoofdt / en dooz Chzistus tót Ghódt betrokken: waarom de Kerk ghenoemt wozdt Christus Lichaam, (*Col.* 1: 24. En ook Ghódts ghemeinte, 1 *Cor.* 10: 23. Christus Koninkrijk. *Col.* 1: 13. en Ghódts Koninkrijk. *Rom.* 14: 17.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

9. Een Verghadering woꝛdt zy ghenoemt / omdat zy in een t'zamenghevoeghde veelheidt / óft ghemeenheidt van veelen eighentlijk beſtaat / niet in een eenigh gheroepen: waarom zy ghenoemt woꝛdt. *Epheſ.* 4: 16. Een lichaam t'zamenghevoeght, en t'zamen vaſt ghemaakt uit verſcheide leden. En om de zelfde reden woꝛdt zy dikwijls in de Schꝛiftuur ghenoemt / een Huis, Huiſghezin, Staat, Koningrijk, kudde, enz.

10. Tót de Menſchen woꝛdt deze verghadering inghetrokken: omdat de ghoede Engelen / hoewel zy 't eenighen opzicht tót de Kerk behoꝛen / om die vereening welke zy met Chꝛiſtus hebben / en de van hem medeghedeelde ghenade van bewaaring; zo zijn zy nochtans gheen ghelijkaardighe leden der verlóſte Kerk. *Homogeneus.*

Forma. 11. De vórm óft ſtellende oorzaak van deze *Cauſa.* Kerk / is noodtzaakelijk iet zodaanighs / welk ebenzeer in alle gheroepene ghevonden woꝛdt: *Relatio.* dit nu kan niet anders zijn als een betrekking: en gheenighe betrekking heeft die kracht behalven die / welke in de eerſte en innerlijkſte gheneeghenheidt tót Chꝛiſtus gheleeghen is: zodaanighe nu woꝛdt in den Menſch gheenighe ghegheeven behalven het Gheloof; het Gheloof dan is de vórm der Kerk.

12. Want het Gheloof als in yder gheloo- *Diſtributive.* vigh verdeeldighlijk zijnde / is de vorm der gheroepene: maar in allen verzamendlijk anghemerkt is de verghadering der gheroepene / dat *Collective.* is / de vórm der Kerk.

13. Want de zelfde gheloovighe Menſchen / welke voꝛ zo veel zy hoofdt voꝛ hoofdt verdeeldighlijk anghemerkt woꝛden Ghódts gheroepene zijn / zijn Ghódts Kerk ook / voꝛ zo veel zy te zamen / óft verzamendlijk anghemerkt woꝛden in een verghadering.

14. Hierom behoꝛen alle die belóften van Ghódt / welke in de Schꝛiftuur an de Kerk ghe-

ghedaan zijn / en weezendlijke zegheningen in zich beghrijpen / ook tót ieder gheloovigh.

15. Deze Betrekking is zo inwendigh / dat na des zelfs opzicht niet alleen Christus van de Kerk zy / en de Kerk van Christus. *Cor.* 2:16. Maar ook Christus in de Kerk / en de Kerk in Christus zy. *Johan.* 15:4. 1 *Johan.* 3:24. Zo dat de Kerk ghodtgheheimelijk Christus. 1 *Cor.* 12:12. en Christus vervulling. *Ephes.* 1:23. ghenoemt werde. *Relatio.*

16. Hierom wordt de Kerk overdrachtelijk ghenoemt de Bruidt en Christus de Bruideghom: de Kerk de Stadt en Christus de Koning: de Kerk het Huis, en Christus de Vader des Huisghezins: de Kerk de Ranken, en Christus de Wijnstók: de Kerk eindelijk het Lichaam, en Christus het Hoofdt. *Metaphorice.*

17. Met deze verghelijkingen nu wordt niet alleen de vereening en ghemeenschap / welke tusschen Christus en de Kerk komt: maar ook het opzicht der órde / waar door Christus an de Kerk het beghinsel van alle waerdigheidt / leven / kracht / en volmaaktheidt is / betekent.

18. Deze Kerk is door een Ghódtgheheime wijs een / niet in gheslacht, maar als een laeghste ghedaante óft ondeeligh: omdat zy gheenighe eighentlijk ghezeide ghedaantens heeft. *Genus. Species. Individuum.*

19. Zy wordt dan Alghemeen ghenoemt / niet voor zo veel alghemeen een gheslacht óft iets alghemeens betekent / maar voor zo veel het te kennen gheeft iets gheheelijk alghemeen (als wanneer men zeght de gheheele Wereldt) omdat zy de gheloovighen van alle vólkeren / van alle plaatsen en alle tijden bevat.

20. Gheenigh deel dan der Kerk kan waarlijk Alghemeen ghenoemt worden / ten zy voor zo veel het dat gheloof / welk het gheloof van de Alghemeene Kerk is / belijdt: in-

wel-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

welken zin de Oude niet alleen dat deel der Kerk/ welk te Romen gheweest is / maar ook andere Alghemeen ghenoemt hebben. Ghelijk als onze Kerk van Franeker met recht alghemeen ghenoemt kan worden / voor zo veel zy dat gheloof / welk van de alghemeene Kerk is/ belijdt.

21. In leden wordt de Kerk verdeelt volghens de trappen van ghemeenschap / welke zy met Christus heeft / ten welkers opzicht zy ghenoemt wordt / oft strijdende / oft zeghepraalende.

22. De strijdende Kerk is / welke alleen an een beghonnene ghemeenschap deelachtigh is: en voor zo veel noch worstelt met de vyanden in dit worstelpark der Wereldt. 1 *Cor.* 13: 9: 12. Wy kennen ten deele, en wy profeteeren ten deele. Wy zien nu door een spiegel in een duistere reden. 2 *Cor.* 10: 4. De wapenen onzes krijghs. *Ephes.* 6: 12: 13. Wy hebben den strijdt, daarom neemt an de gheheele wapenrusting Ghódts.

23. De zeghepraalende Kerk is / welke nu volkomen is. *Ephes.* 4: 13. Tót dat wy alle zullen komen tót eenen volkomen Man, tót de maate der ghroote der volheidt Christi. 1 *Cor.* 15. Na dat ghekomen zal zijn 't gheen gheopenbaart is.

24. De strijdende Kerk is en onzienlijk / en zienlijk : te weeten met het ghezicht / oft de uiterlijke zin.

25. Deze onderscheiding nu is niet van een ghestacht in zijn ghedaanten, ghelijk als óf de eene Kerk zienlijk en de andere onzienlijk waare : nócht van een gheheel in zijn leden / ghelijk als óf het een deel der Kerk zienlijk / en het ander onzienlijk waar : maar een onderscheiding van byvoeghen deg zelfden onderwerps, omdat de onzienlijkheidt een andoening is oft wijs der Kerk/ten opzicht der weezendlijke en inwendighe vórm: de zienlijkheidt een andoening en wijs der Kerk / ten opzicht der toevallighe, en uitwendighe vórm.

Genus. *Species.* *Adjunctum.* *Subjectum.* *Affectio.* *Forma.* *Accidentalis.*

26. De

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

26. De weezendlijkе vórm is onzienlijk: om- dat het/ en een betrekking, welke in de zinnen niet inloopt / en ook een gheestelijke is / en alzo het verschooven van de zinnen / als veel andere betrekkingen. *Relatio.*

27. De toevallighe vórm is zienlijk : om- dat zy niet anders is / dan een uiterlijke be- lijdenis van 't inwendigh gheloof / wel- te met de zinnen lichtelijk ghevat kan wor- den. *Forma accidentalis.*

28. Deze zienlijke belijdenis / is die zienlij- te ghemeenschap der Heiligher/ welke zy met Chzistus onder zich hebben.

29. Van de ghemeenschap met Chzistus zijn die daaden zienlijk/ waar door zy zich voor Ghódt in Chzistus stellen / om des zelfs ze- ghening te ontfangen / en om der zelver eer jem toe te schrijven. *Actus.*

30. Van de ghemeenschap onder zich zijn alle die daaden, waar door de een den anderen pracht onderling ghoedt te doen; maar voor- neemlijk die/ welke reghelrecht strekken om daar ghemeenschap met Ghódt in Chzistus te bevorderen.

31. Veel daaden van deze laatste slagh moet men ook oeffenen jeghens die / welke nóch ghеen leden der Kerk zijn : omdat men oor- deelen moet dat zy daar toe door eenigh ver- nooghen behooren. *Potentia.*

32. Deze Kerk/ door zo veel zy in zich zien- lijk is ten opzicht van andere / en in vergle- lijking/ wordt ook onderscheiden in klaarblij- ende/ en schuilende.

33. De klaarblijkende is / wanneer 't ghe- al ghrooter en de belijdenis bzper / en open- baarer is.

34. De Schuilende / wanneer het ghetal kleener / en de belijdenis min openlijk is: welk plagh te ghеschieden / om in zwang ghaande ketterpen/verbólghingen/ en Ghód- deloose zeden.

35. Ten

35. Ten zelfden opzicht is de Kerk ook zuiverer / en onzuiverer / na dat de belijdenis volmaakter óft onvolmaakter is.

36. Deze Belijdenis nu hangt niet alleen van de bekentenis / en de prediking des woordts / maar ook van des zelfs annéeming / en Ghódtsdienstighe ghehoorzaamheidt.

37. Alhoewel nu de Kerk an dusdaanighe veranderingen onderheevigh zy / en yder deel der Wereldt verlaaten kan ; zo heeft zy nimmermeer gheheelijk wegh gheweest / óft zal wegh zijn / van het beghin van des zelfs verzameling af / tót het eindt der Wereldt toe.

38. Want Chzistus moet zijn rijk ghedurighlijk hebben in 't midden van zijn vyanden / tót dat hy zijne vyanden ghemaakt zal hebben tót een voetbank zijner voeten.

39. Ja dat meer is / de Kerk heeft nooit teenemaal opgheholden zienlijk te zijn. Want schoon de Kerk somtijdts naauwlijks erghens zo zuiver te zien is / dat daar toe iemandt zijn toeblucht kan neemen in ghemeenschap van de zelfde dienst in alles : zo is de Kerk nóchtans eenighsins zienlijk / in die onzuiverheidt zelfs der dienst en belijdenis.

XXXII. Hoofdtstuk.

Van de Opgherichte Kerk.

1. De Kerk / welke op de aarde leeft / hoewel zy gheheel niet te ghelijk zienlijk is / is nóchtans zienlijk in haar deelen / zo wel ghescheidendlijk in des zelfs byzondere Leden / als ook ghezamendlijk in de Verghaderingen / en verzamelingen.

2. De eerste zienlijkheidt is door de persoonlijke belijdenis der Menschen / welke de Kerk niet

niet eenvoudighlijk zienlijk / maar in zommighe leden / óft zommighe leden zienlijk maakt / schoon de Kerk zelf in zich / óft haar heeligheid aat in de zelfde plaats niet zienlijk zy. *Act.* 19: 1. Paulus quam tót Epheſen, alwaar hy eenighe Diſcipelen ghevonden heeft. *Integralis.*

3. Die zienlijkheidt welke in onderſcheidene verghaderingen en verzamelingen is / maakt de Kerk niet alleen zienlijk / maar ſtelt ten opzicht van de uitwendighe vórm zo veel zienlijke Kerken / als 'er onderſcheidene verzamelingen zijn. *Apoc.* 1: 31. Zeven Ghemeinten. 1. *Cor.* 8: 1: 18. De Ghemeinten van Macedonien: Alle de Ghemeinten. *Formæ.*

4. Want deze verzamelingen zijn ghelijk als ghelijkaartighe deelen van de Alghemeene Kerk / en zijn alzo an de naam en natuur van de zelve deelachtigh. *Similaria.*

5. Een byzondere Kerk dan / ten opzicht van die ghemeene natuur / welke in alle byzondere Kerken ghevonden wordt / is een ghedaante van de Kerk in 't ghemeen; ten opzicht van de Alghemeene Kerk / welke de reden van een heel heeft / is zy een lidt / uit de t'zamenhooping van verſcheidene byzondere leden t'zamenghezet / en is alzo ten opzicht der zelve ook een heel. *Species.*

6. Dusdaanigh een byzondere verzameling óft Kerk / is een ghezelſchap van gheloovighen / door een byzondere bandt onderzich t'zamenghevoeght / om de ghemeenſchap der Heiligen volſtandighlijk onder zich te oeffenen.

7. Zy is een ghezelſchap van Gheloovighen, omdat dat zelfde in de belijdenis een zienlijke Kerk ſtelt / welk door zijn inwendighe en zaakelijke natuur een ghódtgheheime Kerk ſtelt / dat is het Gheloof. *Realis.*

8. Omdat nu het waare Gheloof by zich ghevoeght heeft de heiligheidt / welke het krafteliik werkt. *Act.* 15: 9. En alzo de belijde-

denis des waaren gheloofs niet gheſcheiden kan worden van de belijdenis der heiligheidt/ daarom wordt de Kerk ononderſcheidelijk/ en in den zelfden zin ghenoemt een ghezelſchap van Gheloovighen / en een ghezelſchap van heilighen. *Epheſ.* 1:1. Den heilighen, die te Epheſen zijn, en den gheloovighen in Chriſto Jeſu. 1 *Cor.* 1:2. vergheleeken met. 2 *Cor.* 1:1. *Rom.* 1:7. *Coloſ.* 1:2.

9. Hierom worden ook de zienlijke en byzondere Kerken/ ten opzicht van dit Gheloof/ welk zy belijden / te recht ghezeidt / in Ghodt den Vader / en den Heer Jeſus Chriſtus te zijn. 1 *Theſſ* 1:1. 2 *Theſſ.* 1:1.

10. Het is ook op 't hooghſt waarſchijnlijk/ dat er gheenighe zodaanighe byzondere Kerk is / in welke de belijdenis van het waare gheloof bloeyt/ óf in de zelve worden ook zommighe waarlijk gheloovighe ghevonden.

11. Die nu / welke alleen door belijdenis gheloovighe zijn/ terwijl zy in dat ghezelſchap verblijven / zijn leden van die Kerk / als ook van de Alghemeene Kerk / ten opzicht der uiterlijke ſtaat alleen / niet ten opzicht van de innerlijke en weezendlijke. 1 *Johan.* 2:19. Zy zijn uit ons uitgheghaan, maar zy waaren uit ons niet.

12. By de Gheloovighe moeten / als leden der Kerk / gheteelt worden de kinderen van die gheloovighe / welke in de Kerk zijn. 1 *Cor.* 7:14. Uwe kinderen zijn heiligh. Want zy zijn deelachtigh an het zelfde verbondt / en ook an de zelfde belijdenis / als haar Ouders.

13. De kleene kinderen nochtans zijn zo volmaakte leden der Kerk niet/ dat zy de daaden der ghemeenſchap konnen oeffenen / óf t toeghelaaten worden/ om alle de voorrechten van de zelve deelachtigh te zijn / ten zy 'er eerſt een anwas van gheloof blijke : dóch van die dingen / welke behoorzen tót het beghin des Gheloofs/

Akw.

oofs / en de intredt in de Kerk / zijn zy niet
it te ſluiten.

14. De Gheloovighe ſtellen gheen byzondere
Kerk / ſchoon 'er miſſchien veel in de zelfde
laats te gheliik by een komen / en leven / ten-
y zy met een byzondere bandt onder zich ver-
nócht werden : want zo zoude eene zekere
Kerk dikwijls in veele ontlóſt / en veele ook in
ene gheſmolten werden.

15. Deze bandt is een uitghedzukt / óft in-
hewikkeldt verbondt / waar dooz de gheloovi- *Implicitus.*
hen zich byzonderlijk verbinden / om alle die
lichten / en jeghens Ghódt / en jeghen elkan-
er / welke op de reden / en opbouwing der
Kerk zien / na te komen.

16. Hierom is het / dat wy in 't oudt Teſta-
nent zo baak by na leezen van de vernieu-
ving des verbondts / als 'er eenighe plechtelij-
te herbózming der Kerk verhaalt wozdt.

17. Hierom wozdt niemandt behoozlijk in de
Kerk inghelaaten / als dooz een belijdenis des
Gheloofs / en toezegghing van ghehoozzaam-
jeidt.

18. Deze verbondighe t'zamenvoeghing
telt ſlechts booz zo veel een Kerk / als zy ziet
p de ghemeenſchap der Heilighen te oeffenen:
want de zelfde gheloovighe Menſchen konnen
ich dooz verbondt t'zamenvoeghen om een
oozgherſchap / óft eenigh bozgherlijk ghezel-
ſchap te ſtellen / booz zo veel zy onmiddelijk op
een ghemeen bozgherlijk ghoedt zien : Maar
y ſtellen gheen Kerk / dan booz zo veel zy in
haar ſtelling zien op een heilighe ghemeen-
ſchap met Ghódt onder zich.

19. Hierom konnen die zelfde Menſchen een
bozgherſchap óft bozgherlijk ghezelſchap / en
gheen Kerk / óft een Kerk / en gheen bozgher-
ſchap / óft en een Kerk / en een bozgherſchap
ſtellen.

20. Hierom is het / dat de vórmelijk Ker- *Formali-*
kelijke t'zamenkomſten ghezeidt wozden *ter.*

in

in des Heeren naam ghehouden te worden. *Matt.* 18: 20. 1 *Cor.* 5: 4.

21. En nochtans is eenighe ſchielijke t'zamenvoeghing / en oeffening der heilighe ghemeenſchap niet ghenoegh om een Kerk te ſtellen / ten zy 'er ook die ſtandtvaſtigheidt bykome / ten minſten ten opzicht van opzet / welke de ſtaat des lichaams en der leden in een gheeſtelijk bozgherſchap / anbzengt.

22. Deze Kerk is van Ghódt en Chzistus opghericht. *Heb.* 3: 4. Die het Huis ghebouwt heeft. Want een yder Huys wordt van iemandt ghebouwt. En ten dezen opzicht verſcheelt zy van de Ghódtgheheime Kerk / welkers byeenzameling den Menſchen niet voozgheſchzeeven / maar dooz een Ghóddelijke werking onmiddelijk volbzaght wozdt; deze byeenzameling nu tót de opghezichte Kerk wozdt zo van Ghódt volbzaght / dat 'er des zelfs bevel / en der Menſchen plicht en werk tuſſchenkome. *Heb.* 10: 25. Laat ons onze onderlinge byeenkomſt niet nalaaten.

23. Zy wozdt nu opghericht van Ghódt en Chzistus alleen: omdat de Menſchen nócht uit zich maght hebben / om an Chzistus een Kerk op te richten en te bózmen / nócht dooz Ghódts gheopenbaarde wil eenighe zodaanighe volmaght haar toegheſchikt hebben: haar ghzooſte eer is / dat zy in Ghódts Huis knechten zijn *Heb.* 3: 5.

24. Het komt dan den Menſch niet toe / óft iets van dat / welk Chzistus an zijn Kerk verleent heeft / wegh te neemen / óft iets anders van het zelfde ſlagh daar by te doen: ſchoon dooz alle wettighe wijzen mooghe en moete bezózght wozden / dat die dingen / welke Chzistus ingheſtelt heeft / bevozdert en bekrachtight konnen wozden.

25. Chzistus nu heeft de Kerk zo opghericht dat zy van hem / als het hoofdt / altijdt afhange: zo dat / indien zy onderſcheidelijk an-

nghemerkt werde zonder Christus/zy gheen
olkomen lichaam is.

26. Hierom kan de Kerk zich eighentlijk
heen nieuwe wetten maaken / van nieuwe
ingen op te richten: maar moet dat alleen be-
orghen / dat zy Christus wil ter deegh na-
orssche / en des zelfs instellingen met órde en
etaamlijk onderhoude / met de ghrootste
ucht van stichting.

27. Omdat nu Christus instellingen zich
ltijdt Ghódts zeghening byghevoeght heb-
en/ daarom zijn verscheiden Ghódts belóften
er Kerk van Christus teghenwoordigheidt
hedaan. *Matt.* 18: 20. 1 *Cor.* 5: 4. Zo dat hy
p een byzondere wijs in de Kerken te verkee-
n / en wandelen ghezeidt werde. *Apoc.* 2: 1.
sa. 31: 9. En van de teghenwoordigheidt des
. Gheests. *Esa.* 50: 21. Zodat ghrooter en
kerer zeghening van Ghódt in Ghódts op-
herichte Kerk / dan in allerley eenzaam le-
en/ konne verwacht worden.

28. Die dan / welke de gheleeghenheidt
ebben/ om zich by de Kerk te voeghen/ en die
erzuimen / zondighen op 't zwaarlijkst / niet
lleen teghen Ghódt / ten opzicht der instel-
ng / maar ook teghen haar eighene Zielen /
n opzicht der byghevoeghde zeghening. En
zy hardtnekkighlijk volharden in die on-
chtzaamheidt / wat zy ook anders mooghen
elijden / konnen naauwlijks voor Ghódts
ijk waarlijk zoekende gheloovighen ghehou-
en worden.

29. De Belijdenis des waaren gheloofs is
et op 't hooghst weezendlijk kenteken der
ierk.

30. Deze belijdenis kan in eenighe vergha-
ering van Gheloovighen voor de plechtelijke
erkonding des woordts / en bediening der
Sakramenten ghaan.

XXXIII.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

XXXIII. HOOFDTSTUK.

Van de onghewoone Bedieners der Kerk.

Subjectum. 1. TOt hier toe van het Onderwep der Toepassing: vólght de wijs der zelve.

2. De wijs van Toepassen is in die dingen gheleeghen / welke middelen zijn van de Gheest / ons Christus / met des zelfs weldaaden / ter zaligheidt / toepassende.

3. Omdat nu de Gheest zelf inwendighlijk / en op 't hooghst innerlijkst / en alzo op haar wijs onmiddelijk / alle heilzaame dingen ons toepast: nócht eenigh uitwendigh middel eighentlijk die kracht / waar door de ghenade ons zaaklijk medeghedeelt wordt / bevatten kan: Daarom brengen die middelen / hoewel zy zedighlijk t'zamenloopen / en werken in de voorbereiding des Menschen / om deze ghenade te ontfangen / nóchtans de ghenade zelfs niet eighentlijk an door zich / maar de Gheest / welke te ghelijk met haar werkt. 1 *Cor.* 3: 7. Nócht hy die plant, nócht hy die nat maakt is iet: maar Ghódt die de wasdom gheeft.

4. Dusdaanighe middelen zijn twe voorneemste: de Kerkendienst / en de heilighe teekenen: by welke nóchtans noodtzaaklijk eenighe Kerkelijke tucht ghevoeght wordt.

5. De Kerkendienst is een Kerkelijke bedieninge / waar door een uitghekoozen Mensch uit bysonder recht de heilighe dingen uitdeelt. 1 *Cor.* 4: 1. Deze bediening hebben wy, nadat wy de barmhertigheidt verkreeghen hebben. 1 *Cor.* 4: 1. Alzo houde ons een yder Mensch, als dienaars Christi, en uitdeelers der verborghenheden Ghódts.

6. Zy wordt Kerkendienst ghenoemt / omdat

dat die maght / welke den Kerkelijke Menschen bevolen wordt / alleen een maght is dan te doen na Christus ghebódt / en een loutere ghehoorzaamheidt an hem. 1 Cor. 4: 1: 2.

7. De maght van het Gheestelijk óft Koninklijk ghebiedt / waar door iemandt vólghens zijn eighen bijheidt en ghoedtdunken werkt / voeght gheen Menschen / maar Christus alleen.

8. Hierom is een Bediener der Kerk ghehouden door zich zelf zijn amt uit te voeren / als welke gheen maght heeft eenighen Stadthouder in zijn plaats af te zenden: want dit oud gheen werk van ghedienstigheidt / maar ghebiedt zijn.

9. Een gheduurighe Bediener dan van verscheidene Kerken / door Stadthouders noodtsaakelijk te bedienen / is niet vólghens Ghódts instelling / maar uit Menschelijke eerzucht en waatdunkendheidt.

10. De maght is niet volstrekt maar betrekigh, dat is / bestaat niet in een vólstrekt vernooghen van jets te doen / maar in 't recht / waar door iemandt maght heeft behoorlijk en oettighlijk te doen / 't gheen hy te voren zo niet heeft konnen doen / en daarom wordt zy benoemt een maght des rechts. *Absolutus. Relativus.*

11. Zy is nu van een byzonder recht: omdat zy op eenighe byzondere plichten / an andere ongheoorlóft / ziet / en eenighe ghemeene plichten op een zekere byzondere wijs anneemt.

12. Het recht der Kerkendienst hangt van de beroeping. *Heb.* 5: 4. En niemandt neemt dem zelven die eer an, maar die van Ghódt gheroepen wordt.

13. De Beroeping is een Doening waar door met maght van bedienen het amt iemand opgheleidt wordt. *Actio.*

14. Zy dan zijn teenemaal belacchelijk / die de beroeping der Bedieners zo instellen:

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

dat zy haar de maght van het woordt te preeken niet/ dan door een nieuwe verleening/toevoeghen.

Adjunctum. 15. Een noodtzaaklijk byvoegh van de beroeping is de bequaamheidt ter Kerkendienſt.

16. Hierom zijn die / welke teenemaal onbequaam zijn om den Kerkendienſt te vervullen / zo zy van de Menſchen daar toe beroepen worden / dieners van Menſchen / niet van Ghódt. *Hoſ.* 4: 6. Dewijl ghy de kennis verworpen hebt, heb ik u ook verworpen, dat ghy my het Prieſteramt niet zult bedienen.

17. De bequaamheidt ſpruit uit een bequaame maat van ghaaven / en vaerdighe wil/ om dat amt an te vaerden / en uit te voeren.

Integralis. 18. Uit de Kerkendienſt ontſtaat een derde ſtaat der Kerk. Want ghelijkerwijs zy door't gheloof haar weezendlijke / en door de verknóchting haar heelighe ſtaat heeft: zo heeft zy ook door de Kerkendienſt/ een zekere werktuighighe ſtaat: dewijl zy nu bequaam ghemaakt wordt om alle die werkingen te pleeghen / welke ten beſten van't gheheel ſtrekken.

19. De wijs en beſtuuring van deze werkingen is de Kerkelijke Borgherheerſchappy.

Forma. Monarchicus. 20. De vórm van deze Borgherheerſchappy is teenemaal eenerheerſchigh, ten opzicht van Chriſtus het hooſdt en de Koning: maar ten opzicht der zienelijke en Stadthouderlijke bediening is zy van een ghemengde natuur / ten deel ghelijk als Beſterheerſchigh, en ten deel ghelijk als Vólkerheerſchigh.

Ariſtocraticus. Democraticus. 21. Hierom heeft in de wettighe bediening der Kerk gheenighe plaats de Kerkoverigheidt / maar eerder de Kerkdienſtbaarheidt.

22. Derhalven wordt de eene Bediener an de maght van de andere niet onderworpen: maar zy hangen alle onmiddelijk van Chriſtus af: ghelijk die Engelen / welke min-

minder in amt als andere zijn / onmiddelijk an Ghódt / niet an andere Engelen onderworpen worden.

23. Deze Kerkendienst is óft onghewoon / óft ghewoon.

24. De onghewoone Kerkendienst is / welke een zekere hoogher / en volmaakter bestuuring heeft / als men door ghewoonlijke middelen hebben kan.

25. Hierom hebben zodaanighe Bedieners altijdt onghewoone ghaaven en bystandt / zo dat zy zonder dwaaling dienen.

26. Het Recht van een onghewoon Bediener wordt nócht van een Mensch / nócht door een Mensch eighentlijk ghegheeven / maar van Ghódt alleen door Jesus Christus / en den H. Gheest. *Gal.* 1: 1.

27. Hierom is de Beroeping tót zodaanighen bediening onmiddelyk.

28. Alle onghewoone beroeping nóchtans is niet zo onmiddelijk / dat zy alle bediening van Menschen uitsluite: ghelijk blijkt in de roeping van Elizeus / en Matthias / maar sluit maar die bediening uit / welke een onbeprieghlijke bestuuring derft.

29. Deze onghewoone Kerkendienst is der Kerk ghanschelijk noodtzaakelijk gheweest / omdat die wil van Ghódt / welke behoort om Ghóde wel te leeven / door Menschelijke sneedigheidt / en ghewoone middelen niet heeft konnen naghevórscht worden / ghelijk alle de overighe konsten en weetenschappen / maar vereischte Menschen / van Ghódt opghewekt / en ghezonden / an welke hy zijn wil gheopenbaart heeft / opdat zy ons in stee van Ghódt zelfs zijn zouden. *Exod.* 4: 15: 16. Ghy sult hem tót eenen Ghódt zijn.

30. An deze onghewoone Bedieners heeft Ghódt zijn wil gheopenbaart. 1. Door de levendighe stem. *Apoc.* 1: 10. By welke dikwijls quam / een verschijning óft anspraak van

een Engel / óft Chriſtus zelfs / als de Engel des verbondts. 2. Door Ghezichten / door welke te ghelijk met woorden / de ghedaanten der te kennen te ghevene dingen an de ooghen der waakende verbeeldt gheweeſt zijn. 3. Door droomen / door welke diergheliјke dingen an de Zielen van de ſlaapende voorgeſtelt gheweeſt zijn. 4. Altemets ook met een zonderlinge ghemeenzaamheidt / ghelijk als van mondt tót mondt / zonder raadtſelen. *Num.* 12: 6: 7: 8. Zo daar een Profeet onder u is, Ik de Heere zal door een ghezicht my an hem bekent maaken, door een droom zal ik met hem ſpreeken. Alzo is mijn knecht Mozes niet: van mondt tót mondt ſpreek ik met hem, en door anzien en niet door duiſtere woorden, en de ghelijkenis des Heeren anſchouwt hy.

31. De wijs van deze openbaaring is zo mooghend gheweeſt / dat zy den Menſchen dikwijls buiten haar zelfs verruкt heeft / zo dat zy zo boven haar zelfs opghevoert zijn gheweeſt / dat zy niets ghewaar gheworden zijn behalven dat / welк voorghеſtelt gheweeſt is / nócht dat zelf gheheel ten opzicht van alle des zelfs omſtandigheden. 2 *Cor.* 12: 3: 4.

32. Zy is nóchtans zo zeker / dat des zelfs Ghóddelijke waarheidt altijdt bekraftight / en op eenighe zonderlinge wijs verzeghelt werde den ghenen / welke zy gheopenbaart wordt: zo dat zy gheen andere bevesting van doen hebbe. *Gal.* 1: 17. *en* 2: 6. En ik ben niet wederom gheghaan na Jeruſalem tót de ghene, die voor my Apóſtelen waaren. Die gheacht waaren, hebben my niets toeghebraght. Alhoewel ook ſomtijdts daar tót overvloedt wonderwerken bygghedaan worden. *Judic.* 6: 36: 37: 38.

33. Deze onghewoone Kerkendienſt / is óft tót een eerſte oprichting der Kerк / óft tót een byzondere en onghewoone behondenis der opgherichte / ófe eindelijk tót een on-

ghe-

ghewoone herstelling der nederghevalleKerk.

34. De dienst der oprichting heeft zich altijdt het ghetuighnis der wonderwerken bygheveght. *Heb.* 2: 3: 4. De welke beghonnen zijnde verkondight te worden enz. Ghodt boven dien mede ghetuighende door tekenen en wonderen, en meenigherley krachten, en bedeelingen des H. Gheests, na zijnen wille.

35. De wonderwerken nóchtans gheeben zo gheen ghetuighenis an eenighe Leer / dat zy ze voort loofwaerdigh maaken. Want die Leer / welke niet overeenstemt met Ghódts bekende wil / moet niet toeghelaaten worden / schoon zy door wonderwerken schijnt bekrachtight te worden. *Deut.* 13: 1: 2: 3. Wanneer dat teken óft dat wonder komt, dat hy tót u ghesproken hadde, zegghende: Laat ons andere Ghóden, die ghy niet ghekent hebt, navólghen, en hen dienen: zult ghy na de woorden van dien Profeet niet hooren. *Gal.* 1: 8. Alwaar 't ook dat wy, óft een Engel uit den Hemel u een Evangely verkondighde, buiten het ghene wy u verkondight hebben, die zy vervloekt.

36. De Dienst der behoudenis / en herstelling / schoon zy onghewoon zy / en dikwijls met wonderwerken bekraftight werde / vereischt nóchtans niet altijdt en noodtzaakelijk het ghetuighnis der wonderwerken: ghelijk blijkt in veelen van het Oudt Testament / en Johannes de Dooper.

37. Onghewoone Bedieners zijn gheweest de Profeeten / Apóstelen / en Evangelisten.

38. Wiklef / Luither / Zwingel / en dierghelijke eerste Herstellers van 't Evangelp / zijn / eighentlijk te spreeken / gheen onghewoone Bedieners gheweest.

39. Onghewoone worden zy nóchtans van sommighe niet quaalijk ghenoemt. 1. Omdat zy iets ghelijk an die dingen / welke eertijdts van de onghewoone Bedieners ghe-

daan zijn/ uitgherecht hebben. 2. Omdat zy ten opzicht van trap / van Ghódt eenighe zonderlinge ghaaven ontfangen hebben / nadat de zaak zelf vereischte: welk ook bevestight kan worden van veele onder de doorluchtigher Martelers. 3. Omdat zy / de órde toen ter tijdt verwart en verballen zijnde / van nooden ghehadt hebben / eenighe dingen buiten de ghemeene órde te bezoeken.

40. Belacchelijk is het dan van deze Menschen wonderwerken te eisschen / tót bekraftighing van die leer / welke zy voorgheselt hebben / wijl zodaanigh een betuighing zelf in alle de onghewoone niet noodtzaakelijk gheweest is.

XXXIV. Hoofdtstuk.

Van de Heilighe Schrift.

1. DE onghewoone Bedieners zijn van Ghódt opgheweckt gheweest / om de Kerk te onderwijzen niet alleen door de levendighe stem/maar ook door Ghóddelijke schriften / opdat 'er een ghedurigh ghebruik en bruicht van deze dienst in de Kerk zoude zijn / ook als zodaanighe Bedieners niet meer in 't leven zouden zijn.

2. Want die alleen hebben het richtsnoer des gheloofs en der zeden konnen beschrijven / welke om de onmiddelighe en onbedrieghlijke bestuuring / welke zy van Ghódt ghehadt hebbben / van alle dwaaling in dit werk vry zijn gheweest.

3. Het bevel van schrijven hebben zy van Ghódt ghekreeghen / eensdeels uiterlijk / en alghemeenlijk / wanneer zy ghebooden wierden te leeren / en byzonderlijk somtijdts / als de schrijving zelf belast wierdt / *Deut.* 31:19. *Apoc.* 1:19, Schrijft u lieden dit liedt. Schrijft t'ghene

t'ghene ghy ghezien hebt. En anderſ deels dooz innerlijk ingheeven des Gheeſts. 2 *Pet.* 1: 21. Want de Profeſije is voortijdts niet voortghebraght door den wil eens Menſchen, maar de Heilighe Menſchen Ghódts, van den H Gheeſt ghedreeven zijnde, hebben ze gheſproken. 2 *Tim.* 3: 16. Alle de ſchrift is van Ghódt inghegheeven.

4. Zy hebben ook gheſchzeeven dooz inblaazing en beleidt van den H. Gheeſt / zo dat de Menſchen zelfs / ghelijk als werktuighen des Gheeſts / gheweeſt zijn. *Op de zelfde plaats. Ierem.* 1: 9. Ziet ik gheef mijne woorden in uwen mondt. *Act.* 28: 25. Wel heeft de H. Gheeſt gheſproken door Eſaiam den Profeet tót onze Vaderen.

5. De Ghóddelijke inblaazing nu is by haar ſchzijvende bygheweeſt met eenighe verſcheidenheidt. Want zommighe te ſchzijvene dingen zijn den Schzijver van te voozen t'eenemaal onbekendt gheweeſt / ghelijk in het Gheſchichtboek van de al voozby zijnde ſchepping / en in de voozzeggh hingen der toekomſtighe dingen ghenoegh blijkt: maar zommighe dingen zijn den Schzijver eerſt bekendt gheweeſt / ghelijk in het Gheſchichtboek van Chzistus dooz de Apóſtelen beſchzeeven te zien is: en van deze dingen wiſten zy eenighe dooz een natuurlijke / andere dooz een bovennatuurlijke kennis. In de verbozghene en onbekende dingen bzaght de Ghóddelijke inblaazing alles dooz zich te weegh: in die dingen welke bekendt waaren / óft welker kennis dooz ghewoone middelen verkreeghen heeft konnen wozden / quam'er ook by een Ghódtsdienſtighe naerſtigheidt der Schzijveren / Ghódt zodaanigh de handt biedende / dat zy in 't ſchzijven niet miſten.

6. In alle de dingen / welke dooz een obernatuurlijke openbaaring bekent ghewozden zijn ('t zy zy omtrent het recht / 't zy omtrent

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

de daadt verkeeren) heeft hy niet alleen de zaaken zelfs ingheblaazen / maar ook ieder woordt / waar mede zy gheschreeven zouden worden voorghezeidt en ingheseeken: het welk nochtans gheschiedt is met die zoete maatighing / opdat ieder Schrijver die wijzen van spreeken zoude ghebruiken / welke allermeest met des zelfs persoon en staat over een quaamen.

7. Hierom wordt de Schriftuur dikwijls den H. Gheest / als den Stichter / toegheschreeven / gheenigh ghewagh ghemaakt zijnde van de Handtschrijvers. *Heb.* 10: 15. En de H. Gheest ghetuight het ons ook.

8. Hierom ook / hoewel in de opschriften der heilighe Boeken ten meesten deele te kennen ghegheeven wordt / door welkers behulp zy gheschreeven gheweest zyn / is 'er nochtans weghen deze zaak somtijdts een groot stilzwijghen / en dat buiten eenigh nadeel van zodaanighe boeken / oft vermindering van der zelver anzienlijkheidt.

9. En nochtans is het niet ghenoegh om een deel der H. Schriftuur te stellen / zo eenigh Boek door een anderszins onghewoone Diener van Ghodt / en uit een zekere besturing des Gheests gheschreeven werde: ten zy het ook door de Ghoddelijke anzienlijkheidt openbaarlijk der Kerk ghegheeven en ghheilight zy / opdat het een reeghel oft richtsnoer van de zelve zy.

10. De zaak zelf / welke zy in schrift ghestelt hebben / ten opzicht van de som der zaak / en het voorneemste eindt, is niet anders / dan die gheopenbaarde wil van Ghodt / welke het richtsnoer des gheloofs en der zeden is. *Finis.*

11. Hierom voeghen alle die dingen / welke in 't eerste hoofdtstuk ghezeidt zijn van de Leer des levens van Ghodt gheopenbaart / eighentlijk der heilighe Schriftuur. Want de Schriftuur is niet anders / dan die Leer

met

met de wijs van schrijven daar by ghevoeght/ welke wijs niet daar / maar op deze plaats te verhandelen gheweest is.

12. Hierom is de Schriftuur / ten opzicht der onderworpe zaak en spreuk / dat is / voor zo veel zy een van Ghódt gheopenbaarde leer is gheweest / eerder als de Kerk gheweest; maar ten opzicht der wijs/ten welkers opzicht zy eighentlijk Schriftuur ghenoemt wordt / is zy laater dan de eerste Kerk.

13. Ten deel ten opzicht van de onderworpe/ en voorgheworpe stóf, welke Ghódts waare en heilzaame wil ghezeidt wordt / en ten deel ten opzicht van die bestuurring / waar door zy in schrift ghestelt is / wordt zy de heilighe Schriftuur, en door voortreffelijkheidt Schriftuur, en ook de Schrijvers zelf Heiligh ghenoemt. *Rom.* 1: 2. *Ephes.* 3: 5. 2 *Pet.* 1: 21. *en* 2: 22. *en* 3: 2. *Apoc.* 18: 20. *Materia.*

14. Alhoewel nu by eenighe byzondere gheleeghenheidt verscheidene deelen der Schriftuur gheschreeven/ en an zommighe byzondere Menschen en verghaderingen ghericht gheweest zijn: zo behooren zy nóchtans vólghens Ghódts opzet evenzeer tót onderwyzing van alle gheloovighen in alle eeuwen/ als óf zy tót haar byzonderlijk ghericht waaren gheweest/ waarom / *Heb.* 12: 5. De vermaaning van Salomon / welke in de Spreuken staat / ghezeidt wordt te spreeken tót den Hebreeuwen / welke in de tijden der Apóstelen leefden/ als tót Zoonen. En 2 *Pet.* 3: 15. wordt Paulus ghezeidt allen gheloovighen gheschreeven te hebben/'t gheen hy den Romeinen gheschreeven heeft. *Heb.* 13: 5. Wordt/ 't gheen Josua ghezeidt is / allen gheloovighen ghezeidt te zijn/ ghezeidt.

15. In de Schriftuur zijn beghreepen alle die dingen / welke ter zaligheidt noodtzaakelijk zijn: en ook alle die / welke noodtzaakelijk vereischt wordt tót onderwyzing/en stich-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

ting der Kerk. 2 *Tim.* 3: 15: 16: 17. De heilighe Schriften konnen u wijs maaken tót zaligheidt opdat de Menſche Ghódts volmaakt zy tót alle ghoedt werk volmaaktelijk toegheruſt.

16. Hierom is de Schriftuur niet ſtukwijs / maar een volkomen richtſnoer des Gheloofs en der zeden: Nócht'er is iets noodtzaakelijk / om in Ghódts Kerk bólſtandighlijk en overal waarghenomen te worden / welk hangt óft van eenighe overlevering / óft eenigherleye anzienlijkheidt / en in de Schriftuur niet beghreepen wordt.

17. Alles nóchtans is niet te ghelijk en op een reys beſchreeven gheweeſt: dewijl de ſtaat der Kerk / en Ghódts wijsheidt het anders vereiſchten: maar van de eerſte ſchrijving af zijn die dingen / welke die eenwen noodtzaakelijk gheweeſt zijn / aftervólghendlijk beſchreeven gheweeſt.

18. Nócht daarom zijn de Gheloofs ſtukken vólghens de aftervólging der tijden angheghroept / ten opzicht der weezenheidt, maar alleen ten opzicht der verklaaring. *Eſſentia.*

19. Ten opzicht van de wijs van verhandelen verklaart de Schriftuur Ghódts wil niet door alghemeene en weetenſchap baarende Keeghelen; maar door vertellingen / voorbeelden / ghebóden / opwekkingen / aanmaaningen en belóften / omdat die wijs allermeeſt voeght tót het ghemeen ghebruik van alle ſlagh van Menſchen / en meeſt ook om de wil te beweeghen / en heilighe ontroeringen op te wekken / welk het voorneemſte wit der Ghódtgheleerdtheidt is. *Theologia.*

20. Op die wijs wordt ook Ghódts wil ghe-openbaart in de Schriftuur / dat / hoewel de dingen zelfs ten meeſten deele zwaar om te vatten zijn / de wijs nóchtans van de zelve te verhandelen en te verklaaren / in die dingen voorneemelijk / welke noodtzaakelijk zijn / klaar en duidelijk zy.

21. Hier-

21. Hierom heeft de Schrijftuur / voornee-
melijk in de noodtzaakelijke dingen / gheeni-
ghe zodaanighe verklaaring van nooden /
waar door haar van elders eenigh licht an-
ghebracht werde: maar zy zelf verschaft zich
zelf licht / het welk van de Menschen naer-
stighlijk moet uitgheloókt / en na de reden van
haar beroep met andere overleidt worden.

22. Hierom is ook van een eenighe plaats
der Schrijftuur de zin eenigh: omdat ander-
sins de zin der Schrijftuur niet alleen niet
klaar en zeker zoude zijn / maar ghanschelijk
gheenigh: want dat niet een zaak betekent /
betekent niets zekerlijk.

23. Om van de Ghódtskundighe gheschillen te oordeelen / is gheenighe zienlijke / ghelijk als Koninglijke óft opperste / maght in de Kerk ghestelt: maar den Menschen wordt de plicht van navórschen opgheleght: de ghaaf van onderscheiden zo wel in 't openbaar / als byzonder medeghedeelt; en anbevolen de naer-stigheidt van de weetenschap en oeffening der bekende waarheidt / na de reden van der zelver beroep voort te zetten: by welke ook de belófte van de Ghóddelijke bestuuring en zeghening ghevoeght wordt. *Theologicus.* *Praxis.*

24. Omdat nu de Schrijftuur tót ghebruik en stichting der Kerk ghegheeven is / daarom is zy in die taalen beschreeven gheweest / welke meest ghemeen en ghebruikelijk / toen ter tijdt als zy beschreeven wierdt / gheweest zijn.

25. Hierom wierden alle die Boeken / welke voor Christus komst beschreeven ghewest zijn / in 't Hebreeuwsch ghescheeven: want den Jooden zijn de woorden Ghódts toebetrouwt gheweest. *Rom.* 3: 2. *en* 9: 4. En met ghelijke reden wierden / die namaals beschreeven zijn / in 't Ghriekisch voorghestelt om dat die taal allermeest ghemeen gheweest is in die deelen / daar de eerste Kerk bloeyde.

26. Hierom is / om de Schriftuur naauwkeurighlijk te verstaan / ten minsten eenighe kennis der taalen noodtzaakelijk : want de Schriftuur wordt door de zelfde middelen verstaan / als andere Menschelijke schriften naamelijk door de kennis en 't ghebruik der Redenkonst, Redenrijkkonst, Letterkonst, en die taalen / waar door zy uitghedruckt is : ten zy dat in de Schriftuur een bysonder licht des Gheests den Ghodtvruchtighen altijdt te zoecken zy.

Logica. Rhetorica. Grammatica.

27. An deze eerste taalen nochtans is de Schriftuur niet zo zeer ghebonden / oft zy kan en moet ook in de andere taalen overghezet worden / tot ghemeen ghebruik der Kerk.

28. Onder de Vertaalers nu hebben / nocht die Seventigh / welke ze in 't Ghriecksch overzetteden / nocht Hieronymus / nocht iemandt dierghelijk / het Profeetenamt bedient / zo dat zy bry van dwaalingen in 't vertaalen gheweest zijn.

29. Hierom zijn gheenighe overzettingen volstrektelijk uit zich zelf gheloofwaerdigh, maar alleen door zo veel / als zy de bronnen / waar an zy ook te toetsen zijn / uitdrukken.

Absolute authenticus.

30. Nocht 'er is eenighe anzienlijkheidt op aarde / waar door eenighe overzetting eenboudighlijk uit zich zelf gheloofwaerdigh kan ghemaakt worden.

31. Hierom is altijdt uitmuntend en anbiddelijk gheweest Ghodts Voorzienigheidt in het bewaaren der bronnen / niet alleen opdat zy niet teenemaal verghingen / maar ook opdat zy niet door eenigh Boeks verlies verminkt / oft eenighe ghroote misslagh mismaakt wierden / daar ondertusschen zelfs niet eene van de oude overzettingen in haar gheheel overghebleeven is.

32. Uit deze Menschelijke overzettingen niet

niet te min konnen alle dingen / welke / vól-
trekkelijk noodtzaaklijk zijn / verstaan wor-
den / zo zy maar in de weezendlijke deelen
met de bronnen overeenkomen / ghelijk als
alle de in de Kerk anghenomene overzettin-
gen pleeghen te doen / schoon zy in niet wei-
nigh dingen van slecht belang verschillen en
afwijken.

33. En daarom nochtans moet men in
eder anghenome overzetting gheduurighlijk
niet berusten: maar met alle heilighe zorgh
bezorghen / dat de zuiverste / en minst ghe-
brekkighe overzetting der Kerk voorgheselt
werde.

34. Uit alle deze Boeken / van Ghódt
overgheleverdt en ghelijk als in de kist der
Kerk gheleght / wordt ghemaakt een volko-
men reeghel / des gheloofs en der zeden / waar-
om zy ook den naam van Ghereeghelde Schrif- *Canonicus.*
tuur hebben.

35. De reeghel van het oudt Testament hek-
ben gheselt de Profeeten / en Christus zelfs
met zijn ghetuighnis voor ghoedt ghekent.
De reeghel van het nieuwe Testament te ghe-
lijk met het Oudt heeft voor ghoedt ghekeurt
en verzeghelt d'Apóstel Johannes / met Ghód-
delijke anzienlijkheidt verzien. *Apoc.* 22: 18: 19.
Want ik betuigh an een eighelijk, die de woor-
den der Profesy dezes Boeks hoort, indien ie-
mandt tót deze dingen toedoet, Ghódt zal over
hem toedoen de plaaghen, die in dit Boek ghe-
schreeven zijn: en indien iemandt afdoet van
de woorden des Boeks dezer Profesije, Ghódt
zal zijn deel afdoen uit het Boek des levens.

36. Die Boeken die ghemeenlijk by ons
Buitenreeghelighe ghenoemt worden / behoren
tót de Ghóddelijke Reeghel niet / nocht zijn
ook van de Menschen wel ghenoegh eertijdts *Apocry-*
by de ghereeghelde Boeken / als een zekere *phus.*
minvoorneeme Reeghel / ghevoeght ghe-
weest: Want eerstelijk worden in zommighe

van de zelve openbaare verdichtselen vertelt / en voor waare gheschiedenissen bevestight / als van Tobias / Judith / Susanna / de Bel / de Draak / en veel diergheliike. Ten tweden / omdat zy en der heilighe Schrifture / en zich zelven dikwijls teghenspreeken. Ten derden / zijn zy niet in 't Hebreeuwsch beschreeven / nócht an de Joodsche Kerk overghegheven / nócht van de zelve anghenomen gheweest / der welke Ghódt nóchtans alle zijn gheheimspraaken voor Christus komst vertrouwt heeft. *Rom.* 9 : 4. Ten vierden zijn zy van Christus niet voor ghoedtghekeurt gheweest / omdat zy niet waaren onder die boeken / welke hy zelf anghewreezen heeft / als hy de zijne de Schrifture te onderzoeken bevolen heeft. Ten vijfden / zijn zy nócht van de Apóstelen / nócht in de eerste Christelijke Kerk ooit / als een deel van de Ghóddelijke Leeghel anghenomen gheweest.

XXXV. Hoofdtstuk.

Van de ghewoone Bedieners, en der zelver Amt in 't preeken.

1. De ghewoone Kerstendienst is / welke haar gheheele bestuuring heeft van Ghódts in de Schrifture gheopenbaarde wil / en van die middelen / welke Ghódt in de Kerk inghestelt heeft / tót de ghedurighe stichting der zelve.

2. En hierom worden zy ghewoone ghenoemt / omdat zy / vólghens de órde van Ghódt inghestelt / konnen en pleeghen tót de bedieninge beroepen te worden.

3. Omdat zy nu in haar bedieninge tót een haar voorghezette reeghel hebben / die wil van Ghódt / welke van te voren door de onghewoone

woone bedieners gheopenbaart gheweest is / daarom moeten zy in de Kerk niets/dat zy zich in de Schriftuur niet voorgheschreeven vinden/voorstellen óft doen.

4. Daarom hangen zy ook af van de onghewoone bedieners / en zijn ghelijk als der zelver nazaaten : want alhoewel ten opzicht der wijs en trap de onghewoone Bedieners gheenighe nazaaten hebben / ten opzicht nóchtans van de weezenheidt zelf der bedie- *Essentia.*
ning / bedienen de ghewoone Bedieners het zelfde amt an de Kerk / welk eertijdts de onghewoone bedienden.

5. Het recht van deze bedieninge pleeght door Menschen medeghedeelt te worden / en ten dien opzicht is de beroeping van een ghewoon Bediener middelijk.

6. Dit nu moet zo verstaan worden / dat de maght van de Ghódtelijke dingen te bedienen van Ghódt onmiddelijk an alle wettighe Bedieners medeghedeelt werde / en de aanwijzing der persoonen / welken zy gheghheeven wordt/ door de Kerk gheschiede.

7. Omdat nu de Kerk/nócht de ghaaven an deze bediening noodtzaakelijk toebrengen kan / nócht Ghódt voorschrijven / an wien zy toeghebraght worden zullen / daarom kan zy die/ welke zy van te voren daar toe bequaam ghezien heeft / alleen verkiezen. Want niet ghelijkerwijs de onghewoone Bedieners / worden de ghewoone door de beroeping zelfs bequaam ghemaakt / daar zy te voren onbequaam gheweest zijn.

8. Hierom wordt in een ghewoon beroep noodtzaakelijk vereischt / dat een wettighe beproeving voor het beroep zelf ghaa. 1 *Tim.* 3: 10. Dat zy eerst beproeft worden, en daarna dienen zo zy onbestraffelijk zijn.

9. De ghewoone Bedieninge is om de Kerk door ghewoone middelen te behouden/voort te zetten/ en te herstellen.

10. Van

10. Van deze Bedieninge zijn twe deelen. I. Dat hy in Ghódts naam by het vólk doe / 't gheen te doen staat. II. Dat hy in de naam des vólks by Ghódt doe / 't gheen by den zelven te doen staat.

11. Onder deze dingen steekt allermeest uit / en is derhalven van een gheduurigh ghebruik in de Kerk gheweest / de Predeking des woordts.

12. De plicht van een ghewoon Predeker is Ghódts wil uit zijn woordt voor te stellen tót stichting der Toehoorers. 1 *Tim.* 1: 5. Het einde des ghebódts is liefde uit een rein herte, en uit een ghoede Cónscientie, en uit een ongheveinst gheloof.

13. Omdat 'er nu een ernsthaftighe blijt om de Kerk te stichten vereischt wordt / daarom kan die Predeker niet bequaam zijn / welke zijn hart niet ghericht heeft om de Wet des Heeren te zoeken, en te doen: en om in Israël te leeren de inzettingen en rechten. *Ezra.* 7: 10. Want hy die eenen anderen leert / moet zich zelven te voren en ook met eenen leeren. *Rom.* 2: 21. Anderfins is hy niet bereidt om de Kerk te stichten.

14. Deze plicht staat te doen / niet alleen alghemeenlijk ten opzicht van alle de toehoorers in 't ghemeen / maar ook byzonderlijk ten opzicht van yder staat en ouderdom / als van oude Mannen / Jongelingen / Dienstbooden / *Tit.* 2: 3. Gheleerde 2 *Petr.* 1: 12. enz. ja van yder een. 1 *Theff.* 2: 11. Een ieghelijk van u vermaanden, en vertroosteden en betuighden wy. Niet alleen in 't openbaar / maar ook in 't byzonder. *Act.* 20: 20. In 't openbaar en by de huizen.

15. Dit ooghmerk van stichten moet hy altijdt zo voor ooghen hebben / dat hy zich vlijtigh wachte / opdat hy zich daar van niet afwende tót ydelspreeking. 1 *Tim.* 1: 6. tót woordenstrijdt. 2 *Tim.* 2: 19. Tót het onghóddelijk ydel roepen, en tót de teghenstellingen der valsche-

lijk

jk ghenaamde weetenſchap. 1 *Tim.* 6: 20. Maar aſt houwde an het ghetrouw woordt, dat na de ere is. 1 *Tim.* 1: 9. En van welken niet quaadts alt te zeggen. *Tim.* 2: 8.

16. Omdat nu ten dien einde Ghódts wil t zijn woordt is voor te ſtellen/ daarom is tót ze bedieninġ niet bequaam die / welke zijn nnen in de heilighe Schrift niet gheoeffent eeft / zelfs ook boven het ghemeen der ghe- obighen; zo dat hy met Appollos ghezeidt agh worden maghtigh in de Schriften. *Act.* 8: 24. Op Póſtillen/ en uitleggh̃ingen moet en niet betrouwen.

17. Opdat Ghódts wil met vrucht van ichting voorgheſtelt werde/zijn deze twe din- en noodtzaakelijk te doen. I. Dat 'er een erklaaring van die dingen / welke in den Tekſt begrepen worden/gheſchiede. II. Dat er zelver Toepaſſing an der Toehoorers heweetens / na dat haar gheleeghenheidt hijnt te vereiſſchen / betracht werde. 1 *Tim.* 17. Den rijken in deze teghenwoordighe We- ldt beveel, dat zy niet hooghmoedigh zijn, ócht haar hoop ſtellen op de ongheſtaadigheidt es rijkdoms, enz.

18. Zy bedrieghen de Toehoorers / en ver- heeten zich zelf teenemaal / die een zekere Tekſt in 't begh̃in voorſtellen/als een anbang an de te doene Preeking / en namaals veel ntrent den Tekſt / óft na gheleeghenheidt er Tekſt zegghen / maar daar uit byna niet iet al trekken.

19. In de verklaaring moet eerſt/wat in de Tekſt waar zy/ verklaart worden / en dan aar na het ghoedt/ dat door uit volght. Dat eel verkeert in de Leerſtukken en Leerin- en / dit in 't ghebruik / óft trekking der nut- gheidt uit die onderwijzingen. 2 *Tim.* 3: 16. lle de Schrift in nuttigh tót Leering, tót weder- gghing, tót onderwyzing, die in de rechtvaer- gheidt is.

20. Die

20. Die deze deelen omzetten en vermengen/ schikken zich niet ten besten van 't gheheughen haarer toehoorers/ en beletten der zelver stichting niet weinigh: omdat zy de voorneeme hoofdtdeelen der Prediking zich niet in 't gheheughen konnen prenten/ om ze namaals in haar huisghezin in 't byzonder te herhaalen/ zonder welke oeffening het meeste deel dier vrucht/ welke uit de Predikingen in Ghódts Kerk komen zoude/ te loor ghaat.

Axioma. Theologicum.

21. Een Leering is een Ghódtgheleerde gheloofspreuk, óft in de woorden der Schriftuur uitdrukkelijk ghestelt/ óft uit de zelve door een onmiddeligh ghevólgh vloeyende.

22. De Leering moet eerst ter deegh naghespoort/ en dan daar na verhandelt worden.

Analysis. Logica. Grammatica. Rhetorica.

23. De naspooring gheschiedt door de Redenkonstighe Ontknooping, der welke ook de Redenrijkkonst en Letterkonst bedient.

24. De Ontknooping hangt voorneemelijk van de waarneeming van 't ooghwit óft voorneemen/ en van de middelen/ waar door het verkreeghen wordt/ vólghens de Redenkonst.

25. An deze moet tót bevesting ondervoeght worden de uitlegghing van die dingen/ welke in de Ontknooping twijffelachtigh zijn: dóch de openbaare en door zich duidelijke nócht vereisschen/ nócht laaten een overtóllighe uitlegghing toe.

26. De Verhandeling is eensdeels in de bewijzing/ indien het in verschil by de toehoorers kan komen/ (want het is onheblijk zórgvuldighlijk te bewijzen/ 't gheen zy alle erkennen) en andersdeels in de verlichting van een ghenoeghzaam beweezene zaak.

27. De bewijzing moet ghehaalt worden/ uit de meest klaare ghetuighnissen der Schriftuur/ redenen daar ook byvoeghende/ wanneer het de natuur der zaak zal lijden. Hier nu

is

s die maat / welke het voordeel der Toehoo-
ers voorschrijven zal/ te houden.

28. De verlichting kan by na uit alle plaat-
n der vinding ghehaalt worden / maar de *Inventio.*
oorneemste plaats hebben hier de verschilli- *Dissentanea.*
he, en vergheleekene.

29. Yder Leering / nu ghenoegh uitghe- *Comparata.*
idt zijnde / moet voort tót haar ghebruik
vergheleidt worden/ op welk deel ook / ten zy
enighe byzondere reden iet anders vereischt /
eerder te staan is : als welk eens anders
indt en ghoedt beghrijpt / en met het voor-
eemste ooghewit der Preediking / naame-
ijk der Toehooreren stichting/ het ghevoeght
s.

30. Zy zondighen dan / die op de navórs-
hing en verklaaring van de bloote waarheidt
lijven staan / en / het ghebruik en de oeffe- *Praxis.*
ing verzuimende / waar in de Ghódtsdienst/
n derhalven de zaligheidt gheleeghen is / het
heweeten weinigh óft niet stichten.

31. En nóchtans zijn alle de Leeringen /
elke uit de Tekst konnen ghetrokken wor-
en / niet altijdt voor te stellen / nócht alle de
hebruiken in te stampen / maar die zijn uit
kiezen / welke de omstandigheden van
laats / tijdt en persoonen de allernoodtzaa-
elijkste te zijn / leeren zullen : en uit die in-
onderheidt deze/ welke meest strekken/ om de
ver der Ghódtsdienst óft op te wekken / óft
e versterken.

32. Zy zondighen dan/ dien 't om 't even is/
at zy zegghen / als zy maar veel schijnen
aarghenomen en ghezeidt te hebben : ja
y doen niet zelden dit/ dat zy veel uit de Tekst
itwringen/ schoon het daar niet in is/ en dik-
ijls van elders by de zelve raapen en schraa-
en / alles uit allen voortbrengende : waar
it wel het der Toehoorers / inzonderheidt
er onervaarene / ontstichting als stichting
ólght.

33. Zy

33. Zo wel de Leering/ als 't ghebruik / zo veel 't gheschieden kan / moeten zo ghebórmt worden / dat zy eenighe t'zamenhechting onder zich hebben / en ook voorgheeven. Want niet zonder onghemak wordt het ghemoedt gherukt van het een tót het ander : en 'eris niets/dat het gheheughen meerder helpt/ dan de órde van uittrekking.

Axioma. Theologicum.

34. Het ghebruik is een Ghódtgheleerde gheloofspreuk, uit de Leeringen ghetrokken / des zelfs nuttigheidt / ghoedtheidt / óft eindt vertoonende.

35. De reden der uittrekking / zo zy niet zeer openbaar zy / is te verklaaren : waar by ook de bewijzing / óft verlichting moet ondervoeght worden / zo als de noodtzaakelijkheidt der Toehoorers / en de voorzichtigheidt des zeggghenden zal vermaanen.

Praxis.

36. Deze nuttigheidt behoort óft tót het oordeel óft tót de oeffening. *2 Tim. 3: 16.*

37. In het oordeel is des verstandts onderrichting/ óft wederrichting.

38. De onderrichting is de bewijzing van eenighe waarheidt.

39. De wederrichting / is de wederleggghing van eenighe valscheidt.

40. Alhoewel nu alle waarheidt by voorval kan gheleert worden / zo is nóchtans niet alle dooling overal te wederleggghen. Want de oude Ketterpen / welke nu begraaven zijn / zijn niet weder op te delven om wederleght te worden / nócht schrikkelijke Ghódts lasteringen dikwijls te herhaalen : dit ontstelt en stuit teghen de vorst / inzonderheidt als zy plechtelijk ghenoemt / verklaart / en wederleght worden.

41. In de Oeffening is de bestuuring des levens / welke bestaat uit onderwijzing en verbetering.

42. De Onderwijzing is een anwijzing van het te vólghene leven,

43. De

43. De Verbetering/is een verdoeming van
het te vliedene leven.

44. Na de verklaaring moet vólghen de
Toepassing / welke nóchtans met de uittrek-
king der nuttigheden zodaanigh een ver-
bantschap heeft / dat zy dikwijls met de zelve
vermengt kan worden.

45. Een Leering an des zelfs ghebruik
toepassen / is met een zonderlinge schikking
o eenighe alghemeene waarheidt scharpen en
ndringen / dat zy tót in de ghemoederen der
eghenwoordighe / met beweeghing van
Ghódtvruchtighe hartstóghten doordringen
an.

46. Zy zijn tót op het been toe te treffen /
pdat in yder dat van den Apóstel ghevoelt
verde / naamelijk dat het woordt des Heeren
en tweesnijdend zwaerdt is / welk het bin-
nenste der ghedachten en gheneeghenheden
oorboort / en tót het t'zamenvoeghsel zelf van
eenderen en merghen doorstreeft: De Predi-
king derhalven moet niet doodt zijn / maar
o leevendigh en kraftigh / dat een ongheloo-
igh in de verghadering der gheloovighen ko-
nende / gheraakt / en ghelijk als doorsteeken
noet worden door de hooring zelfs des woords /
pdat hy Ghóde de eer gheeve. 1 *Cor.* 14: 25. En
lzo worden de verborghene dingen zijns herten
penbaar: en alzo vallende op zijn anghezicht
al hy Ghódt anbidden, en verkondighen dat
Ghódt waarlijk onder u is.

47. Deze nu ziet óft op een onderzukt ghe-
noedt / als de Vertroosting: óft bezwijkend
n de najaaghing des ghoedts/als de Opwek-
king / óft in de vlieding des quaadts / als de
Vermaaning.

48. De Vertroosting is een Toepassing van
enighe bewijsreden / om de onderzukkende
mart en vrees óft wegh te neemen / óft te ver-
achten.

49. In de vertroosting worden nuttelijk
eeni-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

eenighe kentekenen byghevoeght / waar uit het gheweeten des Menschen zeker ghemaakt kan worden / dat hem zodaanigh een weldaadt toebehoort / door welkers anmerking de Bediener der gheloobighen gheweetens vertroost / weghghewerpen en wederleidt hebbende de zwaarigheden / welke een Ghodtvruchtigh en beangst ghemoedt daar teghen zoude konnen denken en inbrengen.

50. De Opwekking is een Toepassing der bewijsreden / om óft eenighe inwendighe deughdt in te teelen / leven te gheeven / en op te wekken / óft de oeffening der zelve te bevorderen.

51. In de Opwekking ter deughdt helpt veel te toonen de middelen / welke strekken om die deughdt ons in te teelen; yder middel nu werde uit plaatsen en voorbeelden der Schrift beweezen / óft ook door redenen welke in de Schriftuur een vaste ghrondt hebben.

52. De Vermaaning is een toepassing van eenighe bewijsreden / om eenighe verkeerdtheidt te verbeteren.

53. In de vermaaning óft afraading van de ondeughden konnen behulpmiddelen byghevoeght worden / uit die plaatsen / welke teghen die ondeughden meest ghelden zullen.

54. De wijs van doen moet in alle deze zodaanigh zijn / dat zy gheenighe pochachtighe vertooning hebbe van Menschelijke wijsheidt / óft een ondermenging van vleeschelijke hartstóghten / maar een vertooning des Gheests overal gheopenbaart. 1 *Cor.* 1: 17. *en* 2: 1: 4: 13. Niet met wijsheidt van woorden, opdat het Kruis Christi niet verydelt werde. Niet met uitneemendheidt van woorden, óft wijsheidt. Niet in beweeghlijke woorden der Menschelijke wijsheidt, maar in betooning des Gheests en der kracht. Want het is het woordt des Gheests / het woordt des levens / dat ghepredikt

edikt wozdt tót Ghódts opbouwing / welke
oz 't gheloof is: met welke zo iets niet over-
nkomstigh ghezeidt óft ghedaan werde /
't even ydel / als hoop en stoppelen. 1 *Cor.*
12.

55. En derhalven moeten 'er gheen Men-
jelijke ghetuighnissen / hoedaanigh zy ook
n / nócht gheschiedenissen / den gheleerden
leen bekendt / onderghemengt wozden / ten
heel zelden / (de oorzaak ook anwijzende / *Causa.*
elke dwingt zo te doen) wanneer een dzin-
nde noodtzaakelijkheidt / óft een zekere
op van dzucht zodaanigh iet schijnt te ver-
schen: zelfs wel gheen Latijnsche / Ghziek-
he / óft Hebzeeuwsche woozden óft spzeuken /
elke het vólk niet verstaat.

56. De zuiverheidt / volmaaktheidt / en op-
rheerlijkheidt van Ghódts woozdt wozdt
equetst / wanneer het de vermenging van
Menschelijke woozden van nooden te hebben
jezeidt wozdt / en arghernis wozdt met een
n Toehoozers ghegheeven / welke an dus-
anighe Menschelijke bloempjes ghewendt /
kwijls een jeukte der oozen krijghende / van
eenvoudigheidt des Evangelijs beghinnen
walghen / en de ghezonde leer niet willen
rdzaaghen. 2 *Tim.* 4: 5.

57. Het voozbeeldt van Paulus (welke
mmighe weinighe / en kozte spzeuken der
eidensche Dichters antrekt / de Schzijvers
ghenoemt laatende / om Heidenen / welken
bekendt en ghoedt gheschat gheweest zijn /
oberstemmen / en dat zeer zelden en ter loop)
t voozbeeldt / zegh ik / helpt haar niet / welke
nder noodtzaaklijkheidt / óft ook nuttig-
idt / meermaals en met voozdacht / der
chzijvers naamen voozstellende byna met
zelfde plechtigheidt / als zy der Pzofeeten
aamen pleeghen an te trekken / den Chziste-
en / welke Chzistus alleen begheeren te hoo-
n / Menschelijke ghetuighnissen / om eeni-
ghe

ghe gheleerdtheidt laatdunkentlijk te vertoonen/ in de handt stóppen.

58. Nócht men moet ook onnoodtzaakelijke / en ver ghehaalde inleidingen / óft anraadende woorden van Redeners met zórg nabólghen : nócht tót aftreedingen oft bzeede uitweidingen zich inlaaten. Deze dingen ruiken na een Menschelijke Gheest / verslijten den tijdt / en sluiten andere dingen / welke het stichten zouden/ buiten.

59. Dóch zo 'er eenighe inleiding op de teghenwoordighe zaak ziende ghebruikt wordt/ die heeft een eighen plaats óft in de verklaaring der Tekst / óft in des zelfs toepassing tót het ghebruik.

60. De gansche spraak en ghebaerding moet gheestelijk zijn / uit het innighst des harten bloeyende/een Mensch in de Schriftuur en in de oeffeningen der Ghódtzaligheidt veel ervaaren te kennen gheevende: welke ook die dingen / die hy anderen tracht wijs te maaken / zich zelven van te voozen wijsghemaakt heeft/ en zijn gheweeten heel en al ingheghrift : by den welken eindelijk is / pver / liefde / zachtmoedigheidt/ vrypheidt / nederigheidt/ met een deftighe anzienlijkheidt.

61. De uitspraak der spraak moet zijn zo wel natuurlijk/gheneen/klaar en onderscheiden / opdat zy ghemakkelijk verstaan konne worden ; als met de dingen overeenkomstigh/ opdat zy de hartstóchten beweeghen konne. *Gal.* 4: 20. Dóch ik wilde dat ik nu teghenwoordigh by u waare , en mijne stemme moghte veranderen : want ik ben in twijffel over u.

62. Onder andere zondighen hier allermeest twe : de eene is een loome/ traaghe/ zingende/ slaperighe / waar in niet alleen de woorden in de zelfde onderscheiding van een redenstreep met verpoozing ghescheiden worden / maar ook in het zelfde woordt de Letterghreepen, met ghroot belet in 't verstaan der dingen.

Comma.

Syllaba.

63. De

63. De andere stem / welke hier meest zondight is ras en snel / welke dooz haar al te ghzoote rasheidt de oozen overvalt / zo dat er ghheen onderscheidene vatting der dingen gheschiedt.

64. De spzaak / uitspzaak / en ghebaerding / welke in den Baadt / by de Rechters / en de Vuurschaar belacchelijk zoude zijn / die is inde Pzediking nóch bet te mijden.

65. Helderer blinkt de werkelijkheidt des H. Gheests in de bloote eenvoudigheidt der woozden / dan in de sierlijkheidt / en keurigheidt: hierom zeidt Paulus zich slecht in woozden te zijn. 2 *Cor.* 11:6. Indien nóchtans emandt in uiterlijke kracht van zegghen verooghend is / die moet de zelve met een natuurlijke eenvoudigheidt ghebzuiken.

66. Zo veel ghemaaktheidt als 'er blijkt / zo veel uitwerkelijkheidt en anzienlijkheidt haat 'er verloozen.

67. De Zom is / niets toe te laaten / welk iet strekt tót een gheestelijke stichting des volks / nócht iets after te laaten / waar dooz op tót dat eindt dooz een zekere wijs gheraaden konnen. *Finis.*

68. 't Anhangsel der Pzediking is 't ghebedt / zo wel 't voozghaande als navolghende.

69. In 't voozghaande moeten die alghemeene dingen voozgheskelt wozden / waar dooz 't eindt en ghebzuik des woozdts en der Pzediking / en onze behoeftigheidt / onwaerdigheidt / en plicht / te ghelijk met Ghódts genadighe belófken / zo herhaalt werden / uit aller ghemoederen om Ghódts wil nerighlijk te zoeken / en ghetrouwelijk te onderhouden opghewekt konnen wozden.

70. In 't navólghende ghebedt moet men tijdt een dankzegghing doen / en de voozemste stukken der Pzediking tót eisschingen en beden maaken.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

XXXVI. Hoofdtstuk.

Van de Sakramenten.

Tót hier toe van de wijs der Toepassing, ten opzicht van 't eerste deel naamlijk in de Kerkendienst.

1. DE wijs der Toepassing / ten opzicht van 't ander deel / is in de Teknen.

2. Een Teken is een ghevoelijke zaak / welke behalven die ghedaante / welke zy in de zinnen onmiddelijk brengt / iets anders ook te ghelijk in de ghedachten doet komen: en in die zin strekt zich de reden van een teken zo wijdt uit / als van een redenkonstighe bewijsreden.

Logicus.

3. Een teken is óft natuurlijk óft door instelling.

4. Tusschen deze twe nóchtans is zo ghroot een Onderscheidt / dat zy zonder laelijke dooling niet mooghen onder een vermengt worden.

5. Een teken is ook óft ghewoon en ghedurigh / óft onghewoon / en tijdelijk.

6. Ten opzicht van de betekende zaak is 't / óft van voorleedene dingen / en wordt indachtighmaakend; óft van teghenwoordighe / en wordt vertoonend; óft van toekomstighe / en wordt voorzegghend teken ghenoemt; óft eindelijk uit deze alle t'zamenghesmolten / zo dat het de teghenwoordighe / voorleedene / en toekomstighe dingen betekent.

Finis.

7. Ten opzicht van 't eindt en ghebruik / bedient het / óft het verstandt / en wordt bekendtmaakend; óft het ghehoughen / en wordt vermaanend; óft ook het Gheloof en wordt verzeghelend ghenoemt: óft eindelijk alle deze ghelijklijk.

8. Hier-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

8. Hierom is een heiligh teken / óft een bloot teken óft ook een zeghel.

9. Een bloot teken is welk alleen verbeeldt; een zeghel is / welk niet alleen verbeeldt / maar ook anbiedt dooz verzeghelen.

10. Een zeghel / Ghódts verbondt verzeghelend / wozdt Sakrament ghenoemt. *Rom.* 4: 11.

11. Want het is een indachtighmaakend / vertoonend / boozzegghend / bekendtmaakend / vermaanend / en verzeghelend teken.

12. Een Sakrament dan van het nieuw verbondt / is een Ghóddelijke instelling / waar dooz de zegheningen des nieuwen verbondts dooz ghevoelijke tekenen verbeeldt / anghebooden / en toeghepast wozden.

13. Hierom heeft dusdaanigh een Sakrament de reden van een minboozneem Ghóddelijk ghetuighnis / waar dooz dat boozneem ghetuighnis / welk in het verbondt zelf beghzeepen wozdt / ten opzicht van ons byzonderlijk bekraftight wozdt.

14. Hierom wozdt die byzondere toepassing an Ghódts ghunst en ghenade / welke uit et waar gheloof ontstaat / dooz de Sakramenten zeer bekraftight en ghebozdert.

15. In een Sakrament dan is een ghevoelijke en gheestelijke zaak.

16. De ghevoelijke zaak is / óft het verbeelend óft toepassend teken: de gheestelijke aak is dat / welk verbeeldt en toeghepast ozdt.

17. Dooz de naam nóchtans van Sakrament pleeght en ghebruikelijk / en meest eigentlijk de uitwendighe en ghevoelijke zaak lf betekent te wozden.

18. De Sakramentelijke Tekenen hebben e gheestelijke zaak / waar toe zy betrokken ozden / nócht natuurlijk inhangende / nócht *Physice.* hanghende: want zo zouden zy te ghelijk en tenen en betekende zaaken zijn.

19. En nochtans zijn zy gheen blote anwijzende en verbeeldende / maar de zaak zelf mededeelende / betuighende / en mede te deelen anbiedende tekenen.

20. Hierom komt het niemandt behalven Ghode alleen toe / zodaanigh een heiligh teken in te stellen : omdat gheenigh schepsel de betekende zaak kan mededeelen / oft van des zelfs mededeeling ons verzekeren / oft eindelijk zodaanighe tekenen toevoeghen die kraft / waar door zy bequaam ghemaakt worden / om 't gheloof en vertrouwen te versterken / oft eenighe gheestelijke ghenade in ons te verwekken / het dan alle andere zaaken.

21. De zaak zelf / welke uitghekoozen en afghescheiden wordt tot dus daanigh een heiligh ghebruik / wordt eighentlijk ghenoemt / het verbeeldend teken, als het Broodt en de Wijn in 't Avondtmaal : maar 't ghebruik van deze dingen / wordt ghenoemt / het toepassend teken, als de uitdeeling / de ontfanging / het eeten en het drinken.

22. Hierom zijn de Sakramenten eighentlijk niet in weezen buiten haar ghebruik / dat is / nocht eer nocht na dat zy tot haar ghebruik toeghepast worden / zijn zy waarlijk Sakramenten.

23. De gheestelijke zaak / welke door de Sakramenten des nieuwen verbondts betekent wordt / is het nieuw verbondt zelfs / dat is / Christus met alle die zegheningen / welke in hem den gheloovighen voorbereidt worden.

24. Sommighe Sakramenten nochtans verbeelden uitdrukkelijker eenighe wijs oft opzicht van dit verbondt / dan andere / welke ook eenighe andere wijs het te kennen gheeven.

25. Maar zy hebben alle dit ghemeen / dat zy het gheheelijke verbondt der ghenade den gheloovighen verzeghelen : nocht hebben dat ghe-

ghebzuik slechts op die tijdt / als zy bedient wozden / maar tót het eindt des levens toe.

26. De vórm van een Sakrament is die vereening / welke is tusschen het teken en de betekende zaaken. *Forma.*

27. Deze vereening is niet lichaamelijk / en nóchtans ook niet in de inbeelding / maar is een gheestelijke betrekking, dooz welkers kracht / de betekende zaaken zaakelijk an die / welke de tekenen recht ghebzuiken / medeghedeelt wozden. *Relatio. Realis.*

28. Want nócht alle die / welke deelachtigh wozden an de tekenen / hebben deel an die gheestelijke zaak / nócht de wijs óft het middel is het zelfde om an beide deelachtigh te wozden.

29. Uit deze vereening bólght een mededeeling der uitspreeking, waar dooz. I. Het teken uitghespzoken wozdt van de betekende zaak / ghelijk als wanneer de heilighmaaking des harten wozdt ghezeidt een Besnijdenis. II. De betekende zaak van het teken / ghelijk als wanneer de Besnijdenis ghezeidt wozdt het Verbondt / en het Bzoodt het Lichaam. III. Het ghewrócht der betekende zaak uitghespzoken wozdt van het teken / als wanneer de Doop ghezeidt wozdt weder te baaren. IV. Een eighenschap des tekens van de betekende zaak / ghelijk als wanneer de bzeeking / welke an het Bzoodt voeght / Chzistus toeghescbzeeven wozdt. V. Een eighenschap van de betekende zaak toeghescbzeeven wozdt an het teken / als wanneer de Sakramentelijke spijs en dzank gheestelijk ghezeidt wozdt. *Predicatio. Effectum.*

30. De ghzondt van deze Betrekking. 1. Heeft haar oozspzong ghehat van de ghelijkenis óft ebenredenheidt des tekens tót de betekende zaak: want zodaanigh een ghelijkenis schoon zy gheen Sakrament stelle / wozdt nóchtans boozbereischt tót die dingen / welke het stellen / en wozdt an de zelve onderspzeidt / als de

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

ghzondt. 2. Van het woozdt der Instelling/ welk uit een ghebódt en belófte bestaat. Het ghebódt leidt ons op de plicht van de schepselen tót zulken heilighen eindt te ghebzuiken. De belófte gheeft ons verzekerdtheidt / dat wy ze zo niet vergheefs ghebzuiken zullen. Dit woozdt nu der Instelling onderscheidelijk toeghepast met daar toe gheschikte ghebeden / wozdt ghenoemt het woozdt der toewying, zeghening, heilighing, en afscheiding. 3. Wozdt volmaakt dooz de onderhouding / en het voozgheschzeeven ghebzuik zelf / welk zo ghzoot een kracht heeft / dat dooz deg zelfs af zijn / an deze óst ghene / met het lichaam teghenwoozdigh zijnde/ óst ontfangende/ dat gheen Sakrament'zy / welk an anderen op 't hooghst krachtigh en werkelijk is.

Finis primarius.

31. Het voorneem eindt van een Sakrament is het verbondt verzeghelen : en dat niet alleen van Ghódts kant / maar ook dieg bólghends van onze / dat is / Ghódts ghenade en belósten wozden ons niet alleen verzeghelt / maar ook en onze dankbaarheidt / en onze ghehoozzaamheidt an Ghódt.

32. De ghódtghehenne tekenen dan van heilighe dingen / konnen niet van de Menschen ingheselt wozden / zonder nadeel en schending der Sakramenten / schoon zy deg Menschen plicht alleen te kennen gheeven.

33. Want alhoewel zodaanighe tekenen niet eighentlijk Sakramenten zijn / zo zijn zy nochtans Sakramentelijke tekenen / dat is / zy zijn deelachtigh an de natuur der Sakramenten/en konnen alzo van de Menschen niet ingheseldt wozden.

Finis secundarius.

34. Het minvoorneem eindt is de belijdenis deg gheloofs en der liefde : want in het ghebzuik der Sakramenten wozden verbeeldt / en die vereening / welke wy met Ghódt in Chzistus hebben / en die ghemeenschap / welke wy houden met alle die / welke mede-

ghe-

ghenooten van de zelfde vereening zijn/ voorneemlijk met die/ welke leden van de zelfde Kerk zijn.

XXXVII. HOOFDTSTUK.

Van de Kerkelijke Tucht.

Een Byvoegh des woordts en der Sakramenten is de Tucht: welke ten opzicht van de Som der zaak, altijdt een is gheweest, en voor zo veel op deze plaats bequaamlijk kan verhandelt worden. *Adjunctum.*

1. DE heilighe Tucht/ is een persoonelijke Toepassing van Ghódts wil door bestraffingen/ om arghernissen óft voor te komen óft wegh te neemen uit Ghódts Kerk.

2. Want in de Prediking des woordts wordt Ghódts wil voorghestelt en zaakelijk toeghepast om het Gheloof en de Onderhouding te teelen en vermeerderen. In de bedieninge der Sakramenten wordt Ghódts wil ook persoonelijk toeghepast door zeghelen/ om het Gheloof en de Onderhouding te versterken. In de oeffening de Tucht wordt Ghódts wil ook persoonlijk toeghepast door bestraffingen/ om die ondeughden/ welke met het waar Gheloof en de waare Onderhouding strijden/ af te weeren. *Realiter.*

3. Hier uit is het/ dat de Tucht met het Woordt en de Sakramenten pleeght te zaamenghevoeght te worden van de beste Ghódtzheleerden/ in Ghódts Kerk te kenteikenen. Want schoon zy gheen eenvoudighlijk weezendlijk kenteken zy (gheljk ook niet de overighe twe) tót een volkomene staat nóchtans

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

tangs der Kerk moet zy 'er noodtzaakelijk by zijn.

4. Deze Tucht is ingheſtelt en voorgheſchreeven van Chriſtus zelf. *Matt.* 16: 19. *en* 18: 15: 16: 17. En is derhalven teenemaal van Ghoddelijk recht / nocht kan van de Menſchen na haar ghoedtdunken wegh ghenomen/ vermindert/ oft verandert worden.

5. Ja hy zondight teghen Chriſtus den ſtichter en inſteller / al wie niet / wat in zich is/ doet / om deze tucht in Ghodts Kerken op te richten/ en voort te zetten.

6. De perſoonen / omtrent welke zy ghoeffent moet worden / zijn de leden der opgherichte zienelijke Kerken / zonder eenighe uitzondering. *Matt.* 18: 15. 1 *Cor.* 5: 11. En gheen andere. *Op de zelfde plaats. verſ.* 12. Want zy behoort tot alle en alleen die / wien het toekomt de Sakramenten deelachtigh te zijn.

7. An deze perſoonen paſt zy Ghodts wil toe / dat is / die gheeſtelijke middelen der hervorming / hoedaanighe Chriſtus alleen an zijne Kerken ghegheeven heeft. 2 *Cor.* 10: 4. De ſtraffen dan / welke in 't lichaam / oft in de beurs gheleeden worden / hebben ghanſchelijk gheenighe plaats in de Kerkelijke Tucht.

8. Zy ziet op de zonden en arghernisſen in deze perſoonen : want zy is een gheneesmiddel van de wonden en ziekten / an welke Chriſtus ſchaepen onderheevigh zijn. 1 *Cor.* 5: 5.

9. Die arghernisſen verhoedt en neemt zy wegh : omdat zy Chriſtus wil krachtighlijk en perſoonlijk toepaſt tot der zelver beſtrijding en verdelghing.

10. Omdat zy nu zo krachtelijk de ghehoorzaamheidt an Chriſtus andzingt / daarom wordt niet zonder byzondere reden een ghroot deel van Chriſtus Koninkrijk / voor

30

zo veel het zienlijk de Kerk heerscht / van de beste Ghódtgheleerde in deze Tucht gheplaatst.

11. En deze is zelfs de waare reden / waarom in zo weinighe Kerken Chzistus Tucht / te gheliik met zijn Leer / rechtschapen opghericht en gheoeffent wozdt / omdat Chzistus gheheel Koningrijk an te baerden / en an 't zelve zich ghanschelijk over te gheeven / weighert ook het meeste deel van die / welke schijnen willen Chzistus te kennen / en in hem te hoopen.

12. Gheliik zy nu is een deel van Chzistus Koningrijk / zo is zy ook om de zelve reden / een deel van 't Evangely / want zy is een heilighe wijs om het Evangely voozt te zetten / in het Evangely zelf inghesteldt. Derhalven neemen zy an nócht Chzistus gheheel Koningrijk nócht gheheel Evangely / welke de Tucht verwerpen.

13. Mademaal nu en alle deel van Chzistus Koninkrijk ons op zijn wijs noodtzaakelijk zy / en dat inzonderheidt / welk krafteliik de zonde nederhoudt / daerom wozdt in de Tucht ontbeerende Kerken niet veiligh ghenoegh herust / ten zy dat ghemeen ghebzek dooz een bpzondere zózgh / en onderlinge naerstighe waaking gheboet werde.

14. De deelen dezer Tucht zijn / de Bzoederlijke onderichting / en de Ban.

15. Want zy bestaat niet óft alleen / óft boozneemelijk in de blikzem van banningen en bloeken / maar bpzonderlijk in de Chzistelijke onderichting.

16. Nócht het eighen Eindt der onderichting is / opdat daar uit ontstaa een toeghang tót den Ban (hoewel dat dooz toeval somtijdts bólght) maar opdat de noodtzaakelijkheidt van bannen / zo 't moogheliik is boozghekomen werde / en de zonder dooz een tijdighe bekeering in de Kerk ghehouden werde. *Finis.* *Accidens.*

17. De onderrichting / bekijving oft vermaaning moet anghewendt worden in alle zonde/ an welke het gheneesmiddel der Tucht voeght : maar nochtans op verscheide wijs / na de verscheidenheidt der verborghene oft bekende zonde. Want in de verborghene zijn die drie trappen waar te neemen/ welke Christus ordendlijk voorgheschreeven heeft. *Matt.* 18: 15: 16: 17. In de openbaare nu is zodaanigh een trapopklimming niet noodtzaakelijk. 1 *Tim.* 5: 20.

18. Deze vermaaningen moeten altijdt ghehaalt worden uit Ghodts woordt/ niet uit Menschelijke inzettingen : anders zullen zy tót het gheweeten niet doordringen.

19. Een aallijke Ban moet niet angewendt worden / ten zy by de zonde bykome een wederhoorigheidt. *Matt.* 18: 17. Want het is noodtzaakelijk / dat een zonder behoorlijk vermaant oft berouw oft halsterkheidt toone : een berouw hebbende nu is niet te bannen : derhalven alleen een halsterke.

20. In moedtwilligher euveldaaden nochtans / is nocht noodtzaakelijk nocht nut zo ghroot een gheduldt en vertoef / om berouw te verwachten / en halsterkheidt te onderscheiden/ als in ghebruikelijker misdaaden.

21. Wanneer de zaak zelf vertoef kan lijden / komt het met de Schrifture en reden ober een / dat eerst de Ban beghonnen werde door onthouding en afweering van 't Avondtmaal/ en dierghelijke voorrechten der Kerk / welke ghenoemt pleeght te worden de kleene Ban.

22. Op deze trap nochtans moet men niet blijven staan / maar de boetvaerdigheidt door deze wijs en tusschen tijdt andringen / en daar an wanhoopende/ten lange lest en voortreden tót een volkomene afscheiding van de ghemeenschap der gheloobighen / welke ghenoemt pleeght te worden/ de ghroote Ban.

23. Om-

23. Omdat nu een halfsterk Zonder niet kan van de gheloovighen afgheſcheiden wozden / ten zy de gheloovighen ook van hem afgheſcheiden wozden / en dit ook ſtrekt tót der zelver heilzaame ſchaamte. 2 *Theſſ.* 3: 14. Daarom zijn die / welke wettighlijk ghebannen wozden / van alle de deelghenooten te ſchumen / niet ten opzicht van eenvoudighlijk zedighe / óft anderſins noodtzaakelijke plichten / maar ten opzicht van die deelen der ommeghang / welke een vooz ghoedt keuring en innerlijke ghemeenzaamheidt pleeghen te nerzellen:

De mondt, 't ghebedt, wenſch van welvaarendheidt,
Ghaſtmaalen, en de Tafel wordt ontzeidt.

24. Van den bandt der Ban moet niemandt / welke gheen berouw heeft / lósghemaakt / nócht iemandt berouw hebbende ghehouden wozden. Een ghenoeghzaam berouw nu is niet / zo iemandt zeidt / het berouwt my, k zal 't niet meer doen, en anderſins gheen waar berouw betoont / maar zodaanighe teknen van een ernſtigh berouw moeten 'er blijken / dat de Kerk daar in te berusten ghehouden zy; anders wozdt 'erſchijnheiligheidt gheboedt / en met de Kerk en Chriſtus zelf te ſpót ghedzeeven.

25. In zommighe zonden nóchtans kan een flaauwer berouw (zo 't maar waar te zijn blijke) dan in andere / toeghelaaten te wozden.

26. De maght van deze Tucht / ten opzicht van 't recht zelf / komt die Kerk in 't ghemeen toe / waar van de Zonder een lidt is / want dien komt het toe af te weeren / dien het toekomt erſt toe te laaten: en an der leden behoudenis óft afzetting is den ghanſchen lichaame wenbeel gheleeghen: met toeſtemming derhalven van de Kerk (en die niet alleen toelaa-

tende/ maar ghoedtkeurende / en instellende) moet zy uitghevoert worden.

Actio. 27. De voorneemste plaats in de daadt en oeffening hebben de Ouderlingen/en dat niet alleen in de openbaare handeling te bestuuren / en het vonnis uit te spreeken / maar ook in voorghaande vermaaningen / in welke zy moeten verbullen / 't gheen zy zien van de byzondere overgheslaghen te zijn.

28. De ghebruikelijke Bestraffingen der Pauzen / der Pauslijke Bisschoppen en der zelver Amteners / verdienen zelfs een ghroote bestraffing ; want het zijn ontheilighingen der Ghoddelijke naam / schraaghen van ongherechtighe heerschappy / en inhaalingen van anderer gheldt / gheen gheestelijke middelen voor zodaanighe zonden.

29. De aflaaten / menschelijke verwisselingen en verdraghen in die dingen / waar toe Christus de Tucht der Kerk ingheslelt heeft / zijn loonen van de ghroote Hoer.

XXXVIII. Hoofdtstuk.

Van de Bediening des ghenadighen Verbondts voor Christus komst.

1. Alhoewel het ghenadigh en zalighmaakend Verbondt van Ghodt van den beghinne eenigh gheweest zy / de wijs nochtans van Christus toepassing / oft van dit nieuwe verbondt te bedienen is niet altijdt een en de zelfde gheweest / maar verscheiden na 't opzicht der eeuwen / in welke de Kerk verzamelt gheweest is.

2. In deze verscheidenheidt is altijdt een voortghang gheweest van het onvolmaakter tot het volmaakter.

3. Eerst

3. Eerst dan is alghemeenlijk en duisterer dóch namaals byzonderlijker en klaarer de verbozghenheidt des Evangelys gheopenbaart gheweest.

4. Deze wijs van bedienen is tweederley: de eene van den te vertoonenen Chzistus / en de andere van den vertoonden Chzistus.

5. Want tót deze twe voozneeme Hoofdstukken wozdt het oudt en nieuw Testament ghebzaght: het oudt belooft den toekomstighen Chzistus; het nieuw betuight / hem ghekomen te zijn.

6. Toen Chzistus nóch te vertoonen was / zijn alle dingen uiterlijker en vleeschelijker gheweest / namaals innerlijker / en gheestelijker. *Johan.* 1: 17. De Wet is door Mosem ghegheeven, de ghenade en waarheidt is door Jesum Christum gheworden.

7. Tweederley nóchtans is toen ter tijdt de annerking der Kerk gheweest. 1. Voor zo veel zy Erfghenaam. 2. Voor zo veel zy een kindt was. *Gal.* 4: 1: 2. enz. Zo langen tijdt de Erfghenaam een kindt is, zo verschilt hy niet van een dienstknecht, hoewel hy een Heer is van alles.

8. Voor zo veel als Erfghenaam / is zy bzp / als kindt / eenigher wijs dienstbaar gheweest. *Op de zelfde plaats.*

9. Voor zo veel als Erfghenaam / is zy gheestelijk / als kindt / vleeschelijk en aardsch gheweest. *Heb.* 9: 10. *Rom.* 9: 7.

10. Voor zo veel als Erfghenaam / heeft zy den gheest der Kinderanneeming / als kindt / de gheest der vzees en dienstbaarheidt ghehat. *Rom.* 8: 15. Want ghy hebt niet ontfangen den Gheest der dienstbaarheidt wederom tót vrees, maar ghy hebt ontfangen den Gheest der anneeming tót kinderen.

11. De wijs der Bedieninge / welke op den te vertoonenen Chzistus ziet / is een andere voor Mozes; en een andere van Mozes tót Chzistus gheweest.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

12. Voor Mozes is de Voorgherheerschappy der Kerk ruw en ruim / als in een kindtschap / gheweest : 'er zijn zo veel zienlijke Kerken / als huisghezinnen van Ghódtvruchtighe gheweest : de Kerkendienst is gheduurigh bynа onghewoon door Profeeten gheweest : De Huisvaders en eerstgheboorene hebben recht ghehadt eenighe heilighe dingen / ghelijk ghewoone bedieners / te bedienen / volghens die richting / welke zy van de Profeeten kreeghen.

13. Eenigh onderscheidt nochtans is 'er gheweest tusschen de beschikking en uitdeeling van Adam tót Abraham / en die / welke na Abraham tót Mozes toe gheweest is.

14. Van Adam tót Abraham is. I. De Verlóssing door Chrístus / en de toepassing der zelve belooft gheweest in 't ghemeen / door het zaadt der Vrouw te volbrengen / om de werken des Duivels / dat is / de zonden en de doodt te verbreeken. *Ghenes.* 3 : 15. *Rom.* 16 : 20. 1 *Johan.* 3 : 8. Het zaadt der Vrouw zal den kóp der Slang vermorselen. De Ghódt des vredes zal den Satan haast onder uwe voeten verpletteren. De Zoone Ghódts is gheopenbaart, opdat hy de werken des Duivels verbreecken zoude.

15. II. De Hoeping wierdt gheoeffent in die Onderscheiding / welke gheweest is tusschen het zaadt der Vrouw / en het zaadt des Duivels / tusschen Ghódts Kinderen / en der Menschen Kinderen. *Genes.* 6: 2. III. De reden der Rechtvaerdighmaaking wierdt te kennen ghegheeven door zoenófferhanden voor de zonden ghecffert en anghenomen. *Ephes.* 5: 2. Christus heeft ons lief ghehadt, en hem zelven voor ons overghegheeven tót een ófferhande en slachtóffer Ghóde, tót eenen welriekenden reuk.

16. IV. De Kinderanneeming ghaf te ken-

ienneu/ en de eernaam van kinderen / an alle ghelóovighen toen ter tijdt ghemeen / en Enóchs overvoering in de hemelsche erffenis. *Genes.* 5: 24. *Heb.* 11: 5.

17. V. De Heilighmaaking is/ en uitdzukkelijk van de Pzofeeten inghestampt / en voorbeeldighlijk ook dooz Offerhanden / en offerghewoonten in 't ruigh ontwozpen gheweest. *Jud.* 14. *Rom.* 12: 1. *Typice.*

18. VI. De Heerlijkmaaking is / en dooz t voorbeeldt van Enóch / en de behoudenis van Noach met zijn huisghezin dooz de Zondtvloedt / openbaarlijk verzeghelt gheweest. 1 *Petr.* 3: 20: 21.

19. In deze omtrek van tijden is een ongheswoon Sakrament gheweest de opbouwing der Bondtkist / en de behoudenis dooz de Zondtvloedt. *Heb.* 11: 7. 1 *Petr.* 3: 20: 21. Een ghewoon Sakrament is'er gheenig gheweest; en zp dat in veel ófferhanden iets gheweest is / welk de reden van een Sakrament ghenadt heeft. Want dat in het heiligh ghastmaal / in de heilighe plaats / de ófferende ghewoonlijk deelachtigh ghewozden zijn an haar Offerhanden met blijschap dooz Ghódt. *Exod.* 18: 12. verzeghelde haar eenigher wijs die ghenade des verbondts / welke in de Sakramenten vertoont wozdt.

20. Van Abzahams tijden af heeft de kerk vóozneemelijk bestaan in zijn huisghesin en nakomelingen.

21. In die omtrek der tijdt zijn alle de welaaden des nieuwen verbondts klaarelijker en onderscheidelijker / als van te voozen / beluight gheweest.

22. I. De verkiezing is verbeeldt gheweest in de persoonen van Izak en Jakób / beluindt boven Ismaël en Esau. *Rom.* 9: 11: 12: 13.

23. II. De Verlóssing te ghelijk met de toepassing der zelve is op 't heerlijkst ver-

toont

toont in de persoon / en zeghening van Melchisedech : ook in de belófte en het verbondt van de zeghening/tót alle vólkeren dooz Abzahams zaadt te komen.

24. III. De Hoeping is gheoeffent gheweest dooz de gheleiding van Abzaham uit het Vz der Chaldeers / na een zeker nieuw en hemelsch Vaderlandt. *Heb.* 11: 9: 10.

25. IV. De Gechtvaerdighmaaking is verklaart gheweest dooz Ghódts uitghedzukt ghetuighnis / dat het Gheloof Abzaham / als den Vader en voozbeelde van alle gheloowighe / ter rechtvaerdigheidt toegherekent gheweest is : en dooz het Sakrament der besnijdenis/ welk een zeghel van de zelfde rechtvaerdigheidt gheweest is.

26. V. De Kinderanneeming is openbaar ghewozden dooz de anroeping van Ghódts naam over Abzaham / en alle de kinderen der belófte / en dooz de anwyzing der erffenis an de kinderen der belófte / dooz ghenade van de vzye Moeder gheteelt. *Gal.* 4: 26: 28: 31.

27. VI. De Heilighmaaking is afghebeeldt gheweest / dooz de Besnijdenis / welke de weghneeming en vernieting der verderffenis/ der zonde / en des ouden Menschs betekende / opdat een nieuw schepsel in des zelfs plaats ghestelt werde. *Col.* 2: 11. *Deut.* 30: 6.

28. VII. De Heerlijkmaaking is te kennen ghegheeven gheweest in de beloofde zeghenúng / en in het landt Chanaan / welk een voorbeeldt van het hemelsch Vaderlandt ghe- *Typus.* weest is.

29. Van Mozes tijdt af tót Chzistus toe zijn alle deze zelfde dingen daarenboven in 't ruigh ontwozpen gheweest / eensdeels dooz onghewoone / anderssdeels dooz ghewoone middelen.

30. Onghewoonlijk is de Verlóssing en des zelfs Toepassing betekent gheweest. 1. Dooz

de

de verlóssing uit Eghipten dooz middel van Mozes / als een voorbeeldt van Chzistus. *Typus. Matt.* 2: 15. en dooz de inleiding in 't landt Chanaan dooz middel van Josua / als een twede voorbeeldt van Chzistus. 2. Dooz de kopere Slang / dooz welkers anzien de doodtzieke Menschen haar ghezondtheidt wedergheckreeghen hebben. *Johan.* 3: 14. *en* 12: 32. 3. Dooz de wolk / waar mede dooz alle onghemakken / zo der vyanden als des Hemels de Israëlijten ghedeckt wierden / en daarenboven licht met verfrissching van krachten / 's daaghs en 's nachts verleent / ghehadt hebben. 1 *Cor.* 10: 2. *Esa.* 3: 4. 4. Dooz de doogtóght der Roode zee / waar dooz zy een ghebaande wegh na 't landt der belófte / haar vyanden overvallen en verdelght zynde / ghehadt hebben. 1 *Cor.* 10: 2. 5. Dooz het Man van den Hemel / en het water uit de steenróts / waar uit zy / ghelijk als uit Ghódts handt een gheduurigh voedtsel ghehaalt hebben. 1 *Cor.* 10: 3: 4. *Johan.* 6: 32: 33.

31. Ghewoonlijk is Chzistus / en de Verlóssing dooz hem ontwozpen gheweest dooz de hooghe Pziester / Auters / en Offerhanden dooz de zonden.

32. De Gechtvaerdighmaaking wierdt ghetoont dooz veel Offerhanden / afwasschingen / en het Sakrament van 't Pascha.

33. De Kinderanneeming in de eerstghebooznen / welke Ghóde gheheilight zyn gheweest.

34. De Heilighmaaking in alle Offerhanden en gheschenken / als ook in die onderhoudingen / welke eenighe reinigheidt voozghaaven.

35. De Heerlijkmaaking dooz de beërbing van 't beloofde landt / en dooz die ghemeenschap / welke zy met Ghódt in 't heilighe der heilighen ghehadt hebben.

36. De

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

36. De Joodſche Kerk dooꝛ Mozes opghericht / is ten opzicht der uiterlijke vereenzameling eenigh gheweeſt / omdat die ghanſche plechtelijke ghemeenſchap / welke toen ter tijdt vooꝛgheſchreeven gheweeſt is / van een Kerk ging / en aldaar dooꝛ openbaare belijdenis / en zekere ghewoontens te oeffenen gheweeſt is.

Synagoga. 37. De Verghaderingen zijn gheen volkomene Kerken gheweeſt / omdat Ghodts ghanſche dienſt / en de gheheele heilighe ghemeenſchap / toen ter tijdt vooꝛgheſchreeven / in de zelve niet heeft konnen gheoeffent wooꝛden.

38. De Joodſche Kerk dan is van een volk en 't eenighen opzicht alghemeen gheweeſt / vooꝛ zo veel de Gheloovighen / uit alle volkeren onder den Hemel van buiten ankomende / ghehouden waaren zich bij die eene Kerk te verboeghen. *Act.* 2: 5: 6: 8: 9: 10. *en* 8: 27.

39. De vooꝛneeme Bedienerꝛ zijn gheweeſt de Prieſterꝛ uit Aarons ſtam / dooꝛ een ghedurighe aftervolghing / bij welke de overighe Levijten ghevoeght zijn gheweeſt. *Num.* 3: 6: 7: 8: 9: 10.

40. Nochtans zijn ter bediening niet toeghelaaten oft de Prieſterꝛ oft de Levijten / ten zij met eenighe vooꝛghaande ghoedtkeurring / en dat na zij van Lichaam / ouderdom / en ghaaven deꝛ ghemoedts verzien waaren.

Ceremonialis. 41. De louter Kerkelijke dienſt toen ter tijdt is / ten meeſtendeel Kerkghewoontigh gheweeſt; zo nochtans dat de heilighe dingen van allerlei ſlagh rein te houden gheweeſt zijn.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

XXXIX. Hoofdtstuk.

Van de Bediening des Verbondts van den vertoonden Christus af tót het Eindt der Wereldt toe.

1. De wijs der Bediening / Christus nu vertoont zijnde / is twederley / de eene tót het eindt der Wereldt toe / en de andere in het eindt zelf.

2. Van Christus tót het eindt der Wereldt is een eenwijzighe Bediening / en de zelve teenemaal nieuw: waarom zy ook het nieuw Testament ghenoemt wordt.

3. Eenwyzigh is zy zonder eindt óft verandering / omdat zy volmaakt is / zo dat 'er gheen andere te verwachten is / voor welke / als voor een volmaaktere / zy plaats ruimen zoude / ghelijk de Joodsche / als onvolmaakter voor deze gheweeken heeft.

4. Zy is het nieuw Testament, ten opzicht van dat / het welk 'er van Mozes tijdt af gheweest is / en ten opzicht van de belófte / an de Vaderen ghedaan / niet na de weezenheidt, maar na de wijs; dewijl in die / na de wijs van bedienen / eenighe verbeelding gheweest is van het verbondt der werken / van welk dit Testament weezendlijk verschilt: en derhalven / wijl het gheheele onderscheidt des nieuwen verbondts van het oude niet ghebleeken heeft / ten zy in de bediening / welke is na de vertoonde Christus / daarom wordt deze bedienning op 't hooghst eighentlijk het nieuw Verbondt óft Testament ghenoemt. *Essentia.*

5. Zy verscheelt nu van de voorghaande in Hoedaanigheidt, en Hoeghrootheidt. *Qualitas.* *Quantitas.*

6. De

Qualitas. 6. De verscheelende Hoedanigheidt, waar mede zy verzien is / is óft de klaarheidt óft de vzyheidt.

7. De klaarheidt bestaat daar in / eerstelijk / dat de Leer der ghenade en zaligheidt dooz Chzistus / en het gheloof in hem / te ghelijk met des zelfs anhangsels / het onderscheiden en uitghedzukt is / als zy van te voozen gheweest is : ten tweden / dat zy niet dooz *Typus.* voorbeelden en schaduwen / maar op de klaarste wijs verklaart wozdt.

8. Ten opzicht van deze beide wozdt Chzistus van te voozen / als onder een dekzel voozghetelt / ghezeidt / maar nu als met een bloot en ontdekt anghezicht anghehoden te wozden. 2 *Cor.* 3: 12. Wy ghebruiken veele vrymoedigheidt in 't spreeken : En doen niet ghelijk als Mozes, die een dekzel op zijn anghezicht leide, opdat de kinderen Israels niet zouden sterk zien op het einde des ghenen, dat te niete ghedaan wordt.

9. De Vzyheidt bestaat daar in / eerstelijk / *Oeconomicus.* dat de huishouwkundighe maatighing van de Wet en het Verbondt der werken / welk onder een zekere dienstbaarheidt het oude volk hieldt / nu weghghenomen is / waarom oock de Gheest der Kinderanneeming / schoon hy nimmermeer den gheloovighen teenemaal gheweighert gheweest is / meest eighentlijk nochtans ghezeidt wozdt medeghedeelt te wozden onder dat nieuw Testament / waar in de allervolmaakste staat der gheloovighen op 't hooghst uitblinkt. *Gal.* 4: 4: 5. Wanneer de volheidt des tijdts ghekomen is, heeft Ghódt zijnen Zoone uitghezonden, opdat wy de anneeming tót kinderen verkrijghen zouden, enz. Zy bestaat ten tweden daar in / dat het juk *Ceremonialis.* der Kerkghewoontighe Wet / voor zo veel zy een handtschrift teghen de zonde gheweest is / voor zo veel zy 't ghebruik van uit haar natuur middelighe dingen verboodt / voor zo veel

veel zy veel laſtighe onderhoudingen van de zelve gheboodt / en voor zo veel zy met veelvoudighe en vleeſchelijke Kerkghewoontens de waarheidt zelf bedeckte / nu teenemaal weghghenomen is. *Col.* 2: 14: 17. Welke zijn een ſchaduw der toekomende dingen, maar het Lichaam, is Chriſti. *Ceremonia.*

10. Zy zondighen dan teghen de van Chriſtus ons verkreeghene vryheidt / die óft de Joodſche Kerkghewoonten, óft andere Ghódtsdienſtighe en Ghódtgheheime met de zelve ghelijkaartigh, den Chriſtelijken Kerken opdringen. Want de Ghóddelijke Kerkghewoonten zijn niet weghghenomen / opdat de Menſchelijke der zelver plaats zouden vervullen / nócht het is waarſchijnelijk / dat Chriſtus zodaanighe verborghenheden na zijn komſt an 't ghoedtdunken der Menſchen zoude oberghelaaten hebben / daar hy niets zodaanighs den ouden vólke toeghelaaten heeft / voornemelijk wijl hy met zo kleen een moeyte daar in ons zoude hebben konnen voorzien / indien hy eenighe Ghódtsdienſtighe / en Ghódtgheheime Kerkghewoonten, den zijnen noodtzaakelijk óft nut gheoordeelt hadde / behalven die weinighe / welke hy by haar naamen voorgheſchreeven heeft: óft ten minſten door eenighe beſcheiden vertoonen / an welke hy dusdaanighen maght verleent heeft / het welk hy nerghens ghedaan heeft. *Gal.* 5: 1. Staat dan in de vryheidt, met welke ons Chriſtus vryghemaakt heeft, ende en wordt niet wederom met het jok der dienſtbaarheidt bevangen. *Homogeneus.*

11. In Hoeghrootheidt verſcheelt deze Bedieninge van de voorghaande / en inſpannighlijk en uitſpannighlijk. *Quantitas. Intenſive. Extenſive.*

12. Inſpannighlijk, eerſtelijk / dat de Toepaſſing door den Gheeſt werkelijker / en de ghaaven des Gheeſts volmaakter zijn / als zy ghewoonlijk gheweeſt zijn in 't oudt Teſtament /

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

ment / waarom in vergheliikinge / de oude bedieninge de Letter/en de nieuwe de Gheest ghenoemt wordt. 2 *Cor.* 3:6. Ten tweden/ omdat zy een gheestelijker leven voortbrengt. *Op de zelfde plaats. vers.* 18.

13. Uitspannighlijk, eerstelijk / ten opzicht der plaatse/ omdat zy niet inghetrokken wordt tót een zeker volk / als te voren / maar door de ghansche Werelt uitghespreidt is. Ten tweden ten opzicht der tijdt / welke gheenigh eindt van duuringe heeft voor de voleindinge van de ghansche Ghodtgheheime Kerk. 2 *Cor.* 3:11. *Ephes.* 4:13. Het ghene, dat blijft. Tót dat wy alle zullen komen, tót eenen volkomenen Man, tót de maate der ghroote der volheidt Christi.

14. Omdat nu deze nieuwe Bedieninge zo volmaakt is / daarom is 't behoorlijk / dat de ghemeenschap der heilighen / in de Kerk onder het nieuw Testament inghestelt / ook de volmaaktste zy.

15. In alle Kerk dan des nieuwen Testaments konnen en moeten Ghodts ghansche plechtelijke en ghewoone dienst / en alle des zelfs heilighe instellingen onderhouden worden / zo dat alle de leden van die Kerk ghewoonlijk te ghelijk haar ghemeenschap daar in oeffenen mooghen.

16. Want 'er is nu niet / ghelijk als in de Joodsche Kerk ghweest is / van Ghodt ingheselt; dat eenighe plechtelijke deelen van de Ghoddelijke dienst in een plaats ghoeffent werden / en andere in andere / maar eene byzondere Kerk wordt opghericht / waar in alle de heilighe plichten waar te neemen zijn.

17. Hierom zijn alle de Chzistelijke Kerken teenemaal van 't een en zelfde recht / zo dat de eene niet meer van de andere hange / dan de andere van die.

18. Hierom is 't ook meest ghevoeghlijk / dat

dat eene byzondere Kerk niet uit meerder leden bestaa/ als welke by een komen t'zamenkomen / om Ghódts woozdt te hoozen / de Sakramenten te ghebzuiken / ghebeden op te ófferen / en de Tucht te oeffenen / en andere plichten der Ghóddelijcke Bozgherheerschappy na te komen / ghelijk als een Lichaam.

19. Want het is een zekere dooling / van alle verwazring niet bzy / dat in eenighe ghzootere steden / schoon 'er meerder ghelóobighe zijn / dan dat zy te ghelijk die ghemeenschap konnen oeffenen / zy nóchtans niet verdeelt wozden in verscheiden Kerken / maar doen eene zo oberbloeyen / dat ieders stichting niet behoozlijk bezózght en ghebozdert kan wozden.

20. De Kerk dan na de vertoonde Chzistus opghericht/is niet eene alghemeene/zo dat alle ghelóobighe dooz de ghansche Wereldt met een en de zelfde bandt onder zich t'zamengheboeght zouden wozden/ en haneen en de zelfde zienlijke Harder / óft verghadering van Harders zouden afhangen / maar 'er zijn zo veel Kerken / als 'er byzondere verghaderingen óft verzamelingen der ghelóofbelijders zijn/welke met een byzondere bandt onder zich t'zamenghevoeght wozden om de ghemeenschap der heiligen volstandighlijk te oeffenen.

21. Want alhoewel de Ghódtgheheime Kerk / dooz zo veel zy in haar leden is / op gheen andere wijs verdeelt wozdt / als in byvoeghen en onderwerpen, ten welken opzicht wy de Duitsche / Engelsche / Fransche Kerk zeggben / ghelijk wy de Zee zelfs / na de oozden/ an welke zy spoelt/ noemen de Duitsche/ Engelsche / Fransche / schoon het de eene en zelfde Zee zy ; zo zijn 'er nóchtans van de opghericht Kerk verscheidene laeghste ghedaantens, óft ondeelighe, an de zelve ghemeene natuur deel hebbende / ghelijk als verscheidene Bzonnen / Schoolen / Huisghezinnen : schoon

Adjunctum. *Subjectum.* *Species specialissima.* *Individuum.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

schoon veele / óft alle mooghelijk een Kerk ghenoemt konnen worden / ten opzicht van eene zekere gheneeghenheidt / welke zy ghemeen hebben / ghelijk veel huisghezinnen van eenighe doorluchtighe stam / met de naam van een huisghezin dikwijls te kennen ghegheeven worden / als het Huis van Nassouw / enz.

22. En deze Kerk / van Ghódt opghericht / is niet van een vólk / landtschap / óft Bisdom (welke vórmen van Menschen ingevoert gheweest zijn / na 't voorbeeldt van een borgherlijke heerschappy / inzonderheidt van de Roomsche) maar van een karspel / óft van een verzameling / welkers leden ónder zich verknócht worden / en ghewoonlijk in een plaats tót de openbaare oeffening der Ghódtsdienst by een komen.

23. Want zodaanigh een verghadering / en gheen ghrooter / wordt eighentlijk betekent door het woordt Ghemeente, en het heeft gheen ruimer betekenis in het ghansch nieuw Testament / wanneer het tót eenighe zienlijke en angheweeze verghadering betrokken wordt / nócht ook by Wereldtlijke schrijvers / welke wat oudt zijn.

24. Hierom worden verscheiden vastghestelde verzamelingen van het zelfde landtschap en ghewest / altijdt in 't meervoudigh ghetal ghenoemt ghemeentens / niet een ghemeente / ook in 't Joodsche landt / welke van te vooren ghanschelijk een ghemeente van een gheheel vólk gheweest is. 1 *Thess.* 2: 14. *Actor.* 14: 23. *en* 15: 41. *Rom.* 16: 4: 5: 16. 1 *Cor.* 16: 1: 19. 2 *Cor.* 8: 1: 18: 19. *Gal.* 1: 2: 22.

Numerus pluralis.

25. Die byzondere Kerken ook / van welke in het nieuw Testament ghewaaght wordt / pleeghen te zamen te komen in de zelfde plaats. *Act.* 2: 46. *en* 5: 12. *en* 14: 27. *en* 15: 25. *en* 21: 22. 1 *Cor.* 5: 4. *en* 14: 23: 26. *en* 11: 17: 23.

26. Nócht

26. Nócht in het ghansch N. Testament
:eft men van de opzichting van eenighe ghzoo-
:re Kerk / van de welke de kleenere verzame-
ngen afhingen / nócht 'er wozdt eenighe
ienst / óft heilighe instelling voozgheschzee-
en / welke in elke verzameling niet te onder-
nuden is / nócht 'er wozdt eenigh ghewoon
iediener gheselt / welke an eene dusdaanighe
kere verghadering niet ghegheeven wozdt.

27. De bpzondere Kerken nóchtans / ghe-
k haar ghemeenschap vereischt / het licht der
tuur / en de billijkheidt der reeghelen / en
ozbeelden der Schziftuur leeren / konnen /
moeten ook zeer dikwijls een onderlinge
ebondtmaaking en vereening onder zich an-
aan / in kleene en ghzoote Kerkberghade-
gen / opdat zp de ghemeene toestemming en
derlinge onderstandt / zo veel bequaamlijk
eschieden kan / ghebzuiken / in die dingen
ozneemelijk / welke van ghzooter belang
t: maar deze verknóchting nócht stelt een
uwe ghestaltenis van de Kerk / nócht moet
tighsins weghneemen / óft verminderen die
gheidt en maght / welke Chzistus zijn Ker-
t naghelaaten heeft / om de welke alleen te
hten en voozt te zetten zp dient.

28. De ghewoone Bedieners vólghen de
zm van de opgherichte Kerk / en zijn der-
lven gheen alghemeene Bisschóppen / nócht
n een ghansch Vólk / Landtschap óft Bis-
m / maar Ouderlingen van een bergha-
ring / welke in de zelfde zin in de Schzist
pzieners ghenoemt wozden.

29. Die overklimmende leden der Kerk-
erigheidt zijn louter menschelijke schepselen /
nder eenigh ghódtlijk ghebódt óft voozbeeldt
de Kerk inghevoert: het Harderlijk amt
er zo verscheiden verghaderingen konnen zp
t verbullen: zp berooven de Kerken van
ar vzpheidt / terwijl zp over de Kerken zelf /

en der zelver Harders een / gheljjk als / Koninklijke / en by na Dwinghelandsche heerschappy voeren : zy hebben met zich inghevoert / als het hoofdt / den Roomschen Antichzist zelf / en als de staert van het zelfde slagh / de Kanseliers / Opperdiakenen / Amteners / en dierghelijke stutten der Kerkoverigheidt (welker naamen zelf buitenreegheligh zyn / en an de eerste Kerken teenemaal onbekendt) om Ghódts Kerken ghanschelijk t'onderzukken.

Apocryphus.

30. Het recht van een ghewoon Bediener te beroepen heeft de Ghemeente zelf / der welke hy bedienen moet / *Actor.* 14:23.

31. Hier toe nóchtans is van nooden de bestuuring en het behulp der Ouderlingen en van de zelve / en zeer dikwijls ook van de naburighe Ghemeenten.

Essentia.

32. De weezenheidt des beroeps is in de verkiezing der Ghemeente / en anneeming van de verkoozene gheleeghen.

Adjunctum.

33. Des zelfs voorghaand byvoegh is het onderzoek óft de beproeving.

34. Het navólghend en voleindighend byvoegh is de órdening / welke niet anders is / als een zekere plechtelijke inleiding van den nu verkoozenen Bediener in de vrye uitvoering der bediening zelf : waar uit het ghebeurt is dat de handtoestemming / en de handtoplegghing by de Ouden dikwijls het zelve beteekenen.

35. De bisschoplijke órdening van een Bediener / zonder eernaam / dat is / zonder Ghemeente / an en in welke hy gheschikt soude worden / is even belacchelijk / als óft iemandt verdicht wierdt een man te zyn zonder vrouw.

36. Een Bediener / aldus gheroepen om een Ghemeente te bedienen / nócht kan de zelve na zyn ghoedtdunken verlaaten / óft van de zelve verstooten worden / zonder gherechtighe oorzaak :

oorzaak: nácht op een andere Ghemeente dierghelijken acht neemen / óft de zelve / welke hy op zich ghenomen heeft / door een vrywillighe niet verblijving verzuimen / zonder Kerkroovighe schending des verbondts.

37. De ghewoone Bedieners zijn óft Harders en Leerers / óft heerschende Ouderlingen / by de welke ghevoeght worden Armverzórghers / dat is / Diakens / Diakeneſſen óft Weduwen.

38. Door deze amten heeft Chriſtus ghenoeghzaamlijk voorzien in alle de noodtdruftigheden van de Leden der Kerk / opdat zy naamelijk voorneemelijk onderweezen werden in de kennis der waarheidt door Leerers / opghewekt werden / inzonderheidt tót de oeffening der Ghódtzaligheidt door Harders / bewaart werden in die staat des levens / en gheroepen werden tót boetvaerdigheidt over de zonden / door de zelve en de beheerschers / en teghen de armoede gheholpen werden door Diakenen.

XL. Hoofdtstuk.

Van den Doop, en des Heeren Avondtmaal.

1. De natuur van het nieuw Teſtament volghen ook des zelfs Sakramenten; want zy zijn weinigh in ghetal / licht om te bereiden en onderhouden / en in haar betekenis op 't hooghſt klaar.

2. Zy zijn van Chriſtus zelf gheheilight / en ingheſtelt gheweeſt: want schoon van Johannes den Dooper het eene Sakrament eerſt ghebruikt gheweeſt is / daar in zelfs nochtans is hy Chriſtus voorboode gheweeſt / op dat hy toonen soude / wat Chriſtus namaals sou-

de Doop ghoedt keuren / en instellen / nócht het heeft de reden van een ghewoone instelling ghehadt door de dienst van Johannes / maar door die instelling van Christus zelfs.

3. Deze Sakramenten zijn de Doop en des Heeren Avondtmaal / want nócht 'er zijn andere Sakramenten óft Sakramentelijke tekenen van Christus óft van des zelfs Apóstelen der Kerk overgheleevert / nócht konnen van de Menschen in de Kerk ingheselt worden.

4. Ten opzicht van de ghóddelijke instelling wordt den gheloovighen de ghrootste noodtzaakelijkheidt opgheleght van deze Sakramenten naerstelijk en ghódtsdienstelijk te ghebruiken. Zy zijn nóchtans niet zo volstrektelijk noodtzaakelijk ter zaligheidt / dat der zelver afzijn óft loutere berooving een berooving van deze inbrenge: nócht zy moeten onder die naam / óft van niet wettighe bedieners / óft buiten de Kerkelijke verghadering bedient worden. *Privatio.*

5. De Doop is een Sakrament der Inwyding / óft wedergheboorte.

6. Want alhoewel zy het gheheel verbondt der ghenade te gelijk den gheloovighen verzeghelt / door een byzondere toeeighening; nóchtans verbeeldt en versterkt zy onze inlijving zelf in Christus / *Rom.*6:3. Wy zijn in Iesum Christum ghedoopt. En *v.*5. Wy zijn met hem eene plant gheworden. En 1.*Cor.*12:13. Wy zijn tót een lichaam ghedoopt.

7. Omdat nu uit onze eerste inlijving in Christus door 't gheloof / onmiddelijk vólght de betrekking van onze Rechtvaerdighmaaking en Kinderanneeming: Daarom is de Doop / als een Sakrament van de inlijving zelf / tót vergheeving der zonden / *Marc.*1:4. En is ook een verbeelding der Kinderanneeming / wijl wy daar door den Vader / Zoon / *Relatio.*

en

en H. Gheest toegheheilight wozden / en der zelver naamen ober de ghedoopte angheroepen wozden.

8. Omdat ook van Chzistus / dien wy inghelijft wozden / de heiligheidt afstroomt in alle gheloobighen / daarom is de Doop ook een zeghel der Heilighmaaking. *Tit.*3: 5. Hy heeft ons zaligh ghemaakt door het badt der wedergheboorte, en de vernieuwing des H. Gheests, *Rom.*6:4:5:6.

9. En dewijl van de waare Heilighmaaking de Heerlijkmaaking niet kan gheschciden wozden / daarom is zy ook een zeghel der eeuwighe heerlijkheidt. *Tit.*3: 7. Opdat wy erfghenaamen zouden worden, na de hoop des eeuwighen levens. *Rom.*6:8. Indien wy met Chriſto gheſtorven zijn, zo ghelooven wy, dat wy ook met hem zullen leeven.

10. Doch omdat deze weldaaden na de wijs der inwying in de Doop verzeghelt wozden / hierom moet eerstelijk / de Doop maar eens bedient wozdt / omdat het beghin van het gheestelijk leben dooz de wedergheboozte eenigh is / ghelijk als eenigh is 't beghin van het natuurlijk leben dooz de gheboozte.

11. Hierom ook moet ten tweden de Doop bedient wozden an alle die / tót welken het verbondt der ghenade behoozt / omdat zy de eerste verzegheling van het verbondt zelf / nu eerst angheghaan / is.

12. Dat nu de kinderen der gheloobighen van dit Sakrament niet af te weeren zy / blijkt. I. Omdat zo zy an eenighe ghenade deelachtigh zijn / dat gheschiedt dooz kracht van het verbondt der ghenade / en alzo voeght haar en het verbondt en het eerste zeghel des verbondts. II. Omdat het teenemaal het zelf de verbondt is / waar in de gheloobighe nu beghreepen wozden / als dat verbondt / welk met Abzaham ghemaakt is / *Rom.*4:11. *Gal.*3:7:8:9.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Dat nu wierdt ook uitdzukkelijk tót de kinderen uitghestrekt. III. Dit verbondt / dat nu an de gheloovighe bedient werdt / bzengt haar een bzeeder en volkomener vertroosting an/als het eertijdts vooz Chzistus komst ghekost heeft. Maar indien het alleen tót haar behoozde / en niet ook tót der zelver kinderen / dan zoude Ghódts ghenade / en der zelver vertroosting/ naauwer en min uitghestrekt zijn / na de vertoonde Chzistus / als zp van te voozen gheweest is. IV. Omdat de Doop ghekomen is in de plaats der Besnijding / Col. 2:11:12. En behoozt vooz zo veel evenzeer tót de kinderen der gheloovighen / als de Besnijding zelf. V. Omdat in het beghin zelf der wederghevoozte / welkers zeghel de Doop is/ de mensch zich louter lijdighlijk heeft: waarom 'er ook gheenighe uitwendighe doening van de óft te besnijdene / óft te doopene mensch / gheljjk in de andere Sakramenten / maar alleen een lijdighe ontfanghing vereischt wozdt: de kinderen dan zijn even bequaam / om dit Sakrament t'ontfangen / ten opzicht van des zelfs voozuaamste ghebzuik / als de volwoffene.

Passive. *Actio.* *Passivus.*

13. Het gheloof en de bekeering stellen nu niet meer / als ten tijde van Abzaham (die de Vader der gheloovighen gheweest is) een verbondt van Ghódt / het afweezen dan van dusdaanighe daaden, moet nu niet meerder den Kinderen den Doop verbieden/ als zp toen de besnijdenis verbooden.

Actus.

14. Het teken in dit Sakrament is het water niet eenvoudighlijk / maar vooz zo veel het de onreinen reinight / het zp dooz indooping/ het zp dooz bespzenging.

15. Daarom nu is het water uitghekoozen gheweest / omdat 'er niets in 't ghemeen ghebzuik is / dat bequaamer die gheestelijke afwaffching / welke dooz Chzistus bloedt óft doodt gheschiedt/verbeeldt/ nócht dooz eenighe zaak

zaak wozdt zo ghevoeghlijk uitghedzukt de besprzenging óft toepassing van Chzistus bloedt/ dewijl nu na Chzistus doodt gheenigh ghebzuik van natuurlijk bloedt in de heilighe dingen zijn moet.

16. Des Heeren Avondtmaal is een Sakrament van de voeding/ en ghzoeping der gheloovighen in Chzistus.

17. Hierom moet het dikwijls an de zelfde bedient wozden.

18. Hierom is het ook alleen te bedienen an die/welke ooghzienlijk bequaam zijn om voedtsel en ghzoeping te ontfangen in de Kerk/ en alzo niet an kinderen/ maar alleen an volwossene.

19. Omdat nu in Chzistus een allervolkomenst en volmaakst voedtsel verzeghelt wozdt/ daarom wozdt hier niet een zeker/ en eenvoudigh teken van voeding/maar van tweederley slagh/ na dat de voeding van een lichaam vereischt/ bzoodt naamelijk en wijn/ ghebzuikt.

20. Zy doen dan Ghódts wijsheidt te kozt/ verminken Chzistus instelling/ en verminderen hooghlijk/ óft neemen wegh de vertroosting der gheloovighen/ die een van deze tekenen den gheloovighen in de bedieninge des Avondtmaals ontneemen.

21. Daarom nu wozdt bzoodt en wijn ghebezight/omdat/na het eeten van vleesch/ (welk in heilighe dingen/ Chzistus ófferhande nu volbzaght zijnde/ gheen plaats heeft) en dzinken van bloedt/ waar van niet alleen de Ghódtsdienst/ maar ook de menschelijke natuur een afschzik heeft/ niets ghevoeghlijker die zeer naauwe vereening uitdzukt/ welke wy by trappen met Chzistus/ op de slachtófferinge van des zelfs lichaam/ en uitstozting des bloedts gheghzondt/ verkrijghen. *Transsubstantiatio.*

22. Eenighe Overzelfstandighing, óft Me-

Consubstantiatio. dezelfstandighing meerder in dit Sakrament/ als in den Doop te verdichten / is het werk van een zeker blindt/ en bót overgheloof.

23. Want tót een gheestelijke voeding woordt in dit Sakrament niet vereischt / dat broodt en wijn verandert werden in Chzistus lichaam en bloedt / nócht dat Chzistus met de zelve lichaamelijk teghenwoordigh zy / maar dat zy *Relative.* betrekkighlijk alleen verandert werden / ten opzicht der Toepassing / en 't ghebruik / en Chzistus den ghenen/ die door het gheloof deelachtigh zijn / gheestelijk teghenwoordigh zy.

Transsubstantiatio. 24. Deze Overzelfstandighing en Medezelfstandighing strijden met de natuur van een Sakrament in 't ghemeen / met de ghe- *Analogia.* lijkvórmigheidt van ons ander Sakrament óft van de Doop / met de ghebruikelijkste spreekwijzen des O. Testaments / met Chzistus menschelijke natuur / met de staat van zijn verheerlijking / en met Ghódts gheopenbaarde wil / welke ghezeght heeft / dat Chzistus in den Hemel blijven zoude tót den dagh des oordeels toe.

25. Wat de woorden der instelling / Dit is mijn lichaam, belangt / die moeten noodtzaakelijk verstaan worden / als de andere Sakramentelijke Spreekwijzen / welke in de H. Schrift overal voorkomen/ tót welker oberklaare uitleggher wy Ghódt zelf hebben/ *Gen.* 17:10:11. Dit is mijn verbondt. Dat zal tót een teken zijn des verbondts tusschen my en u.

26. In de wijs van de woorden dezer Spreekwijs uit te legghen na de konst / zijn verscheelen onder zich gheleerde Mannen. Meest alle d'onze willen/ dat 'er een Woordt- *Tropus.* waaling in de woorden / dat is / óft een over- *Metaphora.* draght, óft overnaaming, is.

27. De Luiterschen gheeven hardt voor / *Metonymia* dat hier gheenighe Woordtwaaling ghevon-

den

den woꝛdt / maar alleen een onghebꝛuikelijke Uitſpreeking.

Prædicatio.

28. Daar zijn zommighe weinighe / welke ontkennen; dat hier óft eenighe eighene Woordtwaaling óft onghebꝛuikelijke Uytſpreeking is; maar ſtellen een oneighentlijke / en Ghódtgheheime Uitſpreeking.

Tropus.

29. Maar 'er woꝛdt gheenighe ghenoeghzaame reden bygghebꝛaght / om te ontkennen / dat'er in de woꝛden een Woordtwaaling is: het welk dus betoont kan woꝛden: Indien 'er een onghebꝛuikelijke óft oneighentlijke Uitſpreeking is / gheliik zy willen / zo moet deze onghebꝛuikelijke óft oneighentlijke wijs met in eenigh woꝛdt ghetoont woꝛden / welk zo 't gheſchiedt / is 't noodtzaakelijk / dat dat woꝛdt op eenighe wijs van zijn natuurlijke betekening / en ghebꝛuik oberghebꝛaght werde: zo dat gheſchiedt / zo trekt het woꝛdt de natuur / en uitbeelding van een Woordtwaaling an.

Definitio.

30. De Woordtwaaling nu is nócht in het voꝛzghaande woꝛdeken / Dit, nócht eighentlijk in het kóppel, als in het Werkwoordt, is, maar in het navólghende / dat is / in 't woꝛdt / lichaam. Want lichaam woꝛdt gheſtelt booꝛ een teken des lichaams / niet opdat het waare en eighentlijke lichaam bólghens dit ghevoelen uitgheſlooten / maar eer booꝛ een betrekking, welke het teken heeft tót de betekende zaak / ingheſlooten werde.

Copula. *Verbum.* *Relatio.*

31. Daar is nu niet een eenighe / maar een dꝛydubbelde Woordtwaaling in dit woꝛdt: de eerſte is een overdraght, waar booꝛ een gheliik / booꝛ het andere gheſtelt woꝛdt / by de welke hangt en vermengt woꝛdt een overnaaming des byvoeghs. Want het bꝛoodt is niet alleen Chꝛiſtus lichaam gheliik / maar ook booꝛ Ghódts inſtelling des zelfs byvoegh: De twede is een vervanging van het deel booꝛ 't gheheel / waar booꝛ Chꝛiſtus lichaam ghe-

Metaphora. *Metonymia adjuncti.* *Adjunctum.* *Synecdoche.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

ſtelt wordt voor de gheheele Chriſtus: De derde is een overnaaming des onderwerps voor de byvoeghen, omdat Chriſtus ook voor alle die weldaaden gheſtelt wordt / welke van Chriſtus in ons afſtroomen. In het ander deel van de Wijn, zijn ook andere Woordtwaalingen, openbaar ghenoegh.

Metonymia Subjecti. Adjunctum. Tropus.

XLI. HOOFDTSTUK.

Van het Eindt der Wereldt.

1. TOt hier toe van de Bedieninge welke is voor het Eindt der Wereldt: in het eindt zelf zal die Toepaſſing / welke in dit leven alleen beghonnen wordt / volmaakt worden.

Finis.

2. Dan zal het Eindt der Roeping / allen gheroepenen te beurt vallen: want wy worden tót Ghódts eeuwighe heerlijkheidt gheroepen / 1. *Petr.* 5:10. in de welke het eindt des Gheloofs ook / dat is / de zaligheidt der zielen, beghreepen te worden / ghezeidt wordt / 1. *Petr.* 1:9.

Effectum.

3. Dan zal die Verklaaring der Rechtvaerdighmaaking en verlóſſing / welke voor ghewrochten is / volkomen zijn / ten welkers opzicht de gheloovighe ghezeidt worden in dit leven / de verlóſſing te verwachten / *Luc.* 21:18. *Rom.* 8:23. *Epheſ.* 1:14.

4. Dan zullen alle de anghenomene tót kinderen in de bezitting zelf van de erffenis treeden / in welken zin de Gheloovighe ghezeidt worden in dit leven de anneeming tót kinderen te verwachten, *Rom.* 8:23.

5. Dan zal Ghódts evenbeeldt in alle de Heilighghemaakte volmaakt worden / *Epheſ.* 5:27. Opdat hy ze hem zelven zoude heerlijk voorſtellen, een Ghemeinte, die gheen vlek

óft

óft rimpel heeft, óft iet dierghelijks, maar dat zy zoude heiligh zijn en onberiſpelijk.

6. Dan zal eindelijk de ghehoopte heerlijkheidt en zaligheidt in allerhande volheidt blinken/ niet alleen in de ziel maar ook het lichaam zelf/ *Phil.*3:21. Hy zal ons vernedert lichaam veranderen, opdat het zelve ghelijkvórmigh werde zijnen heerlijken lichaame.

7. Omdat nu de ſtaat der Kerk dan ter tijdt een ſtaat der volmaaking/ niet der opbouwing zijn zal/ daarom zullen de Kerkendienſt/ de Sakramenten/ de Tucht/ te ghelijk met de opgherichte Kerken zelf ophouden/ en de Ghódtheime Kerk zal blijven in de onmiddellighe ghemeenſchap met Ghódt.

8. Hierom moet ook dit eindt der wereldt van alle gheloovighe met verlangst verwacht worden/ *Phil.*3:20. *Tit.*2:13. Den Zaligh-maker verwachten wy naamelijk den Heer Ieſum Chriſtum. Verwachtende de zalighe hoop, en de verſchijning der heerlijkheidt des ghrooten Ghódts, en onzes Zalighmakers Ieſu Chriſti.

9. Deze eindelijke volmaaking der bedieninge vereiſcht de komſt en perſoonlijke teghenwoordigheidt van Chriſtus zelf/ *Act.*10:42.

10. Chriſtus twede komſt zal daar in der eerſte ghelijk zijn/ dat zy zaakelijk, zienelijk, en blijkende zal zijn/ *Actor.*1:11. Maar daar in onghelijk/ dat zy zijn zal. I. Met de hooghſte heerlijkheidt en mooghendheidt/ *Matt.* 24:30. *Tit.*2:13. II. Met de allerghrootſte ſchrik ten opzicht der Ghóddeloozen/ en met de allerghrootſte blijdtſchap van alle ghódtvruchtighe/ 2. *Theſſ.*1:7:8:9:10. *Realis.*

11. Hierom bedienen der laatſte onderſcheiding tuſſchen de Ghódtvruchtighe en Ghóddelooze twe daaden: de wederopſtanding en het laatſte oordeel, 2. *Cor.*5:10. *Actus.*

12. Een Wederopſtanding is van dat/ welk ghebal-

gheballen is: ombat nu de mensch van het leven gheballen is / door de scheiding der ziel van 't lichaam / daarom is 't noodtzaakelijk / opdat hy weder opstaa / dat de zelfde ziel op nieuws met het zelve lichaam weder vereent werde / opdat uit beider vereening / weder in haar gheheel ghebraght / de zelfde mensch ontstaa.

13. Dat dusdaanigh een Wederopstanding Ghódes moogheliik is / blijkt: dewijl de hermaaking van dusdaanigh een mensch die mooghendheidt / welke in des zelfs eerste schepping gheopenbaart gheweest is / niet te boven ghaat / *Phil.* 3:21. Na de werking waar door hy ook alle dingen hem zelven kan onderwerpen.

14. Dat nu deze Wederopstanding in der daadt toekomstigh zy / kan door eenighe natuurlijke reden niet zekerlijk betoont worden / nócht van vooren nócht van afteren, maar hoort eighentlijk tót het gheloof.

Actus.

A priori.

A posteriori.

15. Nócht de natuur der ziel nócht des lichaams kan de oorzaak der Wederopstanding zijn: want de herbórming / en opwekking des lichaams uit stóf is teghen de ghewoone loop der natuur / welke als zy volmaaktelijk ontdaan wordt / de zelfde niet pleeght vernieuwt te worden: en de onscheidelijke vereening der ziel met het lichaam / door welke de mensch onsterffelijk ghemaakt wordt / is boven de krachten der Natuur.

16. De opwekking dan der dooden voeght an Chrístus den Ghódtmensch alleen: des zelfs beghinsel is Chrístus ghóddelijke almooghendheidt / waar door zy lichtelijk volbraght kan worden / ook in een ooghenblik.

17. De dienst der Engelen zal eighentlijk niet zijn om de dooden op te wekken / maar tót de verzameling van de deelen der op te wekkene / en om de nu opghewekte by een te verghaderen.

18. Al-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

18. Alhoewel nu alle menschen van Chzistus opghewekt zullen wozden / zo zullen zy alle nóchtans niet na het eene en zelfde opzicht opghewekt wozden: want de wederopstanding der gheloovighen is ten leven / en wozdt volmaakt dooz kracht van die vereening / welke zy hebben met Chzistus / als haar leven. *Col.*3:4. 1.*Thess.*4:14. En dooz werking van die leevendmaakenden Gheest / welke in haar woont / *Rom.*8:11. Hy zal ook uwe sterffelijke lichaamen leevendigh maaken, door zijnen Gheest, die in u woont. De wederopstanding nu van de andere is dooz die mooghendheidt van Chzistus / waar dooz hy de wzeekende Rechtvaerdigheidt uitvoert.

19. De opwekking dan der Gheloovighen is van Chzistus leven / als van een beghinsel / tót haar leven / als tót een vzucht en ghewrócht: *Effectum.* en daarom wozdt zy ghenoemt een opstanding des levens: en de opwekking van andere is van 't vonnis der doodt en verdoemenis / tót de doodt en verdoemenis zelf / en wozdt daarom ghenoemt een opstanding der verdoemenis, *Johan.*5:28:29.

20. Het laatste oordeel wozdt gheoeffent van Chzistus / als van een Koning: want de maght van oozdeelen is een deel van het koninklijk amt.

21. Ten opzicht van de Gheloovighen komt het woozt van de ghenade / en is een bedieninge van het rijk der ghenade / an Chzistus den Middeler weezendlijk: maar ten opzicht der Ongheloovighen / van de maght alleen en heerschappy van den Vader verleent / wel op eenighe volmaaking der middeling ziende / maar niet op een weezendlijke.

22. Hierom zullen de zonden der Gheloovighen niet ten oozdeel komen: want wijl zy in dit leven / dooz het vonnis der Rechtvaerdigh-maaking bedekt en weghghenomen zijn / en dat laatste

laatste oordeel een bekrachtighing / en openbaaring van dat zelfde vonnis zijn zal / zoude het niet ghevoeghlijk zijn / dat zy dan ter tijdt nóch eens te voorschijn ghebraght zouden worden.

23. De plaats van dit oordeel zal in de lucht zijn / 1. *Thess.* 4:17.

24. De dagh óft het jaar van de zelve is in de Schrifture niet ghеopenbaart / en kan alzo van de menschen niet angheweezen worden.

25. Een voort te verhullen vonnis zal'er ghevelt worden / van het eeuwigh leven óft de eeuwighe doodt / na de voorghaande werken.

26. Het vonnis nu des levens / zal ten opzicht van de uytverkoorene ghegheeven worden na de werken / niet als verdienstighe oorzaaken, maar als ghewróchten van de waare oorzaaken ghetuighende. *Causa meritoria. Effectum.*

27. Maar het vonnis der doodt / ten opzicht van de verworpene / zal ghegheeven worden na der zelver werken / als waare oorzaaken.

28. De Ghódtmensch Chrístus is ghelijk als een afghezonden Rechter: ten opzicht nóchtans der zienlijkheidt en ghóddelijke maght / welke hy heeft / en waar van de kracht des vonnis afhangt / is hy voorneem Rechter.

29. De gheloovighe zullen ook met Chrístus oordeelen / bystaande / niet raadt gheevende / maar ghoedt keurende / zo wel door oordeel en wil / als door verghelijking van haar leven en werken.

30. Oordeel zal 'er ghegheeven worden niet alleen over de ghóddelooze menschen / maar ook over de quaade Engelen. De opwekking en oordeeling der ghóddelooze menschen van Chrístus te volbrengen / bewijst niet het een alghemeene verlóssing van zodaanighe menschen / als van de Duivelen.

31. Het vuur bestemt om de wereldt te zuiveren /

veren en vernieuwen / zal niet vooz / maar na 't oozdeel ghaan.

32. Het Vaghevuur is niet noodtzaakelijker vooz als na den dagh des oozdeels: wijl 'er dan namaals gheen weezen zal / ghelijk de Vausghezinde zelf bekennen / zo is 'er ook van te voozen nu gheen in weezen.

33. De Hoofdtstóffen zullen niet weghghenomen maar verandert zijn. Want wy verwachten gheen andere hemelen en gheen andere aarde/ maar nieuwe hemelen en een nieuwe aarde/ 1. *Petr.* 3:13.

34. Chzistus ook zal na den dagh des oozdeels Koning en Middeler blijven in eeuwigheidt: want hy zal den Vader het rijk zo niet overgheeven/ 1. *Cor.* 15:4. dat hy zelf ophoude te heerschen; maar opdat hy den Vader zijn rijk volkomen / ghelijk het in eeuwigheidt blijven zal / vertoone.

HET

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

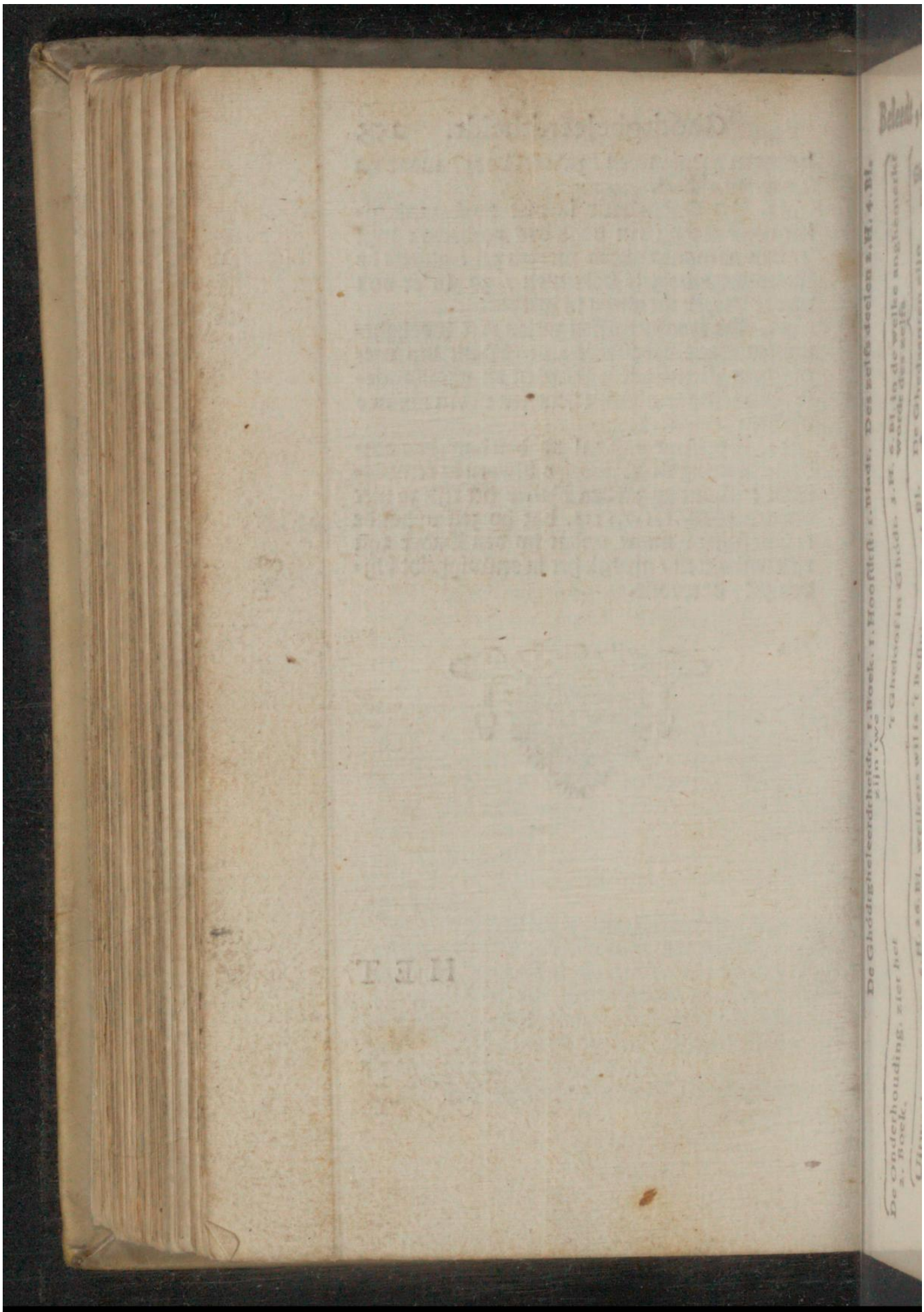

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Beleedt, en Blad

De Ghodtgheleerdtheidt. 1. Boek. 1. Hoofdtst. 1. Bladt. Des zelfs deelen 2. H. 4. Bl.
zijn twe

- De Onderhouding, ziet het 2. Boek.
- 't Gheloof in Ghódt. 3. H. 6. Bl. in de welke anghemerkt wordt des zelfs
- Uitwerkendheidt. 6. H. 26. Bl. welkers wil is 't Besluit. 7. H. 31. Bl. De Ghedaanten zijn
  - De Voorzienigheidt
  - De byzondere, óft an 't verstaand schepsel eighene. 10. H. 59. Bl alwaar des menschen

Ghenoeghzaa
in des zelfs

De Sche

D

I

logia.

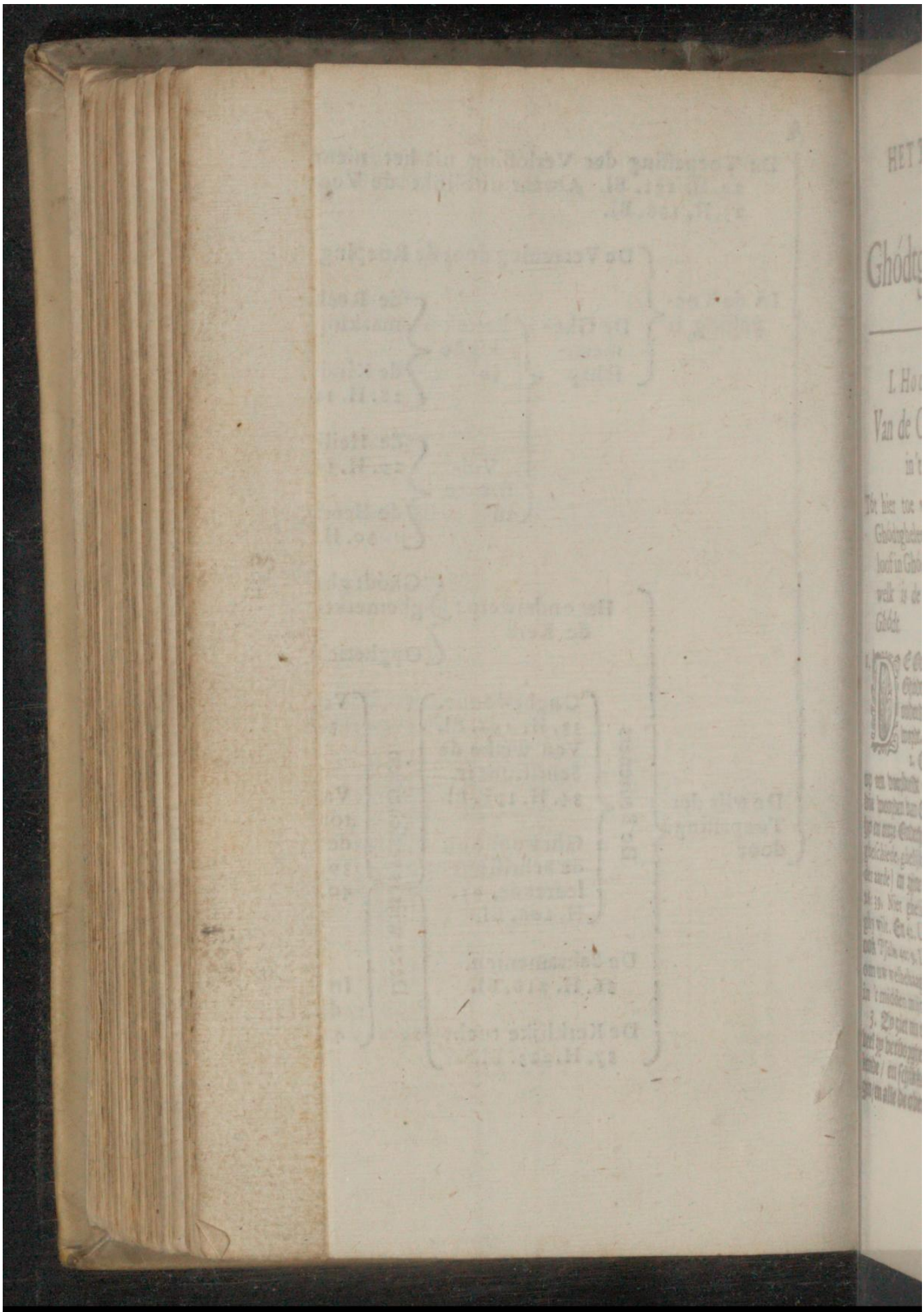

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Beleedt, en Bladtwijzer van 't I. Boek.

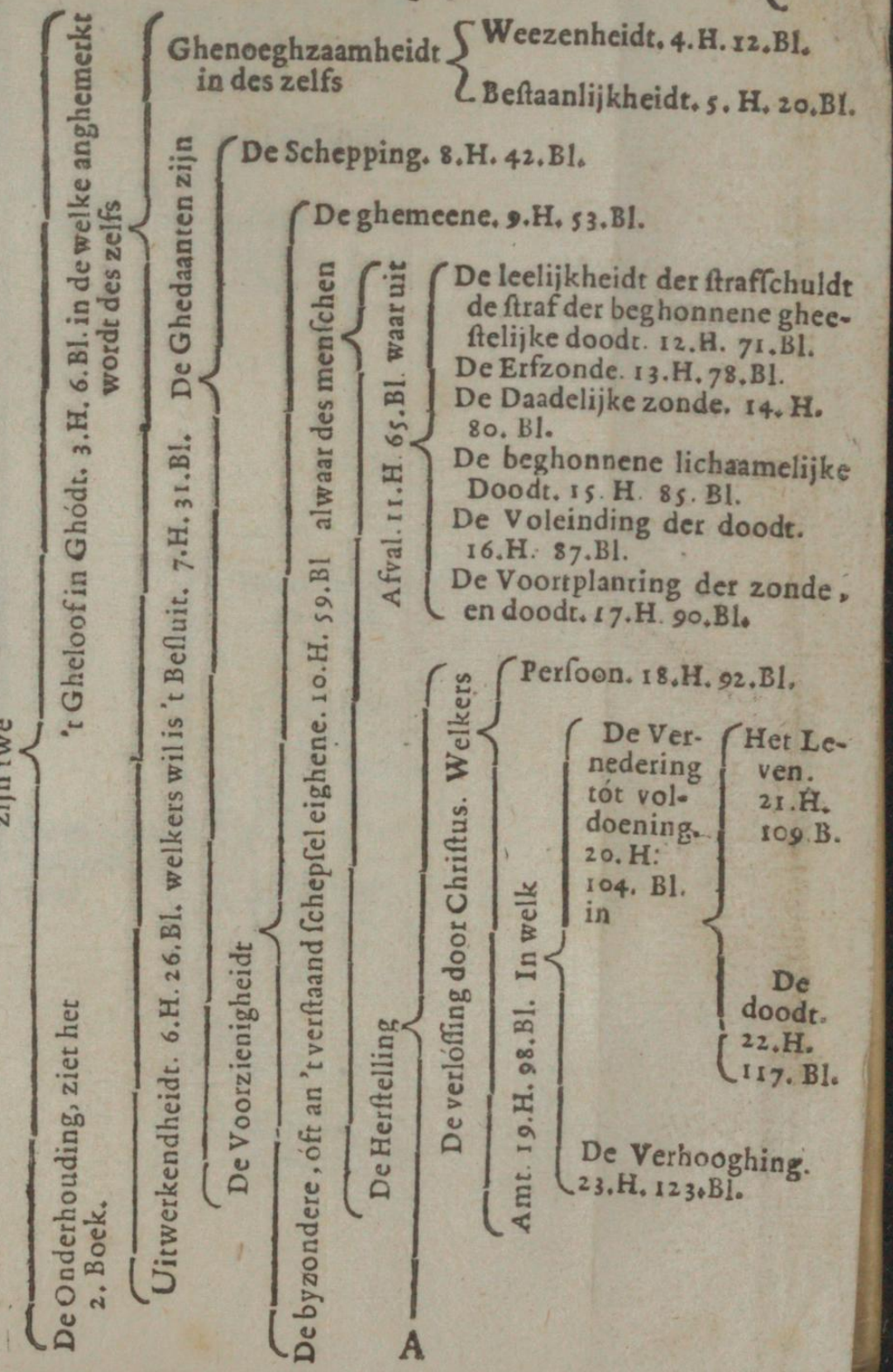

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

A

De Toepaſſing der Verlóſſin
24. H. 131. Bl. Alwaar ui
25. H. 136. Bl.

In de Toepaſſing is
- De Vereening d
- De Gheמeenſchap
  - Bet
  - ki
  - in
  - V
  - ſtre
  - in

logia.

De wijs der Toepaſſing door
- Het onderwer
  de Kerk
- De Bedieners
  - Onghewoc
    33. H. 192
    Van welke
    Schriftuur
    34. H. 198.
  - Ghewoone
    de Schriftu
    leerende.
    H. 206. Bl.
- De Sakramenter
  36. H. 218. Bl
- De Kerklijke tu
  37. H. 223. Bl

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

A

De Toepaſſing der Verlóſſing uit het nieuw Verbondt: 24. H. 131. Bl. Alwaar uitblinkt de Voorbeſtemming 25. H. 136. Bl.

- In de Toepaſſing is
  - De Vereening door de Roeping 26. H. 145. B.
  - De Gheemeenſchap
    - Betrekkighe in
      - de Rechtvaerdighmaaking 27. H. 152. B.
      - de Kinderanneeming 28. H. 160. Bl.
    - Volſtrekte in
      - de Heilighmaaking 29. H. 166. Bl.
      - de Heerlijkmaaking 30. H. 174. Bl.
- De wijs der Toepaſſing door
  - Het onderwerp: de Kerk
    - Ghódt geheimlijk anghemerkt 31. H. 180. B.
    - Opghericht. 32. 186. B.
  - De Bedieners
    - Onghewoone. 33. H. 192. Bl. Van welke de Schriftuur is. 34. H. 198. Bl.
    - Ghewoone uit de Schriftuur leerende. 35. H. 206. Bl.
  - De Sakramenten. 36. H. 218. Bl.
  - De Kerklijke tucht 37. H. 223. Bl.

Deze wijs is verſcheiden

- Voor Chriſtus. 38. H. 228. Bl.
- Van Chriſtus tót het eindt der Wereldt. 39. H. 235. B. en 40. H. 243. Bl.
- In het eindt der wereldt. 41. H. 250. Bl.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

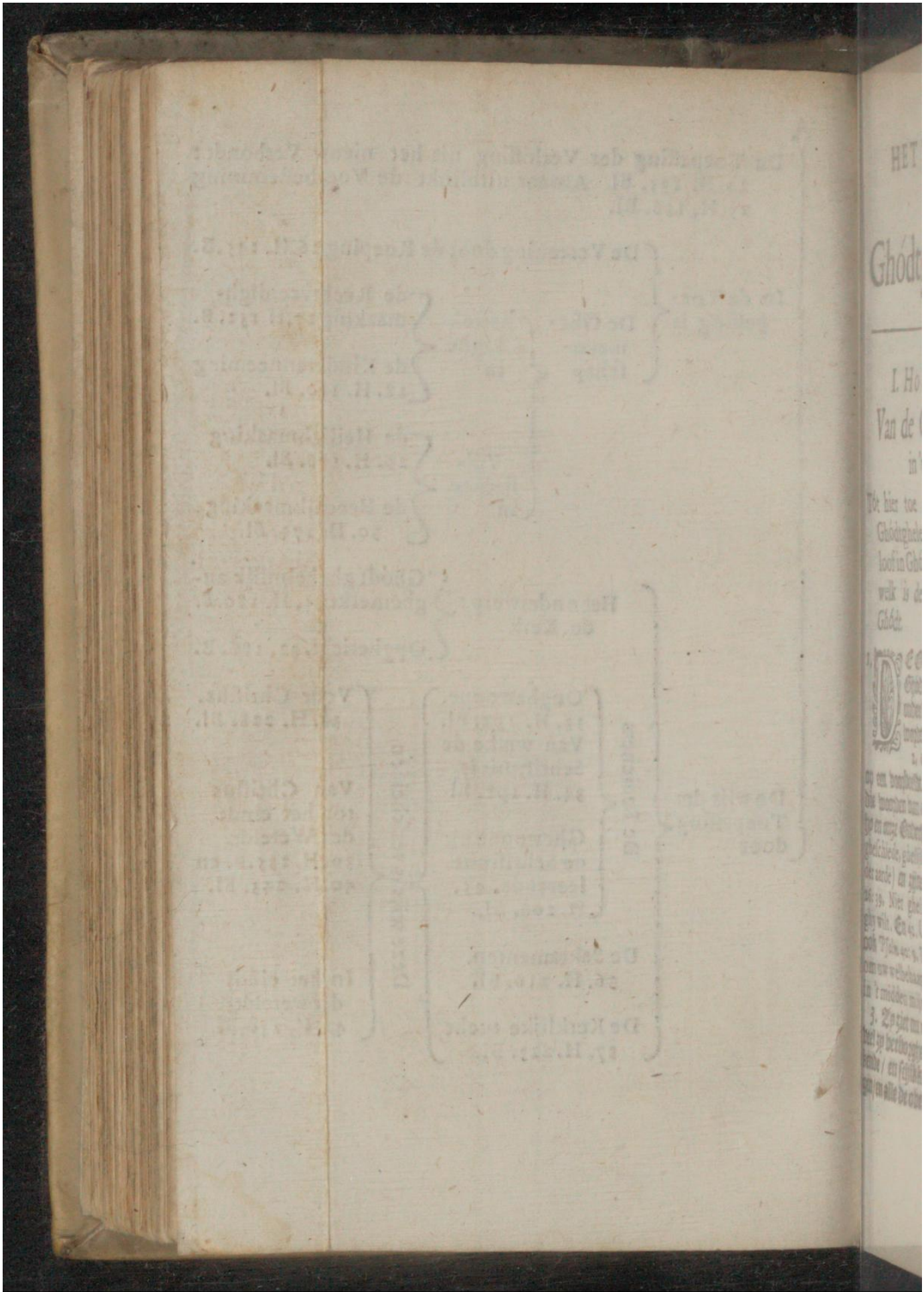

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

HET TWEDE BOEK
Der
Ghódtgheleertheidt.

I. Hoofdtstuk.
Van de Onderhouding in 't ghemeen.

Tót hier toe van het eerſte deel der Ghódtgheleerdtheidt, óft van 't gheloof in Ghódt: vólght het twede deel, welk is de Onderhouding jeghens Ghódt. *Theologia.*

1. DE Onderhouding is / waar dooz Ghódts wil tót des zelfs eer in onderdaanigheidt naghekomen wozdt.

2. Op Ghódts wil ziet zy als op een voorbeeldt en richtſnoer / ghelijk uit die woorden van Chriſtus blijkt / waar dooz hy en onze Onderhouding beſchrijft (dijn wil gheſchiede, ghelijk in den hemel, zo ook op dier aarde) en zijne ook verklaart heeft. *Matt.* 26: 39. Niet ghelijk ik wil, maar ghelijk ghy wilt. En 42. Uwe wille gheſchiede. Zo ook *Pſalm* 40: 9. Ik hebbe luſt, ô mijn Ghódt om uw welbehaaghen te doen: en uwe wet is in 't midden mijns inghewandts.

3. Zy ziet nu op Ghódts wil / niet voor zo veel zy verborghen / en mooghendlijk uitwerkende / en ſchikkende is: want alzo volbrengen / en alle de oberighe ſchepſelen / en de Ghód-

delooze menschen / en ook de Duivelen zelfs / door die gehoorzaamende kraft / welke an alle schepselen gemeen is / Ghódts wil: maar zy ziet op die wil van Ghódt / welke ons onze plicht voorschrijft / *Deut.*29:29. De geopenbaarde dingen zijn voor ons, om te doen alle de woorden dezer wet.

4. Zy ziet op die wil met onderdaanigheidt *Rom.*8:7. Omdat zy onze wil voeght / om Ghódts wil te volbrengen / waar door hy ons iets gebiedt volghens zijn gezagh. *Rom.*8.7. Het onderwerpt zich der wet Ghódts niet.

5. Hierom word zy Ghehoorzaamheidt genoemt / om dat zy de wil vaerdigh maakt / om Ghódts gehoordt / óft op eenighe andere wijs verstaan gebódt / uit te voeren.

6. Hierom heeft zy ook in zich eenigh opzicht van dienstbaarheidt jeghens Ghódt; waar uit komt dat Ghóde gehoorzaamen, en hem dienen het een en zelfde betekenen. *Luc.*1:74. *Rom.*6:16. En Ghódt dienen teenemaal het zelfde zy met der gehoorzaamheidt en rechtvaerdigheidt dienen. *Rom.*6:16: 18, 22. Omdat Ghódts wil doen met onderdaanigheidt / is Ghódt dienen. *Eph.*6:6:7. Als dienstknechten Christi, doende den wille Ghódts van herten. Dienende met ghoedtwilligheidt den Heere.

7. Want onze gehoorzaamheidt jeghens Ghódt / hoewel zy ten opzicht van de vaerdigheidt des ghemoedts moet zijn een kinderen gehoorzaamheidt: is nóchtans ten opzicht der naauwe verbintenis tót onderdaanigheidt / een dienstknechten gehoorzaamheidt.

8. Uit deze onderdaanigheidt an Ghódts wil volght noodtzaakelijk een gheljkvórmigheidt tusschen Ghódts en onze wil. *Apoc.*2:6. Dit hebt ghy, dat ghy de werken der Nikolaïten haat, welke ook ik haat. En alzo / eenigh uitghedrukt beeldt van die Ghóddelijke volmaakt-

maaktheidt / welke Ghódt gheopenbaart / en ons / om na te vólghen / voorgheſtelt heeft. 2. *Petr.* 1:4. Op dat ghy der ghóddelijke natuur deelachtigh zoud worden. Want die de waarheidt doet, diens werken worden ghezeidt na Ghóde ghedaan te worden. *Joh.* 3:21.

9. Hierom wordt de zelfde Onderhouding / welke / omdat zy op Ghódts wil met onderdaanigheidt ziet / Ghehoorzaamheidt, en / omdat zy de ſchuldighe onderdaanigheidt na komt / Gherechtigheidt ghenoemt wordt / ook Heiligheidt gheheeten / omdat zy op de zelfde wil ziet met een zuivere ghelijkvórming / en ghelijkſtaltighing. 1. *Petr.* 1:14:15. Als ghehoorzaame kinderen, ghelijk hy die u gheroepen heeft, heiligh is, zo wordt ook ghy zelve heiligh in alle uwe wandel.

10. De Onderhouding ziet op Ghódts eer, 1. *Cor.* 10:31. Doet het al ter eeren Ghódts. Voor zo veel zy des zelfs opperſte ghezagh en maght in 't ghebieden erkent / 1. *Cor.* 6:20. Ghy zijt duur ghekócht, zo verheerlijkt dan Ghódt, enz En ook voor zo veel zy Ghódts volmaaktheidt t'eenighen deele vertoont / en verbeeldt. 1. *Petr.* 2:9. Opdat ghy des zelfs deughden zoud verkondighen; in welker dingen openbaaring die eer / welke hem van ons kan anghedaan worden / beſtaat.

11. In die onderdaanigheidt ook / voor zo veel Ghódts ghezagh / en maght erkent wordt / is de reden der Vrees: waarom ook dikwijls de vrees van Jehova voor de gheheele onderhouding in de Schriftuur gheſtelt wordt. *Pſalm* 34:12. Ik zal u des Heeren vrees leeren.

12. Zy wordt dan ghezeidt te zijn jeghens Ghódt / en voor zo veel Ghódt des zelfs richtſnoer / en voor zo veel hy des zelfs voorwerp, en ook des zelfs eindt is. *Objectum. Finis.*

13. Des zelfs voorneeme oorzaak op de *Efficiens.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

wijs van een inwendigh en inhangend beghinsel/ is middelijk het gheloof / en onmiddelijk de heilighmaakende ghenade.

14. Want het gheloof bereidt ons 'en een toeghang tót Ghódt. *Hebr.*10:22. Laat ons toeghaan in volle verzekerdtheidt des gheloofs. En om tót de deughdt te ghaan. 2. *Cor.* 1:24. Ghy staat door het gheloof Waarom de Onderhouding ghenoemt wordt een ghehoorzaamheidt des gheloofs. *Rom* 1:5. En de gheloovighe ghenoemt worden / Kinderen der Ghehoorzaamheidt. 1 *Petr.*1:14.

15. Het gheloof nu baart op dryderley wijs de Ghehoorzaamheidt. I. Door zo veel het Chrisstus / die de bron des levens / en de oorspyong van alle maght van wel te doen is / aanbaerdt. II. Door zo veel het anneemt en berust in die bewijsredenen / welke Ghódt ons in de Schriftuur/ om tót de ghehoorzaamheidt te overreeden/ voorstelt/ in de belóften naamelijk / en dreighingen. III. Door zo veel het kracht heeft/ om alle ghenade/ en alzo die/ waar door de ghehoorzaamheidt volbraght wordt/ te verkrijghen.

16. De heilighmaakende ghenade nu is die kracht zelf/ waar door wy opghebeurt worden/ om onze wil na Ghódts wil te blijen. Waarom ook altijdt een nieuwe ghehoorzaamheidt/ ingheslóten en verstaan wordt in de Schriftuur / als 'er ghewach ghemaakt wordt van een nieuw mensch en nieuw schepsel. *Eph.* 4:24. *Gal* 6:15.

17. Want niets kan van den mensch na de zonde te weegh ghebraght worden / zo dat het Ghóde anghenaam zy / door zo veel het van hem voortkomt / óft als een werk des gheestelijken levens / ten zy het in Chrisstus door het gheloof / en de ghenade der heilighmaaking te weegh ghebraght werde. *Johan.* 15:4:5. Zonder my kont ghy niets doen.

18. En

18. En nóchtans moet een nóch niet gheloovend mensch daarom niet nalaaten die plichten: omdat zy in zich ghoedt zijn / de anwas der zonde en ook der straf der zonden beletten / ja zelfs met verscheiden weldaaden van Ghódt pleeghen vergholden te wozden: schoon dat niet gheschiedt uit kracht van eenighe ghestelde wet / maar uit een overvloedighe / en zekere verbozghene ghoedertierenheidt van Ghódt.

19. De helpende oorzaak dooz andzijven is. I. Ghódts waerdigheidt en opperheerlijkheidt; in zich zelf te vieren. *Deut.* 32:3. Gheeft onze Ghódt ghrootheidt. *T'salm* 29:2. Gheeft den Heer de eer zijns naams. II. Ghódts ghoedertierenheidt jeghens ons / ten welkers opzicht wy hem al / wat in ons is / schuldigh zijn. 1. *Cor.* 6:29. Weet ghy niet dat ghy uws zelfs niet zijt? welke Ghódts zijn. *Rom.* 12:1. Door de ontfermhertigheden Ghódts. Waarom het ook is dat onze Onderhouding niet anders zy / dan een Ghódtschuldighe dankbaarheidt / en wozdt met die naam wel van de Ghódtgheleerden uitgheleidt. III. Het ghezagh van den ghebiedenden Ghódt / welk over ons een alghemeene en volle heerschappy heeft. *Iacob.* 4:12. Daar is een eenigh Wetghever, die behouden kan en verderven. IV. Die billikheidt en nuttigheidt der gheboode dingen / welke en met de reden op 't hooghst over een komen. *Rom.* 2:15. Haare Conscientie mede ghetuighende. En op onze volmaaktheidt en zaligheidt zien. *Deut.* 32:47. Hy is uw leven. V. Het loon en de belóften / dooz welke de ghehoozzaamheidt aangheraaden wozdt. 2. *Corint.* 7:1. Dewijl wy deze belóften hebben, laat ons ons reinighen, enz. VI. De ellende / die den ghenen / die het teghendeel doen / opkomt / *Deut.* 28:16. *Hebr.* 12:29. Vervloekt zult ghy zijn. Onze Ghódt is een verteerend vuur. *Causa adjuvans.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Materia. 20. De Stóf der ghehoorzaamheidt is dat zelve / welk van Ghódt ghebóden wordt / en alzo in 't kort in de Tien ghebóden beghreepen wordt: Want anders zoud Ghódts wet niet volmaakt zijn.

21. Ghódts wet dan / schoon zy ten opzicht der gheloovighen zy ghelijk als afgheschaft / en ten opzicht der kracht van rechtvaerdighmaaken / welke zy ghehadt heeft in de staat der oprechtigheidt / en ten opzicht der kracht van verdoemen / welke zy ghehadt heeft in de staat der zonde / is nóchtans ghoedt / en in zwang ten opzicht der kracht van bestuuren; en behoudt eenighe kracht van verdoemen: omdat de zonde builmaakt / en verdoemt in de gheloovighen zelf / schoon zy de gheloovighen zelf / die niet onder de Wet / maar onder de ghenade zijn / teenemaal niet verdoemen kan.

Forma. 22. De vórm der Onderhouding is onze ghelijkvórmigheidt met Ghódts wil / daarom gheopenbaart / opdat zy van ons naghekomen werde. *Mich.*6:8. Hy heeft u bekent ghemaakt, o Mensch, wat ghoedt is.

23. Want nócht Ghódts verborghene wil is het richtsnoer van onze Onderhouding / nócht alle de gheopenbaarde (want Jeroboam heeft ghezondight met Israëls rijk in te neemen / schoon hem de Prófeet eenighsins bekent ghemaakt had dat Ghódt dat wilde / 1. *Reg.*11:31. met 2. *Chron.*13:5:6:7.) maar die / welke onze plicht voorschrijvende / daarom gheopenbaardt wordt / opdat zy van ons volbracht werde.

24. Deze wil nu van Ghódt wordt ten dezen opzicht zelf ghenoemt / ghoedt, volmaakt, en Ghódt welbehaaghend. *Rom.*12:2. Ghoedt, omdat zy in zich alle de reden van het eerlijk beghrijpt. Volmaakt, omdat daar buiten niets te zoeken is tót onderrichting des levens: Ghódt welbehaaghend, omdat de ghehoorzaam-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

zaamheidt/ an deze wil beweezen / van Ghódt booz ghoedt ghekeurt en ghekroont wozdt.

25. De kennis van deze wil is tót de waare ghehoozzaamheidt noodtzaaklijk. *Prov.*4:13. Ghrijpt de tucht an,en laat niet af: bewaart ze want zy is uw leven. En 19. De wegh der Ghóddeloozen is als donkerheidt: zy weeten niet waar over zy ſtruikelen zullen. De blijt dan om die wil van Ghódt te kennen / wozdt ons te ghelijk met de ghehoozzaamheidt ghebooden. *Prov.* 5:1:2. Merkt op mijne wijſheidt, neight uw oor tót mijn verſtandt. Van welken zy ook een ghzoot deel is / als zy op de oeffening ziet / ghelijk in teghendeel alle onweetenheidt van dat / welk wy ghehouden zijn te weeten en te doen / zonde is. 2.*Theſſ.*1.8. Wraak doende over den ghenen, die Ghódt niet kennen, en over den ghenen, die den Evangelio onzes Heeren Ieſu Chriſti niet ghehoorzaam zijn. *Praxis.*

26. By de kennis van Ghódts wil moet in dit leven ghevoeght wozden vzees/ en zózg van de zelve te obertreeden. *Prov.*8:12.13. en 14:16. Ik wijſheidt vinde de kennis aller bedachtzaamheidt. De wijze vreeſt, en wijkt van 't quaade. Voozneemlijk wel ten opzicht der miſdaadt / maar ook ten opzicht der toozn/ en ſtraf/ inzonderheidt booz zo veel zy van Ghódt affcheidt. En zodaanigh een vzees en moet niet ſlaaffch ghenoemt wozden / als zy op de ſtraf alleen niet ziet.

27. Het voorneemſte Eindt is Ghódts eer: want tót dien ſtrekken wy ons booz de Onderhouding / op den welken wy ſteunen booz het Gheloof: anders zoude de Onderhouding uit het gheloof niet bloeyen. Wijl ook het Gheloof zy ons gheeſtelijk leven / booz zo veel het ons met Ghódt in Chriſtus t'zamenvoeght/ is het noodtzaaklijk/dat de doeningen van dat zelfde gheloof / welke in de onderhouding be- *Finis Principalis.* *Actio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

ghzeepen wozden / tót Ghódt ook / dat is / tót zijn eer strekken.

Minus principalis.

28. Het min voorneem eindt is ons eighen heil en zaligheidt. *Rom.*6:22. Ghóde dienstbaar gheworden zijnde, hebt ghy uwe vrucht tót heilighmaaking, en het eindt het eeuwigh leven. *Hebr.*12:2. Voor de vreughdt die hem voorgheselt was, heeft hy het kruis verdraaghen.

29. Want alhoewel die ghehoorzaamheidt / welke ghetoont wozdt alleen uit vzees vooz straf / óft verwachting van loon / te recht dienstbaar ghenoemt wozdt: dat nóchtans iemandt minvoozneemlijk opghewekt wozdt om zijn plicht na te komen / dooz inzicht van loon / óft ook vzees vooz straf / dat is niet vzeemdt van Ghódts kinderen / nócht verzwakt t'eenighen deele der zelver kinderlijke Onderhouding.

Causa Principalis & meritoria.

30. Onze Onderhouding is niet de voorneeme en verdienende oorzaak van het eeuwigh leven. Want het recht van dit leven / en ook het leven zelf krijghen wy uit ghenade / en dooz ghift van Ghódt om Chzistus / dooz het gheloof anvaardt. *Rom.*6:23. Ghódts ghenadenghift is het eeuwigh leven door Iesum Chzistum onzen Heer. Maar zy is nóchtans een oozzaak eenighsins bedienende / helpende / en voozderende tót het bezit dezes levens / welkers recht wy te voozen ghehadt hebben; ten welken opzicht zy ghenoemt wozdt / een wegh / waar langs na den hemel ghewandelt wozdt. *Ephes* 2:10.

31. Zy nu vozdert ons leven / en uit haar natuur; omdat zy eenighe trap van het zelve leven is / altijdt strekkende ter volmaaktheidt: En ook uit kracht van Ghódts belófte / die het eeuwighe leven belooft heeft den ghenen / die in zijn ghebóden wandelen. *Gal.*6:8. Die in den gheest zaait, zal uit den gheest het eeuwigh leven maaijen.

32. Want

32. Want alhoewel alle onze ghehoorzaamheidt / terwijl wy hier leven / zy onvolmaakt / en door eenigh vermengsel van zonde bezoedeldt. *Gal* 5:17. Het vleesch begheert teghen den Gheest. Zo is zy nochtans in Christus Ghóde zo anghenaam / dát zy met het hooghste loon ghekroont werde.

33. De belóften dan an der gheloovighen ghehoorzaamheidt ghedaan / zijn gheen Wettelijke / maar Evangelische / schoon zy van sommighen ghemengde ghenoemt worden. *Mat.* 5:3.

34. De wijs der Onderhouding is in de Onderdanigheidt en nederigheidt / ruimelijk ghenomen / waar door het Schepsel zich Ghóde onderwerpt / om des zelfs ghebóden te ghehoorzaamen en uit te voeren. By de welke altijdt moet gheboeght worden. I. Een oprechtigheidt / waar door alle vermengsel van een ander voorneemen / en gheneegenheidt gheweert werde / zo dat de ghansche mensch tót die plicht gheschikt werde / 1. *Thess.* 5:23 1 *Cor* 6:20. II Een yver / dat is een hooghe trap van zuivere gheneeghenheidt. *Gal.* 4:18. In het ghoede altijdt te yveren, is ghoedt.

35. Het voorneem onderwerp der Onderhouding is / ghelijk ook van 't leevendmaakend Gheloof / de wil / *Phil* 2:13. Het is Ghódt die in u werkt beide het willen, ende het werken. *Subjectum.*

36. Dóch omdat de oprechtigheidt van de ghoedtkeurende wil meest blijkt in de vaerdigheidt / wakkerheidt en vrolijkheidt des ghemoedts / daarom behoort deze wakkerheidt tót de weezenheidt zelfs der onderhouding. 2. *Cor.* 9:7. *Dent.* 28:47. Ghódt heeft eenen blymoedighen gheever lief. Omdat ghy den Heer uwen Ghódt niet ghedient zult hebben met vrolijkheidt, en ghoedtheidt des herten. Zo dat zy Ghóde dikwijls aanghenaam en welbehaaghlijk zy / schoon het voorghenomen werk *Essentia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

zelf niet volbzaght werde. 2 *Cor.*8:12. Want indien te vooren de volvaerdigheidt des ghemoedts daar is, zo is iemandt anghenaam na 't ghene, dat hy heeft.

37. En omdat de yver der wil byzonderlijk in de liefde en haat gheleeghen is / daarom wozdt ook tót de Ghódt anghenaame Onderhouding noodtzaakelijk vereischt de liefde van 't ghoede / en de haat van 't quaade. *Psal.*45:8. Ghy hebt gherechtigheidt lief, en haat ghóddeloosheidt.

Effectum. 38. Het ghewrócht en de vzucht is niet alleen de verklaaring / maar ook versterking des gheloofs / en der hoop. 1.*Tim.*1:19. Houdende het gheloof, en een ghoede conscientie, welke zommighe verstooten hebbende, van het gheloof schipbreuk gheleeden hebben.

Adjunctum. 39. Het verzellend Byvoegh is een gherust / blijdt / en roemend gheweeten. *Hebr.*13:18. 2.*Cor.*1:12. 1.*Ioh.*3:19.21. Want wy vertrouwen dat wy een ghoede conscientie hebben, als die in alles willen eerlijk wandelen. Onze roem is deze naamelijk, het gheruighenis onzer conscientie. Wy zullen onze herten verzekeren voor hem.

II. Hoofdtstuk.

Van de Deughdt.

Actio. 1. Van de Onderhouding zijn twee deelen / de Deughdt / en Doening der Deughdt. 2.*Petr.*1:5.8. Voeght by uw gheloof Deughdt enz: Want zo deze dingen by u zijn, en in u overvloedigh zijn, zy zullen u niet leedigh nócht onvruchtbaar maaken in de kennis onzes Heeren Iesu Christi.

2. De Verdeeling is van een gheheel in zijn leden: want dooz haar natuur zijn deze twee t'zaam-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

t'zamenghevoeght / en ſtellen een en de zelve Onderhouding.

3. Hierom woꝛden met de zelfde naam de Deughden en der zelver Doeningen betekent / en ook dooꝛ de zelfde Uitbeelding verklaart / omdat zy teenemaal van de zelfde natuur zijn: ghelijk als de redenkonſtighe bewijsredenen teenemaal van de zelfde naam en natuur zijn / óft zy alleen en dooꝛ zich / óft in de gheloofſpreuken, en ſluitredenen anghemerkt woꝛden. *Actio.* *Definitio.* *Logicus.* *Axioma.* *Syllogiſmus.*

4. De Deughdt is een Heblijkheidt, waar dooꝛ de wil gheneight woꝛdt tot wel doen. *Habitus.*

5. Zy woꝛdt een Heblijkheidt ghezeidt / niet dooꝛ zo veel zy van Schik onderſcheiden woꝛdt / en een ghebeſte en volmaakte gheſtelthеidt des ghemoedts betekent: want zodaanigh een trap van Deughdt woꝛdt naauwlijks den menſchen / terwijl zy hier leeven / berghunt: maar alghemeenlijk / zo dat zy / en een volmaakte en ook onvolmaakte trap van Deughdt / en ſtaat des ghemoedts beghrijpe. *Diſpoſitio.*

6. Zy woꝛdt nu een Heblijkheidt ghezeidt / niet alleen omdat zy ghehadt woꝛdt / maar ook omdat zy maakt / dat het Onderwerp, waar in zy is / op een zekere wijs zich hebbe / dat is / bepaalt het vermooghen tót het ghoede / welk anders zo niet bepaaldt is / in welke betekenis dit woꝛdt ghebonden woꝛdt. *Hebr.* 5:14 Die door ghewoonheidt [Heblijkheidt] de zinnen gheoeffent hebben tot onderſcheiding beide des ghoedts, en des quaadts. *Subjectum.*

7. Zy is in de Wil. I. Omdat de wil het eigen Onderwerp der Ghódtgheleerdtheidt is / dooꝛ zo veel zy een eighen beghinſel des leevens / en der zedighe, en gheeſtelijke doeningen is. II. Omdat de wil dat vermooghen / dat eighentlijk na het eerlijk ghoedt ghedzeeven woꝛdt / is. *Rom.* 7:19 21. III. Omdat de Deughdt is een vooꝛverkiezende Heblijkheidt, *Theologicæ.* *Actiones morales.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

welkers eighene en onmiddelighe werking is een vrywillighe verkiezing. IV. Omdat de wil over de andere vermooghens ghebiedt / en alzo voeght der zelve op het hooghst de deughdt / opdat zy alle recht bestiert werden. V. Omdat zy nócht van zich / nócht van de reden ghenoegh bepaalt is tót ghoede doeningen, en alzo van doen heeft haar eighene / en inwendighe schik om wel te doen. VI. Omdat de overighe vermooghens konnen ghedwongen worden / en dienvólgends zoude iemandt teghen zyn dank de deughdt konnen verliezen / zo zy in de zelve een eighene vaste plaats hadde. VII. Omdat den Doeningen der Wil allereighentlijkst lóf toekomt / en an de werkingen der overighe Vermooghens / voor zo veel zy van de Wil hangen en vloeyen. Want dat an de Deughdt eighen is / vrysslijk te zyn / leeren niet alleen de Wijsghieren, maar de Apóstel / *Phil.* 4:8. Zo daar eenighe deughdt is, zo daar eenighe lóf is. VIII. Omdat nócht het verstandt kan zyn het Onderwerp der Deughdt: vermits de verstandighe Heblijkheden, schoon zy allervolmaaktst zyn / den mensch niet ghoedt maaken: nócht eenighe ghevoelighe begheerte, vermits in de Engelen / en afghescheidene zielen / die deze begheerte derven / de waare Deughdt ghevonden wordt: dikwyls nóchtans zyn'er in het ghevoeligh vermooghen eenighe Schikken, welke maaken / dat der rechtghebiedende Wil lichtelijker ghehoorzaamt werde / en hebben ten dien opzicht een zekere ghelijkenis van Deughdt.

Actio.
Dispositio.
Philosophi.
Subjectum.
Habitus intellectualis.
Appetitus, sensitivus.

8. De Deughdt wordt ghezeidt te neigen tót het ghoedt. I. Opdat zy onderscheiden konne werden van de ondeughdighe Heblijkheidt, waar door de menschen gheneight werden tót quaadt. *Rom.* 7:17:20:23. II. Opdat zy ook onderscheiden werde van die volmaaktheden des verstandts / welke wel licht / waar door

Habitus.

dooz de wil zich in het wel doen beſtuuren kan/ anbzengen; maar niet neighen tót het wel doen.

9. Hierom maaken de waare en rechtſchape deughden altijdt dien/in welken zp zijn ghoedt: niet omdat de Schikken zelfs / ons inhangende / zijn de ons Ghódde anghenaam maakende ghenade/als de Schoolgheleerden ſpzeeken ; want die behoozt tót het gheloof: maar omdat zp met een ghoedt man wederkeerigh zijn/en van de zelve de ghoedtheidt in onze doeningen afvloept. *Diſpoſitio.* *Scholaſtici.*

10. Hierom ook kan niemandt de deughdt/ als een beghinſel der doening, qualijk ghebzuiken: daar nóchtans de menſchen yder ghaaf des verſtandts konnen en pleeghen te misbzuiken. *Actio.*

11. De Deughden dan/ welke verſtandighe pleeghen ghenoemt te wozden / hebben gheen naauwkeurighe reden van Deughdt. *Intellectuales.*

12. Daarna wozdt de deughdt ghezeidt niet alleen te neighen tót het ghoede ; maar ook tót het wel doen: omdat de wijs der Doening voozneemlijk vloept van de Deughdt.

13. Gheljk nu van het wel doen / zo is ook van de Deughdt het richtſnoer Ghódts an ons gheopenbaarde wil/welke alleen de kracht van een zeker richtſnoer heeft in die dingen / welke tót de beſtuuring des levens behoozen.

14. Onvaſt is dat richtſnoer van de deughdt/ welk Ariſtoteles ſtelt in het oordeel der verſtandighe mannen. Want nócht zodaanighe verſtandighe mannen / op welkers oozdeel men altijdt vaſt ghaan kan / zijn erghens in weezen: nócht/zo z'er waaren / zouden zp altijdt onderkent óft te raadt ghenomen konnen wozden van die / welke zich in de deughdt oeffenen.

15. De reden welke de rechte ghenoemt wozdt/ zo'er een volkome rechtheidt anghemerkt werde / moet nerghens ghezócht wozden/dan daar zp is/

zy is / dat is / in de Schriftuur: nócht is verscheiden van Ghódts wil / tót bestuuring van ons leven gheopenbaart. *Tsalm* 119:66. Leert my eenen ghoeden zin en weetenschap: want ik heb an uwe ghebóden ghelooft. Maar zo die onvolmaakte kenniſſen omtrent het eerlijk en schandelijk / verstaan werden / welke in't verstandt des menschen na den val ghevonden wozden: whil zy onvolmaakt / en zeer duister zijn / die konnen de deughdt naauwkeurighlijk niet bevózmen: nócht verschillen in der daadt petwes van Ghódts ghescheeven wet / dan alleen in onvolmaaktheidt en duisterheidt.

16. De onderwijzing dan der Deughden kan gheen andere zijn / dan de Ghódtgheleerdtheidt, welke Ghódts ghanschе gheopenbaarde wil verhandelt / om onze reden / wil / en leven te bestuuren. *Theologia.*

17. Die het teghendeel ghevoelen / bzengen gheen redenen bp / die een verstandigh en ghezondt mensch konnen beweeghen. Het eindt (zegghen zy) der Ghódtgheleerdtheidt is het ghoedt der ghenade: maar het eindt der Zedenkunde het zedigh en borgherlijk ghoedt. Als óf gheenigh zedigh / óft bozgherlijk ghoedt op eenighe wijs een ghoedt der ghenade / en gheestelijk zy. Als óf des menschen eighen ghoedt / zaligheidt / óft eindt veelvoudigh waare / óft als óf des menschen deughdt waare / welke den mensch niet tót zijn eindt en hooghste ghoedt leide. De Ghódtgheleerdtheidt (zegghen zy) te verkeeren omtrent des menschen inwendighe gheneeghenheidt: maar de Zedenkunde omtrent de uiterlijke zeden. Ghelijk als óf / óft de Zedenkunde (welke zy zelf uitbeelden / een voorzichtigheidt van de wil en begheerte te bestuuren) niet zagh op de inwendighe gheneeghenheidt / óft de Ghódtgheleerdtheidt niet even zeer de uitwendighe / als inwendighe ghehoorzaamheidt leerde. De *Ethica.*

Zeden-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Zedenkunde (willen zy) beſloten te worden door paalen van dit teghenwoordighe leven: maar de Ghódtgheleerdtheidt tót het toekomſtighe zich uit te ſtrekken. **Als óf het zaligh leven niet eenigh waare: óft van 't een en zelfde leven een richtſnoer waare/ vooz zo veel het teghenwoozdigh / en een ander / vooz zo veel het tockomſtigh is.** Het onderwerp der Zedenkunde (zegghen zy) is een vroom, ghoedt, en eerlijk man: maar der Ghódtgheleerdtheidt, een ghódtvruchtigh en ghódtsdienſtigh. **Daar nóchtans d'Apóſtel uitdzukkelijk leert / dat de** Ghódtgheleerdtheidt **ons niet alleenlijk onderwijſt** ghódtvruchtighlijk **en** ghódtsdienſtighlijk, **maar óók** maatighlijk **en** rechtvaerdighlijk, **dat is** / vroom **en** eerlijk **te leeven.** *Tit* 2:12. **Voet hier bp / dat de dapperſte voozſtanders van het teghenſtrijdigh ghevoelen erkennen/ en willen/** dat de zedighe deughden Ghódts evenbeeldt in de menſch zijn, en alzo een trap van de Ghódtgheleerde deughdt: en dat de zedighe Deughdt zich niet anders heeft tót de gheeſtelijke, als de laauwte tót de hetten, en het morgenlicht tót het middaghlicht. **Gheliik dan de laauwte en de hette/ het mozghenlicht en het midbaghlicht in de zelfde konſt gheleert wozden; zo ook de zedighe en gheeſtelijke deughdt.** *Ethica.* *Theologia.* *Subjectum.*

18. **Niet min ghódtvzuchtigh dan / als verſtandigh is dat oozdeel en die wenſch van de ghzootſte meeſter der konſten** P. R. **gheweeſt.** De Leer van deze Wijsgheerte, zo ik wenſchen moght, 't gheen ik ghaern hadde, wilde ik liever, dat den kinderen uit het Evangely door eenigh gheleerdt, en welzedigh Ghódtgheleerde, dan uit Ariſtoteles door een Wijsghier gheleerdt werde. Een kindt zal uit Ariſtoteles veel ghóddelooſheden leeren, welke het te vreezen is, dat het al te laat zal ontleeren: als, het beghin der zaligheidt uit *Philoſophia* *Philoſophus.*

den

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

den menſch te ſpruiten: het eindt der zaligheidt in den menſch bepaalt te worden: alle de deughden in des menſchen vermooghen t'eenemaal beghreepen te worden; de zelve door des menſchen natuur, en konſt, en ſneedigheidt verkreeghen te worden; Ghódt tót deze werken, ſchoon ghroote en ghóddelijke, nóchtans óft als helper, óft als konſtenaar nerghens ghebruikt te worden: de ghóddelijke voorzienigheit van dit tooneel des menſchelijken levens gheweert te worden: van de ghóddelijke rechtvaerdigheidt niet een woordt gheſproken te worden: des menſchen zaligheidt in dit bróſſche leven gheſtelt te worden, enz.

Habitus. 19. De zelfde Heblijkheidt nu / welke Deughdt ghenoemt wozdt / booz zo veel zy op deze wyſe tót het ghoede neight / wozdt ook ghenoemt ghift, booz zo veel zy van Ghódt gheſchonken / en van den H. Gheeſt ingheblaazen wozdt. En ghenade, booz zo veel zy uit Ghódts byzondere ghonſt om niet ons verleent wozdt: ten opzicht ook der volmaaktheidt / welke zy heeft te ghelijk met die nuttigheidt / en zoetheidt, die uit haar ghevoelt wozdt / wozdt zy vrucht ghenoemt: en ten opzicht der hoop / die zy anbzengt van het eeuwigh leven / wozdt zy van zommighe zaligheidt gheheeten.

20. Vergheefs dan vermoeyen zy zich zelf / die zeven ghaaven des Gheeſts ſtellen uit *Eſai.* 11:2. Op hem zal de Gheeſt des Heeren ruſten: de Gheeſt der wijſheidt, en des verſtandts, de Gheeſt des raadts en der ſterkte, de Gheeſt der kennis, en der vrees des Heeren. En de zelve zózghvuldighlijk van de Deughden onderſcheiden / en yders evenredenheidt tót eenighe Deughdt pooghen te betooghen. Want nócht'er zijn ſlechts zeven ghaaven des Gheeſts / ſchoon daar niet meer (ja niet dan zes) opghetelt wozden; omdat alleen

een de vooznaamste en meest koninglijke ghaa-
ven / ten opzicht des onderwerps (want daar *Subjectum.*
wozdt van Chzistus ghehandelt) daar verhaalt
wozden / de overighe dooz Vervanghing daar *Synecdoche.*
onder verstaan zynde: nocht die zelfs / waar
van daar ghewagh ghemaakt wozdt / wozden
in der daadt van de Deughden onderscheiden /
naar gheeven overnaamighlijk alle de deugh- *Metonymi-*
den dooz haar oorzaaken te kennen. *ce.*

21. Alhoewel ook die ghaaven / waar van *Causa.*
ghewagh ghemaakt wozdt / 1. *Cor.* 12:14. in der
daadt van de Deughden onderscheiden zyn:
de ghenade nochtans / wanneer zy een ons
inhangende volmaaktheidt betekent / gheeft oft
eene eenighe deughdt / oft ze alle te zamen / ghe-
lijk als in haar wortel / te kennen.

22. Te vergheefs ook wozdt het twaalftal
van de vzuchten des H. Gheests ghestelt uit
Gal. 5:22. De vrucht des Gheests is liefde, bly-
schap, vrede, lankmoedigheidt, ghoedertie-
renheidt, ghoedtheidt, gheloóf, zachtmoe-
digheidt, maatigheidt, samt het byboeghsel /
welk in de ghemeene overzetting is: en met de
deughden vergheleeken wozdt / ghelijk boven
van de ghaaven ghezeidt is. Want die niet al-
leen zyn vzuchten des H. Gheests / die aldaar
uitghedzukt wozden / na de teghenwoozdighe
gheleeghenheidt / en onder de naamen der
deughden zelf / in die plaats verklaart wozden:
omdat de Deughden vzuchten zyn / zodaanighe
als ghezocht en verwacht wozden van den
Landtman / en komen over een met de natuur
des zaadts / dat hy ghezaayt heeft / en vzengen /
ook nuttigheidt en zoetheidt met zich als zy ghe-
maakt wozden / welk alles an de Deughden *Actio.*
in der zelver doeningen eenighsins voeght ten
opzicht van Ghódt: maar de nuttigheidt al-
dermeest ten opzicht van ons. Waarom 't ook
gheschiedt / dat de Heiligheidt met alle de
Deughden / niet alleen ghenoemt wozdt een

vzucht

vzucht des H. Gheests/ maar ook onze. *Rom.* 6:22. Deze nuttigheidt nu te gheliik met de zoetigheidt wozdt in die plaats tót den *Galat.* daar uit ghetoont / omdat de blyschap en vzede/ als vzuchten der vzuchten / by de deughden ghetelt wozden.

23. Het zelfde oozdeel ook ghebzuiken die/ welke acht zaligheden meenen ghevonden te hebben in Chzistus vzediking/ *Matt.* 5. Want de zaligheidt is eenigh / maar wijl zy verscheiden tekenen/ naamelijk alle de rechtschaape deughden / te gheliik met der zelver werkingen / heeft / stelt de Heer booz zommighe byzondere deughden / óft werkingen der deughden / welke allermeest met zijn rijk ober een komen / en zeer vzeemdt zijn van het menschelijk ghevoelen / en raadt ten deel de zelve an dooz de belófte der zaligheidt / en beschzijft ten deel de zaligheidt óft zalighe menschen / uit der zelver betrachting / en bezit.

Affectio. 24. De ghemeene andoeningen der Deughdt zijn die vier / welke Hoofdtdeughden pleeghen ghenoemt te wozden.

25. Want zy stellen gheen vier gheslachten van deughden / gheliik het meeste deel tót nóch gheschat heeft / welke en der deughdt / en der reden zelf openbaar gheweldt andoen / terwijl zy alle de byzondere deughden tót die hoófdtdeughden met kracht betrekken willen: maar het zijn vier voozwaarden / welke noodtzaakelijk vereischt wozden in die schik, welke de naam van deughdt verdient. *Dispositio.*

26. Van deze wozdt de eerste ghenoemt Rechtvaerdigheidt, in die alghemeene zin/ booz zo veel zy betekent een neighing tót wel doen/ pder het zijne toeschikkende / en kan een rechtheidt der deughdt ghenoemt wozden. Want in die beschzijving der Deughdt / welke de Apóstel met een zekere opstapeling van woozden boozstelt. *Phil.* 4:8. Al wat waarachtigh is, al wat

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

at eerlijk is, al wat rechtvaerdigh is, al wat
ein is, al wat lieflijk is, al wat wel luidt, zo
aar eenighe deughdt is, en zo daar eenighe
of is; schoon de waarheidt, rechtvaerdigheidt,
n reinigheidt de eene en zelfde natuur der
Deughdt betekenen: zo gheeft de Rechtvaer-
igheidt meest innerlijkst de natuur der
eughdt te kennen.

27. De twede is Voorzichtigheidt, waar
oor alle de kraften der reden te werk gheleidt
orden/ om dat / welk recht is/ te vinden / en
lle des zelfs middelen wel te bestuuren: zy is
an alleen de onderkenning van dat / welk tót
et wel doen behoort: en beghrijpt in zich de
racht van verstandigheidt / weetenschap / en
ijsheidt: zo dat alle die volmaaktheden des
erstandts / welke verstandighe Deughden *Virtus in-*
leeghen ghenoemt te worden / alleen ten de- *tellectualis,*
en opzicht behoozen tót de deughdt / voor zo
eel door der zelver kracht de wil ghestuurt
ordt in het wel doen.

28. Zy wordt in de Schrift ghenoemt een
heestelijke verstandigheidt / en wijsheidt /
Col. 1:9. alwaar verstandigheidt schijnt te be-
ekenen een alghemeene doorzienendheidt van
ghoedt en quaadt; en wijsheidt de zelfde door-
ziening / voor zo veel zy toeghepast wordt tót
de byzondere dingen/ met alle haar omstandig-
heden / met welke zy omhangen zijn / anghe-
merkt: zo dat de anmerkende verstandigheidt
ghelijk als zeidt / het is gheoorlóft: en de wijs-
heidt / het is vorderlijk: vólghens die onder-
scheiding/ welke staat 1. *Cor.* 6:12. en 10:13. Te-
ghen deze wordt onverstandt ghestelt. *Ephes.*
5:17. Daarom zijt niet onverstandigh, maar
verstaat, welke de wil des Heeren zy. En
Onweetendheidt. *Ephes.* 4:18. Vervreemdt van
het leven Ghódts, door de onweetendheidt
die in haar is. Zy wordt ook ghenoemt
Oordeel, 1. *Cor.* 2:15. En Onderscheiding,

Phil.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Phil. 1:10. Teghen welke, gheſtelt wozdt de Ydelheidt des ghemoedts, *Eph.* 4:17. En een verkeerde zin, *Rom.* 1:28.

29. Deze Voozzichtigheidt moet gheoeffent wozden. I. Met behoozlijke omzichtigheidt/ wachting/en naerſtigheidt/welke in de Schzift onder de naam van wakkerheidt, ons dikwijls anbevolen wozdt/ *Marc.* 13:33. Ziet toe, waakt en bidt. Teghen de welke gheſtelt wozdt die ſluimerighe ſlaap / die de dwaaze Maaghden ghezeidt wozdt overvallen te hebben. *Matt.* 25:5.13. II. Met verkiezing/volghens behoozlijke evenredenheidt: zo dat de ghzootere plichten boven de kleinere gheſtelt werden/ en in yder een ghevoeghlijke maat na de ghzootheidt der gheneeghenheden en krachten ghehouden werde / *Matt.* 6:33. Zoekt eerſt het Koningrijk Ghódts, en zijne gherechtigheidt. 1. *Cor.* 12:31. en 14.1. Yvert na de beſte ghaaven. Maar meeſt dat ghy mooght profeteeren.

Affectio. 30. De derde alghemeene andoening der Deughdt is Kloekmoedigheidt, welke is een vaſte beſtendigheidt in het wel doen / alle die moeplijkheden uitſtaande en doozſtaande/ welke *Actus.* óft uit de gheduurigheidt der daadt, welke vereiſcht wozdt; ófte uit allerleye andere beletſelen rijzen konnen. Hierom is 't dat in 't Hebzeuwſch de deughd met de naam *Chel* beteken wozdt/ook als zy den vzouwen toegheſchzeven wozdt. *Prov.* 31:10. En een kloeke verſterking in alle deughdt vereiſcht wozdt. *Epheſ.* 3:16. Zy begrijpt derhalven. I. Die vzymoedigheidt/ welke verhaalt wozdt *Actor.* 4:29. Tegen welke vzees gheſtelt wozdt. *Phil.* 1:14. Opdat veele Broederen het woordt onbevreeſt durven ſpreeken. II. Volharding en ſtandtvaſtigheidt. *Apoc.* 2:26. Die overwint, en mijne werken tót den einde toe bewaart. Teghen de welke gheſtelt wozdt verſlapping des ghemoedts/

noedts/en vermoeyenis van weldoen/2.*Thess.* :13. *Gal.*6.9. *Hebr.*3.12. Vertraaght niet in hoedt doen. Laat ons niet vertraaghen. Op at ghy niet verflouwt en bezwijkt in uwe ielen. Recht weder op de traaghe handen n slappe knïen. III. Verdraaghzaamheidt/ n lijdtzaamheidt. *Jacob.*5:7.8. *Hebr.*10:36. Zijt lankmoedigh, versterkt uwe harten. Vant ghy hebt lijdtzaamheidt van nooden.

31. De vierde is Maatigheidt, waar door hestilt en inghetoomt worden alle de begheer- ijkheden / die de menschen van het weldoen fbrengen: en maakt alzo de deughdt onbe- oedelt/2.*Tim.*2:4. Niemandt die in den krijgh ient, wordt inghewikkelt. 1.*Petr.*1.13. Op- chortende de lendenen uwes verstandts, en uchteren zijnde, enz. Dikwijls wordt zy n de Schrift Nuchterheidt ghenoemt / wan- eer dat woordt in een alghemeene zin ghe- ruikt wordt / als 1.*Petr.*1:13. en 5:8. En Reinheidt, en zuiverheidt des harten. 1.*Tim.* :5. 1.*Petr.*1:22. Als ook Oprechtigheidt, oor zo veel zy de bezoedeling van alle ver- mengsel uitsluit. Deze kracht des woordts wordt ghetoont 2.*Cor.*1:12. In eenvoudigheidt n oprechtigheidt Ghódts, niet in vleesche- ijke wijsheidt.

32. Van deze vier voorwaarden der deughdt/ rdent en ghelijk als stelt de Eerste de Deughdt: de Twede bestuurt / en maakt ze ry van dwaaling: de Derde versterkt ze te- ghen de onghemakken: de Vierde maakt ze uiver / en wapent ze teghen alle vermaaken/ welke verleiden.

33. Alle deze Andoeningen schijnen te ghe- ijk/ en by na met haar naamen voorgheschree- ven en verklaart te worden/ 2.*Petr.*1:5.6. Voeght by u gheloof deughdt, dat is / recht- vaerdigheidt, óft de alghemeene rechtheidt/ by de deughdt kennis, dat is/ voorzichtigheidt, alle

Affectio.

alle uwe weghen te recht richtende: by de kennis maatigheidt, dat is/ die maatigheidt, waar door ghy u zelfs kont onthouden van alle liefkoozerpen der wellusten / door welke de menschen pleeghen verlókt / en van den rechten wegh afgheleidt te worden: by de maatigheidt lijdtzaamheidt, dat is kloekmoedigheidt, waar door ghy alle moeyelijke zaaken om de wil der Rechtvaerdigheidt verdzaaghen kont. 'T gheen nu op de zelfde plaats vólght van de Ghódtvruchtigheidt en liefde/ beghrijpt de verdeeling der Deughdt / op haar plaats voor te stellen.

Affectio. 34. Dewijl nóchtans yder van deze Andoeningen in zommighe Deughden het dan in andere uitschijnt / daarom krijghen van de zelve zommighe byzondere Deughden / en de

Definitio. naam / en de Uitbeelding. Want omdat een naauwkeurighe rechtheidt meest in ghetal / maat / ghewight / waerdy van die dingen / welke onderling van de menschen ontfangen/ en wederghegheeven worden / te zien is; daarom pleeght de Rechtvaerdigheidt op een zekere byzondere wijs in dusdaanighe dingen gheplaatst te worden. En omdat die onghemakken voor de schrikkelijkste gehouden worden / die in den oorlógh en diergelijke ghevaaren pleeghen voor te vallen; daarom pleeght de naam van Kloekmoedigheidt tót zodaanighe inghetrokken te worden. Omdat de wellusten der zinnen allermeest pleeghen te kittelen; daarom wordt by na in die alleen de Maatigheidt ghestelt; hoewel deze drie te ghelijk met de Voorzichtigheidt, in een alghemeene zin ghenomen / onder zich te zamen ghebonden en ghebouwen zijn: ghelijk ook onder

Philosophi. de Wijsghieren waarghenomen heeft die/welke allereerst bynа voorghestelt heeft deze vier Hoofden der Deughden.

Forma. 35. Dat van veelen de vórm zelf der deughdt ghestelt

gheſtelt woꝛdt in een zekere middelmaat tuſ-
ſchen twe uiterſte ondeughden / kan met ghee-
nighe reden ſtaande ghehouden woꝛden. I. Om
dat de Berooving niet is de Vórm van een
deblijkheidt: de middelmaat nu is niet an-
ers dan een berooving van het te weinigh en
et te veel. II. Omdat de vórm der Deughdt
zoeken is in de ghelijkvóꝛmigheidt / welke
y heeft met haar richtſnoer: Deze ghelijkvóꝛ-
nigheidt nu beſtaat teenemaal nóght alleen /
óght voꝛneemlijk / nóght ſomtijdts in de
niddelmaat. III. Omdat de Deughdt in
aar vórmelijke reden niet kan te veel ver-
ijft woꝛden / en laat alzo gheen te veel toe /
en zy óft in dat ſtóffelijke, welk zy met de
ndeughden ghemeen heeft / óft in de omſtan-
igheden der werkingen / ghelijk wanneer
ommighe der zelve gheoeffent woꝛden / als zy
iet moeten / óft niet gheoeffent woꝛden / als
y moeten gheoeffent woꝛden.

Privatio.
Forma.
Habitus.

Ratio formalis.
Materiale.

36. Dat middel / welk in alle Deughden
hevonden woꝛdt / is gheen ander / dan de
helijkvóꝛmigheidt met het richtſnoer / óft de
naat der zelve: want dooꝛ deze hebben zy ze-
ere maaten en paalen / in de welke haar na-
uur ghelijk als beghꝛeepen woꝛdt / zo dat zy
óght ter rechter / nóght ter ſlinker / dat is /
a gheenighe kant / eenighſins afwijkt. Maar
p deze wijs is de middelmaat niet het de
vórm der deughden / dan van alle de overighe
dingen / welke dooꝛ zekere vórmen, en on-
derſcheiden van andere dingen onderſcheiden
woꝛden.

37. De Deughden nu / welke gheleeghen
zijn in't midden van twe ondeughdighe Heb-
lijkheden, zijn daarom gheen Deughden / om-
dat zy in het midden gheleeghen zijn: maar
omdat zy op die maat / als haar richtſnoer
vooꝛſchrijft / in 't midden gheleeghen zijn; in
welke maat de middelmaat / óft der deelach-
tigheidt /

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

tigheidt / óft der beneening / der zaak / óft der reden bet de plaats van de onderwozpe stóf, als van de volmaakende vórm heeft.

Materia.
Forma.

38. In zommighe Deughden nu is 't openbaar / dat zodaanigh een middelmaat ghenighe plaats heeft: want de Ghódts liefde wozdt om dies wil niet ghepzeezen / dat zp niet te ghzoot zp / maar dat zp op 't hooghst bunrigh zp. Deze maat is zonder maat

39 De zelfde reden is van alle Deughden / ten opzicht van haar eighene / en ghedaantmaakende Natuur. Die weghschenkt / als hp niet moet / is niet al te mildt / maar al te ruim in 't weghschenken / zo dat hp in dat deel ophoudt mildt te zijn: en in de zelfde daadt kan hp op ghelijke wijs in ghebzeke blijven / niet doende 't gheen hp most.

Specificus.

40. De wijze man vermaant wel / *Eccles. 7: vers* 16. Weest niet al te rechtvaerdigh. Maar dat wozdt gheensins verstaan van de Rechtvaerdigheidt zelfs in haar natuur (want'er bólght / *vers* 20. Daar is gheen mensch rechtvaerdigh op aerden, die ghoedt doet en niet en zondight.) maar booz zo veel zp is in de waan / waar booz zommighe zich zelf meer als te veel rechtvaerdigheidts toeeighenen / en toegheschzeeben willen hebben: in de waare deughden nu moeten wp altijdt daar na trachten / dat wp meer en meer daar in overbloedigh zijn / ghelijk als wp in de H. Schziftuur dikwijls vermaant wozden.

41. Trappen in een deughdt van eene en de zelfde ghedaante, zo zp in zich ten opzicht der uitstrekking / anghemerkt werde / wozden'er gheenighe ghegheeben. Want'er is gheen Deughdt / welke ten minsten in schik zich niet uitstrekt tót al dat / welk in de omvang van haar voorwerp beghzeepen wozdt: Maatigh is hp niet / die in eene begheerlijkheidt zich in toom houdt / in de andere den bzpen toom gheeft:

Species.
Dispositio.
Objectum.

gheeft: maar ten opzicht des Onderwerps is eenighe Deughdt ghrooter in de een dan in de ander; óft uit oorzaak van bequaamer ghesteltheidt der natuur / óft uit oorzaak van meerder anwenst / óft uit oorzaak van volmaakter oordeel der reden / óft eindelijk uit oorzaak van Ghódts ghrootere ghaaf.

42. Dat ghezeidt pleeght te worden / dat door anhouding en oeffening de Deughden verghroot worden / dat moet in de rechtschape deughden / van de heilighmaakende ghenade voortkomende / zo verstaan worden / dat de gheduurighe oeffening zy de schikkende oor- *Causa dis-*
zaak, en door kracht van Ghódts belófte ee- *ponens.*
nighsins verzórghende / niet voorneemlijk óft eighentlijk werkende zodaanighen anwas van de Deughdt.

43. De Deughden nu worden verkleent van de teghengheftelde ondeughdighe daaden, *Actus.*
en ten opzicht der Schik, welke zy anbrengen/ *Dispositio.*
en ten opzicht der verdienst / welke in de zelve is.

44. Hoe ghrooter en dikwijligher / en gheduurigher dat de daaden der deughden / en der teghenstrijdighe ondeughden zijn / hoe meer zy toen óft tót de verghrooting óft tót de verkleening der Deughden.

45. Hier van daan is die onderscheiding der deughdt / in menschelijke / en heldthaftighe: in duiverende / ghezuiverde / en voorbeeldighe: en van die / welke met deughdt beghaaft zijn / in vinderen en volmaakte. *Hebr.* 5:13.14.

46. De ghemeenschap der Deughden is in haer zelver onder zich / en t'zamenhechting / en onderschikking.

47. Want de t'zamenhechting is / waar door alle de deughden / welke eenvoudighlijk noodzaakelijk zijn / door zich t'zamenhangen. 1. Ten opzicht des beghinsels waar van zy vloeyen: want alle ghoede ghaave, en alle volmaakte

ghifte is van boven van den Vader der Lichten door den gheest der ghenade. *Jacob* 1:17. 1. *Cor* 12:11. II. Ten opzicht van 't eindt/en opzet/welk is tót het zelfde in gheslacht, want alle deughden zien zo op Ghódt / dat / indien des zelfs ghezach in de eene ghequetst wozdt/ het te gheliik in alle kraftighlijk ghequetst werde. *Jacob.* 2:10. III. Ten opzicht van die hulp/ die zy zich onderling onder elkander bieden: want de eene deughdt schikt tót de daadt van de andere / en beschermt en versterkt ook de zelfde / te gheliik met de daadt.

Genus.

Virtualiter

Actus.

48. De Deughden nóchtans zijn zo weezendlijk inwendigh niet t'zamenghehecht / dat elke eene zy van de weezenheidt der andere/ óft noodtzaakelijk van de zelve / als van een voortteelende oorzaak afhange.

Essentia.

Causa procreans.

49. De Onderschikking der Deughden is/ waar dooz de daadt van de eene Deughdt ghe- schikt wozdt tót de daadt en 't voorwerp der andere; óft gheliik een middel tót het eindt, het welk is de heerschappy van de hooghere over de laeghere/ als de Ghódtsdienst heerscht over de Rechtvaerdigheidt / Maatigheidt / en dierghelijke / wanneer zy der zelver daaden betrekt / om Ghódts dienst en eer te bevórderen: óft gheliik een oorzaak tót het ghewrócht, het welk is van elke tót elke; want zo wozdt de Ghódtsdienst zelf gheschikt om de Rechtvaerdigheidt voozt te teelen en te bewaaren.

Actus.

Objectum.

Finis.

Causa.

Effectum.

50. Zo dikwijls de daaden van de eene Deughdt / gheschikt wozden tót het eindt van een andere deughdt / haugt zodaanigh een schikking / schoon zy ten opzicht der bestuuring van de Voozzichtigheidt afhange/ ten opzicht van de werkelijke kracht en anzienlijkheidt nóchtans van een hooghet deughdt af.

III. Hoofdt-

III. Hoofdtstuk.

Van de Ghoede Werken.

1. De Doening der deughdt is een werking vloeyende van de Schik der Deughdt / *Matt.*12:35. De ghoede menſch brengt ghoede dingen voort uit den ghoeden ſchat des harten. *Actio. Diſpoſitio.*

2. In de zelfde zin wordt zy ghenoemt / een ghoede / rechte / pryſſlyke / en Ghódе behaaghende doening, óft werk.

3. Tót zodaanigh een doening wordt vereiſcht / eerſtelyk / een ghoede werkende oorzaak óft beghinſel / dat is / een welgheſchikte / en door waare deughdt werkende Wil; want ghoede vruchten komen niet dan van een ghoede boom voort. *Matt.*12:33. Ten tweden / een ghoede ſtóf, óft voorwerp, dat is / iets van Ghódt ghebooden. *Matt* 15:9. Vergheefs eeren zy my, leerende leeringen, die ghebóden van menſchen zijn. Ten derden / een ghoedt Eindt, dat is / Ghódts eer / en dat / welk t'zyner eer ſtrekt / 1. *Cor.* 10:31. Doet het al ter eeren Ghódts. *Efficiens. Materia. Objectum. Finis.*

4. Het Eindt en Voorwerp nu komen dikwijls zo wel in ghoede / als quaade Doeningen, op een uit / inzonderheidt in het voorneemen en de verkiezing der Wil / alwaar het Eindt zelfs het eighen Voorwerp is. Want die daaden verkeeren / óft in het Eindt zelf / als in de ſtóf en het voorwerp, als de daaden van begheeren / willen / wenſchen / beminnen / ghenieten: óft in die dingen / welke tót het Eindt ſtrekken / voor zo veel zy zodaanigh zijn / zo dat de ghoedtheidt / óft miſnaaktheidt eighentlyk uit het Eindt voortkome. *Actus.*

5. Want alhoewel dat ghoedt voorneemen / óft dat voorneemen van wel te doen / welk al-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Actio. gheméen en verwardt is / een bpzondere doening niet ghoedt maakt / indien'er de overighe boozwaarden ghebzeeken: nócht een bpzonder boozneemen van het ghoede daar dooz ghenoegh is / indien de middelen quaadt zpn (als zo iemandt / boozneemende iets an de armen / óft tót ghódtbzuchtighe ghebzuiken wegh te schenken / ten dien einde anderer ghoederen stal): zo maakt nóchtans altpdt een quaadt boozneemen / de doening quaadt / en een ghoedt boozneemen / met de andere boozwaarden ghevoeght zpnde / doet zeer veel tót het stellen van een ghoede doening.

Virtualiter. 6. Tót een waarlijk ghoedt werk nu wozdt vereischt / dat het ten minsten kraftighlijk
Finis. tót Ghódt / als het laatste eindt betrokken werde.

Forma. 7. De vórm ook / óft een ghoede wpze / wozdt'er in de vierde plaats vereischt / welke ghestelt wozdt in de overeenkomst der Doening met Ghódts gheopenbaarde wil.

8. Deze wil boozders van Ghódt / dooz zo veel zp van de reden ghevat wozdt / bevózmt des menschen doening. Hierom is des menschen ghewceten zelf het onderschikte richtsnoer der zedighe doeningen; zo dat alle doening met een recht ghewceten overeenkomen moete / en het dwaalend óft twpffelachtigh ghewceten af te legghen zp / eer het daar teghen te doen / gheoozlóft is; schoon een kleene zwaarigheidt óft twpffeling des ghewceetens / een anders dooz ghoedt ghekeurde doening gheenigher wpze vertraaghen moet.

9. Deze vórm óft wpze nu / opdat zp ghoedt zp / vereischt alle de omstandigheden ghoedt: Want een bpzondere Doening is altpdt met haar omstandigheden omkleedt / van de welke haar ghoedtheidt óft quaadtheidt / niet in't minste deel / afhangt.

Actus. 10. En deze Omstandigheden / tót de daadt der

der wil betrokken / ghaan ouer tót de natuur van een voorwerp. Want de wil / terwijl zy eenigh werk wil / wil al het gheen / dat daar in is / en alzo alle des zelfs zo wel uitdrukkelijk, als inwikkelijk bekende omstandigheden: en een bekende omstandigheidt verandert zynde / wozdt dikwijls de daadt der wil verandert. *Objectum.* *Expresse.* *Implicite.* *Actus.*

11. Maar deze omstandigheden tót de daadt van eenigh ander vermooghen als van de wil / betrokken / zyn alleen byvoeghen. *Adjunctum.*

12. Zo wozdt het Eindt zelfs / schoon niet ten opzicht van de Wil / nóchtans van de andere vermooghens en daaden, met recht by de omstandigheden ghetelt. *Finis.*

13. Ten opzicht van deze omstandigheden gheschiedt het / dat / alhoewel veele daaden in gheslaght, óft dooz haar natuur onverschee-ligh zyn / 'er nóchtans gheenighe byzondere zedighe en beraadtslaaghde daadt zy / welke niet óft ghoedt óft quaadt is. *Genus.*

14. Een in haar gheslacht onverscheeligh daadt is / wanneer haar voorwerp niets insluit / welk tót Ghódts óft ghebiedende óft verbiedende wil behoozt. Dusdaanighe daaden nóchtans / in haar oeffening byzonderlijk anghemerkt / zo zy maar eighentlijk menschelijke zyn uit beraadtslaaghde reden voortkomende / wozden óft tót haar behoozlijk eindt ghericht / en hebben een ghelijkvózmigheidt met Ghódts wil / en zyn alzo ghoedt / óft niet recht ghericht / maar verschillen van Ghódts wil / en zyn ten dien opzicht quaadt.

15. Behalven ghoede / quaade / en onverscheeligh daaden, neemen eenighe nóch waar / dat 'er zommighe daaden zyn / die na quaadt luiden, dat is / volstrektelijk anghemerkt / bzengen zy eenighe wanózdening in / maar wozden dooz eenighe bykomende omstandigheden somtijdts ghoedt ghemaakt / als een mensch te dooden, en diergheliyke.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Actus. Maar ook deze daaden moeten tót de onverscheeligbe betrokken worden: want zy schijnen slechts iets quaadts in zich te hebben: gelijk ook/een mensch uit het gbevaar des doodts te verlóssen / schijnt iets ghoedts in zich te hebben; door welke schijn ook veel niet quaade bedrooghen worden: maar de waare ghoedtheidt óft quaadtheidt van deze doeningen hangt van 't voorwerp, en andere omstandigheden: een onschuldighen te dooden / óft schuldighen te verlóssen / is quaadt: een schuldighen rechtvaerdighlijk te dooden / óft onschuldighen met rechtvaerdighe reden te verlóssen / is ghoedt.

Actio.
Objectum.

Causa. Collective. 16. De ghoedtheidt van alle deze oorzaaken en voorwaarden wordt verzaamendlijk vereischt tót een volstrekteliik ghoede doening, maar het afzijn van een eenighe maakt de doening voor zo veel quaadt.

17. Hierom zijn onze ghoede werken / terwijl wy hier leven / onvolmaakt en onrein in zich.

18. Hierom worden zy voor Ghódt niet beanghenaamt dan in Chrisus.

19. Hierom is in de werken der Herboorene / die reden van verdienst / waar door eenigh loon van de Rechtvaerdigheidt verkreeghen wordt / niet te vinden.

20. Dat loon nóchtans / welk niet uit schuldt / maar uit ghenade toegherekent wordt. *Rom.* 4: 4. wordt an deze onvolmaakte pooghingen altemets toeghevoegbt / *Matt* 5: 10. Omdat / schoon alle onze zaligheidt teenemaal Ghódts gheschenk zy / *Rom.* 6:23. de vruchten nóchtans der ghenade in ons overvloedigh zijnde / worden op die rekeningen gheslelt / door welke ons de zekerheidt van dat gheschenk verkreeghen wordt. *Phil.* 4:17. Ik zoek de vrucht die overvloedigh is tót uwe rekening.

21. De

21. De Doening der Deughdt is óft inwendigh / óft uitwendigh. 2. *Cor.* 8:10, 11. willen, doen, voleindighen. *Actio.*

22. De inwendighe doening is eighentlijk van de wil zelf.

23. De uitwendighe is van een ander vermooghen van de wil onderscheiden; het zy van het verstandt / het zy van de ghevoelighe begheerte / welke ghemeenlijk inwendigh ghenoemt wordt: 't zy van een uitvoerend vermooghen / welk ghewoonlijk uitwendigh ghenoemt wordt.

24. De inwendighe Doening der wil heeft de ghoedtheidt óft quaadtheidt zo innerlijk / dat zy de zelfde daadt ten anzien der natuur niet blijven kan / ten zy zy ook de zelfde ten anzien der zeden zy: maar een uitwendighe daadt kan de zelfde / ten anzien der natuur blijven / en nochtans een andere ten anzien der zeden worden / naamlijk van een ghoede / een quaade / en van een quaade een ghoede: als indien iemandt / beghinnende te wandelen uit een eerlijk voorneemen / op den wegh voortghaa om een quaadt eindt. *Actus in genere naturæ vel moris.* *Finis.*

25. Van de inwendighe daadt, en uitwendighe van de inwendighe ghebooden, is een en zelfde ghoedtheidt óft quaadtheidt; want het is de zelfde daadt, ten anzien der zeden. Want Ghódt te willen dienen, en na die wil Ghódt te dienen, zijn gheen twe daaden van ghehoorzaamheidt / maar twe trappen / van een en de zelfde daadt, zo dat de ghoedtheidt der eene in de andere voleindight werde / 2. *Cor.* 8:11. Voleindight ook het doen, opdat ghelijk als 'er gheweest is de volvaerdigheidt des ghemoedts om te willen, daar ook alzo zy het voleindighen. *Actus Imperatus.* *In genere moris.*

26. De uitwendighe daadt zonder de inwendighe is eighentlijk niet ghoedt óft quaadt: maar de inwendighe is ghoedt óft quaadt zon-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

der de uitwendighe/ omdat de ghoedtheidt van
Actio. eenighe doening eerstelijk en voorneemelijk hangt van de wil / welke ghóde dikwijls anghenaam is / schoon het uitwendigh werk zelf / 'er niet zy. 2. *Cor.* 8: 12. Indien te voren de volvaerdigheidt des ghemoedts 'er is, zo is iemandt anghenaam na 't ghene dat hy heeft.

27. Ghelijk nu de Deughdt door haar na-
Actus. tuur strekt tót de daadt (want zo is een Schik
Dispositio. tót wel doen / en is niet leedigh) zo strekt ook haar inwendighe daadt tót de uitwendighe / en brengt de zelve voort / en wordt in de zelve tót haar eindt ghebraght. *Jacob.* 2: 22. Ziet ghy wel dat het gheloof mede ghewrócht heeft met zijne werken, en het gheloof volmaakt is gheweest uit de werken.

28. De uitwendighe daadt nóchtans / by de inwendighe ghevoeght / vermeerdert niet eighentlijk en door zich haar ghoedtheidt óft
Intensio. quaadtheidt / ten opzicht der verstijving al-
Accidens. leen: maar door toeval, voor zo veel zy de daadt der wil zelf doet volharden en vermeerdert.

29. De ghoedtheidt en quaadtheidt van eenighe daadt, welke van het voorwerp en de omstandigheden der daadt hangt; is eer ten opzicht van haar natuur in de uitwendighe / als
Existentia. inwendighe daadt, schoon zo in órde van weezendlijkheidt eer zy in de inwendighe. Want daarom is / yder het zijn te willen gheeven, ghoedt / omdat het gheeven zelf ghoedt is; de ghoedtheidt nóchtans is in weezendlijkheidt eerder in de daadt van willen, als van gheeven: Zo is/ het willen steelen, quaadt / omdat het steelen quaadt is. De reden is/ omdat
Causa. de uitwendighe daadt oorzaak is van de inwendighe in órde van opzet / en de inwendighe daadt is oorzaak van de uitwendighe in órde van uitvoering.

30. Die

30. Die ghoedtheidt óft quaadtheidt nu/ welke van het Eindt hangt / is eerst in de inwendighe daadt, en daar na in de uitwendighe / omdat het opzet zelfs van 't eindt is een inwendighe daadt der Wil; zo is / de wereldt verlaaten om de rechtvaerdigheidt, ghoedt: omdat / de rechtvaerdigheidt willen, ghoedt is; en een aalmoes gheeven om ydele eer, is quaadt / omdat een ydele eer te willen, quaadt is. *Finis. Actus.*

31. De Onderhouding in de uitwendighe doeningen zonder de inwendighe blijkende / is Schijnheiligheidt / en alzo gheen waare onderhouding / maar een zekere schaduw van de zelve. *Actio.*

32. De inwendighe Onderhouding nóchtans zonder de uitwendighe / schoon zy onvolmaakt zy / is nóchtans een waare; en indien 'er een werkelijke wil by zy / zo dat de gheleeghenheidt óft het vermooghen van uitvoeren daar alleen ghebreeke / is zy Ghóde niet min anghenaam / als óf zy de uitwendighe daadt by zich ghevoeght hadde / 2. *Cor.* 8:12.

33. Uit de uitkomst moet men gheen oórdeel vellen van ghoede óft quaade Doeningen. Want alhoewel het billijk zy / en Ghódt ghewilt hebbe / dat / die rechter is over de misdaaden der menschen / an de zachtmoedighe kant helle / indien maar de uitkomst zelf dat toelaate / *Exod* 21:21.22. enz. Voor Ghódts richterstoel nóchtans is even zwaar de inwendighe zonde / de overighe dingen ghelijk zijnde / als nócht de uitkomst / nócht de uitwendighe daadt bólght / als óf zy beide bólghden. Al wie een Vrouw anschouwt, om die te begheeren, heeft in zijn hart reets overspel ghedaan.

34. De inwendighe ghehoorzaamheidt nóchtans is door zich niet ghenoeghzaam: omdat de gheheele mensch zich Ghóde onderwerpen moet: onze lichaamen zijn Ghode op te óffe-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

ren. *Rom.*12:4. In onze lichaamen is hy te verheerlijken. 1.*Cor.*6:20. Nócht dit is een waare inwendighe ghehoorzaamheidt / welke niet tót een uitwendighe neight.

35. De Werken / welke der overtólligheidt ghenoemt worden / door welke de Pausghezinde roemen / dat eenighe van de haare treffelijker werken / als die in Ghódts wet ghebooden worden / doen / door waarneeming van eenighe raadtslaaghen / welke zy een byzondere volmaaktheidt niet te beveelen / maar slechts an te raaden / verdichten / zijn uitspoorigheden van leedighe menschen / die nócht de wet / nócht het Evangelp kennen.

36. Den besten werken der gheloovighen kleeft die onvolmaaktheidt / welke vergheeving van doen heeft / an: de werken nóchtans zelf zijn gheen zonden.

IV. Hoofdtstuk.

Van de Ghódtsdienst.

1. De Onderhouding is óft Ghódtsdienst / óft Rechtvaerdigheidt.

2. Deze verdeeling / ten opzicht van de zaak zelf / wordt van Ghódt ghestelt in de deeling der Tien gebóden / ghelijk van Chzistus verklaart wordt / *Matt.*22:37. Met andere woorden wordt ook de zin van deze Verdeeling uitghedrukt / *Rom.*1:18. Alwaar alle de onghehoorzaamheidt des menschen verdeelt wordt in Onghódtvruchtigheidt en Onrechtvaerdigheidt, het welk niet bestaan zoude konnen / ten zy ook alle ghehoorzaamheidt / in de Ghódtvruchtigheidt en Rechtvaerdigheidt verkeerde / het welk ook nóch uitdrukkelijker verklaart wordt / *Tit.*2:12. Alwaar uit die drie voorghestelde dingen / de Rechtvaerdigheidt

en

en Ghódtvruchtigheidt, de deelen van de nieuwe ghehoorzaamheidt stellen / en de Maatigheidt de wijs óft het middel betekent van de zelve na te komen / naamelijk de wereldsche begheerlijkheden verzaakende.

3. Op 't zelfde komt ook uit die Verdeeling van het Chriſtelijk leven / welke meermaals byghebraght wordt / in Heiligheidt, en Rechtvaerdigheidt, *Luc.* 1:75. *Epheſ.* 14:24. En de zelfde is ook de zin van die Verdeeling / welke is in de liefde tót Ghódt, en de liefde tót den Evennaaſten.

4. Wy nochtans bezighen de woorden van Ghódtsdienſt / en Rechtvaerdigheidt / omdat Ghódtsdienſt een zeer alghemeen woordt is / beghrijpende alle die plichten / welke Ghóde toebehooren / en van zeer ghrooten nadruk / omdat het die eighene en onderſcheidene reden / waar door zy Ghóde toebehooren / uitdrukt. *Actor* 26:5. *Jacob* 1:26.27. en zeer dikwijls in de Brief tót den Hebreen.

5. De Ghódtsdienſt is een onderhouding, waar door wy dat, welk reghelrecht, om Ghódt eer an te doen, ſtrekt, nakomen. *Rom.* 1:21. Omdat zy Ghódt kennende, hem als Ghódt niet hebben verheerlijkt, óft ghedankt.

6. Het woordt Religio [Ghodtsdienſt] dan woordt van zommighe niet qualijk ghezeidt / af te ſpruiten van religare [verbinden,] omdat in dit deel der Onderhouding wy ons reghelrecht en onmiddelijk tót Ghódt ſtrekken / opdat wy hem mooghen anhangen / en ghelijk als religari [verbonden worden].

7. Zy bekleedt de eerſte plaats in de Onderhouding. I. Omdat de ghehoorzaamheidt an Ghódt noodtzaaklijk moet van Ghódt / en die gheneeghenheden en daaden, waar door wy na hem ghedreeven worden / beghinnen. 2. *Cor.* 8:5. Zy ghaven haar zelven eerſt an den Heer, en daar na an ons door den wille Ghódts. *Actus.*

II. Omdat de Rechtvaerdigheidt jeghen de menschen / dooz kracht en deughdt van de Ghódtsdienst moet betracht wozden / opdat zy een waare Onderhouding jeghens Ghódt zy. Want het zoude gheen Onderhouding jeghens Ghódt zijn / zo zy Ghóde de eer niet ghafnócht zy zoude Ghóde de eer gheeven konnen / tenzy zy uit een Ghódtsdienstighe gheneeghenheidt voortquam. 1. *Cor.* 10: 31. Doet het al ter eeren Ghódts. Waar op ook die Spreekwijs ziet / in den Heer, in den naam des Heeren. *Coloss.* 3:17. Als den Heere, en niet den menschen, *v.* 23. III. Omdat de Ghódtsdienst over de daaden der Rechtvaerdigheidt heerschappy voert / en ook der zelver / niet alleen kraftelijk uitwerkende, maar ook bestuurende en schikkende oorzaak is. *Jacob.* 1: 26. Indien iemandt onder u dunkt, dat hy ghódtsdienstigh is, en zijn tong niet in toom houdt, maar zijn harte verleidt, dezes Ghódtsdienst is ydel. IV. Omdat de Ghódtsdienst eenighsins het Eindt van alle de daaden der Rechtvaerdigheidt is / dooz zo veel zy schikken tót de daadt der Ghódtsdienst / als iets ghzooters.

Actus.
Virtualiter Efficiens. Causa.
Finis.

8. Hierom wozdt de Rechtvaerdigheidt zelf altemets in de Schzift Ghódtsdienst ghenoemt. *Jacob* 1:27. De zuivere en onbevlekte Ghódtsdienst voor Ghódt en den Vader is deze, weduwen en weezen te bezoeken, enz. Niet alleen / omdat het een teken is / dat zy niet van de waare Ghódtsdienst afgheschéiden wozdt / maar ook omdat zy dooz de heerschappy der Ghódtsdienst moet gheoeffent wozden / en van de zelve haar oozsprong hebben.

9. Hierom zijn de plichten der Ghódtsdienst / de eerste en voozneemste / *Matt.* 6:33. en 22:38. Zoekt eerst het Koninkrijk Ghódts. Het eerste / en het ghzoot ghebódt.

10. Zy zijn de eerste in órde / zo dat zy op

op de eerste plaats moeten verricht wozden.

11. Hier toe behoozt de Spreekwijs / welke overal voorkomt in de Psalmen / van den Heer te zoeken 's mórghens vroegh.

12. Zy zijn de voorneemste ook in waerdigheidt / en alzo voorneemelijk waar te neemen. *Matt.*10:37. Die Vader óft Moeder lief heeft boven my, is mijns niet waerdigh.

13. Hierom moeten ook meer met inghespannene en anghedreevene kraften de plichten der Ghódtsdienst naghekomen wozden / als der Rechtvaerdigheidt / want tót die / niet tót deze behoozt eighentlijk dit richtsnoer / met het gheheele hart, met de gheheele Ziel, met het gheheele verstandt lief hebben, *Matt.* 22:37.

14. Het welk nóchtans zo niet verstaan moet wozden / als óf alle de krachten ook niet vereischt wierden in het nakomen en verbullen van de plichten der twede tafel; maar I. Omdat dit voorneemelijk vereischt wozdt in de plicht der Ghódtsdienst. II. Omdat het in de oberighe niet vereischt wozdt ten opzicht van onzen evennaasten / tót den welken zy onmiddelijk ghedreeven wozden / maar ten opzicht van Ghódt/en dooz kracht der Ghódtsdienst. III. Omdat iemandt zijn evennaasten al te zeer kan lief hebben / ten opzicht van de stóffelijke daadt zelf van liefhebben / schoon dit niet gheschieden kan onder de reden van deughdt / en liefde / maar Ghódt konnen wy gheenigher wijs al te zeer beminnen. *Materialis. Actus.*

15. Hierom indien zommighe plichten van Ghódtvzuchtigheidt / en Rechtvaerdigheidt niet te gheliik konnen naghekomen wozden/ zijn / een billijke en voozzichtighe verghelijking ghebruikt hebbende / de plichten der Ghódtvzuchtigheidt boven te stellen. *Matt.*12. *verss.*46.47.48. *Luce*2:49. Ziet uwe Moeder en uwe Broeders. Wat is 't dat ghy my ghezocht

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

zócht hebt? En wistet ghy niet, dat ik moet zijn in de dingen mijns Vaders?

Proportio. 16. **Een billijke verghelijking nu is / als een gherechte** evenredenheidt **van het ghroote tót het ghroote / en van het mindere tót het mindere waar ghenomen wordt.**

17. **Omdat Ghódt nu het ghedient wordt door een inwendighe gheneeghenheidt / als uitwendigh werk; en de menschen het een uitwendigh werk van doen hebben: hierom magh het uitwendigh werk der Ghódtsdienst altemets naghelaaten worden / opdat een noodtzaakelijk werk van Rechtvaerdigheidt en Barmhertigheidt zoude vervult konnen worden.** *Matt* 12: 1:3:4:7:10:12. Ik wil barmhertigheidt, en niet ófferhande, enz.

18. **En núchtans wordt ondertusschen de Ghódtsdienst op die wijs niet gheschonden / ondat de Ghódtsdienst zelf beveelt haar uiterlijk werk na te laaten / opdat een het noodtzaakelijk naghekomen werde.**

Objectum. 19. **Het onmiddelijgh** voorwerp **der Ghódtsdienst / wien zy toeghéschikt wordt / is Ghódt:** *Adæquatus.* **en dat zo** evenmaatigh: **dat zelfs niet eenighe plicht der Ghódtsdienst tót een ander** Voorwerp, **zonder Ghódt het ghrootste ongheliik an te doen / kan betrokken worden. Hier op ziet die eernaam van Ghódt / waar door hy** Yverigh **ghenoemt wordt.**

20. **De reden nu / onder welk de Ghódtsdienst op Ghódt ziet / is die Ghóddelijke uitsteekendheidt / welke in zijn** Ghenoeghzaamheidt, **en** Uitwerkendheidt **uitblinkt: niet een eenighe** Toeeighening, **maar de volmaaktheidt uit alle de** Toeeigheningen **t'zamenghesmolten.** *Sufficientia. Efficientia. Attributum.* *Exod* 34:6.7.8. Heere, Heere Ghódt, barmhartigh en ghenadigh: langmoedigh en ghroot van weldaadigheidt, en waarheidt, enz. **Yder** Toeeighening **dan van Ghódt brengt eenighe kracht by / om ons de Ghódtsdienst in te tee-**

e teelen / en daarom wozdt in de Schziftuur
e byzondere reden der zelve betrokken nu tót
e Barmhartigheidt / *Psalm* 130:4. By u is ver-
gheeving, opdat ghy ghevreest werdet. Nu
ót de Rechtvaerdigheidt *Deut.*4:24. *Hebr* 12:
ers 28. Laat ons de ghenade vast houden,
loor welke wy welbehaaghlijk Ghóde moo-
ghen dienen met eerbieding en Ghódtvruch-
igheidt, want onze Ghódt is een verteerend
uur. En alzo ook tót alle de overighe Toeei- *Attribu-*
gheningen. *tum.*

21. Hierom vloept de Ghódtsdienst onmid-
elijk uit dat gheloof / waar dooz wy in Ghódt
helooven / als in een ghenoeghzaame / en uit-
verkende oorzaak des levens. *Causa.*

22. Zo moet verstaan wozden dat / welk
leeght ghezeidt te wozden / dat de Ghódts-
ienst op Ghódt / als het eerste beghinsel / en
e opperste Heer des levens / ziet: en daarom
s al te blaauw die onderscheiding van de
Dausghezinden / waar dooz zy die daaden der
Ghódtsdienst / welke op Ghódt zien / als het
erste beghinsel des levens / Ghóde alleen te
noeten naghekomen wozden / bekennen; maar
oillen / dat de andere daaden ook den Schep- *Actus.*
elen konnen medeghedeelt wozden: dewijl'er
heenighe daadt der Ghódtsdienst zy / welke
iet op Ghódt / als het eerste beghinsel des le-
ens / ziet.

23. De eighe daadt der Ghódtsdienst is
Ghódt eer an te doen / en wozdt ghenoemt
Dienst, *Exod.*12:25.26. En Anbidding. *Joh.*
2:23 Want het betaamt / dat zy eenighsins
ets Ghóde ghoedt beghrijpe / anders zoude zy
heen Onderhouding jeghens hem zijn; In
Ghódt nu kan gheenigh inwendigh ghoedt toe-
hebzaght wozden / en een uitwendigh ghoedt
s *de Eer*, dat is / een betuighing van eens an-
ers kracht / om zijn roem en ghzootachting
oozt te zetten / en dit is het al / dat een Schepsel
Ghóde kan andoen.

24. Een

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Actus. 24. Een behoorlijke en waerdighe achting dan van Ghódt / en de andere daaden, waar door de Achting gheopenbaardt wordt / stellen gheliik als de naaste stóf der Ghódtsdienst: *Materia proxima.* En alle eerlijke menschelijke daadt, voor zo veel zy tót Ghódts eer en roem kan betrókken worden / kan de stóf, óft het stóffelijk voorwerp der Ghódtsdienst zijn. Een en de zelfde daadt ook / welke ten opzicht der Onderdaanigheidt an 't ghebódt Ghehoorzaamheidt gheseidt wordt / wordt ten opzicht der eer / dien zy Ghóde toebrengt / Ghódtsdienst, en Dienst ghenoemt.

25. De eighene wijs der Ghódtsdienstighe eer óft dienst is / de ziel zelf / en de innerlijke gheneeghenheden en daaden der wil eenen anderen te onderwerpen.

26. Want na de ziel / en des zelfs innerlijke daaden, wordt de mensch / rechtstreeks en door zich / gheenighen schepsele onderworpen; alhoewel gheliik de ziel an 't lichaam / zo ook de innerlijke an de uiterlijke daadt verknócht wordt / als des zelfs noodtzaakelijke voorwaarde: en ook die onderdaanigheidt / welke men an een schepsel / als een hoogher schuldigh is / beveelt.

27. Deze eer komt Ghóde toe / niet alleen vólghens de overeenkomst der zaak / in welken zin wy zeggen die dingen toe te behoorzen / welke wy uit mildaadigheidt wegh schenken: maar ook vólghens het recht der persoon / dien zy toeghebraght wordt / en dat door zulk een naauw recht / dat het alle rechtvaerdigheidt / ten opzicht der schuldt te boven ghaa / alhoewel ten opzicht der evenghelijkheidt / het van de Rechtvaerdigheidt ver overtroffen wordt.

28. Alle de dienst dan / welke óft vólghens haar natuur en gheleeghenheidt / óft vólghens de wet en ghemeene ghewoonte / óft vólghens

het

het verstandt en instelling van den andoener/ eenen anderen/dan den waaren Ghódt ghódts-dienstighe eer andoet / die verdicht zich zelf een nieuwen valschen Ghódt / ten minsten voor zo veel.

29. Die deze Ghódtsdienstighe eer Ghóde niet andoet / is Onghódtsdienstigh, die ze eenen anderen / als den waaren Ghódt an-doet / is Afghódendienstigh, *Actor.* 10:26. *Apoc.* 19:10. en 22:8.

30. Omdat nu in de Ghódtdelijke dienst de ghrootste zórgh moet anghewendt worden / daarom wordt by den Latijnen het woordt Religio [Ghódtsdienst] somtijdts overdrach- *Metaphori-*
telijk ghebruikt / om alle naauwe zórgh te ken- *ce.*
nen te gheeven / ook in niet heilighe zaaken: waar uit blijkt / dat de Heidenen zelf door het licht der natuur ghezien hebben / dat de zórgh der Ghódtsdienst boven alle andere dingen te stellen waar.

31. Omdat ook de brees des gheweetens behoort tót de Ghódtsdienst / daarom pleeght ook yder zwaarigheidt des gheweetens / Ghódtsdienst ghenoemt te worden. Waar uit men ook afneemen magh / de natuur zelf te leeren / dat des menschē gheweten eerstelijk / en op t hooghst eighentlijk op de Ghódtsdienst ziet.

32. De alghemeene staat der Kerk / voor zo veel zy een rechte wijs van Ghódt te dienen / belijdt / pleeght met recht de Christelijke Ghódtsdienst ghenoemt te worden / omdat uit de deughdt en daadt van dusdaanigh een *Actus.*
Ghódtsdienst de betrekking der staat óft der *Relatio.*
belijdenis ontspruit.

33. Die dingen / welke door een byzondere instelling an Ghódtsdienstighe ghebruiken toe-bestemt worden / als werktuighen der Ghódts-dienst / worden ook te recht / om de staat óft vaste betrekking, welke zy hebben / Ghódts-dienstigh, ghenoemt.

34. Die

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

34. Die afghezonderde wijs van leven / die de Munnikken zich verkoozen hebben / om eenighe verzierde volmaaktheidt te oeffenen pleeght zonder eenighe reden / en niet zonder onghelijk van de overighe Chzistenen / [Religie] Ghódtsdienst / en zodaanighe Munnikken / [Religieusen] Ghódtsdienstighe / van de Pausghezinde ghenoemt te wozden.

35. Die niet Ghódtsdienstigh is / is gheen Chzisten.

36. De waare Ghódtsdienst is eenigh: omdat Ghódt een / en het richtsnoer van de hem an te doenene eer eenigh is. Maar deze eenheidt der weezenheidt nóchtans bestaat met een Toevallighe verscheidenheidt.

Essentia. Accidentalis.

V. Hoofdtstuk.

Van't Gheloof.

1. TWe deelen der Ghódts-dienst zijn'er/ de Natuurlijke, en Vrywillighe óft Ingheslelde Dienst.

2. Deze onderscheiding wozdt te kennen ghegheeven *Exod.*20:6. dooz die woozden van het twede ghebódt / die my lief hebben, en mijne ghebóden onderhouden.

3. De Natuurlijke dienst is / welke van Ghódts natuur zelf hangt / zo dat wy / schoon wy gheen wet / van Ghódt ons gheopenbaart en voozgheschzeeven hadden / indien nóchtans Ghódts natuur ons ter deegh bekent en bewust waar / uit de bequaame beschouwing van die / alle die dingen / welke in dit deel op onze plicht zien / zouden konnen / Ghódts ghenade ons behulpigh zijnde / beghzijpen.

4. Want niemandt is'er / welke Ghódts natuur wel verstaat / ten zy hy ook te ghelijk noodtzaakelijk erkenne / dat men in Ghódt

ghelоо-

ghelooven en hoopen/ dat men Ghódt lief heb-
ben / aenroepen / en in alles hoozen moet.

5. Hierom is deze Natuurlijke dienst een-
noudighlijk ter zaligheidt noodtzaakelijk/ *Psal.* 79: 6. *Jerem.* 10: 25. 2. *Thess* 1: 8. Stort uwe grimmigheidt uit over de Heidenen, die u niet kennen; en over de Koninkrijken, die uwen naam niet aenroepen. Want schoon wy/ nóch door verdienst / nóch door kracht van eenighe onze ghehoorzaamheidt het eeuwigh leven verkrijghen; zo heeft nóchtans dit deel der ghehoorzaamheidt zo weezendlijken t'zamenhechting met dat ghelooof / waar door wy op Christus tót het eeuwigh leven steunen/ dat het in de oeffening daar van niet afgheschéiden kan worden.

6. Hierom is ook deze dienst ghewees / is/ en zal zijn de eene en zelfde / óft onveranderlijk 1. *Joh.* 2: 7. Een oudt ghebódt, dat ghy van den beghinne ghehadt hebt.

7. De Natuurlijke dienst wordt in 't eerste ghebódt voorgheschreeven / niet alleen door zo veel zy inwendigh / maar ook uitwendigh is.

8. Want I. alle Onderhouding is inwendigh en uitwendigh de zelfde: derhalven wordt de zelfde en inwendighe en uitwendighe dienst in 't zelfde ghebódt beghreepen. II. In die ghebóden / welke tót de twede tafel behoozen/ wordt in yder de inwendighe en uitwendighe Ghehoorzaamheidt te ghelijk bevoten/na Christus eighen uitleggh̄ing / *Matt* 5. Veel te meer dan in de ghebóden des eersten tafels / en in der zelver eerste en voornaamste. III. Indien die onderscheiding wettigh was / dat het eerste ghebódt alleen de inwendighe dienst belaste/ en het twede alleen de uitwendighe / zo zoude het eerste ghebódt den inwendighen mensch/ en de ziel alleen tót ghehoorzaamheidt verbinden; en het twede alleen den uitwendighen / en het lichaam / welk van alle reden vreemdt is.

9. De

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

9. De natuurlijke dienst strekt zich tót Ghódt óft als ons ghoedt, óft als ghoedt in zich.

10. De dienst / welke zich tót Ghódt strekt / als tót ons ghoedt / ziet op hem / óft voor zo veel hy teghenwoordigh de onze is / als het Gheloof, óft voor zo veel hy 't namaals zijn zal / als de Hoop.

11. Het gheloof is een Deughdt, waar door wy, Ghódts ghetrouwigheidt ankleevende, op hem steunen, zo dat wy, 't gheen zy ons voorstelt, verkrijghen mooghen. *Johan* 3:33. Die zijn ghetuighnis anghenomen heeft, heeft verzeghelt, dat Ghódt waarachtigh is. *Johan.* 1:12. Zo veele hem anghenomen hebben: die in zijnen naam ghelooven.

12. Tót het Ghóddelijk gheloof loopen deze vijf dingen t'zamen. I. De kennis van de van Ghódt ghetuighde zaak. II. Een Ghódtvruchtighe gheneeghenheidt tót Ghódt / welke maakt / dat zijn ghetuighenis allermeest by ons vermagh. III. De toestemming / die der ghetuighde waarheidt ghegheeven wordt / om deze gheneeghenheidt tót Ghódt / die daar van de ghetuigh is. IV. De berustendheidt op Ghódt / om dat / welk voorgheselt wordt / te verkrijghen. V. De verkiezing óft anvaerding der zaak zelf / welke ons in het ghetuighnis anghebooden wordt.

13. Het eerste van deze dingen is in 't verstandt / maar stelt het Gheloof niet / omdat ons dat met de Ongheloovighe / Ketters / Afghevallene / en Duivelen zelf / ghemeen is.

14. Het twede / vierde / en vijfde / is in de wil / en stelt het Gheloof / voor zo veel het een deughdt / en daadt der Ghódtsdienst is. *Actus.*

15. Het derde is in 't verstandt / maar voor zo veel 't bewoghen wordt van de wil / en is eighentlijk niet de Deughdt / maar het ghewrócht des Gheloofs. *Effectum.*

16. De volmaaking nu des Gheloofs is in die

ie verkiezing óft anvaerding / waar door het
oorghesteldt ghoedt / het onze wordt.

17. Hierom wordt de natuur des Gheloofs
o 't best verklaart in de Schriftuur / als de
Gheloovighe ghezeidt worden / Ghóde an te
angen, *Jos* 23: 6. *Actor.* 11: 23. 1. *Cor.* 6: 17.
En den wegh der waarheidt te verkiezen, en
n Ghódts ghetuighenissen te kleeven, *Psalm*
19: 30. 31.

18. Want door het Gheloof hangen wy eer-
elijk Ghóde an / en dan namaals dienvól-
hends kleeven wy an die dingen / welke ons
an Ghódt voorghestelt worden / zo dat Ghódt
lf het voorneem / en dat / welk van Ghódt
oorghestelt wordt / het minvoorneem Voor- *Objectum.*
erp des Gheloofs zy.

19. Omdat nu het Gheloof / voor zo veel
et ons met Ghódt voeght / ons leven is:
naar / voor zo veel het een Deughdt / en onze
licht is jeghens Ghódt / een daadt des levens *Actus.*
s: daarom beelden wy het in het eerste deel
lleenlijk uit / door het opzicht / welke het
eeft om het leven en de zaligheidt te verkrij-
hen; dóch hier door dat alghemeen opzicht /
elk het heeft tót al dat / welk ons Ghódt
m te ghelooven / voorstelt? Een en 't zelfde
heloof is het nóchtans / welk op Ghódt
eunt om het ghoedt te verkrijghen / het zy dat
hoedt het hooghste zy / óft niet. Hierom kan
et gheloof haar gheheele daadt niet oeffenen
mtrent Ghódts dreighingen / in zich anghe-
merkt / omdat zy het van ons an te neemen
hoedt niet voorstellen; nócht omtrent Ghódts
hebóden / eenvoudighlijk anghemerkt: om-
at zy een te doen / en niet een an te neemen
hoedt te kennen gheeven; nócht omtrent
loote voorzegghingen; omdat zy ons on-
er dat opzicht gheenigh ghoedt voorstellen:
maar het wordt in de belóften volmaakt /
omdat in de zelve een te omhelzen ghoedt
voor-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

voorgheſtelt wordt / waar van daan het ook
Objectum. is / dat onze Ghódtgheleerde het Voorwerp des Gheloofs voorneemlijk in de belóften pleeghen te plaatſen.

20. Die het Gheloof in 't verſtandt ſtellen: bekennen nóchtans dat 'er eenighe beweeghing der Wil noodtzaaklijk is om die toeſtemming te gheeven: ghelijkerwijs in het menſchelijk gheloof ghezeidt wordt vrywilligh te zijn / iemandt gheloof te gheeven. Zo nu het Gheloof van de Wil afhangt / is 't noodtzaakelijk / dat het eerſte beghinſel des Gheloofs in de Wil zy.

Objectum materiale. 21. Het ſtoffelijk Voorwerp van dit Gheloof is al / wat van Ghódt om te gheloóven gheopenbaart óft voorgheſtelt wordt / het zy dat door zijn gheeſt / het zy door zijn woordt / het zy in 't openbaar / het zy in 't byzonder gheſchiede. *Actor.* 24:14 Gheloovende alles dat in de Wet en de Profeeten gheſchreeven is. *Ioban.* 3:33. Die zijn ghetuighnis anghenomen heeft.

Abſolute. 22. Hierom is de voorſtelling der Kerk niet volſtrektelijk noodtzaaklijk / zelfs niet ten opzicht van ons / om een voorwerp des Gheloofs te ſtellen: want dan zouden Abraham en de andere Profeeten gheen toeſtemming gheghheeven hebben an die dingen / die haar van Ghódt gheopenbaart waaren zonder eenighe tuſſchenkoomende hulp der Kerk / het welk en der Schrift uur openlijk teghenſtreeft / en teghen alle ghezonde reden anhoort; en nóchtans noodtzaakelijk toeghelaaten / en beſchermt wordt van de gheleerdtſte der Pausghezinde / opdat zy de verdichte anzienlijkheidt van haar vermomde Kerk voor dusdaanighe bewijsredenen behzyen mooghen.

Enunciatio Axioma. 23. Dit Voorwerp is onmiddelijk altijdt eenighe Gheloofſpreuk, óft Uitſpraak onder de reden van waar, maar dat / waar in het Gheloof voorneemelijk bepaalt wordt / van en om welk

welk toestemming an die Gheloofspreuk dooz het gheloof ghegheeven wozdt / is een enkel veezend, onder de reden van ghoedt, *Rom* 4: vers 21. Ten vollen verzekert zijnde, dat het ghene belooft was, hy ook maghtigh was te doen. *Hebr.* 11:13. De belóften niet verkreeghen hebbende, maar hebben de zelve van verre ghezien, en ghelooft en omhelst. *Axioma. Ens Incomplexum.*

24. Want de daadt des gheloovenden wozdt niet bepaalt tót de Gheloofspreuk, maar tót de zaak / vólghens de bekentenis van de Vernaardste der Schoolgheleerde. De reden is / omdat wy gheen gheloofspreuken vózmen / als om dooz de zelve van de dingen kennis te hebben. Het voozneem paalteken, waar na toe de daadt van den gheloovenden strekt / is de zaak zelf / welke in de gheloofspreuk voozteemelijk anghemerkt wozdt. *Actus. Scholastici. Terminus.*

25. Het Vórmelijk voorwerp waar door des Gheloofs / is Ghódts waarachtigheidt óft ghetrouwigheidt. *Hebr.* 11:11. Overmits zy hem ghetrouw heeft gheacht, die het belooft hadde. Want de Vórmelijke en (ghelijk zy zegghen) de ghedaantmaakighe reden des gheloofs is de waarheidt in 't zegghen / dat is / Ghódts waarachtigheidt óft ghetrouwigheidt ers zekerlijk openbaarende / omdat het van de reden des gheloofs in 't ghemeen is / dat het steune op de anzienlijkheidt van den ghetuighenden (waar in het Gheloof van de Waan / Weetenschap / Erbaarenheidt / Ziening óft ghevoel onderscheiden wozdt:) Ghódts anzienlijkheidt nu is des zelfs waarachtigheidt óft ghetrouwigheidt. *Tit.* 1:2. Welke Ghódt, die niet lieghen kan, belooft heeft. Daarom is dat Voozstel op 't hooghst waar / al, wat wy (dooz een Ghóddelijke gheloof) ghehouden zijn te ghelooven, is waar: Want / omdat niets zo moet ghelooft wozden / als diens waarheidt Ghódt betuight: Ghódt nu betuight / *Objectum formale quo. Ratio formalis & specificativa.*

tuight / voor zo veel hy waarachtigh is / en de waarachtigheidt in een alweetend ghetuigh kan van de waarheidt van 't ghetuighenis niet afgheſcheiden worden: het is dan noodtzaaklijk / dat al dat / welk wy met een ghóddelijk gheloof ghehouden zijn te ghelooven / waar zy. Deze ghanſche betooghing wordt openbaarlijk bevestight en ghebruikt van den Apóſtel Paulus / 1. *Cor.* 15:14.15. Indien Chriſtus niet opghewekt is, zo is dan onze prediking ydel, en ydel is ook uw gheloof. En zo worden wy ook bevonden valſche ghetuighen Ghódts: want wy hebben van Ghódt ghetuight, dat hy Chriſtum opghewekt heeft. Dat is / Indien het ghetuighnis niet waar is / zo is de ghetuigh valſch. Tenzy dit toeghelaaten werde / al wat Ghódt ghetuight, is waar, zo zoude dit ghevólgh / het krachtighſte van alleu / ghanſchelijk niet deughen / Ghódt ghetuight dit óft dat, derhalven is 't waar. Hierom kan het Ghóddelijk gheloof niet zijn een beghinſel óft oorzaak, óft rechtſtreeks / óft averechtſtreeks / óft door zich, óft door toeval van an iets valſch toe te ſtemmen / óft van een valſche toeſtemming.

Cauſa. *Per ſe.* *Per accidens.*

26. Hierom ook is de zekerheidt des gheloofs / ten opzicht des Voorwerps, op 't hooghſt vaſt / en hoe meer het ghevеſt wordt in het onderwerp zelf / óft het hart van den ghelooven-den / hoe ghrooter eer het Ghódt toeſchrijft / *Rom.* 4:20. Hy heeft an de belófteniſſe Ghódts niet ghetwijffelt door ongheloof, maar is ghesterkt gheweeſt in't gheloof, gheevende Ghódt de eer: en ten vollen verzekert zijnde, dat het ghene belooft was, hy ook maghtigh was te doen. Dat nu het Gheloof in ons ſomtijdts wagghelt; is niet uit de natuur des Gheloofs / maar uit onze onvolmaaktheidt.

Objectum. *Subjectum.*

27. Van beide de voorwerpen, dat is / van die dingen / welke te ghelooven ſtaan / en van

die

die reden onder welke zy gheloofst moeten woz-
den / wozdt ons een ghenoeghzaame en zekere
vertooning in de Schzifttuur voozghestelt/
*Rom.*16:26. De verborghenheidt, die ghe-
openbaardt is, en door de Profeetische schrif-
ten, na het bevel des eeuwighen Ghódts, tót
ghehoorzaamheidt des gheloofs, onder alle de
Heidenen bekent is ghemaakt. 2. *Tim.*3:15.
De Heilighe Schriften konnen u wijs maaken
tót zaligheidt door het gheloof, 't welk in
Christo Iesu is.

28. Want alhoewel in 't Onderwerp, dat *Subjectum.*
is in de harten noodtzaaklijk zy het licht en
ghetuighnis des H. Gheests / het gheloof in
ons verwekkende; in het Voorwerp nóchtans *Objectum.*
zelfs / dat met het gheloof an te vaerden is/
wozdt ghanschelijk niets vereischt / óft ten op-
zicht der te ghelooovene dingen / óft ten opzicht
der oorzaak en reden van ghelooven / welk *Causa.*
niet in de Schzift ghevonden wozdt.

29. Het Ghóddelijk Gheloof dan kan niet
gherleidt óft ontlóst wozden in de anzienlijk-
heidt der Kerk / óft in andere enkele uitwendi-
ghe bewijsredenen / welke beweeghredenen
pleeghen ghenoemt te wozden / dooz anraaden
en anleiden tót het gheloof voozbereidende /
naar in de Schzifttuur zelf / en de anzienlijk-
heidt / welke zy zich inghedzukt van Ghódt den
Stichter heeft / als in de eerste en eighene oor-
zaak, welke de zaak te ghelooven maakt; en in
de werking des H. Gheests / als in een eighe
oorzaak van de daadt van ghelooven zelf. *Actus.*

30. Hierom is dat beghinsel / van welk het
gheloof eerst beghint / en in welk het laatst ont-
óst wozdt / dat de Schzifttuur van Ghódt ghe-
openbaart is tót onze zaligheidt / als een ghe-
noeghzaam richtsnoer des gheloofs en der ze-
den. 2. *Petr.*1:19 20. Dit eerst weerende, dat
gheen profesy der Schrift en is van eighener
uitlegghing.

Implicitus. 31. Het Gheloof is eensdeels Inghewikkeldt, *Explicitus.* anderdeels Ontvouwdt.

32. Een inghewikkeldt Gheloof is / waar door wp de waarheden des Gheloofs / niet onderscheidelijk in zich zelven / maar in der zelver ghemeen beghinsel / ghelooven. Door dit inghewikkeldt gheloof onderwerpt de mensch zijn verstandt der Ghoddelijke openbaaring / *Virtualiter.* en neemt dienvolghens kraftelijk an al dat / tot welk die Ghoddelijke openbaaring zich uitstrekt.

33. Dat ghemeen beghinsel / waar in al / welk op deze wijs te ghelooven staat / beghreepen wordt / is niet de sterk / maar de Schrifture / *Act.* 24:14. Gheloovende alles, dat in de Wet en Profeeten gheschreeven is.

34. Die ghelooft dat de Schriftuur overal *Implicite.* waar is / ghelooft inwikkelijk alles / wat in de Schriftuur beghreepen wordt. *Psal.* 119.86. verghelleeken met *vers* 18:33. Alle uwe ghebóden zijn waarheidt. Ontdekt mijne ooghen, dat ik anschouwe de wonderen uwer Wet. Leert my den wegh uwer inzettingen, en ik zal hem houden, ten einde toe. David ghelooste / dat wonderbaar / en heilighlijk te bewaaren waaren / die dingen / welke hy nóch niet ghenoeghzaam verstondt.

35. Dit inghewikkeldt gheloof is ghoedt en noodtzaakelijk / maar is door zich niet ghenoeghzaam ter zaligheidt / nóch heeft waarlijk in zich de waare reden van de deughdt des gheloofs / zo 't alleen door zich bestaat: want het kan niet gheschieden / dat de wil werkelijk anghedaan werde / en omhelze / als ghoedt / dat haar ten gheenighen deel onderscheidelijk bekent is / *Rom.* 10:14. Hoe zullen zy in hem ghelooven, van welken zy niet ghehoopt hebben.

36. Een ontvouwdt Gheloof is / waar door in 't bysonder / en niet alleen in 't alghemeen / de

de waarheden des Gheloofs ghelooft wozden.

37. Een ontvouwdt Gheloof moet men noodtzaaklijk hebben van die dingen / welke onzen gheloove voozgheſtelt zijn / als noodtzaakelijke middelen der zaligheidt / *Hebr.* 6:1. 2. *Cor.* 4: 3. Het fondament van de bekeering van doode werken, en van het gheloof in Ghódt. Indien ons Euangely bedekt is, zo is het bedekt in die ghene, die verlooren ghaan. *Explicitum.*

38. Een bet ontvouwdt Gheloof wozdt'er nu na Chzistus komst / dan te voozen / vereischt 2. *Cor.* 3:18. Van die / welke boven andere in de ghemeente gheſtelt zijn / dan van't ghemeen bólk / *Hebr.* 5:12. Van die eindelijk / welken gheleeghenheidt van volmaakter onderwijzing ghegheeven wozdt / dan van anderen / *Luc.* 12:48. Een ieghelijk, dien veel ghegheeven is, van dien zal veel gheeischt wordē.

39. De uiterlijke daadt des Gheloofs is des zelfs belijdenis / betrachting / en openbaar maaking / welke en in haar ózde / en op haar plaats noodtzaaklijk is ter zaligheidt / *Rom.* 10: 9. 10. Naamelijk ten opzicht der voozbereiding / en gheſteltenis des ghemoedts altijdt. 2. *Petr.* 3:15. en ten opzicht der daadt zelf / als Ghódts eer en des evennaaſtens ſtichting het zal vereiſſchen. *Actus.*

40. De volharding in de belijdenis des gheloofs / met verlies van het tijdelijk leven / gheeft an de waarheidt / en Ghódt zelf / een op't hooghlijkſt vereerend ghetuighnis / en wozdt daarom dooz voortreffelijkheidt Martelerſchap, en die het doen / Martelers ghenoemt / *Apoc.* 2:13. Dit nu is op zijn plaats evenzeer noodtzaaklijk / als de belijdenis des gheloofs / zo dat het zonder Chzistus verloochening niet kan gheweighert wozden.

41. An 't Gheloof wozden teghengheſtelt / Ongheloof, Twijffel, Dwaaling, Kettery, en Afvalling.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

42. Het Ongheloof is een afstemming des menschen van 't gheloof / in die / welke het waar gheloof nóch niet beleeden heeft / 1 *Cor.* 14:22.23.

43. De Twijffel óft vermindert óft neemt wegh de toestemming / in die / welke belijdenis ghedaan heeft.

44. De Twijffel, alleen de toestemming verminderende / kan met een zwak gheloof bestaan. 1 *Cor.* 8:10.11. Maar niet die twijffel / welke de toestemming weghneemt. *Iac.* 1:6.7.8.

45. De Dwaaling in 't Gheloof stelt eenighe teghen het gheloof strijdende meening.

46. De Ketterij doet by de Dwaaling een hardtnekkigheidt. *Tit.* 3:10.11.

Absolute. 47. De Afvalling volstrektelijk ghenomen / doet by de Ketterij een alghemeenheidt van teghen het gheloof strijdende dwaalingen. 1. *Tim.* 1:19.20. 2. *Tim.* 1:15.

48. Deze worden an 't gheloof teghengheselt / niet alleen voor zo veel zy weghneemen die toestemming des verstandts / welke tót het gheloof noodtzaakelijk is: maar ook voor zo *Privatio.* veel zy een berooving van die verkiezing en anneeming des Gheloofs / welke in de wil is / inbrengen / en insluiten.

VI. Hoofdtstuk.

Van de Hoop.

1. De Hoop is een Deughdt, waar door wy gheneight worden tót de verwachting van die dingen, welke Ghódt ons belooft heeft, *Rom.* 8:25.

2. Deze Hoop ziet op Ghódt. 1. Als een *Objectum.* voorwerp, dat zy verwacht / want het voor- *Actus.* neem voorwerp der Hoop is Ghódt / en die daaden, waar door hy met ons t'zaam wordt / 1. *Petr.*

1. *Petr.* 1:21. Opdat uw gheloof en Hoop op Ghódt zijn zoude. **De minbooznеeme voor-** *Objectum.*
werpen zijn alle die dingen / door welke men als trappen en middelen tót Ghódt komt/ 1. *Petr.* 1:13 Hoopt op die ghenade, die u toe-ghebracht wordt. **Hierom wordt Ghódt zelf ghenoemt** Israëls Hoop, *Jerem.* 14:8. en *Rom.* 15:13. De Ghódt der Hoop, **niet zo zeer om-dat hy de stichter en gheever der Hoop/ als wel omdat hy die/ in welken wy hoopen/ is.** II. **Als een stichter en gheever van al het ghoedt/ dat zy verwacht/** *Psalm* 37:5.6. Wentelt uwen wegh op den Heer, en vertrouwt op hem, hy zal't maaken. **Want ghelijk zy zich na Ghódt strekt om het ghoedt te verkrijghen/ zo ziet zy ook op hem / als door zijn eighene ghenade te verkrijghen.** *Jerem.* 17:7. Ghezeeghendt is de man die op den Heer vertrouwt, en wiens vertrouwen de Heer is.

3. **De eighe reden nu / waarom het niet heoozlóft is om op de Schepselen te hoopen/ op die wijs / als wy op Ghódt hoopen / is/ omdat het** vórmelijk voorwerp **der Hoop in de Schepselen niet ghevonden wordt.** *Psal.* 146:3. *Formale objectum.*
Vertrouwt niet op Prinsen, op 's menschen kindt, by 't welke gheen heil is. **Want alhoe-wel eenighe kracht van ons ghoedt te doen en de hulp te komen van Ghódt in de Schepselen gheplaatst zy / de oeffening nóchtans van deze kracht hangt altijdt van Ghódt af/** *Psal.* 107:20. Hy zond zijn woordt uit, en heelde ze. *Psalm* 127:1. Zo de Heer het huis niet bouwt, te vergheefs arbeiden de bouwlieden daar an, zo de Heer de Stadt niet bewaart, te vergheefs waakt de wachter.

4. **Die spreekwijs dan** / Ik hoop dit óft dat man zodaanigh een menschen, **óft betekent / dat men dat hoopt van Ghódt door dat schepsel/ óft gheeft een menschelijke en gheen ghoddelijke hoop te kennen/ áf is eindelijk niet Chzistelijk.**

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

5. Ghelijkerwijs nu het Gheloof / zo ook ziet in Ghódt de Hoop op Ghódts ghenade / en Chzistus alleen / als oorzaaken van het mede te deelene ghoedt / 1. *Petr.* 1:13. *Col.* 1:27. Hoopt op de ghenade. Christus de Hoop der Heerlijkheidt.

Causa.

6. De ghódtdelijke Hoop nóchtans in Ghódt en van Ghódt / ziet niet alleen op Ghódt en de eeuwighe ghelukzaligheidt / maar alle die dingen / welke het gheloof in Ghódts belóftenissen anvaerdt / schoon zy in haar natuur tijdelijk zijn / *Hebr.* 11:1. 2. *Cor.* 1.10. Alhoewel zy voozneemelijk ziet op 't eeuwigh leven. Waarom ook gheschiedt / dat dooz Overnaaming des byvoeghs, de Hoop in de Schzifture dikwijls ghestelt werde dooz de zaligheidt zelf / óft het ghehoopte eeuwigh leven / *Gal.* 5:5. *Rom.* 8.24. *Tit.* 2:13. En de zaligheidt ook altemets ghestelt werde dooz de hoop der zaligheidt / dooz Overnaaming des onderwerps, *Ephes* 6:17. vergheleeken met 1. *Thess.* 5:8. De helm der zaligheidt. Tót eenen Helm, de hoop der zaligheidt. Ghebruiklijk ook wozdt by de Hoop dit voorwerp zelf / als een eighen ghezet / 1. *Thes.* 5:8: *Tit.* 5:7. De Hoop des eeuwighen levens. *Rom.* 5:2. De Hoop der Heerlijkheidt.

Metonymia adjuncti.

Metonymia subjecti.

Objectum.

7. Die voozwaarden / welke tót het voorwerp der Hoop pleeghen vereischt te wozden / dat het ghoedt, toekomstigh, moeyelijk, waarschijnlijk zy / wozden alle in Ghódts belóften ghevonden / welke altijdt belooft de ghzootste ghoeden / welke men zonder zijn hulp niet hebben kan / maar dooz de kracht der belófte niet alleen waarschijnlijk / maar zekerlijk toekomstigh zijn / belooft.

8. De daadt, waar dooz zy omtrent haar voorwerp verkeert / wozdt verwachting ghenoemt / omdat zy niet alleen is van een onzekere en waarschijnlijke ghissing / als de menschelijke Hoop / maar van een allerzekerste verwachting

Actus.

ting

ing is. *Rom.*8:25. *Thil.*1:20. Indien wy hoo-
pen 't gheen wy niet zien, zo verwachten wy
t met lijdtzaamheidt. Vólghens mijn ern-
stighe verwachting en Hoop. En overal in
het Oudt Testament allwaar het woordt *Mik-
ve*, welk Hoop pleeght overghezet te worden/
ighentlijk verwachting betekent.

9. Deze zekerheidt bloept in de hoop af uit
het gheloof: want het gheloof is de grondt der
Hoop: en 'er wordt niets ghehoopt / dat niet
van te voozen dooz het gheloof gheloost wordt/
*Galat.*5:5. Want wy verwachten door den
Gheest uit den gheloove de hoop der recht-
vaerdigheidt.

10. Want wanneer 't Gheloof anvaerdt/
t gheen belooft wordt: en de Hoop verwacht/
t gheen belooft wordt / zo is het ghansche on-
verscheidt tusschen het Gheloof en de Hoop/
het opzicht van het teghenwoordighe en toe-
komstighe.

11. Wdel dan en onnut is die onderscheiding
der Pausghezinden / welke / toelaatende / dat
de gheloovighe zeker konnen zijn van haare za-
ligheidt / dooz de zekerheidt der Hoop / nóch-
tans ontkennen / dat zy immermeer dooz ghe-
woonlijke middelen van die zaak verzekerdt
konnen worden / dooz de zekerheidt des ghe-
loofs / wijl van het Gheloof en de Hoop tee-
nemaal eene en de zelfde zekerheidt zy / ten wel-
ken opzicht het ook ghebeurt / dat de Hoop in
de Schriftuur / voorneemelijk het Oudt Te-
stament / dikwijls voor 't gheloof ghestelt
wordt.

12. Die verwachting dan van de toekom-
stighe ghoeden / welke de Engelen en de Ghee-
sten der rechtvaerdighe in den Hemel hebben/
verscheelt daar in van onze hoop niet / dat de
eene zeker / en de andere onzeker zy / maar hier
in. 1. Dat onze Hoop steunt op 't Gheloof/
welk Ghódt anschouwt in de belófteniffen als

door een spiegel, en in een duistere reden. 1.*Cor.*13:12. Maar haar verwachting steunt op een openlijke ziening. II. Dat onze Hoop met arbeidt en strijdt/ maar haar verwachting zonder alle moeselijkheidt zy. III. Dat onze Hoop een onvolmaakte verwachting / en haar verwachting een volmaakte Hoop zy.

13. Alhoewel dan de Hoop te ghelijk met het gheloof pleeght ghezeidt te worden / afgheschaft te zullen worden in het toekomstigh leven / dat nochtans is niet zo te verstaan / dat zy zouden ophouden te zijn ten opzicht der Weezenheidt, maar alleen ten opzicht der wijs en trap van onvolmaaktheidt / 1.*Cor.*13:10. Zo dat alleen de onvolmaaktheidt af te schaffen zy: maar het Gheloof en de Hoop zelf ten opzicht van haar weezenheidt te volmaaken zijn.

Essentia.

14. Hierom is het Christelijk vertrouwen/ voor zo veel het op het toekomstigh ghoedt ziet/ niet anders als een versterkte Hoop. Want het moet noodtzaakelijk betrokken worden tót eenighe van die Ghódtskundighe deughden/ welke van den Apóstel verhaalt worden/ 1.*Cor.*13:13. dat is / óft tót het Gheloof, óft tót de Liefde, óft tót de Hoop; maar het kan niet tót het Gheloof, omdat het gheloof de zaak / als nu teghenwoordigh aenvaerdt/ welke zy ook doet bestaan. *Hebr.*11:1. Mocht ook tót de Liefde, omdat de Liefde niet ziet op ons ghoedt/ 1.*Cor.*13.5. derhalven tót de Hoop.

Theologicus.

15. Hierom is de vrught der Hoop dubbeldt/ de vreughdt en het vermaak in Ghódt. *Hebr.* 3:6. De roem der Hoop. 1.*Petr.*1:3.6. Tót een leevende Hoop, in welken ghy u verheught. Omdat zy naamelijk op de ghrootste ghoeden ziet/ niet alleen/ als mooghelijk en waarschijnlijk / maar ook als zekerlijk toekomstigh / en doet alzo der zelver bezitting t'eenigher wijs bestaan/ als zy ons verzekert / dat zy ten laatsten

ten in der daadt bestaan zal / *Rom* 8:20. Wy zijn in hoope zaligh gheworden.

16. De wijs van deze daadt hangt van dat opzicht des voorwerps, waar door het toekomstigh en belooft ghezeidt wordt / zo dat zy in haar vórmelijke reden niet zy van die dingen / welke ghezien worden. *Rom.* 8:24. De Hoop, die ghezien wordt, is gheen hoop: want 't gheen iemandt ziet, waarom zal hy 't ook hoopen. *Actus. Objectum. Ratio formalis.*

17. Hierom is een vrucht en metghezellin van de Hoop de Lijdtzaamheidt jeghens Ghódt / waar door wy hem volstandighlijk inhangen in de ghelukzaligheidt te zoeken en verwachten / hoewel wy in het teghenwoordigh leven met veel rampen worstelen / ook zonder begheerde vertroosting. *Esai.* 8:17. Ik zal den Heer verbeiden, die zijn anghezicht verberght voor den Huize Iakóbs, en ik zal hem verwachten. *Rom.* 8:25. Maar zo wy hoopen 't gheen wy niet zien, verwachten wy 't met lijdtzaamheidt. 2. *Thess.* 3:5. De lijdtzaamheidt Christi.

18. De vrucht van deze Lijdtzaamheidt is de Stilzwijghendheidt / waar door wy in Ghódts wil rusten / en alle die vleeschelijke ghedachten t'onder houden / waar door wy tót jaasten / óft hem teghen te worstelen / angheprikkelt worden. *Psalm* 37:7. Zwijght den Heere, en verbeidt hem.

19. De Hoop wordt versterkt en vermeerdert door alle die bewijsredenen / waar door wy verzekerder konnen ghemaakt worden / dat het ghehoopte ghoedt ons toebehoort. *Rom.* 5:4. De bevinding werkt hoop.

20. Onder deze inwendighe bewijsredenen hebben de tekenen der ghóddelijke ghenade de voorneemste plaats / 1. *Joh.* 3:14. 19. Wy weeten dat wy overgheghaan zijn uit de doodt in het leven, dewijl wy de Broeders liefhebben.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

21. Alhoewel dan allervalscht zy / 't gheen de Pausghezinde zegghen / dat onze Hoop steunt / ten deel op de ghóddelijke ghenade / en ten deel op onze eighene verdiensten: zo kan nóchtans allerwaarlijkst bevestight wozden / dat de Hoop / versterkt / vermeerdert / en opghherecht wozdt dooz gheloof / boetvaerdigheidt / ghoede werken en een ghoedt ghewoeten. Zo dat uit de zelve ghelijk als voozghaanden / de Hoop waar en leevend zy / *Heb.* 10:22.23. 1. *Pet.* 3:15.

Effectum. 22. Het ghewrócht der Hoop is de versterking der ziel / ghelijk als een zeker en vast anker, *Hebr.* 6:19. Waar door wy onze zielen zelf bezitten, *Luc.* 21:19

23. Uit deze versterking des ghemoedts vólght altijdt een oeffening der heiligheidt / 1. *Johan.* 3:3. Een ieghelijk die deze hoop op hem heeft, die reinighe hem zelven, ghelijk hy rein is.

24. An de Hoop wozdt teghenghestelt op de wijs van een ghebzek. 1. Vzees vooz 't quaadt der straf / *Psalm* 27:3. Want ghelijk de Hoop is een verwachting des ghoedts / zo is die vzees een verwachting des quaadts.

25. De vzees nu / zo zy middelbaar / en dooz 't gheloof ghemaatight zy / schoon zy stóffelijk an de Hoop teghenghestelt wozdt / zo wozdt zy nóchtans in een zondigh mensch niet zo vórmelijk an de Hoop en Deughdt teghenghestelt / dat zy eenboudighlijk een ondeughdt zy / maar eerder de reden en natuur van deughdt antrekke / 2. *Chron.* 34:27. Omdat uw hart week gheworden is, en ghy u voor het anghezicht Ghódts vernedert hebt, als ghy zijne woorden hoordet teghen deze plaatze, enz. De reden is / omdat de teghenstelling niet is na 't zelfde en tót het zelfde. Want de Hoop ziet op Ghódts ghenade / en de vzees ziet op de verdiensten onzer zonden.

Materialiter. *Formaliter.* *Secundum idem.* *Ad idem.*

26. An

26. An de zelfde Hoop wordt ook als een ghebrek meer reghelrecht teghenghestelt de Wanhoop / welke een loutere berooving der Hoop is / verzelt met het ghevoel van die berooving, en de beghrijping van de te hopene zaak / óft ghelijk als onmooghelijk / óft ten minsten als nimmer ghebeurlijk / ghelijk in Kaïn gheweest is. *Genes.* 4:13.14. en Judas / *Matt.* 27:4.5. *Privatio.*

27. Deze wanhoop is altijdt een zwaare zonde / omdat zy niet is een berooving van die Hoop / die de menschen pleeghen te hebben op zich zelf / óft andere schepselen / welke pleeght een prijsselijke aanleiding tót de ghódtdelijke Hoop te zijn; maar is een berooving van de ghódtdelijke Hoop / haar oorsprong altijdt hebbende van het ongheloof / ghelijk de Hoop van 't gheloof.

28. De Wanhoop nóchtans in de Duivelen en Verdoemde / heeft niet de reden van zonde maar van straf. Want de wanhoop kan óft beroovighlijk ghenomen worden / als iemandt niet hoopt 't gheen hy most / en als hy 't most hoopen / óft beneenighlijk voor een loutere ophouding der Hoop: in de eerste zin is zy altijdt zonde / omdat zy teghen de wet strijdt / maar in de laatste niet insghelijks. *Privative.* *Negative.*

29. Verscheiden kan ook zijn de wijs van wanhoopen / óft omdat Ghódts ghenade niet ghenoeghzaam ghescha wordt om ons dat ghoedt mede te deelen / óft omdat zy 't ons niet wil mededeelen. De wanhoop / voor zo veel zy op de eerste wijs steunt / is altijdt zonde: maar in de laatste zin is zy gheen zonde / zo slechts iemandt van die wil van Ghódt zekerlijk bewust zy.

30. Omdat nu zelden óft nimmer door ghewoonlijke middelen an iemandt bekent is voor het eindt van dit leven / dat Ghódt hem niet wil deelachtigh maaken an zijn ghenade en heerlijkheidt / daarom is 'er gheenighe wan-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

hoop van de menschen in dit leven / welke gheen zonde zy.

31. An de Hoop wordt in de overmaat teghengheſtelt de waanvermoeding / waar door wy lichtvaerdighlijk eenigh ghoedt verwachten. *Deut.* 29:19. *Jer.* 7:4.8.9.10. Dat niet gheſchiede, als hy de woorden dezes vlocks hoort, enz.

32. Deze lichtvaerdighe waanvermoeding ſteunt in de verwachting van het ghoedt altemets op de ſchepſelen. *Jer.* 17:5. 1. *Tim.* 6:17. Altemets ſteunt zy ook eenighſins op Ghódt / maar verkeerdelijk zonder belófte en gheloof / als wanneer iemandt de vergheeving óft de zaligheidt hoopt / ſchoon hy onboetvaerdigh blijft / óft by zijn voorneemen van in zijn zonden te leeven; óft iets anders van Ghódt verwacht / welk niet met des zelfs natuur / óft gheopenbaarde wil overeenkomt.

33. Door deze waanvermoeding nu wordt daarom niet van iemandt ghezondight: omdat hy te veel op Ghódt hoopt / te weten met een waare en ghódtsdienſtighe hoop / want dit kan gheenighſins gheſchieden: maar omdat hy al te reukeloos en lichtvaerdighlijk hoopt zonder eenighe ghzondt / óft ook die dingen hoopt / die niet te hoopen zijn.

34. An de Hoop wordt ook ten opzicht der uitkomſt teghengheſtelt de ſchaamte, óft verſtoltheidt, *Pſalm* 25:2.3.

VII. Hoofdtstuk.

Van de Liefde.

1. De Liefde is een Deughdt, waar door wy Ghódt, als het hooghſte ghoedt liefhebben, *Pſalm* 106:1. en 118:1. en 136:1. Looft den Heer, want hy is ghoedt: want zijne ghoedertierenheidt duurt in der eeuwigheidt. De vreughdt der Looving / welk is een ghe-

ghewrócht der Liefde / heeft het zelfde voor- *Effectum.*
neem voorwerp, als haar eighene oorzaak, de *Objectum.*
Liefde. Het eighen voorwerp dan der Liefde *Causa.*
(ghelijk der looving) is Ghódts ghoedtheidt/
welke byzonderlijk uitblinkt in de ghewróch-
ten der ghoedertierenheidt.

2. Zy vólght het Gheloof en de Hoop in ór-
de der natuur / als een ghewrócht zijn oorzaa-
ken, want daarom beminnen wy Ghódt uit
liefde: omdat wy door het gheloof en de hoop
eenighsins smaaken / hoe ghoedt Ghódt zy / en
des zelfs liefde in onze harten verspreidt heb-
ben/ 1. *Johan.* 4:16.19. Wy hebben ghekent en
ghelooft de liefde, die Ghódt tót ons heeft.
Wy hebben hem lief, omdat hy ons eerst lief
ghehadt heeft.

3. Niet de Liefde dan / maar het Gheloof
is de eerste ghrondt van het gheestelijk ghe-
bouw in de mensch: niet alleen / omdat daar
van daan de opbouwing beghint: maar ook
omdat het onderstut en beghrijpt alle des zelfs
deelen / ghelijk het ook de natuur van een wor-
tel heeft / omdat het de kracht van vruchtdraa-
ghen anbrengt.

4. Voor het Gheloof ghaat een verwarde en
verschoove neighing tót Ghódt / van welke
eenighe schaduw in alle schepselen eenighsins
ghevonden wordt/ *Actor.* 17:27. Opdat zy den
Heere zouden zoeken, óf zy hem immers ta-
sten en vinden moghten. Maar het is eer
(ghelijk zy zegghen) een onuitwerkelijke wil-
ling van Ghódt te minnē/als een waare liefde.

5. Die onderscheiding der Schoolgheleer- *Scholastici.*
de, tusschen de natuurlijke en bovennatuur-
lijke liefhebbing van Ghódt / dat is / waar
door zy stellen / een andere liefde van Ghódt/
voor zo veel hy is 't beghin en eindt der natuur/
en een andere voor zo veel hy is een beghin en
eindt der ghenade / is een onnut verdichtsel.
Nócht met der daadt kan de mensch na den
val

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

val door kraften der natuur / zonder gheloof/ Ghódt boven alles liefhebben / zelfs niet door die liefhebbing/ welke zy natuurlijk noemen.

6. De liefde is / der Vereening / des Welbehaaghens / en der Ghoedtwilligheidt / want deze zijn ghelijk als deelen der liefde/en in haar worden altijdt beghreepen / zo zy waar zy / een begheerte naamelijk der vereening / een berustendheidt der ghenieting / en een gheneeghenheidt der ghoedtwilligheidt.

7. De liefde der vereening is die hartstóght/ waar door wy met Ghódt willen t'zamenghevoeght worden/ 2.*Cor.*5:8. Wy hebben behaaghen om uit het lichaam te woonen, en by den Heer in te woonen.

8. De liefde der vereening is ook in Ghódt jeghens ons/ *Ephes.*2:4.13. Door zijn ghroote liefde, waar mede hy ons lief ghehadt heeft. Ghy die eertijdts verre waart, zijt na by gheworden door het bloedt Christi. Maar zijn liefde is een overbloedt van ghoedtheidt / omdat hy gheenigh voordeel van ons verwacht/ want wy zijn Ghódt onnutte knechten / *Luc.* 17:10. *Job.*22:2.3. De onze nu is jeghens hem uit behoeftigheidt van ghoedtheidt / omdat wy Ghódt behoeven / 2.*Cor.*5:4. Wy zuchten bezwaart zijnde: opdat het sterffelijke van het leven verslonden werde.

9. Onze liefde dan / voor zo veel zy der vereening met Ghódt is / is ten deel die liefde/ welke der begheerlijkheidt óft begheering ghenoemt wordt / dewijl wy Ghódt eighentlijk voor ons begheeren / omdat wy van hem voordeel en onze eeuwighe zaligheidt hoopen.

Finis. 10. Het laatste eindt nóchtans van deze liefde / moet Ghódt zelf zijn.

11. De Liefde des welbehaaghens is die hartstóght / waar door wy al / dat in Ghódt is / voor ghoedt keuren / en in des zelfs opperste ghoedtheidt berusten / *Apoc.*7:12. De lóf, en de

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

en de heerlijkheidt, en de wijsheidt, en de dankzegghing, en de eer, en de kracht, en de sterkte zy onze Ghódt in alle eeuwigheidt. Amen.

12. Ghódt draaght ook liefde des welbehaaghens tót ons/*Hebr.*13:16. Maar des zelfs welbehaaghen is in die ghoeden / welke van hem ons medeghedeelt worden: en de onze in die ghódtdelijke ghoedtheidt en volmaaktheidt/ welke gheensins van ons hangt.

13. De liefde der ghoedtwilligheidt is een hartstóght / waar door wy ons heel en al an Ghódt overgheeven; en willen en trachten/ dat alles / wat tót zijn eer behoort / hem toeghebraght werde / *Apoc.*4:10.11. Zy vielen voor hem, en wierpen haare kroonen voor den troon, zegghende: Ghy Heer zijt waerdigh te ontfangen de heerlijkheidt, en de eer, en de kracht. 1.*Cor.*10:31. Doet alles ter eeren Ghódts.

14. Ghódt / door ons ghoedt te willen / maakt ons ghoedt / ons het ghoedt / welk hy wil / toebrengende: wy nu konnen hem niets ghoedts eighentlijk anbrengen/ maar de ghoedtheidt / die hy heeft / met het hart alleen erkennen / met woorden verkonden / en met doen eenighsins verklaaren.

15. Die onderlinge liefde tusschen Ghódt en de gheloovighe / heeft in zich eenighe reden van vriendtschap/ *Joh.*15:15. Ik hebbe u vrienden ghenoemt, want al, wat ik van mijnen Vader ghehoort heb, dat heb ik u bekent ghemaakt.

16. In deze vriendtschap / schoon'er zodaanigh een ghelijkheidt / als'er is tusschen menschen / die vrienden zijn / niet ghevonden werde: zo blijkt nóchtans die / welke moogheliik is/ in een zekere innerlijke ghemeenschap/ welke tusschen Ghódt en de gheloovighe gheoeffent wordt: ten welkers opzicht Ghódt ghezeidt wordt zijn gheheimen den Gheloovighen te open-

openbaaren/ *Pſalm* 25:4. *Iohan.* 1:15. En gheliyk als ghemeenzaamliyk met huar te verkeeren. *Apoc.* 3:20. Indien iemandt mijn ſtem zal hooren, en de deur open doen, ik zal tót hem inkomen, en ik zal met hem avondtmaal houden, en hy met my. *Iohan.* 14:23. Zo iemandt my lief heeft, die zal mijn woordt bewaaren: en mijn Vader zal hem liefhebben, en wy zullen tót hem komen, en zullen wooning by hem maaken.

Implicite. 17. De Liefde begrijpt in zich inghewikkeldlijk de onderhouding en verbulling van alle Ghódts ghebóden/ *Rom.* 13:10. *Iohan.* 2:5. en 3:18. Want waarlijk kan yp Ghódt niet beminnen / die niet tracht hem in alles te behaaghen / en hem ghelijk te zijn. 1. *Iohan.* 4:17. Hier in is de liefde by ons volmaakt, dat ghelijk hy is, wy ook zijn in deze wereldt.

Finis. 18. De wijs van onze liefde tót Ghódt is/ dat zy tót hem / als tót het ghoedt / en eenvoudighlijk laatſte eindt ghedzeeven werde / zo dat nócht Ghódt nócht Ghódts liefhebbing tót iets anders voozneemelijk / en ten laatſten betrokken werde: omdat zodaanigh een liefde op loon en ghenót zoud zien. *Ioh.* 6:26. Ghy zoekt my, omdat ghy van de brooden ghegheeten hebt, en verzadight zijt.

19. Wy konnen nóchtans Ghódt beminnen / als ons loon/ *Gen.* 15:1. En uit inzicht van andere ghoeden/ als loon/ *Gen.* 17:2.

Objectum. 20. De trap der Liefde tót Ghódt moet allerhooghſt zijn. I. Ten opzicht des voorwerps.

Objective. óft (ghelijk zy zegghen) voorwerpighlijk, dat is/ met hem meerder ghoedts / als iemandt te willen. II. Ten opzicht der achting/ óft (ghelijk zy zegghen) Waerdeerendlijk, dat is/ met

Appretiative. hem en zijn wil / boven alle andere dingen / ja zelfs ons eighen leven / te ſtellen / *Matt.* 10:37. *Luc.* 14:26. Zo dat wy liever verkiezen te ſterven / als zelf het minſte van zijn ghebóden te over-

vertreden. III. Inspannighlijk, dat is / ten *Intensive.*
opzicht van het gheweldigh ghepoogh in de toe-
passing van alle vermooghens / tót Ghódts
liefhebbing / *Deut.* 6:5. Ghy zult den Heer u-
en Ghódt liefhebben met uw ghansch hart,
en met uw ghansche ziel, en met al uw ver-
mooghen.

21. Vólghens deze beschrijving der Liefde
wordt met recht van zommighe Ghódtghe-
leerden ghezeidt / dat Ghódt alleen lief te heb-
ben zy: dat is / eenvoudighlijk / door zich / en
na alle de deelen der Liefde (naamelijk met
gheneeghenheidt der ghoedtwilligheidt / be-
heerte der vereening / en berustendheidt der
ghenieting) en de hooghste trap / schoon ook de
wennaaste lief te hebben zy / na iet, om wat *Secundum quid.*
anders / na een deel / en laegher trap.

22. An deze Liefde wordt teghenghestelt
. Die vrees / welke pijn heeft uit Ghódts te-
ghenwoordigheit en angst voor de van hem an
doene straf / 1. *Ioh.* 4:8. De volmaakte Liefde
drijft de vrees buiten, want de vrees heeft pijn.

23. Hierom drijft de volmaakte liefde de
vrees buiten / *op de zelfde plaats.* De reden is /
omdat die vrees is een schrik voortkomende uit
de beghrijping des quaadts / om Ghódts te-
ghenwoordigheidt: en wordt alzo an de Lief-
de teghenghestelt / welke tót Ghódt / als tót
een volstrekt ghoedt ghedreeven wordt.

24. II. An de zelfde wordt teghenghestelt
een Vervreemding van Ghódt / welke van
sommighe ghenoemt wordt / een haat van af-
schrik. *Psalm* 14:3. *Iohan.* 3:20. Zy zijn alle af-
gheweeken. Haat het licht: Want ghelijker-
wijs de Liefde gheleeghen is in de hartstóght
der vereening / zo is deze Vervreemding in de
afscheiding. Op 't meest nu strijdt teghen de
Liefde Ghódts haat / welke ghenoemt wordt
een haat van vyandtschap. *Iohan.* 15:23.24.25.
Zy hebben beide my en mijnen Vader ghe-
haat.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

haat. Want ghelijk de vriendtschap der liefde de ghoedtwilligheidt is; zo is deze vyandtschap teghen Ghódt hier in / dat de ghóddelooze hem quaadt willen / en zouden begheeren / zo 't moogheliik waar / dat hy'er niet was / óft ten minsten niet zodaanigh / als hy is.

25. Want alhoewel Ghódt / indien hy zo / ghelijk hy in zich zelfs is / beghreepen werde / niet konne zijn het voorwerp der haat: hoor zo veel hy nochtans beghreepen wordt / als een wreeker der zonden / hoor zo veel wordt hy dikwijls van de ghóddelooze zonders ghehaat: omdat ten dien opzicht hy haar op 't meest teghen is. *Objectum.* *Johan.* 3:20. Een ieghelijk die quaadt doet, haat het licht, en en komt tót het licht niet, opdat zijne werken niet bestraft werden. Want ghelijkerwijs Ghódts liefde in de ghódtvruchtighe oorzaak is / dat zy de ghóddeloosheidt / die Ghódt teghen is / haaten: zo werkt de liefde der ongherechtigheidt in de ghóddelooze / dat zy Ghódt / als haar ongherechtigheidt teghen / haaten. *Causa.*

26. De trappen nu / langs welke tót deze hooghste ghóddeloosheidt opgheklommen wordt / zijn dusdaanigh. I. De Zonders hebben zich zelf uit der maate lief. II. Zy willen 't gheen haar behaaght / schoon het Ghódts wet teghenstrijdigh zy. III. Zy haaten de wet: omdat zy teghen deze begheerte strijdt. Zy hebben een teghenheidt in Ghódt / omdat hy de Gheever en Stichter van zulk een wet is.

27. Aan de liefde tót Ghódt wordt ook teghengheshelt de liefde dezer wereldt / 1. *Joh.* 2:15. Omdat deze wereldt met Ghódt en zijn wil niet overeenstemt / *vers* 16. Zo iemandt de wereldt lief heeft, de liefde des Vaders is niet in hem. Want al dat in de wereldt is, is niet uit den Vader.

28. Want ghelijkerwijs de volmaaktheidt der liefde daar in bestaat / dat het ghemoedt in

Ghódt

ghódt beruft: zo strijdt het noódtzaakelijk te-
en de liefde/ dat het ghemoedt beruste in dat/
elk verscheemdt van Ghódt is.

29. De Liefde is niet het de vórm van de *Forma.*
dere Deughden / als yder deughdt/ welke de
aden van een andere schikt / en ghebiedt/ des *Actus.*
fs vórm is: maar omdat die daaden, wel-
in haar natuur niet op Ghódt zien / tót hem
oor de Liefde betrokken worden / en daar in
daanighe daaden volmaakt worden: daar-
n wordt zy niet quaalijk door overdraght der *Metaphora.*
lder vórm ghenoemt / en ook der deughden/
in welke zy uitghelókt worden.

30. Van het gheloof nu kan de liefde gheen
wendighe vórm zijn: omdat zy uit haar na-
ur op het gheloof vólght / gheljk het ghe- *Effectum.*
rócht op de oorzaak, niet voorghaat / als de *Causa.*
orzaak het ghewrócht.

31. Nócht het gheloof wordt uitwendigh-
jk na Ghódt ghericht van de liefde / maar ziet
it haar eighene en inwendighe natuur op
Ghódt / als haar voorwerp. *Objectum.*

32. De Rechtvaerdighmaaking des Ghe-
oofs / hangt gheenighsins van de liefde / ghe-
jk de Pausghezinde willen / maar van het ei-
hen voorwerp des gheloofs.

33. Dat het gheloof door de liefde ghezeidt
oordt te werken / *Gal.*5:6. Is niet / omdat al-
e de werkelijkheidt des gheloofs van de liefde/
ls van een oorzaak hangt: maar omdat het
heloof haar werkelijkheidt voortdoet en oef-
ent in de opwekking der liefde.

34. Het woordeken door gheeft daar gheen
vórmelijke oorzaak, maar gheljk als een *Causa for-*
werktuighighe te kennen: gheljk als wan- *malis.*
neer Ghódt ghezeidt wordt ons te herbaaren *Instrumen-*
door het woordt. *talis.*

35. Dat gheloof / welk zonder de werken
der liefde is/ wordt doodt ghenoemt / *Jac.*2:29.
Niet omdat het leven des gheloofs van de wer-
ken

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Actus secundus. ken vloept: maar omdat de werken zijn twede bedrijven, uit het leven des Gheloofs noodtzaakelijk vloeyende.

Effectum. 36. Het Gheloof wordt uit de werken ghezeidt volmaakt te worde/ *Iac.*2:22. niet met een weezendlijke volmaaktheidt / gheljjk het ghewrócht volmaakt wordt van de oorzaak, maar *Causa.* vervullendlijke, gheljjk een oorzaak volmaakt *Complementalis.* wordt / óft in der daadt volkomen ghemaakt wordt / in de voortbrenging des ghewróchts.

Objectum. 37. Omdat het voorwerp der liefde Ghódts ghoedtheidt zelf is / voor zo veel hy in zich is; het gheloof en de hoop nu op Ghódt zien / voor zo veel hy an ons / om te anbaerden / voorgheslelt wordt: daarom blijkt die toegheneeghenheidt des ghemoedts tót Ghódt / welke der Liefde is / baarblijkelijker / en staedtvastelijker in de zwakke gheloovighe / dan de *Actus.* bysondere daaden des Gheloofs / óft der Hoop: dewijl de ghóddelijke ghoedtheidt in zich openbaarer is / dan de wijs van die an te baerden / welke ons in dit leven / gheljjk als door raadtsels / vertoont en verbeeldt wordt.

VIII. Hoofdtstuk.

Van de Hooring des Woordts.

1. Uit deze Deughden der Ghódtsdienst / het Gheloof/de Hoop/en de Liefde tót Ghódt ontstaat een twederlepe daadt der Ghódtsdienst / welke ziet op die gheestelijke ghemeenschap / welke tusschen Ghódt en ons gheoeffent wordt / De Hooring des Woordts, en de Bidding.

2. De reden óft ghrondt van deze verdeeling is daar in / dat wy Ghódt ghódtsdienstighe eer andoen / als wy hem behoorlijke eer toebrengen / het zy dit gheschiede met an te neemen/

en/ 'tgheen hy ons voorstelt/ het zy met voor
stellen / 't gheen van hem vólghens zijn vol-
maaktheidt anghenomen werde: want in bei-
de opzicht doen wy dat / 't welk Ghódt on-
middelijk en reghelrecht eer gheeft.

3. De eerste daadt der Ghódtsdienst dan is Actus.
omtrent die dingen/ welke ons van Ghódt me-
ghedeelt worden: en de andere is omtrent
de dingen / welke van ons Ghóde toeghe-
eght worden.

4. De Hooring des woordts is een ghódts-
enstighe anneeming der ghóddelijke wil.

5. De Hooring wordt dan hier ghenoemt
derley ontfanging van Ghódts redenen/ 't zy
door prediking / 't zy door leezing / 't zy op
derley andere wijs medeghedeelt worden/om-
dt Ghódt byzonderlijk / en vólghens zijn in-
tling pleeght te werken door de prediking en
oring des woordts.

6. Zo naauw dan en beknóptelijk moet dit
oordt niet ghenomen worden / dat het óft
oorneemelijk óft noodtzaakelijk de uiterlijke
t van 't ghehoor altijdt insluite; maar zo/dat
t allerley ontfanging van Ghódts wil bete-
ne / en voorneemelijk de innerlijke annee-
ing en onderwerping te kennen gheeve.

7. De anneeming nu des Woordts bestaat
t twe deelen / de Andachtigheidt des ver-
ndts / en de Voorneeming der wil.

8. De Andachtigheidt is een toepassing des
rstandts/ om Ghódts gheopenbaarde wil te
tten. *Act.* 16: 14. De Heer heeft gheopent
t hart van Lydia, dat zy acht nam op het
een van Paulo ghesprokē wierdt. Zy wordt
kwijls in de Schrifture / voorneemelijk in't
. Test. ghenoemt / een onderzoeking van
ghódts wil/ óft Ghódt zelf/ opdat verklaart
erde de opperste naerstigheidt / welke wy an
oeten wenden om Ghódts wil te kennen/ghe-
k als om eenighe zaak te vinden / welke wy
gheenigh-

gheenighsins ontbeeren konnen / *Esai.*58: 2. Hoewel zy my daaghelijks zoeken, en een luſt hebben an de kennis mijner weghen: als een vólk dat gherechtigheidt doet, en het recht zijnes Ghódts niet verlaat, vraaghen zy my na de rechten der gherechtigheidt, zy hebben eenen luſt tót Ghódt te naderen.

9. In deze Andachtigheidt is die voorzichtigheidt van nooden / waar door wy onderscheiden konnen / wat dat zy / welk Ghódt wil / *Rom.*12: 2. Opdat ghy mooght beproeven, welke de ghoede, en welbehaaghende, volmaakte wille Ghódts zy. Het welk als ghevat wordt / moet men niet verder beraadtſlaaghen / óf het ghoedt / óft te onderhouden zy / óft niet: want Ghódts wil zelf is het laatſte paalteken van alle ghódtsdienſtighe onderzoeking / *Gal.* 1: 15. 16. Wanneer het Ghóde behaaght heeft, zijnen Zoon in my te openbaaren, zo hebbe ik niet te raade gheghaan met vleeſch en bloedt. *Terminus.*

10. De Voorneeming is een toepaſſing van onze wil / tót een ghódtsdienſtighe onderhouding van Ghódts nu verſtaane wil / *Pſal.*119: 106. Ik heb ghezwooren, en zal 't beveſtighen, dat ik onderhouden zal de rechten uwer gherechtigheidt.

11. Het opzet der Voorneeming moet zo ſterk en vaſt zijn / dat wy zonder eenighe uitzondering bereidt zijn / te onderhouden / al wat Ghódt zal ghebieden / *Jer.*42: 5. 6. De Heer zy tuſſchen ons tót een waarachtigh en ghewis ghetuigh, indien wy niet na allen woorde, met welken u de Heer uwe Ghódt tót ons zal zenden, alzo zullen doen; 't Zy dan ghoedt óft quaadt, wy zullen der ſtemme des Heeren onzes Ghódts ghehoorzaam zijn.

12. Ten opzicht van deze Voorneeming wordt Ghódts wet zelf ghezeidt te zijn in het hart van een gheloovigh menſch / *Pſalm* 4: 9.

en

1119:11. *Jerem* 31:33. *Hebr* 8:10.

13. Deze Hoozing / opdat zy zich wel heb-
/ moet zyn van een ghódtsdienstighe onder-
duding / een onderwozpenheidt inbzengende
nde innerlijke daaden en neighingen des ghe- *Actus.*
oedts / *Rom.*6:17. Van harten zijt ghy ghe-
orzaam gheworden den voorbeelde der
eer, tót het welk ghy overghegheeven zijt.

14. Opdat zy nu waarlijk ghódtsdienstigh
/ wozdt voor eerst vereischt / dat zy spzuite
t het gheloof / waar dooz wy / 't gheen ons
ghódt openbaart / het woozdt der waarheidt
zyn ghelooven / en ghevoeghlijk ook jeghens
t gheneegen wozden / *Hebr.*4:2. Het woordt
r prediking dede haar gheen nut, dewijl het
et het gheloof, niet ghemengt was in de
ene, die het ghehoort hebben. *Luc.*24:32.
n was ons harte niet brandende in ons, als
y tót ons sprak op den wegh.

15. Dooz dit gheloof kleeven wy het woozdt
t / *Psalm* 119:31. En het woozdt zelf hangt en
oozdt in ons gheplant ter zaligheidt / *Iac.*1:21.
et woordt dat in u gheplant wordt.

16. Ten tweden moet de zelfde Hoozing
loepen uit die Hoop / waar dooz wy / 't gheen
Ghódt belooft / als het woozdt des levens om-
elzen / daar uit ook het leven verwachtende /
*Deut.*32:47. *Joh.*5:39. Hy is uw leven. Ghy
meint in de zelve het eeuwigh leven te heb-
en.

17. Dooz deze hoop wozdt uitghewerkt / dat
e gheloovighe vzuchten voortbzengen met
ydtzaamheidt / *Luc.*8:15.

18. Insghelijks moet zy ook de Liefde zich
ghebboeght hebben / waar dooz wy dat zelf-
e woozdt / óft Ghódt / in dat woozdt zich
elf ons openbaarende / als eenvoudighlijk
hoedt / anhangen / *Psalm* 119:97. Hoe lief heb
k uwe wet? 2. *Thess.*2:10. Zy hebben de lief-
e der waarheidt niet anghenomen om zaligh
e worden. 19. Ten

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

19. Ten opzicht van deze Liefde woont Ghódts woordt overvloedighlijk in de gheloovighe. *Col.* 3:16. Zo dat zy vervórmt worden in des zelfs vórm en ghestalte/ *Rom.* 6:17.

20. Dusdaanigh een Hoozing van Ghódts woordt is een waare en eighene dienst van Ghódt. I. Omdat zy onmiddelijk en reghelrecht Ghóde gheestelijke eer toevoert/ want alhoewel de daadt der Hoozing meest eighentlijk gherícht werde tót onze anneeming van de ghóddelijke wil; omdat wy nóchtans in de wijs van anneemen onze gheweetens Ghóde onderwerpen / daarom draaghen wy hem op die eer van ghóddelijke maght / en waarachtigheidt / in welkers erkentenis des zelfs ghódtsdienstighe dienst gheoeffent woordt. II. Omdat zy een reghelrechte en onmiddelijke oeffening beghrijpt van het Gheloof / de Hoop / de Liefde / in de welke Ghódts dienst op't meest weezendlijk bestaat. *Actus.*

21. Hierom moet gheenigh menschelijk woordt óft spreuk met Ghódts woordt vermengt/en op de zelfde wijs met het zelfde voorghestelt worden / opdat wy op die wijs niet eenighsins de menschen/in plaats van Ghódt/ dienen.

22. An deze Hoozing woordt op 't meest vórmelijk teghenghestelt die hovaardy/waar door iemandt zo veel van zijn eighene uitstekendheidt houdt / dat hy zich an Ghódts wil niet wil onderwerpen. Want alhoewel deze hovaardy strijdt teghen de nederigheidt der ghódtsdienst en onderhouding / óft ghehoorzaamheidt in 't ghemeen / zo schijnt zy nochtans teghen die in deze daadt der ghódtsdienst meest eighentlijk te strijden: omdat een hovaardigh mensch / als zodaanigh / zo zeer vreemdt is van zich zelf an eens anders wil/ als an een wet / te onderwerpen / dat hy zijn eighen wil wil in de plaats van een wet te zijn. *Formaliter.*

Jerem.

rem.13:15. Hooret en neemet ter ooren, en
rheffet u niet, want de Heer heeft het ghe-
roken. *Jer.*5:5. Zy hadden het jok verbro-
en, en de banden verscheurt.

23. De ghelijk als eighen daadt van deze ho- *Actus.*
ardy / is die versmaading / waar door ie-
andt Ghódt óft Ghódts wil / en des zelfs
derhouding niet met al acht. 2.*Sam.*12:9.
aarom hebt ghy dan het woordt des Heeren
racht, doende dat quaadt is in zijn ooghen.

24. Hierom wordt om twederley oorzaak
hovaardy oorzaak van alle andere zonden *Causa.*
enoemt. I. Omdat alle andere zonden ee-
ghsins betrokken worden tót die uitsteekend-
idt/welke in de hovaardy anghemerkt wordt/
s tót een eindt. II. Omdat de hovaardy *Finis.*
oor versmaading van zich weghwerpt de
erschappy des woordts/door welkers kracht
leen de zonde ontvlooden wordt.

25. Hierom wordt in alle zonden eenighe re-
en van hoovaardy ghevonden/ dóch voornee-
elijk in die / welke met overwooghen voor-
eraadt beghaan worden.

26. Hierom wordt ook an de Hooring des
oordts teghenghestelt/ alle beraadtslaaghing
et de wereldt / het vleesch / óft voorzichtig-
eidt des vleeschs in die dingen / welke tót de
Ghódtsdienst behooren. *Rom.*8:7. *Gal.*1:16.

27. Want ghelijkerwijs door de hovaardy
eenemaal de menschen weigheren / zich an
Ghódts wil te onderwerpen: zo zoeken zy door
eze beraadtslaaghingen met die dingen / wel-
e van Ghódt vervreemdt zijn / zich ghelijk als
ndere Ghóden / an welke zy zich konnen on-
erwerpen.

28. De op't hooghst vervloekelijkste teghen-
telling teghen de Hooring van Ghódts
oordt / is in de beraadtslaaghing met den
Duivel / *Esai.*8:19. *Deut.*18:11.12.13.14.15.
Waar in eenigh ghódtsdienstigh Gheloof en

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Hoop/ Ghóde alleen toekomende/ óft uitdruk-
Implicite. kelijk / óft inghewikkeldlijk, tót Ghódts
vpandt overghevoert wordt.

29. Hierom is 't/ dat het Gheloof allereerst in dusdaanighe beraadtslaghingen pleeght gheeischt te worden / van die / welke van dusdaanighe konsten meesters zijn.

30. Door kracht van dit Gheloof / wordt een zeker verbondt / indien niet opentlijk en uitdrukkelijk/ ten minsten stilzwijghendlijk en inghewikkeldlijk, met den Duivel anghe-ghaan / met eenighe ghódtsdienst.

31. Alhoewel nu iemandt gheen reghelrecht voorneemen heeft / van met den Duivel te raadt te ghaan / zo hy nóchtans doet dat / welk óft uit zijn natuur / óft uit ghebruik en de toe-passing/welke het heeft/des Duivels anspraak inbrengt / om des zelfs hulp óft raadt te ont-fangen / die wordt deelachtigh an de zelfde zonde.

32. Alle de konsten dan door ingheeving des Duivels inghevoert / om verborghene dingen te weeten / zijn om deze reden te verdoemen.

33. Te verdoemen is dan alle waarzeg-ghing / welke nócht op Ghódts zekere open-baaring / nócht op de loop der natuur van Ghódt in de ghescheppene dingen inghestelt/ steunt.

34. Te verdoemen is alle toepassing van dingen / óft woorden / tót die voorzegghingen/ óft werkingen/ tót welke zy nócht uit haar na-tuur / nócht uit Ghódts instelling eenighe be-quaamheidt hebben.

35. Door zo veel des Duivels hulp door dusdaanighe wijzen ghezócht wordt / beghij-pen zy in zich een zekere anroeping van de zel-ve / en worden alzo an Ghódts anroeping te-ghenghestelt: maar voor zo veel eenighe open-baaring verwacht wordt / óft onderwerping des ghemoedts ghebruikt wordt om des zelfs

bebe-

evelen te ontfangen en uit te voeren / voor zo
el worden zy an de Hooring des ghóddelij-
n woordts teghenghestelt.

36. Deze ghemeenschap dan met den Dui-
l is niet alleen ten dien opzicht ongheoorlóft/
ndat zy met bedrógh en verleiding verzelt
ordt / maar ook omdat zy uit haar natuur
et de waare Ghódtsdienst strijdt.

37. Want wijl wy met den Duivel gheen
rgherlijke ghemeenschap óft ghezelligheidt
ebben: konnen wy ook gheen ghódtsdiensti-
e hebben / ook niet zo ghelijk met de ghoede
ngelen / welke dienstbaare gheesten t'onzen
esten/ van Ghódt ten dien einde afghezonden/
in/ zommighe eertijdts ghehadt hebben.

38. Alles dan / wat wy met den Duivel
oen / behalven dat welk strekt om hem te we-
erstaan / als een vyandt onzer zielen / ziet op
e schending der waare Ghódtsdienst / en is
n zekere verkeerde Ghódtsdienst.

39. Indien hy somtijdts schijnt der men-
hen ghebiedt onderworpen te worden / door
racht van eenighe bezweeringen/dat is slechts
en veinzing van onderwerping / opdat hy op
ie wijs te lichtelijker de menschen konne ghe-
ieden: hy belet dan niet / maar vermomt al-
een/ die ghódtsdienstighe onderwerping/wel-
e hem in die ghemeenschap van de menschen
eweezen wordt.

40. An dusdaanighe zonden hebben ten dee-
deel alle die / welke door woorden / beelden/
n dierghelijke dingen van gheenighe bequaa-
e kracht/ de ziekten/ óft in andere te ghenee-
en / beezigh zijn / óft in zich en de haare ten
ien einde zodaanige dingen toelaaten.

41. De onderlinge trekken en afkeeren / en
e ghedaantmaakende krachten/welke in zom- *Specificus.*
nighe dingen ghevonden worden/ worden van
usdaanighe bezweeringen daar in onderkent:
at an die de ghemeene ervaarendheidt aller

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

menschen toestemt: maar an deze gheensins: in deze wordt eenigh gheloof vereischt / maar in die gheenigh.

42. Een starke inbeelding loopt misschien in veelen te zamen tót de werkelijkheidt van zodaanighe middelen; maar die spruit ook dikwijls uit een zeker ghódtsdienstigh gheloof / nácht kan ietwes uitwerken in de ouders voor de kinderen; óft in de menschen voor het vee / zonder eenighe medeghaande duivelsche werking.

43. Die op 't meest toeghedaan zijn an de Hooring van Ghódts woordt / gheljjk zy het minst na dusdaanighe konsten vraaghen / zo scheppen zy daar uit ook de minste vrucht.

IX. Hoofdtstuk.

Van de Bidding.

1. De Bidding is een vertooning van onze wil voor Ghódt, opdat Ghódt daar door als bewooghen werde.

Actus. 2. Zy is een daadt der Ghódtsdienst, om-
Sufficientia. dat zy uit haar natuur hem / die ghebeeden
Efficientia. wordt / die Ghenoeghzaamheidt en Uitwerkendheidt van weetenschap / mooghendheidt / en ghoedtheidt / welke Ghóde eighen is / toevoeght.

3. Hierom kan zy tót anders niemandt / behalven Ghódt alleen / zonder openbaare afghódendienst / ghericht worden.

4. Zy spruit eerstelijk uit het Gheloof, *Rom.* 10:14. Hoe zullen zy hem anroepen, in welken zy niet ghelooft hebben. Dat naamelijk / waar door wy ghelooven / dat Ghódt eerstelijk alweetend is / die alle dingen weet / en alzo de innerlijke hartstóghten en beweeghingen onzer harten; want in die dingen bestaat voornemelijk de weezenheidt der bidding: ten
Essentia. tweden /

heden / dat hy almooghend is / welke doen
n/ 't gheen hy wil om onze begheerten te ver-
llen: ten derden / de stichter en gheever alles
oedts is: ten vierden / voor ghoedt keurt/
angenaam houdt onze bidding om Chri-
us wil.

5. Hierom zijn alle onze biddingen Ghóde
te offeren/in den naam/en de middeling van
hristus / uit kracht van het rechtvaerdigh-
aakend gheloof. *Joh.*14:13.14. en 16:23. Al
at ghy den Vader zult bidden in mijnen
aam.

6. Zy spruit ook uit die Hoop, waar door
y ghewenschte vrucht uit onze ghebeden van
Ghódt verwachten. *Rom.*8:23.26. Wy zuch-
n verwachtende de anneeming tót kinde-
n. De Gheest bidt voor ons met onuitspree-
elijke zuchtingen.

7. Zy spruit eindelijk uit de Liefde / waar
oor wy Ghódts ghoedtheidt begheeren / en
elachtigh te zijn/ en te looven. *Psalm* 34:4.9.
laakt den Heer met my ghroot, en laat ons
jnen naam te zamen verhooghen. Smaakt
n ziet dat de Heer ghoedt is: welghelukza-
gh is de man die op hem vertrouwt.

8. Hierom wordt ook de Liefde tót den even-
aasten noodtzaaklijk tót een Ghóde anghe-
aam ghebedt vereischt. Des Heeren ghebedt
n de vijfde bede.

9. De Bidding verscheelt van de Hooring
es woordts: dat de Hooring verkeert omtrent
Ghódts wil / maar de Bidding omtrent on-
e: in de Hooring des woordts neemen wy
Ghódts wil an / maar in de Bidding bieden
wy Ghódt onze wil an / opdat zy van hem an-
henomen werde.

10. Zy is nu gheen eenvoudighe wil óft be-
gheerte / maar vertooning der wil / óft een
n Ghódt voorghehoudene/ en vertoonde wil:
Want het is niet ghenoegh voor de bidding/

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

dat wy iets begheeren te hebben/ want zo zouden de onghódtsdienstighe menschen / omdat zy allermeest begheeren te hebben / allermeest ook bidden ; maar er wordt ook vereischt een begheerte / om dat van Ghódt te verkrijghen/ en een wil/ om dat zelfde by hem te zoeken / en dan eindelijk een vertooning/ en verwittighing van deze begheerte voor Ghódt.

11. Deze Vertooning nu gheschiedt eerstelijk en weezendlijk in de wil zelf / voor zo veel zy tót Ghódt ghekeert / door een ghelijk als toereikende daadt, hem haar gheneeghenheidt en begheerte vertoont. *Actus.*

12. Hierom worden der Ghódtvruchtighen ghebeden in de Schriftuur ghenoemt wenschen, *Psal.*10:17. En onuitspreekelijke zuchten. *Rom.*8:26.

13. Ten tweden / en ook de wijs van een teken / gheschiedt deze vertooning van 't verstandt/ voor zo veel het/ het inwendigh woordt beghrijpende/ voor Ghódt uitdrukt de gheneeghentheden der Wil.

14. Hierom worden der Gheloovighen ghebeden ook gheheeten / woorden en redenen, door welke zy Ghódt niet uiterlijk / eerstelijk/ en voorneemelijk / maar innerlijk anspreeken. *Hos.* 14:3. Neemet deze woorden met u, en bekeeret u tót den Heer. Zegghet tót hem: neemt wegh alle ongherechtigheidt, enz.

15. De Bidding dan is vórmelijk een daadt der wil: te ghelijk nóchtans wordt tót de zelve vereischt een voorghaande daadt des verstandts / waar door wy / wat, van wie, voor wie en hoe te bidden zy / verstaan; en een navólghende, waar door wy de bidding zelf beghrijpen / en door een zeker woordt des verstandts uitdrukken. *Formaliter.*

16. Hierom wordt te ghelijk met de voorneeming en de daadt ook in de bidding vereischt de andachtigheidt der wil/en tót Ghódt/ welken

elken wp bidden / en tót de zaak / om welke
p hem bidden / en tót de bidding zelf: want
p moeten niet alleen met den gheeſt / maar
k met den verſtande bidden / 1. *Cor.* 14:15. Ik
l wel met den gheeſt bidden, maar ik zal
ok met den verſtande bidden.

17. Deze Vertooning moet zijn ootmoe-
gh en nederigh; want anders zoude het gheen
jódtsdienſtighe bidding / van een onderwoz-
en Schepſel na de opperſte Ghódt en Schep-
er ghericht / maar óft een ghebieding van een
oogher oúer een laegher / óft ghelijk als een
jemeenzaame ſamenſpraak / hoedaanigh tuſ-
hen ghelijke is / zijn. *Gen.* 18:27. Ziet dóch, ik
ebbe my onderwonden te ſpreeken tót den
eer, hoewel ik ſtóf en aſch ben. *Pſalm* 95:6.
omt laat ons anbidden en nederbukken,
at ons knielen voor den Heer, die ons ghe-
naakt heeft.

18. Het alghemeen eindt der Bidding is / *Finis.*
pdat wp Ghódt / ghelijk als raaken / en be-
peeghen móghten: waar van het is / dat de
gheloovighe ghezeidt wozden / dooz ghebeden
ghelijk als vózſtelijk zich met Ghódt te dzaa-
ghen. *Gen.* 32:28. *Hoſ.* 12:4.5. en ghelijk als te
krijden / *Rom.* 15:30.

19. Want alhoewel van de waarheidt zelf
niet vzeemdt zp dat onderſcheidt / welk zom-
nighe ſtellen tuſſchen die ghebeden / welke tót
nenſchen ghericht wozden / en die welke Ghó-
de opghedzaaghen wozden: dat zp / welke
menſchen bidden / die / welke zp bidden / bewee-
ghen / en eenighſins bereiden tót dat / welk zp
willen: maar die / welke Ghódt bidden / niet
zo zeer Ghódt / als wel zich zelf beweeghen / en
ſchikken tót dat / welk zp willen: Zo heeft
het nóchtans Ghóde ghelieft de kracht en wer-
kelijkheidt der bidding alzo ons an te pzijzen /
dat hp dooz de zelve zich gheraakt en ghelijk als
bewooghen te wozden verklaare; omdat naa-

melijk onze bidding/ een middel is / door welkers tusschenkomst/en niet anders/Ghódt ons wil veel dingen mededeelen: waarom ook/ die iets van Ghódt bidden / ghezeidt worden een behulpzaamighe arbeidt toe te brengen om dat uit te werken/ 2.*Cor.*1:11.

20. Want niet daarom bidden wy Ghódt/ dat wy onze begheerten hem/ de zelve niet weetende / bekent zouden maaken / die altijdt verstaat van verre. *Psalm* 139:2. dat is / als zy nóch niet in onze ghemoederen zijn: nócht op dat wy hem / van te voozen / niet willende/ tót ons begheeren buighen / by welken gheen verandering nócht schaduw van omkeering is. *Iacob.*1:17. Maar opdat wy / 't gheen wy ghelooven dat hy wil / van hem door onze bidding verkrijghen. 1.*Joh.*5:15. Dit is de vrymoedigheidt die wy tót Ghódt hebben, dat zo wy iet bidden na zijnen wil, hy ons verhoort.

21. Hierom neemt de vastigheidt en onveranderlijkheidt der Ghóddelijke voorzienigheidt niet wegh / maar stelt vast de ghebeden der Gheloovighen / en des zelfs zekerste beghrijping door het gheloof / maakt de waare Gheloovighen niet traagh / maar wekt ze meerder op tót bidden. 1.*Chron.*17:25.26.27. Ghy, mijn Ghódt, hebt voor het oor uwes Knechts gheopenbaart, dat ghy hem een huis bouwen zoud: daarom heeft uw Knecht in zijn hart ghevonden, om voor uw anghezicht te bidden, enz.

22. Hierom moeten wy ook bidden anhoudendlijk, en gheduurighlijk. Anhoudendlijk/ dewijl onze bidding een noodtzaaklijk middel is tót Ghódts eer / en onzen besten. Gheduurighlijk / omdat zodaanigh een Schik der *Dispositio. Actus.* wil nooit af te legghen is / en des zelfs daadt daghelijks te oeffenen is / na dat de gheleeghenheidt ons voorvalt.

Adjunctum. 23. De Byvoeghen der Bidding/zijn de Belijde-

denis, en belófte Ghóde ghedaan: want de- ttwe wozden altijdt in alle Ghóde anghenaa- e bidding / en in yder deel van de zelve / óft dzukkelijk / óft inwikkelijk ghebzuikt. *Implicite.*

24. Want omdat wy dooz de bidding onze evlucht neemen tót Ghódts barmhartig- idt / als tót de bzon van alle ghoedt / ons óft ede te deelen / óft medeghedeelt / bekennen y dooz deze daadt zelf / dat wy in ons eighen ven ellendigh / en van alle ghoedt onbooz- n zijn; en omdat wy ook dooz onze belóf- n Ghódt pooghen ghelijk als te raaken en weeghen; daarom ook belijden wy Ghóde / nze gheinoederen behoozlijk omtrent de zelf- zaaken gheneeghen te zijn / en belooven in t toekomende te zullen zijn / en dus daanighe eneeghenheden konnen van onze ghebeden / nder eenighe bespótting van Ghódt / niet zijn.

25. De Belijdenis is een nederighe en boet- aerdighe erkentenis van onze schuldt / straf- aerdigheidt / en ellende / *Tsalm* 32:5.

26. Het Eindt en ghebzuik van deze belijde- is is / eerstelijk opdat Ghódt gherechtvaer- ight werde / en eer hebbe in zijn oozdeelen / *salm* 51:6. Ten tweden / opdat wy gheschikt erden / om Ghódts ghenade te verkrijghen. *salm* 3:25. Ten derden / opdat de verleende henade het verlicht werde. *Finis.*

27. De wijs is verscheiden na de verschei- enheidt der zonden. Want de onbekende zijn lghemeenlijk te belijden / *Tsalm* 19:13. Dóch e bekende bpzonder / ook na ders natuur en vaarheidt / *Hezr.* 9:14.

28. De Belófte, in de Bidding vereischt / is en betuighing van een voozneemen met de idding overeenkomende.

29. Dit Voorneemen is een bepaaling der vil / om dat met een ernstighe pooghing na te aaghen / welk wy van Ghódt bidden dat

gheschieden mooghe / *Psalm* 119:106.112. *vergheleeken met de vólghende vaersen.*

30. Dat nu/welk wy bidden/saaghen wy na/ en door die middelen / welke uit haar natuur tót dat eindt noodtzaakelijk zijn / en ook door andere / welker bepaaling van de ghebeurlijke omstandigheden / en onze verkiezing afhangt. *Finis.*

31. De belófte van het laatste slach / onderscheidelijk en uit overghewooghen voorberaadt Ghóde ghedaan / wordt door een zekere toeeighening / Ghódelófte ghenoemt.

32. Hierom moet alle Ghódelófte zijn / eerstelijk nócht van een onmooghelijke nócht eenvoudelijk noodtzakelijke zaak / maar / welke wyslijk door Ghódts ghewoonlijke ghenade naghekomen kan worden na ons ghoedtdunken: ten tweden / nócht van een quaade nócht ydele / maar van een ten opzicht van alle omstandigheden wettighe en ghoede zaak: ten derden / moet zy tót Ghódt alleen betrokken worden / als het voorwerp, an welk wy beloven / en tót zijn eer / als het voorneem eindt, schoon zy tót onzer en anderer stichting en ghebruik magh gheschikt worden. *Objectum.*

33. De bidding ten opzicht der wijs, is óf een korte uitschieting der begheerte, wanneer het ghemoedt/ óft niet teenemaal/ óft niet lang zich ter bidding verleedight. *Psalm* 129:8. *Neh.* 2:4. óft een aftervólghende reeks van bidden.

34. Die moet dikwijligher zijn / als welke door de ghewoonlijke bezigheden niet kan belet worden: maar deze op ghezette tijden / als plechtelijker / en niet toelaatende de afstrekking van andere ghedachten.

35. Beide zijn zy óft verstandelijk óft stemmelijk. *Mentalis. Vocalis.*

36. De Verstandelijke is / welke in de wil/ het verstandt / en gheneeghenheidt volbzaght wordt zonder eenigh teken / uit bestemdt beraadt daar by ghevoeght/ *Neh.* 2:4. 1. *Sam.* 1:13.

37. De

37. De Stemmelijke is / welke de innerlijke begheerte des ghemoedts ook met woorden voor den dagh brengt/ *Hos.*14:2. *Vocalis.*

38. De Stem is een gheleedt gheluidt van een mensch om de inwendighe hartstóght des ghemoedts uit te drukken / op te wekken / gheneurigh te maaken/ en te vermeerderen: want hoewel de hartstóght voor de stem moet gaan / en de stem na de hartstóght ghebórnt worden: terwijl zy nóchtans door de stem ghódtsdienstelijk uitghedrukt wordt / heeft zy menighe wederbuighing in 't ghemoedt zelf/ daar uit zy het ontsteeken wordt / en ghrooter krachten krijght. De Stem is ook op haar wijs noodtzaakelijk/ opdat het lichaam te gheluk met het ghemoedt in dit deel der Ghódtsdienst gheoeffent mooghe werden. *Articulatus.*

39. Hierom dan / moet nócht een spraak ghebruikt worden / die de biddende niet verstaat / en waar door hy zijn beghrippen niet uitdrukken kan: want dusdaanigh een herhaaling van onbekende woorden is eighentlijk gheen menschelijke spraak / omdat zy niet het dan de inwendighe beghrippen ghebórnt wordt/ dan die woorden/ welke somtijdts van een Papeghaay voortghebraght worden / en kan derhalven niet onderscheidelijk uitdrukken de inwendighe hartstóchten der ziel / in welke de bidding voorneemelijk gheleeghen is.

40. Nócht de reden moet ook niet wijdtloopigh/ óft het zelfde dikwijls herhaalende/ zijn/ *Matt.*6:7. Ten zy dat ghescheide uit overvloedt des harten: want dan zijn nócht lange ghebeden / nócht verscheidene herhaalingen onnut en ydel / maar Ghóde op 't hooghst anghenaam/ ghelijk ghenoeghzaam blijkt uit ghoedtghekeurde voorbeelden van dusdaanighe biddingen / van welke in de Schrifture vermeldt wordt.

41. Nócht eindelijk moet men zodaanigh

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

acht neemen op de woorden / dat eenighsins daar door de behoorlijke andachtigheidt / óft tót Ghódt / óft tót de onderworpe zaak / óft
Effectum. tót het inwendigh ghewrócht des ghemoedts / vermindert werde.

Vocalis. 42. In de stemmelijke bidding / zo zy plechtelijk zy / worden ook die ghebaerden, welke Ghódts opperheerlijkheidt / onze gheringheidt / en de natuur der zaak zelf betaamen / vereischt.

43. De stemmelijke Bidding is óft buiten óft in Rijm.

44. In Rijm is'er zang bygheboeght: en daarom moet'er meer ghelet worden op de spraak en de toon / als buiten rijm.

45. De zoetluidendheidt nu der zang wordt anghewendt tót een zeker gheestelijk vermaak / waar door het ghemoedt opghehouden wordt in de overdenking der ghezongene zaak.

46. Want hier komt een het onderscheidene overdenking tusschen de woorden / en de opbeuring des harten / dan in andere biddingen / zo dat de naaste en onmiddelighe vrucht der ghezongene Psalm zy onze stichting in 't Gheloof / en de Onderhouding.

47. Omdat nóchtans te ghelijk / en op de ghezongene zaak vólghende / de opbeuring des harten tót Ghódt vereischt wordt / en ook het
Finis. eindt van die overdenking is / daarom worden wy ghezeidt in ons hart den Heer te zingen. *Col.* 3:16. En de ghezongene Psalmen hebben de reden van ghebeden.

48. Omdat nu die Ghódtsdienstighe zinging de reden van ghebeden heeft / daarom is het min ghevoeghlijk / dat de tien Ghebóden en andere dierghelijke dingen / die an de natuur van bidding niet deelachtigh zijn / in rijm ghebracht / en in plaats van Psalmen ghezongen worden.

49. En omdat de zang onmiddelijk ziet op onze

ze stichting / en ook eenighe blydtschap des emoedts door haar natuur voorgheeft. *Iac.* 13. Daarom worden teenemaal de zelfde ebaerden / welke an andere ghebeden voegen/in dusdaanighe oeffeningen niet vereischt.

50. De bidding is ten tweden, óft alleenigh, t met andere.

51. In die / welke met andere ghepleeght ordt / zo zy buiten rijm gheschiedt / ghaat een oor met de stem / en de overighe vólghen met eneeghenheidt en gheloof / welk zy in 't eindt erklaaren moeten / zeggende Amen. *Nehem.* 7. *1.Cor.* 14:16.

52. Hierom is de beurthouding in 't bidden oor over en weder spreeking: de verdeeling er partyen onder den Prediker en het vólk/ n de herhaaling der van de Prediker voorgheelde woorden door de daar op vólghende stem es vólks / niet voor ghoedt te keuren.

53. In de zoetluidendheidt der zang nu/omat zy vorderlijk is tót onze stichting/ andacht/ n om ghódtzalighe hartstóghten onder ons nderling op te wekken. *Col.* 3: 16. Daarom oeght men te ghelijk alle de stemmen t'zamen. *1.Chron.* 16:35. *Marc.* 14:26.

54. In deze biddingen / welke met andere ghepleeght worden / moet die spraak / welke aan andere verstaan wordt / ghebruikt worden. *1.Cor.* 14.

55. Hierom moet die ghebroken zang, die de verstaanlijkheidt uitsluit / van de heylighe oeffeningen der Ghódtzaligheidt / ten minsten die wy met andere pleeghen / afzijn. *Musica fracta.*

56. De ghedaanten der Bidding zijn twe/ de Eisching, en Dankzegghing. *Phil.* 4: 6. Laat uwe begheerten in alles, door bidden en smeeken met dankzegghing bekent worden by Ghódt. *Species.*

57. De Eisching is een Bidding om dat/ welk ghebreekt/te verkrijghen. *Matt.* 7:7. Bidt,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

det, en u zal ghegheeven worden: zoeket, en ghy zult vinden: klopper, en u zal open ghedaan worden.

58. Dat / welk gheeischt wordt / ghebreekt altijdt / óft in 't gheheel / óft ten deel / óft in zich / óft na ons ghevoelen / óft eindelijk ten opzicht der daadt, óft der volhardende duuring van de zelve. *Actus.*

59. Hierom wordt het ghevoelen van onze ghebreekkigheidt en behoeftigheidt / te ghelijk met de verstaaning der Ghenoeghzaamheidt, waar door onze ghebreekkigheidt te baat kan ghekomen worden / noodtzaakelijk vereischt / om de eisschinge ter deegh in te stellen.

60. De kracht óft werkelijkheidt der eischinge is niet in verdienen óft voldoen gheleeghen / ghelijk de Paapisten willen.

61. Het verwerven is eighentlijk de kracht van een middel hebben / om iets ghoedts om niet van een ander te bekomen

62. Alhoewel dan alle de ghoede werken / óft alle de onderhouding / door zo veel zy van 't gheloof vloeyt / eenighe kracht heeft om zeghe-ningen van Ghódt te verwerven / uit kracht van die belófte / waar door hy de zelve een ghenaadigh loon verórdent: waarom ook een ghoedt werk van sommighe / hoewel zeer on-eighentlijk / ghenoemt wordt / een zaakelijke Bidding / van de stemmelijke en verstandelijke onderscheiden: Zo verwerft nóchtans de eisschinge op een byzondere wijs: niet alleen door zo veel zy een voornaam deel der Onderhouding is / maar ook omdat zy uit haar eighene natuur dit eindt en ghebruik heeft / door zo veel zy is een vórmelijke daadt des Gheloofs en der Hoop / door welke wy alle ghoeden van Ghódt ontfangen. *Realis. Vocalis. Mentalis. Finis. Actus formalis.*

63. Deze verwerving nu ziet niet eighentlijk op Ghódts Rechtvaerdigheidt / maar Barmhartigheidt en Ghoedertierenheidt.

64. Hier-

64. Hierom ontfangen wy alle ghoedt / dat wy eisschen / niet uit de handt der Rechtvaerdigheidt / maar Ghenade.

65. De eisschinge / omdat zy meest vórmelijk uit Gheloof en Hoop vloeyt / daarom verheert zy ten zelfden opzicht omtrent de te eischene ghoeden / als die Deughden verkeeren omtrent haar minvoorneeme voorwerpen, dat is / omtrent die ghoeden / welke zy beghrijpen / dat van Ghódt ons mede te deelen zijn. *Formaliter.* *Objectum.*

66. Hierom zijn die dingen alleen eenvoudighlijk te eisschen / welke noodtzaakelijk zijn óft Ghódts eer / en onze zaligheidt: dóch de overighe met een stille onderwerping an Ghódts allerwijste schikking.

67. Hierom moet en de wijs / en de byzondere tijdt van dit óft dat ons mede te deelen / Ghóde in onze ghebeden van ons niet voorgheschreeven worden: opdat hy nóchtans haastelijk verhoore / is het gheoorlóft Ghódt te bidden. *Tsalm* 102:3. Verhoort my haastelijk. Omdat hy dat belooft heeft te doen. *Luc.* 18:8. Hy zal haar haastelijk recht doen. De bequaame gheleeghenheidt nu der haasting te bepaalen / is ons amt niet.

68. Omdat de Eisschinge ook vloeit uit de Liefde / hierom zijn die dingen allermeest te wenschen / en door ghebeden te verzoeken / welke meest strekken om Ghódts eer / en ghoedtheidt te verbreiden.

69. Hierom ook eisschen wy niet alleen voor ons / maar ook voor alle andere / welke met ons an de zelfde ghóddelijke ghoedtheidt deelachtigh óft zijn / óft konnen zijn. 1. *Tim.* 2. 13.

70. De Aartsvaderen / en Profeeten in haar zeghenings / baden niet alleen om 't ghoedt / haar ghebeden voortbrengende / maar beloofden het ook in Ghódts naam; de Hebreeuwsche woorden pleeghen beide te beghrijpen / Ghódt gheeve en zal gheeven. *Genes.* 27:30.

71. Al-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

71. Alhoewel het dan niet toeghelaaten zy voor de afgheslorvene byzonderlijk te bidden: omdat zodaanigh een bidding nócht eenigh ghebódt / nócht eenigh voorbeeldt / in Schrifturr angheprezen / nócht eenigh ghebruik óft eindt heeft: nócht voor alle en yder leevendigh verzaamendlijk te bidden zy / opdat zy zaligh werden; omdat wy het teghendeel van Ghódt bestemt te zijn / weeten: zo moeten wy nó htans gheenigh leevendigh in 't byzonder teenemaal verwerpen van de ghemeenschap onzer bidding / nócht om bpandtschappen / nócht om ghiffingen óft waarschijnlijke tekens van verwerping.

Finis. Collective.

72. De Eissching is tweederley / vólghens de reden des voorwerps óft der zaak / welke gheeischt wordt: want zy is óft een Toebidding, óft Afbidding. *Philip.* 4:6.

Objectum.

73. De Toebidding is een eissching van ghoede dingen mede te deelen.

74. De Afbidding is een eissching van quaade dingen af te weeren. De voorbidding, welke by deze twe ghevoeght wordt / 1. *Tim.* 2:1. is een byzondere wijs der Afbidding / wanneer naamelijk dat quaadt / welk wy begheeren afgheweert te worden / ghestelt wordt in eenigh onghelijk van de menschen anghedaan.

75. Tót de Afbidding behoorren de klaghten en karmingen, als des zelf byvoeghen.

Adjunctum.

76. De klaghte is een te kennen gheevding van onze smart over de ellenden / voor zo veel zy van de menschen door onghelijk toeghezonden worden.

77. By dusdaanighe klaghten wordt somtijdts ghevoeght een quaadtwensching / waar door wy iets quaadts toewenschen den ghenen / die stichters zijn van 't quaadt. Dese nu is niet verder gheoorlóft / als voor zo veel zy de kracht van afbidding heeft / om eenigh

igh ghrooter quaadt af te weeren / door dat
adt / welk wy haar wenschen : dóch de Pro-
ische quaadtwenschingen zijn ook voorzeg-
ngen gheweest.

8. De karming is een te kennen gheeving
t onze smart over die ellenden / voor zo veel
van Ghódt toeghezonden worden.

9. By de afbidding komt somtijdts een va-
n, als een uitwendigh byvoegh. *Adjunctum externum.*

0. Het vasten is een onthouding van de-
levens behulpselen / en vertroostingen /
ar door een nederigheidt ghetoont wordt /
lijk als in een zaakelijke belijdenis / en wy *Realis,*
quaamer ghemaakt worden / om kraftigher
beden te doen. 1.*Cor*.7:5. *Joël* 1:14.15.16.
n.9:2.3.

1. Hierom is het vasten door zich an-
emerkt / gheen ghoedt werk / en deel van
ze ghehoorzaamheidt an Ghódt / maar
or zo veel het ons schikt / om vrymoedi-
er / vuurigher / en gheduurender ghebeden
doen.

82. Hierom is ook de zelfde wijs en tijdt
n vasten allen en yder niet even nut en
odtzaakelijk.

83. Hierom is eindelijk die wijs van va-
n allermeest ghódtsdienstigh / wanneer het
ansch ghemoedt zo andachtigh is om Ghódt
zoeken / dat het daar door zelf van de ghe-
chte en zórgh van die dingen / welke tót dit
ghenwoordigh leven behooren / afghetrokken
erde.

84. De Dankzegghing is een bidding van
ie dingen / welke wy ontfangen hebben / op-
at der zelver eer Ghóde toegheschreeven wer-
e. *Psalm* 50:15.23. Ik zal'er u uit helpen, en
hy zult my eeren. Wie dankóffert, die zal
ny eeren.

85. Zy is niet min dan de eissching een bid-
ing / omdat / terwijl wy Ghódt danken / ver-
toonen

toonen wy met Ghódtsdienstighe ootmoedigheidt onze wil vooz Ghódt / om hem ghelijk als te raaken / óft beweeghen ; hoewel niet eighentlijk ten dien einde / opdat wy van Ghódt iets ontfangen / maar eerder opdat wy iets / ontfangen zijnde / hem weder toevoeghen.

86. Zy is meest eighentlijk van die dingen welke wy ontfangen hebben : omdat wy met het ghevoel der weldaadt eerst anghedaan moeten werden / als wy daar over Ghódt konnen danken.

87. Men moet nóchtans niet alleen dankzegghing doen weghen die dingen / welke wy in der daadt en waarlijk ontfangen hebben / maar ook die / welke wy met gheloof en hoop anvatten / ten deel omdat de belófte van deze dingen een weldaadt is / welke nu eenighsins ghezeidt wozdt anghedaan te wozden ; en ten deel / omdat de beloof de zaaken zelf / met die zekerheidt ghevat wozden / dat zy het ghemoedt als teghenwoozdighe dingen andoen.

88. Tót de dankzegghing nóchtans behoozt ook die ghzootmaaking van Ghódts lóf / welke verkeert omtrent die volmaaktheden / welke in Ghódt zelf zijn / en in zijn werken uitblinken / maar met een zeker opzicht tót die dingen / welke wy ontfangen hebben / vooz zo veel naamelijk die volmaaktheden zijn óft het ghoedt / welk wy ontfangen hebben / verlichtende / óft des zelfs mededeeling bekraftighende bewijsredenen. *Apoc.* 4:8.9. Heiligh, heiligh, heiligh is de Heere Ghódt, de Almachtighe. De dieren ghaaven heerlijkheidt, en eer, en dankzegghing, hem, die op den troon zat.

89. Hierom wozdt ook om de Dankzegghing wel in te stellen / vereifcht. I. De kennis van Ghódts zegheningen. II. De toepassing van de zelve tót ons zelven dooz gheloof en hoop. III. Een gherechte waerdeering van die / te ghelijk met een behoozlijke gheneightheidt.

90. Het

90. Het eighen eindt der Dankzegghing is/ *Finis.*
óde de eer van dat / welk wy ontfangen
ben/ toe te schrijven/ *Psalm* 50:15. Want zo
y op de ghoeden / welke wy ontfangen heb-
/ zo denken / dat wy óft daar in berusten/
in ons zelven roemen / óft ze an 't gheluk
ren toeschrijven / wordt de Dankzegghing
doorven.

91. Hierom is de Dankzegghing het min- *Finis secun-*
orneeme eindt van alle ghódtsdienstighe *darius.*
sching: want die ter deegh iets van Ghódt
cht/ eischt niet alleen daarom / opdat hy ont-
ige / en ook wel niet / opdat hy het in wellu-
n doorbrenge. *Jacob.*4:3. Maar opdat het
tfangene daarna weder toeghevoeght werde
Ghódts eer / die 't ghegheeven heeft / 2. *Cor.*
1. Ghylieden ook mede arbeidt voor ons
or den ghebede, opdat over de ghave, door
ele persoonen an ons te weghe ghebracht,
k voor ons dankzegghing door veelen ghe-
an werde.

92. Hierom wordt in alle eissching óft uit- *Implicite.*
ukkelijk / óft inwikkelijk dankzegghing over
e weldaadt / welke gheeischt wordt / belooft.

93. Hierom is ook edeler in zich en vol-
aakter de Dankzegghing als de Eissching:
ndat in de Eissching dikwijls ons ghoedt/
aar in de Dankzegghing alleen Ghódts eer
nghemerkt wordt.

94. Hierom wordt den Engelen en zalighe
heesten het de Dankzegghing/als Eissching/
de Schriftuur toeghescreeven.

95. Door deze daadt worden wy niet alleen *Actus.*
hezeidt Ghódt te looven en prijzen, maar
ok te verheffen, zeghenen, ghroot en heer-
ijk te maaken, en dierghelijke: welke alle zo
e verstaan zijn/ dat zy alleen een bekendtmaa-
ing betekenen / niet eenighe zaaklijke uit- *Realis.*
werking van dat / welk zy voorgheeven.

96. By de Dankzegghing / zo zy plechtelijk-
ker

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

ker zy / moet altemets ghevoeght worden een vrolijke feestdagh/ *Est.9:19.* Want ghelijk het vasten in de afbidding van een ghrooter quaadt onze vernederingen ghrooter maakt/ en ook betuight: zo maakt in een pleghtelijke blyschap over een byzonder an ons medeghedeeldt ghoedt / de uiterlijke vrolijkheidt / zo zy maar ghemaatight / en binnen de paalen der maatigheidt zy/ de zelfde ghrooter/ en betuight ze meerder.

97. De quaaden / als quaaden / konnen het voorwerp nócht der eissching / nócht der dankzegghing zijn. De verdrukkingen nóchtans/ welke van Ghódt zo bestuurt worden / dat zy t'onzen besten mede werken; konnen beider reden hebben.

Objectum.

X. Hoofdtstuk.

Van 't Eedtzweeren.

1. De wijzen der eissching by gheleeghenheidt te ghebruiken / zijn twe / welke om de menschelijke zwakheidt inghevoert zijn; Het Eedtzweeren, en het Lót.

2. Omdat nu deze twe wijzen by zodaanighen gheleeghenheidt inghevoert zijn / daarom moeten zy niet ghebruiklijk dikwijls in 't werk ghestelt worden / maar dan alleen / als het de menschelijke noodtzaaklijkheidt vereischt / en 'er een ghewichtighe en gherechte oorzaak by is/ ghebeezight worden.

3. Het Eedtzweeren is een Eissching van het Ghóddelijk ghetuighnis, om de waarheidt van ons ghetuighnis te versterken. *Heb.* 6:16. De menschen zweeren by den meerderen, dan zy zijn, en de eedt tót bevesting is den zelven een eindt van alle teghenspreeking.

4. Het

4. Het Eedtzweeren is noodtzaakelijk na den val des menschelijken gheslaghts / omdat de mensch door de zonde verloozen heeft / en dat gheloof / welk an zijn bloot ghetuighnis ghegheeven moest worden / en dat ook / welk hy an anderer ghetuighnis moest gheeven.

5. Die menschelijke zwakheidt in an anderer ghetuighnis gheloof te slaan / is zo ghroot / dat het Ghóde zelve eenigher wijs noodtzaakelijk gheweest is / zich te begheeven / om zijn ghetuighnissen met een wijs van eedt te bevestighen. *Hebr.*6:13.17. 't Welk ten overvloedt gheweest is ten opzicht van de ghóddelijke ghetrouwigheidt / maar niet ten opzicht van de menschelijke zwakheidt.

6. Ghódt nóchtans / wijl hy niet eenigh meerder / óft hoogher rechter heeft / *Hebr.*6:13. kan niet eighentlijk zweeren ; maar het wordt hem overdraghtighlijk toeghescheeven : omdat die gheheele volmaaktheidt der bevestighing / welke in de menschelijke eeden ghevonden wordt / op 't volmaakst an die ghetuighnissen van Ghódt voeght. *Metaphorice.*

7. Met recht nu wordt Ghódts ghetuighnis gheeischt om de waarheidt te bekrachtighen ; omdat hy de opperste waarheidt is / welke nócht bedrieghen / nócht bedrooghen worden kan. *Hebr.*6:18. Het is onmooghelijk dat Ghódt lieghe

8. Hierom wordt in 't Eedtzweeren Ghóde ghódtsdienst toeghevoeght / voor zo veel hy erkent wordt / en voor de Stichter der waarheidt / en voor de Weeter van alle onze ghedachten / als voor wiens ooghen naakt en ontdekt is alles / wat an alle Schepselen op 't hooghst verborghen is : en voor de belooner van de waarheidt en valscheidt / en voor zo veel hy alle dingen / door een wonderlijke voorzienigheidt / als de levendighe Ghódt bezórght.

Deut.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

*Deut.*6:13. Ghy zult den Heer uwen Ghódt vreezen, en hem dienen: en ghy zult by zijnen naam zweeren.

9. Hierom magh men by gheenigh schepsel zweeren / maar by Ghódt alleen / welke alleen alweetend / alleen de wetgheever en belooner van die dingen / welke tót het gheweeten behoozen / en eindelijk alleen ghódtsdienstighlijk te eeren is. *Matt.*5:34.35. en 23:21.22. *Jacob.* 5:12.

10. De ghanschе redening nóchtans van't Eedtzweeren is niet eighentlijk een Ghódtsdienst: omdat zy niet reghelrecht strekt / om Ghódt eer an te doen / maar om de waarheidt te bevestighen: maar die eisschinge / welke in den eedt ghebeezight wozdt / is dienst: en ten dien opzicht betekent by den waaren Ghódt zweeren somtijdts in de Schzifturur de waare dienst. *Deut.*6:13. *Esai.*48:1. en pleeght de eedt zelf dienst ghenoemt te wozden.

11. In deze Eisschinge van het Ghóddelijk ghetuighnis onderwerpt hy / die zweert / zich zelf der ghóddelijke wzaak en vloek / zo hy een valsch ghetuighnis gheest / dat is / zo hy weetende bedzieght: Hierom wozdt in alle eedt / óft uitdzukkelijk óft inwikkelijk een quaadtwenschinge óft verbloeking beghzeepen. *Nehem.* 10.29. 2.*Cor.*1.13 Zy quamen in den vloek en in den Eedt. Ik anroep Ghódt tót een ghetuigh over mijn ziel.

Implicite.

12. Hier van daan is dat ontwerp van zweeren / welk in het O. Test. dikwijls voozkomt: Zo doe my Ghódt, en zo ghaa hy voort te doen: in welke woozden een alghemeene óft onbepaalde quaadtwensschinge beghzeepen wozdt / zo dat de wijs van het quaadt an te doen an Ghódt ghestelt wozdt.

13. De heiligheidt dan van 't eedtzweeren is zo ghzoot / dat zy gheenighe woozdtspeeling óft afterhouding in 't berstandt toelaate: welke in

ſpel / óft zaaken van weinigh belang haar
zuik konnen hebben: maar in de Ghódts-
ſtighe dienſt van Ghódt zonder ghzoote
deloosheidt niet ghebeezight konnen woz-
Want dit is niet anders dan met Ghódts
eel den spót te dzijven.

. Hierom kan ook gheen eighentlijk ghe-
lósmaaking / verwisſeling / bzpgheeving /
ntſlaaning van eedt van den menſch voozt-
en: ſchoon eenighe eeden / welke van be-
an ongheoozlóft gheweeſt zijn / óft na-
als zodaanigh wozden / van de menſchen
nen van gheener waerde verklaart woz-

. Dewijl het ghetuighnis is / óft van een
vaane / óft toekomſtighe zaak / daarom
dt de eedt / welk het ghetuighnis bekrach-
t / onderſcheiden in beveſtighend en be-
vend.

6. Een beveſtighende Eedt is van een
zleedene óft teghenwoozdighe zaak / 2. *Cor.*
3. Een beloovende Eedt, waar onder ook
dreighende beghzeepen wozdt / is van een
komſtighe zaak / 2. *Sam.* 20:12.13.14.

7. Een beveſtighende Eedt, omdat zy van
nu ghedaane zaak is / verbindt niet om
s te doen / maar bekraftight alleen de waar-
dt van een nu ghedaane zaak.

18. Deze bevestigh̃ing nu ziet onmiddelijk
het oozdeel des zweerenden / op die bewijs-
nen ſteunende / welke onbedzieghelijk plee-
en gheſchat te wozden / zo dat een eedt met
vaanigh een oozdeel overeenkomſtigh / ſchoon
t van de zaak zelf verſcheelde / vooz waar te
uden zoude zijn: omdat zy op de zaak zelf
t ziet / dan dooz middel van zulk een oozdeel:
aarom ook de Romeinen dat zeer anmerke-
ke woozdt / het dunkt my, ghebzuikten / ook
n / wanneer zy een eedt ghedaan hebbende / die
ngen / waar van zy verzekert waaren / zeiden.

19. De

19. De beloovende Eedt heeft in zich de kracht van een bevestighende eedt / hoor zo veel zy een teghenwoordigh vast voorneemen des ghemoedts betuight: maar zy verbindt daarenboven om dat te doen / welk men zeidt voor te neemen.

20. Zy verbindt nu alleen voor zo veel / als iemandt zich zelf verbinden kan / dat is / tot dat / welk hy met de daadt en met recht nakomen kan / en moet derhalven altijdt zijn van een gheoorlófde en moogheliike zaak.

21. Zodaanigh een eedt verbindt tót haar verbulling / schoon dat de eedt zelf / ten opzicht van haar wijs / ongheoorlóft zy / óft de beloofde zaak den beloover schade anbrengt. *Jos.* 9:19. *Psalm* 45:4.

22. Maar indien de eedt teghen Ghódts ghebóden zy / verbindt zy niet: omdat de eedt gheen bandt van ongherechtigheidt zijn moet.

23. Een eedt nóchtans / te eenigher wijze teghen Ghódts belófte ghedaan / verbindt somtijdts: ghelijk / wanneer de Jooden / den welken de vryheidt belooft gheweest is / zwoeren onderdaanigheidt an de uitheemsche / in welkers maght zy ghekomen waaren.

24. Een beloovende eedt / waar door iets an een mensch alleen om zijnent wil belooft wordt / laat af van verbinden / indien hy / dien de belófte ghedaan is / óft quijt scheidt / óft de ghrondt waar op zy steunde / wegh-neemt.

25. Het eedtzweeren is den Chrijstenen gheoorlóft en eerlijk. I. Omdat het is van de Wet der natuur óft zedighe / welke niet afgheschaft is. II. Omdat het behoort tót Ghódts eer / en de liefde jeghens den ebennaasten. III. Omdat 'er prijsselijke voorbeelden van eeden zijn / ook in het Nieuw Testament ghebeezight. 2. *Cor.* 1:23. *Apoc* 6:10.

26. Chrijstus *Matt.* 5. veroordeelt niet alle eeden /

den/ maar de lichtvaerdighe en verkeerde/by
schepselen ghedaan.

27. Iakobus 5:12. veroordeelt de zelfste mis-
uiken van 't eedtzweeren/ niet alle eedtzwee-
n/ alwaar hy door zijn herhaaling van Chri-
us woorden / klaarlijk toont / dat die woor-
n van Christus/zweert gheensins,een spreuk
aaken met de navólghende/nócht by den he-
el, enz. en derhalven ghezamendlijk/en niet
hescheidendlijk te verstaan zijn.

28. Voorwaar, Voorwaar, is gheen ont-
erp van eedtzweering / maar alleen van een
roote verzekering. Die woorden/*Hebr.*6:14.
/aarlijk, zeghenende zal ik u zeghenen,
eghrijpen niet de vórm, maar alleen de stóf *Forma.*
an die eedt/ welke staat *Gen.*22:16.17. Mócht *Materia.*
daar is te vinden / óft in 't Ghriecksch / óft
n 't Hebreeuwsch / het woordeken / voorwaar,
helijk zommighe reukelooslijk ghewaant heb-
en.

29. De woorden der eedt zijn uit te legghen
t de buurschaar des gheweetens / na de zin
an den zweerenden / zo hy eenvoudighlijk en
prechtelijk ghehandelt heeft: zo niet / na de
n van die / dien hy heeft willen bedrieghen;
ft ghezwooren heeft. In de uiterlijke buur-
haar nu / moeten de woorden der zweerende
henomen worden/ ghelijk zy ghemeenlijk ver-
staan worden.

30. Meineedigh is niet / eighentlijk spree-
ende / dan hy / die óft teghen zijn gheweeten
weert / óft weetens willens afwijkt van 't
heen hy wettighlijk ghezwooren heeft.

31. Zijn woordt / door een gheoorlófde eedt
ekrachtight / moet men / de zelfde omstan-
igheden blijvende / ook den vpanden / moor-
eners / en zeerooveren houden: want zo
et opzicht der Persoonen de eedt niet onghe-
oorlóft maakt/krachteloos kan zy ze niet maa-
ken.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

32. Een eedt / door vrees afghedrongen / laat ten dien opzicht niet af te verbinden / omdat die daaden, welke ghezeidt worden den mensch door vrees afghedrongen te worden / zo zy uit voorberaadt voortkomen / zijn eenvoudighlijk vrywilligh / schoon zy niet volstrektelijk zelfwilligh / en zonder dwang zijn.

Actus.

33. Die gheen redelijk verstandt hebben / zo dat zy de natuur van een eedt konnen verstaan / konnen gheen eedt doen.

34. Een eedt te begheeren van die / welke by valsche Ghóden zweeren zal / is door zich gheen zonde / *Gen.*31:53.

35. Een eedt van een Christen mensch ghedaan weghen zijn onschuldigheidt / welke met zekere bewijsredenen niet kan beweezen worden / moet een eindt maaken van de verschillen / op de zelve ziende. *Exod.*22:11. *Hebr.*6:16.

36. Een eenvoudighe eedt alleen met woorden ghedaan / verbindt evenzeer / als een op't hooghst pleghtighe.

37. Die plechtigheidt / welke in zommighe plaatsen ghebruikt wordt / in de anraaking en kussing van een boek / is teenemaal van het zelfde slagh als de opheffing / óft gheeving van de handt / dat is / betekent de toestemming tót zweeren / en de eedt zelf.

38. De legghing van de handt onder de heup van den eedteisschenden / *Gen.*24:2. is niet tót eenighe Ghódtgheheime betekenis van Christus / maar tót teken van onderdaanigheidt gheweest.

39. De Bezweering is (eighentlijk spreekende) waar door iemandt een ander brengt / óft tót zweeren. *Gen.*24:8. Oft tót die Ghódtsdienst / welke in de eedt is. *Num.*5:21. *Matt.* 26:63. 1. *Thessal.*5:27.

40. Zy behoort dan meest eighentlijk tót die / welke recht hebben om anderen een eedt af te eisschen / hoewel zy met eenighe evenredenheidt

ook

ook uitgherekt werde tót die Ghódtsdienstighe betuighing / welke de laeghere altemets eghen haar hooghere / en ghelijke onder zich ghebruiken.

41. De Duivelen te bezweeren is heerschappy over de zelve voeren: en derhalven is het niemandt gheoorlóft een bezweering over haar te oeffenen / ten zy hy daar toe een bpzondere macht van Ghódt ghekreeghen hebbe.

42. Die Duivelbannen / die voor den Doop ghepleeght wierden / ook ten tijde der Oudtvaders / zijn overgheloovigh ghewees t.

43. De Bezweeringen / en duivelbanningen / der onghezielde dingen / en der zelve toewyingen / tót bovennatuurlijke werkingen / en ghebruiken / hoedaanighe in 't wywater / de Kerken / de Klókken / en dierghelijke dingen de Pausghezinde ghebruiken / zijn overgheloovighe betooveringen.

44. De Bezweering van een mensch / om zich zelf te beschuldighen van eenighe voorghewoorpene misdaadt (het welk gheschiedt in die eedt welke onderzoekende, óft uit plicht ghenoemt woordt) en heeft gheen ghrondt in de Schriftuur / en strijdt teghen de wet der natuur.

45. Mócht een onbepaalde Bezweering van te antwoorden op alle ghebraaghde dingen / is eenvoudighlijk toe te laaten.

XI. Hoofdtstuk.

Van 't Lót.

1. Het Lót is een begheering van het Ghoddelijk ghetuighenis, door de bepaaling der uitkomst, in een loutere ghebeurlijkheidt te openbaaren om eenigh verschil te slissen. *Prov.* 16:33. Het Lót wordt in den schoot gheworpen, maar het gheheel be-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

leidt daar van is van den Heer. En 18:18. Het lót doet de gheschillen ophouden: en maakt scheiding tusschen machtighe.

2. Een begeering zeggen wy: omdat het die natuur heeft / dat het verwacht dat ghebruik / welk het bedient / van Ghódt alleen / en heeft onder die naam tót des zelfs voorzienigheidt een onmiddeligh opzicht.

3. Door de ghebeurlijkheidt beelden wy 't uit / opdat wy vlieden móghten de dooling van die / welke des Lóts ghemeene reden stellen in die wijs der werkende oorzaak, op welke het Gheval wordt ghezeidt te werken.

Causa efficiens.

4. Want 'er zijn veel oorzaaken by gheval / welke van de reden des Lóts ghansch vreemdt zijn: als / wanneer hy die met ghraaven koolen zócht / ghoudt vindt: daar komen ook dikwijls veel lootingen voor / in welke gheenighe by gheval werkende oorzaak is: als wanneer het Lót hangt van het vlieghen der voghelen / óft eenigh dierghelijk ghewrócht; welk voortghebraght wordt van een oorzaak door haar vermooghen werkende.

Effectum.

Logice.

5. Mócht 'er kan redenkonstighlijk staande ghehouden worden / dat de worp zelfs van 't Lót / óft eenigh dierghelijk ghewrócht, waar van de reden des lóts afhangt / altijdts buiten het voorneemen / óft ooghmerk des doeners is / het welk nóchtans tót een avontuurlijk gheval noodtzaakelijk vereischt wordt.

Agens.

6. Niet eenvoudighlijk nu in de ghebeurlijkheidt / maar in een loutere ghebeurlijkheidt plaatsen wy het Lót: omdat 'er drie trappen der ghebeurlijke dingen zijn / sommighe dikwijls ghebeurende / sommighe zelden / en sommighe / voor zo veel wy verstaan konnen / eenzeer hellende na beide kanten: want in de overighe wordt an de ghissing door de konst eenighe plaats overghelaaten: maar in een loutere ghebeurlijkheidt gheenighe.

7. Het

7. Het is dan gheen wijs bp-gheval der werkende oorzaak, welke in de lootingen te zijn ghezeidt wozdt / maar óft dat blindt Gheluk / welk van de wereldtsche menschen tót een Ghódin ghemaakt is / en in den hemel ghestelt: óft Ghódts byzondere voozzienigheidt / op die wijs / welke ons verbozghen is / werkende. *Causa efficiens.*

8. Wijl nu in alle lót de bepaaling van eenigh verschil óft twist ghezócht werde / en ghezócht werde dooz een loutere ghebeurlijkheidt / in zich / en ten opzicht van ons / teenemaal onbepaaldt / zo is 't noodtzaakelijk / dat de bepaaling zelf uit de natuur van de zaak zelf (welk ook het daadelijk voozneemen der menschen zoude mooghen zijn) altijdt ghezócht werde bp hoogher ghóddelijkheidt / maght hebbende / zodaanighe ghebeurlijkheden met een zekeren raadt te bestieren: en alzo is 't ghebzuik des Lóts met der daadt zelf altijdt een beroeping óft tót den waaren Ghódt / óft tót eenighe verzierde ghóddelijkheidt / welke met de naam des Gheluks van veelen pleeght beteekent te wozden. *Actualis.*

9. Wanneer dan onze Ghódtgheleerden leeren / dat een zekere onghewoone voozzienigheidt van Ghódt het oogh op alle lootingen heeft / moet men ze zo niet verstaan / als óf zy / die 't Lót ghebzuiken / altijdt reghelrecht / en onderscheidelijk op zodaanigh een voozzienigheidt zaghen / óft als óf Ghódt altijdt zodaanighen oeffende: maar dat het lót zelf / uit zijn natuur / een zeker opzicht heeft tót een byzondere en onghewoone voozzienigheidt van Ghódt / in de bestiering van een louter ghebeurlijke uitkomst: en in deze zin is der zelver ghevoelen het allerwaarste.

10. Want wijl in het Lót eenigh oozdeel / bólghens aller ghemeene toestemming / verwacht wozdt / en de maght van een vonnis te vellen / in ghebeurlijke uitkomsten gheenighe is /

nócht 'er een ander oordeelend gheluk is / dan Ghódts zekere voorzienigheidt / zo is 't noodtzaakelijk dat dit oordeel van Ghódts voorzienigheidt byzonderlijk verwacht werde.

Causa principalis. 11. Nócht de loutere ghebeurlijkheidt zelf kan de reden van een voorneeme oorzaak, in eenigh ghescbil te stissen / hebben: nócht de mensch / welken de uitkomst zelf louter ghebeurlijk is / kan de zelve stuuren om zodaanigh *Finis.* een eindt te bekomen: Het is dan noodtzaakelijk / dat zodaanigh een bestuuring van eenighen hoogheren bestuurer verwacht werde.

12. Hier komt by / dat de órde van voortghaan in de menschelijke onderzoeking zodaanigh zy / dat / wanneer de menschen eenigh ghescbil begheeren te bepaalen / en gheen zekere middelen van dusdaanigh een bepaaling in haar magbt hebben / zy de zelfde zoeken by eenighe hooghere magbt: met welke wijs van voortghaan de reden des lóts teenemaal overeenkomt.

13. Want het kan niet bestaan / dat / die met voorberaadt doet / zijn zeker eindt en ooghmerk op een zekere wijs opzettende / zijn doe- *Actio.* ning, óft an 't gheluk / óft an een loutere ghebeurlijkheidt / voorzo veel zy zodaanigh is / onderwerpe: want zo zoud 'er een beraadt zijn zonder kennis: en een onbepaalde onverscheeligheidt zoude een middel van een bepaalende *Causa.* oorzaak zijn.

14. Dusdaanigh een verwachting / en opzicht tót Ghódts byzondere voorzienigheidt / wordt openlijk gheleert. *Prov.* 16:33 terwijl alle doening van de mensch omtrent het Lót in een loutere ghebeurlijkheidt gheeindigbt te worden / bevestigbt wordt; het Lót wordt in den schoot gheworpen: en met een naauwkeurighe afscheiding het ghansche oordeel Ghóde opghedzaaghen wordt / maar het gheheel beleidt daar van is van den Heer.

15. Want

15. Want schoon anderſins alle dingen in de Schrifture tót Ghódts voorzienigheidt berokken worden: met zodaanigh een onderſcheidingh nóchtans pleeght niets tót de zelve betrokken te worden / ten zy het tót hem een zeker bysonder opzicht hebbe.

16. Nócht dit belet gheenſins / dat het Heyneuwſche woordt *Miſchpath* altemets pleeght iets anders te betekenen / als beleidt: omdat het bólghens de reden van de onderworpe ſtóf altijdt moet ghenomen worden: en den loopingen wordt eenigh beleidt óft oordeel toeghe-ſchreeven van alle / die der zelver natuur beſchryven. *Materia ſubjecta.*

17. Hierom dan moet nócht lichtvaerdighlijk / nócht in zaaken van ſpel en weinigh belang het Lót ghebruikt worden / nócht in die gheſchillen / welke óft pdel zijn / óft door andere ghewoone middelen bequaamelijk konnen gheſlist worden.

18. Nócht derhalven is het ghewoonlijk / óft zonder bysondere openbaaring by der handt te neemen om iets onbekendts te weeten te komen / nócht om te raadtſlaaghen weghen het recht / nócht ghewoonlijk weghen een voorleeden daadt / maar van een toekomſtighe ſcheiding óft uitkiezing an wederzijden gheoorlóft / welke anderſins niet bequaamlijk zo bepaalt kan worden / dat zy / wien daar an gheleeghen is / daar in berusten willen.

19. Het ghevoelen van die / welke het lót in 't ſpeelen voorſtaan / wordt door die eene reden ghenoegh wederleidt / dat (met toeſtemming van alle menſchen) het Lót eenighe natuurlijke bequaamheidt hebbe / om de ghódde-lijke voorzienigheidt op een bysondere wijs te raadt te neemen: want het kan niet gheſchieden / dat een en de zelfde Doening, door haar natuur bysonderlijk bequaam zy tót zo heiligh een ghebruik / en nochtans tót ſpel en jókkery te ghelijk gheſchikt. *Act. 10.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

20. Die reden/waar door ghedreeven wordt/ dat het ghebruik des Lóts ghecorlóft is in zaaken van spel en luttel belang / omdat het in die borgherlijke ghescheillen / welke van kleen ghewight zijn/ wettighlijk ghebruikt wordt / heeft gheenigh ghevólgh: want alhoewel die borgherlijke ghescheillen / in welke het Lót plaats heeft / uit zich zelfs niet ghewightigh zijn / zo worden zy nóchtans uit de bycghevoeghde en anhangende navólgselen zeer ghewightigh ghemaakt / het welk van de verschillen in 't spel niet kan bevestight worden.

Consequentia.

21. De tienden der Dieren/ *Lev.*27:32. De órdens der Priesterlijke en Levitische bedieningen/1.*Chron.*26:13.14, enz. *Luc.*1:9. zouden zwaare onghemakken met zich hebben konnen sleepen / ten zy zy door eenigh ghóddelijk vonnis bepaaldt waaren gheweest / en onder die naam wierden zy door lootingen anghewezen / vólghens de Ghóddelijke instelling.

22. Uit de natuur des Lóts blijkt niet / dat het an de gheringhste dingen meest voeght: want alhoewel Ghódts byzondere bepaaling ons niet gheorlóft is te verwachten/ten zy wy van te voozen ghedaan hebben/ 't gheen in ons is/om het voorgheselde ghescheil door ghewoonelijke middelen te bepaalen / zo wordt nóchtans de ghewightigheidt door deze onze pooghing van het verschil zelf óft niet afgheweert/ óft is an 't Lót niet over te laaten.

23. De natuur zelf van 't Lót is heiligh/ghelijk van't eedtzweeren: het is dan niet noodigh/ dat het een byzondere heilighing krijghe van eenighe byzondere instelling: want alhoewel die ghebeurlijkheidt / welke ghelijk als de stóf des Lóts is/uit haar natuur niet heiligh zy; ghelijk nócht het broodt / nócht de wijn / alzo moeten ghescha worden: zo trekt het nóchtans in de toepassing tót zijn ghebruik eenighe heiligheidt an / ghelijk de woorden der eedt / en de hoofdtstóffen in de Sakramenten. 24. Het

24. Het staat den Chzistenen wel vzy / de Schepselen te ghebzuiken tót die einden, tót welke zy bequaam gheboozen óft ghemaakt zijn: maar een loutere ghebeurlijkheidt heeft uit zich ghenighe bequaamheidt / om eenigh gheschil te bepaalen / nóchr verkrijght eenighe bequaamheidt uit de t'zamenstemming van die / welke de zelve ghebzuiken tót dat eindt. Want in die lootingen / welke onghewoone ghenoemt wozden / en erkent wozden van Ghódt / niet van de menschen af te hangen / is de zelfde t'zamenstemming / op de zelfde wijs / en doet nóchtans by het Lót niet met al by. *Finis.*

25. Dat het Lót een middelighe zaak is / kan niemandt betoonen / ten zy hy eerst betooght hebbe / dat in het zelve gheenigh byzonder beroep an de Ghóddelijke voozzienigheidt is.

26. Alhoewel ook de stóf van de zaaken van spel niet an dit óft een ander slagh van ghemeene en onderscheelighe doeningen verbonden zy / zo heeft zy nóchtans zich die paalen voozghezet / dat zy in die dingen / welke byzonderlijk op de ghemeenschap met Ghódt zien / gheenighe plaats konne hebben. *Materia.* *Actio.*

27. Teenemaal pdel is / 't gheen teghenghewozpen wozdt / dat het Lót / meermaals ghewozpen / een verscheiden uitkomst hebben zal: want dit is niet waarschijnlijk / indien het Lót behoozlijk herwozpen kan wozden / nócht alle beroep an Ghódts voozzienigheidt brengt noodtzaakelijk met zich in des zelfs byzondere werking; en nóchtans wozdt 'er gheleezen / dat Ghódt buiten ghewoonte ook verscheidelijk somtijdts gheantwoozdt heeft / den ghenen / van welke hy t'ontijde / en lastighlijk verzócht gheweest is. *Num.* 22:12.20. Ghy zult met hen niet trekken. Staat op, ghaat met hen.

28. Nócht veel pdeler nu is het / in stee van een bewijsreden / teghen te werpen / dat Ghódt niet van ons na ons ghoedtdunken / om een onghe-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

woone voorzienigheidt te oeffenen / kan ghebraght worden. Want dit niet teghenstaande / zo konnen wy ons tót zijn onghewoone voorzienigheidt / als 't ons lust / veroepen.

Accidens.

29. Het spel dan van dóbbelen / strijdt niet alleen wegen de omstandigheden / en voor toeval, maar uit zijn inwendighe natuur / en in zich met de Ghódtsdienst.

30. Onder de naam nu van Dóbbelen worden beghreepen ook alle die spelen / welke op een loutere ghebeurlijkheidt steunen / schoon zy namaals door vernust / sneedigheidt / óft eenighe konst bestiert werden / als in het Tiktakbordt en Kaartspel.

31. Dóch die menschelijke oeffeningen / die op konst steunen / maar ten deel in de voortghang an 't gheval onderworpen worden / verscheelen heel end' al van het dóbbelen.

32. Dat door dóbbelen de menschen pleeghen anghedreeven te worden tót zweeren / vloeken / en Ghódtslasteren / het dan in andere oeffeningen / dat spruit ten deel uit de natuur van het spel zelf: omdat zy / het Lót dikwijls verworpen zijnde / en dikwijls haar verwachting bedrieghende / die maght / welke zy door 't lót meenen te bestieren / zich teghen te streeven / meenen.

33. Om dezelfde reden ghebeurt het ook / dat zy / die dusdaanighe spelen ghebruiken / daar zeer moeylijk een eindt van konnen maaken / óft maar in houden: omdat die / welke verliezen / gheenighe reden hebben / om van haar Lót te wanhoopen / en volharden alzo in een hardtnekkighe verwachting van haar ghewenscht gheluk.

34 Hierom hangen ook ten deel die onghemakken / en schaden / waar door andere spelen uitwendighlijk quaadt pleeghen ghemaakt te worden / in het dóbbelen van de natuur zelf van 't spel af.

XII. Hoofdt-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

XII. Hoofdtstuk.

Van de Verzoeking.

1. AL de Hoozing des Woozdts / en de Bidding wozdt op een bpzondere wijs eghengheſtelt Ghódts verzoeking. *Pſalm* 95: 7.8.9. Heden zo ghy zijn ſtem hoort, en verhardt u hart, ghelijk te Meriba: ghelijk ten daghe van Maſſa in de Woeſtijne: daar my uw Vaders verzóchten, my beproefden, enz. Want dewijl wp in de Hoozing des woozdts / en ghódtvzuchtighe Bidding ghemeenſchap met Ghódt hebben / bólghens zijn wil / indien wp eenighe dierghelijke ghemeenſchap zoeken / buiten zijn wil / dan worden wp eighentlijk ghezeidt hem te verzoeken.

2. Ghódt verzoeken is op een ongheoorlófde wijs een proef neemen van eenighe ghóddelijke volmaaktheidt. *Pſalm* 95:9.

3. Deze pzoef is ſomtijdts van Ghódts mooghendheidt / *Pſalm* 78:18.19. Zy verzóchten Ghódt in haar hart, en zy ſpraken teghen Ghódt, zy zeiden: Zoude Ghódt een tafel konnen toerichten in deze woeſtijne? Als hem naamelijk een park gheſtelt wozdt van de menſchen / en an hem na haar ghoedtdunken paalen gheſteit wozden: opdat / indien hp dit óft dat ghedaan heeft / welk zp willen / hp dan Almaghtigh gheſchat werde / en anders gheensins. *Op de zelfde plaats, vers* 41. Zy quamen al weder, en verzóchten Ghódt, en ſtelden den Heilighen Iſraëls een park.

4. Somtijdts is zp van Ghódts weetenſchap / als wanneer de menſchen heimelijk iets doen / twijffelende / of Ghódt het weet óft niet. *Pſalm* 94:7. Zy zegghen, de Heer ziet het niet, en de Ghódt Iakóbs merkt het niet.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

5. Somtijdts is zy van Ghódts teghenwoordigheidt/ *Exod.* 17:7. Zy hadden den Heer verzócht, zegghende, is de Heer in 't midden van ons óft niet.

6. Somtijdts is zy van Ghódts voorzienigheidt/ wanneer de menschen de ghewoonlijke van Ghódt ingheſtelde middelen verlaatende/ efter verwachten / dat Ghódt haar na haar wenſch voorzie / ſchoon hy niets zodaanighs belooft heeft. *Matt.* 4:7.

7. Altemets is zy van Ghódts Toorn / Rechtvaerdigheidt óft wraak/ 1. *Cor.* 10:22. Of terghen wy den Heer. Hoedaanigh een wijs van verzoeking is in alle murring en wederſtreeving teghen Ghódt/en die van Ghódt ghezonden zijn. 1. *Cor.* 10:9.10. Laat ons Chriſtum niet verzoeken, ende en murmureert niet. Waar van daan de naamen van de zelfde plaats Maſſa en Meriba zijn. *Exod.* 17:7.

8. De Verzoeking nu van Ghódt is altemets uit een uitghedrukt opzet van Ghódt te bezoeken / als in ongheoorlófde waarzegghing door het lót/en zo dikwijls als van Ghódt ghewaanvermoedt wordt / 'tgheen hy niet belooft heeft.

9. Altemets gheſchiedt zy / met een zwijghend en inghewikkeldt opzet / wanneer naamelijk dat ghedaan wordt / welk uit zich / óft uit zijn natuur ſtrekt daar toe / opdat Ghódt bezócht werde/ſchoon hy/die het doet/niets zodaanighs denke. *Implicitus.*

10. Dit nu pleeght tweſins te gheſchieden. Eerſtelijk/ als iemandt wil en verwacht / iets uitghewerkt te worden / en ondertuſſchen de middelen daar toe noodtzaakelijk verwerpt: ghelijk zy in natuurlijke dingen doen / die de ghezondtheidt en verlanging des levens begheeren / en de gheneesmiddelen óft ſpijs verſmijten: ghelijk ook in bovennatuurlijke dingen die / welke de ghenade en het leven begheeren / maar Ghódts woordt en de Sakramenten/

en / met diergheliike middelen der ghenade en aligheidt verzuimen. Ten tweden / als iemandt zich in ghevaar ſtelt zonder dzingende noodtzaakelijkheidt / waar uit hy gheenſins / óft taauwelijks verlóſt kan wozden / ten zy van Ghódt dooz een wonderwerk: gheliik in naauurlijke dingen dikwijls doen / die een ydele roem zoeken / in de doodt te verſmaaden: en in zheeſtelijke dingen die / welke de gheleeghenheden en opwekſelen der zonde ſchijnen gheliik als te minnen.

11. Deze zonde vloept ſomtijdts uit een twijffeling óft ongheloof: omdat hy / die zodaanigh een pzoef van Ghódt neemt / niet ghenoegh op Ghódts gheopenbaardt woozdt betrouwt / maar wil een nieuwe wegh / om de Ghóddelijke wil te kennen / inſlaan: en alzo wozdt zy teghengheſtelt an de Hoozing des woozdts / booz zo veel het booz 't gheloof van ons moet anghenomen wozden.

12. Altemets vloept zy uit de wanhoop / wanneer de menſchen / Ghódts belóften niet verwachtende / met een zekere onmaatighe haaſtigheidt Ghóde willen voozſchzijven / wanneer / en hoe hy haar verwachting voldoen mooghe: en zo wozdt zy an de Hoozing des woozdts teghengheſtelt / booz zo veel zy de Ghóddelijke hoop in ons queekt.

13. Altemets vloept zy ook uit een kleenachting / en verſmaading van Ghódt: gheliik / wanneer iemandt al ſpeelende en jókkende bezoeken wil / óf Ghódt zich zelf openbaaren wille na zijn wenſch: en zo wozdt zy an de Hoozing des woozdts teghengheſtelt / booz zo veel zy in zich de liefde en een waerdighe achting van Ghódt beghzijpt.

14. Zy vloept ook uit een zekere laatdunkendheidt en hovaardigheidt: waar booz wy / onze willen Ghódts wil te onderwerpen weigherende / zijn wil an onze welluſt pooghen te onderwerpen.

15. Aller-

15. Allerdikwijlst nu komt zy voort uit waanvermoeding / waar door iemandt vertrouwt / dat Ghódt dit óft dat doen zal / welk hy nerghens belooft heeft / óft ten minsten niet belooft heeft / op die wijs en door die middelen te doen / als zy verwachten. Waarom het ook is / dat alle verzoeking van Ghódt / van sommighe ghebraght wordt tót de waanvermoeding / en ten opzicht der laatdunkendheidt teghenghestelt wordt an de Bidding / waar door wy onze wil Ghóde ootmoedelijk vertoonen / opdat zy van hem volbraght werde / na dat het hem ghevalt.

Actus. 16. Altijdt nu wordt zy an eenighe daadt der Ghódtsdienst teghenghestelt / door welke wy van Ghódts wil afhangen: omdat wy / wanneer wy Ghódt verzoeken / daar op uit zijn / dat Ghódt ghelijk als van onze wil afhange.

17. Eenigh byzonder teken van Ghódt te eisschen / zonder eenighe byzondere reden / inblaazing / óft ingheeving / is Ghódt verzoeken. *Matt.*16:1. De Phariseën en Sadduseën hem verzoekende, begheerden van hem, dat hy haar een teken uit den Hemel zoude toonen.

18. Een van Ghódt anghebooden teken nóchtans te verwerpen / is hem verzoeken / en moede maaken. *Esai.*7:11.12.13. Eischt een teken. Ik zal 't niet eisschen, nócht ik zal den Heer verzoeken. Ghy maakt ook mijn Ghódt moede. Een teken van Ghódt nederigh verzoeken / omtrent iet byzonder noodtzaakelijks / dat anders zo ghenoeghzaamlijk niet gheopenbaardt is / kan somtijdts eenigh gheloovigh zonder zonde. *Gen.*15:8. Waar by zal ik weeten, dat ik 't erffelijk bezitten zal.

19. De beproevingen en zuiveringen van eenighe verdachte misdaadt / door proeven van gloepend yzer / ziedend water / en dierghelijke zijn verzoekingen van Ghódt. Want in die dingen wordt eenighe wonderwerkighe vertooning

oning der Ghóddelijke kracht verwacht en eeischt / tót bewijs van de verbozghene aarheidt / zonder gherechte reden: omdat r andere middelen inghestelt zijn om der men- hen misdrijven op te spoozen: welke ook af- rblijvende / konnen zodaanighe dingen zon- er misdrijf niet-gheweeten wozden.

20. Van de zelfde slagh zijn ook de bozonde- e tweestrijden / óft eenghevechten / welke eer- jdts met kennis der oberheden toeghelaaten heweest zijn / en nóch al te veel ghebzuikt oozden: want in de zelve wozdt de gherech- igheidt der zaak an Ghódts bpzondere booz- ienigheidt oberghelaaten an den dagh te bzen- zen / bólghens die uitkomst / welke hp ghe- eidt wozdt na zijn rechtbaerdigheidt te zullen gheeven / en dat zonder eenighe zekere en ghe- echtighe reden.

21. Behalven dusdaanighe berzoekingen / welke eighentlijk zien op de bepzoeving / wozdt'er ook ghegheeven een berzoeking ghe- lijk als der inlupingen jeghens Ghódt / wanneer ban hem hulp / om iets schelmachtighs uit te richten / gheeischt óft verwacht wozdt.

22. Deze inlupingen nóchtans konnen be- quaamelijk ghenoegh ghebzaght wozden tót de Berzoeking der bepzoeving: omdat Ghódts wil in de zelve onderzócht wozdt. Zp berschee- len van andere hier in alleen / dat dat voor- werp, omtrent welk Ghódts wil onderzócht wozdt / een doening is / dooz zich ongheoozlóft / ten welken opzicht Ghódts eer bpzonderlijk ghequetst en gheschendt wozdt: omdat te ghe- lijk bp de berzoeking ook ghevoeght wozdt een zekere zeer schandelijke bespotting van Ghódt. *Objectum.* *Actio.*

23. De berzoeking en bepzoeving van Ghódt wozdt somtijdts in't ghoede ghenomen / en bevolen. *Mal.* 3:10. Beproeft my nu daar in, zeidt de Heer der Heirscharen.

24. Deze

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Actus. 24. Deze verzoeking nu is een daadt des gheloofs / tót de ghehoorzaamheidt óft oeffening van die dingen / welke Ghódt ghebooden heeft / leidende / met verwachting van die vrucht en zeghening / welke Ghódt belooft heeft.

25. Deze schuldighe verzoeking van Ghódt verdrijft alle verzoekingen des Duivels.

26. Die ongheoorlófde verzoeking van Ghódt maakt ons an de verzoeking des Duivels onderheevigh: nócht wy worden immermeer van eenighe verzoeking des Duivels overwonnen / ten zy wy Ghódt t'eenigher wijs verzoeken.

XIII. Hoofdtstuk.

Van de Ingheftelde Dienst.

1. De Ingheftelde Dienst is een middel na Ghódts wil gheórdent / om de natuurlijke dienst te oeffenen en voort te zetten.

2. Alle dusdaanighe van Ghódt ingheftelde middelen worden ghenoemt in het twede ghebódt / door 't verbódt van alle teghenghestelde middelen der dienst / van de menschen bedacht / onder de naamen van ghesneeden beeldt en ghelijkenis: welke / wijl zy eertijdts de voorneemste vonden der menschen / Ghódts dienst verdervende / gheweest zijn / op 't bequaamst ghestelt worden (door een in de tien ghebóden gheduurighe vervanging) in plaats van alle verdichtselen des menschelijken vernufts / op de dienst ziende.

Synecdoche.

3. Deze Dienst hangt niet in 't byzonder en onmiddelijk van Ghódts natuur / óft van die eer / welke wy uit kracht der Schepping Ghóde schuldigh zijn / maar uit een allerwijste instelling van Ghódt.

4. Hierom is die Dienst verscheiden gheweest na de verscheidene opzichting der Kerk / een andere voor en een andere na den vertoonden Christus.

5. Zy

5. Zy is een middel, een betrekking hebben- *Relatio.*
tót de natuurlijke dienst / anders zoude zy
een Dienst zijn / omdat op gheenighe andere
ijs iemandt Ghóde die eer kan toeeighenen/
elke hem ten opzicht van de weezenheidt der *Essentia.*
adt toekomt / dan door gheloof/hoop/ liefde/ *Actus.*
or welke wy met schuldighe onderdaanig-
idt van Ghódt anneemen / 't gheen hy ons
orstelt om anghenomen te worden / en met
zelfde onderdaanigheidt hem opdraaghen/
gheen tót zijn eer van ons kan opghedraa-
en worden. Dóch dewijl de daaden op een
zondere wijs gheoeffent worden in die din-
en / welke Ghódt tót zijn eer inghestelt heeft/
aarom is in deze ook eenighe minvoorneeme
Dienst van Ghódt / en eenighe deelachtigheidt
er voorghaande.

6. Zy heeft nu tót die natuurlijke dienst de *Affectio.*
ndoening van een ghewrócht, welk door *Effectum.*
racht der voorghaande in weezen is / en van
en middel óft werktuigh/ waar door het Ghe-
oof/de Hoop en Liefde/in welke die Dienst be-
hreepen wordt / haar daaden te voorschrijn
rengen; en van een helpende oorzaak, waar *Causa ad-*
oor zy voortghezet worden; en ook van een *juvans.*
yvoegh, an 't welk zy onderworpen worden. *Adjun-*

7. Zy wordt nóchtans meest eighentlijk *ctum.*
Dienst ghenoemt / voor zo veel zy een middel/
n helpende oorzaak is van die voorneeme
Dienst.

8. Omdat zy nu / Ghódts ghebódt ghestelt
zijnde/ hangt en vloeyt uit Ghódts voorneeme
Dienst / daarom wordt zy dikwijls angheraa-
den en anghedrongen door die bewijsredenen/
welke ghehaalt worden van de innerlijkste / en
meest weezendlijke reden van Ghódt te dienen/
als in het twede ghebódt/die my liefhebben, en
mijne ghebóden onderhouden. *Deut.* 10:12.13.
Wat eischt de Heer uw Ghódt van u? dan den
Heer uwen Ghódt te vreezen, in alle zijn we-
ghen

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

ghen te wandelen, en hem lief te hebben, en den Heer uwen Ghódt te dienen: met uw ghanſch hart, en met uw ghanſche ziel. Om te houden de ghebóden des Heeren, en zijne inzettingen.

9. **Die reeghel dan van de Schriftuur uit te legghen is niet van een alghemeene waarheidt/ welke van sommighe pleeght ghegheeven te worden:** dat alle die plichten zedigh en onveranderlijk zijn, welke zedighe en onveranderlijke redenen zich anghehecht hebben; **ten zy zy zu verſtaan werde/ dat die plichten volghen uit die redenen / zonder tuſſchenkomſt van eenigh byzonder ghebódt van Ghódt.** *Lev.* 11:44. Ik ben de Heer uw Ghódt; daarom zult ghy u heilighen en heiligh zijn, dewijl ik heiligh ben, en ghy zult uwe ziel niet verontreinighen an eenigh kruipend ghediert.

10. **Gheenighe Dienſt van deze ſlagh is wettigh / ten zy zy Ghódt tót Stichter en Inſteller heeft:** *Exod.* 23:13. *Deut.* 4:2. en 12:32. In alles dat ik tót u ghezeidt heb, zult ghy op uw hoede zijn. Ghy zult tót dit woordt, dat ik u ghebiede, niet toedoen, nócht ook niet afdoen. Al dit woordt welk ik u ghebiede, dat zult ghy waarneemen om te doen: ghy zult daar niet toedoen, en daar van niet afdoen. 1. *Chron.* 15:13. De Heer onze Ghódt heeft onder ons een ſcheur ghedaan, omdat wy hem niet ghezócht hebben na het recht.

11. **Dit wordt te kennen ghegheeven door die woorden des ghebódts / du zulſt dy niet maaken, dat is / bólghens dyn eighen brein/ en oordeel. Want alhoewel dat woordeken dy anderſins ſomtyds óft'er te veel is / oft eenighe andere kracht heeft: hier nóchtans / en ſluit de naauwkeurighſte beknóptheidt in 't uitdrukken van deze ghebóden de overvloedt uit / en is openbaar/ dat de ydelheidt der menſchelyke bedenkingen uitgheſlooten wordt / uit andere**

ere plaatsen der Schrifture op 't zelve zien=
als/ *Amos.* 5:26. Dien ghy u zelven had-
ghemaakt. *Num.*15:39. Ghy zult na uw
t, en na uw ooghen niet spooren, die ghy
nahoereerende.

2. Dat zelfde woordt ook verklaart door die
ghemeenheidt des verbódts / welke in 't ghe-
ot door verdeeling uitgheleidt woordt: Van
hene dat boven in den hemel is, nócht van
hene dat onder op de aard is, nócht van
hene dat in de wateren onder de aard is.

13. Want niemandt / behalven Ghódt zelf/
n verstaan / wat hem anghenaam zal zijn/
die kraft an eenighe dienst toevoeghen/
aar door zy werkelijk en ons nut kan woz-
n: nócht 'er kan iets Ghódt vereerend zijn/
elk van hem zelf niet voortkomt / als des
fs Stichter / nócht eindelijk leezen wy / dat
sdaanigh een maght ooit an iemandt van
ódt ghegheeven is / dat hy eenighe dienst na
n ghoedtdunken magh instellen. *Matt.*15:9.
vergheefs eeren zy my leerende leeringen,
e ghebóden van menschen.

14. Hierom stellen wy ons inwikkelijk, en *Implicite.*
oor de uitleggbing van Ghódt zelf / die tót
ódt / en brengen de ghódtschuldighe eer toe
n die / an wiens ghezach óft instellingen wy
ns zelven in een ghódtsdienstighe dienst on-
erwerpen.

15. In dit opzicht worden ook de menschen
hezeidt altemets den Duivel te dienen / wan-
eer zy die dienst onderhouden / welke de Dui-
el inghevoert heeft. 1. *Cor.*10:20. *Levit.*17:7.
*Deut.*32:17.

16. Die dienst nu / welke Ghódt inghestelt
eeft / moeten wy met de zelfde Ghódtsdienst
onderhouden / als wy zijn woordt óft wil an-
neemen/en zijn naam anroepen. *Deut.*6:17.18.
en 12:25.28. en 13:18. en 28:14.

17. De middelen / welke Ghódt nu inghe-
stelt

stelt heeft in dit slagh van dienst/strekken zommighe eighentlijk en onmiddelijk/om het Gheloof/ de Hoop/ en Liefde/ te oeffenen/ en voort te zetten / als de openbaare en plechtelijke preeking des Woordts, de bediening van den Doop, en des Heeren avondtmaal, en de bidding. En zommighe zijn middelen om die voorghaande dingen behoorlijk na te komen/ als der Gheloovighen t'zamenbinding in zekere Verghaderingen en Ghemeentens/ de Verkiezing, órdening en bediening der Bedieners van Ghódt inghesteldt / te ghelijk met de verzórghing van de Kerkelijke tucht.

18. Die voorghaande dingen zijn meest eighentlijk Ghódts inghestelde dienst: de overighe nóchtans zijn ook diensten / niet alleen in dat alghemeen opzicht / waar door alle dingen daaden der Dienst en Ghódtsdienst ghenoemt worden / welke eenighsins van de Ghódtsdienst vloeyen / óft gheboden worden / maar ook in haar byzondere natuur / dewijl der zelver evenmaatigh eindt en ghebruik is / opdat Ghódt ghedient werde.

Actus.

Finis adæquatus.

19. Alle deze dingen dan in 't ghemeen en in 't byzonder / zo als zy van Ghódt inghestelt zijn / moeten van ons onderhouden worden. Want Ghódt is door zijn eighene dienst/ gheheel en alleen / van ons te dienen: niets is hier by te doen / af te doen / óft te veranderen. *Deut.* 12:32.

20. Zeer ydel is die onderscheiding / waar door zommighe haar bydoeningen trachten te ontschuldighen / dat de verdervende bydoening alleen, en niet de bewaarende bydoening verbooden wordt; dewijl allerley bydoening/ evenzeer als de afdoening/ uitdrukkelijk teghenghestelt wordt an de onderhouding óft bewaaring van Ghódts ghebóden / als een verderving. *Op de zelfde plaats.*

21. Van 't zelfde slagh is ook die uitvlucht/ waar

ar dooz zy zegghen/ dat alleen de bydoening *Accidens.*
weezendlijke en niet der toevallighe din- *Adjun-*
verbooden wozdt: want eerstelijk/ alhoe- *ctum.*
'er eenighe toevallen óft byvoeghen der
ist zijn/ zo moet nóchtans gheenighe dienst
oudighlijk toevalligh ghenoemt wozden/
dat zy in zich de weezenheidt zelf der dienst *Essentia.*
be. Ten tweden/ ghelijk Ghódts minste
bóden ook tót de tuttels en een jota toe
dtsdienstelijk te onderhouden zijn/ *Matt.5:*
9. Zo zijn ook de bydoeningen/ welke de
enste schijnen te zijn/ met de zelfde reden te
werpen. Ten derden/ Mozes dooz die ver-
ding zelf/ van 'er niets by óft af te doen, ver-
helt ook die wettē van de plaats der ghódde-
e dienst/ van de wijs, van de onthouding van
edt/ en dierghelijke/ welke tót de toevalligh
nst noodtzaakelijk ghebzaght moeten woz-
n/ zo 'er iets zodanighs is. *Op de zelfde plaats.*
12. Deze onderhouding wozdt op een by-
ndere wijs/ Ghehoorzaamheidt ghenoemt/
dat wy dooz de zelve doen/ 't gheen recht
ijnt in de ooghen des Heeren/ schoon eeni-
e andere dingen rechter konnen schijnen in
ze ooghen. *Deut.12:25.28.*
23. An deze inghestelde Dienst wozdt te-
enghestelt/ als ongheoozlóft/ die vrywillighe
enst, welke van de menschen bedacht wozdt.
Matt.15:9. Col.2:23.
24. De zonde/ welke in de vzywillighe dienst
ghaan wozdt/ wozdt met een alghemeene
am Overgheloof ghenoemt.
25. Een Overgheloof is/ waar dooz Ghód
een niet-schuldighe dienst anghedaan wozdt.
26. Want in 't overgheloof is Ghódt altijdt
t Voorwerp, en eenighsins het Eindt, maar *Objectum. Finis.*
dienst zelf is ongheoozlóft.
27. Een dienst wozdt niet-schuldigh ghe-
oemt/ óft ten opzicht der wijs óft maat/ óft *Materia*
n opzicht der stóf en zelfstandigheidt der *Substantia.*
dienst.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

dienst. Op de eerste wijs zondighden de Farizeën omtrent den Rustdagh / als zy des zelfs onderhouding andzongen / ten opzicht van de uiterlijke leedigheidt / boven de van Ghódt ingheſtelde wijs en maat. En op de laatſte wijs zondighden ook de zelfde met haar eighene overleveringen te onderhouden en an te dzingen. *Marc.*3:8.

28. Hierom wozdt het Overgheloof een overmaat van Ghódtsdienſt ghenoemt / niet *Formalis.* in ózde tót de vórmelijke deughdt der Ghódtsdienſt / omdat niemandt alzo al te ghódtsdienſtigh zijn kan / maar in ózde tót de *Actus.* daaden en uitwendighe middelen der Ghódtsdienſt.

29. Hoedaanigh een overmaat niet alleen is *Positivus.* in die ſtellighe oeffeningen/welke in't ghebzuik der dingen verkeeren / maar ook in de onthouding van zommigher dingen ghebzuik/als van de ſpijzen / welke onrein en ongheoozlóft gheſchat wozden/ en dierghelijke.

30. Allerley onthouding nóchtans van ook gheoozlófde dingen / ſchoon zy booz ongheoozlófde ghehouden wozden / is niet (om eighentlijk te ſpzeeken) een overgheloof / ten zy uit die onthouding eenighe bpzondere dienſt en eer Ghóde toeghedacht werde.

31. Deze niet-ſchuldighe dienſt wozdt óft eighentlijk teghengheſtelt an die dienſt / waar booz reeghelrecht boozthebzaght en gheoeffent wozdt de ingheſtelde dienſt / dat is/ an de Hooring des woozdts / de bedieninge der Sakramenten / en de Bidding/ óft an die dienſt/ welke op de middelen van de zelve ziet.

32. An de Hoozing des woozdts wozdt teghengheſtelt / eerſtelijk / de onderwijzing booz beelden van de menſchen bedacht/ *Deut.*4:15.16. *Eſai.*40:18. en 31:29 *Ier.*10: 8.15. *Hab.*2:18. Ten tweden / de al te hooghe waerdeering der overleveringen / booz zo veel zy als reeghelen der Ghódtsdienſt boozgheſtelt wozdē *Marc.*7:8.

33. Een

3. Een Ghódtsdienstighe onderwijzing
n Beelden wordt veroordeelt/eerstelijk/om-
gzp tót dat eindt van Ghódt niet gheheilight
: ten tweden/ omdat zp nóch Ghódt zelf/
ght zijn volmaaktheden ons konnen verbeel-
: ten derden / omdat zp 't ghemoedt neder-
kken / en de andachtigheidt van Ghódts
estelijke beschouwing afwenden : ten vier-
/omdat/indien zp eens in de oeffeningen der
ist toeghelaaten werden / zo zal de Dienst
n door de verkeerdtheidt van 't menschelijk
muft / ten minsten ten deele / tót de zelve
orghevoert worden : ghelijk te kennen ghe-
even wordt met die woorden des ghebódts/
zulst dy voor die niet buighen, nócht haar
nen.

4. An de Beelden zijn ghelijkaartigh alle Kerkghewoonten, welk tót een ghódtghe- me en Ghódtsdienstighe betekening van de nschen ingheselt worden. *Homogeneus. Ceremonia.*

5. Want dusdaanighe Kerkghewoonten ben nócht door een van de natuur inghe- te kracht/ nócht door een ghóddelijke instel- g / eenighe kracht van leeren : door de men- elijke instelling nu konnen zp gheenighe ver- ighen/ omdat de mensch dat nócht door ghe- den kan te weegh brengen / wijl 't zijn ught te boven ghaat/ nócht door bidden/ wijl ghódt niets zodaanighs an den Biddenden be- oft heeft.

36. Nócht eenighe maght konnen in dusdaa- ighe Kerkghewoonten in te stellen de men- en daar uit zich laatdunkendlijk toeschrij- n / dat den Kerken bevolen wordt / dat zp es eerlijk en met órde doen zullen/ 1. *Cor.* :40. Want nócht de reden der órde / nócht n 't eerlijk vereischt/ dat eenighe heilighe din- n van nieuws ingheseldt werden/ maar dat e / welke van Ghódt ingheseldt zijn / op die ijs ghebruikt werden/welke met de waerdig-

heidt

heidt der zelve overeenkomt; nocht de órde en 't eerlijk behoozen alleen tót de heilighe dingen/ maar ook tót de bozgherlijke plichten / want de verwarring en 't oneerlijk in beide zijn ondeughden teghengheſteldt an die behoozlijke wijs/welke vereiſcht wozdt om der zelver ghe-
Finis. recht eindt en ghebzuik te verkrijghen.

37. An de Sakramenten wozden teghenghestelt eerstelijk/ de eighentlijk ghenoemde ófferhanden / het zy zy bloedigh óft onbloedigh zijn / ghelijk de Pausghezinde verdichten van haar Mis. Want na den vertoonden Chzistus / zijn alle de oude ófferhanden afgheschaft/ nócht er is eenighe nieuwe ingheſtelt / omdat/ Chzistus ófferhande eens ghedaan zijnde / wy
Tipus. gheen andere voorbeelden van doen hebben/ dan die / welke tót vertooning en verzegheling van de ons ghegheeven Chzistus behoozen/ 't welk in de Sakramenten (zonder de ófferhanden) ghenoeghzaam volbzaght wozdt.

38. An de Sakramenten wozdt ook teghenghestelt / de ózdening en 't ghebzuik van nieu-
Ceremonia. we zeghelen en Kerkghewoonten, eenighe ghenade van Ghódt verzeghelende; want het komt den zelfden toe / de ghenade te verzeghelen / dien het toekomt ze te gheeven.

39. Der Bidding wozdt teghenghestelt dat
Relativus. betrekkigh ghebzuik der beelden / waar dooz an de zelve óft by de zelve Ghódt ghedient wozdt/ schoon de dienst niet toeghebzaght werde an de beelden zelfs / ghelijk zommighe spzeeken / onderwerpighlijk, maar voorwerpigh-
Subjective. Objective. lijk, dooz de zelve tót Ghódt alleen.

40. Het overgheloof van dit slagh / wozdt ghenoemt Afghódendienst. *Exod.*32:5. *Psalm* 106:20. *Act.*7:41.

41. Indien 'er eenighe Afghóden zijn / welke in zich in plaats van Ghódt ghedient wozden / dat is een Afghódendienst / welke teghen het eerste ghebódt strijdt: wanneer nu de waa-
re Ghód

e Ghódt ghedient wozdt an óft in een beeldt/
it is een Afghódendienst/ welke strydt teghen
et twede ghebódt.

42. Want hoewel ten opzicht van't opzet van
en dienenden niet ghezondight werd in't vooz-
eemst en laatst voorwerp, zo wozdt nóchtans/ *Objectum.*
a de natuur der zaak zelf / altydt ghezondight
eghen Ghódts vórmelijke dienst / en uitleg- *Formalis.*
highlijk een nieuwe Ghódt/ welke in dusdaa- *Interpreta-*
ighen dienst vermaak schept / tót voorwerp *tive.*
erdicht / en 't beelde zelf ook ghódtsdienstighe
ienst toeghescheeven / schoon dat niet met dat
izicht ghedaan werde / opdat die dienst in het
eeldt op 't laatst bepaalt werde; maar ook
ooz dat tót Ghódt zelf ghestiert werde.

43. Hierom moeten wy niet alleen dusdaa-
igh een Afghódendienst evenzeer vlieden / als
ie volstrekte, welke teghen het eerste ghebódt *Absolutus.*
s: maar ook de Afghóden zelf/en den Afghó-
en toeghewyde dingen/en alle eighentlijk ghe-
oemde ghedenktekenen der Afghóden/ 1. *Io-*
an. 5:21. 1. *Cor.* 8:10. en 10:18.21. 2. *Cor.* 6:16.
Num. 33:52. *Deut.* 12:3. *Exod.* 23:13.

44. Het Overgheloof van het twede slagh/
s in de menschelijke vózmen der Kerk / ghelijk
ls zyn de Kerken zienlijk/heelighlijk/en werk-
uighighlijk alghemeen / van Landtschappen/
n van Bisdommen / van de menschen inghe-
oert; ghelijk ook in de Kerkbooghdy daar
nede overeenkomstigh / en in de ózdenen der
Ghódtsdienstighe [Religieusen] /welke onder
e Paapisten ghevonden wozden/ en in die be-
ieningen en bestraffingen / welke van de zel-
e ghoeffent wozden.

45. Onlydelijk is dier menschen stoutheidt/
velke/om vooz haar beelden zózg te draaghen/
et twede ghebódt heel uitlaaten / óft leeren/
et zo verminkt te moeten wozden / dat'er nu
nder 't N. T. te leezen zy: Du zulst niet anbid-
len óft dienen eenigh ghelijkenis óft beeldt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

XIV. Hoofdtstuk.

Van de wijs der Ghóddelijke Dienst.

Adjunctum.

1. De Byvoeghen der Dienst/ daar voornaemlijk op acht te neemen is / zijn twe/ de Wijs, welke in het derde ghebódt beghreepen wordt / en de tijdt welke in 't vierde ghebooden wordt.

Definitio.

2. Deze twe nu zijn zodaanighe byvoeghen van de ghódtsdienstighe dienst/ dat zy/ met een minvoornaem opzicht an des zelfs uitbeelding en natuur deelachtigh zijn: dewijl door der zelver onderhouding niet alleen voortghezet wordt die eer van Ghódt / welke in de natuurlijke en ingheschelde dienst van Ghódt gheleeghen is / maar 'er ook eenighe bysondere eer hem toeghebraght wordt / door zo veel sy door des zelfs en ghebiedt / en reghelrecht en onmiddelijk opzicht / by de overighe ghevoeght wordt.

3. De wijs der dienst in 't ghemeen / is een wettigh ghebruik van alle die dingen / welke op Ghódt zien.

4. Het wettigh ghebruik nu bestaat daar in/ dat alle dingen / welke tot den dienst hooren/ zo ghehandelt werden/ als der Ghóddelijke opperontzaghlijkheidt voeght.

5. Want wanneer door het derde ghebódt verbooden wordt / dat du Ghódts naam niet ydelijk ghebruiken zulst, wordt door Ghódts naam alles verstaan / waar door Ghódt ons bekendt wordt/ óft zich zelven openbaart/ gheelijk de menschen onder elkander door haar naamen pleeghen bekent te zijn: zo dat Ghódts naam alle die dingen beghrijpt / welke tót Ghódts / óft natuurlijke óft ingheschelde dienst behooren.

behooren. *Actor.*9:15. Om mijnen naam te draaghen voor de Heidenen. *Deut.*12:5. De plaats die de Heer verkiezen zal, om zijnen naam aldaar te zetten. *Mich.*4:5. Wy zullen wandelen in den naam des Heeren onzes Ghódts. *Mal.*1:11:12. Mijn naam zal ghroot zijn onder de Heidenen.

6. Wijl nu deze naam ydelijk ghebruiken zy / óft lichtvaerdighlijk ghebruiken / dat is / óft zonder eenigh voorghenomen eindt, óft zonder een gherecht en bequaam eindt: óft te vergheefs ghebruiken / dat is / niet op die wijs / welke vereischt wordt tót een gherecht eindt, naamelijk Ghódts eer: zo wordt ook te ghelijk belast / dat wy Ghódts naam heilighen / dat is / dat wy op die wijs alle de heilighe dingen ghebruiken / welke der zelver heiligheidt / en waerdigheidt voeght / *Esai.*1:13. *Finis.*

7. Deze ghevoeghlijke wijs is / wanneer die omstandigheden ghebruikt worden / welke de natuur der Ghódtsdienstighe dingen vereischt.

8. Door de omstandigheden beelden wy deze wijs uit; omdat de weezendlijke wijs der Deughden / en daaden der Ghódtsdienst in de Deughden en daaden zelf beghreepen wordt / en in de zelfde ghebóden als die reghelrecht ghebooden wordt; maar die toevallighe wijs / welke in de omstandigheden is / wijl zy van de daaden der Ghódtsdienst eenighsins afscheidelijk zy / en nóchtans tót de zelve / opdat zy Ghóde anghenaam zijn / noodtzaaklijk vereischt wordt / wordt in dit derde ghebódt byzonderlijk bevolen. *Actus.*

9. Deze omstandigheden zijn inwendighe óft uitwendighe.

10. De inwendighe zijn óft voorghaande, óft verzellende, óft navólghende.

11. De voorghaande omstandigheden zijn de verlangst en opwekking / óft voorbereiding des ghemoedts / in een gherechte overdenking

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

van die dingen / welke tót die heilighe zaak/ welke te verhandelen is/behoozen. *Eccles.* 4:17. en 5:1. Bewaart uwen voet, als ghy ten huize Ghódts inghaat. Weest niet te snel met uwen monde, en uw hart haaste niet een woordt voort te brengen, voor Ghódts anghezicht.

Actus.

12. Deze voorbereiding nu behoort allereighentlijkst tót die daaden der Ghódtsdienst/ welke plechtelijker zijn: want de overdenking zelf/waar door 't ghemoedt opghewekt wordt/ is een daadt der Ghódtsdienst/ maar vereischt niet voor zich nóch een andere voorbereiding: want zo zoud 'er een voortghang tót het oneindigh gheschieden: die daaden nu/ welke in haar natuur min volmaakt zijn / moeten den wegh baanen tót volmaakter / en plechtelijker.

13. Hierom wordt voor de Hooring des woordts en de openbaare en plechtelijke Bidding/ vereischt een byzondere bidding / en ook voor de byzondere bidding/ zo zy plechtelijk zy/ wordt ook vereischt eenighe overdenking van die dingen / welke tót onze ghebeden behoozen/ óft ten opzicht van Ghódt/ dien wy bidden/ óft ten opzicht van ons / die bidden zullen/ óft ten opzicht der dingen / die te eisschen zijn.

14. De verzellende omstandigheden zijn de eerbiedigheidt, en andachtigheidt.

15. Eenighe alghemeene eerbiedigheidt an Ghódt is noodtzaakelijk tót alle ghehoorzaamheidt / welke ziet op de maght van den ghebiedenden Ghódt; maar deze is eighen an de daaden der Ghódtsdienst / welke een opzicht heeft tót de heiligheidt van die dingen/ waar omtrent wy verkeeren.

16. De Eerbiedigheidt begrijpt twe dingen. I. Een gherechte achting van de uitsteekendheidt van zodaanighe dingen. II. Een vreese van een te ghroote ghemeenzaamheidt / waar door naamelijk zodaanighe dingen onwaerdighlijk van ons konnen ghehandelt worden.

17. De

17. De Andachtigheidt begrijpt twe dingen. I. Een bysondere baerdigheidt / om alle die dingen / die tót Ghódts dienst behoozen / na te komen. *Psalm* 108:2.3. O Ghódt mijn hart is bereidt, ik zal zingen. Ik zal in den Dagheraadt opwaaken. II. Een gheboeghlijk vermaak in die dingen uit te rechten. *Esai.* 58:13. Indien ghy den Sabbath noemt een verlusting.

18. Hierom ook moet een ghrooter zórgh / in die van een ander slagh / anghewendt wozden in Ghódts woordt te hoozen / dan in de ghebóden der Vozsten an te neemen; en in Ghódts naam an te roepen / dan in de smeekingen / welke wp an allerlep menschen doen.

19. De navólghende omstandigheden zijn twe. I. De kraft / en ghelijk als de smaak van die dienst in onze ghemoederen te behouden. II. Het Eindt en ghebruik van de zelve met alle trachting te verkrijghen. *Finis.*

20. De uitwendighe Omstandigheden zijn die / welke behoozen tót de órde en het eerlijk. 1. *Cor.* 14:40. Laat alle dingen eerlijk en met órde gheschieden.

21. Van deze nu is een alghemeene Reeghel / dat zp op die wijs gheschikt werden / welke op 't hooghst strekt tót stichting. *In't zelfde Hoofdst. vers* 26.

22. Van deze natuur zijn de Omstandigheden van plaats / tijdt / en dierghelijke / welke ghemeene Byvoeghen zijn van de Ghódtsdienstighe / en Bozghelijke daaden. *Adjunctum.*

23. Alhoewel dan dus daanighe omstandigheden / van zommighe pleeghen ghenoemt te wozden Ghódtsdienstighe óft Kerkelijke ghebruiken / en Kerkghewoonten, niets hebben zp nóchtans in haar natuur / dat an de Ghódtsdienst eighen is / en derhalven bestaat in de zelve niet eighentlijk de Ghódtsdienstighe dienst / schoon zp dooz der zelver verzuim en *Actus. Ceremonia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

versmaading eenighsins gheschonden werde de heiligheidt der Ghódtsdienstighe dienst: omdat die ghemeene reden van de órde en het eerlijk / welke evenzeer an de Ghódtsdienstighe/ als an de Bórgherlijke daaden voeght / van de Ghódtsdienstighe dienst niet kan ghescheiden worden / ten zy des zelfs waerdigheidt en hooghachtbaarheidt eenighsins ghequetst werde.

Actus.

24. Dusdaanighe Omstandigheden dan/ welke in haar natuur bórgherlijke óft ghemeene zijn/ zijn niet byzonderlijk in de Schriftuur ghebóden / ten deele/ omdat zy in de ghemeene zin der menschen inloopen / en ten deele / omdat het beneden de waerdigheidt en hooghachtbaarheidt der Ghóddelijke wet zijn zoude / dat zodaanighe dingen / elke in 't byzonder / in de zelve voorgheschreeven werden. Want op deze wijs zouden 'er veel belacchelijke dingen met een byzondere wet te verbieden gheweest zijn: als by voorbeeldt / dat in de Kerkelijke verghadering de een zich in des anders schoot niet zoude plaatsen / in eens anders anzicht niet zoude spuwen/ óft gheen mondtgheklater maaken in de heilighe handelingen. Zy zijn nóchtans te achten als vólghens Ghódts wil ghebooden. I. Omdat zy in 't alghemeen ghebooden worden onder de wet van de órde / het eerlijk / en de stichting. II. Omdat het meeste deel der zelve noodtzaakelijk vólght uit die dingen/ welke van Ghódt uitdrukkelijk inghezet zijn. Want wanneer Ghódt inghestelt heeft/ dat de Gheloovighen van alle slagh te zamen zouden komen / om zijn naam te looven / en zijn dienst te betrachten / heeft hy ook dienvólghens inghestelt / dat zy eenighe bequaame/ en ghevoeghlijke plaats zouden hebben / waar in zy by een zouden konnen komen / en ook een bestemdt uur / op welk zy te ghelijk daar zouden konnen zijn; wijl ook de Bediener van

Ghódt

Ghódt gheſtelt zy / om andere openbaarlyk te onderwyzen / wozdt ook met een ingheſteldt / dat hy die plaats en ſtandt des lichaams / wel-te an zodaanighen doening voeght / hebbe. Actio.

25. Die dingen dan / welke tót de ózde en het eerlyk behoozen / wozden zo an der menſchen ghoedtdunken niet overghelaaten / dat zy onder die naam / 't gheen haar luſt / den Kerken konden opdzingen: maar zy wozden ten deele bepaaldt dooz Ghódts alghemeene ghebóden / en deel dooz de natuur der dingen zelf / en ten deel dooz die omſtandigheden / welke na gheleeghenheidt zich voordzaaghen.

26. Want verſcheidene omſtandigheden van de ózde en het eerlyk zyn zodaanigh / dat zy / gheenighe openbaare inſtelling daar by konende / nóchtans moeten van yder een onderhouden wozden / nócht van de menſchen zonder zonde konnen verbooden wozden.

27. Die inzettingen nu / dooz welke veel omſtandigheden van dit ſlagh pleeghen bepaalt te wozden / omtrent de plaats / tydt en dierghelyke / wozden met recht van de beſte Ghódtgheleerden ghezeidt te zyn / ten deel Ghóddelyke / ten deel menſchelyke: omdat zy ten deel op Ghódts wil ſteunen / ten opzicht van der zelver hooghſte een voorneemſte reden / en ten deel van de menſchelyke voorzichtigheidt afhangen / ten opzicht der byzondere onderhouding van die dingen / welke met Ghódts wil overeenkomen: zo nóchtans / dat / zo 'er gheenighe dooling van de menſch zy in die bepaaling in te ſtellen / die inzetting te houden zy / gheluk als eenvoudighlyk ghóddelyk. Want dat op die uur van den dagh de Ghemeente om Ghódt te dienen byeenkome / welke / alle omſtandigheden anghemerkt zynde / de ghevoeghlykſte is / is Ghódts wil. Indien 'er dan gheenighe dooling in de waarneeming der omſtandigheden zy / zo moet dat uur / welk

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

uit der zelver rechte anmerking der verghaderinghe angheweezen wordt/ erkent worden/ ghelijk als van Ghódt inghezet.

28. De byzondere wijs van Ghódts dienst moet byzonderlijk bepaalt worden / na dat de byzondere natuur van yder ghódtsdienstighe doening vereischt. *Actio.*

29. Hier toe behoort de rechte wijs van Ghódts woordt te hooren / zijn naam an te roepen / an de Sakramenten deelachtigh te zijn/ de Kerkelijke tucht te oeffenen / en alle die byzondere dingen na te komen / welke tót Ghódts óft natuurlijke óft inghestelde dienst behooren / *Ezech.*33:31. *Matt.*13:9. 1.*Cor.*11:27.29. *Esai.*66:5.

30. Omdat nu in het eedtzweeren de wijs van zweeren meest anghemerkt pleeght te worden / daarom pleeght het (niet buiten alle reden) van veelen ghebraeght te worden tót deze plaats in het derde ghebódt / schoon het uit zijn natuur tót het eerste behoort. *Lev.*19:12. *Matt.*5:34. 2.*Chron.*36:13.

31. Teghen deze schuldighe wijs strijden in't ghemeen. I. Die ondeughdt / welke van zommighe Walghing ghenoemt wordt/ waar door iemandt van de ghóddelijke en gheestelijke dingen walght. 2.*Tim.*4:3. Welke an dat verlangen/waar door wy de gheestelijke dingen moeten begheeren/teghenghestelt wordt/1.*Petr.*2:2.

32. II. Die Luyheidt, waar door iemandt de wakkerheidt en arbeidt / tót de ghóddelijke dingen vereischt / ontbliedt. *Rom.*12:11. Welke an de opwekking en vuurigheidt des ghemoedts / waar mede de ghóddelijke dingen by der handt te batten zijn / teghenghestelt wordt. *Op de zelfde plaats, en Psalm* 5:7:8:9.

33. III. Het Verzuim en de Versmaading der heilighe dingen / en der zelver misbruik tót schandelijke / spelachtighe/ en gheringe dingen/ welke alle teghen de an de heilighe dingen schul-

schuldighe eerbiedigheidt gheſtelt wozden/ *Luc.* 19:46.

34. IV. De Vadſigheidt en verwijderinge der zinnen in de oeffeninge der dienſt. *Heb.* 5: 11. *Ezech.* 33:31. Zy nu wozdt an de Andachtigheidt / gheljjk als in Kórnelius gheweeſt is/ teghengheſtelt/ *Actor.* 10:2.

35. V. De Reukelooſheidt en lichtvaerdigheidt in de ghebzuiking van Ghódts naam/ óft eernaamen / óft die dingen / welke eenigh bpzonder opzicht tót Ghódt hebben. *Jer.* 23:34. *Luc.* 13:1. Zy wozdt nu gheſtelt teghen die najaaghing van een gherecht eindt, welke met de eerbiedigheidt in 't ghebzuik van zodaanighe dingen teghenwoozdigh moet zijn / 1. *Cor.* 11:17. *Finis.*

36. VI. De Vergheetendheidt. *Jacob.* 1: 24.25. welke teghengheſtelt wozdt an de ghenieringe van bzucht / en de verblijvendheidt der Deughdt / welke op de daaden der Ghódts- dienſt moeten bólghen. *Actio.*

37. VII. De Verwardtheidt, welke an de ózde en het eerljjk teghengheſteldt wozdt/ 1. *Cor.* 14:33.

XV. Hoofdtstuk.

Van de Tijdt der Dienſt.

1. De tijdt der plechtelijkſte dienſt / is nu de eerſte dagh van ieder week / welke ghenoemt wozdt de Dagh des Heeren, *Apoc.* 1:10. 1. *Cor.* 16:2.

2. Zy wozdt de Dagh des Heeren ghenoemt/ ten zelfden onzicht / als het Heiligh Avondtmaal ghenoemt wozdt des Heeren Avondtmaal, 1. *Cor.* 11:20. Omdat zy naamelijk / en van onze Heer Jeſus Chriſtus is ingheſtelt gheweeſt / en ook tót den zelfden Heer in't eindt en ghebzuik moet betrokken wozden.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

3. Dat eenighe tijdt an de Ghóddelijke dienst toegheeighent werde / is noodtzaakelijk / dooz 't ingheeven der natuurlijke reden: want de mensch behoeft tijdt tót alle zijn doeningen, inzonderheidt tót de uitwendighe / nócht hy kan ghevoeghlijk zich te werk stellen in de ghóddelijke dienst / ten zy hy booz die tijdt van andere werken ophoude. *Actio.*

4. Booz zo veel dan is de tijdt van de dienst onder 't zelfde ghebódt / als de dienst zelf / vervat: want ghelijk wanneer Ghódt de gheheele wereldt gheschapen heeft / hy ghezeidt wozdt de tijdt met een medegheschapen te hebben: zo ook / wanneer hy de Ghódtsdienstighe doeningen ghebóden en inghestelt heeft / heeft hy ook met een eenighe tijdt óft noodtzaakelijke omstandigheidt der zelve ghebooden / en inghestelt.

5. Dat eenighe zekere dagh booz Ghódts plechtelijker dienst te bestemmen zy / is ook van een natuurlijk zedigh recht, den Heidenen zelfs niet onbekendt / welke alle eeuwen dooz haar vastghestelde en plechtelijke Feestdaghen altijdt ghehadt hebben. *Jus naturale morale.*

6. Dat deze plechtelijke dagh ten minsten een in de week / óft uit de zeventhalighe kring / moet zijn / is van een Stelligh recht, maar ghanschelijk van een onveranderlijke instelling / zo dat zy ten opzicht van onze plicht en verbintenis / teenemaal de zelfde kracht en reden hebbe / als die dingen / welke uit haar natuur zijn van een zedigh en natuurlijk recht, en wozdt alzo te recht van de Schoolgheleerde ghezeidt te zijn / van een zedigh recht, niet der Natuur, maar der Tucht. *Jus Positivum.* *Scholastici.*

7. Dat deze instelling niet Kerkghewoontigh en tijdelijk gheweest is / blijkt ghenoeghzaam daar uit / dat zy niet hebbe / dat den Jooden óft der tijdt van de Kerkghewoontighe wet eighen is. Want niemandt kan óft durft ontkennen / *Ceremonialis.*

kennen / dat zodaanigh een bepaaling ten minsten om een zedighe reden en nuttigheidt niet hebbe konnen gheschieden: omdat / schoon de natuurlijke reden die bepaaling zelf niet voorzicht / als noodtzaakelijk / zo dicht zy ze nochtans voor / als ghevoeghlijk / voor zo veel zy dat betaamlijk te zijn / dat Ghódts dienst dikwijls gheoeffent werde / en die bepaaling / ten opzicht der dikwijligheidt van de daghen / op deze wijs ghevoeghlijk te zijn / niet kan niet erkennen.

8. Het zelfde wordt ook daar door openbaar / dat van anbeghin der Schepping / wanneer de Kerkghewoonten op Christus den verlósser opzicht hebbende / gheenighe plaats ghehadt hebben / de zevende dagh / óft een van de zeven an de Ghódtsdienst toegheheilight gheweest is / *Gen.* 2:3. *Ceremonia.*

9. Want dat zommighe dzijven / dat dat gheseidt is door Voorkoming: óft dat toen ter tijdt de zevende dagh gheheilight gheweest is in Ghódts verstandt en voorneemen / niet in uitvoering: óft dat toen de ghzondt der toekomende heilighing ghestelt gheweest is; niet de verbintenis óft de wet zelf: dat kan door verscheidene bewijsredenen wederleght worden. Want I. Deze Voorkoming is niemandt ooit in 't zin ghekomen / die met eenigh voorvoordeel weghen de onderhouding van des Heeren dagh niet eerst vooringhenomen gheweest is. De oude Jooden hebben daar van nooit ghedroomt / welkers ghevoelen anghenomen gheweest is / dat dit een Feestdagh gheweest is aller vólkeren, van 't anbeghin der wereldt *Phil. de Mundo* 14. In 't Nieuw Testament wordt niets zodaanighs gheleert / óft te kennen ghegheeven. De Stichters zelf van dit ghevoelen / staan toe / dat het waarschijnlijk is / dat eenighe onderhouding van den zevenden dagh van 't beghin der schepping af beghonnen *Prolepsis.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

heeft. *Suarez de Dieb. Fest.* De beste Uitleggers (Luither/ Kalvijn/enz.) welke ghezondight te hebben in dat deel/ dat zy den dagh des Heeren meer als te veel toeghescheeven hebbē/ niemandt bevestighen zal; erkennen eenvoudighlijk en opzechtelijk/ dat de zevende dagh van't beghin der wereld geheilight gheweest is.

Prolepsis. II. Een Voorbeeldt van dusdaanigh een Voorkoming kan gheenigh in de ghansche Schrifture ghegheeven worden. Want alhoewel de

Proleptice. benoemingen van sommighe plaatsen voorkomighlijk somtijdts ghebruikt worden/ inzonderheidt in't boek Genesis, zo wordt'er

Proleptic-cus. nochtans van dusdaanigh een voorkomighe instelling teenemaal gheenigh ghewagh ghemaakt/ oft in dat boek/ oft in eenigh ander van de ghansche H. Schrifture. III. De woorden en spreekwijzen der plaats zelf bewijzen het teghendeel/ *Gen.* 2:2.3. Want tweemaal wordt de volmaaking der schepping met de heiligking der zevende dagh t'zamenghevoeght/ teenemaal op de zelfde wijs/ en met de zelfde spreekwijs/ als de Schepping en van de overighe dieren/ en van de mensch zelf t'zamenghevoeght wordt met der zelver zeghening. *Genes.* 1:21,22,27,28. IV. Mocht Ghodts voorneemen/ nocht een bloote ghrondt der zaak zelf is ghenoegh om zodaanigh een spreekwijs van de heiligking en zeghening te ghrondtvesten/ en staande te houden. Want op deze wijs zoude Ghodt konnen ghezeidt worden/ het water/ het broodt/ en de wijn tot Sakramenten des nieuwen Verbondts geheilight te hebben/ zo dra als hy de belofte ghedaan had van den kop der Slang te vermorselen door het zaadt der Vrouw/ *Genes.* 3:15. Want toen heeft Ghodt voorghenomen ghehadt/ dat verbondt der ghenade met dusdaanighe zeghelen te verzeghelen: van welke verzegheling ook eenighe ghrondt gheleidt is/ ten deele in de belofte zelf/

en ten

en ten deele in de schepping van die dingen/ welke tót dusdaanigh een verzegheling met der daadt hebben konnen ghebruikt worden. *Actus.* V. Uit dusdaanigh een ghrondt / in de eerste schepping gheleidt / trekt een ghedurighe reeghel en wet de Profeet *Mal.*2:15. En heeft hy niet maar eenen ghemaakt? En waarom maar dien eenen? Hy zócht een zaadt Ghódts. Zo is 't ook insghelijks ons gheoorlóft: heeft Ghódt niet gherust op den zevenden dagh? maar waarom op den zevenden? hy heilighde Ghóde den zevenden dagh. VI. Op dit zelve schijnt te steunen de bewijsredening van den Apóstel. *Hebr.*4: 3:4:5:6:7:8:9. welke zodaanigh is: van een twederleye rust wordt in 't Oudt Test. ghewagh ghemaakt / an welke de Ghódtvruchtighe deelachtigh gheweest zijn in dit leven: de eene is gheweest van de Rustdagh / en de andere van 't landt Chanaän: David nu / *Psalm* 95. de rust beloovende / spreekt niet van de rust der rustdagh / omdat die van 't beghin der wereldt gheweest is: nócht van de rust in 't landt Chanaän / omdat die voorleeden / niet heden te verwachten gheweest is: derhalven verstaat hy een zekere derde rust / dat is / een eeuwighe in den Hemel.

10. Nócht an deze waarheidt wederstreeft iets / dat / de onderhouding van den zevenden dagh den eerste Aartsvaderen niet plechtelijk gheweest te zijn/ in het gheschichtboek van Genesis niet verhaalt wordt. Want. I. Alle en yder ding / welk van haar twe duizendt en vijf hondert Jaaren lang onderhouden gheweest is / heeft in zo kort een gheschichtboek/ hoedaanigh dat van Genesis is/ nócht konnen/ nócht moeten in 't byzonder vertelt worden. Na de wet ook van den rustdagh van Mozes overghelevert / wordt in het boek der Rechteren en zommighe andere gheschichtboeken

gheenigh

gheenigh ghewagh ghemaakt van des zelfs onderhouding. En zeker gheenigh ghezondt mensch kan twijffelen / oft die heilighe Vaders hebben eenighe ghezette tijden / an Ghodts dienst plechtelijk toeghestemt / ghehadt: welke nochtans in't Ghescchichtboek niet verhaalt wordē; nocht eenighe ghissing kan opghebraght worden / dat eenighe andere dagh / behalven de zevende / op deze wijs gheheilight gheweest is. II. Indien dit zelf toeghestaan werde / dat de onderhouding van deze dagh ten ghrootsten deele verzuimt gheweest is; dit nochtans moet de eerste instelling niet twijffelachtigher maaken / dan het Veelerhouwelijk van de zelve tijden kan betoonen / dat de heilighe wetten des Houwelijks met het houwelijk zelf 'er niet te ghelijk gheweest zijn. III. Voor de verkondinghe der Wet op den bergh Sinaï wordt de onderhouding van de Rustdagh voorgheselt en afgheeischt / niet als een nieuwe / maar nu al voorheen inghestelde zaake: *Exod.* 16:24.30. Het welk schoon het ook van de offerhanden / en eenighe andere Kerkghewoontighe onderhoudingen konne bevestight worden / zo schijnt nochtans in de Rustdagh / om de bovenghestelde redenen eenigh opzicht ghenomen te worden tot die eerste instelling / welke evenoudt met des menschen schepping gheweest is / welk ook te kennen ghegheeven wordt in 't 30 *vaers.* met dat werkwoordt van de voorleeden tijdt / Hy heeft u ghegheeven, enz. IV. Op de Heidenen zelf zijn die voetstappen van de onderhouding der zevende dagh altijdt gheweest / zo dat het meerder als waarschijnlijk zy / dat haar deze onderhouding overghelevert gheweest is van die Aartsvaders / welkers nakomelingen zy gheweest zijn. *Josephus lib. post. contr. appionem.* Ontkent, dat'er eenighe Stadt oft der Ghrieken, oft der Onghrieken ghevonden kan worden, welke de onthouding van

Polygamia.

Ceremonialis.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

an werken op den zevenden dagh tót een van
aar zeden niet anghenomen hadde. *Clemens Alexandrinus lib.5. Stromat.* betoont ook het
elve. Dat den heilighen Ruſtdagh niet al-
een de Hebreeuwen, maar ook de Ghrieken
venzeer vierden. *Euſebius de Præparat. Evan-
el.* beveſtight, dat niet alleen de Hebreeu-
ven, maar by na alle, zo Wijsghieren, als *Philoſophi.*
Dichters, den zevenden dagh gheheilight te
ijn, gheweeten hebben. *Lampridius in Alex.
ever.* vertelt, dat hy op den zevenden dagh,
ls hy in de Stadt was, op 't Kapitool ghe-
lommen, en de Kerken betreden heeft.
Nocht van dit voorſtel is vreemdt, dat den
evenden dagh den kinderen in de ſchoolen
orlóf pleeght ghegheeven te worden. *Lucia-
us in Pheudologiſta. Aulus Gellius lib.13. cap.2.*
En zommighe Heidenſche Leerers pleeghen
lleen op de Ruſtdaghen te twiſtredenen, ghe-
ijk van een zekeren Diogenes *Suetonius lib.3.*
erhaalt. *Heſiodus. 2 Dierum.* De Ruſtdagh tót
en Heiligen dagh. *Linus.* Den zevenden dagh
ijn alle dingen volmaakt, de zevende dagh
s onder de heilighen, en de gheboortedagh.

7. De voorghaande vergheeting óft onacht-
aamheidt / en verzuim van dezen dagh ſchijnt
lijzwijghend angheroert te worden / door dat
nmaanend woordtje / welk in 't beghin van't
ierde ghebódt ghebeezight wordt. Ghedenkt.

11. Het Recht nu / en de zedighe en gheduu-
ighe anzienlijkheidt van deze inſtelling wordt
aar uit meeſt verklaart / dat zy uitdrukkelijk
n de tien ghebóden bevolen wordt. Want deze
eeghel is de allerzekerſte / en onder alle de be-
te Ghódtgheleerden anghenomen: dat de ze- *Materialis.*
lighe ghebóden van de Kerkghewoontighe, *Ceremonia-*
n Rechterlijke in haar gheeving zo onder- *lis.*
cheiden gheweeſt zijn / dat alle en alleen de ze- *Judicialis.*
ighe openbaarlijk voor het ghanſche volk van
Iſraël van den bergh Sinäi / door Ghódts
ſtem

stem zelf afgekondigt geweest zijn; en namaals ook met Godts gelijk als eigen vinger geschreeven / en herschreeven / en dat in steene tafels / om der selver geduurigheid en onveranderlijke duuring te kennen te geeven. Christus getuigt ook uitdrukkelijk / dat'er niet een jota óft tittel van deze wet zal vergaan / *Matt.*5:18.

Positivus.

Negative.

12. Het is niet wel gansschelijk in de zelfde trap en wijs / van een zedige natuur / 't geen in 't vierde gebódt gebóden wordt / als die dingen / welke in de overige gebóden bevolen worden / als van een stellig en geen natuurlijk recht: waar uit het ook geschiedt / dat / daar de drie voorgaande gebóden beneenighlijk voorgesteit geweest zijn / verbiedende die ondeugden / tót welke wy geneeghen zijn uit de verkeerdtheidt van onze natuur / dit

Affirmative.

vierde gebódt eerst bevestighlijk voorgesteit werde / te kennen geevende / en belastende dat / welk in dit deel op onze plicht ziet / en namaals beneenighlijk verbiedende die dingen / welke teghen deze plicht strijden. Welk zelfde ook (ten deel) de reden van die vermaaning is / welke voor dit gebódt byzonderlijk geheecht wordt / Ghedenkt der Rustdagh: dat is: Ghedenkt te onderhouden dezen dagh / gelijk verklaart wordt / *Deut.*5:18. Omdat sy lichtelijker in 't vergheeten zoude konnen raaken / wijl

Jus Positivum.

sy van een stelligh recht sy / als veel andere / welke het natuurlijk zijn. Dit stelligh recht nóchtans / waar op deze instelling steunt / is een góddelijk recht / en ten opzicht van de menschen teenemaal onveranderlijk.

Allegoria.

13. Die dit vierde gebódt omkeeren in Byspreuken, van de ophouding van de zonde / en van de moeylijkheden dezes levens / en dierghelijke / en daar uit een vierdubbelde / óft ook wel vijfdubbelde Rustdagh verdichten / na de wijs van die / welke met byspreuken speelen:

speelen: die eighenen ghanschelijk niets an dit tidt der tien gebóden toe / welk niet evenzeer / en veel eighentlijker voeght an veel Joodsche Kerkghewoonten, welke nu teenemaal afghe- *Ceremonia.* schaft zijn.

14. Die nu dit Ghebódt willen Kerkghe- *Ceremonia-* woontigh te zijn (hoedaanigh zy ook willen *lis.* dat het twede zy) behalven dat zy ghenoegh- zaam wederleght worden uit die dingen / wel- ke boven ghezeidt zijn / loopen teghen een uit- ghedrukt ghetuighnis der Schriftuur an / wel- ke bevestight / dat 'er tien woorden, óft zedi- ghe ghebóden in de Tien ghebóden beghreepen worden. *Exod.* 34:18. *Deut.* 4:13. en 10:4. Daar zy 'er slechts tien óft liever acht overlaaten.

15. Die dat alleen zedigh in dit ghebódt te zijn / willen / dat eenighe tijdt / óft zommighe zekere daghen tót de ghóddelijke dienst anghe- weezen worden / maaken deze instelling niet meerder zedigh / als de opbouwing der Tent, *Tabernaculum.* óft Kerk onder de Jooden gheweest is. Want door dat zelve is an allen deze gheduurighe wil van Ghódt te kennen ghegheeven ghe- weest / dat altijdt eenighe bequaame plaats angheweezen moet worden an de Kerkelijke Verghaderingen / en openbaare oeffeningen der Ghóddelijke dienst / zo dat op deze wijs 'er niet bet een zedigh ghebódt van eenighe tijdt der dienst ghegheeven werde / als 'er ghegheeven wordt van de plaats / en alzo heeft dat zelfs niet (welk zy alleen in 't vierde ghebódt overlaaten) du zulst de Feestdaghen onder- houden, meer in de Tien ghebóden moeten ghestelt worden / als / du zulst de Kerken han- teeren.

16. Daarenboven / beghrijpen ook de jaar- lijksche Feestdaghen / nieuwe Maanen / en dierghelijke instellingen / welke louter Kerk- ghewoontigh gheweest zijn / deze alghemee- ne billijkheidt in zich / en leeren ons nóch / dat

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

dat eenighe zekere en bequaame daghen tót de openbaare dienst moeten gheschikt wozden. Op deze wijs eindelijk / zoude Ghódt an alle en yder mensch met dit ghebódt ghansch niets beveelen. Want wijl de instelling der daghen vólghens dit ghevoelen sleghts onmiddelijk bevolen wozdt / en het den byzonderen menschen niet toekomt deze óft ghene daghen in te stellen tót een openbaare dienst / zo zoude dan dusdoende an de zelve ghanschelijk niets bevolen wozden / ten zy vólghens 't ghoedtdunken van die / welke in openbaare bedieningen zijn; nócht an de zelve zoude ook iets in 't byzonder ghebóden wozden / maar slechts in 't alghemeen / dat zy na haar voozzichtigheidt handelen in de afzondering der daghen tót de openbaare dienst: zo dat / indien 't haar ghoedt dacht / een dagh van de twintigh óft dertigh tót dit ghebruik an te wijzen / zy daarom niet konnen beschuldight wozden van eenighe zonde in de schending van dit ghebódt.

Ceremonialis. 17. Indien 'er ooit iets Kerkghewoontighs gheweest is in de Rustdagh / ten opzicht van de onderhouding zelf der dagh / dat is te houden vooz iets bykomstighs / óft een van buiten bykomende inzetting / buiten de natuur der Rustdagh en des zelfs eerste instelling; en belet vooz zo veel niet / dat de instelling van de zevende dagh niet eenvoudighlijk zedigh gheweest zy: want zo is ook by zommighe andere ghebóden ghekomen een Kerkghewoontigh opzicht van eenigh voorbeeldt: ghelijk in de Vaders en Eerstgheboozene der huisghezinnen / welke behoozen tót het vijfde ghebódt / was eenighe omschaduwing van Chzistus / welke de eerstgheboozen onder Ghódts kinderen is.

Typus.

Ceremonia. 18. En nóchtans blijkt het niet zekerlijk uit de Schzifture / dat 'er ooit eenighe eighentlijk ghezeide Kerkghewoonte, óft voorbeeldt in de onderhouding van den zevenden dagh

gheweest

heweest is. Want dat *Hebr.*4: 9. ghewagh hemaakt wordt van een gheestelijke Rust-agh voormaals door een voorbeeldt voorbe-kent / wordt onder de reden van voorbeeldt lleen betrokken tót de beloofde rust in 't landt Chanaän / en door verghelijking van ghelijke ingen / tót Ghódts rust / maar gheenighsins / elf in de minste betekenis niet / tót de in 't ierde ghebódt gheboode rust / ghelijk als tót en voorbeeldt óft schaduw. *Typus.*

19. Dat nu *Exod.*31:13.17. en *Ezech.*20:23. e Rustdagh ghenoemt wordt een teken tus-chen Ghódt / en zijn vólk ; daar uit kan gheen oorbeeldt ghestelt worden / nócht de verbeel-ing van eenighe toekomstighe ghenade : Om-at I. Teken dikwijls het zelfde betekent / at bewijsreden / óft leerstuk / ghelijk ook de heleerdtste uitlegghers antekenen op *Exod.*31. Dit is een teken tusschen my, enz. dat is / Leerstuk. Zo is onze onderlinge liefde een te-en / dat wy Christus Leerlingen zijn. *Johan.* 3:35. maar gheen voorbeeldt. II. De Rust-agh wordt in die plaatsen niet ghezeidt een te-ken van eenighe toekomstighe / maar teghen-woordighe zaak / ghelijkerwijs alle zienlijk ver-ellend byvoegh een teken is van het teghen-woordigh onderwerp : want in de onderhou-ding der Rustdagh is een ghemeene en open-baare belijdenis van die ghemeenschap / welke tusschen Ghódt en ons komt : ghelijk dan alle plechtelijke belijdenis / een teken is van die zaak / waar van de belijdenis ghedaan wordt / zo wordt ook de Rustdagh in dit ghemeen op-zicht een teken ghenoemt. *Adjunctum.* *Subjectum.*

20. En dit is de eighentlijkste reden / waar-om de onderhouding der Rustdagh zo zeer an-ghedrongen / en des zelfs schending zo stren-gelijk ghestraft wordt in het O. Testament : omdat naamelijk in de Rustdagh een ghemee-ne en openbaare belijdenis van de gheheele

Ghódts-

Ghódtsdienst gheweest is: want dit ghebódt/ voor zo veel 't een slót is van de eerste tafel der wet / zo beghrypt het in 't kort Ghódts gheheele dienst/ terwijl het tót alle des zelfs oeffeningen een zekeren dagh beveelt/ *Esai.*56:2.

Ceremonia. 21. Omtrent de onderhouding der Rustdagh zijn veel Kerkghewoonten ingheslelt gheweest: maar uit deze wierdt de onderhouding der Rustdagh niet het Kerkghewoontigh ghemaakt / als zy Rechterlijk óft bórgherheerschigh gheweest is om die Rechterlijke wetten / waar door toen ter tijdt bevolen gheweest is/dat zy met alle ghódtsdienstigheidt gheviert wierde/ *Exod.*31:14.

Ceremonialis. Judicialis. Politicus.

22. Die Schikking van het vierde ghebódt tót de byzondere Joodsche staat / welke gheweest is in de onderhouding der zevende dagh van 't beghin der schepping/maakt het ghebódt zelf niet meerder Kerkghewoontigh, als het vijfde ghebódt Kerkghewoontigh maakt de belófte van 't landt Chanaän / het Israëlitische vólk belooft / opdat du lang leefst in den lande, welk dy de Heer dijn Ghódt gheeven zal; óft als alle de ghebóden Kerkghewoontigh maakt die voorreden / Ik ben de Heer dijn Ghódt,die dy uit Eghiptenlandt gheleidt heb.

23. Daar kan wel toeghelaaten worden/dat 'er eenighe naauwer onderhouding der Rustdagh in die tijden bevolen gheweest is / na den tijdt der Kindertucht en dienstbaarheidt gheschikt/welke in alle eeuwen gheen plaats heeft: Want dit hindert niet / dat de onderhouding zelf niet teenemaal zedigh / en allen eeuwen ghemeen zijn.

24. Nochtans kan 'er niets uit de Schrifture voortghebraght worden / welk ooit omtrent de naauwe onderhouding der Rustdagh den Jooden bevolen gheweest is / en niet met het zelfde opzicht tót alle Christenen behoort/ behalven de ontsteeking des vuurs/ *Exo.*35:2.3.

En de

En de ghemeene ghereedtmaaking der spijs/ *Exod.* 16:23.24 Dóch deze ghebóden schijnen byzondere gheweest te zijn / en uit een byzondere gheleeghenheidt ghegheeven. Want van de ontsteeking des vuurs wordt niet ghehandelt / dan in de opbouwing der Tent, waar door Ghódt heeft willen te kennen gheeven/ dat'er gheen werk zo heiligh waare / dat op den Rustdagh niet konde en moest ghelaaten worden. Nócht van de toebereiding der spijs wordt eenigh ghewagh ghemaakt / dan wanneer het Man van den Hemel door een wonderwerk is afghezonden gheweest / welk ook door wonderwerk op den Rustdagh bewaart gheweest is. En uit het gheschichtboek van Christus blijkt hier zeer waarschijnlijk te zijn/ dat hy de toebereiding der spijs / door ontsteeking des vuurs ghedaan / op den Rustdagh zelf voor ghoedt ghekeurt heeft. Want van de brooden op de ghastmaalen / welke op den Rustdagh ghehouden wierden/ ghenoodt zijnde / heeft hy niet gheweighert/ daar te verschijnen/ *Luc.* 14:1.

Tabernaculum.

25. Dat de reden der Rustdagh somtijdts betrokken schijnt te worden tót de verlóssing van het vólk van Israël uit de ghevankenis van Eghipten / verandert de Rustdagh niet in een Kerkghewoonte. Want. I. Alle de ghebóden worden eenighsins betrokken tót de zelfde verlóssing / ghelijk blijkt uit de voorreden der Tien ghebóden. II. Blijkt niet / dat de Rustdagh zelf eenighe byzondere betrekking ghehadt hebbe tót deze verlóssing / maar dat in dien opzicht alleen ghewagh ghemaakt wordt van de uitvoering uit Eghipten/ *Deut.* 21. Omdat / wijl de Israëlijten van te voorn dienstknechten in Eghipten gheweest waaren / zy deze tijdt van ophouding van werken des te vaerdigher en liever hebben moeten naar dienstknechten verghunnen.

Ceremonia.

Relatio.

26. Dat

26. Dat de laatste dagh der week eertijdts ghebiert gheweest is / is eertijdts van Ghódt ingheſtelt gheweest van de tijdt der eerſte ſchepping af / omdat Ghódt op die dagh ophieldt van de werken der Schepping.

27. Dat de laatſte dagh der week nu in de eerſte verandert is / dat is niet gheſchiedt dooz menſchelijke / maar Ghóddelijke anzienlijkheidt. Want hy alleen heeft den dagh der Ruſtdagh konnen veranderen / die Heer van den Ruſtdagh is / dat is / Chziſtus. *Marc.* 12: 8. Waarom ook die eerſte dagh / welke in de plaats ghekomen is / eighentlijk ghenoemt wozdt de Dagh des Heeren.

28. Indien deze Dagh des Heeren toeghestaan werde van Apóſtelijke Inſtelling te zijn / zo is nóchtans die anzienlijkheidt / waar op zy ſteunt / niet te min ghóddelijk: omdat de Apóſtelen dooz de ghóddelijke gheeſt ghedzeeven wierden / niet min in de H. Inzettingen / als in de Leer zelf des Evangelys / óft met woozden / óft met gheſchzift booz te ſtellen.

29. Dewijl ook deze inſtelling op gheenighe zekere bpzondere gheleghenheidt / booz een tijdt alleen te duuren ſteunde / waar dooz zy tijdelijk ghemaakt konne wozden / zo bólght noódtzaakelijk / het ooghmerk van de Inſtellers gheweeſt te zijn / dat de onderhoudingh van dezen dagh van een ghedduurigh en onveranderlijk recht zy.

30. Waarſchijnlijker nóchtans is het / dat Chziſtus zelf in eighener perſoon de Stichter gheweeſt is van deze inſtelling. 1. Omdat Chziſtus niet min ghetrouw gheweeſt is / in Ghódts gheheele huis / óft Kerk te ſchikken / ten opzicht van alle alghemeenlijk noodtzaakelijke / en nutte dingen / als Mozes gheweeſt is. *Hebr.* 3: 2. 6. Maar dat de viering van deze dagh alghemeenlijk nut / en eenighsins noodtzaakelijk an Chziſtus Ghemeenten is / kan gheenigh

eenigh Chzisten met eenighe reden ontken-
en. II. Omdat Chzistus zelf na zijn op-
anding / an zijne Leerlingen in een plaats
rghadert / zeer dikwijls op deze dagh zelf
rscheenen is. *Johan.*20,19:26. III. Omdat
den H. Gheest op deze dagh zelf over haar
tgheszt heeft / *Actor.*2. IV. Wanneer / in
oeffening der Ghemeentens ten tijde der *Praxis.*
póstelen / van de viering der eerste dagh ghe-
agh ghemaakt wozdt / *Actor.*20:7. 1.*Cor.*16:2.
ozdt zy niet verhaalt / als eenighe onlangh-
e instelling / maar als een zaak overlang al
ghenomen onder alle Chzistus Leerlingen.
De Apóstelen hebben in alles dat den Lier-
n overghelevert / welk zy van Chzistus ont-
ngen hadden / 1.*Cor.*11:23. VI. Deze instel-
g heeft zelf niet een week na Chzistus doodt
nnen uitgheszelt wozden / zo dat vast stonde
: wet / van een dagh uit yder week te heili-
en bólghens de bepaaling van Ghódt zelf:
elke wet nóchtans van een gheduurigh recht
zijn / voozheen betoont gheweest is. Want
H. Rustdagh der Jooden ten opzicht der be-
aling / welke zy tót den zevenden dagh ghe-
dt heeft / is in Chzistus doodt afgheschaft
eweest: want dat'er gheleezen wozdt / dat de
póstelen eenighen tijdt daar na op die dagh
r Rustdagh in de berghaderingen der Joo-
n teghenwoozdigh gheweest zijn. *Act.*13:14.
16:13. en 17:2. en 18:4. Dat hebben zy
arom voozneemelijk ghedaan / omdat'er toen
beste gheleeghenheidt gheweest is / om den
ooden het Evangelp te verkondighen: ghe-
k ook namaals op 't hooghst de Apóstel be-
eert heeft / op den Pinxterdagh te Jerusa-
n te zijn / *Actor.*20:16. Omdat toen ter tijdt
ar ter plaats de ghzootste toeloop der Joo-
n zijn zoude. VII. Indien de Instelling
n den dagh des Heeren zo lang uitgheszelt
eweest waare / tót dat de Apóstelen een af-
scheiding

scheiding van de Jooden ghemaakt hadden/en byzonderlijk haar byeenkomsten ghehadt hadden. *Act.*18:6.7. en 19:8. ghelijk zommighe willen / dan zoude / in die ghansche tusschenruimte van tijdt / welke tusschen Chzistus doodt / en die afscheiding tusschenquam / welke ghzooter als van dzie jaar gheweest is / het vierde ghebódt niemandt tót onderhouding van eenighen zekeren dagh verbonden ghehadt hebben; omdat de Joodsche dagh nu afgheschaft gheweest is / en bólghens dit ghevoelen/ gheenighe nieuwe weder in de plaats inghestelt/ en alzo zouden 'er maar neghen ghebóden in zwang die ghansche tijdt lang gheweest hebben. VIII. De Reden zelf van deze verandering bekrachtight het zelfde / welke / met toestemming van alle / tót Chzistus opstanding ghebzaght wozdt: omdat naamelijk op die dagh de schepping van een nieuwe / óft van de toekomstighe wereldt. *Hebr.*2:5. in welke alles nieuw ghemaakt is. 2.*Cor.*5:17. volbzaght gheweest is / zo dat Ghódt nu in Chzistus / van den dooden opstaande / opghehouden óft gherust heeft van zijn ghzootste werk en arbeidt. Ghelijkerwijs dan in't beghin der Schepping/ wanneer Ghódt van zijn werken gherust heeft/ toen dien dagh / op welken hy gherust heeft/ ghezeghent en gheheilight heeft: zo is 't ook recht gheweest / dat op die dagh zelfs / op welke Chzistus van zijn arbeiden gherust heeft/ hy ook die zelfde dagh heilighde. Mócht men moet lichtvaerdelijk verwerpen / 't gheen van zommighe oude anghedzongen wozdt uit den 118. *Psalm* v.24. Dit is de dagh die de Heer ghemaakt heeft. Want op die plaats wozdt ghehandelt van Chzistus opstanding / ghelijk Chzistus zelf uitleidt. *Matt.*21.42. IX Het is ook op 't hooghst behoozlijk gheweest / dat van hem de dagh der dienst onder het N. Testament inghestelt wierde / van welke de dienst

zelf

zelf ingheſtelt gheweeſt is / en van welken alle zeghening en alle ghenade in alle dienſt te verwachten is. Wel zeidt derhalven Athanaſius (*Hom. de Sement.*) den dagh des Sabbaths heeft de Heer overghevoert in den dagh des Heeren.

31. Die de onderhoudingh van des Heeren dagh houden voor een ongheſchreevene overlevering, konnen daar uit ghenoegh wederleidt worden. I. Dat 'er niet een eenighe zaak van zó ghrooten belang zy / als de onderhouding van des Heeren dagh is / vólghens de ghemeene ghevoeling en toeſtemming van byna alle Chriſtenen / welke van een ongheſchreeven overlevering afhangt. II. Op deze wijs wordt 'er een deur gheopent om verſcheidene overghelooven / en menſchelijke verdichtſelen in Ghódts Kerk in te voeren / óft ten minſten te onderſchraaghen / als zy inghevoert zijn. III. Veel onder de Pausghezinde ſchaamen zich over dit verdichtſel: want alhoewel alle Paapiſten / om haar overghelooven te bewimpelen / meerder als te veel an de Kerkelijke overleveringen pleeghen toe te ſchrijven / zo blijkt nóchtans in de onderhouding van den dagh des Heeren / die indrukking van de ghóddelijke anzienlijkheidt / zo dat zy niet weinighe van haar ghedwongen heeft / die niet an eenigh menſchelijk / maar ghóddelijk recht toe te ſchrijven. *Bannes in* 2. 2. *q.* 44. *art.* 1. *Author Supplementi ad ſummam Piſanam verb.* dominica, *Abbas in cap.* licet *de fer. Num.* 3. *Ang. ver. feria. num.* 3. *Silveſter. verb.* dominica *q.* 1. 7. Ook *Alexander* de derde Roomſche Paus *in jure ipſo Canonico.* de feriis *cap.* licet. beveſtight / dat de bladen zo wel des ouden als nieuwen Teſtaments den zevenden dagh, tót de menſchelijke ruſt byzonderlijk afghezondert hebben, dat is (vólghens de uitleggh̄ing van Suarez *de dieb. Feſt. cap.* 1.) Beide de Teſtamenten

Traditie.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

hebben ghoedt ghekeurt de wijs, van tót de menschelijke rust elke zevende dagh der week af te zonderen; het welk vórmelijk is den zevenden dagh afzonderen, schoon stóffelijk de zelfde dagh niet altijdt afghezondert gheweest is: en op deze wijs is waar, dat die zevende dagh in de oude wet de Rustdagh is, dóch in de nieuwe de dagh des Heeren.

Formaliter.
Materialiter.

IV. Die onder haar den dagh des Heeren bp de overleveringen tellen / houden ook de Kinderdoop / en dat met meerder schijns / even hoogh en waerdigh. Alle de onze nu / die weghen deze voorbeelden der overleveringen den Pausghezinden gheantwoordt hebben / dzijben altijdt / dat deze instellingen / en alle de andere / welke van de zelfde nuttigheidt en noodtzaakelijkheidt zijn / in de Schzijftuur zelf ghevonden wozden.

Traditio.

32. 33. 'T gheen uit de Schzijftuur daar teghen pleeght voortghebzaght te wozden / *Rom.* 14:5. *Gal.*4:10. *Colos.*2:16. strijdt ghanschelijk niet teghen deze waarheidt. Want. I. In alle deze plaatsen wozdt de onderhouding van eenighen dagh tót het ghebzuik der Ghódtsdienst vólghens Chzistus instelling niet bet veroozdeelt / en ontkent / als de verkiezing van eenighe zekere spijs tót het ghebzuik der Ghódtsdienst vólghens de instelling van den zelfden Chzistus: Maar nu is gheenigh Chzisten zo verbzeemdt van alle reden / dat hp uit die plaatsen wille besluiten / dat de verkiezing van bzoodt en wijn in des Heeren Avondtmaal tót het ghebzuik der Ghódtsdienst / óft ongheoorlóft / óft niet van Chzistus ingheselt is: En derhalben kan 'er niets uit de zelve beslooten wozden / teghen de onderhouding van des Heeren dagh / vólghens het ghebzuik en Chzistus instelling. II. De Apóstel *Rom.* 14. spzeekt uitdzukkelijk van die achting der daghen / welke toen ter tijdt een anstoot baarde

onder

nder de Chzistenen: maar de onderhouding
an des Heeren dagh / welke d'Apóstel leert/
oen ter tijdt in alle de Kerken anghenomen
hewees te hebben / 1. *Cor.* 16. 1:2. heeft gheeni-
he gheleeghenheidt van eenighe anstoot kon-
en gheeven. III. Het is op 't hooghst waar-
chijnelijk / dat de Apóstel daar handelt van de
itzondering der daghen om zekere spijzen te
eten óft te verwerpen; want het verschil van
ie twistredening wozdt voozghestelt in 't 2. *v.*
an de spijzen alleen: in 't 5. *en* 6. *vaers* nu
oozdt'er bzghevoeght de achting der daghen/
helijk als op 't zelfde ziende/ en namaals
ooz het ghansch overigh Hoofdtstuk wozdt
lleen van de spijzen ghehandelt/ gheenigh ghe-
oagh van de daghen maakende. IV. In die
laats tót den *Galat.* wozdt uitdzukkelijk ghe-
andelt alleen van die onderhouding der da-
hen / maanden / en jaaren / welke behoozde
ót de dienstbaarheidt der zwakke, en arme
erste beghinselen, *cap.* 4: 9. Maar eenigh
hebódt der Wet / óft eenighe instelling van
Chzistus / van zulker waerde te houden / is
er van den Apóstel ghewees / en is van de
Chzistelijke Ghódtsdienst zelf ghanschelijk
zeemdt. V. *Col.* 2. Wozdt bzonderlijk en
itdzukkelijk ghehandelt van die Kustdagh/
elke van een en 't zelfde slagh ghewees is
ls de nieuwe maanen / en van een Kerkghe- *Ceremonia-*
oontighe schaduw der toekomstighe dingen *lis.*
i Chzistus: maar de Kustdagh in de Tien
hebóden voozgheschzeeven / en onze dagh des
eeren / zijn teenemaal van een andere na-
uur / gheljk boven ghetoont ghewees is.

34. En dooz dit ghevoelen wozdt gheensins
e Chzistelijke vzpheidt vermindert: (gheljk
ommighe zonder reden schijnen te vzeezen)
ant het is gheen vzpheidt / maar een niet
Chzistelijk verlóf / zo eenighe meenen van de
nderhouding van eenigh ghebódt der Tien

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

ghebóden / óft van Christus instellingen zich verlóst te worden: en de ervaarenheidt leert ook / dat het verlóf / en de niet achtneeming op de heilighe dingen / meerder en meerder toeneemt / daar niet behoorlijk op den dagh des Heeren acht ghenomen wordt.

35. Nócht ook is Adam an eenighe dienstbaarheidt onderworpen gheweest / omdat hy / den zevenden dagh met een byzondere viering te heilighen / ghehouden was.

36. Ghelijk ook het beghin van de oude Rustdagh gheweest is van den avondt: omdat en de schepping beghon van den avondt / dewijl de ghemeene rouwe klomp gheschapen gheweest is voor het licht: en de ophouding der dagh van het werk der schepping ook van den avondt beghon; zo schijnt het beghin van den dagh des Heeren an te vangen van den uchtendt van die dagh: omdat Christus opstanding in 't krieken van den dagh gheweest is / *Marc.* 10:9. *Johan.* 20:1.

37. Tót de rechte onderhouding van dezen dagh zijn twe dingen noodtzaakelijk / de Rust, en de Heilighing der Rust.

38. De Rust / welke 'er vereischt wordt / is een ophouding van alle werk / welk an de onderhouding der ghóddelijke dienst verhindering verschaffen zoude. Men moet zich dan op deze dagh onthouden I. Van alle die werken / welke eighentlijk dienstbaare werken ghenoemt worden: want wijl dus daanighe werken eertijdts met haar naamen uitghesloten gheweest zijn in alle andere plechtelijker Feestdaghen / *Lev.* 23: 7.8. 25:23:36. *Num.* 28:25. Veel te meer nóch zijn zy vanden rustdagh uitghesloten gheweest.

39. Door de dienstbaare werken nu is het ghansch belacchelijk te verstaan de zonden / óft ook de ghoede werken om loon (na de wijs der knechten) ghedaan (ghelijk als zommighe doen met een zekere byspreukighe speeling:) want de zon-

Allegoricus.

de zonden zijn niet op zommighe zekere tijden / verbóden en ongheoozlóft/maar altijdt en overal: nócht het behoort tót het vierde ghebódt/ iets van alle de zonden te verbieden / te handelen / hoewel dat in eenighen zin kan toeghelaaten wozden / dat verscheidene zonden eenighe verghzooting daar uit krijghen/zo zy op zo heiligh een dagh beghaan werden. *Esai.* 58:4 Die quaade werken ook/welke uit vzees/óft uit een teenemaal slaafachtighe hoop ghedaan wozden/ trekken/ ten opzicht van die wijs / de zelfde natuur an/ als de andere zonden.

40. Dienstbaare werken nu zijn eighentlijk die/om welke uit te rechten / dienstknechten óft dienstbaare menschen pleeghen ghebeezight te wozden: ghelijk als zijn de Handtwerks konsten/en alle die dingen/ om welke uit te voeren een ghzoote arbeidt des lichaams vereischt wozdt/*ploeghen, ghraaven, enz.* 11. Behalven dusdaanighe werken wozden ook op deze dagh verbooden alle onze werken. Ghelijk opghenomen wozdt uit de teghengheftelde toelaating / welke staat in 't vierde ghebódt / zes daghen zulstu arbeiden / en dijn werk doen.

41. Waar uit af te neemen is / dat dooz die vólghende woozden / op den rustdagh zulstu gheenigh werk doen, alle die werken verbooden wozden/ welke eighentlijk onze ghenoemt wozden / hoewel zy / om beknóptelijk te spzeeken niet dienstbaar/ óft handtwerksch zijn.

42. Dat nu zijn onze werken / welke tót de ghebzuiken dezes lebens behoozen/dat is/ in de natuurlijke en bozgherlijke zaaken verkeeren/ en eighentlijk op onze gheldtwinst en voozdeel zien / onder welk slagh zijn die / welke in haar natuur niet dienstbaar / maar bzy zijn: als de benaerstighingen en oeffeningen der bzye konsten; veel meer die / welke onbzye en dienstknechten ghemeen zijn/ als reizen te doen/ bozgherlijke zaaken te verhandelen/ enz.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

43. Want zo wordt die Spreekwijs gebruikt / *Esai.* 58:3. Ghy vindt uwen lust, en ghy eischt strengelijk al uwen arbeidt: dat is/ op uwe dingen slaat ghy zeer zorghvuldighlijk acht/ *vaers* 13. uwe weghen doende: Omdat nu Esaias in dat Hoofdtstuk ook handelt / voorneemelijk van de ondaaden / oft die werken/welke t'allen tijden onghoorlóft zijn/ ghelijk blijkt uit het 6. *vaers.* Daarom schijnen zommighe ghódtvruchtighe Ghódtgheleerde te doolen / welke uit deze plaats pleeghen op te neemen / dat yder menschelijk / oft op menschelijke dingen zienend woordt oft ghedachte/ op des Heeren dagh ghebeezight / voor zonde te houden is: want niet alle menschelijke woorden / daaden / en ghedachten worden op die dagh / van welke in dat Hoofdtstuk gehandelt wordt (het zy zy een eighentlijk ghenoemde Rustdagh / oft een plechtelijke vastendagh zy) aldaar vreemdt ghoordeelt / en onder die naam eenvoudighlijk berispt; maar alleen die / welke op onze gheldtwinst / en voordeel / oft eenvoudighlijk onghoorlóft / oft teghen de ghódtvruchtighe oeffeninghen strijdende / pleeghen te zien / ghelijk blijkt uit het 3 *en* 6 *vaers.* Van deze dienstbaare ghemeene werken is zo streng een Wet / dat op den Rustdagh/ in de ploeghing/en maaping zelf/ dat is/ die tijden / die an't menschelijke leven op't hooghst welgheleeghen en noodtzaakelijk zijn. *Exod.* 34: 21. nócht in die dingen / welke onmiddelijk en verschoovenlijk op de heilighe dingen zien / ghelijk als de opbouwing der Tent ghetweest is/ *Exod.* 31:13. niet ghehoorlóft is voort te ghaan; ik laat staan dat de inghaaning van eenighe ghemeene wegh / *Exod.* 16. oft de hanteering der Koopmanschappen en Jaarmarkten / *Nehem.* 13. ghehoorlóft zoude zijn.

Tabernaculum.

44. Hier nóchtans worden uitghenomen.

1. Alle

I. Alle die werken / welke vän de ghemeene eerlijkheidt zijn. Want wijl / ghelijk anders altijdt / zo ook voorneemelijk op die dagh / welke an de Ghóddelijke dienst byzonderlijk toeghewijdt wordt / wy eerlijk en betaamelijk ons dzaaghen en handelen moeten / zo worden ook alle die dingen / welke eenvoudighlijk daar op zien / verstaan toeghelaaten te zijn. II. Die ons door een byzondere noodtzaakelijkheidt opgheleidt worden / *Matt.*12:11. Onder welk ghetal nóchtans niet te stellen zijn / die / welke de menschen zich noodtzaakelijk maaken óft verdichten: maar welke door Ghódts voorzienigheidt onvoorziens noodtzaakelijk / en onontwijkelijk te zijn / blijkt / dat is / wanneer zodaanigh een noodtzaakelijkheidt ons dzingt / als de Schrifturr zelf ghoedt keurt / als een ghenoeghzaame oorzaak / van iet ghemeens te doen. III. Alle die werken / welke reghelrecht zien op Ghódts dienst en eer / *Matt.*12:5. *Iohan.*5:8,9. Want in dit voorbal ghaan die werken / welke van natuuren dienstbaar zijn / over tót de natuur van heilighe werken / en zijn eighentlijk niet onze / maar Ghódts werken.

45. Deze Rust / hoewel zy in zich volstrektelijk anghemerkt niet zy / nócht ooit ghelweest zy eenigh deel der Dienst voor zo veel zy nóchtans van Ghódt bevolen wordt / als iets noodtzaakelijks tót zijn dienst / en tót hem betrokken wordt / voor zo veel is zy / een deel van die onderhouding / welke behoort tót de Ghódtsdienst / en de dienst an Ghódt.

46. De Heilighing van deze Rust en dagh is een byzondere toepassing van ons zelven / om Ghódt op dien dagh te dienen: het welk te kennen ghegheeven wordt door die spreekwijzen zelf / hy heeft dien dagh gheheilight, het is de Rustdagh des Heeren dijns Ghódts.

47. De openbaare dienst moet hier voorneemelijk anghemerkt worden / waarom ook de

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

Rustdagh ghenoemt wordt een heilighe t'zamenroeping. *Lev.*23:7.8. *Act.*13:14. en 15:23. en 16:13. Dat nu die openbaare t'zamenroeping der Ghemeente/en voor en na de middagh op des Heeren dagh moet ghehouden worden/ blijkt ghenoegh uit de twe brandtófferen der Rustdagh/ het een des mórghens en het ander des avondts/ *Num.*28:9.

48. Maar het overigh deel ook van den dagh moet besteedt worden in oeffeningen der Ghódtzaligheidt: want schoon het brandtóffer eertijdts bysonder voor den Rustdagh geweest is: so is nóchtans het gheduurigh óft dagheliksch brandtóffer met zijn drankóffer niet after te laaten gheweest/ *Num.*28:10.

49. De openbaare dienst ook zelf / wanneer sy op 't plechtelijkst uit te voeren is / vereischt noodtzaakelijk die oeffeningen van de leezing/ en overdenking der Schriftuur / van ghebeden / van heilighe samenspreekingen / en van de beschouwing van Ghódts werken / waar door en wy bereider tót de openbaare dienst worden / en sy ook in ons waarlijk kraftigh ghemaakt werde.

50. Teghen de instelling van deze dagh des Heeren strijden alle Feestdaghen / van de menschen ingheskelt / so dat sy voor heilighe daghen ghehouden worden / ghelijk de dagh des Heeren moet ghehouden worden.

51. Want het is op 't hooghst overeenkomstigh met de eerste instelling / en met de Apóstelijke Schriften / dat'er maar een dagh in de week gheheilight werde.

52. De Jooden hebben gheenighe Feestdaghen / behoorlijk gheheilight/ ghehadt/ dan vólghens de ghóddelijke instelling.

53. Allerhande daghen nu konnen ghódtvruchtighlijk omghekeert worden in gheleeghenheden van Ghódts dienst voor te stellen.

54. Wanneer ook Ghódt voor zijn bysondere

dere oordeelen / ons tót plechtelijcker Vasten-daghen roept / zo schijnen die daghen te moeten ghelijck als voor onghewoone Rustdaghen ghehouden worden.

55. Teghen de onderhouding van des Heeren dagh strijden ook / alle koophandelingen / oeffeningen / ghastmaalen / spelen / en dierghelijcke / door welke des menschen ghemoedt op dezen dagh van de oeffeningen der Ghódts-dienst afghetrokken wordt.

XVI. Hoofdtstuk.

Van de Rechtvaerdigheidt en Liefde tót den Evennaesten.

Tót hier toe van de Ghódtsdienst: vólght de Rechtvaerdigheidt, welke in de twede tafel beghreepen wordt.

1. De Rechtvaerdigheidt is een Deughdt, waar door wy gheneight worden, om de schuldighe plicht den Evennaesten te bewijzen. Zo wordt de plicht der kinderen jeghen haar Ouders ghezeidt recht te zijn, *Eph.* 6:1. En der Heeren plicht jeghen haar knechten wordt ghenoemt / recht en ghelijk. *Col.* 4:1. En alles / wat wy den Evennaesten schuldigh zijn / wordt met rechtvaerdighlijk te leven, naghekomen / *Tit.* 2:12.

2. Het woordt Rechtvaerdigheidt nu wordt op deze plaats niet alleralghemeenlijkst ghenomen / zo dat het alle plicht jeghen een ander betekene: want zo omhelst het ook de Ghódts-dienst zelf; want die rechtvaerdigheidt / welke alghemeen ghenoemt wordt / is niets anders dan de Deughdt in 't ghemeen / ghelijk boven angheweezen is / wanneer wy / de Rechtvaerdigheidt onder de alghemeene andoenin- *Affectio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

gen der Deughdt de voorneemste te zyn / betoont hebben: nocht het moet allerbyzonderlijkst verstaan worden / zo dat het zie op de hoeghrootheidt des verdiensts / oft van 't ontfangene / want zo beghrijpt het alleen weinighe plichten der Twede Tafel / die naamelijk / waar dooz ghelijk met ghelijk vergholden wordt: maar het wordt hier op een middelbaare wijs ghebruikt / dooz zo veel het de onderlinge plicht betekent / tusschen die / welke het zelfde recht onderworpen zyn / in welke zin het de ghansche kracht der twede Tafel insluit.

Quantitas.

Objectum.

3. Zy heeft tot voorwerp den evennaasten, dat is / alle die / het zy mensch / het zy Engel / welke met ons deelachtigh is / oft zyn kan an het zelfde eindt, en de zelfde ghelukzaligheidt / *Luc.* 10:36, 37.

Finis.

4. Hierom konnen nocht de heilighe menschen / welke zy ook zouden moghen zyn / nocht de Engelen zelf / het bequaam voorwerp zyn der Ghodtsdienst / oft dier ghodtsdienstighe dienst / welke in de eerste Tafel bevolen wordt / maar alleen der Rechtvaerdigheidt / oft van die plicht / an den Evennaasten schuldigh / welke in de twede tafel beghreepen wordt: waarom ook die bewijsredenen / uit de natuur der zaak ghehaalt / alle anbidding der Schepselen uitsluiten: Staat op ik ben ook zelf een mensch, *Actor.* 10:26. Ziet dat ghy 't niet en doet: want ik ben uw mededienstknecht, en uwer broederen der Profeeten, en der ghene die de woorden dezes bocks bewaaren. Anbidt Ghodt. *Apoc.* 22:9.

Analogice.

5. In dit ghetal en onder deze naam wordt ieder een ghelijkvormighlijk inghesloten / ook ten opzicht van zich zelfs; want ieder een is an zich zelven allereerst naast / daar na an anderen. Waarom het ook is / dat'er gheenigh byzonder ghebodt ghegheeven wordt / waar dooz de mensch jeghen zich zelven gheschikt werde:

werde: want terwijl hy ter deegh jeghens Ghódt / en jeghens zijn evennaasten gheschikt wordt / wordt hy ook te gheliik jeghen zich zelf gheschikt; maar met dit onderscheidt / dat die schik / waar door iemandt bequaam ghemaakt wordt / om zijn plicht Ghóde / en den Evennaasten te bewijzen / tót zijn volmaaktheidt behoort; maar de zelfde plichten ook moet hy en den Evennaasten / en zich (maar niet Ghóde en zich) bewijzen.

6. Omdat nu die wijs / op welke de plichten jeghen den Evennaasten te oeffenen zijn / is met opzicht en gheneeghenheidt tót der zelver besten; hierom wordt deze zelfde Deughdt Liefde tót den Evennaasten ghenoemt. *Matt.* 22:39. *Marc.* 12:31.

7. In deze Liefde is altijdt in / de Liefde der vereening, des welbehaaghens, en der ghoedtwilligheidt, gheliik in die liefde / welke tót Ghódt is; maar daar komt ook dikwijls by een opzicht van Barmhartigheidt / wanneer des Evennaastens ellende anghemerkt wordt / welke in de liefde tót Ghódt gheenighe plaats heeft.

8. De Verbintenis nu van deze Rechtbaerdigheidt / en de gheneeghenheidt van deze Liefde moet altijdt bloeyen en voortspruiten uit de Ghódtsdienst jeghens Ghódt. Want de Ghódtsdienst / wijl zy Ghóde de hooghste eer toeeighent / maakt / dat an zijn wil ghehoorzaamheidt ghetoont werde ook in die dingen / welke onmiddelijk op de Schepselen zien; waarom alle die / welke haar plicht jeghen de menschen verzaimen / ontkent worden Ghódt te eeren / maar eerder te verfmaaden. 1. *Sam.* 2:30. De Liefde ook tót Ghódt / welke in de Ghódtsdienst beghreepen wordt / brengt door haar natuur voort de Liefde tót de menschen / voor zo veel zy eenigher wijs an Ghódts evenbeeldt deelachtigh zijn / waarom wy ook de

menschen in Ghódt / en Ghódt in de menschen te beminnen ghezeidt wozden / welke de eenighe reden is van die Spreekwijs / Gheliefde in den Heer.

9. Hierom is men den mensch eighentlijk niet / dat teghen de Ghódtsdienst strijdt / schuldigh / *Actor.* 4:19. en 5:29. Oordeelt ghy, óft het recht is voor Ghódt, u meer te hooren dan Ghódt. Men moet Ghóde meer ghehoorzaam zijn, dan den menschen.

10. Hierom kan de waarheidt der Ghódtsdienst niet bestaan met het verzuim der Rechtvaerdigheidt en Liefde tót den Evennaasten / *Jac.* 1:27. De zuivere en onbevlekte Ghódtsdienst voor Ghódt en den Vader, is deze, Weezen en Weduwen bezoeken in haar verdrukking. 1. *Iohan.* 4: 20. 21. Indien iemandt zeght ik heb Ghódt lief, en haat zijn broeder, die is een Leughener. Dit ghebódt hebben wy van hem, naamelijk dat die Ghódt lief heeft, ook zijnen broeder lief hebbe.

11. Hierom wozdt de Ghódtsdienst dooz de Rechtvaerdigheidt op 't best bezoeft en onderzocht vólghens een dikwijligh ghebzuik der Schziftuur. Welke bewijsreden nóchtans veel zekerer dooz de beneening als bevestighing dienstigh is / zo zy van uiterlijke werken en plichten der Rechtvaerdigheidt verstaan werde: omdat dusdaanighe werken der Rechtvaerdigheidt somtijdts konnen zijn / ter plaats daar de waare Ghódtsdienst niet is; maar daar de waare Ghódtsdienst is / konnen zy niet teenemaal niet zijn.

12. Om de zelfde reden ook bewijzen de ongherechtighe werken het een ghódtloos mensch als die rechtvaerdigh zijn / een ghódtzaligh mensch bewijzen; waarom de werken des vleeschs ghezeidt wozden openbaar te zijn. *Gal.* 5:19. het welk van de vzuchten des Gheests niet bevestight wozdt / *vaers* 22.

13. De

13. De órde van deze Liefde is dusdaanigh/ dat / wijl Ghódt eerstelijk en op 't hooghst uit liefde te beminnen zy / en voor zo veel ghelijk als de vórmelijke reden zy van deze Liefde tót den Evennaasten / allernaast na Ghódt wy ghehouden zijn ons zelven lief te hebben/ met die Liefde naamelijk / welke op de waare ghelukzaligheidt ziet: want met Ghódt zelf te beminnen door de liefde der vereening / hebben wy ons zelven onmiddelijk lief / met die opperste liefde / welke op onze gheestelijke ghelukzaligheidt ziet; andere nu ghelijk als minvoorneemelijk / welke wy willen an 't zelfde ghoedt met ons deelachtigh te zijn; daarenboven andere konnen van deze ghelukzaligheidt berooft worden / zonder onze schuldt; wy nu zelf niet: meer dan zijn wy ghehouden de zelve en te willen en te zoeken voor ons zelven/ dan voor anderen. *Ratio formalis.*

14. Hier uit is 't / dat onze liefhebbing de kracht ghelijk als van een richtsnoer / en maat heeft voor de liefhebbing van andere: Du zulst dijn Evennaasten liefhebben, als dy zelven.

15. Hierom is 't nimmermeer ghevorlóft om eens anders wil eenighe zonde te beghaan/ schoon ons misdrijf kleen mooghe schijnen/ en yet hooghste ghoedt te zijn / 't gheen wy voor een ander zoeken; want die weetens willens zondight / haat zijn eighen ziel. *Proverb.* 8: 36. en 29: 24. Die teghen my zondight, doet zijn ziel gheweldt an. Die met een Dief deelt, haat zijn ziel: hy hoort eenen vloek, en hy gheeft hem niet te kennen.

16. Onder de andere menschen moet niemandt / die tót de zaligheidt bequaam is / van de omhelzing onzer liefde teenemaal afgheweert worden: want zo wy Ghódt boven alles liefhebben / zullen gheenighe vyandtschap-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

schappen by ons zo veel vermooghen / dat wy om Ghódts wil onze vpanden zelfs niet liefhebben. *Matt.*5:39. *Rom.*12:17. 1.*Thess.*5:15. 1.*Petr.*3:9.

17. Onder de menschen nu zijn die het dan andere lief te hebben / welke naast by Ghódt en in Ghódt by ons zelven komen / *Gal.*6:10. Laat ons ghoedt doen an alle, maar meest an de Huisghenooten des gheloofs.

18. Omdat nu de gheloovighen het vereent zijn / en met Ghódt / en met ons ook gheestelijk / als de nóch niet gheloovende / daarom zijn zy ook het te beminnen.

19. Dit nóchtans is zo te verstaan / dat het betrokken werde tót de teghenwoordighe tijdt / en de onmiddelighe gheneeghenheidt: want wy konnen an eenigh ander dat zelfde ghoedt even zeer / óft ook meerder willen in de toekomstighe tijdt / door tusschenkomen van Ghódts ghenade / en 't gheloof: in welken zin die gheneeghenheidt des Apóstels tót de Israëlijten te neemen is / *Rom.*9:3.

20. Indien onder de te lievene gheenighe blijkende ongheliikheidt / nócht ten opzicht van Ghódt / nócht ten opzicht van ons / zy / zo zijn zy even zeer lief te hebben.

21. Maar indien 'er eenighe ongheliikheidt blijke / óft in de vereening met Ghódt óft met ons zelven / dan is die / welke in eenighe vereening overtreft / het lief te hebben; dat is / wijl wy even zeer om rent alle niet konnen de daadt der liefhebbing oeffenen / zo zijn wy het ghehouden onze liefhebbing op die te legghen / welke Ghódt ons door eenighe bijzondere vereening óft ghemeenschap anbevolen heeft / dan op andere. Hoewel wy dan even zeer anderer zaligheidt moeten willen / zo komt nóchtans de oeffening en zórgh van deze wil voorneemelijk den ghenen toe / die met ons op eenighe bijzondere wijs vereent zijn; ghelijk een Soldaat /

Actus.

aat / hoewel hy alle zijn Spitsbroeders wel noet willen / zo is hy nochtans gehouden / meest voor die te zórghen / welke van de zelfde bende zijn / en in 't zelfde gheldt hem allernaast opgheboeght. Dit zelve blijkt in dat voorbeeldt van Paulus / welke der Israëlijten zaligheidt buurigher wenschte / dan van andere vólkeren: van welke gheneeghenheidt hy deze zene reden gheeft / omdat zy zijn broeders / en naaghen na den vleesche gheweest zijn. *Op de zelfde plaats.*

22. In dit voorrecht nochtans der Liefde zijn die ghoeden alleen / an die met ons vereent zijn / bet te wenschen / welke eighentlijk behoorzen tót die vereening / waar door zy ons raaken / als de gheestelijke ghoeden den ghenen / welke met ons gheestelijk meest vereent zijn; en de ghoeden der natuur den ghenen / met welke wy een natuurlijke vereening hebben: niet dat dit en dat slagh van ghoeden in onze wenschen van zich onderling te scheiden zijn / maar omdat het slagh zelf der vereening is als een werking van Ghódt / waar door wy van hem opgheweckt worden / om onzen arbeidt in dit óst dat slagh voorneemelijk te besteeden.

23. Hier uit vólght eerstelijk / dat bloedtvrienden / de overighe dingen ghelijk zijnde / bet lief te hebben zijn / dan vreemde / in die dingen / welke behoorzen tót de ghoeden dezes levens: en onder de bloedtvrienden meest die / welke naast zijn.

24. Ten tweden / dat eenigh uitsteekend vriendt bet lief te hebben is / dan een ghemeen bloedtvriendt / in die dingen ten minsten / welke tót de ghemeene plicht des levens behoorzen / omdat de vriendtschap zodaanigh kan zijn / dat zy de vereening naauwer maakt / als de bloedtvriendtschap door zich / *Prov.* 18:24. Daar is een Liefhebber, die meer ankleeft dan een broeder.

25. Ten

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

25. Ten derden / dat de Ouders bet lief te hebben zijn / dan eenighen vrient / omdat de vereening ghrooter is van ouders / als van vrienden / ten opzicht van de mededeeling dier ghoeden / welke ons allerinnighst zijn. 1. *Tim.* 5:4. Zo eenighe Weduw kinderen heeft óft kindtskinderen, dat die leeren, eerst an haar eighen huis ghódtzaligheidt oeffenen, en den voorouderen weder verghelding doen. Want dit is ghoedt en anghenaam voor Ghódt.

Effectum. Causa.

26. Ten vierden / dat de ouders bet lief te hebben zijn / dan de kinderen / in die ghoeden / welke over moeten vloeyen van 't ghewrócht tót de oórzaak, van welk slagh zijn eer / achting / eerbiedigheidt / dankbaarheidt / en dierghelijke. Maar dat de kinderen bet lief te hebben zijn / dan de ouders / in die dingen / welke vooztspruiten moeten van de oorzaak tót het ghewrócht, van welke slagh zijn de onderhouding / bevorderinge / verzórghing / en dierghelijke.

27. Ten vijfden / dat de Eghemaalen bet te lieven zijn / als óft de ouders / óft de kinderen / in die dingen / welke behoorzen tót de ghezelligheidt en vereening des levens: want allerghrootst is die vereening / van welke ghezeidt wordt / Zy zullen tót een vleesch zijn. *Gen.*2:24. *Matt.*19:5 Daarom zal een mensch vader en moeder verlaaten, en zal zijnen wijve anhangen.

28. Ten zesten / dat die / welke veel by ons ghedaan hebben / bet lief te hebben zijn / dan andere; en onder die / welke ons gheestelijke dingen medeghedeelt hebben / op 't meest te lieven zijn. Die onderweezen wordt in het woordt, deile mede van alle ghoederen den ghenen, die hem onderwijst, *Gal.*6:6.

29. Ten zevenden / dat een ghansch ghemeenschap óft ghezelschap bet lief te hebben zy / dan

an eenigh lidt des zelfs / omdat 'er een ghoo-
er vereening is van een deel met het heel / als
het een ander deel ; en dat daarom eenigh
Oozst / wiens leven en behoudenis an de ghe-
meene welstandt noodtzaakelijk / óft op 't
ooghst nut is / het lief te hebben zy dan ee-
nigh ghemeen persoon / óft verscheidene uit het
ghemeene vólk ; ja in tijdelijke dingen meer-
der dan ons zelven / 2. *Sam.*21:17. Ghy zult
niet meer met ons uittrekken ten strijde, op-
dat ghy de lamp Israëls niet uitblusschet.
*Claaghlied.*4:20.

30. Van de Liefde jeghen den Evennaa- *Actus.*
sten / zijn twe daaden, de Bidding voor des
elfs ghoedt / en de werking van het zelfde.
*Matt.*5:44. Hebt uw vyanden lief, zeghent ze
die u vervloeken, doet wel den ghenen die u
haaten, en bidt voor de ghene die u gheweldt
doen, en die u vervólghen.

31. Deze Bidding, voor zo veel zy op
Ghódts eer ziet / behoort tót de Ghódtsdienst
in de eerste Tafel : maar voor zo veel zy op
des Evennaastens ghoedt ziet / behoort zy tót
de Rechtvaerdigheidt en Liefde jeghen den
Evennaasten / in de twede.

32. Alle die dingen nu moeten wy bidden /
welke de Ghódtsdienst ghebiedt / dat wy hem
willen zullen / het zy zy gheestelijk / het zy zy
lichaamelijk zijn.

33. In deze bidding wordt niet alleen in-
ghesloten de eisching, maar ook de dank-
zegghing, waar door wy Ghódt prijzen we-
ghen de ghoeden / die hy den Evennaasten me-
deghedeelt heeft / *Rom.*1:8.9.10.

34. Teghen deze Bidding wordt ghestelt
die quaadtwensching / welke tót des Even-
naastens quaadt strekt / welke ghenoemt wordt
vervloeking, *Matt.*5:44.

35. De Werking des ghoedts jeghen den
even-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

evennaasten / is een ghepoogh omtrent den zelven / tót des zelfs ghoedt strekkende ; waarom zy ook ghenoemt wordt / een Weldaadt. *Op de zelfde plaats.* En een liefhebbing met de daadt, 1. *Johan.* 3:18.

36. Deze werking wordt van de Bidding onderscheiden / omdat / schoon de Bidding een ghepoogh zy strekkende tót des evennaastens ghoedt / zo verkeert zy nóchtans niet onmiddelijk omtrent den evennaasten zelf / maar wordt tót Ghódt ghebzaght.

37. Tót deze werking nóchtans moeten ghebzaght worden die ghepooghen / welke omtrent andere schepselen verkeeren om des evennaastens wil : want daar is eenighe uitwerkendheidt in onze doening, teenemaal van de zelfde reden / als óf zy onmiddelijk omtrent den evennaasten zelfs verkeerde. *Efficientia. Actio.*

38. Dit ghepoogh nu wordt te werk ghestelt / óft met zedighlijk an te raaden, óft met zaakelijk uit te werken. *Moraliter. Realiter.*

39. Het ghepoogh van een zedighe anraading / is in de voorstelling des van hem na te komenen ghoedts / met bewijsredenen / waar door hy tót dat opghewekt kan worden.

40. Dit nu gheschiedt door vermaaning, en een ghoedt voorbeeldt.

41. De Vermaaning wordt hier alghemeenlijk ghenomen / voor ieder erinnering / welke met woorden anghewendt wordt / het zy het gheschiede / om des evennaastens ghoedt te verzórghen / óft volmaaken / het zy om iets quaadts te verdrijven / óft weder te recht te brengen.

42. Zy beghrijpt dan in zich de plicht van onderwijzen en vermaanen / *Colos.* 3:16. van op anderen acht te neemen / opdat wy ze scherpen tót de liefde en ghoede werken / *Hebr.* 10:24. van de zelve ook daghelijks op te maanen / *Heb.* 3:17. te vertroosten teghen droefheidt en pijn. 1. *Thess.*

*Thess.*4:18. En bzoederlijk te onderrichten/ ndien zy dooz eenighe misdaadt overvallen jn/ *Gal.*6:1. *Levit.*19:17.

43. Deze bzoederlijke onderrichting mu noet dan anghewendt wozden / als wy zeker= jk weeten / dat het quaadt / waar over zy te nderrichten zijn / beghaan is: als 'er hoop is an eenighe bzucht / óft ghoedt / uit onze onder= ichting te zullen volghen / óft dooz de verbe= ering van onzen ghevallen bzoeder / óft dooz nderer bewaaring van des zelfs deelachtig= eidt: als 'er eindelijk in de tijdt / in onze per= oon / en dierghelijke omstandigheden bequaa= ne gheleeghenheidt is.

44. Teghen deze Vermaaning wozdt te= henghestelt de stemming óft ghemeenschap net anderen in haar zonden. *Ephes.*5:7.11.

45. Iemandt wozdt een medeghenoot van ens anders zonde, ghezeidt op neghen wij= en / welke aldus voozghestelt wozden/

Ghebieding, stemming, hulp, verzelling, toevlucht, raadt,
Ghewenk, toelaating, en verberghing van het quaadt.

Dat is / toestemming wozdt an die zondighen ghegheeven dooz anraaden/ voozstaan/ helpen/ toelaaten / als wy konnen beletten / en zwij= ghen/ als wy nuttelijk konnen te kennen ghee= ven/ *Rom.*1:32.

46. Een ghoedt voorbeeldt is de verbeel= ding van een ghoedt werk / waar dooz andere konnen opghewekt wozden om iets dierghe= lijks uit te rechten/ 1. *Tim.*4:12. *Tit.*2:4.7. *Matt.* 5:16. 1. *Petr.*2:12.

47 An 't ghoedt voozbeeldt wozdt teghen= ghestelt de arghernis. 1. *Cor.*10: 32.33. Weest zonder anstoot te gheeven en den Iooden, en den Ghrieken, en der Ghemeinte Ghódts.

48. Een arghernis is de verbeelding van een

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

een quaadt werk / waar dooz andere konnen óft opghewekt wozden tót zondighen (waarom zy een anstoot óft oozzaak van anstooten ghenoemt wozdt) óft belet / óft vertraaght wozden in 't weldoen (waar van zy een zwakheidt / óft oozzaak van verzwakking) en eighentlijk arghernis ghenoemt wozdt / 1. *Cor.* 8. 9. 10. Ziet toe dat deze uw maght niet eenigher wijs een anstoot worde den ghenen, die zwak zijn, enz. *Rom.* 14:21. Waar an u broeder hem stoot, óft ghearghert wordt, óft waar in hy zwak is.

49. In alle quaadt werk / dat anderen bekendt wozdt / is de reden van arghernis in / *Matt.* 18:6:7:8:15. Zo wie arghert. Indien uw handt, voet, óft oogh u arghert. Indien u broeder teghen u ghezondight heeft.

50. Zy is ook somtijdts in een dooz zich ghedoozlóft werk / indien 't ten opzicht van andere niet vozderlijk is / 1. *Cor.* 8:13. Indien de spijs mijnen broeder arghert, zo zal ik in eeuwigheidt gheen vleesch eeten, opdat ik mijn broeder niet arghere.

51. Een middelighe zaak nu wozdt ghezeidt vozderlijk óft niet vozderlijk te zijn / wanneer zy / alle omstandigheden anghemerkt zijnde tót Ghódts eer en des Evennaastens stichting strekt óft niet strekt.

52. Gheenighe menschelijke anzienlijkheidt *Actio.* is 'er / welke die doening, waar dooz den Evennaasten arghernis ghegheeven wozdt / kan ghedoozlóft maaken.

53. Dan nu wozdt'er ghezeidt arghernis ghegheeven te wozden / wanneer óft eenighe openbaare zonde beghaan wozdt / óft ten minsten dat / welk een blijkelijke schijn van zonde heeft / uit gherecht wozdt / zo dat het anderen bekent werde: óft wanneer dat / welk vólghens Ghódts ghebódt ons niet noodtzaakelijk is / en anderen nochtans een gheestelijk verderf

ederf anbzengt / lichtvaerdighlijk te weegh
ebzaght wozdt : veel te meer nu / indien
verderving óft verstoozing des Evennaa-
n met de daadt zelf reghelrecht opghezet
bzdt.

54. Maar indien niet uit de ghesteltenis
n ons werk / maar uit de loutere quaadt-
rtigheidt van andere anstoot volghe / dan
ozdt het ghenoemt een ghenomen arghernis/
s der Farizeën / welke niet is onze / maar
ar/ die ghearghert wozden / zonde. *Matt.*15:
.13.14. Weet ghy wel dat de Farizeën deze
den hoorende ghearghert zijn gheweest ?
aat ze vaaren, zy zijn blinde leidtslieden
r blinden.

55. Alhoewel deze ghenomen arghernis/
n ons niet ghemijdt kan wozden : die ghe-
eevene nochtans kan en moet. Want Ghódt
idt den zijnen nimmer noodtzaakelijkheidt
p/ van iemandt te argheren.

56. Die arghernis / waar dooz iemandt
overdraghtelijk) ghezeidt wozdt zich zelven *Metaphori-*
argheren / óft gheleeghenheidt van zondi- *ce.*
gen te gheeven / wozdt ghelijkvormighlijk *Analogice.*
hebzaght tót de ghegheevene arghernis.

57. De zaakelijke uitwerking, óft de ver- *Realis.*
bzghing van des Evennaastens ghoedt is/
anneer wp hem iets verrichten / welk dooz
ich tót des Evennaastens ghoedt strekt/
onder tusschenkoming van eenigh toedoen
an den zelven / *Hebr.*13:16. Vergheet der
eldaadigheidt en der mededeelzaamheidt
iet.

58. Alhoewel nu alle de daaden der Recht- *Actus.*
aerdigheidt de Liefde zich bpghevoeght moe-
en hebben / zo zijn'er nochtans zommighe in
welke de reden der Rechtvaerdigheidt het uit-
blinkt/ en andere / in welke de Liefde de booz-
tóght heeft.

59. Hier

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

59. Hier uit spruit die onderscheiding/ waar door eenighe plichten gheseidt worden te zijn/ van de beknoptelijk ghenomene Rechtvaerdigheidt / en andere van de Liefde ; van welk onderscheidt / en ook vormelijke verdeeling wy Christus zelf tot stichter hebben / *Luc.*11:42. Ghy ghaat voorby het oordeel, en de liefde Ghodts.

Distributio Formalis.

Actus.

60. De daaden der Rechtvaerdigheidt zijn die/welke in zich de reden van schuldt/ en evenghelijkheidt ten opzicht van een ander hebben.

61. De daaden der Liefde zijn die/ door welke het op eens anders ghoedt / als onze schuldt ghezien wordt.

62. De plichten der Rechtvaerdigheidt zijn eerder / en van naauwer verbintenis / als die/ welke der Liefde zijn.

63. Hierom zijn wy het ghehouden onze schulden te betaalen/dan iets van 't onze wegh te schenken / en die een ander misdoet / is het ghehouden de verzoening te zoeken / dan die misdaan is.

64. Het opzicht van deze Rechtvaerdigheidt is in veel dingen tweederlep / welker eene ziet op het naaste eindt, en de woorden der verbindende wet / welk Rechtvaerdigheidt in de allerbeknoptste zin ghenoemt wordt: het ander nu op het verschooven eindt, en de reden der Wet / welk ghenoemt wordt billijkheidt/ en behoorlijkheidt.

Finis proximus.

Remotus.

65. De deelen van deze Rechtvaerdigheidt zijn twe/van welke de eene ieder het zijn gheeft/ en ghenoemt wordt de uitdeelende Rechtvaerdigheidt: de andere ieder het zijn weder gheeft/ en kan ghenoemt worden / de verbeterende rechtvaerdigheidt.

66. De uitdeelende Rechtvaerdigheidt kan niet recht betracht worden / zonder gherechte onderscheiding der zaaken / en der persoonen/ en behoorlijke verghelijking van dingen tot dingen/

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

ngen / en persoonen tót persoonen / waar uit
evenredenheidt, welke meetkundighe ghe- *Proportio*
mt wozdt / ontspruit. *Geometrica.*

7. Teghen de uitdeelende Rechtvaerdig-
t wozdt ghestelt de anneeming van per-
nen, waar dooz de eene boven de andere
stelt wozdt in de uitdeeling der schuldighe
eden zonder gherechtige reden.

8. De Verbeterende Rechtvaerdigheidt is
Vergheldende, óft Richtende.

9. De Vergheldende Rechtvaerdigheidt
en ghelijkheidt van het wederghegheevene
ntfanghene.

0. De Richtende Rechtvaerdigheidt vooz-
erstelt eenighe onrechtvaerdigheidt; en is
Borgherlijke, óft misdaadighlijke.

1. De Borgherlijke richt vooznaemelijk de
echtvaerdigheidt der zaak.

2. De Misdaadighlijke richt vooznaame-
de onrechtvaerdigheidt der persoon.

3. Tót de Richtende rechtvaerdigheidt be-
zt de Straffing, en Herstelling.

4. De Straffing is een daadt der Richten- *Actus.*
echtvaerdigheidt / waar dooz die / welke de
chtvaerdigheidt ghescyonden heeft / ghestraft
zdt.

5. Het Eindt van deze moet zijn / de verbe- *Finis.*
ing óft intooming van den zondighenden /
tcust / en vermaaning van andere / en alzo de
waaring der Rechtvaerdigheidt / en Ghódts
. *Deut.* 13:11. en 17:13. en 19:20:21:22. Op-
het ghansch Israël hoore en vreeze; en
t voortvaare te doen, na dit booze stuk in't
dden van u.

6. De Herstelling is een daadt der richten-
Rechtvaerdigheidt, waar dooz de ander we-
ghestelt wozdt in 't bezit van zijn ghoedt /
ar van hy onrechtvaerdighlijk berooft ghe-
eft is.

7. Hierom moet de tót de Herstelling ver-
bindende

Actio. bindende doening zijn teghen de beknóptelijk ghenomene Rechtvaerdigheidt / en niet alleen teghen de Liefde.

78. Teghen deze Rechtvaerdigheidt wordt onghelijk ghestelt.

79. Teghen de Liefde wordt quaadtwilligheidt ghestelt / het zy zy vórmelijk door een reghelrecht voorneemen / het zy zy kraftelijk door uitlegghing zy. *Formalis. Virtualis.*

80. Tót deze quaadtwilligheidt behoort onrechtvaerdighe Twedraght, welke zo zy uitbarst tót een afwijking / inzonderheidt in die dingen / welke op de Ghódtsdienst zien / wordt zy eighentlijk Scheuring ghenoemt.

XVII. Hoofdtstuk.

Van des Evennaastens Eer.

1. De Rechtvaerdigheidt jeghens den Evennaasten / óft doet hem iets aen onmiddelijk / óft door middel van eenighe andere doening.

2. De Rechtvaerdigheidt / die den Evennaasten onmiddelijk andoet / ziet op de trap der staat / waar in de Evennaaste gheplaatst wordt / óft op de staat zelf volstrektelijk anghemerkt. *Absolute.*

3. Door zo veel zy op de trap ziet / wordt zy Eer ghenoemt / welke in 't vijfde ghebódt bevolen wordt: het welk het eerste met belófte ghenoemt wordt. *Ephes.* 6: 2. Óft omdat het het eerste is van de twede tafel / óft omdat het het eerste en eenighste in de ghanschе Wet is / welk zich een bijzondere en zich eighene belófte bijghevoeght heeft.

4. Hier wordt onderstelt / en inghezet de ghezelligheidt der menschen onder zich / de bijzondere óft Huislijke / en de openbaare óft Borgherlijke

gherlijke / waar dooz de een den anderen moet dienstigh zijn / dooz onderlinge plichten der Rechtvaerdigheidt en Liefde vereent / opdat zy die Ghódtsdienst / waar mede zy Ghódt dienen / jeghens de menschen oeffenen / en betoonen.

5. Hierom is dat eenzaam leven / welk sommighe Kluizeners zich zelven / als een engelijk leven / verkoozen hebben / en andere om andere oozzaaken anneemen / zo ver van de volnaaktheidt af / dat het / ten zy het dooz eenighe onghewoone reden (en dat dooz een tijdt alleen) angheraaden werde / Ghódts wet en wil eenemaal wederstreeft.

6. Omdat nu de menschelijke ghezelligheidt de plaats van een ghzondt heeft tót alle de obeighe plichten der Rechtvaerdigheidt en Liefde / welke in de twede tafel der Wet bevolen wozden / daarom zijn die euveldaaden / welke reghelrecht strekken tót de beroering / verwarring / en verdelghing van deze ghezelligheidt ghzooter zonden / dan de schendingen der opzondere ghebóden.

7. Alhoewel nu de Bozgherlijke / even zeer als de Huislijke / ghezelligheidt van Ghódt inghestelt werde / zo is nóchtans niet / gheelijk van deze (te gheelijk met de Kerkelijke) zo ook van die / eenighe zekere vózm allen volken van Ghódt voozgheschreeven / maar an haar vzyheidt overghelaaten / opdat zy (haar maght in haar gheheel blijvende) de zelve instellen / welke meest strekt om de Ghódtsdienst en Rechtvaerdigheidt onder haar op te rechten.

8. En dit is eene reden / waarom in 't vijfde ghebódt alleen van de Ouders ghewagh ghemaakt wozdt: omdat alleen de Huislijke ghezelligheidt (welke teenemaal natuurlijk is) alle eeuwen dooz / en by alle vólkeren de zelve en zelfde blijven zoude: waar by ook

die komt / dat dit de eerste trap is / waar in de bron / en het zaayhóf van alle ghezelligheden is: waarom ook het ghezagh van alle andere / in hooghet maght ghezeeten / door de benoeming van Vader te kennen ghegheeven en verzaft wordt / 2. *Reg.* 2:12. en 5:13. en 13:4. *Gen.* 41:8:43. 1. *Sam.* 24:12. 1. *Tim.* 5:1.

9. De Eer is een erkentenis van die waerdigheidt óft uitsteekendheidt / welke in een ander is / met des zelfs behoorlijke betuighing.

10. Zy wordt te ghelijk erkentenis en betuighing ghenoemt / omdat zy nócht in de uiterlijke onderhouding alleen / nócht in de innerlijke / maar in beide gheleeghen is.

11. Zy wordt ghezeidt op de uitsteekendheidt óft waerdigheidt te zien / omdat wy met gheen eerbiedigheidt anghedaan worden / ten zy uit beghrijping van eenighe voortreffelijkheidt.

12. Hierom wordt en ghemeenlijk / en allereighentlijkst die plicht met de naam van eer en eerbiedigheidt betekent / welke dien / welke boven ons in eenighe uitsteekendheidt gheplaatst
Synecdoche worden / toekomt: maar gheeft door vervanging alle plicht te kennen / waar door men opzicht heeft op de trap van waerdigheidt óft uitsteekendheidt van een ander / het zy die trap onevenghelijk ten opzicht van ons / het zy evenghelijk zy. *Rom.* 12:10. Met eer de een den anderen voorghaande. 1. *Petr.* 3:7. Ghy mannen insghelijks woonet by haar met verstandt, den vrouwelijken vate, als het zwakste, eer gheevende. Volghens dat / 1. *Petr.* 2:17. Eert een ieghelijk.

13. Zy heeft nu de eerste plaats onder die plichten / welke men den evennaasten schuldigh is. 1. Omdat zy naast bykomt by de natuur der Ghódtsdienst / en Ghódtzaligheidt / waar mede wy Ghódt zelf dienen / waarom zy ook Ghódtsdienst, en Ghódtzaligheidt, niet alleen by we-

op wereldtlijke Schrijvers / maar ook in de Schrifture zelfs somtijdts ghenoemt wordt/ 1.*Tim.*5:4. Dat die leeren eerst an haar eighen huis Ghódtzaligheidt oeffenen, enz. II. Omdat zy de bandt en ghrondt is van de ghansche overighe Rechtvaerdigheidt / welke den evenmaasten te bewijzen is. Want door kraft van deze plicht en die trappen onder de menschen/ op welke zy ziet / wordt een gherust en stil leven gheleidt van de menschen / in alle ghódtzaligheidt en eerbaarheidt. 1.*Tim.*2:2. Welke ook de eighene reden schijnt van die belófte/ welke by dit vijfde ghebódt ghevoeght wordt/ opdat du lang leefst in het landt, omdat sonder dusdaanigh een onderlinge onderhouding van de hooghere en laeghere onder zich / niet te verwachten is / dat het leven der menschen in zijn staat bestendigh blijve.

14. De Eer / door zo veel zy ziet op de kennis en meening van andere om te eeren/wordt een ghoede naam ghenoemt / *Eccles.*7:1. Oft iets dat wel luidt, *Phil.*4:8.

15. Hierom verscheelt de Eer / door zo veel sy des menschen uiterlijk ghoedt is / niet zaakelijk van de ghoede naam / maar alleen door de eeden. *Realiter. Ratione.*

16. Die plicht van eeren / welke wy allen schuldigh zijn / is die staat van waerdigheidt/ welke zy hebben / onghequetst te bewaaren.

17. Teghen deze plicht worden die ondeughden / waar door des Evennaastens ghoede naam ghequetst wordt / ghestelt.

18. De ghoede naam nu des Evennaasten wordt ghequetst / wanneer die achting / welke men omtrent hem hebben moet / vermindert wordt/ 1.*Cor.*4:13. Wy worden ghelastert, en wy bidden. 2.*Cor.*6:8. Door eer en oneer, door quaadt gherucht en ghoedt gherucht.

19. Wy konnen ze verminderen, óft by ons selven alleen / qualijk van haar zonder ghe-

rechte reden ghevoelende / welk lichtvaerdigh oordeel ghenoemt wordt/ *Matt.*7:1. 2.*Cor.*4:3. Oft by andere.

20. By andere wordt de ghoede naam des Evennaastens vermindert met woorden/werken / ghebaerden / oft andere tekenen.

21. Dit gheschiedt somtijdts reghelrecht en vormelijk met opzet van quetsen / en somtijdts krachtelijk en averechtsch, oft uit de natuur der zaak zelf / oft uit de bycghevoeghde omstandigheden. *Formaliter.* *Virtualiter.*

22. Wanneer de ghoede naam van een ander ghequetst wordt door toerekening van een quaadt der schuldt oft straf / zo 't in zijn byzijn zy / wordt zy ghenoemt lastering, bespotting, oft schelding, zo 't in zijn afzijn zy / wordt zy ghenoemt afterklap.

23. De Afterklap verkeert reghelrecht omtrent het quaadt van den Evennaasten op vier wijzen. I. Wanneer een valsche misdaadt opgheleidt wordt. II. Wanneer een verborghene misdaadt zonder gherechte oorzaak ontdekt wordt. III. Wanneer een waare misdaadt al te ghroot ghemaakt wordt. IV. Wanneer de daadt niet voor quaadt ghekeurt / maar het inzicht veracht wordt.

24. Averechtsch verkeert zy omtrent het ghoedt van den Evennaasten / ook op vier wijzen. I. Met dat ghoedt / dat den Evennaasten toe te voeghen is / te weigheren. II. Te verberghen. III. Te verminderen. IV. Flaauwelijk te looven.

25. De eerste wijzen worden in dit vaers beghreepen.

1. Die valsch beticht zijn naasten,
2. Oft het bedekt' ontbloot,
3. Oft maakt de zondt te ghroot;
4. Oft duidt zijn wit ten quaadtsten.

26. De

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

26. De laatſte in dit.

1. Die hem zijn ghoedt ontzeidt,
2. Oft het met zwijghen hindert,
3. Oft door zijn doen vermindert,
4. Oft looft in flaauwigheidt.

27. De ghoede naam wordt herſtelt door herroeping, óft verghiffenisverzoek, óft ſomtijdts ook door des zelfs verghelding.

28. De plichten der Eer zijn / andere van onghelijke / andere van ghelijke.

29. Tuſſchen onevenghelijke is de plicht van de hooghere in ghoedtdoen uit te ſteeken: van de laeghere te ontzien en danken.

30. De onghelijkheidt is óft in eenighe enkele hoedaanigheidt, óft in anzienlijkheidt óft *Qualitas.* maght.

31. In een enkele hoedaanigheidt is de onghelijkheidt / óft ten opzicht der ouderdom / óft ten opzicht der ghaaven.

32. Die anderen in ouderdom te boven ghaan / moeten de zelve door deftigheidt van doorbeeldt voorghaan / *Tit.*2:4. Opdat de oude Vrouwen de jonge leeren voorzichtigh te zijn.

33. Die in ghaaven uitſteeken moeten de ſelve tót anderer nut vaerdighlijk uitdeelen. *Rom.*1:14. Beide Ghrieken en Barbaaren, beide wijzen en onwijzen ben ik een ſchuldener.

34. Die anderen in maght overtreffen / zijn die / welke recht hebben andere te beſtieren / waarom ook de maght Rechtſpreeking pleeght *Juriſdictio.* ghenoemt te worden; welkers amt het is jeghen de laeghere de Rechtvaerdigheidt en Liefde op een zekere uitſteekende wijs te onderhouden / vólghens die maght / welke haar toevertrouwt is. *Job.*29:14:15. Ik bekleede my met gherechtigheidt, en zy bekleede my: mijn oordeel was als een mantel, en

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

vórstelijke hoedt. Den blinden was ik tót ooghen: en den kreupelen was ik tót voeten. *Col.*4:1. Ghy Heeren doet uwen dienstknechten recht en ghelijk.

35. **Deze Rechtvaerdigheidt in de liefde wordt betracht** / door beschermen, **en** bestieren.

36. **De** Bescherming **is een Toepassing der maght om anderen van quaadt te hoeden.** *Ies.* 32:2. En die man zal zijn, als een verberghing teghen den windt, en een schuilplaats teghen den vloedt, enz. **Waar toe ook behoort die voorzienigheidt** / **waar door zy met noodtzaakelijke dingen voorzien worden**/ 1. *Tim.* 5:8.

37. **De** Bestiering **is een Toepassing der maght om andere in 't ghoedt voort te zetten.** *Rom.* 13:4. Want zy is Ghódts dienares u ten ghoede. 1. *Tim.* 2:2. Opdat wy een gherust en stil leven leiden mooghen in alle ghódtzaligheidt en eerbaarheidt.

38. **Deze bestiering wordt gheoeffent in de** richting **en** belooning.

39. **De** Richting **is een voorstelling van recht en ghoedt** / **opdat het betracht werde**/ *Eph.*6:4. Ghy Vaders voedt uwe kinderen op in de leering en vermaaning des Heeren.

40. **Tót deze richting behoort de gheeving en verkonding van ghoede Wetten** / **in wat voor een ghezelligheidt der menschen dit ook gheschiede.**

41. **De** Belooning **is een verghelding van die onderhouding** / **welke der Richting beweezen óft gheweighert wordt.** 1. *Petr.* 2:14. Tót straf wel der quaadtdoeners, maar tót prijs der ghene, die ghoedt doen. **Zo ook** *Rom.* 13.

42. **Hier blinkt op 't hooghst uit de** uitdeelende **en** verbeterende Rechtvaerdigheidt: **want alhoewel de zelfde Rechtvaerdigheidt in andere menschen is** / **als die** / **welke van deze hooghere gheoeffent wordt** / **zo blinkt zy nóchtans**

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

ans op 't hooghst uit/indien zy met ghevoeghlyke maght bedient werde.

43. Hierom voeght het recht der Straf niet eighentlyk an andere/ dan die / welke in maght uitsteeken / *Rom.*13:4. 1.*Petr.*2:14. Van welke als zy recht gheoeffent wordt / is zy gheen straf van menschen/ maar van Ghódt/2.*Chron.* 19:6. Ziet wat ghy doet, want ghy houdt het ghericht niet den mensche, maar den Heere, en hy is by u in de zaak van 't ghericht.

44. Die in maght uitsteeken / moeten voor de nuttigheden van die / waar over zy ghebieden / zórgh draaghen. Ten opzicht der zielen, opdat zy middelen der zaligheidt hebben. *Eph.* 6:4. Ten opzicht des lichaams/ opdat zy kóst/ kleederen / en bequaame huisvesting hebben.

45. Zy zyn nu óft byzondere óft openbaare.

46. Byzondere zyn/ de Man ten opzicht der Vrouw / de Ouders ten opzicht der kinderen/ en de Heeren ten opzicht der dienstknechten. Alwaar de Mannelyke maght is door een zekere evenghelykheidt verzaft: de Heerlyke is louter ghebiedigh: dóch de Vaderlyke is ghelyk als ghemengt.

47. Die in openbaare Anzienlykheidt uitsteeken/ zyn óft Bedieners, óft Overheden.

48. Tusschen de Overheden nu en de Bedieners der Kerk is dit verscheel. I. De instelling der Overheidt / eerder van dit dan van een ander slagh / is van den mensch: maar der Bedieners is van Ghódt / welk in de Schrifture te kennen ghegheeven wordt/ wanneer de maght der Overheidt / schoon zy van Ghódt ghórdent zy / *Rom.*13:1. nóchtans een menschelijke órdening ghenoemt wordt. 1.*Petr.* 2:13. Welke benoeming gheensins an de wettighe bedieners der Kerk voeght. II. De Overheidt is een órdening van Ghódt den Schepper / en ziet voor zo veel op alle slagh

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

van menschen: maar de Kerkelijke bedieninge is een ghaaf en órdening van Christus den Middeler / en ziet alzo niet eighentlijk / en door een ghewoonlijk recht dan op die / welke van Christus Kerk zijn. III. De Overheidt *Jurisdictio.* heeft de Rechtspreeking met ghebiedt / en kan alzo (indien zy de opperste zy) met gherechte reden wetten maaken / en afschaffen / en de Rechtspreeking anderen belasten: maar de Kerkelijke Bedieners (in zich anghemerkt) zijn loutere ghebódtuitvoerers / welke niet eighens hebben / maar alles / wat zy wettighlijk doen / dat doen zy in stede van den bevelenden Christus / en konnen alzo / nócht wetten maaken / nócht anderen die maght / welke zy ghekreeghen hebben / belasten. *Politicus.* IV. Der Overheden amt is / door Borgherkundighe middelen / en door bedwonge maght / het ghemeene zo wel gheestelijk als lichaamlijk ghoedt van alle die / welke an haar ghebiedt toebetrouwt zijn / te bezórghen / 1. *Tim.* 2: 2. Maar der Bedieners amt is / door Kerkelijke middelen te bezórghen het gheestelijk ghoedt van die ghene / welke haar toebetrouwt worden / *Actor.* 20: 28. *Hebr.* 13: 17.

49. Door de dingen zelfs nu / door de persoonen / en door de oorzaaken / waar omtrent zy bezigh zijn / konnen zy niet naauwkeurighlijk onderscheiden worden; want gheenigh ding / persoon óft oorzaak is zo Kerkelijk / dat zy t'eenighen opzicht niet tót de Rechtspreeking der Overheidt behoort / nócht daar is *Actio.* eenighe doening, zo wereldtlijk (zo zy slechts door een lidt der Kerk ghedaan wordt) dat zy niet / voor zo veel zy op de ghenade jeghens Ghódt ziet / kan behoren tót de Kerkelijke kennis.

50. De uitzondering dan der Kerkelijken (ghelijk zy ze noemen) en der menschen van de Recht-

Rechtspreeking der bórgherlijke Overheidt / ghelijk ook de lósmaaking van de an de Overheidt en Ouders schuldighe onderhouding / onder dekmantel van Ghódtsdienst en volmaaktheidt / van de Paapisten inghevoert / strijdt teenemaal reghelrecht teghen Ghódts volmaakte wet.

51. Ten opzicht der Bestiering / welke van de maght der hooghere voortkomt / zijn de laeghere onderdaanigheidt, en ghehoorzaamheidt schuldigh. *Hebr.*13:17. Zijt uwen voorghangeren ghehoorzaam, en zijt ze onderdaanigh.

52. De Onderdaanigheidt is een erkenning van der zelver ghezagh / 1.*Petr.*2:18. *Ephes.* 5:22.

53. De Ghehoorzaamheidt is een nakoming van die dingen / welke voorgheschreeven worden / *Ephes.*6:1:5.

54. Deze Ghehoorzaamheidt moet altijdt bepaalt worden vólghens de paalen der maght / welke de hooghere / die ghebiedt / heeft.

55. Hierom moet men den menschen niet ghehoorzaamen in die dingen / welke teghen Ghódts ghebódt zijn: want men moet ghehoorzaamen in den Heer. *Ephes.*6:1. en Ghódt vreezende, *Col.*3:22. Oft ook teghen 't ghebódt van andere hooghere menschen / welke in de zelfde dingen ghrooter ghezagh hebben.

56. Hierom moet ook die Ghehoorzaamheidt niet blindt / óft zonder onderzoek des ghebódts zijn: maar de laeghere moet onderzoeken / zo veel tót de onderworpe stóf vereischt wordt / óft het ghebódt wettigh / ghevoeghlijk / en verbindend zy / *Actor.*4:19 *Materia Subjecta.*

57. Zo nu het ghebódt onwettigh zy / dan heeft de verdraaghing der straf met onghelijk anghedaan / de kraft en plaats van ghehoorzaamheidt / 1.*Petr.*2:19;20.

58. Ten opzicht van 't ghoedt/welk óft dooz ghaaben / óft dooz maght van de hooghere medeghedeelt wozdt / zÿn de laeghere een ootmoedighe dankbaarheidt schuldigh.

59. De dankbaarheidt is een benaerstighing om de verkreeghene weldaaden te verghelden.

60. Want zy is een zekere ghoedtwillende toegheneeghenheidt / opzicht en evenredenheidt hebbende/ tót eens anders weldaadt : zo nóchtans dat zy in de gheneeghenheidt zelf niet gheeindight moete wozden/maar ook in ghevoeghlÿke betrachting gheopenbaart wozden.

61. De dankbaarheidt is wel een ghemeene plicht van alle menschen / welken van anderen eenighe weldaadt anghedaan gheweest is / maar er is een zekere byzondere reden van dankbaarheidt der laeghere teghen de hooghere / welke met dat woozdt te kennen gheghee-ven wozdt / wanneer zy een ootmoedighe dankbaarheidt ghenoemt wozdt.

62. Hier toe behoozt de verschaffing van der zelver noodtdzuftigheidt / het zy zy ghoedt/ het zy hulp / het zy raadt van doen hebben/ *Gen.*45:9.

63. De Dankbaarheidt / welke op die ziet/ dooz welkers toedoen naast Ghódt wy in weezen zÿn/ de Ouders naamelÿk/het Vaderlandt / óft die de zelfde persoon / als zy / verstrekken / wozdt Ghódtzaligheidt ghenoemt/ 1. *Tim.*5:4.

64. De plicht van evenghelÿke jeghens alle haar evenghelÿke is / dat de een den anderen met eere voozghaa/ *Rom.*12:10. *Ephes.*5:21.

65. Jeghens zommighe met liefde en ghemeenschap vereender zÿn/ is vziendtschap/ *Prov.*18:24.

66. Het beghinsel van alle eer den Evennaasten an te doen/ en inzonderheidt van die / welke men an hooghere / en evenghelÿke schuldigh is/ is de Nederigheidt.

67. Deze

67. Deze Nederigheidt is een Deughdt/ waar dooz iemandt zo de achting van zich zelf maatight / dat hy in gheenderhande wijs zich wille iets toegheschzeeven te wozden / boven dat/dat hem toekomt/ *Phil.*2:3. Door ootmoedigheidt achte de een den anderen uitnemender dan hem zelven.

68. An de Nederigheidt wozdt teghenghestelt de hovaardy, en nijdigheidt.

69. De Hovaardy is een onmaatighe ghzeetigheidt na eighe uitsteekendheidt.

70. Deze ghzeetigheidt na eighene uitsteekenheidt / indien zy verkeert omtrent ghoeden/ welke wy hebben / wozdt Pócching genoemt: indien omtrent die dingen / welke wy schijnen willen te hebben/wozdt zy Laatdunkendheidt ghenoemt: indien omtrent de ghoede naam/ óft achting/welke wy by andere zoeken, wozdt zy ydele Roem, ghenoemt: indien omtrent Waerdigheden/wozdt zy Staatzucht ghenoemt: indien omtrent de by der handt neeming van dingen/welke eighene krachten te boven ghaan/ wozdt zy Waanvermoeding ghenoemt.

71. De Nijdigheidt is een dzoefheidt over des Evennaastens ghoedt / omdat het onze eighene uitsteekendheidt schijnt te verminderen/ *Num.*10:29.

72. Want zo de dzoefheidt zy over des Evennaastens ghoedt / omdat wy zien/ dat daar uit eenighe rampen óft ons óft anderen zullen voozt koomen / is 't gheen nijdigheidt; maar een eerlijke vrees, *Prov.*28:28.

73. Zo de oorzaak der dzoefheidt zy / niet omdat een ander eenigh ghoedt hebbe / maar omdat wy 't niet hebben / en dat ghoedt vooz ons te wenschen zy / dan is 't gheen nijdigheidt, maar een navólghzucht, *Rom.*11:14. *Causa.*

74. Zo de oorzaak der dzoefheidt zy de onwaerdigheidt van die/welk dat ghoedt gheniet/ dan is het eighentlijk gheen nijdigheidt / maar

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

een verontwaerdighing / *Proverb.* 29: 2.

75. Alle deze hartstóchten nóchtans / zo zy de maat te buiten ghaan / pleeghen met de naam van nijdigheidt in de Schrifture betekent te worden / *Psalm* 37: 1: 7: 8. *Prov.* 3: 31.

XVIII. HOOFDTSTUK.

Van de Menschelijkheidt jeghen den Evennaasten.

1. DE Rechtvaerdigheidt / welke op des Evennaastens staat / volstrektelijk anghemerkt / ziet / ziet op des Evennaastens / óft persoon / óft uiterlijke ghoeden.

2. Die op de persoon ziet / ziet óft op des zelfs leven / óft zuiverheidt.

3. Die op des zelfs leven ziet is de Menschelijkheidt / en wordt in 't zeste ghebódt bevolen: want wijl hier eighentlijk voor 't menschelijke leven / (óft ghelijk de Schrifture spreekt / *Gen.* 9: 5: 6.) voor de ziel des menschen, en voor het bloedt des menschen zórgh ghedraaghen wordt: zo wordt die ghanssche plicht / waar van hier ghehandelt wordt / te recht met de naam van Menschelijkheidt te kennen ghegheeven.

4. Van 't leven der stomme dieren wordt eighentlijk in dit ghebódt niet ghehandelt: als welke in des menschen maght zijn / *Gen.* 9: 2: 3. nócht met den mensch een ghemeene ghezelligheidt hebben: Omdat nóchtans een gherechtighe Schik jeghens het leven des menschen / eenigh opzicht inbrengt / tót dat evenbeeldt van hem / welk in andere dieren ghevonden wordt / en de wreedtheidt teghen die / een zekere onmenschelijke schik pleeght óft te betekenen / óft allenks tót de zelve te ghewennen: daarom behoorden de zachtmoedigheidt / en onzachtmoedigheidt

Dispositio.

igheidt ober de ſtomme dieren / ook hier toe/ als eenigh anhangſel.

5. De Menſchelijkheidt is een Deughdt, waar door wy gheneight worden, om des Evennaaſtens leven, en des zelfs gheruſtheidt met wettighe middelen te bewaaren.

6. Dit nu wordt op twe wijzen beſchikt/ naamelijk door bystandt te doen / en ſchade af te weeren.

7. Nademaal nu des Menſchen leven tweerley is / welk van ons bewaart moet worden / gheeſtelijk en lichaamelijk / hierom zijn de plichten der menſchelijkheidt / zommighe gheeſtelijke, en zommighe lichaamelijke

8. De gheeſtelijke plicht is / alle die dingen te doen volghens onze maght / die de ſtichting des Evennaaſtens konnen vorderen.

9. Van dit ſlagh zijn de Bidding, het ghoedt Voorbeeldt, en de Vermaaning, welke van allen gheeiſcht worden.

10. Want deze / ſchoon zy onmiddelijk ten opzicht van het naaſte eindt alghemeene plichten der Liefde zijn / behoozen nochtans middelijk / en ten opzicht van het verſchooven eindt, tot het bewaaren van des Evennaaſtens gheeſtelijk leven/ *Jacob.* 5:20. *Finis proximus.* *Finis remotus.*

11. Dierghelijk is de reden der ophouding van de ſchuldighe plichten op des Evennaaſtens zaligheidt ziende; der toeſtemming met anderen in de zonden / en der arghernis hen ghegheeven / welke zijn zonden an die plichten teghenghеſtelt: want deze quetſen altijdt des Evennaaſtens gheeſtelijk leven / *Ezech.* 3: 18. en 13:19. en 33:6:8. *Rom.* 14:15. 1. *Cor.* 8:11.

12. Alhoewel nu / ghelijk de ziel edeler is/ als 't lichaam / zo ook 't gheeſtelijk leven van meerder waerde is / als het lichaamlijk; en alzo die zonden / welke teghen het gheeſtelijk leven des Evennaaſtens zijn / zwaarer zijn/ (een

(een billijke verghelijking anghewendt zijnde) als welke 't lichaam quetsen; de quetsing nochtans des Evennaastens raaken zy niet zo zaaklijk an: omdat de lichaamelijke quetsing en doodt zelf in weerwil den menschen uit noodtzaakelijkheidt van dwang pleeght anghedaan te worden: maar de gheestelijke doodt kan den eenen van den anderen niet anghedaan worden / ten zy eenighsins willende en toestemmende / zo dat zijn eighene doening de onmiddelijke oorzaak der zelve zy.

Realiter.

Actio.
Causa.

13. Van de Hooghere nu / met anzien en maght verzien / wordt ook ghecischt / dat zy na haar maght de zaligheidt der laeghere trachten te bevorderen.

14. Van de plicht jeghen het lichaamelijke leven des Evennaasten / opdat het gherust en veiligh bewaart werde / zijn verscheidene trappen

15. Van deze is de eerste in die Deughden / waar door wy vreemdt van alle quetsing des Evennaastens ghemaakt worden.

16. Van deze slagh zijn / de Zachtmoedigheidt, Verdraaghzaamheidt, Langmoedigheidt, en Verzoenbaarheidt óft vergheeving van 't onghelijk.

17. De Zachtmoedigheidt is een Deughdt / welke de ghramschap maatight. *Prov.* 17: 17. 1. *Cor.* 13: 4. *Num.* 12: 3. Dóch de man Mozes was zeer zachtmoedigh; meer dan alle menschen die op den aardbodem waaren. *Gal.* 5: 22. De vrucht des gheests is ghoedertierenheidt, ghoedtheidt, zachtmoedigheidt.

18. An deze wordt teghenghestelt de Slapheidt, en Ghrammoedigheidt.

19. De Slapheidt is een beroobing van rechtvaerdighe toorn / 1. *Sam.* 12: 13.

20. De Ghrammoedigheidt is een onmaatighe ontsteeking van toorn / *Gen.* 49: 7. Vervloekt zy haar toorn, want hy is heftigh, en haar verból-

bólghendheidt, want zy is hardt, *Eccles.*7:9. Zijt niet haastigh in uw gheest om te toornen: want de toorn rust in den boezem der dwaazen.

21. De trappen der Ghzammoedigheidt zyn / de Terghing des ghemoedts / de Oploopendheidt / en Haat.

22. De Verdraaghzaamheidt is een deughdt / welke de toorn / door zwaare onghelijken ontsteeken / maatight / *Luc.*21:19. *Col.*1:11. 1. *Thess.* 5:14.

23. De Lankmoedigheidt is een volharding der Verdraaghzaamheidt / schoon zy lang ghequetst ghweest zy / *Pro.*14:29 en 15:18. en 16:32.

24. De Verzoenbaarheidt is een Deughdt / waar door wy het ons anghedaan onghelijk lichtelijk vergheeven / *Matt.*18:21:22. *Luc.*17:3:4.

25. De twede trap van deze plicht is in die Deughden / welke des lebens vereening anqueeken / als de Eendraght en Ghoedtwilligheidt, welke zich / de Heuscheidt, Ghespraakzaamheidt, en Ghelijkmoedigheidt byghevoeght hebben.

26. De Eendraght is een Deughdt / waar door wy lichtelijk met anderen in die dingen / welke ghoedt zyn / stemmen / *Phil.*1:27. en 2:2. en 4:2.

27. De Ghoedtwilligheidt is een Deughdt / waar door wy an anderen / dat alles wel zy / willen / 1. *Cor.*13:4 De liefde is ghoedertieren.

28. An deze worden teghenghestelt / twedraght, twespalt, en vyandtschap, enz. *Gal.* 5:20.

29. De derde trap van deze plicht is in die ghepooghen / waar door het leben zelf des Evennaasten beschermt / bevorderd / en verquikt wordt.

30. 'T ghepoogh van des Evennaastens leven te beschermen / bevorderen / en verquikken

ken begrijpt alle die plichten / door welke wy behoudende oorzaaken des menschelijken levens konnen zijn / *Prov.* 20:10.

Causa conservans.

31. An deze woorden teghengheselt alle die zonden / door welke des menschen leven ghequetst wordt / als verwoedtheidt, wreedtheidt, en dierghelijke. *Op de zelfde plaats.*

32. Alle deze woorden begreepen in de naam van Doodtslagh.

33. Doodtslagh, is een onrechtvaerdighe dooding des menschen.

34. Die dooding nu / en ook die quetsing is onrechtvaerdigh / welke óft niet gheschiedt door rechtvaerdigh / dat is / openbaar / óft met het openbaar ghelijkmaghtigh ghezagh: óft niet uit rechtvaerdighe oorzaak; óft niet met een rechtvaerdighe ózde; óft uit een niet rechtvaerdigh inzicht. Want deze vier voorwaarden moeten altijdt t'zamenloopen tót een rechtvaerdighe dooding: zo een van die af is / wordt 'er doodtslagh beghaan.

35. Tót Doodtslagh moet ook ghebraght worden reukelooze Toorn, door zo veel zy strekt tót quetsing van des Evennaastens leven. *Matt.* 5:22. Zo wie t'onrecht op zijnen broeder toornigh is, enz.

36. Maar uit die woorden zelf is waar te neemen / dat alle toorn niet veroordeelt wordt; want die wordt alleen bestraft / welke reukeloos is: dat is / welke gheenighe gherechte oorzaak heeft / óft de gherechte maat niet onderhoudt. Anderssins wordt de drift der toorn / ghelijk als Ghódts yver / dikwijls ghepreezen / *Genes.* 30:2. *Exod.* 11:8. en 16:20. en 23:19. *Num.* 16:15. en 31:14. 2. *Reg.* 13:19. En ook de haat zelf / *Psalm* 138:21:22.

37. Byzonder is dit by na in't zeste ghebódt / dat die dingen / welke daar in verbooden worden / somtijdts konnen (op een andere wijs) niet

iet qualijk / somtijdts ook met recht en wel/
a de onderhouding jeghens Ghódt / gheschie-
en.

38. Zo zondight niet / die by louter ghe-
al / an t welke hy gheen oorzaak ghegheeven
eeft / terwijl hy een gheoorlófde zaak doet/
er plaats en tijdt als het gheoorlóft is / schul-
ighe naerstigheidt anwendende / een ander
oodt/ *Deut.*19:5.

39. Hoedaanigh ook is de wijs van noodt-
aakelijke bescherming / zo 'er maar de be-
heerte van wraak af zy. Want deze is een
nstraffelijke beschutting an ieder een toeghe-
aaten.

40. Somtijdts ook wordt Ghóde ghehoor-
aamheidt betoont met doodtslaan/ *Deut.*13:9.
Wanneer naamelijk dat volghens Ghódts
hezagh en last gheschiedt/ 1.*Sam.*15:18:19.

41. Van die mensch / welkers onnoozel-
eidt hem bekent is/ uit bestemdt voorberaadt
e dooden / heeft niemandt maght van Ghódt/
uit de ghemeene wet.

42. Nócht daar is eenighe maght van den
nensch / welke an eenighen der onderdaanen
henoeghzaame volmaght verschaffen kan/om
ie te dooden / welke hy onschuldigh te zijn/ óft
e doodt niet verdient te hebben/ weet.

43. De oorlógh derhalven kan nimmer-
neer van beide kanten rechtvaerdigh zijn /
mdat 'er gheen oorzaak der doodt an weder-
zijden zijn kan.

44. Nócht in die oorlógh is 't gheoorlóft de
ooding van die / welke niet eenighsins deel-
achtigh zijn an dusdaanigh een oorzaak / voor
te neemen en te zoeken.

45. Maar indien 'er wettighe oorzaak / te
ghelijk met rechtvaerdighe maght / zy / en
een gherechtigh voorneemen / en wijs anghe-
wendt werde / dan strijdt de oorlógh zelf / óft
krijgh niet met de Ghódtsdienst / Rechtvaer-
digheidt

digheidt óft Liefde / *Num.*31:3. 1.*Sam.*18:16. en 25:28. 1.*Chron.*5:22. *Luc.*3:14. *Rom.*13:4. 1.*Petr* 2:14.

46. De zelfde voorwaarden ghehouden zijnde / is 't ghoorlóft den ghenen / die de wapenen niet weeten te ghebruiken / 1.*Chron.*5:18. *Psalm* 143:1. haar hulp an wettighe Veldtoversten op te draaghen / en toe te zegghen om oorlógh te voeren / *Luc.*3:14. 1.*Cor.*9:7.

47. Dat iemandt zich zelven doode / laat ghenighe wet van Ghódt toe.

48. Het is nóchtans somtijdts ghoorlóft en rechtvaerdigh / dat iemandt zich zelven in een zeker ghevaar des doodts stelle.

49. Ja daar wordt altemets een voorval ghegheeven / waar in iemandt zich zelf in de doodt begheeven en kan en moet. *Joh.*1:12.

XIX. HOOFDTSTUK.

Van de KuiscHeidt.

1. DE Rechtvaerdigheidt / welke op des Evennaastens zuiverheidt ziet / is de Kuischeidt.

2. De Kuischeidt is een Deughdt, waar door de zuiverheidt van een persoon bewaart wordt, ten opzicht van die dingen, welke op de Teeling zien, 1.*Thess.*4:3:4:5.

3. De Deelen der Kuischeidt zijn twe / de Beschaamdtheidt, en Eerbaarheidt.

4. De Beschaamdtheidt is een deel der Kuischeidt van de onzuiverheidt aftrekkende / welke in de zelfde zin ook Schaamachtigheidt ghenoemt wordt.

5. De Eerbaarheidt is een deel der Kuischheidt leidende tót die dingen / welke de zuiverheidt betaamen.

6. De Beschaamdtheidt en Eerbaarheidt zijn

ſjn oorſpronkelijk in de inwendighe verkie- *Radicali-*
ing des menſchen / dóch betekendlijk in de *ter.*
itwendighe ommeghang. *Significa-*

7. Hierom wozdt de Kuiſcheidt boozneeme- *tive.*
jk Beſchaamdtheidt ghenoemt / booz zo veel
p weghneemt de uiterlijke tekenen van onzui-
erheidt ; en Eerbaarheidt / booz zo veel zp de
iterlijke tekenen van zuiverheidt ſtelt.

8. Tót de Schaamachtigheidt wozdt booz-
eemelijk betrokken / de Zedigheidt ; tót de
Eerbaarheidt de Staatigheidt.

9. De Zedigheidt is een Deughdt / waar
ooz de begheerlijkheidt des vleeſchs binnen
e paalen ghehouden wozdt.

10. De Staatigheidt is een Deughdt/waar
ooz de betaamlijkheidt der zuiverheidt waar-
zhenomen wozdt.

11. De Kuiſcheidt is Maaghdelijk , Echte-
ijk , en Weduwlijk.

12. Deze verdeeling is niet van een Ghe- *Genus.*
lacht in Ghedaantens, maar van een byvoegh *Species.*
n zjn onderwerpen. *Adjun-*

13. Want het is de zelfde Kuiſcheidt ten op- *ctum.*
zicht der weezenheidt in alle / maar zp laat ee- *Subjectum,*
nighe toevallighe onderſcheiden toe na de ver- *Eſſentia,*
ſcheidene ſtaaten van die / van welke zp onder-
houden wozdt.

14. Want de Maaghdelijke is / welke van
een maaghdt bewaart moet wozden/ tót dat zp
eerlijk de trouw anvaerde/ 1. *Cor.* 7:34.

15. De Echtelijke is / welke in den Echt
ghehouden moet wozden/ *Tit.* 2:5.

16. De Weduwlijke/ welke van de Wedu-
weners en Weduwen/ 1. *Tim.* 5:7.

17. Tót de Echtelijke Kuiſcheidt wozdt
betrokken het Houwelijk / wettighlijk anghe-
ghaan en onderhouden / *Matt.* 19:6. 1. *Tim.*
2:14. *Hebr.* 13:4. 1. *Petr.* 3:1:2:4.

18. Want dit onderſcheidt is 'er tuſſchen de
Echtelooze ſtaat/en het Houwelijk/dat/ſchoon
in de

in de Echtelooze staat de Kuischeidt konne en moete onderhouden worden / de Echtelooze staat zelfs nochtans niets doet tot de Kuischheidt: maar het houwelijk uit zijn Natuur / en heeft in zich eenighe zuiverheidt / door zo veel 't een instelling van Ghodt is / en wordt ook nu door kracht van de zelfde instelling een middel / om de Zuiverheidt en Kuischeidt te bewaaren.

19. Het Houwelijk is een onscheibaare t'zamenvoeghing van een man en eene vrouw uit een wettighen t'zamenstemming / tot ghemeenmaaking der lichaamen / en ghezelligheidt des lebens onder zich onderling.

20. Het is van een man met eene vrouw / *Genes.* 2:22. *Mal.* 2:15. *Matt.* 19:4.5. 1. *Cor.* 7:2. *Lev.* 18:18.

21. Want men kan die volmaaktheidt van vriendtschap / en onderlinge plicht / welke in 't houwelijk is / niet hebben / dan tusschen een / en eene.

Polygamia. 22. Derhalven is ook dat Veelerhouwelijk, welk by de oude Aartsvaders in ghebruik gheweest is / altijdt een schending van de wetten des Houwelijks / nocht eertijdts door eenighe andere toelaating en vrygheeving van Ghodt verdraaghen gheweest / als door welke hy de zwakheden en onweetendheden der menschen dikwijls pleeght te verdraaghen / en ten ghoede te keeren.

23. Tot een wettighe t'zamenstemming wordt vereischt / Eerstelyk / dat de te zamen te voeghene persoonen bequaam zijn. Ten tweeden / dat de toestemming zelfs met de Natuur der zaak / en Ghodts wet overeenkomstigh zy.

24. Opdat de Persoonen bequaam zijn wordt vereischt. 1. Een gherechte afstandt des Bloedts, *Lev.* 18.

25. Want de nabestaaning des vleeschs belet het Houwelijk om een zekere byzondere eerbiedig-

ledigheidt an het eighen vleesch schuldigh / te-
hen welke strijdt die houwelijksche ghemeen-
aamheidt / welke door die spreekwijs betekent
wordt. Ghy zult haar schaamte niet ontdek-
en, *Lev.* 18:6.7, *enz.*

26. Die afstandt van de trappen / óft des
amaaghschaps / óft des zwagherschaps / welke
evit. 18. voorghestelt wordt om onderhouden
e worden / is van een ghemeen en gheduurigh
echt: want de schending van de zelve is een
an die ghrouwelen gheweest / door welke de
eidenen zelf ghezeidt worden het landt ver-
ntreinight te hebben / *v.* 27:28.

27. Zy is nóchtans niet in alles van een
weezendlijk zedigh recht / zo dat zy gheen uit-
ondering toelaat / óft door een loutere drin-
hende noodtzaakelijkheidt / als in 't beghin
an de wereldt: óft door Ghódts byzonder
evel / *Deut.* 25:5.

28. Het gheestelijk bloedtverwandtschap óft
naaghschap (ghelijk zy 't noemen) van de
Vausghezinden inghevoert / tusschen den Doo-
enden / óft Heefvader / en de ghedoopte Heef-
oon óft Heefdochter (ghelijk zy ze noemen)
helijk als een beletsel van een wettigh Hou-
velijk / is een leedigh / en dwingelandsch ver-
ichtsel van overgheloof.

29. In de persoon / welke een houwelijk an
al ghaan / wordt vereischt. II. De Rijpheidt
des ouderdoms, 2. *Cor.* 7:36. Welke / zo zy'er
niet waare / zoude zy gheen verdragghen van
minder belang an konnen ghaan / ik laat staan /
it zo ghroote.

30. Opdat deze t'zamenstemming an de na-
uur der zaak ghelijkvórmigh zy / wordt er
voorvereischt. I. De te zamenstemming der
Ouders, zo zy slechts nóch onder der zelver
ghebiedt staan / 1. *Cor.* 7:36:37:38.

31. II. De t'zamenstemming ook der
trouwende Persoonen moet voortkomen / uit
een

een zeker en overwooghen voorberaadt / zonder dwang / óft slim bedrogh.

32. Deze t'zamenvoeghing wordt onscheidelijk ghenoemt / omdat zy uit de natuur der zaak zelf de zelfde einden heeft / als het menschelijk leven / *Rom.*7:1:2:3. 1.*Cor.*7:39.

33. De Byzitting dan van die / welke voor een tijdt onder zich trouwen / is gheen Houwelijk van Ghódt ingheſtelt óft voor ghoedt ghekeurt / maar des zelfs schandelijke beſpótting.

34. Mócht deze gheduurigheidt hangt alleen van de wil / en 't verbondt der trouwende perſoonen / want dan zoude / beide partyen zulks stemmende / dit zo angheghaan verdragh weederom verbroken konnen worden / ghelijk tuſschen een Heer en Knecht pleeght te gheſchieden: maar het richtſnoer en de knoop van dit verbondt is Ghódts inſtelling / waarom het ook in de Schriftuur altemets Ghódts verbondt ghenoemt wordt / *Prov.*2:17.

35. Deze inſtelling van Ghódt / waar door hy een onſcheidelijke ghemeenzaamheidt der echte luiden inzet / ziet op 't ghoedt des menſchelijken gheſlachts / in de zelfs gherechtighe behouding door een zekere opvoeding / en erffelijke aftervólghing der kinderen / welke zonder een onſcheidelijke t'zamenvoeghing der Ouders niet gheſtelt kan worden.

36. Een gheoorlóft Houwelijk dan kan niet ontbonden worden voor de doodt zonder de zwaarſte ſtraffwaerdigheidt van die / welke daar van oorzaak is.

Cauſa.

37. Zelf de ongheloovigheidt / óft ketterij in een van beide partyen / gheeft gheen gherechte oorzaak van ſcheiden / 1.*Cor.*12:13.

38. Dóch zo van de eene party een ſcheiding gheſchiede met een hardtnekkighe halsſterkheidt / is de andere party in dat gheval verlóſt / 1.*Cor.*7:15.

39. Deze

39. Deze t'zamenvoeghing is tót ghemeen-
aaking der lichaamen, omdat in 't Houwe-
k voorneemelijk ghezócht wordt een zaadt
hódts, *Mal.* 2:15. en minvoorneemelijk een
iddel teghen de vleeschelijke begheerlijkhe-
n / welke nu na den val in veelen / die gheen
zondere ghaaf van onthouding hebben / zo
omeloos zijn / dat zy de zelve (ten zy haar
or dit middel te hulp ghekomen werde) ghe-
k als ontsteeken / dat is / onbequaam maa-
n tót heilighe plichten / en voorbaarigh tót
gheoorlófde en vuile vermengingen / 1. *Cor.*
2:9

40. Hierom wordt het lichaam van den
an ghezeidt te zijn in de maght van de vrouw/
het lichaam van de vrouw in de maght van
n man/ zo dat zy de schuldighe ghoedtwillig-
idt zich onderling betaalen moeten zonder
drieghing / 1. *Cor.* 7:3:4:5.

41. Hierom ook is de belófte van Echte-
osheidt / ghelijk zy onder de Pausghezinden
zwang is / gheen belófte van Kuischeidt/
aar van duivelsche waanvermoeding / een
rik des gheweetens/ en een bandt van onzui-
rheidt.

42. De ghezelligheidt ook des levens / en de
lve op 't hooghst innighst / tót onderlinge
oost en hulp is binnen de paalen des Hou-
elijks: want dewijl de man zijn vader en
oeder verlaaten moet / en zijnen wijve an-
ngen. *Gen.* 2:24. en dewijl de vrouw ghezeidt
ordt den mensche tót een bequaame hulp ghe-
aakt te zijn. *Gen.* 2:18. Zo ziet deze hulpzaa-
e ghezelligheidt niet alleen op de voortplan-
ng des menschelijken gheslaghts / maar moet
ok tót alle de plichten dezes levens uitghe-
rekt worden.

43. Deze alle zijn tusschen de man en vrouw
nderling / en moeten met ghelijk recht onder-
ouden worden / ten opzicht van de weezen- *Essentia.*
heidt

heidt óft som der zaak: zo nóchtans / dat dat onderscheit der trap / welke tusschen de man en vrouw tusschenkomt (dat de man vooght zy en de vrouw ghehoorzaame) in alle die waarghenomen en onderhouden werde/ 1. *Petr.* 3.7. 1. *Cor.* 11:7:8:9:10. *Ephes.* 5:33.

44. Teghen die Kuischeidt wordt ghestelt de Overdaadt; in een beknópter zin / waar in zy betekent / een ongheoorlófdt ghebruik van die dingen / welke tót de teeling behooren; welke in de zelfde zin ook ghenoemt wordt/ onreinigheidt, schandelijke beweeghing en quaade begheerlijkheidt, *Col.* 3:5. Ontuchtigheidt. *Rom.* 13:13. quaade beweeghing der begheerlijkheidt, 1. *Thess.* 4:5.

Causa adjuvans.
Effectum.

45. By de Overdaadt worden ghetelt alle de helpende oorzaaken, ghewróchten, en tekenen der zelve/ als/ onkuisische anschouwingen. *Job.* 31:1. *Prov.* 9:13. 2. *Petr.* 2:14. *Matt.* 5:28. Ooghwinkingen, kussen, omhelzingen, tastingen, dansen, schouwspelen, liedekens, ghebaerden, en dierghelijke/ *Gal.* 5:15.

46. Tót de helpende oorzaaken der Overdaadt worden ghebracht / Brasseryen en dronkenschappen, *Rom.* 13:13. *Ezech.* 16:49. *Prov.* 23:31:33.

47. Tót de ghewróchten en tekenen der zelve / wordt ghebracht / de pracht en het dartel versierssel, *Proverb.* 7:11. en slordigheidt van woorden, *Ephes.* 5:4.

Species.

48. De ghedaanten der Overdaadt zijn. I. Hoerery, welke is een vermenging van een onghebonden met een onghebondene / 1. *Cor.* 6:16. Het zy het een schóffeering zy / welke is eighentlijk een schending van een anderssins eerbaare vrouw: het zy het eighentlijk ghenoemde hoerery zy / welke is met een oneerlijke / óft met een hoer. II. Overspel, wanneer ten minsten een van de persoonen ghetrouwdt óft verloofdt is. III. Bloedtschandt, wanneer

anneer nabeſtaande in 't vleeſch / zich ver-
engen. IV. Schaaking, wanneer by de over-
andt gheweldt komt. V. De Byſlaaping te-
hen de natuur.

49. Het Overſpel ſtrijdt meeſt eighentlijk
weezendlijk teghen het Houwelijk / welks
andt en verbondt het uit haar natuur an ſtuk-
en ſcheurt / en is alzo een eighe / en gherechte
orzaak der Echtſcheiding, welke om veel an- *Cauſa.*
ere zonden / ſchoon zy zwaarer zijn / niet toe
laaten is.

50. Een rechtvaerdighe Echtſcheiding
naakt de bandt zelf van 't houwelijk lôs.

XX. Hoofdtstuk.

Van de Vergheldende Rechtvaerdigheidt.

1. De Rechtvaerdigheidt / welke op des Evennaaſtens uitterlijke ghoederen ziet / wordt door een zekere toeeighening Ver-gheldende rechtvaerdigheidt ghenoemt / omdat zy voorneemelijk in vergheldingen verkeert.

2. Deze Rechtvaerdigheidt is een Deughdt, waar door ieder 't zijn in de uiterlijke ghoe-deren ghegheeven wordt.

3. Dat nu wordt ieders zijn ghenoemt / waar over hy wettighe heerſchappy heeft.

4. De Heerſchappy is een recht van met een zaak volmaaktelijk te mooghen handelen / voor zo veel het de Wetten toelaaten / *Matt.*20:15.

5. Van de volmaakte heerſchappy zijn twe deelen / de eighendom / en 't vruchtghebruik / *Luc.*20:9:10. 1.*Cor.*9:7.

6. Deze nu worden ſomtijdts gheſcheiden: zo dat de een de eighendom / en de andere het vruchtghebruik voor een tijdt heeft.

7. Deze Rechtvaerdigheidt wordt gheoef-fent in de verkrijghing / en 't ghebruik.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

8. De Rechtvaerdigheidt der verkrijghing hangt van de oorzaak der Heerschappy. *Causa.*

9. De oorzaak en reden der heerschappy wordt Bezitnaam ghenoemt.

10. Een rechtvaerdighe Bezitnaam is een rechtvaerdighe inneeming/ erving / schenking/ looning / oft verdragh.

11. Een rechtvaerdighe inneeming is een wettighe anvaerding van dingen / welke van te vooren niemandts gheweest zijn / en nochtans iemandts worden konnen.

12. Die dingen worden niemandts te zijn/ ghezeidt/ welke niet bezeeten worden/ en waar over niemandt heerschappy heeft.

13. In deze zin worden alle dingen in het beghin van de wereldt / en ook na de zondtvloedt/ghezeidt ghemeen gheweest te zijn: omdat zy gheenighen mensch in byzondere bezitting oft heerschappy toebehoort hebben : en alzo in 't ghemeen voorgheselt gheweest zijn an ieder een / welke die eerst anvaerde en innam. Waar op ook ziet die zeghening van Ghodt over 't menschelijk gheslaght / *Gen.*1:28. Vermeenighvuldight, en vervult de aard, en onderwerpt ze, en hebt heerschappy over de visschen der zee, en over het ghevoghelt des hemels, en over al het ghediert, dat op der aard kruipt. Welke na de Zondvloedt ook herhaalt wordt. *Gen.*9:11. Zijt vruchtbaar en vermenighvuldight, en vervult de aard.

14. In de zelfde staat nu zijn ook die Eilanden der zee/en deelen ook van 't vaste landt/ welke nooit bewoont gheweest zijn.

15. Van het zelfde recht zijn ook alle die dingen / welke eertijdts iemandts gheweest zijn / maar namaals opghehouden hebben te zijn / welke leedighe oft verlaatene pleeghen ghenoemt te worden.

16. De verloorene dingen nu zijn onder deze niet te tellen / ten zy schuldighe naerstigheidt anghe-

anghewendt hebbende / om der zelver waare eighener op te speuren; want andersins/schoon zy van een ander niet lichaamelijk ghehouden worden / zo worden zy nóchtans met recht/ door de wil en het ghemoedt bezeeten.

17. Hierom zijn die waaren / welke om 't schip te ontlasten in zee ghworpen worden/ óft uit eenighe schipbreuk an strandt ghespoelt worden / niet te houden voor leedighe óft verlaatene dingen.

18. Tót deze inneeming wordt ghebracht de ghevangenneeming / welke een inneeming is / door recht van een rechtvaerdighlijk anghevangen oorlógh gheschiedt.

19. De Erving is een navólghing in eens anders ghoederen / vólghens des zelfs rechtvaerdighe wil / *Levit.*25:45:46. *Num.*27:8:9:10:11.

20. De Schenking is een mededeeling der ghoederen om niet/ 1. *Reg.*10:10:13.

21. De Looning is een betaaling van ghedaane arbeidt.

22. Het Verdragh / voor zo veel 't op deze plaats ziet / is een mededeeling van ghoederen vólghens verbindende overeenkoming: welkers ontwerp is / ik gheef, opdat du gheefst, óft / ik gheef, opdat du doest, óft ik doe, opdat du doest, óft ik doe, opdat du gheefst.

23. Tót de bezitting uit verdragh moet ghebracht worden. I. De Kooping/wanneer men de zaak voor een zekere prijs heeft. II. De Huuring / wanneer voor een zekeren prijs het ghebruik der zaak verleent wordt. III. De Kuiling / wanneer de zaak voor niet ontfangen wordt / om ze van het zelfde gheslaght namaals weder te gheeven; en de Leening/ wanneer zy van de zelfde ghedaante te herstellen is / by de welke pandt / en onderzetting konnen ghetelt worden. *Genus.* *Species.*

24. Omtrent deze dingen verkeert de wet-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

tighe bezigheidt / óft wijs van leven / van alle menschen ; behalven die / welke openbaare amten bedienen / van welke boven gheſpzoken is by 't vijfde ghebódt : want dusdaanighe bezigheden des levens / alhoewel zp uit de natuur der zaak zien op 't ghemeen ghoedt / en daar na toe ook moeten van de menschen gherícht wozden : zo zien zp nóchtans te gheliik ook op het bpzonder ghoedt in de ghoederen dezes levens te verkrijghen / en bewaaren / *Epheſ.*4:28. 2.*Theſſ.*3:11:12.

25. Om eenighe dusdaanighe bezigheidt te oeffenen zijn alle / welke in treffelijke amten niet verkeeren / nócht zich tót de zelve bereiden / gehouden / 1.*Tim.*5:13. *Geneſ.*3:19. vólghens dat van den Apóstel / Zo iemandt niet wil werken, die eete ook niet, 2.*Theſſal.* 3:10.

26. Nócht het is ghenoegh / dat iemandt werke / ten zp hp ook werke, dat ghoedt is, *Epheſ.*4:28. dat is / die bezigheidt des levens vólghe / welke met Ghódts wil / en der menschen nut obereenstemt : benaerstigende de stilheidt, en vlijtigheidt, 1.*Theſſal.*4:11:12. en 2.*Theſſ.*3:12. Teghen de welke gheſtelt wozdt Luyheidt / vzpwillighe bedeling / pdele / verbozghene / en vuile konsten / en een onnoodzaakelijke zózgh van anderer dingen / welke ghenoemt wozdt / Albemoeying.

Species. 27. Tót welke bpzondere ghedaante nu van bezigheidt ieder zich zelven begheeven moet / hangt ten deel van de ghaaven / en gheneeghenheden / welke hp inwendigh heeft / 1.*Petr.*4:10. En ten deel van de uitwendighe omstandigheden / waar dooz hp tót de eene wijs van leven bet ghedzeeven wozdt / als tót de andere.

28. Omdat 'er nu eenighe bpzondere voozzienigheidt van Ghódt in dusdaanighe dingen te beſtieren verkeert : daarom wozdt ieder een te recht

te recht ghezeidt / gheliȷk als dooz Ghódts wenk zelfs / tót dit óft dat ſlagh des levens gheweezen te wozden.

29. Alhoewel nu ten opzicht van deze ghódtelijke voozzienigheidt dusdaanigh een bȷzondere bezigheidt des levens / gheliȷkvórmighlijk des menſchen beroep van de Ghódtgheleerden pleeght ghenoemt te wozden: dat moet nóchtans niet zo ghenomen wozden / gheliȷk als of de ghemeene menſchen evenzeer van Ghódt tót haar bezigheden afghheſcheiden wierden / als een gheloovighe om wel te leven / óft een Bediener des woozdts / om het werk der bedieninge te verbullen: want in de Schzifttuur wozdt nerghens óft zodaanigh iets angheweezen / óft de eernaam zelf der beroeping an eenighe ghemeene bezigheidt eenvoudighlijk en eighentlijk toeghheſchzeeven. *Analogice.*

30. Want d'Apóſtel / 1. *Cor.* 7: 20. als hȷ ghewagh van de beroeping maakt / gheeft gheenighe zekere bezigheidt dezes levens te kennen (want de beſnȷdenis en voozhuidt / de dienſtbaarheidt en vzȷheidt zȷn gheen bezigheden des levens / óft gherechtighe roepingen) maar verdeelt de roeping der gheloovighen / gheliȷk als na de onderwerpen, terwȷl hȷ betoont anderen tót knechten / en anderen tót vzȷe gheroepen te wozden: gheliȷk blȷkt uit het 24. *vaers* alwaar hȷ de verſcheidenheidt der roeping verklaart uit die verſcheidene ſtaat / en gheleeghenheidt / in welke de gheroepene ghevonden wozden: nócht op die plaats beveelt hȷ / dat ieder blȷȷve in die ſtaat / waar in hȷ gheroepen gheweeſt is: want hȷ laat een Dienſtknecht toe / na de vzȷheidt te ſtaan / *vaers* 21. maar hȷ leert alleen / dat'er ten opzicht van Chziſtus en de Chziſtelijke roeping / gheenigh onderſcheidt is / tuſſchen een Vzȷe / en een Dienſtknecht / *vaers* 22. *Subjectum.*

31. In 't ghebrek van dusdaanighe bezittingen is de Armoede gheleeghen / en in der zelver overvloedt / de Rijkdom / 1. *Joh.* 3:17.

32. De Rijkdom wettighlijk verkreeghen is in haar natuur / schoon gheen zedigh ghoedt / nochtans een ghoede ghaaf van Ghódt / *Prov.* 22:4.

33. En de Armoede heeft de reden van straf / óft quelling / *Prov.* 21:17.

34. Gheenighe volmaaktheidt is 'er dan in de verwerping / en verlaating der middelen / ten zy Ghódts byzondere roeping dat vereischt / *Actor.* 20:25.

35. De Evangelische armoede nu / welke gheestelijk is / kan bestaan met ghroote rijkdommen: ghelijk in Abraham / Jób / enz.

36. De eighendom ook en onderscheiding der heerschapppen is Ghódts órdening / en wordt van hem ghoedt ghekeurt / *Prov.* 22:2. 2. *Thess.* 3:12.

37. In dit recht der Heerschapppen te verkrijghen en te ghebruiken verkeert de verghelde Rechtvaerdigheidt / welkers Som is / dat wy onze / en niet anderer ghoederen bezitten / en dat zonder anderer nadeel.

38. De ghrondt nu dezer Rechtvaerdigheidt wordt ghestelt in de wettighe bewaaring van dat / welk wy hebben.

39. Tót deze bewaaring wordt vereischt de Spaarzaamheidt / en Vlijtigheidt / *Prov.* 21:5.

40. De Spaarzaamheidt is een Deughdt / waar door wy slechts eerlijke / en noodtzaakelijke kósten doen.

41. De Vlijtigheidt is een Deughdt / waar door wy onze ghoederen met nuttigheidt / en vrucht anlegghen / *Prov.* 21:5.

42. De volmaaktheidt van deze rechtvaerdigheidt uit de liefde eighentlijk vloeiende is in de Milddaadigheidt.

43. De Milddaadigheidt is een deughdt / waar

waar dooz wy gheneight wozden om onze ghoederen an anderen bólghens Ghódts wil om niet mede te declen/ 2. *Cor.* 8:14. *Rom.* 12:13. *Lev.* 25:35. *Tſalm* 37:19.

44. Tót de milddaadigheidt hoozt niet alleen een bzye ſchenking / waar onder beghzeepen wozdt de quijtſchelding der ſchuldt: maar ook een bzye leening / *Luc.* 6:39 en de Herbergzaamheidt/ *Rom.* 12:13. 1. *Petr.* 4:9.

45. In deze milddaadigheidt / wanneer zy uit erbarming over des Ebennaaſtens ellendigheidt gheoeffent wozdt / is de eighentlijk ghenoemde aalmoes gheleeghen.

46. Teghen de rechtvaerdighe bezitnaam der heerſchappy / wozdt dievery in een ruimer betekenis gheſtelt.

47. Dievery is een onrechtvaerdighe ontvoering van eens anders ghoedt teghen dank van den Eighener, *Epheſ.* 4:28.

48. De ontvoering beghzijpt de ontfanging/ onthouding/ en ſchadevoening.

49. Eens anders ghoedt wozdt ghenoemt/ welk een anderen toebehoozt / óft ten opzicht der eighendom / óft der maght / óft der bezitting.

50. In verſcheidene voozvallen wozdt de Eighener uit het recht van beleeftheidt/ onderſtelt toe te ſtemmen in de mededeeling van eenigh deel van zijn ghoedt / ſchoon hy zijn toeſtemming met der daadt niet betuight heeft / en dan houdt de reden van dievery op/ *Deut.* 23:24. *Actus.*

51. Nademaal nu eens anders ghoedt ontvoert wozdt / óft bedektelijk / óft dooz gheweldt: daarom zijn 'er twe ghedaanten van deze zonde / naamelijk bpzonderlijk ghenoemde dievery / en roovery óft ſtraatſchenderp/ *Exod.* 22:1. *Hoſ.* 6:8:9. *Luc.* 8:21. 2. *Cor.* 6:8:9. *Species.*

52. Tót dievery wozdt betrokken alle bedzieghery / welke in koopingen óft verkoopin-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

gen te werk ghestelt wordt / oft in alle andere onwettighe verkrijghing van ghoedt.

53. De Dieverij in een Ghemeen best / is de Landtdievery, waar door de ghoederen / an't ghemeen toebehoorende onttrokken worden / en Opjaaghing van de jaarkost, wanneer de kooping en verkooping van koorn / oft andere dingen duurer / als billijk is / ghemaakt wordt / door Opkoop en dierghelijke konsten.

54. Tot roverij wordt betrokken de onderdrukking / *Esai.* 3:14. en Afperssing / *Luc.* 3:14. 1. *Sam.* 2:12.

55. Teghen de Spaarzaamheidt en Mijtigheidt wordt ghestelt de verquisting / welke is een onghemaatighde mededeeling van dat / welk wy hebben.

56. Teghen de Milddaadigheidt wordt ghestelt de Ghierigheidt / welke is een onghemaatighde inhouding van dat / welk wy hebben / *Prov.* 11:24. oft buurighe ghraaghte tot dat / welke wy niet hebben / 1. *Tim.* 6:9.

XXI. Hoofdtstuk.

Van de Waarachtigheidt.

1. De Rechtvaerdigheidt / die den Evennaasten middelijk andoet / is de Waarachtigheidt, en Verghenoeghing. Want door die wordt de Evennaasten anghedaan by middel van des zelfs gheloof / en by middel van dit door eenighe onze werking oft doening, op eenigh voorghaand ghebodt ziende. *Actio.*

2. De Waarachtigheidt is een Deughdt, waar door wy ghneight worden de waarheidt te onderhouden in een ghetuighenis te spreeken, *Matt.* 23:22. *Ephes.* 4:25. *Psalm* 15:2.

3. Van deze waarachtigheidt des ghetuighnis wordt eighentlijk gheyandelt in het neghende

ende ghebódt / en niet van die dingen alleen/ t voorneemelijk / welke op des Evennaaens ghoede naam zien. Want de ghoede aam behoort tót die eer / waar op in 't vijfde ebódt acht ghenomen wordt / nócht zy moet ter de rijkdom / en ghoeden dezes levens esteld worden / van welke in 't achtste ghedt ghehandelt wordt / *Proverb.*22:1. Nócht et waar óft valsch ghetuighenis behoort niet lleen tot anderer ghoede naam / maar ook t de bezittingen / en het leven zelf / *Proverb.* 0:14.

4. Het is ook openbaar / dat de woorden elf van dit ghebódt meest reghelrecht zien op et vellen der vonnissen/ *Num.*35:30. *Deut.*7: . en 19:15. In welk van veel andere dingen ehandelt wordt / behalven van de ghoede aam: hoewel zy ook uitgherekt moeten worden tót alle ghetuighenissen / openbaare/ yzondere / bózgherlijke / en heilighe / 1.*Cor.* 5:15. *Johan.*1:7:8:15:19:32:34.

5. Hierom hebben de buurschaarlijke handelingen niet alleen een ghoedtkeuring / maar ook bestiering uit dit ghebódt: dat naamelijk de vonnissen altijdt steunen moeten op bequaame ghetuighnissen: (ten zy'er die baarblijkelijkheidt der zaak zy / welke gheen ghetuighenissen van doen heeft) óft ten minsten op kraftighe / en (ghelijk zy ze noemen) gheweldighe vermoedingen / welke met de ghetuighnissen ghelijkmachtigh zijn.

6. De woorden des ghetuighnis moeten altijdt in die zin ghebruikt worden / waar in zy verstaan worden / óft ghemeent worden verstaan te worden van die / welken de ghetuigh verzekering tracht te doen / zonder eenighe woordtspeeling / dubbelzinnigheidt / óft afterhouding in 't verstandt.

7. De waarheidt in ghetuighenis is dryerlei. 1. Wanneer dat / welk ghezeidt wordt/

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

ghelijkvórmigh is an de zaak / waar van ghehandelt wordt. II. Wanneer het ghelijkvórmigh is an 't verstandt des zegghenden. III. Wanneer het en an 't verstandt / en an de zaak ghelijkvórmigh is.

8. De twede waarheidt is die / welke eighentlijkst in 't ghetuighenis / en de waarachtigheidt anghemerkt wordt: de derde nóchtans wordt vereischt in die dingen / van welke wy een zekere weetenschap óft ghehouden zijn te hebben / óft belijden.

9. Deze waarachtigheidt is / óft in een eenvoudighe bevestighing, óft in een belófte.

10. De waarheidt der bevestighing is voor zo veel altijdt noodtzaakelijk / dat / zo wy iets bevestighen / het met ons verstandt en oordeel overeenstemme.

11. Somtijdts ook is de bevestighing zelf noodtzaakelijk / wanneer dat óft de Rechtvaerdigheidt / óft de Liefde van ons vereischt.

12. De rechtvaerdigheidt vereischt dat in de Rechtzaaken / van den Rechter, den Anklaagher, den Schuldighen, den Ghetuigh, den Voorspraak, den Bondtschrijver, en Pleitbezórgher: en buiten Rechtzaaken / wanneer wy door eenigh byzonder recht ghehouden zijn ghetuighnis te gheeven.

13. De Liefde vereischt dat / wanneer den Evennaasten daar door ghoedt ankomt / zonder onze óft eens anders ghelijkmachtigh quaadt.

14. De waarheidt der belófte wordt ghenoemt / Ghetrouwigheidt, *Matt.* 23:23.

15. De Ghetrouwigheidt is een Deughdt waar door wy gheneight worden / om het ghegheeven woordt volstandighlijk te houden.

16. Deze ghetrouwigheidt is de ghrondt van de bórgherlijke rechtvaerdigheidt / en van alle verbonden en verdragghen: want een wederkeerighe belófte is een verdragh.

17. Te-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

17. Teghen de waarheidt des ghetuighnis
wzdt ghestelt de Looghen. *Ephes.*4:25.
18. De Looghen is eighentlijk een ghe-
ighnis / waar dooz iemandt anders zeidt/
s hy in 't hart ghevoelt/ *Act.*5:3. Waar van
lan is die spzeekwijs der Schzifture van een
bbel hart van een looghenachtigh mensch/
Psalm 12:3.
19. Omdat nu een uitspraak niet alleen be- *Pronuncia-*
aat in de uiterlijke woozden: maar boozneel- *tum.*
elijk in der zelver zin: daarom wozden de
lfde woozden / welke in d'eene zin waar zijn/
den andere zin looghen/ *Matt.*26:61.
20. De schers, verdichtselen, jókkeryen, *Ironia.*
ok verhaalingen van valsche dingen / en dier-
gelijke zijn gheen looghenen / omdat zy gheen
getuighenissen zijn; zy zijn nu gheen ghetui-
ghenissen / omdat zy dooz het woozdt / en de
onzienlijkheidt van den zegghenden niet be-
kraftight wozden.
21. Het opzet van bedzieghen / schoon het
y na altijdt het valsch ghetuighenis verzelt/
s nóchtans niet van des zelfs weezenheidt, *Essentia.*
nócht wozdt tót de Looghen noodtzaakelijk
ereelscht: Want alhoewel iemandt weet / dat
nie / met welke hy handelt / dooz zijn looghen
niet bedzooghen kan wozden: zo hy nóchtans
een opzet van het valsche te bevestighen in het
zegghen hebbe / zo lieght hy niet min / dan óf
y hoop van bedzieghen hadde.
22. Het opzet van beschaadighen berghzoot
wel de misdaadt der looghen: maar stelt des
zelfs natuur niet: want indien iemandt / óft
uit jókkery / óft uit ghedienstigheidt en plicht/
dooz zijn woozdt bekrachtight / 't gheen hy
weet valsch te zijn / dat is een looghen: indien
niet an anderen / nóchtans den Stichter zelf/
uit haar natuur / schadelijk; ghelijk in die is/
welke an pluimstrijkerpen / en snozkerpen toe-
ghedaan zijn / óft in haar uitspoozighe spzoo-
ken/

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

ken / en verdichtselen by anderen te bekrastigen vermaak scheppen.

23. Het opzet van het valsche te bevestighen stelt de Looghen / schoon dat / welk ghezeidt wordt / het allerwaarste zy.

24. By de Looghen wordt ghetelt de bevestighing van een onzekere zaak voor zeker / schoon wy meenen dat zy waar is.

25. An de natuur van Looghen is ook deelachtigh die stilzwijgendheidt, waar door iemandt de waarheidt niet zeidt / als de Rechtvaerdigheidt óft Liefde dat vereischt.

26. Wanneer nu nócht de Rechtvaerdigheidt nócht de Liefde ghebiedt een ghetuighnis te gheeven / dan kan de waarheidt óft eenigh deel van de zelve zonder zonde verzweeghen worden / *Ier.*38:27.

27. Onder de Looghens zijn die ghrooter / in welke het ghetuighenis plechtelijker is / als in Richterlijke vonnissen / op welke voorneemelijk ghezien wordt in de woorden des neghenden ghebódts: in de heilighe dingen / en dierghelijke / *Matt.*26:59. 1.*Cor.* 15:15.

28. Hierom zijn de ondertekeningen, ghetuigheniſſen, óft brieven van anprijzing, teghen de bekende waarheidt ghegheeven / schandelijke looghens.

29. Die Veinzing / welke in daaden / en andere tekenen / dóch niet in woorden bestaat / is eighentlijk gheen Looghen / ten zy de zelve óft uit haar natuur / óft uit eenighe zekere instelling / de kracht en het ghebruik der spraak hebben: als / 1.*Sam.*20:20:21:22. *Matt.*26:49. Omdat zodaanighe niet woordelijke daaden en tekenen / niet eenighe zekere en bepaalde betekening hebben / zo dat zy de kracht van een ghetuighenis konnen hebben.

30. Dusdaanighe veinzing dan is somtijdts gheoorlóft / als in de Krijghsliſten / *Jos.*8.

31. Onghe-

1. Ongheoorlóft nu wordt zy ghemaakt/ *Finis.*
nneer zy ten opzicht van 't Eindt, óft de
s strijdt met de Ghódtsdienst/ Rechtvaer-
heidt / óft Liefde.

2. Teghen de Ghetrouwigheidt wordt
ftelt de Trouwloosheidt óft Onghetrou-
heidt.

3. In de belófte wordt een Looghen be-
aan/ indien 'er het voorneemen van te doen/
heen belooft wordt / niet by is: een onghe-
uwigheidt wordt 'er beghaan / indien 'er
een bequaame trachting van het zelfde uit
voeren is: derhalven konnen de Looghen
de Onghetrouwigheidt t'zamenghevoeght
ook ghescheiden worden.

34. Wanneer het ghetuighenis seghen den
bennaasten met een eedt bekraftight wordt/ *Adjun-*
n is de eedt een byvoegh van dat ghetuighe- *ctum.*
s: en schoon zy in zich op Ghódt alleen zie;
ziet zy nochtans in dat ghebruik van de zel-
/ ook op den Ebennaasten.

35. De Meineedt dan in dusdaanigh een
etuighnis / is reghelrecht en onmiddelijk
nde teghen de Ghóde schuldighe eerbiedig-
idt: maar schendt ook middelijk die Recht-
aerdigheidt / welke men den Ebennaasten
huldigh is.

36. De Verzekering is een wijs van ghe-
uighenis; waar door de oprechtigheidt van
en ghetuigh en de zekerheidt der kennis / wel-
e hy van de ghetuighde zaak heeft / verklaart
wordt / waarom zy ook niet onbequaamelijk
an sommighe ghenoemt wordt Voorbetui-
ghing/ omdat zy de ghetuighenis met verklaa-
een voortbrengt.

37. In de Verzekering dan is niet / ghe-
lijk in den eedt / een twede betuighing / by de
voorghaande bykomende / maar de verklaa-
ring van een en de zelfde.

38. Nócht 'er is in een loutere verzekering
eenighe

eenighe anroeping van Ghódt / welke an het eedtzweeren weezendlijk is.

39. De Verzekering nóchtans voeght niet dan an ghelwichtigher ghetuighnis: want zy is ghelijk een tusschenmiddelighe trap tusschen een eenvoudigh ghetuighenis / en een eedt.

40. Van die verzekeringen moet men zich op 't meest onthouden in de ghemeene redenen / welke eenighe schijn van eedtzweeren hebben.

XXII. Hoofdtstuk.

Van de Verghenoeghing.

1. De Verghenoeghing is een Deughdt' waar door 't ghemoedt berust in 't lót' ons van Ghódt verleent. 1. *Tim.* 6:6. *Heb.* 13:5. *Phil.* 4:11..

2. Deze Verghenoeghing wordt bevolen in 't tiende ghebódt / ghelijk uit de woorden zelf blijkt / nócht het is eenighsins ghevoeghlijk / dat ghebódt onmiddelijk te brengen tót die inwendighe en oorspronkelijke zuiverheidt der Rechtvaerdigheidt / welke de bron van alle ghehoorzaamheidt is: want die wordt niet alghemeenlijk bevolen in eenigh ghebódt alleen / maar in alle; nócht behoort het tót de twede tafel / welke een voorwaarde van dit ghebódt is / als tót de eerste.

3. Omdat nóchtans van alle de Deughden / welke in de twede tafel beghreepen worden / gheenighe inwendigher / óft der eerster ouderen gherechtigheidt innerlijker is / als de Verghenoeghing / en wy alzo van deze om die te beschouwen / en zoeken / ghelijk als met der handt gheleidt worden: daarom pleeght niet onbequaamelijk by gheleeghenheidt van dit ghebódt van die zuiverheidt ghehandelt te worden.

4. By deze Verghenoeghing wordt ghevoeght een blijdtschap over 's Evennaastens welvaart

vaart als over zijn eighene / *Rom.*12:15.
. In deze verghenoeghing óft blijdtschap
het tóp en de volmaaktheidt van alle liefde
den Evennaasten gheleeghen. Ten welken
icht ook de verghenoeghing eenighsins is
volmaaking der Ghódtzaligheidt / en van
ghódtzaligh mensch / 1.*Tim.*6:6. De ghódt-
gheidt is een ghroot ghewin met vergheghing, óft de volmaaktheidt der verghegheghing voortbrengende.

6. Hierom wordt zy in 't laatste ghebódt
ebooden vólghens die órde / welke voortaat van het onvolmaakter tót het volmaakt / en van het bekender tót het min bekende.

7. Want deze is de volmaaktste en ons van
tuuren onbekenste plicht / dat al / wat wy
ghrijpen willen / met des Evennaastens
oedt t'samenghevoeght zy.

8. Alhoewel dan deze door haar natuur de
este plaats onder de plichten jeghen den E-
nnaasten bekleedt / als de ghrondt van alle
overighe: omdat zy nóchtans in de verdorben mensch op 't laatst in wezen is / daarom
ordt zy op de laatste plaats bevolen.

9. Teghen de Verghenoeghing wordt de Beheerlijkheidt ghestelt.

10. Door begheerlijkheidt nu wordt niet
erstaan de kraft en 't vermooghen van be-
heeren / welk natuurlijk is: nócht de daadt *Actus.*
n werking van dat natuurlijk vermooghen /
elke ook natuurlijk is / en gheoorlóft: nócht
e gheheele neighing van onze natuur / welke
erdorven is / welke niet door een eenigh ghe-
ódt byzonderlijk / maar door de ghanschе wet *Actualis.*
erdeelt wordt: nócht alle die daadelijke
erste begheerten / welke onghereeghelt zijn /
an welke een ghroot deel teghen de Ghódts-
ienst strijdt / en door de eerste tafel verdeelt wordt: nócht eindelijk alle de begheerten /
welke tót des Evennaastens nadeel strekken;

want

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

want die / welke een overwooghene toestemming en voorneemen van verkrijghen bygheboeght hebben / worden in yder ghebódt veroordeelt: maar die begheerte / waar door het ghemoedt eerst anghepzikkelt / en gheterght wordt door begheering van des Evennaasten ghoederen / schoon hy nóch in zijn ghemoedt niet voorghenomen heeft / de zelve door ongheoorlófde middelen te verkrijghen / 1. *Reg.* 21:2. *Matt.* 10:19.

Habitus.

11. Om die naaste verwandtschap en naaghschap / welke die eerste beweeghingen der ongherechtigheidt / met het oorspronkelijk stookvuur / waar uit zy spruiten hebben / pleeghen zy van veelen daar mede ghelijk als in een ghesmolten te worden. Maar 1. De Erfzonde is ghelijk als een ingheboore hebbelijkheidt, ghedurighlijk inwoonende / altijdt op de zelve wijs / terwijl wy hier leven / ten opzicht der weezendlijkheidt zich hebbende:

Existentia. Actus transiens.

maar deze beweeghingen zijn overghaande daaden, van die heblijkheidt voortkomende. II. Die inwoonende zonde / is niet het oorspronkelijk / als een alghemeen beghinsel van alle ondeughdighe daaden: maar deze daaden welke op deze plaats veroordeelt worden / hebben een openbaare omschrijving / als alleen op den Evennaasten ziende.

Synecdoche.

12. De Apóstel zelf *Rom.* 7. verklaart opentlijk dit ghebódt door Vervanghing van de werkingen der zonde / want de begheerlijkheidt *v.* 7. is het zelfde / als de beweeghingen der zonden, *v.* 5. en als de begheerlijkheidt van de zonde ghewrócht, *v.* 8. en moet alzo noodtzaakelijk onderscheiden worden van de inwoonende zonde, *v.* 7.

13. En niets wonders is daar in / dat de Farizeën (van welke Paulus een ghewees was) niet erkenden / dat de eerste beweeghingen der begheerlijkheidt zonde waren / whil dat

zelve

elve nóch ontkent wordt van der zelver
Broeders de Pausghezinden.

14. Die dit laatste ghebódt van de begheer-
lijkheidt in tweën splissen/zo dat het een zy van
e begheerlijkheidt des Huis / en het ander der
Huisvrouw met het vólghende / die 1. worden
n deze zaak van alle reden verlaaten. II. Ghe-
wongen/het twede ghebódt der eerste tafel/óft
eenemaal uit te schrabben / óft ten minsten te
erkeeren in een overtólligh anhangsel van't
erste / opdat zy het ghetal van Tien woorden
enighsins schijnen te behouden / óft liever
't welk in veelen der zelve openbaar is) opdat
y/ de kracht van het twede ghebódt verduiste-
ende/de zelve moghten van zich/ en haar over-
heloóven/ met eenighe schijn verdrijven/ wor-
en zo ghedwongen dit tiende te scheuren.
II. Konnen niet zekerlijk anwijzen welk het
eghende/en welk het tiende ghebódt zy/omdat
n de herhaaling der Wet/ *Deut.*5:27. de be-
heerlijkheidt der Huisvrouw ghestelt wordt
oor de begheerlijkheidt des Huis. IV. Konnen
heenighe onderscheidene ongherechtigheidt
usschen deze begheerlijkheden anwijzen/ waar
it het ook ghebeurt / dat zy zelf in de uitleg-
ghing der tien ghebóden / altijdt het neghende
n tiende ghebódt te zamen voeghen/ óft liever
nder een smelten. V. De woorden zelf der
ien ghebóden betekenen uitdrukkelijk een ghe-
ódt / wanneer zy een daadt verbieden: Du *Actus.*
zulst niet begheeren, en een ghemeen voor- *Objectum.*
werp, al wat dijns Evennaastens is.

15. Tót de begheerlijkheidt wordt ghebracht/
als een oorzaak, een onghereeghelde liefde *Causa.*
van ons zelven, welke Zelfsliefde ghenoemt
wordt/ 2. *Tim.*3:2.

16. Deze Zelfsliefde is eenigher wijs de
bron en oorsprong van alle zonden/ niet alleen
eghen den Evennaasten / maar ook teghen
Ghódt zelf/ 2. *Tim.*3:4.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

17. Deze Begheerlijkheidt is die/welke van Johannes ghedeelt wordt in die / welke des vleeschs is / op die dingen ziende / welke tót de kóst en welluſt hooren: in die / welk der ooghen is / op die dingen ziende / welke behooren tót het uitwendigh vermaak en nut: en in die / welke der ghrootheidt des levens is, op die dingen ziende / welke behooren tót de roem en pracht dezer wereldt, 1. *Johan.* 2:16.

18. Teghen de blijdtschap en het behaaghen in des Evennaastens welvaart wordt ghestelt de nijdt óft een boos oogh, *Matt.*20:15. En de quaadtghunstigheidt, óft verheughing in des Evennaastens onspoedt / *Psalm* 70: 3:4. *Obad.*12.

19. In dit laatste ghebódt wordt die volmaaktheidt der Rechtvaerdigheidt ghebooden/ welke door de ghansche tafel eenighsins uitgheleidt wordt: ghelijk ook in 't eerste ghebódt der eerste tafel de ghansche Ghódtsdienst eenighsins bevolen wordt: zo dat in 't eerste ghebódt der eerste tafel voorneemelijk beghreepen werde/ dat eerste en ghrootste ghebódt/ Du zulst Ghódt liefhebben van ghanscher harte: en het twede an dat ghelijk / Du zulst dijn Evennaasten liefhebben als dy zelven, in het laatste ghebódt der twede tafel.

20. Uit die volmaaktheidt / welke slechts in een eenigh van deze ghebóden uitschijnt/ is het openbaar / dat de gheheelijke en naauwkeurighe verbulling der Wet onmooghelijk is ook den gheloovighen / bólghens die maat der ghenade / welke zy in dit leven zich medeghedeelt/ hebben. Want wijl (ghelijk niet qualijk ghezeidt wordt) de reeghel en maat der ghehoorzaamheidt in de bevestighende dingen is / du zulst liefhebben van ghanscher harte; en in de beneenende / du zulst niet begheeren: welk beide in dit leven ons onmooghelijk is/

s / zo bólght noodtzaakelijk / dat niemandt naauwkeurighlijk der Wet kan voldoen.

21. In dit leven kennen wp alleen ten dee- l / 1.*Cor.*13:9. derhalven doen wp alleen ten eele. Wp hebben alleen de eerstelingen des Gheests ontfangen/*Rom.*8:28. derhalven kon- en wp de teenemaal gheestelijke wet *Rom.* :14. niet naauwkeurighlijk onderhouden. Wp draaghen een vleesch teghen den Gheest egheerende / *Gal.*5:17. derhalven konnen wp onder de begheerlijkheidt / ons elders heen eighende en trekkende / niet ghehoorzaamen. Wp zijn eindelijk niet volmaakt. *Phil.*3:12. erhalven konnen wp gheen volmaakte ghe- oorzaamheidt betoonen : maar hebben al- ijdt van nooden / die bede / in 't hart en de nondt te hebben / vergheef ons onze schul- len.

22. Waarlijk nóchtans en met recht wordt ghezeidt / dat Christus juk zacht, en zijn last icht is. *Matt.*11:30. En zijne ghebóden niet waar zijn, 1.*Johan.*5:3. Omdat daar de Wet nghemerkt wordt. I. Voor zo veel zp on- erhouden wordt van de gheloovighen / wel- te daar vermaak in scheppen. *Rom.*7:22. *Psal.* 19:14:16. Niet voor zo veel zp onderhouden noet worden ; want die onderhouding brengt en zielen der Gheloovighen rust an. *Matt.* 1:29. schoon de anhangende onvolmaaktheidt aar zwaar en moeyelijk zp. II. Ten op- icht des Gheests/niet ten opzicht des vleeschs. *Matt.*26:41. III. Met een bygevoeghde ergheeving / van alle zonde en onvolmaakt- eidt / welke onzen betrachtingen ankleeft. IV. In verghelijking van de doodende letter er Wet. V. Ook met een bygedaane ver- ghelijking van 't loon / van Ghódt voor een eghonnene onvolmaakte ghehoorzaamheidt nghestelt : in welke zin ook alle de quellingen icht ghenoemt worden. 2.*Cor.*4:17. De licht-

doenlijk-

doenlijkheidt dan en lichtigheidt van Ghódts wet / is niet in de evenredenheidt van de zelve tót onze krachten: maar in de ghenade onzes Heeren Iesus Christus, en Ghódts liefde, te zamen met de mededeeling des Heilighen Gheests: welke by allen / die Ghódts wet liefhebben / is.

Beleedt, en Bladtwijzer van't II. Boek.

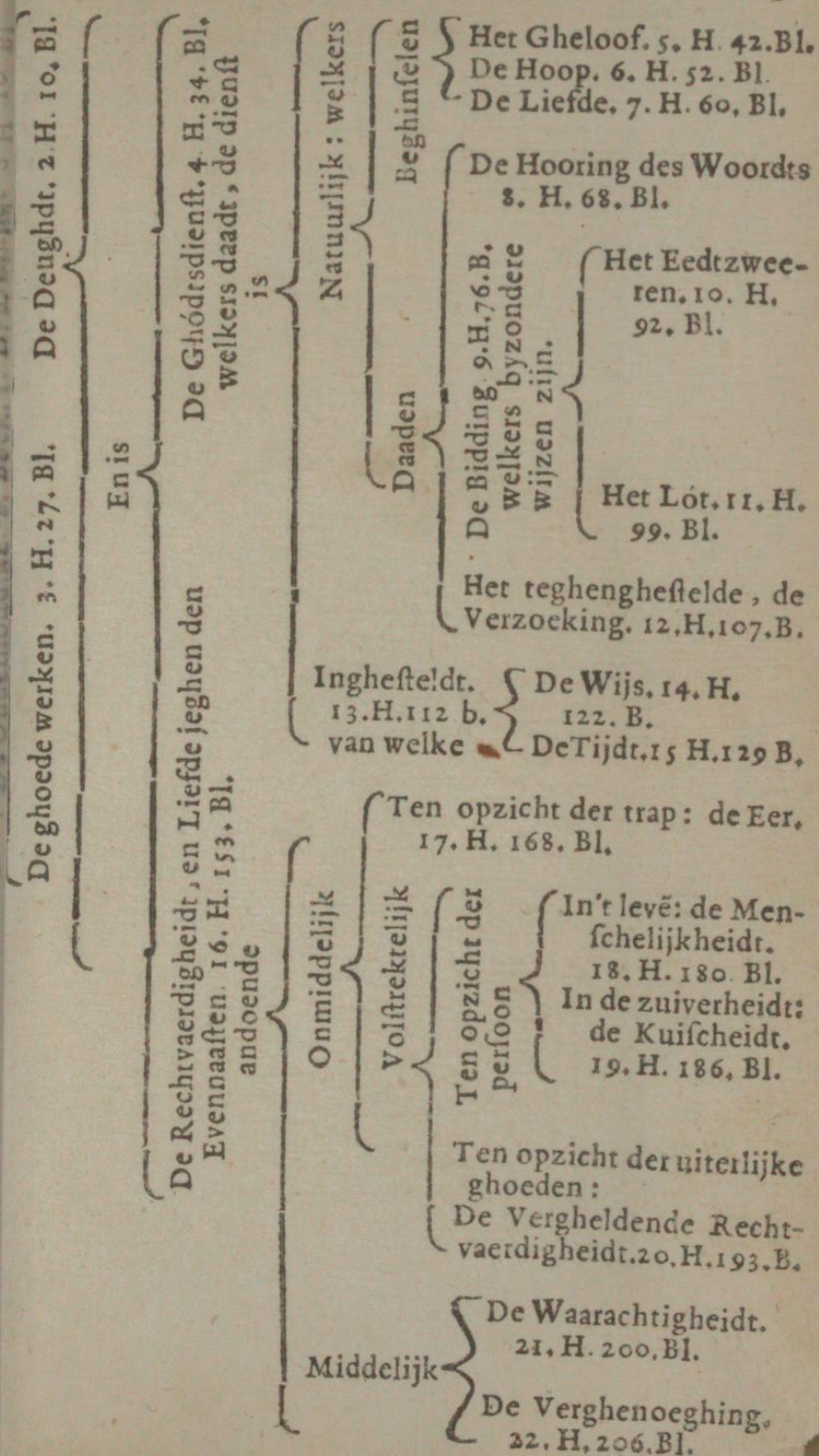

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

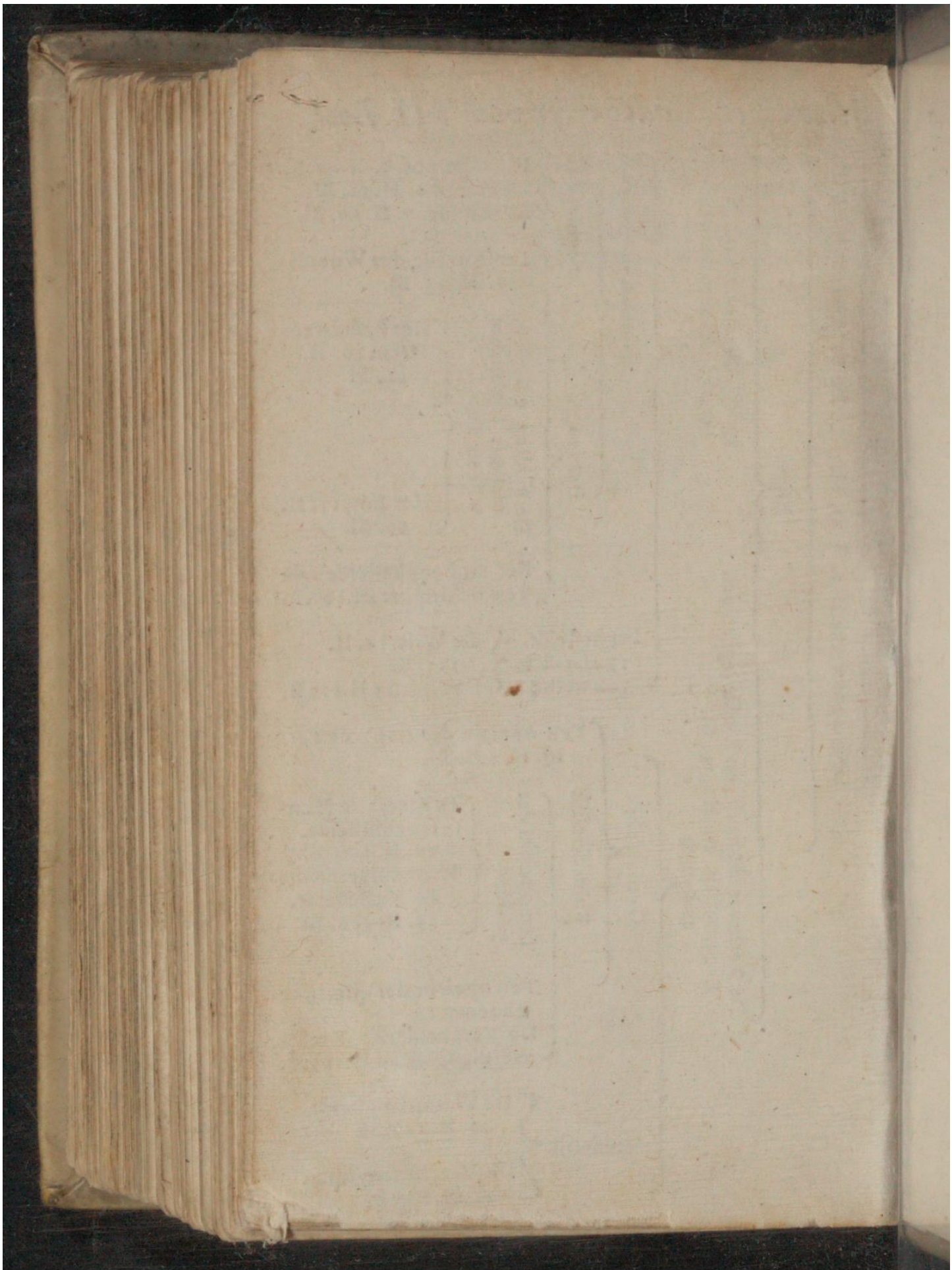

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

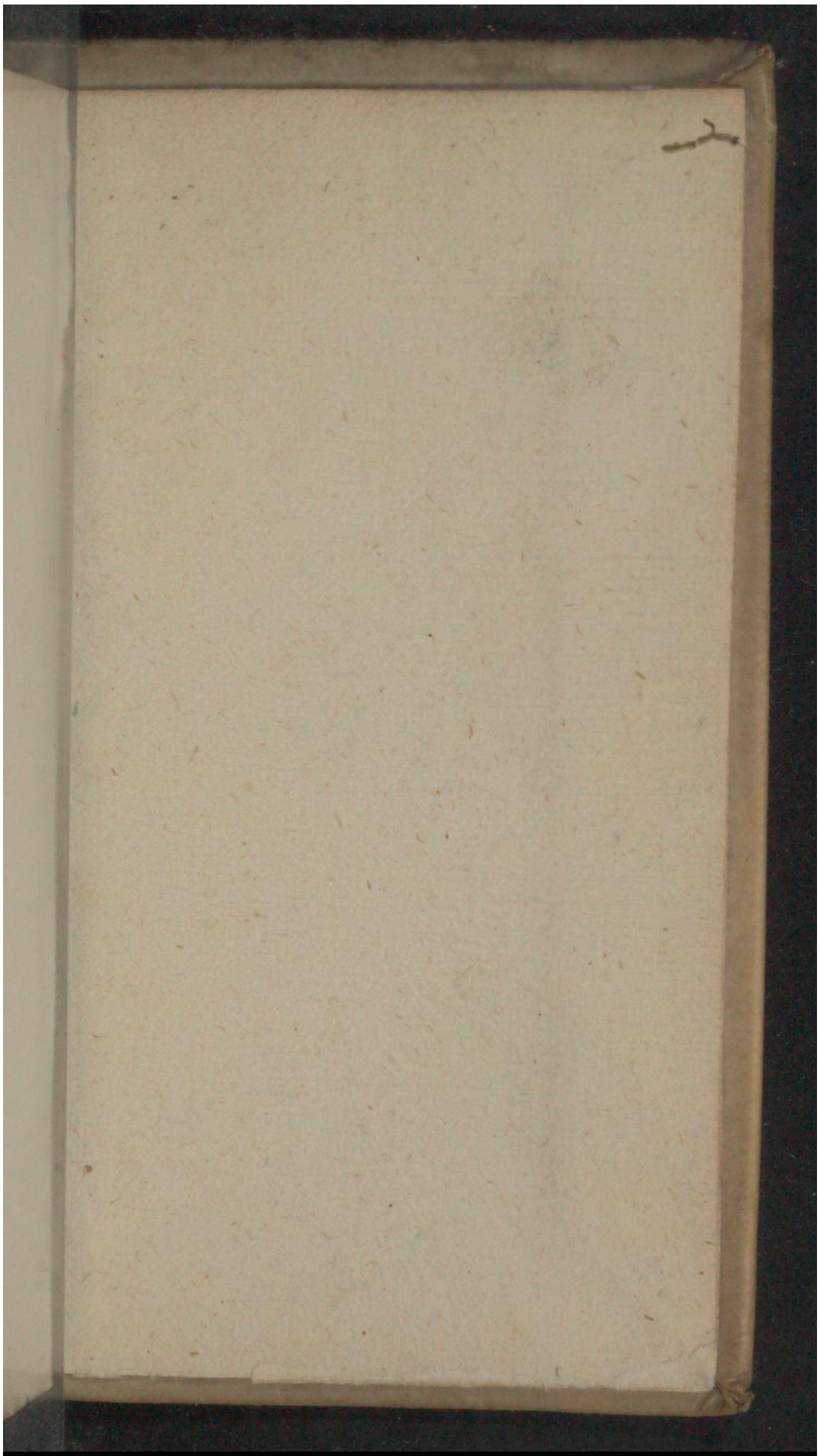

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

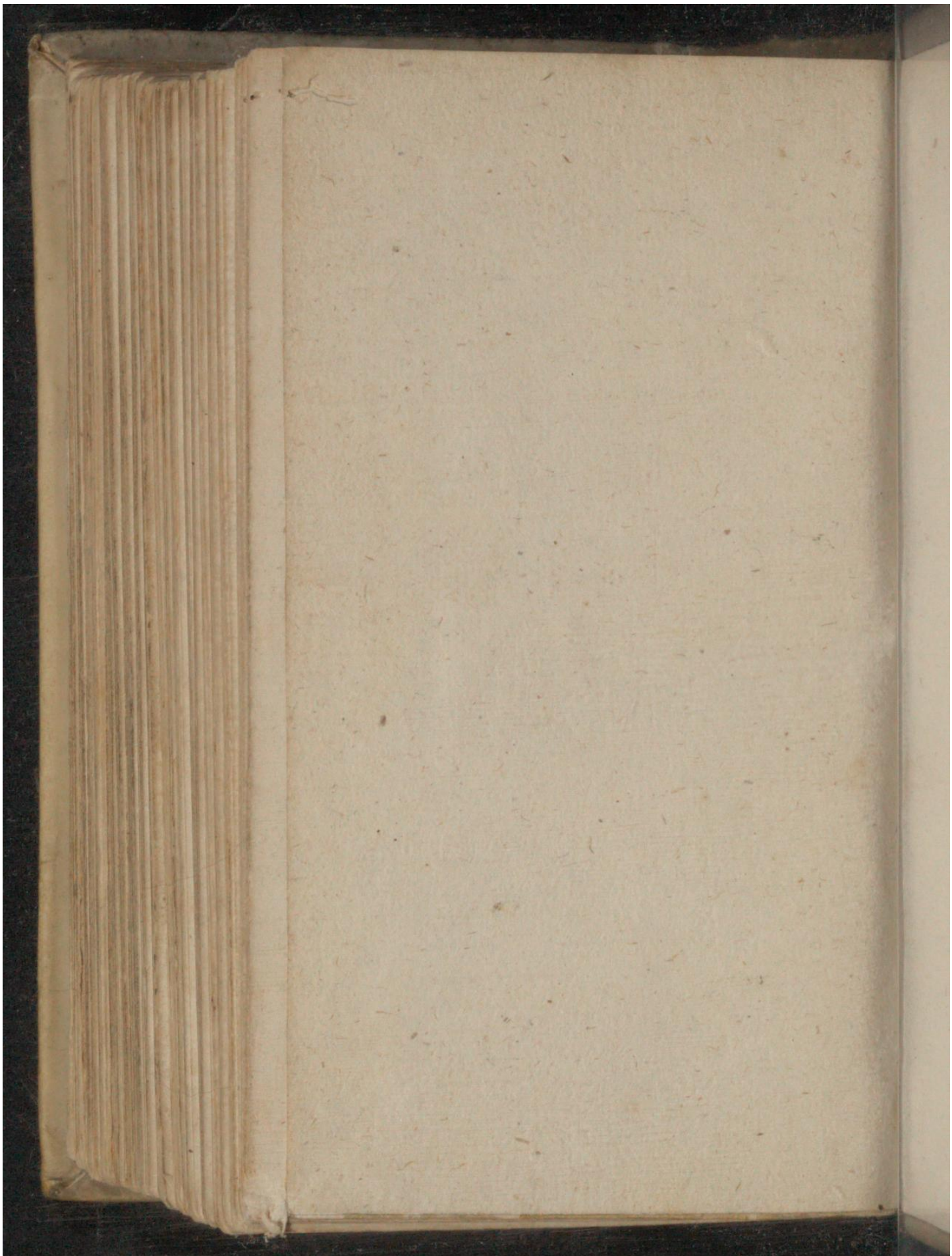

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30

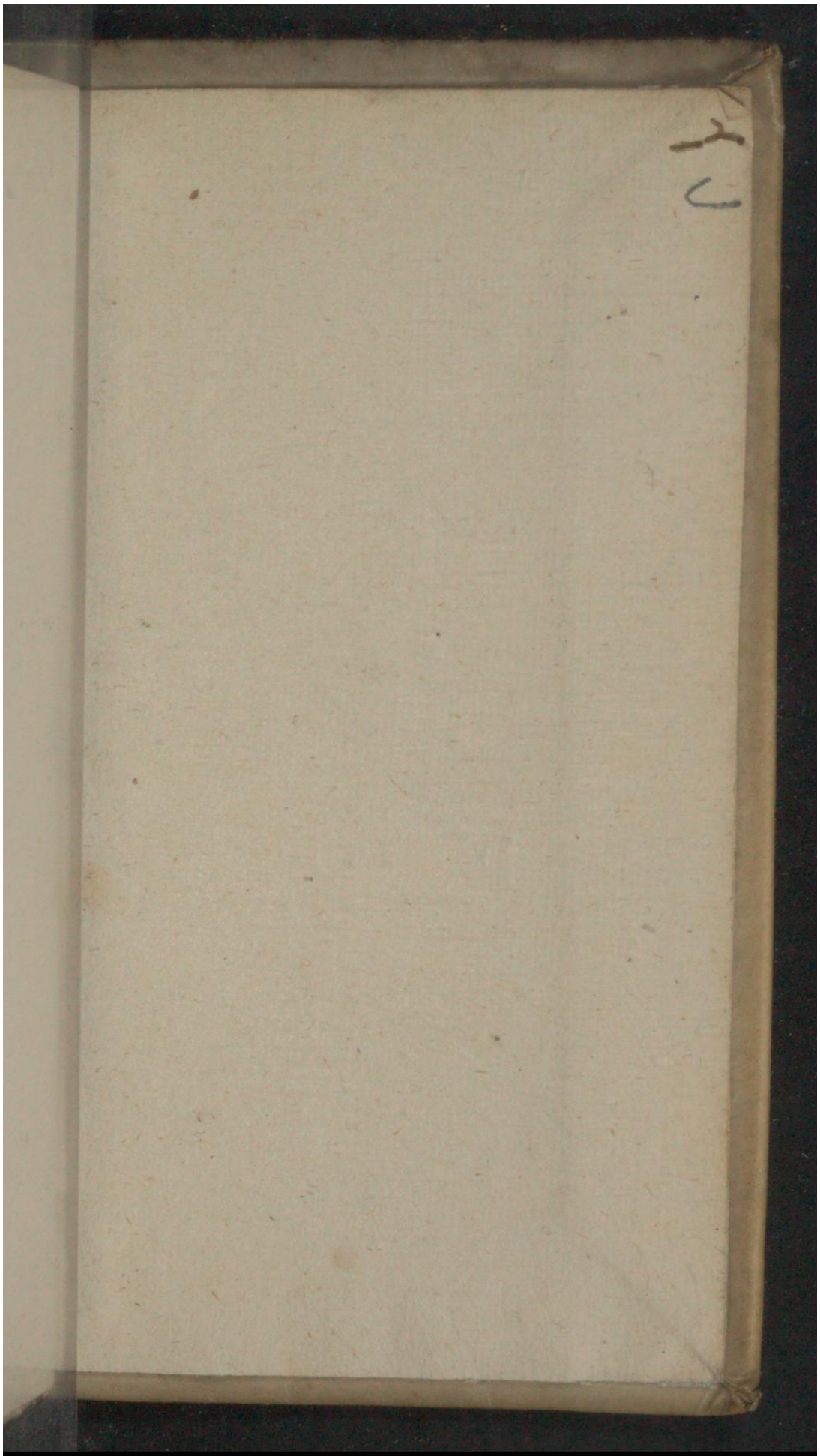

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
299 K 30